

ISSN 2518-7465

**ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Т.Г. ШЕВЧЕНКА**

ВІСНИК

**Чернігівського національного
педагогічного університету**

Випуск 140

Серія: ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

**Чернігів
2016**

ВІСНИК
Чернігівського національного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка

Головна редакційна колегія

Головний редактор доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України **Носко М.О.**

Відповідальний редактор доктор історичних наук, професор **Дятлов В.О.**

Редакційна колегія серії "Педагогічні науки": Бобир О.В., Бобир С.Л., Боровик А.М., Гаркуша С.В., Гетта В.Г., Горошко Ю.В., Грищенко С.В., Давиденко А.А., Жила С.О., Завацька Л.М., Захарук Т., Клим-Клімашевська А., Кузьомко Л.М., Ляшенко О.І., Міненок А.О., Носко М.О., Носовець Н.М., Пліско В.І., Проніков О.К., Ростовський О.Я., Савченко В.Ф., Скок М.А., Стеченко Т.О., Стрілець С.І., Торубара О.М., Третяк О.С.

Відповідальна за випуск: зав. каф. педагогіки, психології і методики
технологічної освіти, кандидат педагогічних наук,
доцент **Носовець Н.М.**

За зміст публікацій, достовірність результатів досліджень відповідальність несуть автори.

Заснований 30 листопада 1998 р.
*(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17500-6250 ПР від 16.11.2010 р.)*

Адреса редакційної колегії:
14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53, тел. (04622) 3-20-09.

Рекомендовано до друку вченою радою
Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
(протокол № 4 від 2 листопада 2016 року)

*Вісник Чернігівського національного педагогічного університету "Серія: Педагогічні науки"
включено до Переліку наукових фахових видань України.*

Наказ МОН України № 528 від 12 травня 2015 р.

© Чернігівський національний педагогічний
університет імені Т.Г. Шевченка, 2016
© Автори, 2016

РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

УДК 7.071.1:37.011.3-051:013(477)

Вовк М.П., Гуріч З.В.

ПЕРСПЕКТИВИ ТВОРЧОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРЕСИВНИХ ІДЕЙ ХУДОЖНИКІВ-ПЕДАГОГІВ ХЕРСОНЩИНИ В СУЧАСНІЙ ОСВІТНІЙ ПРАКТИЦІ

У статті проаналізовано основні методологічні підходи щодо можливостей використання прогресивних ідей художників-педагогів Херсонщини; обґрунтовано принципи творчого використання прогресивних надбань художньої освіти регіону у змісті сучасної художньо-педагогічної і художньої освіти; визначено перспективи творчого впровадження досягнень художників-педагогів на різних рівнях: соціально-культурному, законодавчому, управлінському, інформаційно-комунікативному, міжнародному. Доведено, що регіональна образотворчого мистецтва щодо творчої діяльності художників, педагогів, їх внеску у розвиток національної культури. Шляхом опанування теоретичних і практичних досягнень, провідних ідей художників-педагогів регіонів реалізується пізнання національних здобутків художньої освіти, формується усвідомлена позиція щодо їх внеску у розвиток культури і освіти у регіональному вимірі. Через опанування ідей, творчого досвіду художників-педагогів регіонів майбутній учитель, учитель-практик може залучати учнів до діалогу з образотворчим мистецтвом, спонукати їх до самовираження у творчості. Розбудова національної художньої освіти в Україні неможлива без відродження освітніх і мистецьких традицій, переосмислення прогресивних теоретичних і практичних напрацювань вітчизняних освітян, художників-педагогів з урахуванням тенденцій розвитку освіти на європейських засадах. У зв'язку з цим виникає потреба актуалізації історико-педагогічного досвіду розвитку художньої освіти у вищих, початкових і середніх навчальних закладах, а також обґрунтування і впровадження перспектив творчого використання прогресивних ідей художників-педагогів різних регіонів у сучасній освітній практиці.

Ключові слова: *регіональна образотворча освіта, прогресивні ідеї, художники-педагоги, Херсонщина, перспективи використання прогресивних надбань, мистецька освіта.*

Постановка проблеми. Необхідність вивчення проблем розвитку регіональної художньої освіти зумовлена реформуванням художньо-педагогічної освіти та художньої освіти у загальноосвітніх навчальних закладах, що передбачає гуманізацію та гуманітаризацію навчання, формування національної свідомості особистості, актуалізацію прогресивних ідей педагогів, митців з метою утвердження принципів культуровідповідності і полікультурності. Розбудова національної художньої освіти в Україні неможлива без відродження освітніх і мистецьких традицій, переосмислення прогресивних теоретичних і практичних напрацювань вітчизняних освітян, художників-педагогів з урахуванням тенденцій розвитку освіти на європейських засадах. У зв'язку з цим виникає потреба актуалізації історико-педагогічного

досвіду розвитку художньої освіти у вищих, початкових і середніх навчальних закладах, а також обґрунтування перспектив творчого використання прогресивних ідей художників-педагогів різних регіонів у сучасній освітній практиці. Саме тому звернення до історико-педагогічного досвіду розвитку художньої освіти Херсонської губернії другої половини XIX – початку XX ст. є підґрунтям для вдосконалення змісту, методів і форм художньої освіти у сучасних закладах освіти, оновлення системи художньо-педагогічної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах у контексті сучасних суспільних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні теоретико-методологічні та історичні аспекти розвитку мистецької, художньої освіти узагальнено у працях О. Рудницької, Л. Масол, Н. Миропольської, Р. Шмагала, О. Михайличенка Г. Падалки, О. Щолокової, О. Олексюк, О. Отич, Г. Сотської та ін. Науковці розкривають основні концептуальні основи розвитку мистецької освіти, її основних напрямів, обґрунтували категоріально-поняттєві дефініції мистецько-освітньої галузі. Однак варто відзначити, що у працях недостатньо обґрунтовано принципи використання мистецько-освітнього історичного досвіду, залишаються нерозкритими основні методологічні підходи до можливостей використання регіонального мистецького, художнього досвіду в умовах сучасної школи, у професійній підготовці майбутніх учителів мистецького фаху.

Мета статті – проаналізувати основні методологічні підходи щодо можливостей використання прогресивних ідей художників-педагогів Херсонщини; обґрунтувати принципи творчого використання прогресивних надбань художньої освіти регіону у змісті сучасної художньо-педагогічної і художньої освіти; визначити рівні творчого впровадження досягнень художників-педагогів в сучасній освітній практиці.

Виклад основного матеріалу. З метою ефективного творчого використання досягнень регіональної художньої освіти у контексті удосконалення художньо-педагогічної і художньої освіти в Україні доцільно застосовувати основні **методологічні підходи**, які становлять основні засади використання прогресивних ідей художників-педагогів регіонів, зокрема Херсонщини.

1. **Компетентнісний підхід** спрямовується на формування аксіологічної спрямованості, психологічної мотивації майбутніх учителів образотворчого мистецтва щодо реалізації подальшої професійно-педагогічної діяльності на основі усвідомлення життєвої позиції, подвижницьких дій, практичного внеску у розвиток художньої освіти художників-педагогів, що має стимулювати їх до самовдосконалення, саморозвитку упродовж життя.

2. **Культурологічний підхід** покладений в основу розуміння творчої і педагогічної діяльності художників-педагогів в історичній ретроспективі як чинника формування національної та полікультурної основи художньої освіти. Відповідно майбутній учитель через досвід становлення культуровідповідних засад художньої освіти художників-педагогів регіонів можуть формувати світоглядні орієнтири, національно свідому та толерантно-інтернаціональну позицію, загальну ерудицію учнів.

3. **Полікультурний підхід** визначає творче використання освітніх традицій художньої освіти, які характеризуються національною специфікою теорії і практики вивчення дисциплін художньо-естетичного спрямування і відкритістю до зарубіжних ідей, концепцій, методичних прийомів опанування образотворчого мистецтва. Відповідно у вчителя образотворчого мистецтва, який усвідомлено сприймає досвід художників-педагогів різних регіонів, формується цілісне уявлення про ретроспективу розвитку художньої освіти, активізуються дослідницькі уміння, розвиваються порівняльно-аналітичні уміння, формується полікультурність як важлива якість сучасного педагога.

4. **Акмеологічний підхід** спрямовується на розвиток професіоналізму майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, його світоглядних цінностей, етичних та естетичних орієнтирів через осмислення досягнень художників-педагогів, їхньої педагогічної і художньо-естетичної діяльності, формування психологічної установки до саморозвитку, самоудосконалення.

5. **Аксіологічний підхід** забезпечує ціннісне ставлення до практичних, теоретичних і творчих досягнень художників-педагогів як чинника аксіокультурного розвитку мистецької, зокрема художньої, освіти; формування ціннісного ставлення майбутнього вчителя до здобутків регіональної художньої освіти, реалізація власних цінностей у педагогічній діяльності.

6. **Діяльнісний підхід** зумовлює формування стимулів педагогічної діяльності через опанування теоретичних здобутків і освітніх традицій художньої освіти регіонів, що створює можливості умотивованої педагогічної, творчої роботи, розвиває педагогічну майстерність, професійний досвід використання прогресивних ідей художників-педагогів в освітній практиці викладання учням дисциплін художньо-естетичного спрямування.

7. **Андрагогічний підхід** забезпечує розвиток професіоналізму вчителя образотворчого мистецтва через опанування досягнень художників-педагогів різних історичних періодів, сприяє ефективній підготовці учителів-професіоналів, здатних до саморозвитку, самовдосконалення упродовж життя, уникненню професійного "вигорання" у педагогічній діяльності.

Творче використання прогресивних ідей, надбань художників-педагогів регіонів, зокрема Херсонщини, у змісті сучасної художньо-педагогічної і художньої освіти має ґрунтуватись на

дидактичних принципах. На основі аналізу праць С. Гончаренка [1], Г. Падалки [4], О. Щолокової [5], визначимо основні з них.

1. **Принцип історизму** зумовлює історично сформовані засади мистецької, художньої освіти, що, на думку О. Щолокової, полягає в тому, що "звернення до минулого, віддзеркаленого в історичних свідченнях і художніх образах, слугувало і слугує людині одним із засобів самопізнання, визначення свого місця у світі і часі, своїх ціннісних орієнтацій" [5, с. 45]. Відповідно цей принцип реалізується у процесі формування культурологічного мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

2. **Принцип культуровідповідності** передбачає змістове наповнення освітнього процесу, в результаті якого мистецький, педагогічний досвід художників-педагогів сприймається як культурна цінність, як вагомий чинник формування загальної культури учителя і учня.

3. **Принцип спрямованості навчання на розв'язання взаємозв'язку завдань навчання, виховання і загального розвитку.** Вивчення історико-педагогічного досвіду розвитку художньої освіти сприяє усвідомленню загальнолюдських, національних мистецьких цінностей, що зумовлює подальшу ціннісно орієнтовану професійну діяльність, саморозвиток, самовдосконалення майбутніх вчителів образотворчого мистецтва.

4. **Принцип урахування аксіологічної функції мистецтва** полягає у врахуванні ціннісного потенціалу образотворчого мистецтва, визначають спрямованість діяльності майбутнього вчителя на засвоєння художніх цінностей, розумінні основної мети опанування дисциплін художньо-естетичного спрямування, досягнень художників-педагогів щодо становлення професійних основ художньої освіти.

5. **Принцип науковості** забезпечує зв'язок теорії і практики художньої освіти шляхом застосування методу об'єктивного аналізу історичних фактів, теоретичних засад мистецьких шкіл, ґрунтовну оцінку певних культурно-соціальних чинників, що зумовили розвиток художньої освіти, структурування її змісту, добору методів і форм опанування дисциплін художньо-естетичного спрямування.

6. **Принцип систематичності і послідовності** реалізується у розкритті генези становлення художньої освіти регіонів, у вивченні теорії і практики вивчення дисциплін художньо-естетичного спрямування, використання різних форм і методів вивчення образотворчого мистецтва у початкових, середніх навчальних закладах та вищій школі в історичній ретроспективі.

7. **Принцип зв'язку з життям** пов'язаний з творчим використанням історико-педагогічного досвіду художньої освіти у майбутній педагогічній діяльності, трансляції цього досвіду в освітній практиці, що сприяє розвитку мистецької, художньої освіти з урахуванням сучасних тенденцій.

8. **Принцип поєднання різних методів, засобів, форм** навчання передбачає застосування комплексу методів і засобів творчого, дослідницького характеру, що мотивують творчу активність, формують дослідницьку культуру, розвивають професійний досвід творчого використання прогресивних ідей художників-педагогів у власній педагогічній діяльності.

9. **Принцип особистісного цілепокладання** передбачає логічний зв'язок бажань, прагнень майбутніх учителів образотворчого мистецтва з реальними можливостями, індивідуальними здібностями. Шляхом опанування історико-педагогічного досвіду художньої освіти формується інтерес до його дослідження, використання, збереження, збагачення у подальшій педагогічній діяльності.

Відповідно до визначених методологічних засад та принципів прогностичне обґрунтування творчого використання прогресивних надбань історико-педагогічного досвіду розвитку художньої освіти Херсонщини необхідно здійснити на таких рівнях.

На соціально-культурному рівні. Усвідомлення суспільної необхідності дослідження історико-педагогічного досвіду, вивчення процесу розвитку художньої освіти Херсонщини в історичній ретроспективі сприятиме утвердженню розвитку художньо-педагогічної і художньої освіти на засадах культуровідповідності, полікультурності, етичних і естетичних цінностях. Досягнення освітньої практики розвитку художньої освіти у початкових і середніх навчальних закладах регіону закладають основи інноваційного поступу мистецької, зокрема художньої, освіти України. Основною метою розвитку художньої освіти з урахуванням регіональної її специфіки, сформованої в історико-педагогічному контексті, є підготовка сучасного вчителя-педагога, наділеного національно свідомою та полікультурно толерантною світоглядною позицією, зі сформованими професійними компетентностями, здатного творчо використовувати ідеї художників-педагогів минулого і сучасності у процесі викладання художньо-естетичних дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах. Адже ці фахівці, ретранслюючи здобутки художньої освіти в сучасній освітній практиці, виконують культурно-освітню місію формування світоглядних, національних цінностей учнівської молоді через мистецькі форми. Саме вчителі образотворчого мистецтва забезпечують культурозберігаючі засади розвитку художньої освіти в сучасному освітньому середовищі. Відповідно державні інституції мають забезпечувати фінансову підтримку, сприяти активізації історико-педагогічних досліджень у сфері художньої освіти, видавничої і музейної діяльності, створення персоналогічних архівів в регіонах.

На державному рівні. Законодавче, нормативне забезпечення розвитку художньої освіти має закласти основи державної підтримки розвитку мистецької освіти загалом, ефективної співпраці з

міжнародними науковими інституціями, з університетами зарубіжжя, підтримці діяльності регіональних мистецьких осередків, мистецьких авторських шкіл, громадських організацій, товариств мистецького спрямування. Законодавчої підтримки потребує діяльність інститутів мистецтв, мистецьких факультетів вищих педагогічних навчальних закладів, що пов'язано з наданням їм повноважень в організації мистецьких осередків, музейних установ, архівних фондів, заснування фахових видань з проблем регіонального розвитку художньої освіти. Саме тому виникла необхідність розробки Концепції мистецько-педагогічної освіти з метою удосконалення змісту, методів і форм художньо-педагогічної освіти з урахуванням регіональної специфіки розвитку регіональної художньої освіти, зарубіжного досвіду мистецької педагогіки. Актуалізується проблема практичної ратифікації Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах [2], Концепції загальної мистецької освіти. Нагальною є потреба у розробці державних програм з розвитку регіональної мистецької освіти.

На концептуальному рівні. Зміст художньо-педагогічної, художньої освіти має ґрунтуватись на засадах культурологічного, полікультурного та аксіологічного підходів, які обґрунтовані теоретиками і практиками мистецької освіти в історичній ретроспективі. Ці підходи зумовлюють специфіку оновлення змісту дисциплін художньо-естетичного спрямування у загальноосвітніх навчальних закладах та фахових дисциплін у професійній підготовці вчителів образотворчого мистецтва на основі традицій освітньої практики опанування образотворчого мистецтва, використання традиційних та інноваційних методів і форм навчання, створення творчого освітнього середовища, яке визначає умови творчого, етичного, естетичного розвитку особистості.

На організаційно-педагогічному рівні. З метою розвитку художньої освіти на засадах культуровідповідності, полікультурності, ціннісного сходження особистості до вершин професійно-педагогічної майстерності, професіоналізму виникла необхідність оновлення навчальної, виховної, науково-дослідницької, практичної складових професійної підготовки вчителів образотворчого мистецтва у вищих педагогічних навчальних закладах з урахуванням прогресивних ідей художників-педагогів регіонів, зокрема Херсонщини. Відповідно виникла потреба в оновленні змісту навчальних планів, програм, створення навчально-методичного ресурсу з проблем історико-педагогічного досвіду розвитку художньої освіти. Актуалізуються проблеми підвищення кваліфікації художників-педагогів, які зорієнтовані на професійно-педагогічну і мистецьку діяльність упродовж життя на основі розвитку власних авторських шкіл. У регіональному вимірі виникла потреба створення творчих лабораторій, художньо-педагогічних майстерень художників-педагогів при педагогічних університетах, що сприятиме створенню творчого розвивального середовища у вищих навчальних закладах.

На управлінському рівні. Розвитку художньо-педагогічної, художньої освіти сприятиме активізація роботи з молодими дослідниками, які наділені ціннісним ставленням до творчо-пошукової діяльності; створення регіональних центрів художньої освіти та підтримка їх діяльності; заснування мистецьких організацій, фондів регіонального розвитку теорії і практики художньої освіти, створення студентських науково-творчих організацій, впровадження таких форм навчання, як тренінги, проблемні групи, семінари, пленери під керівництвом відомих митців, художників-педагогів при кожному університеті. Ефективною формою залучення майбутніх учителів образотворчого мистецтва до історико-педагогічного досвіду розвитку художньої освіти є активізація наукової, творчо-пошукової роботи, проведення конференцій з проблем регіонального розвитку художньої освіти, робота з архівними джерелами у напрямі дослідження персонології художньої освіти.

На інформаційно-комунікативному рівні. У зв'язку з глобальним поширенням мас-медіа простору і створенням інформативного аудіовізуального середовища виникла необхідність створення віртуальних бібліотек при мистецьких кафедрах вищих педагогічних навчальних закладів, електронних баз даних, сайтів, веб-сторінок періодичних видань з мистецької проблематики; розробка віртуального навчально-методичного забезпечення для самоосвіти при бібліотеках педагогічних університетів; забезпечення доступності навчальних програм, методичного, довідникового ресурсу з проблем регіонального розвитку мистецької, зокрема, художньої освіти.

На міжнародному рівні. Розвитку художньо-педагогічної, художньої освіти в Україні та регіонах сприятиме активізація професійних зв'язків з науковими та освітніми інституціями зарубіжжя, обмін досвідом між художниками-педагогами вітчизняних і зарубіжних осередків, популяризація зарубіжного досвіду художньої освіти, підготовка і реалізація спільних міжнародних проектів, ініціативи щодо створення центрів підвищення кваліфікації художників-педагогів у зарубіжних мистецьких осередках, видання періодики з проблем розвитку регіональної художньої освіти при університетах. Активізації інноваційному розвитку художньої освіти в Україні сприятиме залучення регіональних осередків (науково-дослідних установ, університетів) до проекту ЮНЕСКО щодо створення обсерваторії мистецької освіти як універсального інформаційного порталу аналізу, підготовки і поширення ресурсів на різних рівнях мистецької освіти [3].

Отже, узагальнення сутності методологічних підходів щодо творчого використання прогресивних надбань художньої освіти Херсонщини, обґрунтування дидактичних принципів їх використання в сучасній освітній практиці, а також визначення перспектив впровадження досягнень історико-

педагогічного досвіду художників-педагогів регіону дозволяє стверджувати, що регіональна художня освіта становить ресурс для вироблення особистісної позиції щодо творчої діяльності художників, педагогів, їх внеску у розвиток національної культури. Шляхом опанування теоретичних і практичних досягнень, провідних ідей художників-педагогів регіонів реалізується пізнання національних здобутків художньої освіти, формується усвідомлена позиція щодо їх внеску у розвиток культури і освіти у регіональному вимірі. Через опанування ідей, творчого досвіду художників-педагогів регіонів майбутній учитель, учитель-практик може залучати учнів до діалогу з образотворчим мистецтвом, спонукати їх до самовираження у творчому процесі. Досягнення художньої освіти регіонів мають потужний ресурс спонукання до реалізації творчого потенціалу учнів. Учитель, виявляючи цілісну наставницьку позицію, через власні життєві установки, через надання прикладів з життя і творчості художників-педагогів минулого можуть активізувати уяву, інтуїцію, творче мислення учнів, формувати їх світоглядні цінності, реалізовувати натхненні пошуки дітей на основі емоційно-естетичного сприйняття, творчого піднесення.

Використані джерела

1. Гончаренко С.У. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення / С.У. Гончаренко. – Рівне: Волинські обереги, 2012. – 192 с.
2. Масол Л.М. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх закладах // Педагогічна газета. – 2001. – №12.
3. Обсерватория художественного образования ЮНЕСКО (2015) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=2704>. – Язык русс.
4. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін): монографія / Г.М. Падалка. – К.: Освіта України, 2008. – 274 с.
5. Щолокова О.П. Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя: монографія / О.П. Щолокова. – К.: УДПУ ім. М.П. Драгоманова, 1996. – 172 с.

Vovk M., Gurich Z.

PERSPECTIVES OF CREATIVE USE OF PROGRESSIVE IDEAS OF THE ARTIST-EDUCATORS OF KHERSON REGION IN MODERN EDUCATIONAL PRACTICE

The article analyzes the basic methodological approaches to the possibilities of using the progressive ideas of artists-teachers of Kherson region; it grounds the principles of creative use of progressive achievements of regional art education in the content of contemporary art-educational and artistic education; it determines the prospects introduction of achievements of creative artists and teachers at different levels: social, cultural, legal, management, information and communication, international. Proved that regional art education is a resource for the development of the personal position of the future teachers of fine arts concerning the creativity of artists, teachers, and their contribution to the development of national culture. Through the mastering theoretical and practical achievements and leading ideas of regional artists-teachers the knowledge of the national art education achievement is implemented, it forms a conscious position regarding their contribution to the development of culture and education in regional measurement. Through the mastering the ideas and creative experience of regional artists-teachers upcoming teacher, teacher-practitioner may engage students in dialogue with the arts, encourage them to express themselves in art. Development of national arts education in Ukraine is impossible without the revival of educational and artistic traditions, rethinking of progressive theoretical and practical developments of national educators, artists, teachers, taking into account trends in the development of education in European terms. In this context, there is a need of actualization of historical and pedagogical experience of art education in higher primary and secondary schools, as well as study and implementation prospects of creative use of progressive ideas of artists and teachers from different regions in contemporary educational practice.

Key words: regional art education, progressive ideas, artists-teachers, Kherson region, prospects of progressive achievements, artistic education.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2016 р.

ДО ПИТАННЯ ПРО РІВНІ ТА СТУПЕНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ, А ТАКОЖ ЇХ ВІДПОВІДНІСТЬ РІВНЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАМКИ КВАЛІФІКАЦІЙ

Реформування вищої освіти відповідно до тенденцій розвитку світових освітніх систем є нагальною потребою в Україні. Розробки та напрацювання дали змогу Президенту України 01 липня 2014 року, підписати Закон України № 1556-VII "Про вищу освіту", основні положення якого вступили в силу з 6 вересня того ж року.

У статті проведено аналіз основних положень даного Закону. Зокрема виділено хто є здобувачем вищої освіти, визначено п'ять рівнів вищої освіти: початковий, перший та другий освітній, третій – освітньо-науковий і науковий рівень. Проведено аналіз питання про рівні та ступені вищої освіти, а також їх відповідність рівню Національної рамки кваліфікацій в межах діючого Закону.

Ключові слова: *реформування вищої освіти, Закон України "Про вищу освіту", рівні вищої освіти, ступені вищої освіти, національна рамка кваліфікацій, освітньо-професійна програма, освітньо-наукова програма.*

Реформування вищої освіти відповідно до тенденцій розвитку світових освітніх систем є нагальною потребою в Україні. Цю проблему у своїх працях неодноразово досліджували А. Афанасьєв, В. Байденко, Б. Клименко, В. Кремень, В. Миронов, В. Огнев'юк, В. Пусвацет, С. Сисоєва, М. Степко, Г. Лукичів, В. Калашніков та інші.

Розробки та напрацювання дали змогу Президенту України 01 липня 2014 року, підписати Закон України № 1556-VII "Про вищу освіту", основні положення якого вступили в силу з 6 вересня того ж року.

Не претендуючи на всебічний аналіз основних положень даного Закону, спробуємо проаналізувати деякі найбільш актуальні питання, викласти своє розуміння і тлумачення норм цього Закону.

Для підготовки фахівців з вищою освітою вищі навчальні заклади керуючись стандартами вищої освіти розроблюють освітні (освітньо-професійні чи освітньо-наукові) та наукові програми за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти.

Згідно ст. 61. "Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах", здобувачами вищої освіти є:

– особи, які зараховані до вищого навчального закладу з метою здобуття вищої освіти ступеня молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра, мають статус студентів;

– особи, які в установленому порядку зараховані до вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання), військового інституту як підрозділу вищого навчального закладу і навчається з метою здобуття вищої освіти за певним ступенем та якій присвоєно військове звання рядового, сержантського і старшинського складу або спеціальне звання рядового, молодшого начальницького складу або таке звання вона мала під час вступу на навчання – мають статус курсантів;

– особи, які в установленому порядку зараховані до вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання) з метою здобуття вищої освіти і мають військове звання офіцерського складу або відповідне спеціальне звання середнього чи старшого начальницького складу, мають статус слухача;

– особи, які зараховані до вищого навчального закладу (наукової установи) для здобуття ступеня доктора філософії, мають статус аспірантів;

– особи, які зараховані до вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання) для здобуття ступеня доктора філософії називаються ад'юнктами;

– і нарешті, особи, які зараховані або прикріплені до вищого навчального закладу (наукової установи) для здобуття ступеня доктора наук є докторантами.

Успішне виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої або наукової програми, є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти: молодший бакалавр; бакалавр; магістр; доктор філософії; доктор наук.

Відповідно до певної програми визначається рівень вищої освіти, на якому, і здійснюється підготовка.

Стаття 5. "Рівні та ступені вищої освіти" згаданого Закону встановлює п'ять рівнів вищої освіти, а саме: початковий, перший і другий освітні, третій – освітньо-науковий і науковий рівні. Третій (освітньо-науковий) і науковий рівень інколи називають перший і другий наукові рівні.

Кожний рівень вищої освіти, з одного боку, відповідає кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій, або можна трактувати навпаки, а з іншого – передбачає здобуття знань і вмінь, достатніх для виконання певних професійних функцій.

Проаналізуємо питання про рівні та ступені вищої освіти, а також їх відповідність рівню Національної рамки кваліфікацій в межах діючого Закону, оскільки ці питання для кожного науково-педагогічного працівника вищого навчального закладу є досить новими.

Здобувачі вищої освіти можуть набути знань та умінь на такому рівні, паралель якого пролягає через п'ятий – дев'ятий рівні Національної рамки кваліфікацій.

П'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій відповідає початковий рівень вищої освіти, його ще називають коротким циклом здобуття вищої освіти. На цьому рівні здобувач вищої освіти виконує освітньо-професійну програму, обсяг якої становить 90-120 кредитів ЄКТС (60 кредитів ЄКТС – тривалість одного навчального року у вищому навчальному закладі протягом 2-х семестрів), і здобуває освітньо-професійний ступінь – молодшого бакалавра, який присуджується вищим навчальним закладом і передбачає загальнокультурну та професійно орієнтовану підготовку, набуття спеціальних знань та умінь, а також певного досвіду їх практичного застосування. Молодший бакалавр, займаючи первинну посаду у відповідній галузі професійної діяльності, під час виконання посадових обов'язків, має виконувати лише типові професійні завдання. Лише ті особи, які мають повну загальну середню освіту, можуть здобувати даний ступінь. Молодших бакалаврів готують лише коледжі, які відповідно до статті 28 Закону, є галузевими вищими навчальними закладами, або структурними підрозділами університетів, академій чи інститутів, що провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям ступенів молодшого бакалавра та/або бакалавра, проводить прикладні наукові дослідження. Коледж також має право здійснювати підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста, але дані особи не є здобувачами вищої освіти.

Якщо, мову вести про перший освітній рівень вищої освіти, так званий бакалаврський, то він:

– по-перше, обов'язково передбачає наявність в особи, що має здобувати ступінь бакалавра, повної загальної середньої освіти;

– по друге, присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС;

– по-третє, забезпечує достатню підготовку для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю, так як передбачає здобуття особою необхідних для цього теоретичних знань та практичних умінь і навичок, і на кінець;

– по-четверте, відносно Національної рамки кваліфікацій, забезпечує її шостий кваліфікаційний рівень.

Магістерський або другий освітній рівень вищої освіти, зрозуміло, що відповідає сьомому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій. На відміну від двох попередніх рівнів передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей. Від магістрів вимагається ефективне виконання не лише завдань відповідного рівня професійної діяльності, а завдань інноваційного характеру.

Освітній ступінь "магістр" присуджується вищим навчальним закладом (науковою установою) у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми на основі раніше здобутого ступеня бакалавра.

Згідно Закону України "Про вищу освіту" освітні програми підготовки магістрів можуть бути двох видів: освітньо-професійна програма, обсяг якої становить 90-120 кредитів ЄКТС; освітньо-наукова програма, в обсязі 120 кредитів ЄКТС, яка обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків.

За освітньо-науковою програмою підготовка магістрів може здійснюватись: вищими навчальними закладами; науковими установами Національної академії наук України або національних галузевих академій; науковими установами спільно з вищими навчальними закладами (у такому разі наукова складова освітньо-наукової програми реалізується у науковій установі, а освітня – у вищому навчальному закладі).

Для встановлення відповідності засвоєних здобувачами вищої освіти (особи, які здобувають ступінь молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра) рівня та обсягу знань, умінь, інших компетентностей вимогам стандартів вищої освіти проводиться атестація, яка здійснюється екзаменаційною комісією, відповідно до положення про екзаменаційну комісію, затвердженого вченою радою вищого навчального закладу (наукової установи). При цьому, особи, які здобувають ступінь магістра, атестацію можуть проходити у формі складання єдиного державного кваліфікаційного іспиту за спеціальностями та в порядку, визначеними Кабінетом Міністрів України.

Здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності забезпечує третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти. Здобувачі вищої освіти на даному рівні здобувають освітній і водночас перший науковий ступінь – доктора філософії на основі ступеня магістра, і мають оволодіти методологією наукової та педагогічної діяльності, а також провести власне наукове дослідження, результати якого, повинні мати наукову новизну, теоретичне та практичне значення. Даний рівень вищої освіти відповідає восьмому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій. Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Закон України "Про вищу освіту" визначає два варіанти здобуття ступеня доктора філософії, а саме:

– під час навчання в аспірантурі (ад'юнктурі), в результаті чого, обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми становить 30-60 кредитів ЄКТС, а нормативний строк навчання – чотири роки;

– поза аспірантурою, зокрема під час перебування у творчій відпустці, за умови, якщо вони, професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи і успішно виконання відповідної освітньо-наукової програми. Такі особи мають право здобувати ступінь доктора філософії шляхом публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді, яка може бути як постійно діючою, так і разовою, але обов'язково акредитованою Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти. Здобувач ступеня доктора філософії має право на вибір спеціалізованої вченої ради.

Підготовку докторів філософії можуть здійснювати і наукові установи, як за власною освітньо-науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність, так і/ або за освітньо-науковою програмою, окремі елементи якої забезпечуються іншими науковими установами та/або вищими навчальними закладами.

Найвищим рівнем вищої освіти є науковий рівень, на якому на основі ступеня доктора філософії здобувається другий науковий ступінь – доктора наук. Найвищий рівень вищої освіти логічно відповідає найвищому (дев'ятому) кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій. Лише на даному рівні передбачено набуття найвищих компетентностей з розроблення і впровадження методології та методики дослідницької роботи, створення нових системоутворюючих знань та/або прогресивних технологій, розв'язання важливих наукових або прикладних проблем, які мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях.

Даний ступінь, як і ступінь доктора філософії, присуджується за результатами проведеного дослідження постійно діючою спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу чи наукової установи, акредитованою Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Результатами проведеного дослідження можуть бути оприлюднені у різні способи, або шляхом публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації, або опублікованої монографії, або за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких, затверджується Міністерством освіти і науки України як центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

На сьогодні відповідно до статті 6. Закону України "Про вищу освіту" дуже велика увага приділяється перевірці результатів наукових досліджень (дисертацій, наукових доповідей тощо) на виявлення академічного плагіату. Лише ті роботи, які виконано здобувачем самостійно, допускаються до захисту, оскільки, підставою для відмови у присудженні відповідного наукового ступеня є виявлення в поданій до захисту дисертації (науковій доповіді) академічного плагіату.

Виявлення академічного плагіату у захищеній дисертації (науковій доповіді) призводить до досить серйозних негативних наслідків як для здобувача наукового ступеня, так і для спеціалізованої вченої ради, а саме:

- рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня та видачу відповідного диплома скасовується Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти за поданням Комітету з питань етики у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;
- як постійно діюча спеціалізована вчена рада, так і разова рада вищого навчального закладу, позбавляється права проводити засідання протягом двох років;
- науковий керівник (консультант) дисертанта, голова відповідної спеціалізованої вченої ради позбавляються права брати участь у роботі спеціалізованих вчених рад строком на два роки;
- вищий навчальний заклад (наукова установа) позбавляється права акредитації відповідної постійно діючої спеціалізованої вченої ради та на один рік;
- вищий навчальний заклад (наукова установа) також позбавляється права створювати разові спеціалізовані вчені ради строком на один рік.

Звичайно, скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня з причини виявлення академічного плагіату, може бути оскаржене дисертантом або представниками спеціалізованої вченої ради в суді відповідно до чинного законодавства.

Деякі слова про документи про вищу освіту. Згідно ст.7. "Документи про вищу освіту (наукові ступені)", документ про вищу освіту (науковий ступінь) видається особі, яка успішно виконала відповідну освітню (наукову) програму та пройшла атестацію. Атестація проходить в екзаменаційній комісії, а не в Державній екзаменаційній комісії, як це було раніше, відповідно до вимог Закону "Про вищу освіту" 2002 року. Виникає запитання: "Чому не в Державній екзаменаційній комісії?".

На сьогодні, відповідно до чинного законодавства вищий навчальний заклад має право видавати документ про вищу освіту як державного зразка, але лише у випадку за акредитованою освітньою програмою, і власні документи про вищу освіту – за неакредитованою освітньою програмою, які виготовляються і видаються у порядку та за зразком, що визначені вченою радою вищого навчального закладу. Ось чому, екзаменаційна комісія не називається державною.

Закон "Про вищу освіту" встановлює п'ять видів дипломів про вищу освіту (наукові ступені) за відповідними ступенями: диплом молодшого бакалавра; диплом бакалавра; диплом магістра; диплом доктора філософії; диплом доктора наук. Інформація про видані дипломи вноситься вищими навчальними закладами, крім вищих військових навчальних закладів, до Єдиної державної електронної бази з питань освіти (ЄДЕБО).

У дипломах молодшого бакалавра, бакалавра, магістра зазначаються стандартна інформація, така як: назва вищого навчального закладу, що видав цей документ, кваліфікація, що складається з інформації

про здобутий особою ступінь вищої освіти, спеціальність та спеціалізацію, та в певних випадках – професійну кваліфікацію.

Проте, невід'ємною частиною диплома бакалавра, магістра, доктора філософії є додаток до диплома європейського зразка, в якому міститься інформація про результати навчання особи, що складається з інформації про назви дисциплін, отримані оцінки і здобуту кількість кредитів ЄКТС, а також відомості про національну систему вищої освіти України, тобто додаток містить структуровану інформацію про завершене навчання, що раніше не здійснювалось.

Цікавим є і той факт, що вищий навчальний заклад має право виготовляти та видавати подвійний диплом за зразком, визначеним вченою радою вищого навчального закладу, у випадку здобуття особою вищої освіти одночасно за двома спеціальностями (спеціалізаціями). Раніше подібне також не практикувалось.

Наведені нововведення торкаються лише окремого кола питань процесу реформування системи освіти, проте зрозуміло одне, законодавець чітко визначив вектор розвитку національної освітньої системи на інтеграцію в європейський простір вищої освіти та науки.

Використані джерела

1. Закон України "Про вищу освіту" // Відомості Верховної Ради України від 19.09.2014, / № 37-38 /, стор. 2716, стаття 2004 у редакції від 09 серпня 2016 року.
2. Науково-практичний коментар Закону України "Про вищу освіту": [А.В. Молдаван та ін.]. – К.: "Центр учбової літератури", 2015. – 365 с.

Drizhack V., Yermak S.

TO THE ISSUE ON LEVELS AND DEGREES OF HIGHER EDUCATION, THEIR CORRESPONDENCE TO THE LEVEL OF THE NATIONAL QUALIFICATIONS FRAMEWORK

Reforming higher education according to the trends of the world educational systems development is the urgent need in Ukraine. National scientists' elaborations made it possible for the President of Ukraine to sign the Act of Ukraine № 1556 – VII "On Higher Education" on July, 1, 2014, the main regulations of which came into force since September that year.

In the article the author analyzes the main regulations of the Act. Specifically, it defines people who get higher education, outlines five levels of higher education, analyzes the issue on levels and degrees of higher education as well as their correspondence to the level of the National qualifications framework in the current Act.

People who get the higher education can obtain knowledge and skills at the level which goes through level 5 to level 9 of the National qualifications framework.

The initial level of higher education corresponds to level 5 of the National qualifications framework, it is also called a short cycle of higher education. At this level people who get higher education fulfill the educational and professional program which provides the cultural and professionally oriented training, obtaining special knowledge and skills as well as certain practical experience. Higher education institutions get the first educational level of higher education as the result of successful fulfillment of the educational and professional program, provides level 6 according to the National qualifications framework.

The Master's Degree in higher education corresponds to level 7 of the National qualifications framework and provides for obtaining profound theoretical and/or practical knowledge, skills, habits for a certain specialty, general principles of the methodology in scientific and/or professional activities, other competences.

Obtaining theoretical knowledge, skills, habits and other competences necessary for producing new ideas, solving complex problems in the field of professional and/or research and innovative activities provides for the educational and scientific level of higher education as people at this level get educational and at the same time the first scientific degree – Doctor of Philosophy and are to master the methodology of the scientific and pedagogical activities and to make own scientific researches, the result of which are to be scientifically new and are of theoretical and practical importance. This level of higher education corresponds to level 8 of the National qualifications framework.

The highest level of higher education corresponding to level 9 of the National qualifications framework in the scientific level at which people get the second scientific degree – Doctor of Sciences, on the basis of the Doctor of Philosophy degree. Only this level provides for obtaining the highest competences in working out and implementing methodology and methods of research work, forming new systematized knowledge and/or progressive technologies, solving important scientific or applied problems which are of national or world importance and are published in the scientific editions.

Key words: *reforming higher education, Act of Ukraine "On Higher Education", levels of higher education, degrees of higher education, National qualifications framework, educational and professional program, educational and scientific program.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ В СУЧАСНІЙ МЕДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Автором розглянута організація профілактичної роботи в сучасній медичній практиці. Автор прийшов до висновку, що для вдосконалення діяльності лікарів загальної (сімейної) практики потребують наукового обґрунтування деякі аспекти, а саме: питання організації їх роботи з визначенням у ній профілактичного напрямку та особливостей в умовах міста; власне система профілактики в контексті розвитку сімейної медицини; розробка та впровадження сприятливих моделей сучасної формації профілактичних технологій; правильність та послідовність сценарію проведення заходів та дотримання ними загальноприйнятих вимог.

Ключові слова: профілактична робота; напрями, етапи та засоби профілактичної роботи; інноваційні технології в профілактичній роботі, просвітницька діяльність.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На освіту нині суттєво впливають зміни в сучасному суспільстві. Зокрема, впродовж останніх років у багатьох країнах світу та в Україні змінювалась сучасна парадигма – від технократичної до індустріальної, від індустріальної до інформаційної. На розвиток освіти вплинули суспільні інтеграційні процеси, такі напрями розвитку суспільства, як глобалізація, демократизація, трансформація держав наприкінці ХХ ст., створення єдиного економічного простору. Зазначені зміни відбулись швидкими темпами і зумовили потребу негайно переглянути та реформувати освіту на всіх рівнях, оскільки наявні системи не повністю відповідали сучасним запитам та потребували переорієнтації [6]. Серед пріоритетних напрямів розвитку освіти в Україні з врахуванням міжнародних тенденцій визначено: підвищення якості освітніх послуг, забезпечення рівного доступу до якісної освіти на всіх рівнях, підвищення конкурентоспроможності національної системи освіти та її інтеграція в єдиний європейський освітній простір, участь у Болонському процесі, що є одним із найважливіших чинників проведення реформ вищої освіти в Україні. Зокрема, і система вищої медичної освіти вимагає нових підходів до підготовки висококваліфікованих працівників та осмислення педагогічного процесу у вищому навчальному закладі [9, с. 41].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. На сьогодні необхідність профілактики не лише проголошується в наукових публікаціях, але і визнається практичною охороною здоров'я та її адміністративним апаратом [7]. Однак, крім номінального визнання "зверху", профілактика потребує широкої усвідомленої підтримки і розуміння медичних працівників первинної ланки охорони здоров'я, які і є реальними виконавцями первинних, вторинних і третинних профілактичних заходів [13]. Слід констатувати, що практично здорова людина, яка щоденно піддається впливу науково-технічного прогресу на початкових стадіях формування хронічних захворювань, коли зміни в організмі ще мають функціональний і зворотний характер, знаходиться, як правило, поза увагою медичних працівників [12]. У вітчизняній охороні здоров'я нині, на жаль, переважає парадигма не профілактичної і оздоровчої, а лікувальної медицини. Увага сучасної медицини ще в значній мірі направлена на вже сформовані захворювання та їх лікування [10].

Мета статті полягає у розгляді організації профілактичної роботи в сучасній медичній практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Останнім часом відбуваються радикальні зміни державної освітньої політики в Україні. Розпочато становлення нових парадигм освіти, орієнтованих на входження нашої країни у світовий освітній простір, поглиблюються тенденції диференціації освіти.

Серед пріоритетних напрямів розвитку освіти в Україні з врахуванням міжнародних тенденцій визначено: підвищення якості освітніх послуг, забезпечення рівного доступу до якісної освіти на всіх рівнях, підвищення конкурентоспроможності національної системи освіти та її інтеграція в єдиний європейський освітній простір, участь у Болонському процесі, що є одним з найважливіших чинників проведення реформ вищої освіти в Україні. Отже, в сучасному вимогливому та швидкозмінному соціально-економічному середовищі рівень вищої освіти значною мірою залежатиме від результативності запровадження інноваційних педагогічних технологій навчання, що ґрунтуються на нових методологічних засадах, сучасних дидактичних принципах та психолого-педагогічних теоріях [8, с. 77].

Профілактика є однією зі складових частин медицини. Суспільний профілактичний напрямок у справі охорони і зміцнення здоров'я народу включає в себе медичні, санітарно-технічні, гігієнічні і соціально-економічні заходи. Створення системи попередження захворювань і усунення факторів ризику

є найважливішою соціально-економічною і медичною задачею держави. Підвищення рівня санітарної культури населення (враховуючи вік, стать, рід зайнятості тощо), проведення заходів, що сприяють збереженню і зміцненню здоров'я, повинні враховувати принципи [2, с. 23]:

1. Принцип науковості (пропаганда тих положень, що виступають науковими знаннями, встановленими і затвердженими у науці).
2. Принцип правдивості і об'єктивності.
3. Принцип диференційованості і цілеспрямованості.
4. Принцип масовості.
5. Принцип систематичності і послідовності.
6. Принцип комплексності (а саме пропаганда здорового способу життя повинна пропагуватися не лише медиками, але і психологами, педагогами, соціологами тощо).
7. Принцип зв'язку з професією та з життям суспільства в цілому.

Авторами виділено 4 основних напрями профілактичної медицини:

1. Медична профілактика включає індивідуально-сімейні технології профілактичної допомоги на основі оцінок таких характеристик здоров'я, як схильність до захворювання і ризик розвитку захворювання. При цьому мова йде про весь спектр розповсюджених багатофакторних захворювань і аномалій розвитку.

2. Медико-генетична профілактика включає медико-генетичне консультування й інші індивідуально-сімейні технології спадкових і уроджених захворювань.

3. Санітарно-гігієнічна профілактика спирається на гігієнічне нормування фізичних, хімічних, біологічних і соціальних умов життя і діяльності людини, а також на технології охорони середовища проживання і протиепідемічного захисту. Технології санітарно-гігієнічної профілактики є переважно популяційними.

4. Медико-соціальна профілактика покликана забезпечити достатній рівень культури здоров'я в населення на основі методів гігієнічного виховання, медико-профілактичної освіти і пропаганди оздоровчих і медико-профілактичних знань із використанням кадрових ресурсів системи освіти, охорони здоров'я, засобів масової інформації. Очевидно, що формування культури здоров'я є головним компонентом формування здорового способу життя [10].

Варто додати, що профілактичні заходи на сьогодні обмежені та направлені лише на деякі соціально-значимі захворювання [3].

За параметрами схожості всі профілактичні заходи Н. В. Марчук, який розглянув 184 заходи, розділив їх на 3 компоненти (табл. 1), а саме:

1) організація проведення профілактичної діяльності – має 85 заходів, спільних для 18 програм, виконання яких, здебільшого є компетенцією адміністраторів та науковців, а також лікарів загальної мережі практичної охорони здоров'я; містить три підрозділи (табл. 1);

Таблиця 1

**Характеристика профілактичних заходів ДЦП та КЗПХ
(абсолютні величини) [5, с. 8]**

Компонент	Розділ	Кількість заходів	Кількість програм, що містять заходи
1. Організація проведення профілактичної діяльності	А. Створення окремих структур та удосконалення діяльності існуючих для застосування профілактичних технологій	8	8
	Б. Розробка та організація впровадження науково обґрунтованих профілактичних програм, концепцій, стандартів тощо	65	12
	В. Організація попередження керованих інфекцій	12	5
2. Застосування санітарно-освітніх технологій	А. Розробка і впровадження навчальних програм та освітніх заходів щодо формування здорового способу життя	40	15
	Б. Підготовка, видання, розповсюдження методичних та інформаційно-просвітницьких матеріалів з різних аспектів формування здорового способу життя	13	9
	В. Проведення з допомогою засобів масової інформації (радіо, телебачення, друковані видання тощо) інформаційних кампаній щодо гігієнічного виховання населення, зокрема підвищення його медичної активності	17	10
3. Своєчасне виявлення захворювань	А. Проведення скринінг-тестів та діагностичних заходів	14	7
	Б. Проведення диспансеризації, профілактичних оглядів та спостереження за групами ризику	15	9

2) застосування санітарно-освітніх технологій – 70 заходів, спільних для 18 програм, реалізація яких потребує міжгалузевої взаємодії з залученням фахівців інших міністерств та відомств поряд зі спеціалістами практичної охорони здоров'я; містить три підрозділи (табл. 1);

3) своєчасне виявлення захворювань – 29 заходів, спільних для 13 програм, основними виконавцями яких є практичні лікарі, а ключовою фігурою, як було сказано вище, є лікар загальної практики/сімейної медицини; містить два підрозділи (табл. 1).

Отже, кожен з виділених 3-х компонентів в свою чергу складається з декількох розділів, загалом їх 8. Узагальнені дані свідчать, що в державних цільових програмах заходи профілактичного характеру представлені недостатньо.

Ми згодні з авторами, що виникла потреба змінити пріоритети в профілактиці – від профілактики хвороб до профілактики поведінки, яка може призвести до захворювання. "Освіченість полягає не в тому, щоб більше знати, а в тому щоб інакше себе поводити" [11].

За висновками авторів, на сучасному етапі потрібен лікар, що вміє працювати з людиною, визначити величину її здоров'я і дати кваліфіковані рекомендації щодо його збереження і зміцнення. Об'єктами дослідження медиків повинні стати здорові люди. Кінцева мета – устанавлення рівня здоров'я. Медична допомога повинна бути спрямована на зміцнення адаптаційних резервів організму, його стійкості до несприятливих факторів навколишнього середовища. Всіма визнаний факт, що профілактика захворювань, і більш того, – зміцнення здоров'я – є невід'ємною частиною, ідеологією сімейної медицини [1].

При підготовці лікарів відбувається опрацювання та засвоєння студентами об'ємної міждисциплінарної інформації на основі засвоєння ними суміжних циклів навчання, що позитивно впливає на підвищення якості теоретичних та практичних компетентностей. У діяльність майбутнього лікаря включена, як значима складова, санітарно-гігієнічна (профілактична) робота [2, с. 22]. Отже, у майбутній діяльності лікаря передбачається профілактична (санітарно-гігієнічна) робота. Однак, при її проведенні часто допускаються методичні помилки, основною причиною яких є відсутність знань про організацію та методичні підходи проведення просвітницької роботи.

Медико-профілактична робота проводиться на двох рівнях: на рівні персонального спілкування з пацієнтом; на рівні санітарно-просвітницької роботи у лікувально-профілактичних закладах усіх типів (поліклініці, амбулаторії, лікарні та ін.). Саме тому студент-медик повинен знати форми, методи і засоби профілактичної роботи [5, с. 17].

Форми організації профілактичної роботи: індивідуальні, групові та колективні.

Під методами профілактичної роботи розуміють діяльність, спрямовану на формування свідомого ставлення пацієнта і потенційних пацієнтів до свого способу життя, здоров'я, на взаємодію з лікарем та медичними службами. Розрізняють усні, наочні та комбіновані методи.

Лекція – форма усного надання профілактичної інформації змішаній аудиторії. Забезпечує постійний прямий контакт між лектором і слухачем, дозволяє лектору враховувати реакцію аудиторії; може бути самостійним виступом або складовою частиною циклу. Доповнюється демонстрацією наочних і аудіовізуальних засобів. При використанні лекції у груповій санітарно-просвітницькій роботі передбачається максимально однорідна аудиторія.

Індивідуальна бесіда – форма прямого міжособистісного спілкування між донором і реципієнтом, що використовується з метою надання необхідних медико-гігієнічних порад і рекомендацій.

Індивідуальний інструктаж – форма прямого міжособистісного спілкування між донором і реципієнтом, що використовується з метою повідомлення медико-гігієнічної інформації інструктивного характеру для нормування гігієнічної поведінки за певних умов праці і побуту.

Консультація – форма прямого міжособистісного спілкування між лікарем і пацієнтом, яка використовується для повідомлення рекомендацій з питань здорового способу життя, первинної і вторинної профілактики захворювань. Містить вказівки, в тому числі забороняючі, про правильну гігієнічну поведінку, використання окремих предметів догляду за хворими, ліків тощо. Доповнюється виданням пам'яток та інших друкованих санітарно-просвітницьких засобів (наприклад, про режим, дієту, правила прийому ліків та ін.).

Телефонна консультативна служба – форма опосередкованого анонімно-міжособистісного спілкування між донором і реципієнтом. Використовується для надання порад у випадках, що загрожують здоров'ю чи життю (при важких психічних захворюваннях, небезпеці зараження хворобами, що передаються статевим шляхом та ін.). Здійснюється в вигляді відвертих (довірливих) розмов, в процесі яких реципієнт звертається до спеціаліста за порадою для вирішення проблем, що його турбують.

Епістолярний метод – відповіді спеціаліста на задані в письмовій формі запитання реципієнта. Найбільш часто такі запитання направляються на адресу засобів масової інформації (листи читачів або слухачів) [4, с. 209].

Інформація – диференційований санітарно-просвітницький вплив на різні вікові, статеві і професійні групи населення. Ефективність даного метода визначається однорідністю інтересів групи (наприклад, матері дітей певного віку, школярі та ін.), наявністю зворотного зв'язку, можливості вироблення єдиних поглядів, думок та переконань, необхідних для формування адекватної гігієнічної поведінки. Створює можливості широкого використання практичного навчання (наприклад навикам

догляду за дитиною, за хворим, приготуванню рекомендованих страв та ін.), наглядних та друкованих засобів інформації. В межах даного методу застосовуються переважно односторонні види передачі інформації від донора до реципієнта, коли донор передає інформацію пасивній аудиторії (лекція, доповідь, практичне навчання та ін.). Можливе використання взаємодіючих видів при двосторонній активності донора і реципієнтів і їх співпраці (групова дискусія, вікторина, бесіда за круглим столом тощо). Учасники заходу можуть бути активними партнерами, коли передбачається показ прийомів і вправ для придбання практичних навиків (надання першої допомоги, гімнастика для вагітних тощо), а також дослідів, що закріплюють теоретичні положення (про шкідливість нікотину та ін.). Індивідуалізація санітарно-просвітницьких рекомендацій цим методом не передбачається.

Дискусія – колективне обговорення групою реципієнтів питань охорони здоров'я, яке проводиться під керівництвом лікаря; має за мету вироблення в учасників дискусії єдиної думки щодо даної проблеми і прийняття відповідного рішення. Групова дискусія дозволяє стимулювати інтерес і пізнавальну активність реципієнтів, взяття ними зобов'язань, що стосуються корекції їх гігієнічної поведінки.

Бесіда за круглим столом – обговорення групою фахівців конкретних питань охорони здоров'я в присутності реципієнтів; проводиться під керівництвом ведучого ("модератора"). Передбачає на певній стадії обговорення участі в дискусії реципієнтів. Сумісне обговорення дозволяє всебічно і поглиблено проаналізувати питання, що розглядаються.

Вікторина – пізнавальна гра з елементами змагання, котра сприяє розширенню світогляду в питаннях охорони і зміцнення здоров'я, дозволяє виявити знання в даній області. Учасники грають індивідуально або в командах; оцінку та підрахунок балів здійснює журі. Вікторина передбачає переважно фізичні вправи, особливо доречно для роботи з дітьми [4, с. 210].

Масові методи профілактичної роботи – агітаційно-пропагандистський санітарно-просвітницький вплив на чисельно великі розосереджені аудиторії з допомогою технічних засобів. Використовує засоби масової інформації (пресу, радіо, телебачення, кіно), а також лекційну та наочну пропаганду (виставки, плакати тощо). Спрямований на формування суспільної думки і відповідального відношення до свого здоров'я і здоров'я колективу. Характеризується оперативністю розповсюдження інформації, широким охопленням, можливістю наочної подачі матеріалу і жанровою різноманітністю. Складність представляє використання цього методу для диференційованої медичної інформації, призначеної для окремих груп населення: відсутній безпосередній контакт між донором і реципієнтом; не забезпечується створення стійкої системи знань (це завдання щодо різних груп населення покликано вирішувати груповий та індивідуальний методи).

Санітарно-просвітницький форум – форма масової санітарно-просвітницької інформації, яка передбачає відповіді фахівців на усні або письмові запитання реципієнтів (вечір запитань та відповідей). Проводиться переважно для однорідної аудиторії за участю ведучого керівника. Рекомендується використовувати переважно в профільованих медичних закладах. Можуть застосовуватись аудіовізуальні засоби.

Масові профілактичні заходи (кампанії) – комплекс заходів, мета яких звернути увагу суспільства на важливі проблеми охорони здоров'я, домогтися масової участі населення у вирішенні санітарно-гігієнічних завдань і одночасно підвести підсумок досягнутих успіхів в охороні здоров'я і праці, санітарного стану навколишнього середовища, санітарної культури населення тощо. Такі масові заходи насамперед присвячені найбільш актуальним темам (харчування, зловживання алкоголем і тютюном, гігієна навколишнього середовища та ін.), проводяться з акцентом на певні групи населення (молодь, сільське населення). Масові заходи найчастіше приурочуються до декларованих дат, наприклад, до Всесвітнього дня здоров'я (7 квітня), дня людей похилого віку (1 жовтня), Міжнародного дня боротьби з туберкульозом (24 березня), Всеукраїнського дня боротьби зі СНІДом (5 жовтня) та ін. [2].

Висновки. Підсумовуючи дані світового інформаційного потоку слід зазначити, що для вдосконалення діяльності лікарів загальної (сімейної) практики потребують наукового обґрунтування деякі аспекти, а саме: питання організації їх роботи з визначенням у ній профілактичного напрямку та особливостей в умовах міста; власне система профілактики в контексті розвитку сімейної медицини; розробка та впровадження сприятливих моделей сучасної формації профілактичних технологій.

Щодо процесу здійснення якісної профілактичної діяльності, то необхідно дотримуватися загальноприйнятих вимог до проведення даних видів діяльності: визначити мету заходу; визначити завдання заходу (тактичні цілі на шляху до досягнення мети заходу); визначити термін (час) та місце (територію) проведення заходу; визначити дату проведення загальних організаційних зборів всіх активістів організації; визначити осіб, відповідальних за повідомлення активістів про організацію заходу. Особливо важливо логічно правильно, послідовно продумати сценарій (план) його проведення. Складові (етапи) сценарію (плану) не завжди у виховному процесі здійснюються послідовно, але планування та організація передбачає дотримання таких етапів, як тема, мета і завдання, час і місце проведення, соціально-психологічна характеристика аудиторії, принцип, форми і методи проведення, засоби забезпечення, короткий конспект занять, оцінка ефективності заняття, рекомендована література.

Отже, у сучасних умовах професійне становлення висококваліфікованого фахівця у сфері охорони здоров'я пов'язане як з навчанням, так і з труднощами практичної професіоналізації майбутнього лікаря. Тому медичні працівники, повинні усвідомлювати, що, крім повсякденної індивідуальної санітарно-просвітньої роботи з хворими і відвідувачами лікувально-профілактичних установ, вони повинні приділяти щодня значну частину робочого часу масовій і груповій пропаганді медичних і гігієнічних знань серед населення, використовуючи весь багаж знань санітарно-просвітницької і профілактичної діяльності.

Використані джерела

1. Быстровский В. Ф. Опыт организации доклинической диагностики и превентивных мер в практике семейного врача / В. Ф. Быстровский [и др.] // Рос. семейный врач. – 2000. – № 1. – С. 20-27.
2. Льченко А. А. Характеристика педагогічних форм та методів профілактичної діяльності медичних фахівців / А. А. Льченко // Медична освіта. – 2016. – №1. – С. 22-24.
3. Корнацький В. М. Адаптаційні технології оптимізації ПМСД дорослому населенню із кардіологічною патологією : автореф. дис... к. мед. наук / В. М. Корнацький. – К., 2002. – 18 с.
4. Максименко С. Д. Педагогіка вищої медичної освіти : підручник / С. Д. Максименко, М. М. Філоненко. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 288 с.
5. Марчук Н. В. Обґрунтування та розробка системи організації профілактичної діяльності закладів загальної практики / сімейної медицини : автореферат дисс. ... к. мед. наук / Н. В. Марчук. – К., 2008. – 26 с.
6. Марчук Н. В. Сучасні підходи до системи профілактики у спектрі сімейної медицини / Н. В. Марчук // Буковинський медичний вісник. – 2005. – Т. 9, №3. – С. 154-157.
7. Пертилла К. Укрепление здоровья и профилактика заболеваний: межсекторальное сотрудничество / К. Пертилла // Рос. семейный врач. – 2000. – № 3. – С. 96-97.
8. Подковко Х. В. Інноваційні педагогічні технології в системі вищої освіти / Х. В. Подковко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Випуск 130. Серія : педагогічні науки. – Чернігів : ЧНПУ, 2015. – № 130. – С. 77-80.
9. Подковко Х. В. Інноваційні технології навчання в контексті компетентнісного підходу в освіті / Х. В. Подковко // Медична освіта. – 2016. – №1. – С. 41-43.
10. Ростовцев В. Н. Медицина здоровья – настоящее и будущее / В. Н. Ростовцев, В. С. Улащик // Здравоохранение. – 2001. – № 7. – С. 3-6.
11. Стойка О. О. Сучасні технології формування здорового способу життя серед молоді / О. О. Стойка // Вісн. соц. гігієни та організації охорони здоров'я. – 2001. – № 3. – С. 92-97.
12. Улащик В. С. Восстановительная медицина – новая парадигма охраны здоровья населения / В. С. Улащик // Здравоохранение. – 2002. – № 3. – С. 2-5.
13. Фролова Е. В. Еще раз о профилактике / Е. В. Фролова, О. Ю. Кузнецова, С. Л. Плавинский // Рос. семейный врач. – 2002. – № 1. – С. 45-50.

Ilichenko A.

ORGANIZATION OF PREVENTIVE WORK IN MODERN MEDICAL PRACTICE

The author considers the organization of preventive work in modern medical practice. The author came to the conclusion that for the improvement of activities of doctors of General (family) practice requires scientific substantiation of certain aspects, namely the issues of organization of their work with determination in her preventive direction and features in the city; in fact, the system of prevention in the context of the development of family medicine; development and implementation of favorable models of modern formation preventive technologies. On implementation quality of prevention activities, it is necessary to adhere to generally accepted requirements for conducting these activities: determine the purpose of the event; to determine objectives of event; determine the time and place of the event; to determine the date of holding the General organizational meeting of all activists of the organization; to determine the persons responsible for the message to activists about organizing the event. Especially important is logically correct, to consistently think through the scenario of its carrying out. Components of scenario is not always in the educational process are carried out sequentially, but the planning and organization involves the following stages, such as topic, goal and objectives, time and place, socio-psychological characteristics of the audience, principle, form and methods of implementation, means of support, a brief synopsis of classes, evaluation of the effectiveness of the lessons, recommended reading. Therefore, in modern conditions the professional development of highly qualified specialists in the sphere of health care due to training and practical obstacles to the professionalization of future doctors. Therefore, students are interns as medical staff, should be aware that, in addition to daily individual sanitary-educational work with patients and visitors of medical institutions, they have to spend a considerable part of the working time of mass propaganda and group medical and hygienic knowledge among the population, using the whole knowledge of health promotion and prevention activities.

Key words: preventive work; the direction, stages and means of prevention work, innovative technologies in the preventive work, educational activities.

Стаття надійшла в редакцію 24.10.2016 р.

УДК 372.851

Карупу О.В., Олешко Т.А., Пахненко В.В.

ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ АНАЛІТИЧНОЇ ГЕОМЕТРІЇ АНГЛОМОВНИМ СТУДЕНТАМ

Оскільки англійська мова є однією з офіційних мов ІКАО, іноземні студенти НАУ можуть навчатися українською, російською та англійською мовою. Розглянуто проблеми викладання англійською мовою деяких питань аналітичної геометрії для англомовних студентів технічних спеціальностей.

Проаналізовано особливості математичної та мовної підготовки іноземних і українських студентів технічних спеціальностей різних інститутів у складі університету.

Зокрема, розглянуто особливості викладання студентам англомовних груп мікромодулів "Пряма на площині", "Площина і пряма у просторі", "Криві другого порядку" та "Поверхні другого порядку".

Ключові слова: аналітична геометрія, вища математика, викладання вищої математики, криві та поверхні другого порядку.

Постановка проблеми. Для майбутніх фахівців в галузі авіації дуже важливою є можливість отримання професійної освіти англійською мовою, оскільки англійська мова є однією з офіційних мов ІКАО (Міжнародна організація цивільної авіації). Тому іноземні студенти в Національному авіаційному університеті можуть навчатися українською, російською та англійською мовою. Вибір мови навчання здійснюється іноземними студентами в залежності від їх мовної підготовки та планів на майбутнє працевлаштування. Також мають можливість навчатися в англомовних групах і українські студенти, які добре володіють англійською мовою і зорієнтовані на наступне працевлаштування в авіаційних компаніях, що здійснюють міжнародні перевезення.

Кафедра вищої та обчислювальної математики забезпечує викладання англійською мовою математичних дисциплін для студентів технічних спеціальностей різних інститутів у складі НАУ.

Перед викладачами кафедри, задіяними у проєкті англомовної освіти, виникає ціла низка питань щодо специфіки викладання математичних дисциплін, зокрема, лінійної алгебри та аналітичної геометрії, англійською мовою студентам, для яких ця мова не є рідною..

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що викладання аналітичної геометрії в технічних ВНЗ традиційно забезпечується великою кількістю підручників, а методика її викладання студентам технічних напрямів навчання досліджується багатьма авторами. Проте слід відмітити, що всі проблеми викладання цієї дисципліни мають свою специфіку при роботі з іноземними студентами. Свої особливості має також викладання дисципліни англійською мовою.

Починаючи з 2007 року ми проводимо дослідження з методики викладання математичних дисциплін іноземним та українським студентам в рамках Проєкту англомовної освіти НАУ. Деякі особливості викладання окремих розділів лінійної алгебри та аналітичної геометрії іноземним та українським студентам розглядалися в рамках дослідження з методики викладання англійською мовою математичних дисциплін студентам НАУ (див. [1–4]). Зокрема, особливості викладання англійською мовою деяких питань дисципліни "Лінійна алгебра та аналітична геометрія" і відповідних модулів дисципліни "Вища математика" студентам, що навчаються за всіма напрямками галузі знань "Інформатика та обчислювальна техніка" та "Радіотехніка, радіоелектронні апарати та зв'язок" досліджувалися авторами в [5–7].

Мета статті. Метою даної роботи є дослідження специфіки викладання та особливостей розгляду окремих розділів аналітичної геометрії в технічному університеті. Зокрема, розглядаються проблеми викладання цих питань англомовним студентам.

Виклад основного матеріалу дослідження. Навчальними планами підготовки майбутніх фахівців за всіма технічними напрямками передбачено вивчення лінійної алгебри та аналітичної геометрії. При цьому для студентів більшості напрямів окремі питання цих дисциплін викладаються в складі відповідних розділів синтетичної дисципліни "Вища математика" і тільки для окремих напрямів, що потребують поглибленої математичної підготовки, студентам викладають дисципліну "Лінійна алгебра та аналітична геометрія". В рамках англомовного проєкту НАУ викладачі кафедри вищої та обчислювальної математики працюють зі студентам, що навчаються за напрямками обох типів.

Зауважимо, що в тому чи іншому обсязі вивчення векторів, визначників, матриць, систем лінійних алгебраїчних рівнянь, прямих на площині та в просторі, площин, кривих та поверхонь другого порядку обов'язково входить у навчальні програми за всіма напрямками підготовки.

Розглянемо основні, на наш погляд, проблеми, що постають при викладанні перелічених питань студентам англomовних груп.

По-перше, оскільки в англomовних групах навчаються як українські, так і іноземні студенти, то слід відмітити певну відмінність в підходах до оцінки значущості різних тем та їх взаємозв'язків, що практикувалися при навчанні цих студентів ще в середній школі і, як наслідок, специфічність їхньої теоретичної і практичної підготовки з деяких питань. При цьому зауважимо, що ця відмінність найчастіше проявляється саме на практичних заняттях в процесі розв'язування задач.

По-друге, зауважимо, що для переважної більшості студентів англomовних груп в НАУ англійська мова не є рідною. При цьому більшість і українських, і іноземних студентів в середній школі навчалися рідними для них мовами.

По-третє, слід відмітити, що значна частина проблем, що постають при викладанні дисципліни "Лінійна алгебра та аналітична геометрія" та відповідного розділу дисципліни "Вища математика", пов'язана з саме з достатньо поверховим рівнем сприйняття більшістю студентів технічних вузів (як українських, так і іноземних) абстрактних питань лінійної алгебри і недостатнім розумінням ними важливості володіння теоретичним матеріалом, без якого є неможливим самостійне розв'язування змістовних задач.

По-четверте, слід відмітити, що значна частина проблем, що постають при викладанні дисципліни "Лінійна алгебра та аналітична геометрія" та відповідного розділу дисципліни "Вища математика", пов'язана з недостатнім рівнем шкільної підготовки іноземних студентів саме з геометрії, особливо стереометрії, а також з їх поганим просторовим мисленням.

Дисципліна "Лінійна алгебра та аналітична геометрія" складається з двох модулів: "Елементи лінійної та векторної алгебри" та "Елементи аналітичної геометрії".

При вивченні іноземними студентами модуля "Елементи лінійної та векторної алгебри" в цілому непогано засвоюються елементи векторної алгебри, при цьому вони достатньо ефективно використовують теоретичні знання для розв'язування задач. Дещо складнішим для багатьох іноземних студентів є засвоєння елементів лінійної алгебри. Відмітимо, що більшість іноземних студентів непогано оперують з визначниками і матрицями. Як правило, складнішим для них є знаходження власних чисел і власних векторів матриці. Рівень сприйняття більшості з них більш абстрактних питань є набагато нижчим. Достатньо складною для них є загальна теорія лінійних просторів і теорія квадратичних форм, як на рівні розуміння теоретичного матеріалу, так і при розв'язуванні навіть простих задач.

Значно більші проблеми постають перед іноземними студентами при вивченні модуля "Елементи аналітичної геометрії". В основному ці проблеми пов'язані перш за все зі специфічним рівнем шкільної підготовки іноземних студентів саме з геометричних питань, унаслідок чого значна частина цих студентів намагається розв'язувати геометричні задачі чисто аналітично, використовуючи якісь часто неправильні аналогії з задачами з цілком відмінною геометричною інтерпретацією. Відносно кращою є ситуація для більшості українських студентів, хоча для певної їх частини подібний підхід до розв'язування геометричних задач також є характерним.

Засвоєння переважною більшістю студентів англomовних груп мікромодуля "Пряма на площині" є відносно непоганим. Вони досить успішно опановують навички розпізнавання основних форм рівнянь прямої на площині і застосовують їх при розв'язуванні задач. При цьому результати значно покращуються при використанні опорних матеріалів, особливо якщо ці матеріали містять рисунків-схеми.

Набагато складнішим для засвоєння іноземними студентами є мікромодуль "Площина і пряма у просторі", що є наслідком слабкого просторового мислення у значної частини цих студентів. При роботі в таких групах бажано достатню увагу приділяти виробленню навичок розпізнавання основних форм рівнянь площини і прямої в просторі. При чіткому викладі викладачем алгоритму розпізнавання найпростіших їх типів і алгоритмів переходу між різними формами рівнянь значна частина іноземних студентів достатньо добре засвоює і застосовує ці навички. Відмітимо при цьому, що більшість іноземних студентів дуже добре сприймають опорні матеріали, які, крім рівнянь і рисунків, містять також і словесні описи ознак різних рівнянь відповідних геометричних об'єктів. Відмітимо, що засвоєння мікромодуля "Криві другого порядку" є також порівняно непоганим, хоча деякі труднощі виникають у певної частини іноземних студентів при знаходженні характеристик еліпса і гіперболи у випадках, коли фокуси кривої розташовані не на осі абсцис, а на осі ординат. Задачі, в яких задіяні параболы з різними варіантами розташування фокуса на координатних осях, для більшості іноземних студентів не викликають труднощів у випадках коли вершина параболы розміщена в початку координат або принаймні на тій же осі, що і фокус. Задачі останнього типу іноді вимагають додаткового пояснення викладачем. Зауважимо, що задачі, в яких вершина параболы розміщена не на координатних осях, як правило також вимагають пояснення, супроводжуваного розв'язуванням прикладу викладачем або сильним студентом. Після цієї процедури, яка на наш погляд є корисною також і для частини

українських студентів, більшість іноземних студентів досить вправно вміють виділяти повний квадрат і здійснювати паралельне перенесення координатних осей. Практично всі студенти англomовних груп, як правило, здобувають навички розв'язування задач такого типу, майже без помилок знаходячи усі характеристики кривих другого порядку і будуючи ці криві.

Крім того відмітимо, що при розв'язуванні задач, пов'язаних з застосуванням інтегралів в курсі математичного аналізу, крім побудови плоских областей в усіх координатних площинах, обмежених кривими другого порядку постає проблема побудови областей кривими в полярних координатах. Тому ми вважаємо доцільним надавати студентам рекомендації по використанню системи комп'ютерної математики для побудови кривих, заданих в полярних координатах, і по можливості надавати їм достатню практику розв'язування цих задач ще при вивченні аналітичної геометрії.

Набагато складнішим для засвоєння іноземними студентами є мікромодуль "Поверхні другого порядку". При цьому основним чинником такої ситуації є погане просторове мислення, характерне для переважної більшості цих студентів. Для справедливості зауважимо, що засвоєння цього матеріалу є складним і для значної частини українських студентів технічних спеціальностей не тільки і не стільки внаслідок недостатніх технічних навичок алгебраїчних перетворень, а і внаслідок недостатності просторової уяви. При викладанні цього мікромодуля в таких групах бажано достатню увагу приділяти виробленню навичок розпізнавання видів поверхонь другого порядку за їх канонічними рівняннями. Слід відмітити ще один момент, важливий при викладанні цього мікромодуля. В прикладних задачах часто зустрічаються ситуації, коли рівняння поверхні задано в канонічному виді, але з відмінним від стандартного розташування осей. Значна частина іноземних студентів робить помилки в розпізнаванні поверхні і її хоча б схематичному зображенні.

Відмітимо при цьому, що при чіткому викладі викладачем алгоритму розпізнавання типів поверхонь значна частина іноземних студентів достатньо добре засвоює навички застосування цих алгоритмів. Особливо хороші результати дає використання різноманітних опорних конспектів, обговорення алгоритму студентами на практичному занятті. Крім того, ми вважаємо доцільним при вивченні цієї теми наводити в розширеному опорному конспекті випадки рівнянь поверхонь в канонічному виді з нестандартним розташуванням осей.

Особливо важкими для вивчення іноземними студентами (на жаль, і українськими також) є мікромодуль "Дослідження алгебраїчних рівнянь кривих другого порядку" і особливо мікромодуль "Дослідження алгебраїчних рівнянь поверхонь другого порядку". Ці складнощі, як правило, є наслідком недостатнього рівня навичок оперування квадратичними формами, низького рівня аналітичних навичок при застосуванні квадратичних форм і особливо поганим відчуттям геометричної суті розв'язуваної задачі. Українські студенти, особливо ті, що навчалися в середній школі в класах з поглибленим вивченням математики, показують дещо кращі результати.

Зауважимо ще раз, що наявність опорних матеріалів, які крім рівнянь і рисунків містять також і словесні описи ознак канонічних рівнянь просторових геометричних об'єктів, для переважної більшості іноземних студентів є критично необхідними. Відмітимо також, що студенти, які навчаються за технічними напрямками, краще сприймають опорні матеріали у вигляді таблиць, а студенти, які навчаються за всіма напрямками галузі знань "Інформатика та обчислювальна техніка" краще сприймають опорні матеріали у вигляді блок-схем відповідних алгоритмів. Дуже корисним для всіх студентів може бути проведення лекцій в мультимедійній аудиторії з використанням різних технічних засобів для візуалізації розглядуваних геометричних об'єктів.

Крім того слід відмітити, що оскільки для українських студентів (і для іноземних також) є важливим володіння і українською термінологією, то при викладанні саме цих питань слід також підкреслювати певну специфіку термінів (канонічні рівняння прямої – *symmetric equations of the straight line*, канонічні рівняння кривих другого порядку – *standard equations of the conics*, рівняння прямої у відрізках – *intercept equations of the straight line* і т. д.).

Також відмітимо більшу готовність іноземних студентів порівняно з українськими студентами використовувати системи комп'ютерної математики і певний рівень навичок застосування цих систем. Тому для хоча б часткової компенсації недоліків загальної математичної підготовки цих студентів ми рекомендуємо їм активне використання систем комп'ютерної математики.

В цілому необхідно відмітити, що іноземні студенти, як правило, достатньо добре організаційно підготовлені для навчання за кредитно-модульною системою.

Особливо важливим для іноземних студентів, що не володіють або володіють дуже погано російською та українською мовами, є наявність доступних для них підручників, що містять необхідний теоретичний матеріал з великою кількістю розв'язаних прикладів і необхідну термінологію з перекладом.

Відмітимо, що в зв'язку з впровадженням англomовної освіти постала нагальна потреба щодо забезпечення навчального процесу навчально-методичною літературою, написаною англійською мовою для студентів, що не є носіями цієї мови. В останні роки групою викладачів кафедри вищої та обчислювальної математики створено навчальний посібник англійською мовою в чотирьох частинах [8–11], який повністю забезпечує супровід курсу вищої математики для навчання за кредитно-модульною

системою студентів усіх технічних спеціальностей, зокрема розділи, пов'язані з викладанням елементів лінійної алгебри та аналітичної геометрії наведено в [8]. Крім того, для повного забезпечення викладання дисципліни "Лінійна алгебра та аналітична геометрія" англійською мовою проводиться робота по створенню відповідного навчального посібника. Відмітимо, що теорію квадратичних форм та її застосування до дослідження кривих та поверхонь другого порядку, вивчення яких входить в програму дисципліни "Лінійна алгебра та аналітична геометрія", приведено в англійськомому посібнику [12]. Крім того, розроблено опорні матеріали для окремих тем дисципліни. Частина з цих матеріалів пристосована для використання певними групами студентів, проте більшість їх має достатньо універсальний характер.

Висновки. Проведено аналіз практики викладання англійською мовою окремих розділів аналітичної геометрії в курсі дисципліни "Лінійна алгебра та аналітична геометрія" і відповідних розділів синтетичної дисципліни "Вища математика" іноземним та українським студентам, що навчаються за технічними напрямками в Національному авіаційному університеті. Розглянуто особливості викладання розділу "Криві та поверхні другого порядку", проаналізовано стан його методичного забезпечення і надано певні рекомендації по роботі викладача для покращення засвоєння тем студентами різних категорій.

Зокрема, при роботі з іноземними студентами рекомендується приділяти більшу увагу виробленню навичок розпізнавання основних форм рівнянь прямої на площині, площини і прямої в просторі, канонічних рівнянь кривих та поверхонь другого порядку. Рекомендується детальна алгоритмізація викладачем цього процесу при проведенні практичних занять і консультацій з використанням різноманітних опорних конспектів. При роботі з іноземними студентами з слабкою математичною і мовною підготовкою рекомендується також надавати цим студентам алгоритми розв'язування найпростіших типових задач. Цей підхід виявляється достатньо ефективним і для певної частини українських студентів. Крім того, ми вважаємо доцільним рекомендувати студентам активне використання символічного ядра однієї з систем комп'ютерної математики. При можливості бажане проведення лекцій в мультимедійній аудиторії.

Використані джерела

1. Карупу О.В. Про деякі особливості викладання математичних дисциплін англійськомовним студентам / О.В. Карупу, Т.А. Олешко, В.В. Пахненко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – Чернігів: ЧНПУ ім. Т.Г. Шевченка, 2011. – (Педагогічні науки; 83). – С. 76–79.
2. Карупу О.В. Деякі особливості викладання математичних дисциплін іноземним студентам / О.В. Карупу, Т.А. Олешко, В.В. Пахненко // Восточно-Европейский журнал передовых технологий. – Харьков: Технологический центр, 2012. – №2/2 (56). – С. 11-14.
3. Карупу О.В. Про деякі особливості викладання математичних дисциплін іноземним студентам за кредитно-модульною системою / О.В. Карупу, Т.А. Олешко, В.В. Пахненко // Вісник Черкаського університету. – Черкаси: ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2013. – (Педагогічні науки; 8(261)). – С. 52–57.
4. Карупу О.В. Про викладання лінійної алгебри та аналітичної геометрії англійськомовним студентам в Національному авіаційному університеті / О.В. Карупу, Т.А. Олешко, В.В. Пахненко // Розвиток інтелектуальних умінь і творчих здібностей учнів та студентів у процесі навчання дисциплін природничо-математичного циклу "ІТМ*ПЛЮС – 2015": Матеріали II Міжнародної науково-методичної конференції, 3-4 грудня 2015 року, Суми. Ч.2. – Суми: ВВП "Мрія", 2015. – С. 45 – 46.
5. Карупу О.В. Про викладання лінійної алгебри та аналітичної геометрії в Національному авіаційному університеті в рамках освіти англійською / О.В. Карупу, Т.А. Олешко, В.В. Пахненко // Математика в сучасному технічному університеті: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, 24–25 грудня 2015 року, Київ. – Київ: Вид. НТУУ "КПІ", 2015. – С.170-173.
6. Карупу О.В. Про деякі методичні аспекти викладання лінійної алгебри та аналітичної геометрії в Національному авіаційному університеті / О.В. Карупу, Т.А. Олешко, В.В. Пахненко // Science and Education in a New Dimension: Pedagogy and Psychology. – Budapest: Society of Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe, 2016. – Vol. IV (38), Iss. 77. – P. 29-32.
7. Карупу О.В. Про особливості викладання окремих розділів аналітичної геометрії в технічному ВНЗ / О.В. Карупу, Т.А. Олешко, В.В. Пахненко // 17 Міжнародна наукова конференція ім. академіка М.Кравчука, 19 – 20 травня 2016 року., Київ: Матеріали конференції, т. 3. Київ: Вид. НТТУ "КПІ". – 2016. – С. 256 – 259.
8. Higher mathematics. Part 1: Manual / V.P. Denisiuk, L.I. Grishina, O.V. Karupu, T.A. Oleshko, V.V. Pakhnenko, V.K. Repeta. – Kyiv: NAU, 2006. – 268 p.
9. Higher mathematics. Part 3: Manual/ V.P. Denisiuk, L.I. Grishina, O.V. Karupu, T.A. Oleshko, V.V. Pakhnenko, V.K. Repeta. – Kyiv: NAU, 2006. – 232 p.

10. Higher mathematics. Part 2: Manual/ V.P. Denisiuk, V.G. Demydko., V.K. Repeta. – Kyiv: NAU, 2009. – 248 p.
11. Higher mathematics. Part 4: Manual. Theory of Probability and Elements of Mathematical Statistics / V.P. Denisiuk, V.M. Bobkov, L.I. Grishina, V.G. Demydko, O.V. Karupu, T.A. Oleshko, V.V. Pakhnenko, T.O. Pogrebetska, V.K. Repeta.– Kyiv: NAU, 2013. – 248 p.
12. Grebeniuk M.F. Bilinear and quadratic forms in geometry: Manual / M.F. Grebeniuk, O.W. Karupu. – Kyiv: NAU, 2004. – 74 p.

Karupu O., Oleshko T., Pakhnenko V.

ON SOME SPECIFICITY OF TEACHING ENGLISH SPEAKING STUDENTS TO ANALYTIC GEOMETRY

Foreign students in National Aviation University may choose to study in English, Russian or Ukrainian. As English is one of the official languages of ICAO (International Civil Aviation Organization), this trend of education is urgent and favors the further improvement of professional skills of the university graduates. Beside this, foreign applicants may study without a preparatory course of Ukrainian or Russian. The modular technology of studying which is one of the main components of the European Credit Transfer System is applied. All mathematical disciplines are completely covered with textbooks and manuals published in our university. Syllabuses of these courses in English which are compliant with ECTS are fully developed.

We present the results of our experience of teaching mathematical disciplines in English to foreign and Ukrainian students in National Aviation University. We analyze the specific features of linguistic and organizational grounding of students from different countries, who study at NAU, and give our recommendations for dealing with them.

We address specific issues that arise while teaching analytic geometry to students who are not native speakers and therefore studied mathematics in their native languages in secondary school. We will discuss general issues of planning and giving lectures and practical trainings to such students and give recommendations for teacher for improvement knowledge and skills received by them.

Therefore we study problems of methodical, didactic and organizational nature which arise while teaching some topics of analytic geometry and corresponding topics of higher mathematics in English to foreign and Ukrainian students in English-speaking groups.

Some of these problems arise as a result of different approach to teaching mathematics in secondary schools in Ukraine and countries native for our students. These include, first of all, a very low level of knowledge on trigonometry and stereometry, which is detected for many foreign students. Other essential problems are insufficient skills of foreign students in the analytic techniques, their inadequate skills in application of quadratic forms.

In addition, we give our recommendations for dealing with supporting materials for students of different majors in practical mathematics training where problems connected with straight lines, planes, conics, surfaces are considered. Particularly, we recommend to give supporting materials in the form of tables, geometrical figures and logic schemes and to apply systems of computer mathematics while dealing with equation.

Key words: *analytic geometry, higher mathematics, teaching to higher mathematics, conics, surfaces of the second order.*

Стаття надійшла до редакції 26.02.2016 р.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито суть інтерактивних методів навчання, які сприяють оптимізації навчального процесу. Охарактеризовано основні інноваційні методи, що застосовуються у системі післядипломної медичної освіти: кейс-метод, метод гри, метод малих груп, дебрифінг, мозковий штурм, метод дискусії. Розкрито можливості їх використання у практиці. Перевагу надано сучасному методу case-study. Визначені класичні методи навчання із застосуванням елементів інтеракції (бінарні лекції, лекції-консультації, міждисциплінарні конференції ідей з елементами дискусії, лекції "з пропусками").

Ключові слова: інтерактивні методи навчання, кейс-метод, ділові та рольові ігри, мозковий штурм, метод дискусії, метод малих груп, дебрифінг, метод лекції з елементами інтеракції.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Розвиток сучасної системи освіти вимагає від педагогічної науки і практики вивчення і впровадження нових методів навчання і виховання молоді на засадах компетентнісного підходу. Інноваційне навчання орієнтоване на формування готовності особистості до динамічних змін у соціумі, враховуючи розвиток здібностей до творчості, різноманітних форм мислення, а також здатності до співробітництва з іншими людьми.

Використання інтерактивних методів навчання сприяє кращій адаптації студентів до майбутньої фахової діяльності, допомагає мотивувати їх навчання, сприяє соціалізації та професійному розвитку кожного, дає можливість перевірити на практиці, розвинути й інтегрувати сформовані переконання, вміння, навички, здібності. Мета медичної освіти – необхідність зменшення розриву між теорією і клінічною практикою. Саме подоланню цього розриву сприяє впровадження в навчальну практику вищої школи сучасних інтерактивних методів навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміна та модернізація вищої освіти потребує впровадження сучасного викладання предметів, а також залучення новітніх інтерактивних методів навчання, що повинно привести до якісної зміни педагогічного процесу. Сучасні форми та методи навчання спонукають студентів ефективно та продуктивно мислити, своєчасно приймати, відповідно правильні рішення за відсутності відповідної інформації, дозволяють ефективно діяти в складних умовах, навчають бути комунікабельними, ініціативними і наполегливими, вміти відстоювати власні позиції, одночасно прислухаючись до інших. В педагогічній практиці реалізується сучасна освітня суб'єкт – суб'єктна парадигма (коли і викладач, і студент виступають рівноправними партнерами навчального процесу). Метою інтерактивного процесу є зміна і покращення моделей поведінки його учасників. Інтерактивність у навчанні – здатність до взаємодії в режимі бесіди, діалогу, дії. Аналіз останніх досліджень та публікацій дає змогу зазначити, що проблемі використання інноваційних форм організації навчання у вищій школі, окремим її аспектам як в Україні, так і за кордоном присвятили свої наукові розвідки вітчизняні вчені і педагоги [2-4, 7-10]. Розкриттю проблем впровадження сучасних інтерактивних технологій у педагогічну практику присвячені роботи О.І. Пометун [8]. Однак, питання ефективного застосування сучасних інтерактивних методів у вищих медичних закладах, зокрема, в системі післядипломної медичної освіти, залишається ще недостатньо вивченим.

Метою нашої статті є розкриття особливостей застосування інтерактивних методів навчання у післядипломній медичній освіті.

Виклад основного матеріалу дослідження. На відміну від активних методів навчання, в основі яких лежить одностороння комунікація, інтерактивні методи зорієнтовані на реалізацію пізнавальних інтересів та потреб особистості, їхньою основою є принцип багатосторонньої комунікації. Метою інтерактивного навчання є створення комфортних умов навчання, за яких кожен студент має відчувати свою успішність та інтелектуальну спроможність. Інтерактивне навчання дозволяє змоделювати життєві та професійні ситуації з практики лікаря, медичної сестри тощо, використати рольові ігри, знайти рішення проблеми (через розв'язання типових та нетипових професійних задач) на основі аналізу обставин і відповідної ситуації; сприяє формуванню професійних вмінь і навичок медичного працівника, вихованню у нього гуманістичних цінностей, сприяє створенню атмосфери взаємодії, співробітництва. У контексті гуманістичної освітньої парадигми принципово іншою бачиться і позиція викладача, якому

належить бути не засобом, а визначальним чинником навчального процесу, організатором, помічником та консультантом, одним із джерел інформації – суб'єктом навчання на шляхах пізнання. Крім цих ролей, педагог виступає також фасилітатором (від англ.-полегшувати), який передбачає, за К. Роджерсом, підтримку, допомогу і водночас стимулювання процесу розвитку й саморозвитку особистості студента – вільного в своєму виборі, прийнятті рішень, який намагається виявляти активність, самостійність і відповідальність, здатність вільно рухатись шляхом свого особистісного зростання.

Основними рисами інтерактивної технології (за Д. Колбі), яку можна визначити як "навчання через досвід", є: переживання учасниками конкретного досвіду, його осмислення; рефлексія ("пропущення" через себе); застосування знання на практиці.

Метою інтерактивної технології є створення умов для навчальної взаємодії студентів, отримання ними у співпраці колективного інтелектуального продукту (знання) й відповідного досвіду пізнавальної діяльності. Загальною ознакою цієї інноваційної моделі навчання є наявність наступних принципів інтеракції: багатостороння комунікація; взаємодія і взаємонавчання студентів; кооперована навчальна діяльність з відповідними змінами у ролі і функціях як студентів, так і викладача [8].

Як засвідчує практика використання інтерактивних методів на кафедрі післядипломної освіти, найбільш ефективними виявились наступні: кейс-метод, метод рольових ігор, ділові ігри, "мозковий штурм", диспути, дискусії, метод критичних інцидентів, метод проектів, метод малих конкурентних груп, метод роботи в малих групах з елементами ділової гри або у вигляді "каруселі", метод міждисциплінарної конференції ідей з елементами дискусії.

Так, на семінарських заняттях зі слухачами пріоритетним виявився сучасний метод case-study, особливістю якого є багатоваріантність вирішення професійної проблеми. Цей метод – неігровий, імітаційний, активний метод навчання, що дозволяє застосовувати теоретичні знання для розв'язання практичних завдань. Він вміщує в собі елементи трьох методів навчання: методу конкретних ситуацій, дискусії, рольової гри.

Його основна мета – спільними зусиллями групи слухачів проаналізувати ситуацію, що виникає в конкретному випадку, і виробити практичне рішення. Кейси складаються на прикладах реальних історій хвороби, а їхня інформаційна база вміщує статті, рекомендації про сучасні діагностичні можливості, дані комплексного підходу до лікування подібних захворювань, необхідні інструктивні матеріали. Структура кейсу включає: вступ (актуальність і постановка завдання), проблему (скарги, анамнез), матеріали для вирішення (структуровані за темами). До кейсу також можуть бути включені критичні статті, що представляють думки різних клінічних шкіл. Виділяють такі основні етапи "case-study", як: вступне слово викладача; формування мікрогруп; робота в складі малої групи; презентація спікерами вироблених рішень; запитання до спікерів; загальна дискусія; заключне слово викладача; підведення підсумків.

Даний метод дозволяє розробити алгоритм прийняття рішення, оволодіти навичками дослідження ситуації, виробити план дій, застосувати отримані теоретичні знання на практиці, враховуючи точки зору інших фахівців, розвиває у студента такі якості, як ініціативність, готовність до дії в різних умовах та вміння гнучко реагувати на них – все це є необхідним не лише майбутньому медику, але й пересічному громадянину. В ході роботи над кейсом слухачі можуть запропонувати декілька самостійних варіантів вирішення однієї проблеми. Завданням викладача стає координація дискусії в ході обговорення з багатоваріантністю вирішення поставленої проблеми. Після обговорення ситуації, які вміщуються у кейсах, слухачами часто використовувався навчальний тренінг або різні види ділових ігор з елементами тренінгу з метою оволодіння професійними вміннями і навичками. Аналіз проблемних ситуацій, які лежать в основі побудови кейсів, сприяє формуванню в майбутньому клінічного мислення у студента. У роботі з викладачами були використані наступні типи проблемних ситуаційних клінічних задач: з відсутніми вихідними даними; з надлишковими вихідними даними (які вміщують деякий "інформаційний шум"); з невизначеністю у постановці питання; суперечливими (частково невірними) даними в умові; з обмеженим часом рішення (метод інциденту). Застосування кейс-методу в процесі навчання сприяє формуванню також навичок дискусійного спілкування студентів, стимулює їхнє творче мислення, уміння письмово викладати свої думки, здійснювати оцінювання та самооцінювання виконаної роботи [5].

Викладачі кафедри педагогіки та психології післядипломної освіти НМУ імені О.О. Богомольця активно впроваджують у роботі з викладачами вищої школи європейську технологію формування клінічного мислення кейс-методом за проектом MUMEENA.

В більшості випадків на практиці при розв'язанні проблемних ситуацій, задач викладачі використовують метод малих груп, який дозволяє студентам набувати навичок співпраці, діалогу і здатності до міжособистісної взаємодії з одногрупниками, викладачем. Саме цей метод дає можливість кожному учаснику побачити результати власної праці, зробити внесок у колективну справу на користь малій групі. Варіантами методу "Роботи в малих групах" є робота в малих групах з елементами ділової гри, у вигляді "каруселі", метод малих конкурентних груп. У кінці заняття з використанням методу малих груп студенти нерідко здійснюють взаємоконтроль у парах (з оцінкою результатів одногрупників, своїх власних досягнень).

Як показала практика роботи зі слухачами в системі післядипломної освіти, досить продуктивним є використання методу "мозкового штурму", метою якого є отримання ідей від групи студентів в короткий час максимуму ідей для розв'язання запропонованої викладачем проблеми, активне їх обговорення усіма учасниками. Добре зарекомендували себе наступні інноваційні прийоми навчання студентів – конкретні компоненти методу мозкового штурму, такі, як: "прийом Фішбоун", "Ромашка запитання" або "Ромашка Блума", "Кластери" та "Кубування", "Мережа" чи "Кульки". Методика незакінченого речення, "Мікрофон" активно використовуються на етапі визначення рівня засвоєння знань студентів – в ході фронтального опитування з елементами інтеракції при проведенні практичних занять, на лекціях-дискусіях, проблемних лекціях [11].

Як свідчить досвід застосування у роботі зі слухачами, ефективними виявились ділові та рольові ігри, які дозволяють "програвати" ситуації, гранично близькі до професійної практичної роботи лікаря або медичної сестри в розпізнаванні хвороби, лікування пацієнтів, які дозволяють оволодіти вміннями проводити диференційну діагностику, призначати оптимальну тактику лікування, вчать забезпечувати оптимальний психологічний клімат на робочих місцях, в ході спілкування з хворими і колегами по роботі, служать бар'єром на шляху до ліжка хворого, виступають засобом контролю професійної підготовки студента. Найчастіше слухачами використовуються такі типи клінічних ігор, як: "Лікар-хворий", "Палатний лікар", "Палатний лікар з декількома хворими" тощо, які здійснюються в тріаді "лікар-педагог-пацієнт-студент-майбутній лікар-студент" [5, 12].

В ході організації та застосування ділових ігор в урочовому процесі вищих навчальних закладів в системі післядипломної медичної освіти слід дотримуватись таких основних психолого-дидактичних принципів:

1. Ділова навчальна гра є дидактичним засобом розвитку творчого (теоретичного й практичного) професійного мислення (клінічного мислення). Це досягається конструюванням (на етапі розробки) та реалізацією (в процесі гри) системі проблемних ситуацій і пізнавальних задач.

2. Предметним змістом гри виступає імітація конкретних умов і динаміки діяльності лікаря, а також діяльності та взаємин зайнятих у цьому процесі людей.

3. Ділова навчальна гра за цільовою спрямованістю є двоплановою діяльністю, яка сприяє досягненню як ігрових, так і педагогічних (учбових) цілей з домінуючою роллю останніх.

4. Ділова гра конструюється та проводиться як спільна діяльність учасників навчального процесу в ході постановки професійно важливих цілей та їх досягнення шляхом підготовки та прийняття відповідних індивідуальних та групових рішень. Спільна діяльність має характер рольової взаємодії у відповідності із передбаченими правилами й нормами або тими, які приймаються в ході самої гри. Виконання учасниками ігрових правил, підпорядкуванням "нормам" професійних взаємин та дій стають обов'язковими умовами розгортання повноцінної гри за умов наближених до практики.

5. Основним засобом включення партнерів у спільну діяльність та одночасно способом створення й розв'язання ігрових проблемних ситуацій є двостороннє(діалог) та багатостороннє спілкування (мультилог), що забезпечує можливість вироблення індивідуальних і групових рішень, досягнення проміжних та кінцевих результатів гри.

Реалізація цих принципів дозволяє усвідомлено конструювати та застосовувати ділові ігри як засіб навчання фахівців, формування у них як особистісних так і ділових якостей, зокрема, професійної та комунікативної компетентності [5].

Ділова гра і кейс-метод є принципово спорідненими методами навчання. Це створює сприятливі можливості для їх поєднання в процесі навчання. Можливі наступні варіанти такого поєднання:

1. Ділова гра включається в опис кейса, вирішення якого припускає попереднє програвання ситуації з метою отримання додаткової інформації.

2. У ділову гру обов'язково включається ситуація або навіть декілька ситуацій. В процесі її розігрування виникає необхідність формування опису ситуації, тобто, створення кейс-метода. Заздалегідь підготовлений кейс можна використовувати як засіб – спосіб введення учасників в ділову гру. Його осмислення створює своєрідний інтелектуальний, проблемний фон ділової гри [9, с. 216].

Як переконує педагогічна практика, досить ефективним у процесі навчання у вищих медичних закладах є варіант поєднання методу ділової гри з методом малих груп та технологією дебрифінгу з метою відпрацювання на практичних заняттях професійних вмінь та навичок у майбутніх медиків [14]. Оскільки дебрифінг розглядається як різновид зворотного зв'язку для аналізу підсумків спільної діяльності, визначення якості навчання, його можна вважати педагогічною технологією навчально-професійної підготовки фахівців, яка вміщує в собі елементи практичного тренінгу та дискусії. Цей процес побудований на взаємодії всіх студентів разом з викладачем. Викладач виконує такі функції: організатора процесу навчання, лідера групи, фасилітатора, творця умов для ініціативи студентів. Завдяки педагогічній майстерності викладача, його толерантності в ході дебрифінгу відбувається діалог викладача і студента, що суттєво покращує мотивацію студентів до навчання, коли вони вчать як на власних, так і на помилках інших.

Як показує досвід практичного застосування, досить продуктивним виявився також метод дискусії, який є провідним видом міжособистісного спілкування, а ця діяльність – провідною в

сучасному освітньому процесі. Цей метод використовується в групових формах занять як на фундаментальних, так і клінічних кафедрах: на семінарах-дискусіях, лекціях-дискусіях, круглих столах, в бесідах по обговоренню підсумків, при виконанні завдань на практичних і лабораторних заняттях. Цей сучасний інноваційний метод розв'язує наступні завдання: дозволяє не тільки всебічно і глибоко вирішити проблему, скільки спонукає учасників замислитись над нею, самоздійснити перегляд своїх уявлень, переконань, визначити свою позицію, навчитись аргументовано відстоювати свою точку зору, усвідомлюючи право інших мати свій погляд на проблему, що обговорюється, бути індивідуальністю.

Оскільки, комунікативна компетентність є невід'ємною складовою професії лікаря, одним із найефективніших способів її підвищення є соціально – психологічний тренінг (з елементами групової дискусії, рольової гри). Групова дискусія є базовим методом для реалізації і засвоєння навичок спілкування–діалогу, вона розвиває уміння імпровізувати, діяти за рамками передбачуваного і дозволяє відійти від старих зразків поведінки. А метод рольової гри допомагає учасникам долати інтерпретаційні обмеження, дозволяє засвоїти широкий спектр соціальних ролей, зокрема, професійних [6, с. 59].

В сучасних умовах до інновацій можуть бути віднесені також класичні методи навчання із застосуванням елементів інтеракції: бінарні лекції, лекції-консультації, міждисциплінарні конференції ідей з елементами дискусії, метою яких є активне використання таких принципів інтеракції, як міжособистісна взаємодія та діалог.

Висновки. Ефективний навчальний процес може відбутися тільки за умови поступової активної взаємодії студента і викладача, які є рівнозначними суб'єктами процесу та мають спільну ідею щодо їхніх знань та вмінь.

Компетентність студентів, яку формує інтерактивне навчання, розширює межі пізнавальних можливостей, сприяє аналізу та застосуванню отриманої в процесі навчання інформації, накопиченню навичок у майбутній професійній діяльності. З'являється глибока внутрішня мотивація, студенти починають ухвалювати важливі рішення та розвивають свої професійні медичні вміння. За умов застосування інтерактивного методу студент відчуває себе не об'єктом процесу навчання, а суб'єктом набуття знань, це, безперечно, зумовлює внутрішню мотивацію, що сприяє його ефективності. У навчанні студент є повноправним учасником процесу і його досвід не менш важливий, ніж досвід викладача, який не дає готових знань, а спонукає до самостійного пошуку. У такій співпраці взаємини студентів та викладачів забезпечуються на рівні партнерства, співдружності. Викладач теж має можливість виявити і розвинути свої здібності (як організатор, консультант, фасилітатор тощо). При цьому досвід того, хто навчається, є центральним джерелом пізнання. Завдяки ефекту оригінальності та новизни інтерактивних методів, при правильній їх організації, зростає зацікавленість студентів процесом навчання. Ці сучасні методи спонукають до посилення виховних впливів, оскільки в ході їх застосування студенти стають більш демократичними, вільними у своїх висловлюваннях, спілкуючись з іншими людьми, вчать критично мислити, виявляють готовність до розв'язання складних професійних задач, ситуацій, проявляють активність, ініціативність, вимогливість, відповідальність за свої дії та вчинки, гуманні якості особистості. Інтерактивні методи сприяють інтенсифікації та оптимізації навчального процесу у системі післядипломної медичної освіти. Реалізація цих складних завдань була б неможливою без сучасних університетських симуляційних центрів, створення умов для впровадження сучасної методики "Стандартизований пацієнт", розробки гри симулятора "Віртуальний пацієнт", що дозволить значно покращити якість освіти.

Із провадженням дистанційної форми навчання в системі післядипломної освіти значно розширяться межі застосування нових інтерактивних методів навчання [13]. Широкого застосування набудуть сучасні технології, такі як відео конференція або телеміст, онлайн-семінар під назвою "вебінар", особливий тип веб-конференції з використанням спеціального програмного забезпечення, головна ознака якого – інтерактивність, яка забезпечуватиме моделювання функцій доповідача, слухача, що працюватимуть інтерактивно, комунікуючи разом за сценарієм проведення такого семінару.

Використані джерела

1. Активные формы социально-психологического обучения. Юнита 1 / В.В. Дударев. – М.: Современный Гуманитарный Университет, 2000. – 64 с.
2. Баханов К.О. Інтерактивне навчання / К.О. Баханов // Історія в школах України. – 2008. – № 2. – С. 31-36.
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 351 с.
4. Кліщ Г.І. Форми організації і навчання у медичних університетах Австрії / Г.І. Кліщ // Медична освіта. – 2014. – № 4. – С. 56–59
5. Максименко С.Д. Педагогіка вищої медичної освіти: підручник / С.Д. Максименко, М.М. Філоненко. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 288 с.

6. Мітіна С.В. Соціально-психологічний тренінг як засіб формування комунікативної компетентності лікарів-інтернів / С.В. Мітіна // Науковий вісник Херсонського державного університету: збірник наукових праць. Серія: Психологічні науки. – Херсон, 2016. – Вип. 3, Т. 2. – С.55-60.
7. Подковко Х.В. Інноваційні педагогічні технології в системі вищої освіти / Х.В. Подковко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Випуск 130. Серія: педагогічні науки. – Чернігів: ЧНПУ, 2015. – № 130. – С. 77–80.
8. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання / О.І. Пометун. – К.: СПД Кулінічев Б.М., 2007. – 144 с.
9. Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навч.метод. посіб. / С.О. Сисоєва; НАПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. – К. : ВД "ЕКМО", 2011. – 320 с.
10. Січкарук О.І. Інтерактивні методи навчання у вищій школі: навч.- метод. посіб. / О.І. Січкарук. – К.: Таксон, 2006. – 88 с.
11. Філоненко М.М. Психологія особистісного становлення майбутнього лікаря : монографія / М.М. Філоненко. – К.: Центр учбової літератури, 2015. – 420 с.
12. Філоненко М.М. Психологія спілкування: підручник / М.М. Філоненко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 224 с.
13. Шапошникова Н.В. Сучасні технології дистанційного навчання в післядипломній освіті лікарів / Н.В. Шапошникова, Л.А. Ільницька, Л.М. Стрільчук // Медична освіта. – 2016. – № 1. – С. 53-56.
14. Ястремська О.С. Інноваційні методи викладання дисциплін у медсестринстві / О.С. Ястремська // Медична освіта. – 2015. – № 4. – С.70-73.

Kyrychok V.

THE FEATURES OF USING INTERACTIVE METHODS OF TEACHING IN THE SYSTEM OF POSTGRADUATE MEDICAL EDUCATION

The article reveals the essence, the purpose of interactive teaching methods that contribute to optimize the process of education. The basic lines of interactive technology were identified such its principles: multilateral communication; cooperation and mutual learning of students; cooperating scientific activity with the according changes in the role and functions of both students and teachers. It was concluded that the interactive education allows to model the vital and professional situations from the practice of health worker, favor the formation to the students of professional abilities and skills, and also of humanistic values, the creation of the atmosphere of cooperation and collaboration. It was identified the changed roles of the teacher: the organizer of educational process, the helper, the consultant, the facilitator. The basic innovative methods using in the postgraduate medical education system were described: case-study method, method of game, method of small groups, brainstorming, method of discussion. It was exposed the possibilities of their use in practice. The preference is rendered to the integrated modern method of case-study. The method of case-study assists to formation for a student in the future the clinical thinking. The types of problem situational tasks that fold the maintenance of cases were exposed: the tasks with the missing initial data; excess data; with the vagueness in the problem' formulation; contradictory (or not faithful) data in the antecedent; with the limited time of resolve (the method of incident). It was turned very productive the using of the method of "brainstorming" and its specific components such as the "Expedient of Fishbown", "Camomile of questions", "Clusters", "Cubing", "Marbles", the method of unfinished sentence, "Microphone" and others like that. The special attention is concentrated on the method of business game, its maintenance was exposed, the basic psychological and didactic principles of its application was certain in high schools of postgraduate educational systeme, the basic types of clinical and organizational games were described. It was substantiated the possibilities of using the method of small groups with the variants. It was exposed the features of the modern method of debriefing. It was determined the classical methods of education with using the elements of interaction (binary lectures, lectures-consultations, interdisciplinary conferences of ideas with the elements of discussion, lectures "with gaps").

Key words: *the interactive methods of education, case-method, business and role-playing games, brainstorming, the method of discussion, the method of small groups, debriefing, the method of lecture with the elements of interaction.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 378.1

Коваленко С.В.

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ГРАФІЧНУ ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

В статті розглянуті основні тенденції розвитку інформаційних технологій, виділено групу проблем, від яких залежить процес впровадження, освоєння і розвитку інформаційних технологій в технічних ВНЗ та якість сучасної інженерної графічної підготовки.

Ключові слова: інформаційні технології, графічна підготовка, комп'ютерні навчальні програми, системи автоматизованого проектування, нарисна геометрія, інженерна графіка, комп'ютерна графіка.

Постановка проблеми. В умовах активного формування в Україні постіндустріального, інформаційного суспільства у людини з'являються не лише принципово нові можливості, а й створюються нові, раніше невідомі проблеми [16]. Сучасний темп розвитку суспільства надзвичайно високий. Щоб встигати за змінами, людина повинна переробляти величезну кількість інформації, яка надходить з усіх точок земної кулі. Тому інформаційні технології мають сьогодні пріоритетне значення в усіх сферах діяльності й визначають розвиток суспільства завтрашнього дня. У галузі освіти ці технології знаходять застосування в багатьох напрямках діяльності, зокрема, оновлюється зміст освіти, започатковується дистанційне навчання, впроваджуються нові форми спілкування: електронна пошта, відеоконференції, участь у роботі інтернет-форумів та ін.

Нині перед системою освіти постає глобальна проблема – підготувати людей до нових умов життя і професійної діяльності в високоавтоматизованому інформаційному середовищі суспільства, навчити їх самостійно діяти в цьому середовищі, ефективно використовувати його можливості і захищатися від негативних впливів [17]. Для вирішення цієї проблеми вкрай необхідна істотно більша, ніж це має місце сьогодні, інформаційно-професійна орієнтація системи вищої технічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для нашого дослідження стосовно графічної підготовки студентів є цінними окремі висновки вітчизняних учених-педагогів В. Буринського, А. Верхоли, О. Глазунової, О. Джеджули, П. Дмитренка, М. Козяра, І. Нищака, В. Сидоренка, М. Юсупової та ін.

Виклад основного матеріалу. Реалізація глибинних цілей освіти – формування компетентності, світогляду, творчості людини – в сучасному світі можлива лише за умови доступу до вироблених людством інформаційних ресурсів, організації різномірної інформації з орієнтацією на її вивчення, розробки спеціальних методів освоєння інформації на основі нових інформаційних технологій (ІТ) [7]. "Сутністю становлення нових методів освіти на базі сучасних інформаційних технологій є революційний вплив комп'ютерних і телекомунікаційних технологій на систему освіти. Незадоволеність результатами підготовки фахівців призвела до необхідності реформування системи професійної освіти. Однією з важливих цілей інженерної підготовки тепер є забезпечення процесів розвитку і саморозвитку здібностей студента та його інтелектуального потенціалу шляхом створення умов функціонування інформаційно-навчального середовища. Тут мається на увазі дидактичне комп'ютерне середовище, яке формується і розвивається в умовах загальної інформатизації освіти. Поряд з вивченням теоретичних дисциплін інформаційного напрямку в технічних ВНЗ все більше часу необхідно приділяти комп'ютерним інформаційним технологіям, що є базовими складовими сфери професійної діяльності майбутніх інженерів" [9].

У системі вищої інженерної освіти можна відзначити такі тенденції розвитку ІТ:

- удосконалення і розширення матеріально-технічної бази;
- розвиток локальних комп'ютерних мереж і розширення доступності глобальної інформаційної мережі Internet;
- підвищення рівня програмних продуктів, які постійно адаптуються у використанні при розширенні їх функціональних можливостей;
- розширення можливостей інтерактивних програмних засобів, які забезпечують обслуговування взаємодії між людиною і комп'ютером;
- освоєння на вищому рівні компетентності прикладних інформаційних технологій автоматизації виробничих процесів;

– розвиток професійно-орієнтованих інформаційних технологій підтримки життєвого циклу виробів;

– орієнтація на інформаційні потреби конкретного замовника (галузі, підприємства тощо).

Крім цього, можна виділити найбільш вагому групу проблем, від яких залежить процес впровадження, освоєння і розвитку ІТ в технічних ВНЗ:

1) фінансові – відображають невідповідність економічних можливостей багатьох ВНЗ потребам суспільства, навчального закладу та кожного студента зокрема;

2) технічні – визначають вимоги, що ставляться до використовуваних видів комп'ютерної техніки та їх мікропроцесорної складової;

3) програмні – зумовлюють склад і види програмного забезпечення для використання в різних сферах системи освіти, порядок та особливості його використання;

4) підготовчі – пов'язані з уміннями викладача і студентів використовувати сучасну комп'ютерну техніку, що дозволяє їм вдосконалювати знання й уміння в реалізації функціональності програмних продуктів;

5) професійно-орієнтовані – зумовлюють суперечності в системі вищої технічної освіти та містять комплекс завдань, пов'язаних з ґрунтовною професійною підготовкою інженерів у галузі ефективного використання інтелектуальних систем автоматизованого проектування.

Отже, успішне здійснення підготовки сучасних інженерних кадрів високої кваліфікації у вирішальній мірі залежить від інтенсифікації процесу навчання на основі педагогічних новацій і прогресивних освітніх технологій, пов'язаних з різноплановим використанням у педагогічному процесі ІТ, пошуком доцільних форм організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, забезпеченням взаємозв'язку і наступності дидактичних ланок процесу навчання.

Інтенсифікація навчання на основі ІТ, з якими студент може працювати як самостійно, так і під керівництвом викладача, скорочують час і підвищують якість засвоєння дисципліни порівняно з традиційними формами навчання [13]. У той же час фахівці вважають, що ІТ, займаючи центральне місце в педагогічних інноваційних методиках, мають бути забезпечені організаційно-методичними засобами навчання, тобто комп'ютерними навчальними програмами.

Під комп'ютерними навчальними програмами прийнято розуміти будь-які програмні засоби, спеціально розроблені або адаптовані для застосування у процесі навчання. У той же час Р. Гуревич звертає увагу на те, що фахівці у галузі дидактики та методики викладання тих чи інших навчальних дисциплін дуже часто далекі від інформаційних технологій і тому не можуть повною мірою використовувати їх потенційні можливості [5, с. 354].

З уведенням у технічних ВНЗ дисциплін, зорієнтованих на використання комп'ютерної техніки, з'явилися поодинокі педагогічні дослідження з упровадження інженерних ІТ у професійній освіті. Проте існуючі наукові праці в галузі систем автоматизованого проектування здебільшого мають технічну орієнтацію [10; 11; **Ошибка! Источник ссылки не найден.** та ін.]. А кількість науково-теоретичних і практичних розробок про навчання роботі з інтерактивними системами автоматизованого проектування (САПР) вкрай незначна. На жаль, поодинокими є наукові дослідження проблем, пов'язаних з використанням функціонального та дидактичного потенціалу інтерактивних 3D інформаційних технологій конструкторського призначення в графічній підготовці студентів технічного ВНЗ. Це дозволяє нам зробити висновок, що дослідження, які стосуються проблем навчання в технічних ВНЗ новим ІТ автоматизації проектно-конструкторської діяльності, ведуться на недостатньому рівні.

З початку ХХ ст. у галузевих освітніх стандартах до традиційних графічних дисциплін – "Нарисної геометрії" та "Інженерної графіки" – була додана інтерактивна комп'ютерна графіка, яка реалізується засобами САПР. Це призвело до скорочення кількості годин на вивчення дисциплін графічного циклу, однак не забезпечило засвоєння студентами на достатньо кваліфікованому рівні нових знань і практичних умінь роботи з цими новими графічними ІТ, призначеними для полегшення проектно-графічної діяльності інженерів та підвищення оформлювальної якості проектно-конструкторської документації.

Розуміючи необхідність навчання майбутніх інженерів роботі з конструкторськими модулями та графічними редакторами інтелектуальних комп'ютерних САПР на професійному рівні, технічні ВНЗ розпочали вводити у навчальні плани додаткові навчальні дисципліни прикладного характеру, які розширювали й удосконалювали фундаментальну інженерну графічну підготовку відповідно до вимог сучасного виробництва.

Для нашого дослідження є цінними окремі висновки вітчизняних учених-педагогів. Так, О. Джеджула зазначає, що комп'ютерна графіка, будучи складовою змісту функціонування інженерно-конструкторських САПР, є самостійною навчальною дисципліною, яка має вивчатися після оволодіння студентами основами класичної нарисної геометрії і традиційної інженерної графіки (креслення) [6]. Наш практичний досвід, підтверджує інші підходи, пов'язані з необхідністю навчати комп'ютерній графіці та геометричному моделюванню з перших днів студентства, адже важливо якнайшвидше навчити студентів добротній техніці користувача безвідносно до призначення створюваних електронних об'єктів. Чим швидше студенти почнуть демонструвати віртуозність в оволодінні ІТ, тим раніше, ширше і глибше

проявиться їхній науковий і практичний інтерес до явищ комп'ютерного моделювання. Натомість вільне володіння комп'ютерною технікою і зацікавленість електронним моделюванням сприятиме подоланню труднощів у вивченні нарисної геометрії або інженерної графіки, які становлять графічну основу автоматизованого проектування технічних об'єктів.

Отже, графічна підготовка є невід'ємною складовою інженерної освіти. Графічні знання, вміння та навички, якість яких забезпечується у процесі вивчення графічних дисциплін (нарисної геометрії, інженерної графіки та комп'ютерної графіки в різних модифікаціях), є фундаментом для подальшої навчальної діяльності студента та професійної практики випускника технічного ВНЗ.

Водночас, майже всі дослідники відзначають, що на якість сучасної інженерної графічної підготовки негативно впливає:

- 1) дефіцит навчального часу, відведеного на їх вивчення;
- 2) слабка геометрична і креслярська підготовка випускників середньої загальноосвітньої школи [3; 6; 18 та ін.].

Щодо першої тези, скорочення часу, який відводиться для вивчення дисциплін графічного циклу у технічному ВНЗ, змушує шукати шляхи інтенсифікації освітнього процесу на основі активних форм і методів. Підґрунтям активізації навчальної графічної діяльності студентів найчастіше розглядається викладання зі застосуванням активних засобів, методів і прийомів навчання в поєднанні з частково-пошуковою евристичною діяльністю студентів. Евристика розглядає питання організації розумової діяльності в нестандартних ситуаціях, коли перед людиною стоїть завдання (проблема), вирішення якої вона не зустрічала у своїй практичній діяльності. Поява комп'ютерної складової в графічній підготовці майбутніх інженерів дала поштовх новим евристичним у цьому процесі.

Стосовно другої тези: у базовому навчальному плані загальноосвітньої школи не відведено часу на вивчення креслення, лише деякі уявлення про технічну графіку коротко подаються в межах освітньої галузі "Технологія". Водночас О. Джеджула [6], досліджуючи дидактичні засади та шляхи оптимізації процесу графічної підготовки майбутніх інженерів, з жalem зазначає, що кваліфікація шкільних педагогів з креслення або надзвичайно низька, або цей предмет у школах ведуть люди, які не мають відповідної фахової підготовки. Однак вирішення проблеми покращення викладання геометрії в школі і повернення навчальному предмету "Креслення" статусу самостійного, самодостатнього і обов'язкового поки залишається на рівні емоційних дискусій. Як підтверджує і наш багаторічний досвід викладання в технічному ВНЗ, графічні та геометричні знання й уміння нинішніх випускників загальноосвітніх шкіл залишають бажати набагато кращого.

Отже, спільною думкою багатьох педагогів-дослідників є така: основною причиною слабкої успішності студентів з графічних дисциплін є недотримання наступності в змісті і методах навчання між середньою школою і ВНЗ [1; 2; 4; 14 та ін.].

Розглянемо проблему використання ІТ у процесі графічної підготовки інженерів з іншого боку. Будь-який педагог-практик, професійна діяльність якого пов'язана з навчанням студентів графічним дисциплінам, знає, що саме "Нарисна геометрія" є для першокурсників, вчорашніх школярів, найбільш "складною" дисципліною. Відома дослідниця у галузі нарисної геометрії Л. Найніш так пояснює причини складності сприйняття студентами цієї фундаментальної навчальної дисципліни: "Перша причина полягає в тому, що для освоєння курсу необхідний певний рівень геометричних знань, які потрібні як для тих, хто вивчає нарисну геометрію, так і для тих, хто пише підручники і розробляє методичні посібники. Натомість нині ситуація така, що геометрична освіта, в широкому розумінні, практично відсутня. У школі геометрія викладається в урізаному вигляді, а в програмах технічних ВНЗ її немає взагалі. Друга причина зумовлена традицією, яка склалася у формулюванні основного завдання нарисної геометрії як науки, що розвиває, в основному, лише просторове мислення" [12, с. 15].

Л. Найніш [12] в дослідженні, спрямованому на оптимізацію процесу навчання студентів молодших курсів основам класичної нарисної геометрії, стверджує, що в умовах використання нових технологій комп'ютерної графіки й автоматизації конструкторського проектування знижується якість їхньої графічної підготовки і виконавських графічних умінь. Вона емоційно обґрунтовує помилковість твердження, що, в зв'язку з появою можливості виконання креслень засобами комп'ютерної графіки, відпадає необхідність у вивченні традиційних курсів – нарисної геометрії і креслення.

Отже, можна стверджувати, що в сучасних умовах роль нарисної геометрії навіть зростає. Зрозуміло, інженер, маючи можливість постійно використовувати при проектуванні графічні ІТ, якими він володіє так само професійно, як, наприклад, теорією проектування та стандартами ЄСКД, дійсно може нечасто креслити вручну. Натомість студентів, який засвоює професійне технічне застосування комп'ютерного моделювання необхідні знання нарисної геометрії і креслення, бо навіть найпотужніші й інтелектуальні графічні ІТ та системи – це лише засіб для реалізації та фіксації творчих задумів інженера на основі знань основ проектування, нарисної геометрії та інженерної графіки.

Звідси, нарисна геометрія є головною теоретичною базою комп'ютерної графіки. Помічено, що в останні роки значно розширилося коло завдань, які розв'язуються методами нарисної геометрії та знайшли широке застосування в системах автоматизованого проектування [8]. Тому є всі підстави

стверджувати, що значення нарисної геометрії як ефективного засобу розвитку просторової уяви, образно-графічного і технічного мислення в інженерній освіті дійсно зростає.

На наш погляд, вдалим і, безумовно, корисним є підхід О. Джеджули, при якому, виходячи з аналізу графічної підготовки першокурсників, нею пропонується впровадити в технічних ВНЗ пропедевтичний курс елементарної геометрії з елементами креслення [5, с. 189]. Однак не в кожному технічному ВНЗ є можливість запровадження додаткової навчальної роботи з першокурсниками.

Висновки. Нині спостерігаються такі основні тенденції використання сучасних ЗІТ в графічній підготовці майбутніх інженерів:

- оновлення змісту графічної підготовки; зміна способів і засобів графічної діяльності студентів, перебудова методів та організаційних форм графічної підготовки майбутніх інженерів засобами інформатизації та комп'ютеризації;

- усвідомлення необхідності побудови професійно-орієнтованого інформаційно-навчального середовища графічної підготовки студентів;

- становлення системи графічної освіти в технічних ВНЗ, яка передбачає набуття вмій і навичок інженерної комп'ютерної графіки та геометричного моделювання засобами інтерактивних систем автоматизованого проектування.

Отже, аналізуючи сучасний стан проблеми забезпечення якості графічної підготовки у технічних ВНЗ, дослідники [3; 5; 18 та ін.] приходять до таких висновків: графічна освіта, будучи важливою складовою інженерної освіти, крокує шляхом перетворень, пов'язаних з розвитком високопродуктивних комп'ютерних технологій; змінюються цілі і завдання графічної підготовки в інженерній освіті: першочерговими стають розвиток інтелекту та творчих здібностей студента; змінюється зміст графічної підготовки з виділенням предметно-специфічних ділянок графічного знання.

Використані джерела

1. Білевич С.В. Інтеграція нарисної геометрії та креслення в процесі графічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 "Теорія та методика навчання креслення" / С.В. Білевич. – К. : Ін-т проф.-техн. освіти АПН України, 2008. – 20 с.
2. Буринський В.М. Самостійна робота як засіб удосконалення графічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 "Теорія та методика навчання" / В.М. Буринський. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2001. – 19 с.
3. Глазунова О.Г. Методика навчання майбутніх фахівців аграрного профілю засобами комп'ютерної графіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 "Теорія та методика навчання" / О.Г. Глазунова. – К. : Нац. аграрний ун-т, 2003. – 20 с.
4. Голіяд І.С. Активізація навчальної діяльності студентів на заняттях з креслення засобами графічних завдань: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02 "Теорія та методика навчання креслення" / І.С. Голіяд. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2005. – 22 с.
5. Гуревич Р.С. Формування інформаційної культури майбутнього фахівця // Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень: Зб. наук. праць / За ред. І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало. – К., 2003. – С. 354 – 360.
6. Джеджула О.М. Теорія і методика графічної підготовки студентів інженерних спеціальностей вищих навчальних закладів : дис. ... док. пед. наук: 13.00.04 / Джеджула Олена Михайлівна. – К., 2007. – 460 с.
7. Євстіфєєв В.О. Методологічні принципи інтеграції інтелектуальних інформаційних технологій до освітнього процесу [Електронний ресурс] / В.О. Євстіфєєв, О.П. Чорний – Режим доступу: www.dlab.irtc.org.ua/ITEA2006/paper/Evstifeev.doc.
8. Жалдак М.І. Педагогічний потенціал комп'ютерно-орієнтованих систем навчання нарисної геометрії / М. І. Жалдак // Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання : зб. наукових праць. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. – Вип. 7. – 126 – 131 с.
9. Згуровський М.З. Болонський процес : головні принципи та шляхи структурного реформування вищої школи / М.З. Згуровський. – К. : НТУУ "КПІ", 2006. – 544 с.
10. Кулешик Я., Андрійчук М. Комп'ютерна графіка : графічний редактор Corel Draw : [навч. посіб.]. – Львів: Вид. НУ "Львівська політехніка", 2007. – 120 с.
11. Мультимедіа та мультимедійні системи : [навч. посіб.] / уклад. С.С. Забара, О.П. Цурін. – К. : ВМУРоЛ, 2004. – 154 с.
12. Найниш Л.А. Дидактические основы и пути оптимизации процесса обучения начертательной геометрии: автореф. на соиск. уч. степени докт. пед. наук. 13.00.04 "Теория и методика профессионального образования" / Л.А. Найниш. – Пенза, 2000. – 41 с.
13. Неперервна професійна освіта : Філософія, педагогічні парадигми, прогноз : [монографія] / В.П. Андрущенко, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень, С.Д. Максименко, Н.Г. Ничкало, С.О. Сисоева, Я.В. Цехмістер, О.В. Чалий; [за ред. В.Г. Кременя]. – К. : Наук. думка, 2003. – 853 с.

14. Нищак І.Д. Розвиток технічного мислення майбутніх учителів трудового навчання у процесі графічної підготовки засобами інформаційних технологій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Нищак Іван Дмитрович. – К., 2009. – 323 с.: іл.
15. Петрук В.А. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей у процесі вивчення фундаментальних дисциплін : [монографія] / В.А. Петрук. – Вінниця: "Універсум-Вінниця", 2006. – 292 с.
16. Пилипчук А.Ю. Реформування освіти та інформатизація: основні проблеми і підходи до їх вирішення [Електронний ресурс] / А.Ю. Пилипчук. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em5/content/08paystf.htm>.
17. Резніков В.М. Тенденції прискорення інформатизації освіти в Україні [Електронний ресурс] / В.М. Резніков Режим доступу: <http://www.rusedu.info/Article758.html>.
18. Юсупова М.Ф. Застосування нових інформаційних технологій у графічній підготовці студентів вищих навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Юсупова Маргарита Федорівна. – Одеса, 2002. – 245 с.

Kovalenko S.

THE PROBLEMS OF INTRODUCTION OF INFORMATIONAL TECHNOLOGIES INTO GRAPHICAL PREPARATION OF FUTURE ENGINEERS

The article deals with the basic tendencies of the development of informational technologies. The group of problems on which the process of introduction, mastering and development of informational technologies at technical universities and quality of modern engineer graphical preparation depends is revealed.

The main tendencies of the development of informational technologies are: improvement and increase of material and technical base; development of local computer networks and widening of availability of global informational network Internet; increase of the level of programmatic products, which constantly extend their functional opportunities; increase of the possibilities of interactive program meanings, which provide cooperation between a man and a computer; mastering of applied informational technologies and automation of productive processes; development of professionally oriented informational technologies; orientation to informational needs of a definite customer (industries, enterprises, etc.).

Besides this the most significant group of problems on which the process of introduction, mastering and development of informational technologies at technical universities depends is revealed. These are: financial, technical, program, preparatory and professionally-oriented problems. Also description of each group of problems is given.

So, graphical education as an important part of engineering education, feels the changes, connected with the development of highly productive computer technologies; the goals and tasks of graphical preparation in engineering education are changed; student's development of intellect and creative skills goes to the first place; the essence of graphical preparation with the distinguishing of subject specific areas of graphical knowledge is changed.

Key words: *informational technologies, graphical preparation, computer educational programmes, the system of automated planning, sketch geometry, engineering graphic, computer graphic.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 004:37.091.322-057.87

Козерук Ю.В., Дейнеко С.М., Черезов Ю.О., Козерук К.В.

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В САМОСТІЙНІЙ РОБОТІ НА ПРИКЛАДІ ІНТЕРНЕТ-ЕНЦИКЛОПЕДІЇ "ВІКІПЕДІЯ"

Представлено інформацію про розвиток сучасних інформаційних технологій і одне із перспективних мережових середовищ: інтернет-енциклопедію "Вікіпедія". Окреслено проблеми використання Вікіпедії як ресурсу для інноваційної педагогічної діяльності в умовах інформатизації освіти. Узагальнено інформацію про україномовний розділ Вікіпедії та надано історичні відомості про її створення. Розкрито переваги та можливості використання інформаційних технологій для самостійної роботи учнів і студентів та актуалізовано питання участі як їх, так і педагогів в суспільно корисній і просвітницькій діяльності.

Ключові слова: інформаційні технології, освітній процес, Вікіпедія, інформатизація, самостійна робота, педагог.

Постановка проблеми. Глобалізація інформаційного взаємообміну та розвиток сучасних інформаційних технологій (ІТ) зробили те, про що раніше можливо було лише мріяти. Як інтернет-довідник Вікіпедія є найбільшою і найпопулярнішою серед подібних сайтів. За обсягом відомостей і тематикою Вікіпедія вважається найповнішою енциклопедією, яка будь-коли створювалася, в ній зібрана різна корисна інформація – від найбільших спортивних подій до історії стародавніх цивілізацій, значущих світових подій тощо. На жаль, велика кількість учнів і студентів користуються Вікіпедією, але не знають про можливість доповнення та редагування її вмісту.

Ознайомлення всіх учасників освітнього процесу з новітніми ІТ має виключно актуальне значення. Долучення до Вікіпедії, як ресурсу інноваційної діяльності вкрай важливо в умовах інформатизації освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вікіпедія (Wikipedia) – це відкрита багатомовна загальнодоступна універсальна енциклопедія в Інтернеті, яка пишеться і редагується в режимі реального часу. Назва її складається з англійських слів *wiki* (слово запозичене з гавайської мови і має значення "швидко") і *encyclopaedia* (енциклопедія). По суті, Вікіпедія – це вебсайт, вміст і структуру якого можуть спільно змінювати самі користувачі за допомогою інструментів, що надаються цим же сайтом. Для порівняння: друковані енциклопедії оновлюються раз на рік або рідше, в той час як статті у Вікіпедії можуть редагуватися безліч разів протягом 1 години [1; 2].

Кожному користувачеві проекту доступна можливість редагування будь-якої статті або запису. Кожна зміна реєструється в системі, що дозволяє видалити розміщену завідомо неправдиву або помилкову інформацію. У системі реалізований досить зручний пошук. Для допомоги початківцям у створенні статей і редагуванні Вікіпедії, розроблено та випущено довідник [10]. Питаннями значущості роботи про створення та розвитку Вікіпедії, як важливого елементу інформаційного простору вже присвячені дослідження вітчизняних науковців [3; 5; 8; 9]. Висвітлено питання великої суспільної значущості щодо роботи цього сегмента та розкрито можливості та способи використання ІТ у педагогічній практиці [3; 5; 11]. Але, впровадити в практику навчання, як один з видів самостійної роботи в повному обсязі не вдається [8].

Слабка готовність до використання ІТ, як засобу навчання обумовлена низкою причин, зокрема: природний опір людини інноваціям, відсутність навичок роботи з комп'ютером та компетентностей щодо використання його в освітньому процесі [8].

Адже, Вікіпедія охоплює більшість сфер людського життя, допомагаючи пізнавати світ. Аналізуючи тематику статей виявлено, що спорту та руховій підготовці присвячено 3,9 % статей, для прикладу, про населені пункти – 16,8 %; адміністративні одиниці – 19 %; культуру та мистецтво – 16,6 %; природу та природничі науки – 17,4 %; суспільство – 9,2 % та мала кількість статей по тематиці: релігія та філософія, медицина, точні науки, військово та зброя, промисловість тощо [2].

На сьогоднішній день важко знайти людину, яка не має доступу до мережі Інтернет. Багата кількість зареєстрована в соціальних мережах, де відбувається й інформування про подібні заходи. На жаль про подібні проекти не інформовані, як учні та студенти, так і педагоги. Можливо, педагоги занепокоєні тим, що ресурс: <http://uk.wikipedia.org>, яку часто використовують учні та студенти для пошуку різноманітних відомостей з того чи іншого питання, можуть бути недостовірними [8]. Вікіпедія – одне із перспективних мережових середовищ, яке дає змогу спільними зусиллями накопичувати велику кількість освітніх веб-ресурсів [1, 2]. Така база даних може стати в нагоді будь-якому учаснику освітнього процесу досягнути результатів у навчанні, не тільки в якості користувача, а і дописувача й редактора.

Формулювання мети статті. Розкриття можливостей ІТ технологій для самостійної роботи учнів і студентів. Актуалізація питання участі педагогів, дітей і молоді в суспільно корисній просвітницькій діяльності.

Виклад матеріалу. Офіційно днем народження проекту "Вікіпедія" вважається 15 січня 2001 року. Попередницею Вікіпедії вважається Нупедія, яка реалізовувала принципи свободи інформації, авторами сторінок якої були люди з академічного середовища і різного роду вчені. Для прискорення розвитку проекту, засновники Нупедії – головний редактор Лоуренс Сенгер і фінансовий директор Джиммі Вейлз відкрили сайт "Вікіпедія". Походження приставки "вікі" має спірну природу: деякі історики Інтернету стверджують, що це "гавайський діалект" вимови слова Quіcky ("по-швидкому, на швидку руку"), інші представляють wіkі як абрєвіатуру виразу "What I Know Is" ("А я знаю, що"). Однак у цій феноменальній ступеня свободи полягає і головний недолік Вікіпедії, а саме, недостатня достовірність і суб'єктивність багатьох статей [1, 2].

Сайт, реалізований на технології вікі-сторінок, дозволяє брати участь в написанні та редагуванні інформації будь-якому користувачеві Всесвітньої мережі. Зокрема, читач може як отримати інформацію так і доповнити її по будь-якій темі або персоналіям. У Вікіпедії відображається інформація, яка встановлена і вже визнана. Іншими словами, це не майданчик для розміщення власних досліджень, ідей, винаходів, теорій або оцінок. Вікіпедія – це величезне, доступне, безкоштовне джерело всілякої інформації в мережі Інтернет [1, 5].

Ресурс доступний на багатьох мовах світу, в тому числі і українською. Вікіпедія налічує понад 33,1 млн. статей на 287 мовах, які були створені більш ніж 48 мільйонами користувачів. Українська Вікіпедія займає 16-те місце за кількістю статей (653 884 статей) станом на 30.09.2016 року [7].

Учасники проекту Вікіпедія утворюють спільноту учасників "Вікіпедії", яке має ієрархічну структуру. Учасники з доброю репутацією спільноти мають можливість балотуватися на певний рівень добровільного керівництва. Найбільша група привілейованих користувачів – адміністратори, які можуть видаляти або блокувати сторінки в разі вандалізму. Права розширюються з присвоєнням статусу бюрократа, ревізора, який перевіряє і арбітра. Вища ступінь – клерк, який регулює роботу арбітражного комітету [2].

Вікіпедія – виключно волонтерський проект, долучитись до редагування якого може кожен користувач, який має доступ до Інтернету. Технічним забезпеченням роботи Вікіпедії та низки інших енциклопедичних вікіпроектів займається "Фонд Вікімедіа", регіональним представництвом якого є громадська організація "Вікімедіа Україна", завданням якої є популяризація Вікіпедії та залучення вільних знань до неї [1].

Першою в м. Чернігові було створено ВікіСтудію з історичних дисциплін, для навчання користувачів-новачків, які починають редагувати Вікіпедію, стикаються з деякими проблемами через незнання механізмів функціонування цієї енциклопедії. Вікіпроект "ВікіСтудія" створено для координації співпраці спільноти української Вікіпедії, викладачів та студентів Навчально-наукового інституту історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка (ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка) та ГО "Вікімедіа Україна". Вже вдічі ВікіСтудія, провела заняття по професійному написанню статей до Вікіпедії та виправляти помилки у вже створених раніше. Серед слухачів безкоштовних занять, так званих Віківишколів, не лише учні й студенти, а й викладачі, а також співробітники чернігівського історичного музею та обласної бібліотеки імені Короленка. Наприкінці навчання випускники отримують дипломи професійних вікі-консультантів, але його одержує не кожен, для того потрібно добре потрудитися.

Нам довелося пройти таке навчання й створити декілька статей у даному проекті (рис. 1). Для цього пройдено етап реєстрації та Віківишколи [6]. Статі що створено в процесі та після навчання:

- Факультет фізичного виховання ЧНПУ: <https://vk.cc/566TS3>;
- Завгородня Ольга Леонідівна: <https://vk.cc/55H717> ;
- Жула Володимир Петрович: <https://vk.cc/594EG0>;

Створені статті зі студентами:

- Куц Олександр Сергійович: <https://vk.cc/5FgrAM>;
- Кузьомко Леонід Михайлович: <https://vk.cc/5FgrLR>.

В цьому році з 21 липня по 7 вересня до XXXI Літні Олімпійських ігор в Ріо-де-Жанейро Вікіпедія запропонувала проект: Тематичний тиждень/Вікі-Олімпіада-2016. Ми приєдналися до цього проекту, започаткувавши статтю: Бібік Ольга Анатоліївна [6].

У випускників ВікіСтудії, які ще навчаються в ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, є приємний бонус – частину самостійних робіт вони можуть виконувати у формі написання статей до Вікіпедії.

На відміну від традиційних письмових завдань, робота з Вікіпедією має кілька переваг для учнів і студентів:

- відповідальність за зроблену роботу перед глобальною аудиторією, отже, в цілому відчувають себе більш відповідальними завданню;
- відчуття впевненості та значущості, що інші будуть спиратись на їхню працю й продовжувати доробляти статтю після того, як завдання закінчилося;
- засвоєння різниці фактологічним стилем письма, і аналітичним стилем;
- зміцнення здатності критично мислити та оцінювати джерела;
- навчання працювати в колективному середовищі;
- отримання розуміння того, як створюються тексти у Вікіпедії;

– отримання навички створення текстів на вікі-сайтах загалом (це вміння стає все більш важливим в контексті сучасного технологізованого середовища та згодом цю навичку та диплом можна включити до свого резюме).

Куц Олександр Сергійович [ред. • ред. код]

Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії.

ⓘ Неперевірена версія (що робити?)

Куц Олександр Сергійович — доктор педагогічних наук (1997 р.), професор (1995 р.), завідувач кафедри олімпійського і професійного спорту Вінницького державного педагогічного інституту, Відмінник освіти України, академік Міжнародної академії інформатизації при ООН, Відмінник народної освіти Казахстану.

Зміст [сховати]
1 Біографія
2 Наукова діяльність
3 Професійна діяльність
4 Нагороди
5 Література
6 Посилання

Біографія [ред. • ред. код]

Народився 13 березня 1937 р. у м. Лтин Вінницької області. Після випуску з середньої школи, закінчив педагогічне училище, з відзнакою Вінницький державний педагогічний інститут, згодом вище артилерійське училище та вищу партійну школу при штабі Прибалтійського воєнного округу, аспірантуру НДІ фізіології дітей і підлітків АПН СРСР. Перші роки трудового шляху пройшли у середній загальноосвітній школі на посаді вчителя фізичної культури, анатомії та фізіології людини. Закінчивши вище військове училище, продовжив роботу тренером з волейболу ДСТ «Спартак». У 1964 р. поїхав у Павлодар, щоб в Північному Казахстані, освоювати цілісні землі. Завдяки зусиллям завязятого педагога було відкрито факультет фізичного виховання. Олександр Сергійович Куц пройшов свій шлях від асистента до декана факультету, зумів за короткий час створити найкращу спортивну базу серед факультетів фізичного виховання СРСР, яка з 1966 до 1969 рр. утримувала перехідний прапор зі спортивно-масової роботи серед педагогічних ВНЗ.

Будучи деканом факультету, не залишив спортивну кар'єру: створив збірну команду Павлодарської області з волейболу (постійний призер спартакіад і чемпіонатів Казахстану), був її провідним гравцем, а збірні команди інституту — чемпіонами і призерами спартакіад серед ВНЗ. Згодом зібрав команду ветеранів, яка стала чемпіоном зони Казахстану і Сибіру. За всіма показниками Міністерства освіти Казахстану факультет фізичного виховання був найкращим серед педагогічних ВНЗ республіки.

Куц Олександр Сергійович	
Народився	13 березня 1937 (79 років) м. Лтин Вінницької області
Національність	українець
Alma mater	Вінницький державний педагогічний інститут імені М. Коцюбинського
Галузь наукових інтересів	фізичне виховання
Посада	Завідувач кафедри олімпійського і професійного спорту Вінницького державного педагогічного інституту імені Михайла Коцюбинського
Вчене звання	професор
Науковий ступінь	доктор педагогічних наук
Нагороди	 медаль «За доблесну працю», медаль «За освоєння цілісних земель»

Рис. 1. Приклад роботи зі студентами над статтею у Вікіпедії: Куц Олександр Сергійович

Співпраця з освітніми установами дає такі переваги для спільноти Вікіпедії:

- створюється нові статті та поліпшується якість наявних;
- більше людей отримують навички редагування Вікіпедії та можуть стати постійними редакторами;
- більше людей отримують глибше розуміння принципів, які сповідує Вікіпедія, та можуть використовувати її зміст адекватно.

Педагог отримує ряд переваг від використання Вікіпедії у навчальному процесі, оскільки завдяки Програмі співпраці з Вікіпедією:

- учні та студенти можуть мати більше мотивації та відчувати більшу відповідальність, працюючи над статтями у Вікіпедії, оскільки те, що вони напишуть, бачитиме багато людей, а не лише їх викладач;
- окрім того, процес оцінювання роботи учні та студента значно прозоріший, і викладач може отримати допомогу від досвідчених редакторів Вікіпедії як в справі консультування студента щодо його праці над статтями у Вікіпедії, так і в справі адекватного оцінювання внеску дописувача.

Вікіпедія належить некомерційній організації Wikimedia Foundation, яка була заснована для управління проектами, призначеними для колективної розробки. Оскільки організація, що володіє правами власника, не є комерційною, все вкладення йдуть на підтримку працездатності сайту. Гроші на його утримання йдуть з пожертвувань. На відміну від багатьох інших призначених для користувача сайтів, "Вікіпедія" не розміщує ніякої реклами. Сайт розвивають рядові користувачі, і така репутація не сумісна з комерцією.

Дізнатися детальну інформацію можна на сайті Wikipedia.org.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень з даного напрямку. На відміну від традиційних письмових завдань, робота з Вікіпедією має кілька переваг як для учнів і студентів, так і для педагогів. Одна з головних: перевірка та оцінювання стає більш прозорим. Позитивним є й відповідальність учнів і студентів за зроблену роботу та впевненості і значущості від масштабності. Для громади: поширюється правдива інформація, більше людей залучається до суспільно корисного виду діяльності. Надалі вбачаємо свою роботу в моніторингу готовності студентів та педагогів ЧНПУ імені Т.Г.Шевченка та Академії Державної пенітенціарної служби до роботи з Вікіпедією.

Використані джерела

1. Вікімедіа Україна Громадська організація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wikimediaukraine.wordpress.com/about/>

2. Вікіпедія: українська Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Українська_Вікіпедія.
3. Грінченко В. Вікіпедія як елемент культури інформаційного суспільства / В. Грінченко, Т. Грінченко // Вісник Національної академії наук України. – 2010. – № 10. – С. 54-63
4. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
5. Дягло Н.В. Вікі-технології в сучасній освіті / Н.В. Дягло // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2009. – №2 (74) – С. 30-31.
6. Користувач: Kozeruk Juliya [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Користувач:Kozeruk_Juliya.
7. Користувач: SergoBot/WikiStats: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Користувач:SergoBot/WikiStats>.
8. Носкова М.В. Проблема мотивації педагогів до використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі / М.В. Носкова // Комп'ютер у школі та сім'ї : науково-методичний журнал. – 2009. – № 1. – С.6-10.
9. Пелешин А.М. Формування суспільного авторитету ВНЗ через онлайн-енциклопедію Вікіпедія / А.М. Пелешин, Ю.Й. Пероганич // Комп'ютерні науки та інформаційні технології: матеріали IV Міжнародної науково-технічної конференції "CSIT-2009". – Львів: Вежа і Ко, 2009. – С. 180-187.
10. Петров С.Д. Як редагувати Вікіпедію: Довідник для новачків [Текст] / Упоряд. С.Д. Петров; За заг. ред. Є.В. Букета. – К.: Український пріоритет, 2012. – 44 с.
11. Стеценко Г.В. Практичне використання вікі-енциклопедії в навчально-виховному процесі / Г.В. Стеценко // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2009. – №5. – С. 34-39

Kozeruk Ju., Deyneko S., Cherezov Yu., Kozeruk K.

THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN INDEPENDENT WORK OF PUPILS AND STUDENTS BY THE EXAMPLE OF THE ONLINE ENCYCLOPEDIA "WIKIPEDIA"

The information about development of modern information technologies and one of the perspective network environments: internet-encyclopaedia "Wikipedia" was represented. As a reference internet-book Wikipedia is the biggest and most popular among similar web-sites. On the volume of information and subjects Wikipedia is considered the completest encyclopaedia that has ever been created, different useful information is collected in it – from most sport events to history of ancient civilizations, meaningful events etc.

Unfortunately, plenty of pupils and students use Wikipedia, but do not know about possibility of adding and editing its content. The acquaintance of all participants of educational process with the newest IT has an exceptionally actual value. Attaching to Wikipedia, as a resource of innovative activity is extremely important in the conditions of informatization of education.

To the questions of meaningfulness of work about creation and development of Wikipedia, as an important element of informative space there have already been devoted researches of our native scientists. They reflected the questions of large public meaningfulness of work of this segment and possibilities and methods of the use of IT which are exposed in pedagogical practice. For the help to the beginners in creating the articles and editing Wikipedia, a reference book is produced. and published. But, it was not possible to introduce it in practice, as one of the types of independent work. It is caused by the number of reasons: weak readiness to the use of IT, in particular the natural resistance of person to the innovations, absence of skills of work with a computer and competences in relation to the use of it in educational space.

Unlike traditional writing tasks, work with Wikipedia has a few advantages both for pupils, students and for teachers. One of the main reasons : checking and evaluation become more transparent. Positive point is the responsibility of pupils and students for the performed work and confidence and meaningfulness from a scale. For society: it means that true information spreads, more people are brought over to the publicly useful type of activity.

Outlining the problems of the use of Wikipedia as the resource for innovative pedagogical activity in the conditions of informatization of education the information about the Ukrainian-language division of Wikipedia is generalized and historical information is given about its creation. Advantages and possibilities of the use of information technologies are exposed for independent work of pupils and students and the question of participation both of them and teachers in publicly useful and educative activity is actualised. Realization of monitoring of readiness of students and teachers of Chernihiv National Pedagogical University named after Shevchenko and Academy of Government Penitentiary service to work with Wikipedia will be held in future.

Key words: *information technologies, educational process, Wikipedia, informatization, independent work, teacher.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

ФЕНОМЕН ЧЕСТІ У ПСИХОЛОГІЇ

Стаття присвячена розкриттю феномена честі особистості у культурно-психологічному й аксіопсихологічному аспектах у контексті теоретичної та практичної психології. Здійснено аналіз уявлень про честь в межах зарубіжної й вітчизняної психології. Розкрито досліджувану категорію через поняття, що відображають її ціннісно-сміслові аспекти. А саме: повага до себе, самооцінка, самосвідомість, Я-концепція, особиста і соціальна ідентичність, свобода, відповідальність, повага з боку інших людей і т.д. Феномен честі автор розглядає як: особливу властивість особистості, що виявляється передусім в усвідомленні та переживанні власної соціально-психологічної та індивідуально-психологічної цінності як суб'єкта й об'єкта культури; складне інтегральне утворення, представлене єдністю суб'єктивної реальності, засноване на взаємодії внутрішньо-особистісних і зовнішньосоціальних детермінант розвитку; як осмислення та переживання своєї моральної цінності й суспільної значимості.

Ключові слова: *честь, самоповага, самооцінка, відповідальність, моральна цінність.*

Постановка проблеми. В умовах сьогодення, у час глобальної переоцінки системи цінностей, помітно змінюється роль особистості як активного, самостійного суб'єкта, що прагне до усвідомлення себе як найвищої цінності. Зрозуміти природу ціннісно-змістових орієнтацій, що панують у суспільстві і є запорукою успіху у формуванні нового світогляду неможливо без усвідомлення морально-духовних цінностей окремо взятої людини.

У межах досліджень з психології з'являється нова антропологічна парадигма, яка покликана визначити місце духовності, моральності, людяності в контексті психологічних знань про природу людини (Б.С. Братусь, В.В. Знаков, В.П. Зінченко). Дослідження вищевказаних авторів доводять, що саме честь, як психолого-педагогічна основа буття людини та функціонування суспільства загалом, здатна запобігти відчуженню людини від соціуму та від самої себе.

Незважаючи на велику увагу з боку суспільства до питань моралі, поняття честі досить часто розглядається односторонньо, на певному рівні (теоретичному-загальнофілософському, або ж, на емпірично-описовому). Окрім того, аналізуються, як правило, відокремлені одна від одної сторони окресленого поняття (рівень сформованості моральних якостей особистості, зв'язок певних соціальних чинників з особливостями формування моральної свідомості).

Такий підхід пояснюється, насамперед, недостатнім рівнем розробленості методології вивчення категорії честі комплексно.

Аналіз останніх досліджень. Феномен честі має різноманітну інтерпретацію в межах психології і представлений у працях відомих як зарубіжних, так і вітчизняних науковців (С.Л. Рубінштейн, В. Малахов, В. Мороз, В. Гришук, А. Будкевич, А. Гусейнов, І. Кон, В. Куропатов та ін.), які визначають честь як категорію моральної свідомості, що розкриває ставлення людини до самої себе і ставлення до неї з боку суспільства.

Ряд дослідників виокремлюють основні утворення, на базі яких формується почуття честі, а саме: висока адекватна самооцінка (К. Роджерс, Т. Шибутані, М. Якобі); безумовне самоприйняття (С.Л. Братченко, В.Г. Маралов, М.Р. Миронова, Н.І. Сарджвеладзе); повага до себе (І.Д. Бех, Ю.О. Зайцева, І.С. Кон, Д. Макдауел, В.Г. Маралов, А. Маслоу, К.О. Островська, В.В. Рибалка) [4, с. 215].

Здійснений нами науково-теоретичний аналіз літератури, засвідчує, що досліджень, присвячених вивченню психологічних аспектів почуття честі є досить мало, в той час, як розкриття особливостей окресленого феномену є досить важливими для розуміння процесу морального становлення особистості. Саме тому, вважаємо за необхідне розкрити особливості розвитку почуття честі у межах психологічної науки.

Метою статті є розкриття феномену честі особистості у психологічному контексті.

Виклад основного матеріалу. Сучасний простір психологічного осмислення категорії честі включає численні поняття, що відображають її ціннісно-сміслові аспекти: повага до себе, самооцінка, самосвідомість, Я-концепція, особиста і соціальна ідентичність, свобода, відповідальність, повага з боку інших людей і т.д. Однак проблема честі в психології стала предметом спеціального аналізу відносно недавно.

Честь відноситься до категорій суспільних відносин та духовної культури, так як, розвивається під впливом соціокультурних норм, що панують у суспільстві. Без включення суб'єкта у суспільні стосунки людська психіка не могла б сформуватися повністю. Духовною ж складовою, насамперед, виступають загальнолюдські норми та цінності. Вивчення подібних феноменів є необхідним, оскільки, саме через них проявляється людська діяльність, світосприйняття людини, її переживання та роздуми.

Феномен честі у психології розуміється як особлива властивість особистості, що виявляється передусім в усвідомленні та переживанні власної соціально-психологічної та індивідуально-

психологічної цінності як суб'єкта й об'єкта культури. Оскільки в логічному визначенні категорії культури головним атрибутом є цінність, то в центрі професійної діяльності психолога повинно бути поняття особистості як найвищої цінності, котра усвідомлюється і переживається нею у феномені честі.

Представники зарубіжної психології розглядали окремі аспекти честі особистості: Ч. Кулі (в межах теорії "дзеркального Я"), Г. Оллпорт (як характеристику зрілої особистості й поняття "пропріум"), К. Роджерс (як прийняття особистістю себе), Т. Шибутані (описав психологічний портрет людини з почуттям гідності та честі), А. Маслоу (в межах концепції ієрархії потреб особистості), Дж. Хетті (як самоприйняття особистості), Дж. Каган (як природу гідної поведінки особистості), М. Якобі (як самоцінність особистості) та ін.

Зокрема, Ч. Кулі, одним з перших, визначив "портрет" людини з почуттям честі. Така людина, на думку автора, вмє цінувати думки інших, живе своїм розумом, співвідносить всі можливості зі своїм характером і не піддається впливам [3, с. 123].

Розглядаючи поняття "прийняття себе" особистістю, К. Роджерс, наголошував, що людина визнає себе, відчуває безумовну любов до себе такої, яка вона є, ставиться до себе як до особистості гідної поваги, здатної до самостійного вибору, вірить в себе та в свої можливості, довіряє власній природі, організму [3, с. 167]. Ця позиція дозволила нам зробити висновок, що людині зі сформованим почуттям честі та гордості має бути притаманне прийняття себе такою, якою вона є.

Важливими для психологічної характеристики поняття честі є визначені Т. Шибутані критерії, що дозволяють говорити про рівень розвитку честі людини, а саме: вміння керувати власними переконаннями, не ображаючи інших; гідно приймати думку оточуючих; шанобливо ставитися до інших людей, незалежно від їх соціального статусу [10, с. 225].

Якщо розглядати честь крізь призму ієрархії потреб Маслоу, то вона відноситься до найвищих культурних потреб, оскільки є мотивом потреби до поваги до себе, самоактуалізації та самовдосконалення. А, повага до себе, в свою чергу, породжує почуття власної честі та гідності особистості [5, с. 317].

Дж. Хетті зробив висновок, що честь впливає на сприйняття індивіда. Людина не сприймає себе та інших виключно на основі раціональних здібностей, її самоставлення впливає на ряд аспектів поведінки, які заслуговують поваги. Людина з високим почуттям честі найчастіше розглядає аспекти свого життя як важливі, вірить в їх реалізацію, сприймає себе й свої вчинки більш цілісно та усвідомлено [6, с. 98].

Чість, за визначенням М. Якобі, складається не тільки з самоцінності, але й з відчуття цінності всього, що стосується особистості (партнерів по шлюбу, сім'ї, релігії, національності) [11, с. 134].

Ряд дослідників, зокрема А. Бандура та М. Вангер, розглядали честь у тісному взаємозв'язку з самооцінкою людини, виділивши, при цьому, такі компоненти, як позитивне самоставлення; почуття власної гідності; компетентність. Хоча кожен з вище вказаних компонентів відображає окремі потреби людини, вони пов'язані між собою, адже, неможливо мати здорове почуття честі та гідності, довгий час не відчуваючи, любові та поваги з боку близьких та оточуючих, або ж важко відчувати себе компетентним, знаходячись в середовищі, де відсутня повага до тебе як до особистості.

Психологічне значення честі, зокрема честі учня і педагога для підвищення ефективності навчальної діяльності проілюстрував у своїй праці "Бесіди з учителями про психологію" американський філософ і психолог У. Джеймс. Автор підкреслював принципову роль "спонукань честоловства" в успішності навчання, вмє використання яких педагогом може спонукати учня до навчання, до демонстрації "вищої межі його здібностей" [4, с. 218].

Д. Макдауел "почуття честі" характеризував як "відчуття того, що ти є цілісним в душі, поважаєш себе, не соромишся своєї поведінки стосовно себе та по відношенню до інших людей" [4, с. 236].

Психотерапевтичний сенс поняття честі розкрив у своїй індивідуальній психології та психотерапії комплексу неповноцінності і переваги А. Адлер.

Розглядаючи праці психологів близького зарубіжжя, також знаходимо різноманітні аспекти психологічної сутності феномену честі. Так, у дослідженнях Е. Фромма, Ю.Є. Зайцевої, В.В. Століна, С.Л. Рубінштейна, О.Л. Кононко, Г. Каплана, В.С. Мухіної, Є.І. Ісаєва та ін. наголошується на взаємозв'язку між ставленням до інших людей і самоповагою, де гідне ставлення розглядається як наслідок позитивної самооцінки, самоповаги та самоприйняття.

На думку Е. Фромма, важливими для осмислення феноменології честі є категорії "свободи" і "відповідальності" [9, с. 45]. Де честь є одним із способів усвідомлення людиною своєї відповідальності перед собою як особистістю та перед іншими. Відповідальна людина, яка є повноправним "автором свого життя", вмє керувати почуттями та емоціями – є "володарем" почуття честі.

В дисертаційному дослідженні Ю.Є. Зайцевої почуття честі та гідності вивчалось в двох аспектах: як психологічний феномен і як особистісна диспозиція, тобто схильність поводити себе згідно з усвідомленням власної честі та честі іншої людини. Дослідницею доведено, що специфіка честі, як особистісної диспозиції, полягає в необхідному поєднанні високого рівня розвитку трьох компонентів: когнітивного – усвідомлення безумовної цінності людини, що виявляється в моральному ставленні до іншого; емоційного – переживання власної цінності як безумовної, високий рівень самоповаги; конативного – стійкої реалізації даних відносин у поведінці, високого рівня саморегуляції [1, с. 83].

Категорія честі, на думку В.В. Століна, має мотивуючий ефект, що вимагає підтримки за допомогою тих чи інших реальних дій. Своїм вищим, моральним змістом мотиви виводять людину за межі її індивідуального існування, її приватної адаптації й пристосування до існуючих умов,

спрямовують за межі визначених її унікальним буттям потреб і пов'язують з проблемами суспільства. Отже, честь, за В.В. Століним, це категорія моральної самосвідомості, що здійснює моральну регуляцію поведінки по відношенню до себе та інших [8, с. 92].

С.Л. Рубінштейн честь пов'язував зі ставленням до самого себе і наголошував, що гідне й поважне ставлення до самого себе є позитивною рисою – в міру того, як сама людина є представником достойної справи, носієм цінних ідей [7, с. 512].

О.Л. Кононко підкреслювала, що особистість з розвинутим почуттям честі має здатність підтримувати своє повноцінне буття, розраховувати на себе, брати до уваги свій природний потенціал, заявляти про себе іншим людям та відстоювати свої права. Науковець зазначає, що така особистість конструктивно діє у нових умовах, як правило, поводить себе та інших чесно і правдиво; цікавиться собою: спостерігає, аналізує свої дії, досягнення, вчинки; схвалює себе за певні здобутки, поважає за позитивні якості, вчинки, високі досягнення; покладається не лише на оцінки авторитетних людей, але й на реальні кількісно-якісні показники результату своєї діяльності, довіряє власній самооцінці; здатна поводитися совісно за відсутності контролю з боку інших людей [2, с. 76].

Чість особистості, за позицією Є.І. Ісаєва, визначається як здатність відстояти власну позицію, діяти самостійно й відповідально.

Перехід від культури корисності до культури гідності, запропонований О.Г. Асмоловим, включає в себе переорієнтацію ставлення до особистості з позиції її честі та гідності, як загальнолюдської безумовної цінності. На думку автора, усі культури можна умовно розташувати між двома полюсами – корисності й гідності. Культура, орієнтована на корисність, завжди прагне до рівноваги, до самозбереження, завжди спрямована на те, щоб вижити, а не жити. У культурі, орієнтованій на почуття честі та гідності, провідною цінністю є особистість людини [4, с. 275].

Психотерапевт В.І. Гарбузов розглядаючи феномен честі та гідності в житті людини, наголошував на тому, що без збереження цих моральних цінностей людина не може вважатися особистістю. У монографії "Інстинкт і доля людини" вчений серед базових інстинктів визначив два провідних – альтруїзм і збереження честі та гідності, як таких, що характеризують духовну сутність людини. Наголошуючи на тому, що "без збереження гідності, людина – не особистість, а гідність і честь – базові цінності" [6, с. 348].

Вагомий внесок у дослідження феномену честі зробив вітчизняний психолог А.І. Захаров. У своїй праці "Походження дитячих неврозів та психотерапія", він розглядає честь як одне з основних понять у формуванні та розвитку повноцінної особистості, наголошуючи на тому, що вираженість почуття "я", полягає, перш за все, в ранньому усвідомленні відмінностей себе від оточуючих, підкресленому почутті власної честі та гідності, вираженій потребі самоствердження.

С.Д. Максименко, досліджуючи особистість, розглядає честь як внутрішню моральну якість особистості, яка є однією зі складових саморозвитку та саморегуляції людини. Розвинуте почуття честі полягає в забезпеченні психологічно комфортного та стабільного стану внутрішнього світу людини, що включає в себе моменти усвідомлення своєї соціальної ролі й визнання себе як професіонала з боку суспільства [4, с. 269].

Розглядаючи феномен честі у сучасній психології, особливої уваги заслуговують дослідження В.В. Рибалки, присвячені розкриттю психологічних аспектів честі та гідності особистості.

Чість, за визначенням В.В. Рибалки, розглядається як особлива властивість особистості, що виявляється в усвідомленні своєї соціально-психологічної цінності як суб'єкта і об'єкта культури [7, с. 86]. Оскільки в логічному визначенні категорії культури головним атрибутом є цінність, то в центрі професійної діяльності психолога і педагога повинно стояти поняття особистості як найвищої цінності, котра усвідомлюється і переживається нею у феноменах честі та гідності, що і стало постулатом нашого дослідження.

На думку науковця, говорячи про цінність особистості, про її усвідомлення та переживання у формі честі та гідності, слід враховувати цілий ряд аспектів. Це перш за все об'єктивний і суб'єктивний аспект, тобто об'єктивна соціальна цінність та суб'єктивна індивідуальна самоцінність особистості. В атрибутивному аспекті честь особистості включає такі основні етичні, соціально-психологічні та індивідуально-психологічні риси, як: потреба в повазі до себе; потреба в самоповазі та визнанні іншими своїх заслуг; вимогливість до себе та перед людьми; шляхетність; чесність перед людьми; правдивість перед собою; самоконтроль; почуття відповідальності та ін.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши ряд праць зарубіжних та вітчизняних психологів, ми дійшли наступних висновків:

1. Під поняттям "честь" у психології розуміють особливу властивість особистості, що виявляється в усвідомленні і переживанні людиною своєї соціально-психологічної та індивідуально-психологічної цінності як суб'єкта і об'єкта культури. Коли ми говоримо про цінність особистості, про її усвідомлення та переживання у формі честі, то повинні враховувати цілий ряд аспектів. Це перш за все об'єктивний і суб'єктивний аспект, тобто об'єктивна соціальна цінність та суб'єктивна індивідуальна самоцінність особистості. Їх усвідомлення означає, за А.В. Петровським, що вони постають предметом пізнання, цілепокладання, рефлексії і переживання самою особистістю у відповідь на визнання чи невизнання, піднесення або приниження, використання чи нехтування тощо.

2. В атрибутивному аспекті честь особистості включає такі основні етичні, соціально-психологічні та індивідуально-психологічні риси, спроможності, потенціали як: потреба в повазі до себе та визнанні

іншими своїх заслуг; переконаність у власній значущості для суспільства; чесність перед людьми; репутація та престиж; совість; почуття обов'язку перед людьми; висока моральність у стосунках; честолюбство.

3. Важливим для розуміння сутності честі є статичний і динамічний, власне потенційний і актуальний аспект, пов'язаний із постійністю та мінливістю у свідомості людей цінності і самоцінності особистості, її честі, врівноваження і піднесення у міжособистісних взаєминах та у власній самосвідомості.

4. Людина честі – це самодостатня особистість: вона покладається лише на себе, на свій внутрішній покликання, а не на інших, не на те, що вони думають про неї, чого від неї очікують, чим захоплюються в ній, чи що в ній зневажають, за що винагороджують чи карають. Воля такої людини вільна від спотворень залежністю від інших та їхніх намірів, вона цілісна, вільна й незалежна.

5. Феномен честі не лише оцінюється вище від інших цінностей, а може у деяких випадках ставити під сумнів і заперечувати інші цінності. Нова моральна траєкторія, що пов'язується з етикою честі, утверджується шляхом переоцінки існуючих цінностей.

6. Честь як надцінність є домінантною ознакою особистості. У такому статусі честь доцільно трактувати як показник вищої моральної самосвідомості, до якої мусить піднятися особистість.

Використані джерела

1. Зайцева Ю.Е. Чувство собственного достоинства как психологический феномен: дис. канд. психол. наук: 19.00.01/ Зайцева Юлия Евгеньевна. – М.: РГБ, 2003. – 180 с.
2. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) / Кононко О.Л. – Навч. посіб. для вищ. навч. закладів. – К.: Освіта, 1998. – 255 с.
3. Кули Ч.Х. Человеческая природа и социальный порядок: [пер. с англ.] / Ч.Х.Кули. – М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 2000. – 320 с.
4. Максименко С.Д. Генеза існування особистості / Максименко С.Д. – К.: ООО "КММ", 2006. – 240 с.
5. Маслоу А.Г. Мотивация и личность: [пер. с англ.] / А.Г. Маслоу. – СПб.: Евразия, 1999. – 478 с.
6. Мучник А.Г. Философия достоинства, свободы и прав человека / Мучник А.Г. – К.: Парламентское издательство, 2009. – 672 с.
7. Рыбалка В.В. Психология чести и достоинства личности: Пособие / Рыбалка В. В. – К.: 2013. – 726 с.
8. Столин В.В. Самосознание личности / Столин В.В. – М.: МГУ, 1983. – 284 с.
9. Фромм Е.М. Втеча від свободи / Фромм Е.М.: АСТ; Мінськ: Харвест, 2005. Мистецтво любити. – М.: изд-во АСТ, 2009.
10. Шибутани Т. Я-концепция и чувство собственного достоинства / Т. Шибутани // Самосознание и защитные механизмы личности. – Самара: "Бахра-М", 2000. – С. 220-232.
11. Якоби М. Стыд и стоки самоуважения / Якоби М. – М.: ИАП, 2001. – 256 с.

Kostashchuk O.

THE PHENOMENON OF HONOUR IN PSYCHOLOGY

The article is devoted to the phenomenon of honor's personality in the cultural-psychological and acapetagua aspects in the context of theoretical and practical psychology. The analysis of the notions of honor within the foreign and domestic psychology. Studies prove that honor, as psycho-pedagogical basis of human existence and the functioning of society as a whole, is able to prevent budienny person from society and from himself.

The phenomenon of honor has a variety of interpretation within psychology and presented in the works of well-known foreign and Russian scientists (S.L. Rubinstein, V. Malakhov, V. Moroz, V. Grischuk, A. Budkevich, A. Huseynov, I. Kon, V. kuropatov, etc.) that define honor as a category of moral consciousness that reveals the person's attitude to oneself and attitude to it by society.

The study also revealed category through the concept of reflecting its value-semantic aspects. Namely, self-respect, self-esteem, self-awareness, self-concept, personal and social identity, freedom, responsibility, respect from other people, etc. the Phenomenon of honor in psychology is understood as special property of the individual that is primarily manifested in the awareness and experience of one's own socio-psychological and individual-psychological values as the subject and object of culture. Because the logical definition of the category of culture the main attribute is value, then in the center of the professional activity of the psychologist must be a concept of the individual as the highest value, which is understood and experienced them in the phenomenon of honor. The phenomenon of honor the author considers as a special personality trait that manifests itself primarily in the awareness and experience of one's own socio-psychological and individual-psychological values as the subject and object of culture; complex integral education, represented by the unity of subjective reality based on the interaction of snooty and soundnails determinants of development; understanding and experience with moral values and social significance.

The author argues that the person of honor is a self-sufficient personality: she relies only on himself, on his inner call, and not on others, not on what they think of it, what is expected of it than addicted to it that it is infamous for that reward or punish. Will such a person free from distortion dependence on others and their intentions, it is whole, free and independent.

Key words: honor, self-respect, self-esteem, responsibility, moral value.

Стаття надійшла до редакції 26.09.2016 р.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРШЕННЯ

Розглянуто актуальне питання забезпечення якості освіти у вітчизняних закладах вищої освіти. Завдання забезпечення якості освіти є багатоплановим та багатоаспектним, включає наявність необхідних кадрових, фінансових, матеріальних, інформаційних, наукових, навчально-методичних ресурсів; організацію навчального процесу, що відповідає сучасним тенденціям розвитку національної та міжнародної освіти; контроль освітньої діяльності університету та якості підготовки фахівців на всіх етапах навчання на університетському, державному, міжнародному рівнях. Забезпечення якості освіти гарантується законодавчими актами та положеннями й орієнтується на міжнародний досвід впровадження систем управління якістю, які спрямовані на поліпшення якості надання освітніх послуг, підвищення стабільності діяльності закладу вищої освіти та скорочення його непродуктивних витрат на основі проведених соціологічних досліджень, анкетування студентів, рекомендацій внутрішніх аудиторів, вдосконалення документообігу та ін.

Ключові слова: вища освіта, якість, забезпечення якості, оцінювання якості, контроль, професійна підготовка, система якості.

Постановка проблеми. Реформування української освітньої системи призвело до появи актуальної проблеми створення вітчизняної системи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. По-перше, це обумовлено євроінтеграційним розвитком держави, що зумовлює врахування закордонного досвіду в забезпеченні конкурентоспроможності випускників вищої школи на ринку праці, по-друге, розвиток системи вищої освіти та підвищення якості вищої освіти є стратегічним національним пріоритетом кожної держави, оскільки це безпосередньо пов'язано з розвитком економіки та суспільства [1].

Згідно з [2] виділяють три елементи якості вищої освіти: якість потенціалу вищої освіти, якість процесу вищої освіти і якість результату вищої освіти. Якість потенціалу вищої освіти виражається в таких характеристиках, як якість освітнього стандарту, якість освітніх програм, якість матеріально – технічної та інформаційно-методичної бази, якість науково-педагогічних кадрів, якість викладання (навчального процесу, педагогічної діяльності), якість наукових досліджень, якість підготовки абітурієнтів і студентів, якість виховання тощо. Якість процесу вищої освіти – це якість технології освіти, використання активних форм навчання, контролю освітнього процесу, якість мотивації викладацького складу на творчість і ефективність педагогічної роботи, якість ставлення студентів до освіти, інтенсивність освітнього процесу, управління освітою, методи презентації знань. Якість вищої освіти характеризує також результат освітньої діяльності: усвідомлення професіоналізму, розпізнання й реалізація індивідуальних здібностей і особливостей, задоволення вимог споживачів, працевлаштування, кар'єра й заробітна плата, оволодіння методологією самоосвіти, наявність гарантії застосування отриманих знань і практичних навичок з вигодою для дипломованого спеціаліста.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми забезпечення, підвищення та оцінювання якості освіти присвячено велику кількість наукових праць, а саме, Н. Байдацька досліджувала педагогічні умови моніторингу якості навчальних досягнень; О. Вознюк, О. Дубасенюк, Н. Нестерова висвітлювали питання оцінювання якості в контексті психолого-педагогічних підходів. Питання кваліметричного підходу оцінювання якості освіти розглядали О. Купцова, Е. Яковлев. Системний підхід оцінювання якості підготовки випускників висвітлено в роботах О. Локшина, О. Марушина. Аналіз методів оцінювання якості проводили В. Лапшов, О. Ламанов, В. Фокін [3, с. 239]. Упродовж останніх років виконано великий обсяг наукових досліджень з вивчення питань гармонізації національної системи вищої освіти до європейської. Проблеми якості вищої освіти активно досліджували І. Анненкова, В. Байденко, В. Білокопитов, Я. Болюбаш, О. Зінченко, В. Кремень, О. Ляшенко, О. Павлова, М. Степко, Ю. Чортюк та інші вітчизняні вчені. Створення та впровадження систем якості у вищій освіті досліджені у роботах таких вчених як: О. Волков, Л. Віткін, Г. Хімичева, А. Зенкін, В. Белов, В. Логачов та ін. Окреслена проблема перебуває в центрі наукових пошуків і закордонних дослідників: К. Інгенкамп, К. Кюдер, К. Пірсон, П. Рюлон, М. Річадсон [4, с. 25].

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає можливість стверджувати, що розроблення механізмів оцінювання якості освіти є складною проблемою. Про це свідчать дослідження Н.Г. Діденко,

Ю.Ф. Зіньковського, С.А. Калашнікової, В.І. Лугового, Т.О. Лукіної, О.П. Мещанінова, В.М. Огаренка, Ю.М. Рашкевича, Ж.В. Таланової та ін. [5, с. 8].

Постановка завдання. Мета статті полягає у висвітленні факторів, що впливають на розвиток системи оцінювання та забезпечення якості освіти, а також шляхів її підвищення.

Виклад основного матеріалу. Аналіз спеціальної літератури та результатів міжнародних досліджень у галузі оцінювання якості освіти свідчить про відсутність однозначного тлумачення цієї категорії, її багатогранність [6, с. 8], яка за своєю сутністю відображає різні аспекти освітнього процесу – філософські, соціальні, педагогічні, політичні, демографічні, економічні та інші. Згідно зі статтею 11 Всесвітньої декларації ЮНЕСКО з вищої освіти [7], якість у сфері вищої освіти є багатовимірною концепцією, що повинна охоплювати всі її функції та види діяльності: навчальні та академічні програми, наукові дослідження та стипендії, укомплектування кадрами, студентами, будівлі, матеріально-технічну базу, обладнання, роботу на користь суспільства та академічне середовище. Крім того, якість освіти розглядається ще й як сукупність властивостей освіти, що визначають її здатність задовольняти відповідні потреби особистості, суспільства, держави відповідно до призначення освіти.

Законом України "Про вищу освіту" [8, с. 6], визначено якість вищої освіти, як рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти. У статті 16 даного нормативного акту [8, с. 17] зазначено, що система забезпечення якості вищої освіти в Україні складається із: системи забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості); системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти; системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. Згідно з даним нормативним актом до компетенції Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти входять: формування вимог до системи забезпечення якості вищої освіти; розроблення положення про акредитацію освітніх програм; аналіз якості освітньої діяльності українських закладів вищої освіти; проведення ліцензійних експертиз; формування єдиної бази даних запроваджених вищими навчальними закладами спеціалізацій, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти.

Для отримання об'єктивної оцінки якості вищої освіти, на думку провідних фахівців, треба дотримуватися певних принципів, а саме: відповідність до єдиних освітніх стандартів згідно з міжнародним рівнем; дотримання єдиної системи критеріїв оцінювання компетентностей та компетенцій випускників вузів; вимірність всіх показників на кількісному рівні для уникнення суб'єктивності в оцінках; оцінювання показників у динаміці, що дозволяє отримати об'єктивну картину підготовчого рівня; удосконалення та адаптація методів тестування як об'єктивних методів діагностики рівня знань; виконання єдиної інформаційної системи, що забезпечує відкритість та доступність до інформації щодо рівня освіти як для абітурієнтів, так і для роботодавців; наявність єдиної системи якості підготовки для всіх вищих навчальних закладів [9].

Згідно з даними, наведеними у літературних джерелах, основними чинниками, що забезпечують якість освіти, є професійна підготовка викладачів, навчально-методичне забезпечення навчального процесу, наявність системи контролю й оцінювання викладання, рівня знань студентів, застосування сучасних освітніх технологій у навчальному процесі, залучення викладачів і студентів до науково-дослідної діяльності, відповідність програм навчальних дисциплін сучасним вимогам, належне матеріально-технічне забезпечення навчального процесу, забезпеченість науковою літературою, що відповідає сучасним вимогам, використання матеріалів соціологічних та інших досліджень, спрямованість викладання на формування соціальних якостей сучасного фахівця, стимулювання самостійної роботи студентів, контакти з провідними зарубіжними фахівцями [10].

Спіраючись на дані наукових досліджень, розрізняють внутрішні й зовнішні чинники якості освіти, які характеризують освітній процес, його результат і систему освіти загалом. Система внутрішнього забезпечення якості освіти реалізується через процедури ліцензування й акредитації та здійснюється через самооцінювання діяльності вищого навчального закладу за певними кількісними та якісними критеріями, визначеними стандартами вищої освіти. Система контролю за якістю освіти на рівні вищого навчального закладу охоплює: контроль якості навчального процесу (його організацію, кадрове та дидактичне забезпечення); контроль якості підготовки фахівців (оцінювання знань, результатів працевлаштування та подальшого кар'єрного зростання випускників). Внутрішня оцінка рівня забезпечення якості освіти у вищому навчальному закладі здійснюється також через систему ректорських контрольних робіт і систему державних екзаменаційних комісій. Зовнішня система забезпечення якості (зовнішнє експертне оцінювання діяльності ВНЗ) в Україні є на стадії проведення заходів щодо адаптації національної системи забезпечення якості до стандартів і рекомендацій із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. Таким чином, розпочалося формування системи моніторингу й визначення рейтингу вищих навчальних закладів, яка при оцінюванні діяльності ВНЗ орієнтується на міжнародні показники [4, с. 29].

Одним із можливих шляхів забезпечення якості освітніх послуг є розроблення та впровадження систем управління якістю на відповідність міжнародним стандартам ISO 9000, основоположні принципи яких наведено в таблиці 1. Проте необхідно відзначити, що створення й впровадження системи управління якістю не може гарантувати термінове підвищення якості навчання. Цей процес послідовний і безперервний. У разі формального застосування системи управління якістю, при якому основні принципи не будуть діяти постійно, виникає ризик, що вона може стати навіть на заваді розвитку навчального закладу [11].

Таблиця 1

Основні принципи управління якістю

Орієнтація на споживача	<i>Вивчення потреб і оцінка ступеня задоволення споживача</i>
Системний підхід	<i>Поліпшення діяльності всієї організації</i>
Залучення всього персоналу	<i>Кожний працює для досягнення загальної мети</i>
Прийняття рішень на основі фактів	<i>Застосування методів математичної статистики</i>
Роль керівництва	<i>Вивчення створення умов для розвитку організації</i>
Постійне вдосконалення	<i>Стратегія організації на покращення продукції, процесу, системи управління</i>
Процесний підхід	<i>Орієнтація процесу на кінцевий результат</i>
Співробітництво	<i>Для взаємної вигоди</i>

В Україні вже є вищі навчальні заклади, які пройшли сертифікацію своїх систем якості за міжнародним стандартом, та навчальні заклади, які створюють такі системи, але не орієнтуються на їх сертифікацію. Зважаючи на це, створення та впровадження систем управління якістю у вітчизняних вищих навчальних закладах є актуальним завданням сьогодення.

Основними завданнями впровадження системи управління якістю у вищих навчальних закладах є: підвищення якості наукових досліджень і підготовки фахівців через поліпшення управління діяльністю ВНЗ та основними процесами; забезпечення міжнародного визнання якості основних продуктів діяльності ВНЗ за допомогою сертифікації систем управління якістю відповідно до міжнародних стандартів; підвищення конкурентоспроможності ВНЗ на національному та міжнародному ринку освітніх послуг; вдосконалення нормативно-правової бази вищої освіти [12, с. 261].

Актуальність впровадження міжнародних стандартів у систему вищої освіти України обумовлює той факт, що відповідна їм система якості дозволяє значно зменшити вплив негативних чинників вищої освіти завдяки більш чіткого вирішення організаційних завдань, підвищення ролі нормативного регулювання діяльності ВНЗ та зменшення ролі ручного управління.

Висновки. Перед вищою професійною освітою в Україні стоять дуже складні завдання. Лише забезпечивши високу якість освітніх послуг, можна бути впевненими у виконанні вищою освітою свого призначення, створенні умов для розвитку людського потенціалу країни. Вивчення світової практики дозволило зробити висновок, що методологічним підґрунтям побудови в Україні якісної системи вищої освіти є системний підхід до вирішення цього питання, тобто концепція реформування вищої освіти повинна передбачати побудову рівневої системи управління якістю: на рівні окремого вищого навчального закладу, на національному рівні та на міжнародному рівні.

Таким чином, очікувана якість освіти формується під впливом сукупності умов та чинників, які охоплюють методологічні, теоретичні та практичні аспекти управління освітою. Огляд чинників, що спрямовані на покращення якості, показує, що шлях до якісної вищої освіти пролягає через визначення її правильних стандартів, достатню ресурсну забезпеченість, високу кваліфікованість кадрів, правильну структурну організацію та ефективне управління. Однією з умов підвищення якості вищої освіти є посилення відповідальності ВНЗ за результати своєї діяльності шляхом розширення демократичних засад їх функціонування та поглиблення автономії [13, с. 28].

Використані джерела

1. Управління якістю освіти у вищих навчальних закладах [Текст] : навч. посіб. / У 2-х ч. Теоретичні засади формування систем управління якістю надання освітніх послуг / кол. авт.; за заг. ред. чл.-кор. НАН України В.С. Загорського. – Львів: ЛРІДУ НАДУ. – 2011. – Ч.1. – 136 с.
2. Клімова Г.П. Підвищення якості освіти – пріоритетний напрямок реформування вищої школи України [Електронний ресурс] / Г.П. Клімова. – Режим доступу: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/11/Klimova.pdf>.
3. Яфонкіна І.П. Проблеми оцінювання якості освіти в Україні в контексті державної політики [Електронний ресурс] / І.П. Яфонкіна // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – №3-2. – С. 239-241. – Режим доступу: <http://education/unian.net>
4. Кубанов Р.А. Якість освіти: суть поняття та особливості оцінювання [Текст]: / Р.А. Кубанов // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Луганськ. – 2013. – №13 (272). – Ч. II. – С. 25-31.

5. Управління якістю освіти: досвід та інновації [Текст]: колективна монографія / під заг. ред. Л.Л. Сушенцевої, Н.В. Житник. – Дніпропетровськ: ІМА-прес. – 2014. – 462 с.
6. Організаційно-методичне забезпечення моніторингових досліджень якості загальної середньої освіти [Текст]: Монографія / За ред. Ляшенко О.І. – К.: Педагогічна думка. – 2011. – 160 с.
7. Всесвітня декларація про вищу освіту для ХХІ століття: підходи та практичні заходи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sde.ru/files/t/pdf/5.pdf>
8. Алфьорова О.С. Теорія та практика державного управління [Електронний ресурс]: / О.С. Алфьорова. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua>
9. Закон України "Про вищу освіту" №1556–VII, із змінами від 01 липня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>
10. Ніколаєвський В.М. Соціологічна освіта в Україні: критерії та освітні стратегії досягнення якості [Електронний ресурс] / В.М. Ніколаєвський – Режим доступу: http://www.sociology.kharkov.ua/docs/chten_01/nick.doc.
11. Ріктор Т.Л. Якість освітніх послуг як показник економічного розвитку України [Електронний ресурс] / Т.Л. Ріктор. – Режим доступу http://www.confcontact.com/2012_06_14/ek3_rikto.htm
12. Габер А.А. Удосконалення науково-методологічних засад забезпечення якості вищої та післядипломної освіти в сфері метрології [Текст] : дисертація на здобуття наукового ступеня к.т.н.: спец. 05.01.02 – стандартизація, сертифікація та метрологічне забезпечення / А.А. Габер – Одеса. – 2015. – 188 с.
13. Хворостяна Н.В. Аналіз основних чинників, які забезпечують якість освіти [Текст] / Н.В. Хворостяна, М.В. Велікжаніна // Економіка і регіон. – Полтава: ПолтНТУ – 2012. – №3 (34) – С. 25-29.

Lappo I.

PROVIDING OF QUALITY OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF SETTLEMENT

Considered actual issues of quality education in the institutions of higher education. The task of assurance quality of education is an interdisciplinary and multidimensional, including the necessary human, financial, material, information, research, teaching resources; organization of educational process that meets modern trends of national and international education; control educational activities of the university and the quality of training at all stages of education at the university, national, international levels. There are internal and external factors of the quality of education that characterize the educational process, its result and the education system as a whole. The system of internal quality assurance is implemented through the procedures of licensing and accreditation and through the self-assessment activities of educational institutions in defined quantitative and qualitative criteria defined by standards of higher education. The system of control over the quality of education in higher education institutions includes: quality control of educational process (organization, personnel and didactic support); quality control of training (knowledge assessment, results of employment and further career growth of graduates). Internal assessment of the level of quality assurance in higher education is also carried out through the system of rector tests and the state examination boards system. External quality assurance system (external expert evaluation of activities of higher education institutions) in Ukraine is at the stage of carrying out of measures on adaptation of the national system of quality assurance standards and guidelines for quality assurance in the European higher education area. The quality of education is guaranteed by laws and regulations and is focused on international experience in implementing quality management systems, aimed at improving the quality of educational services, improving the stability of the institution of higher education and reducing its unproductive losses on the basis of sociological research, questioning students of recommendations of internal auditors, improving workflow, etc. The main tasks of implementing of a quality management system in higher education are: improving the quality of research and training through improved management of the institution and key processes; achieving international recognition of the main products using quality management system certification to international standards; increase competitiveness at the national and international market of educational services; improvement of the legal framework of higher education. The path to quality higher education runs through determination of the correct standards, adequate resource availability, high qualification of personnel, proper structural organization and effective management. One of the conditions for improving the quality of higher education institutions is to strengthen accountability for their performance by expanding the democratic principles of their functioning and deepening of autonomy.

Key words: higher education, quality, quality assurance, quality evaluation, monitoring, training, quality system.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2016 р.

СПЕЦКУРС ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІЇВ МІЖНАРОДНИХ РЕЙСІВ

У статті визначено значення соціокультурної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв. Проаналізовано умови праці у багатонаціональному екіпажі. Виявлено значущість соціокультурних знань для роботи з представниками різних національностей. Доведено важливість формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі професійної підготовки, тому що вони працюватимуть, як правило, у багатонаціональних екіпажах. Розглянуто поняття "соціокультурна компетентність" та основні її компоненти. Обґрунтовано необхідність формування соціокультурної компетентності при вивченні спецкурсу "Соціокультурна компетентність судноводіїв міжнародних рейсів".

Ключові слова: соціокультурна компетентність, багатонаціональний екіпаж, англійська мова, безпека, професійна діяльність, спецкурс.

Роль освіти для культурного, соціального та економічного майбутнього суспільства є провідною. Основні концептуальні положення системи освіти окреслено у законах України "Про освіту", "Про вищу освіту", Національній доктрині розвитку освіти, Державній національній програмі "Освіта" ("Україна XXI століття"). Зокрема, вона спроможна надати людині можливості усвідомити спільні цінності різних народів, належність до єдиної соціальної та культурної сфер.

Сьогодні процес створення єдиного освітнього простору націлений на зближення народів європейських країн і має відбуватися в умовах поваги до різних культур, мов, національних систем тощо. Ураховуючи вищезазначене, виникає потреба подолати мовні бар'єри, що стоять на заваді до взаєморозуміння і співробітництва між народами.

Метою статті є визначення ролі спецкурсу "Соціокультурна компетентність судноводіїв міжнародних рейсів" для формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів.

В Україні сучасна парадигма морської освіти ставить у центр освітньої діяльності формування компетентної особистості морського фахівця. Результатом такої діяльності є готовність та здатність морського офіцера реалізувати свої знання і досвід у проблемних ситуаціях на судні в умовах багатонаціонального екіпажу.

Подолати мовні бар'єри намагаються фахівці багатьох галузей виробництва, діяльність яких безпосередньо пов'язана з носіями іншої мови. До них відносимо й судноводіїв міжнародних рейсів.

Замітимо, що морські зарубіжні установи відмічають збільшення кількості аварій на суднах з багатонаціональними екіпажами. Серед причин, що призводять до аварійних ситуацій названо наступні: розбіжності у розумінні культурних особливостей представників різних націй, стереотипи поведінки, міжкультурні конфлікти під час виконання посадових обов'язків, порушення толерантності при спілкуванні, прояви дискримінації.

Аналіз наукових публікацій з досліджуваної теми дозволяє констатувати, що багатогранність та складність феномена соціокультурної компетенції пояснює відсутність усталеного визначення цього поняття та його трактування. Наведемо декілька прикладів.

М. Максимець розуміє соціокультурну компетенцію як здатність особистості через адекватне розуміння та повагу до інших мов, культур і релігій виявляти активну і відповідальну життєдіяльність у соціумі на засадах демократичності, гуманізму, толерантності тощо [4].

І. Мінчак виокремлює соціокультурну толерантність, яка виявляється в прагненні досягти взаємної поваги, розуміння, узгодженості різних поглядів, інтересів та базується на засадах доброти, емпатії, поваги [5].

О. Михайлова визначає соціокультурну компетенцію як комплекс знань про цінності, віру, зразки поведінки, звичаї, традиції, мови, рух культури, яка належить певному суспільству і характеризує його.

П. Сисоєв трактує соціокультурну компетенцію як рівень знань соціокультурного контексту використання іноземної мови, а також досвід спілкування і використання мови в різних соціокультурних ситуаціях [7].

М. Бахтін стверджує: "Ми ставимо чужій культурі нові запитання, які вона сама собі не ставила, ми шукаємо в ній відповіді на ці наші запитання, і чужа культура відповідає нам, відкриваючи... нові смислові глибини" [1, с. 28].

О. Коломінова розглядає соціокультурну компетенцію як систему уявлень про основні національні традиції, звичаї та реалії країни, мова якої вивчається, а також система навичок та вмій узгоджувати свою поведінку згідно з цими знаннями [3].

За визначенням В. Сафонові, соціокультурна освіта є запорукою успішного формування професійної іншомовної комунікативної компетенції, за умови реалізації принципу дидактичної культуровідповідності, який передбачає відбір і впровадження у навчальний процес культурознавчого матеріалу [6].

Отже, аналіз наукових міркувань, наведених вище, дає змогу зробити узагальнений висновок, що у розумінні поняття соціокультурної компетенції між науковцями існують певні розбіжності. Підкреслимо, що у сучасній українській методиці соціокультурна компетенція подається як складова комунікативної компетенції, включаючи країнознавчу і лінгвокраїнознавчу компетенції.

Однією з головних особливостей професійної діяльності майбутніх судноводіїв є те, що вона відбувається в умовах перебування їх в багатонаціональному екіпажі. Саме тому їм необхідно знати англійську мову, яка є міжнародною мовою спілкування моряків.

До речі, згідно з Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти комунікативна мовленнєва компетенція складається з певних компонентів, серед яких і соціолінгвістичний. До його складу входять, зокрема, знання, вміння і навички. Соціолінгвістичні компетенції стосуються соціокультурних умов користування мовою. [2].

Через чутливість до соціальних конвенцій (правил ввічливості, норм) соціолінгвістичний компонент пронизує весь процес спілкування між представниками різних культур, навіть тоді, коли його учасники не усвідомлюють цього впливу. Отже, однією з цілей навчання англійської мови має бути формування соціокультурної компетенції особистості.

А. Щукин вважає, що соціокультурна компетенція складається з країнознавчої, лінгвокраїнознавчої та предметної субкомпетенції. Країнознавча субкомпетенція включає знання про культуру країни, мова якої вивчається. Лінгвокраїнознавча складова передбачає володіння особливостями мовленнєвої та немовленнєвої поведінки носіїв мови в різних ситуаціях спілкування. Предметна, або галузева, субкомпетенція означає певні фонові знання в різних галузях, а також опанування професійною мовою і термінологією в цих галузях [8, с. 10].

На думку експертів Ради Європи, компетентності передбачають спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні і соціальні потреби, формують комплекс ставлень, цінностей, знань та навичок.

Слід зазначити, що у зв'язку із впровадженням компетентнісного підходу особливого значення набуває спроможність використання соціокультурних знань у професійній діяльності. Соціокультурна компетентність майбутнього судноводія міжнародних рейсів повинна поєднувати як теоретичний, так і практичний аспекти для використання у професійній діяльності у багатонаціональному середовищі.

На жаль, на сучасному етапі процес формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв характеризується недостатнім рівнем уваги до цієї проблеми, наявністю фрагментарних знань і умінь студентів з соціокультурної підготовки, що зумовлюють необхідність застосування інтерактивних методів навчання, які є високоефективними для формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв.

Досвід доводить, що з метою формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів доцільно використовувати спецкурс "Соціокультурна компетентність судноводіїв міжнародних рейсів". Основною метою спецкурсу є теоретична і практична підготовка майбутніх судноводіїв до професійної діяльності у багатонаціональному екіпажі. Відповідно до цієї мети визначено наступні завдання: засвоєння майбутніми судноводіями сутності основних понять, оволодіння соціокультурними знаннями, формування позитивної мотивації до роботи у багатонаціональному екіпажі, формування умінь і навичок міжкультурного спілкування, здатності правильно інтерпретувати поведінку представників різних націй.

Спецкурс поєднує два взаємопов'язаних модулів: "Теоретичні засади соціокультурної освіти"; "Практичні аспекти соціокультурної взаємодії у багатонаціональному екіпажі".

При опануванні майбутніми судноводіями "Теоретичних засад соціокультурної освіти" ефективним є застосування інтерактивних та проблемних лекцій, презентацій, дискусій, демонстрацій тощо. Для роботи з навчальним матеріалом практичного блоку слід застосовувати рольові та ділові ігри, вивчення та обговорення кейсів, проектну роботу, віртуальні подорожі до різних країн.

Треба зазначити, що внаслідок використання майбутніми судноводіями у багатонаціональному екіпажі англійської мови як обов'язкової, завдання практичного блоку спецкурсу представлені саме англійською.

Майбутні судноводії повинні бути готовими до міжкультурної комунікації, мати сформовану інтеркультурну та транскультурну свідомість для визнання існування іншої національно-культурної ідентичності, яка є рівноправною з їх власною культурою. Таким чином, соціокультурна компетентність є частиною загальної і професійної культури особистості, оволодіння якою, зокрема у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін, відкриває шлях до універсалізації якостей людини, сприяє кращому розумінню нею свого призначення у світі, формуванню загальнолюдських цінностей.

Вивчення англійської мови є головною передумовою досягнення адекватного взаєморозуміння між співрозмовниками, які належать до різних культур. Англійська мова викладається не тільки як засіб спілкування, здобуття додаткової інформації, а й стає засобом відкриття іншого культурного світу, осягнення складності та багатогранності рідної мови та національної культури, національного достоїнства та рівності, засобом громадської освіти, розвитку особистості, її індивідуальних пізнавальних здібностей, соціальних можливостей, культурних потреб.

Особливої уваги при вивченні спецкурсу "Соціокультурна компетентність судноводіїв міжнародних рейсів" заслугове формування міжкультурних вмінь та навичок, які включають:

- здатність привести до спільного знаменника рідну й іноземну культури;
- культурну чутливість і здатність визначити й використати стратегії для контакту з представниками інших культур;
- здатність виконувати роль культурного посередника між рідною культурою та іноземною, успішно долати міжкультурні непорозуміння та конфліктні ситуації;
- здатність долати стереотипи у стосунках.

Важливим напрямом у процесі вивчення спецкурсу є формування майбутнього судноводія як культурного посередника в ситуаціях міжкультурного спілкування, як суб'єкта діалогу культур. Тому, ефективність навчання англійської мови безпосередньо залежить від ступеня наближення процесу передачі знань, формування навичок і вмінь до реальних умов їх практичного застосування.

Відзначимо, що сутність соціокультурної освіти, яка визначається потребою усвідомлення національної ідентичності, культурного розмаїття, толерантності, полягає у використанні іноземної мови, зокрема, англійської мови, як засобу пізнання світу спеціальних знань, наближення до культури різних народів, діалогу різноманітних культур, усвідомлення своєї приналежності не тільки до рідної країни, але й людської цивілізації загалом.

Отже, організація процесу навчання повинна будуватися так, щоб при вивченні спецкурсу "Соціокультурна компетентність судноводіїв міжнародних рейсів" англійська мова використовувалась як феномен національної культури народу, як модель бачення світу цим народом. За таких умов студенти зможуть почувати себе на рівних з носієм мови в ситуаціях повсякденного та професійного спілкування. А однією з головних цілей навчального процесу вищого морського закладу є включення в зміст соціально-гуманітарних дисциплін елементів культури народів, вивчення яких відіграє вирішальну роль для формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв.

Відомо, що праця в морі супроводжується певними складностями, а саме: відрив від адаптивного середовища, звичного соціального оточення, умови постійного шуму і вібрації, групова ізоляція і самотність, дефіцит інформації, монотонність й одноманітність праці, постійна готовність до виконання службових обов'язків, необхідність приймати рішення в умовах дефіциту часу, загроза природних катаклізмів, піратських атак та аварійних ситуацій.

Слід зазначити, що однією з головних особливостей професійної діяльності майбутнього судноводія є те, що вона відбувається за умов перебування в багатокультурному середовищі. Тому, існує низка складностей соціокультурного характеру, а саме: необхідність злагодженої співпраці та досягнення цілковитого розуміння в змішаному екіпажі з представниками різних націй, релігій та етнічних груп.

Тобто, для діяльності, яка не піддається технологічній упорядкованості, майбутні судноводії повинні володіти професійною інтуїцією, творчою активністю, максимумом гуманізму та самовіддачею.

Саме тому, до майбутніх судноводіїв міжнародних рейсів висуваються підвищені моральні вимоги, тому що від злагодженості дій екіпажу залежить життя і здоров'я людей, здійснення безаварійного плавання, безпека та цілісність вантажу, екологічна безпека морського середовища.

Підсумовуючи, слід відзначити, що впровадження спецкурсу "Соціокультурна компетентність судноводіїв міжнародних рейсів" під час професійної підготовки націлене на оптимізацію процесу формування соціокультурної компетентності, успішне оволодіння соціокультурними знаннями, підвищення мотивації до роботи у мультинаціональному екіпажі, формування готовності до міжкультурного спілкування.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні моделі формування соціокультурної компетентності майбутніх судноводіїв.

Використані джерела

1. Бахтин М.М. Два способа изучать культуру / М.М. Бахтин // Вопросы философии. – 1986. – №12. – С. 28-31.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 243 с.
3. Коломинова О.О. О формировании социокультурной компетенции у младших школьников / О.О. Коломинова // Иноземные языки. – 1997. – №3. – С. 39-41.
4. Максимець М. Формування соціокультурної компетенції у процесі вивчення іноземної мови / М. Максимець // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2006. – Випуск 21. – С. 211-218.

5. Мінчак І.І. Складові полікультурної освіти і виховання майбутнього вчителя іноземної мови / І.І. Мінчак // Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції : матеріали міжнар. наук. – практ. конф, м. Житомир, 22-24 квітня 2009 р.). – Київ-Житомир : КІМ, 2009. – С. 538-546.
6. Сафонова В.В. Культуроведение в системе современного языкового образования / В.В. Сафонова // Иностранные языки в школе. – 2011. – №3. – С. 17-24.
7. Сысоев П.В. Социокультурный компонент содержания обучения американскому варианту английского языка : автореф. дис. ... канд. пед. наук / П.В. Сысоев. – Тамбов, 1999. – 20 с.
8. Щукин А.Н. Методика обучения иностранным языкам : курс лекций / А.Н. Щукин. – М. : Издательство УРАО, 2002. – 288с.

Lipshyts L.

SPECIAL COURSE AS MEANS OF SOCIOCULTURAL COMPETENCE FORMATION OF FUTURE NAVIGATORS OF THE INTERNATIONAL VOYAGES

In the article the importance of sociocultural competence formation in the process of professional training for future navigators of the international voyages is presented. It is analyzed the conditions of work in multilingual crew.

It is defined the importance of sociocultural knowledge to work with representatives of different nationalities. It is proved that sociocultural knowledge is very important for seamen because they can realize common values of different nations, when belonging to common social and cultural spheres.

It is exposed that developing of sociocultural competence of future navigators is important because they work as a rule in multilingual crews. It is described the concept "sociocultural competence" and its main components. Sociocultural competence can be developed during long period of time, in the process of obtaining individual experience as well as in the process of professional training.

It is stated that learning English is one of the main factors to achieve mutual understanding between people of different countries. English should be taught as a phenomenon of national culture, as a model of perception of the world by the people. So, in such case the students will be able to feel equally as the native speakers do in the situations of everyday and professional communication. It is said that lack of sociocultural knowledge can lead to misunderstanding and conflicts. So, students must be ready for intercultural communication.

It is considered the necessity to form tolerant attitude to different cultures, religions etc. in multilingual crew because it ensures safe operation on the ship.

It is discovered the significance to develop sociocultural competency when learning English. The importance of sociocultural competence formation while studying a special course "Sociocultural competence of navigators of the international voyages" has been proved.

Key words: *sociocultural competence, multilingual crew, English, education, professional training, a special course.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ МЕДИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ

Статтю присвячено дослідженню проблеми психологічної компетентності викладача. В контексті компетентнісного підходу розглянуто сутність психологічної компетентності викладача навчального закладу медичного спрямування, подано аналіз її структурних компонентів. На підставі результатів опитування викладачів з'ясована актуальність психологічних знань і навичок та вміння їх ефективно застосовувати в педагогічній діяльності. Зроблено висновок, щодо необхідності формування та вдосконалення психологічної компетентності у процесі підвищення кваліфікації викладачів медичних навчальних закладів.

Ключові слова: компетентність, компетенція, психологічна компетентність викладача, професійно значущі особистісні якості.

Постановка проблеми. Модернізація системи освіти в Україні та її інтеграція в європейський освітній простір вимагає підвищення та оновлення професійного рівня викладача, гуманітарно-особистісної спрямованості професійної компетентності педагога, що відповідає запитам сучасного життя. Одним із чинників гуманізації навчального процесу та ефективності педагогічної діяльності є, на наш погляд, високий рівень психологічної компетентності викладача, як однієї зі складових його загальної професійної компетентності та педагогічної майстерності. Відомо, що недостатній рівень психологічних знань є причиною багатьох помилок та упущень педагогів. Сюди відносяться недооцінка індивідуальних і вікових особливостей студентів у процесі навчання, недемократичний стиль спілкування, наявність стереотипів у сприйманні та оцінюванні, що є причиною різноманітних ускладнень у взаєминах викладача зі студентами. Отже, психологічні знання, навички та уміння є важливим засобом досягнення професійних успіхів викладача. Проте, у сучасній науковій психолого-педагогічній літературі немає однозначного тлумачення сутності поняття психологічної компетентності, її змісту та ролі в загальній структурі професійної компетентності викладача медичного навчального закладу. Саме тому, дослідження складових психологічної компетентності викладача та критеріїв її оцінювання є актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню феномену професійної компетентності фахівця присвячені праці багатьох учених, які зосереджені, перш за все, на питаннях підготовки викладачів вищих навчальних закладів. У сучасних наукових дослідженнях присвячених проблемам педагогіки та психології вищої школи (В.А. Киричок, С.Д. Максименко, Х.В. Подковко, Л.Г. Подоляк, М.М. Філоненко та інші) розкривається сутність професійної компетентності викладача, аналізуються зміст та складові навчальної, організаційно-методичної та наукової роботи, висвітлюється проблема впровадження інноваційних освітніх технологій у вищих навчальних закладах. Дослідження М.С. Головань спрямовані на визначення структури та змісту професійної компетентності викладача, Т.М. Маслова визначає шляхи підвищення їхньої психолого-педагогічної компетентності, М.М. Філоненко, в контексті компетентнісного підходу, вивчає складові компетенції викладача медичного навчального закладу. О.В. Полуніна, Л.В. Пляка, Н.В. Шварп акцентують увагу на дослідженні психологічної складової в загальній структурі професійної компетентності викладача вищої школи.

Проте, незважаючи на значний інтерес науковців до питань професійної освіти, проблема психологічної компетентності сучасного викладача, особливо фахівця медичного навчального закладу, залишається малодослідженою. Це виявляється у відсутності методологічно обґрунтованої моделі психологічної компетентності викладача, немає розробленої й експериментально апробованої технології її формування в системі професійної та післядипломної освіти.

Метою нашої статті є визначення основних складових психологічної компетентності викладача медичного навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі останніх років вченими наголошується на необхідності розмежувати поняття "компетенція" й "компетентність". При цьому, під компетентністю розуміється здатність до виконання якої-небудь діяльності, а компетенція – це змістовний компонент такої здатності у вигляді знань, навичок, умінь, що здобувають у ході навчання. На думку М.М. Філоненко [3, с. 22], компетенція – це інтегрований результат опанування змістом освіти, який виражається в готовності особистості використовувати засвоєні знання, уміння, навички, а також способи діяльності у конкретних життєвих ситуаціях для розв'язання практичних і теоретичних задач, а компетентність – це володіння відповідною компетенцією, сукупність якостей особистості та досвід у

певній сфері діяльності. Отже, компетентність – це властивість особистості, що базується на компетенції та надає можливість досягти успішності у професійній діяльності.

М.С. Головань [1, с. 82-84] зауважує, що при визначенні складу і змісту компетенцій викладача слід враховувати, що кожна компетенція має когнітивну (знання), діяльну (практичне застосування знань) і мотиваційно-ціннісну складову (цінності в соціальному контексті). Виходячи з цього, в структурі професійної компетентності викладача, як особистісного утворення, автор визначає мотиваційний, когнітивний, діяльній, ціннісно-рефлексивний і емоційно-вольовий компоненти, які тісно взаємопов'язані між собою.

Когнітивно-діяльній компонент відображає професійні фахові компетенції (теоретичні знання фахової наукової дисципліни; комплекс умінь і навичок, що забезпечують якісну реалізацію посадових функцій викладача), а мотиваційний, ціннісно-рефлексивний та емоційно-вольовий компоненти охоплюють професійно значущі якості особистісні, які складають, на нашу думку, основу психологічної компетентності викладача. Це насамперед здатність до самоаналізу та саморегуляції, адекватна самооцінка власних можливостей, діяльності та її результатів, прагнення до особистісного та професійного саморозвитку, вміння розуміти власний емоційний стан і володіти собою у різноманітних ситуаціях, наполегливість у досягненні поставленої мети у професійній сфері та самоактуалізації.

Серед ключових складових компетенції викладача вищої школи М.М. Філоненко [3, с. 23] також виокремлює психологічну компетентність, яка включає знання психологічних основ викладання навчального предмета, вікових особливостей, психічних станів студентів, закономірностей сприйняття ними змісту навчального матеріалу. О.М. Цільмак [11, с.128] трактує психологічну компетентність як здатність особистості ефективно застосовувати структуровану систему знань для побудови та налагодження процесу особистісної, соціальної та професійної взаємодії.

Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко [8, с. 96] трактують психологічну компетентність викладача як сталу підструктуру педагогічної свідомості та самосвідомості особистості педагога, яка складається із взаємопов'язаного комплексу психологічних новоутворень, єдність функціонування якого забезпечує оптимальне здійснення викладачем професійної діяльності. Психологічна компетентність, на думку авторів, виявляється у змісті та формах психолого-педагогічних впливів на студентів у процесі фахової підготовки.

В структурі психологічної компетентності викладача Н.В. Шварп [12, с. 369] виокремлює діяльну-рольовий та особистісний компонент. На думку автора, діяльну-рольовий компонент психологічної компетентності викладача, реалізується, насамперед, у його взаєминах зі студентами, усвідомленості, адекватності та дієвості його психологічних знань, а особистісний компонент виявляється в психологічних настановах і цінностях, втілення психологічних знань і власної психологічної компетенції в повсякденне життя і педагогічну практику.

Л.В. Пляка [6, с. 469] визначає психологічну компетентність викладача вищого навчального закладу медико-фармацевтичного спрямування як складне, інтегроване особистісне утворення зі значною кількістю компонентів. Серед яких дослідниця виокремлює: – ціннісно-змістовий компонент (ціннісні орієнтації, норми і відношення викладача до них); – когнітивний (система наукових психолого-педагогічних знань із загальної, вікової, соціальної та педагогічної психології); – регулятивний (здатність викладача свідомо керувати своїми емоціями та психічними станами, створювати позитивний емоційний настрій і сприятливий психологічний клімат); – особистісний (сформовані професійно важливі особистісні якості, здатність викладача до особистісного та професійного саморозвитку).

На підставі результатів дослідження О.В. Полуніної [9, с. 14] окреслені базові складові структури психологічної компетентності викладача ВНЗ, які визначаються наступними показниками: вміння осмислювати та вирішувати педагогічні ситуації, активність викладача в інноваційній діяльності, емпатійність, рефлексивність, переважання мотивації досягнення, схильність до професійно-психологічного саморозвитку.

На нашу думку, важливою складовою психологічної компетентності викладача є комунікативні вміння і навички, що спрямовані на організацію педагогічної взаємодії. Насамперед, це комунікативна культура мови, вміння встановлювати психологічний контакт зі студентами, коригувати й управляти процесом спілкування, налагоджувати зворотній зв'язок, попереджати конфліктні ситуації. Також, професійно важливими комунікативними якостями викладача є емпатія і толерантність, що виявляється у терплячому ставленні до будь-якого студента, відсутності стереотипів сприйняття. Проте, результати наших попередніх досліджень вказують на недостатню сформованість комунікативної компетентності майбутніх лікарів, що виявляється в наявності комунікативних бар'єрів, неготовності до компетентного спілкування, низькому рівні емпатії. Слід зауважити, що процес формування комунікативної компетенції лікаря здійснюється під час навчання, адже саме тут набуваються не тільки необхідні фахові знання, вміння, навички, а також закладаються світоглядні орієнтири, загальні принципи взаємодії з пацієнтами. При цьому, на наш погляд, розвиток навичок конструктивного спілкування майбутнього лікаря в процесі навчання залежить від рівня психологічної компетентності викладача, зокрема від його комунікативної складової [5, с. 157].

З метою актуалізації психологічних знань у професійній діяльності педагога та визначення структурних складових психологічної компетентності викладача нами було проведено анкетування. Викладачам медичних навчальних закладів було запропоновано дати відповідь на запитання анкети,

стосовно психологічних аспектів їхньої педагогічної діяльності. У опитуванні взяло участь 59 респондентів. Майже всі (97%) викладачі зазначили на недолік власних психологічних знань та їх необхідності в процесі професійної педагогічної діяльності та висловили бажання поповнити власні психологічні знання, вміння, навички під час проходження курсів підвищення психолого-педагогічної кваліфікації.

Джерелом отримання необхідних психологічних знань для 65% опитаних є психолого-педагогічні курси підвищення кваліфікації, участь у психологічних тренінгах та власний педагогічний і життєвий досвід, 40% респондентів зазначили, що самостійне вивчають психолого-педагогічну літературу.

Серед спеціальних психологічних знань і вмінь, які необхідні для ефективної професійної діяльності викладачі окреслили наступні:

- знання психолого-педагогічних основ індивідуального підходу до студентів – 81%;
- знання мотивації навчальної діяльності студентів – 73%;
- знання психологічних особливостей студентського віку – 65%;
- знання особливостей засвоєння навчального матеріалу студентами у відповідності з особистісними та віковими характеристиками – 57%;
- знання власних психологічних особливостей, уміння передбачати наслідки своїх дій, керувати власними психічними станами – 57%;
- знання особливостей ділового педагогічного спілкування – 38%;
- вміння визначати та розуміти емоційний стан інших людей – 57%;
- вміння розуміти мотиви вчинків і поведінки студентів – 51%;
- вміння висловлювати свої думки логічно, доказово і зрозуміло – 65%;
- вміння попереджати та вирішувати педагогічні конфлікти – 68%;
- вміння обирати адекватні засоби педагогічної взаємодії – 57%.

Узагальнюючи результати опитування в структурі психологічної компетентності викладача медичного навчального закладу можливо окреслити наступні компоненти: – психолого-педагогічні знання (розуміння чинників навчальної мотивації, особливостей засвоєння навчального матеріалу відповідно до індивідуальних та вікових характеристик); – соціально-перцептивні здібності (здатність викладача керувати своїми емоціями та психічними станами, визначати та розуміти емоційний стан інших людей, адекватно інтерпретувати поведінку); – комунікативні вміння (культура мови, володіння методами та прийомами міжособистісного спілкування, навичками попередження та вирішування педагогічних конфліктів).

Таким чином, психологічну компетентність викладача можна визначити як сукупність діяльнісно-рольових і особистісних характеристик, що включає систему психологічних знань і вмінь, а також професійно важливих особистісних якостей, які забезпечують ефективність педагогічної діяльності. Інтегративною складовою професійних якостей викладача медичного навчального закладу є комунікативна підсистема. Саме вона виявляється, на наш погляд, у вигляді призми, через яку трансформуються всі професійні якості викладача та завдяки якій реалізується процес педагогічної взаємодії.

Висновки. Отже, узагальнюючи результати теоретичного аналізу літератури та емпіричного дослідження можна констатувати, що психологічна компетентність є базовим компонентом в структурі професійної компетентності викладача медичного навчального закладу, яка забезпечує його професійну самореалізацію відповідно до вимог науково-педагогічної діяльності. Психологічна компетентність викладача є системним особистісним утворенням, яка представлена когнітивно-діяльнісним та особистісними компонентами, що включають сукупність комунікативних, перцептивних, інтерактивних знань та професійно важливі особистісні якості. Встановлено, що психологічна компетентність викладача потребує суттєвого збагачення і коригування в двох напрямках: по-перше, підвищення рівня психологічних знань із загальної, вікової, соціальної та педагогічної психології; по-друге, формування професійно важливих особистісних якостей, насамперед, рефлексії, емпатії, соціально-перцептивних здібностей і комунікативних умінь, здатності до саморегуляції, до особистісного і професійного саморозвитку.

Перспективи подальших досліджень передбачаємо в розробці критерії оцінювання та методів формування психологічної компетентності викладачів медичних навчальних закладів в процесі підвищення їх кваліфікації.

Використані джерела

1. Головань М.С. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу / М.С. Головань // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія. – Ялта: РВВ КГУ, 2014. – Вип. 44. – Ч. 3. – С. 79-88.
2. Киричок В.А. Можливості застосування інтерактивних методів навчання у системі післядипломної медичної освіти / В.А. Киричок // Медична освіта: науково-практичний журнал. – 2016. – № 1(69). – С. 25-28.
3. Максименко С.Д. Педагогіка вищої медичної освіти: [текст] підручник / С.Д. Максименко, М.М. Філоненко. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 288 с.
4. Маслова Т. Шляхи підвищення психолого-педагогічної компетентності викладачів / Т. Маслова // Новий коле́гіум: наук. інформ. журн. – 2004. – № 5/6. – С. 59-63.

5. Мітіна С.В. Комунікативна компетенція інтернів в системі професійної підготовки майбутніх лікарів / С.В. Мітіна // Вища медична освіта: сучасні виклики та перспективи: зб. наук. праць. – К.:КІМ. – 2016. – С.153-159.
6. Пляка Л.В. До питання психологічної компетентності викладача вищого навчального закладу медико-фармацевтичного спрямування у процесі підвищення кваліфікації / Л.В. Пляка // Молодий вчений. – 2016. – № 4 (31). – С. 467-470.
7. Подковко Х.В. Інноваційні технології навчання в контексті компетентнісного підходу в освіті / Х.В. Подковко // Медична освіта: науково практичний журнал. –2016. – № 1(69). – С.41-44.
8. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи: [текст] підручник / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – К.: Каравелла, 2011. – 293 с.
9. Полуніна О.В. Психологічна компетентність викладача вищого педагогічного навчального закладу як чинник успішності управління процесом учіння студентів: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / О.В. Полуніна; Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2010. – 16 с.
10. Філоненко М.М. Проектування навчальних занять у системі вищої медичної освіти на основі компетентнісного підходу / М.М. Філоненко // Медична освіта: науково практич. журнал. –2016. – № 1(69). – С.47-49.
11. Цільмак О.М. Складові структури компетентностей / О.М. Цільмак // Наука і освіта: науково-практичний журнал. – 2009. – №1-2. – С.128-134.
12. Шварп Н.В. Психологічна компетентність викладача ВНЗ медичного та фармацевтичного профілю / Н.В. Шварп // Проблеми сучасної педагогічної освіти: зб. статей. Серія "Педагогіка і психологія". – Ялта: РВВ КГУ. – 2014. – Вип. 45. – Ч. 2. – С. 366-373.

Mitina S.

THE PSYCHOLOGICAL COMPETENCE OF THE TEACHER OF THE MEDICAL DIRECTION' EDUCATIONAL INSTITUTIONS

In the article it was considered the actual problem of psychological competence of the teacher of the medical direction' educational establishment. On the basis of theoretical analysis of advanced studies it was specified the essence of concept "competence" and "competency". It is marked that the psychological competence is one of the base constituents in the structure of professional competence of teachers of medical educational institutions. The analysis of concept of psychological competence of specialist is carried out in the context of competence approach. It was determined the basic constituents of psychological competence of the teacher of the medical direction' educational establishment. It was set that the psychological competence of the teacher of medical educational institutions is difficult, integrated personality education that includes the next components: valued-semantic, cognitive, regulative and personality component. The attention was accented on the fact that the success of pedagogical activity of the teacher depends of his possession by certain psychological know ledges and skills and his ability of their efficient use in practice. It was empirically diagnosed the actuality of psychological know ledges for the effective pedagogical activity and necessity of forming the psychological competence of the teacher. Firstly, it's necessary the increase of the level of psychological know ledges on general, age-related, social and pedagogical psychology. Secondly, it's necessary the formation of professionally important personality qualities, and foremost, the reflection, the empathy, the social and perceptual capabilities and the communicative abilities, the capacity for self-regulation, the intention of personality and professional self-development. It was concluded that the psychological competence is the quality characteristic of the personality of the teacher that includes the system of psychological knowledge and abilities and also professionally important personality qualities that provide the process of effective pedagogical cooperation. The further researches envisage the development of criterias of evaluation and the methods of formation of psychological competence of the teachers of medical educational establishments in the process of the increase of their qualification.

Key words: *competence, competency, psychological competence of the teacher, professionally important personality qualities.*

Стаття надійшла до редакції 31.10.2016 р.

ВИМОГИ ДО ЕЛЕКТРОННИХ ПІДРУЧНИКІВ І НАВЧАЛЬНИХ ПОСІБНИКІВ ДЛЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена висвітленню питань, котрі стосуються створення підручників і навчальних посібників на електронній основі. У ній розглядаються змістовні, методичні, мультимедійні, концептуальні, виховні, ергономічні і санітарно-гігієнічні вимоги до них.

Електронний підручник чи навчальний посібник не є копією паперового варіанту. Завдання й призначення їх набагато ширші. В них більш ґрунтовно і докладно викладається зміст навчального матеріалу, є можливість його доповнювати, опрацьовувати та осучаснювати. Виникає можливість ширше використовувати мультимедійний супровід навчального матеріалу, що сприяє поглибленню його вивчення та впливає на емоційну та мотиваційну сфери студентів. Отже, при створенні електронних підручників та навчальних посібників треба дотримуватись вимог, які докладно викладені в даній статті.

Ключові слова: підручник, навчальний посібник, дистанційне навчання, мультимедійне забезпечення.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток науки і техніки сприяє значному збільшенню інформації. У зв'язку з цим виникає протиріччя між кількістю і складністю наукових знань і можливістю їх донесення до споживачів. Воно й спонукає до пошуку засобів розв'язання проблеми, стає очевидно, що традиційними засобами, тобто підручниками й посібниками на паперовій основі інформаційну проблему не розв'язати. Це відзначається багатьма вченими, педагогами та вчителями (Р.С. Гуревич, М.І. Желдак, Е.І. Машбиц, В.С. Торопцов та інші). Навіть найдосконаліші підручники й навчальні посібники на паперовій основі не витримують натиску лавини інформації. Підручники на паперовій основі починають все більше виконувати спрямовуючу функцію, слугувати своєрідним орієнтиром у дотриманні стандартів освіти. Через них здебільшого відбувається реалізація програм. Інформаційне забезпечення виконання навчальних програм стає можливим шляхом використання підручників й навчальних посібників на електронній основі. Це пояснюється тим, що ресурс комп'ютерно-інформаційного забезпечення значно вищий, ніж підручник на паперовій основі.

Потреба в електронних підручниках і навчальних посібниках зросла ще й в зв'язку із запровадженням дистанційного навчання. Без них практично не можливо його реалізувати, роль підручників на паперовій основі все успішніше почали виконувати підручники і навчальні посібники на електронній основі. Звичайно тут не йдеться про повну заміну одних підручників на інші. Мова йде про паралельне їх використання.

Мета статті. З'ясувати вимоги до електронних навчальних посібників.

Електронний підручник чи навчальний посібник не є копією паперового варіанту. Завдання і призначення їх набагато ширші, з огляду на те, що їх обсяг практично не обмежений, виникає можливість в них більш ґрунтовно і докладно викласти зміст навчального матеріалу, текст супроводжувати ілюстративною інформацією, мультимедійним забезпеченням, вводити характерні поняття, що характерні для даної дисципліни, контролювати засвоєння навчального матеріалу, здійснювати профорієнтаційну й виховну роботу. Крім того, можна створювати комплекс літератури з навчальної дисципліни (підручник, лабораторний практикум, збірник задач та вправ, методичні рекомендації з вивчення дисципліни для окремих категорій учасників навчання тощо). Завдяки комп'ютерній техніці з'явилась можливість створювати посібники для програмованого навчання, що є дуже важливим для звичайної та дистанційної освіти.

Однією з важливих вимог електронного підручника і навчального посібника є повнота інформації з кожного модуля навчального матеріалу. Студенту для з'ясування того чи іншого питання не потрібно шукати додаткову літературу, чи інший підручник, в якому можливо дане питання викладено ґрунтовніше чи більш зрозуміло.

Наступною важливою вимогою до електронного підручника й навчального посібника є **наявність мультимедійного супроводження змісту навчального матеріалу**. Особливо він необхідний при вивченні трудового навчання й загальнотехнічних дисциплін. Введення технічних понять, з'ясування

суті технічних процесів і явищ, вивчення будови механізмів і машин не можливе без використання ілюстрацій, тип і характер яких підбирається відповідно до змісту навчального матеріалу. Важливо, щоб при формуванні тих чи інших технологічних понять, в учнів чи студентів створювався образ відповідних деталей, вузлів механізмів чи машин. Без цього практично не можна сформувати технічне мислення. Ще краще, якщо текст підручника супроводжується моделюванням процесів і явищ, які вивчаються, або мультиплікаціями чи віртуальними ситуаціями. Для засвоєння техніки важливо, щоб учень бачив реальні умови роботи механізмів і машин. У минулому цю вимогу задовольняло навчальне кіно, тепер же це значно простіше зробити за допомогою комп'ютера. Дуже важливими є ілюстрації мікрооб'єктів і макрооб'єктів. Надзвичайно важко без ілюстрацій пояснити роботу електронних приладів чи систем і майже не можливо без ілюстрацій створити повне уявлення про, наприклад, доменні печі, прокатні цехи, шахти тощо.

Супровід тексту підручника ілюстраціями крім змістового навантаження повинен виконувати дидактичні функції – збуджувати інтерес до змісту навчального матеріалу, спонукати до самостійної діяльності, викликати потребу в розширенні кругозору, поглибленому вивченню тих чи інших явищ чи процесів тощо. В електронному посібнику значно легше, а ніж на паперовій основі, створити проблемні ситуації, здійснити евристичний підхід тощо.

У навчальних посібниках на паперовій основі з метою самоконтролю в кінці теми друкуються запитання. Як показує практика й дослідження, вони малоефективні. Учень чи студент не може встановити, чи правильно він відповів на те чи інше запитання.

В електронних навчальних посібниках це можна зробити. До кожної теми чи модуля розробити контролюючу програму. Вона може бути тільки в режимі оцінювання, а може здійснюватися у режимі програмованого навчання, тобто блокувати просування у вивченні нового матеріалу, поки не буде засвоєний попередній навчальний матеріал. Важливо також, особливо для учнів, щоб програмою передбачався певний аналіз відповіді з посиланням їх до першоджерела.

Крім зазначених вище вимог, які переважно стосуються змісту електронних посібників, висуваються **вимоги до їх створення**.

Створення електронних посібників – складний процес, тому до їх написання й видання повинні залучатися висококваліфіковані педагоги-науковці, психологи, дизайнери, спеціалісти з методів контролю якості навчання (текстологи) та програмісти. При цьому треба, щоб електронні посібники створювались на основі наукових досліджень і апробованих даних. Потрібно, щоб електронні посібники відображали не тільки зміст освіти, а й були засобами навчання.

Дослідженнями встановлено, що це можливо тоді, коли електронні підручники й навчальні посібники будуть розроблятися за такими етапами:

- розроблення концепції;
- проектування змісту, структури й архітектури сценарію (технології вивчення);
- визначення мультимедійного забезпечення;
- вибір способів контролю знань і вмінь.

Під час розроблення концепції враховуються державні стандарти освіти, завдання навчального предмета й основні закономірності процесу навчання.

Проектування полягає у визначенні теоретичних засад побудови сценарію навчального посібника. При цьому в центрі уваги знаходиться механізм взаємодії з користувачем – треба забезпечити інтерактивність навчання. Проектування можна здійснювати виходячи зі змісту навчального матеріалу, коли в центрі уваги знаходиться досягнення його розуміння. Технологічне забезпечення цієї мети підбирається відповідно до конкретного змісту навчального матеріалу. Але проектування можна здійснювати, йдучи від закономірностей навчальної діяльності до методики й технологічної організації навчання.

Планування мультимедійного забезпечення здійснюють, виходячи з потреби в забезпеченні доступності навчального матеріалу, підвищення пізнавальної активності учнів чи студентів, їх професійного, патріотичного, екологічного, культурологічного виховання та технічних можливостей у конкретних умовах.

Серед способів контролю засвоєння навчального матеріалу користувачами найбільш доступним є тестовий.

Зазначене вище дає можливість зробити такі **висновки**.

1. Електронні підручники і навчальні посібники повинні створюватися висококваліфікованими, досвідченими авторами, серед яких мусять бути педагоги – науковці з фаху навчальної дисципліни, для вивчення якої готується електронний підручник чи навчальний посібник, методисти, психологи, дизайнери, спеціалісти з методів контролю якості навчання (текстологи) та програмісти. Це означає, що колектив авторів повинен бути численним, багато функцій можуть виконати консультанти.

2. Починати створення електронного навчального посібника треба зі створення проекту, який може мати таку структуру: розроблення концепції; проектування змісту, структури й архітектури

сценарію (технології вивчення); визначення мультимедійного забезпечення; вибір способу контролю знань і вмінь.

3. Зміст електронного підручника чи навчального посібника повинен бути максимально повним, відповідним чином структурованим (для вищої школи розбитим на модулі і змістові модулі), супроводжуватись довідниковими даними, мати можливість для диференційованого та багаторівневого навчання, включаючи профорієнтаційний та виховуючий матеріал.

4. Навчальний матеріал повинен мати необхідне графічне і мультимедійне забезпечення. Рисунки, графіки, таблиці краще розташовувати в тексті посібника. Динамічні, великого обсягу мультимедійні матеріали варто розташовувати в додатках під відповідним кодом.

5. У навчальних посібниках на електронній основі є можливість запровадити програмоване вивчення всього навчального матеріалу чи окремих його розділів чи модулів. Особливо це ефективно для заочного й дистанційного навчання.

Серед способів поточного й підсумкового контролю засвоєння навчального матеріалу найбільш ефективним є тестування. Програми з тестування варто винести в додаток електронного посібника.

За наявності в навчальному курсі лабораторних робіт, практичних чи семінарських занять в електронно-навчальному посібнику варто виділити окремий розділ, де зосередити інструкції до лабораторних робіт та завдання для практичних і семінарських занять.

Текстове, графічне, мультимедійне оформлення електронних підручників і навчальних посібників повинно відповідати ергономічним та санітарно-гігієнічним вимогам, що дасть можливість уникнути негативного впливу на здоров'я користувачів.

Стаття присвячена висвітленню питань, котрі стосуються створення підручників і навчальних посібників на електронній основі. У ній розглядаються змістовні, методичні, мультимедійні концептуальні, виховні ергономічні і санітарно-гігієнічні вимоги до них.

Електронний підручник чи навчальний посібник не є копією паперового варіанту. Завдання й призначення їх набагато ширші. В них більш ґрунтовно і докладно викладається зміст навчального матеріалу, є можливість його доповнювати, опрацьовувати та осучаснювати. Виникає можливість ширше використовувати мультимедійний супровід навчального матеріалу, що сприяє поглибленню його вивчення та впливає на емоційну та мотиваційну середі студентів. Отже, при створенні електронних підручників та навчальних посібників треба дотримуватись вимог, які докладно викладені в даній статті.

Електронні підручники й навчальні посібники повинні відповідати таким **ергономічним і санітарно-гігієнічним вимогам**:

1. Для підтримання високого рівня уваги час роботи учня з підручником повинен бути 15 – 20 хв. студента – у межах години.

2. Використовувати для всіх видів інформації не більше 90% загальної площі екрана.

3. Дотримуватись принципів використання гами кольорів, а саме:

– яскраві кольори привертають увагу, а безліч яскравих плям її розсіюють;

– схожі кольори використовують для передавання однакових зображень, а контрастні – для різноманітних;

– використовувати на екрані одночасно не більше чотирьох кольорів з їх відтінками.

4. Для посилення й фіксації уваги до текстової інформації можна застосовувати:

– мигаючі символи (3 – 4 мигання з інтервалом 0,5 – 1 с);

– великий шрифт, підкреслення окремих слів або виділення кольором.

5. Використовувати монітори з роздільною здатністю не нижчою ніж 640 x 480 точок на екрані з 256 кольорами.

6. Для запобігання зорового напруження треба дотримуватись трьох вимог: відстані користувача від екрану монітора, якості зображення, у тому числі його яскравості та контрастності, освітленості в кімнаті.

Отже, створення електронних і навчальних посібників є важливою і необхідною умовою запровадження дистанційного навчання, якщо вони відповідають зазначено вищим вимогам.

Використані джерела

1. Василенко Л.В. Дистанційне навчання: науково-методичне забезпечення; інформаційний простір навчального закладу / Л.В. Василенко; В.Л. Шевченко. – Х.: Основа, 2009. – 208 с. (Серія "Управління школою")
2. Кухаренко В.М. Навчально-методичний комплекс підготовки викладача дистанційного навчання [Електронний ресурс] / В.М. Кухаренко. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em3/>
3. Морзе Н.В. Структура електронного навчального курсу на базі платформи дистанційного навчання / Н.В. Морзе, О.Г. Глазунова // Комп'ютер у шк. та сім'ї. – 2008. – №5. – С. 11–18.

Ohrimenko I., Getta V.

REQUIREMENTS FOR ELECTRONIC TEXTBOOKS AND MANUALS FOR DISTANCE LEARNING

This article is devoted to coverage of issues concerning textbooks and manuals on electronic basis. It discusses the content, teaching, multimedia, conceptual, educational, ergonomic and hygiene requirements.

Electronic textbook or a manual is not a copy of the paper version. Their tasks and purposes are much broader. They set out in detail the content of teaching material, there is a possibility for adding, processing and updating. There is an opportunity to make greater use of multimedia support of educational material that enhances learning and impacts on the emotional and motivational sphere of students.

The authors of the article recommend starting the creation of electronic manuals from the development of the project, which may have the following structure: concept development, design and content architecture scenario, definition of multimedia support, the choice of mode of monitoring knowledge and skills.

It is important to bring the structure of educational material to the requirements of programmed learning. Therefore, it is necessary to attract highly qualified teachers, psychologists, designers, trainers, textologists and programmers to creating electronic manuals.

The article details the requirements for the text of training material. In particular it is stated that its content should be maximum complete, properly structured (broken into modules and modules of content), accompanied by the reference data, with the possibility for differentiated and multilevel training, it should require career guidance and educational material.

Figures, graphs, tables are better to be placed in the text of the manual. Dynamic, high volume multimedia materials should be placed in the application under the relevant code.

Test, graphic, multimedia design must meet ergonomic and hygiene requirements that will avoid negative effects on health of users.

Consequently, the creation of electronic textbooks must comply with requirements detailed in this article.

Key words: *textbook, manual, distance learning, multimedia support.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУВАННЯ МОДЕЛІ МЕТОДИКИ ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

Автор статті стверджує, що для професійно-прикладної фізичної підготовки студентів вищих медичних навчальних закладів характерна певна структура. Професійно-прикладна фізична підготовка має свої методичні та організаційні основи, певну спрямованість і реалізовується за допомогою спеціальних засобів та методів, форм організації студентів; програм і нормативів, які відображають вимоги до її змісту й результатів. Зміст професійно-прикладної фізичної підготовки зумовлений вимогами до особистості фахівця, перш за все до його фізичної і психічної підготовленості, які у свою чергу тісно пов'язані зі специфікою професійної діяльності. Запропоновано авторську програму ППФП студентів вищого медичного закладу, яка базується на удосконаленні змісту ППФП майбутніх лікарів засобами спортивно-ігрової діяльності.

Ключові слова: модель ППФП, професійна спрямованість, навчальний процес, студенти-медики.

Постановка проблеми. Дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців на початку XXI століття торкаються проблеми вдосконалення професійної спрямованості процесу фізичного виховання у вищих навчальних закладах майбутніх фахівців різного профілю. Досвід практичної діяльності у системі фізичної підготовки студентів медичних ВНЗ дозволив виявити певні суперечності: між державними вимогами щодо підготовки конкурентоспроможних працівників медичної галузі і недостатнім рівнем їхньої фахової компетентності; потребою галузі в підвищенні рівня готовності студентів вищих медичних закладів до роботи у стандартних і нестандартних умовах професійної діяльності та недостатнім рівнем усвідомлення ними значення фізичного компонента підготовки в цьому процесі; традиційною системою фізичної підготовки майбутніх лікарів і недосконалістю її здійснення з урахуванням особливостей професій; необхідністю посилення професійної спрямованості фізичної підготовки майбутніх лікарів та невизначеністю її змісту і форм, що сприяють ефективності такої підготовки [1; 2; 3; 5]. Актуальність проблеми, недостатній рівень її дослідженості педагогічною теорією і практикою та наявність суперечностей у фізичній підготовці студентів вищих медичних закладів зумовили вибір теми дисертаційного дослідження автора: "Методика професійно-прикладної фізичної підготовки студентів вищих медичних навчальних закладів".

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для розкриття сутності професійно-прикладної фізичної підготовки студентів вищих медичних навчальних закладів як науково-методичної проблеми автором проведено загальний аналіз її методологічних основ [1; 2; 4], уточнено та конкретизовано базові поняття дослідження [3; 5]; на основі узагальнення історико-педагогічних, науково-методичних, нормативно-правових джерел [2; 3] визначено ступінь дослідженості проблеми та виокремлено основні етапи впровадження професійно-прикладної фізичної підготовки в освітню практику вищих медичних навчальних закладів [4; 5], схарактеризовано законодавчо-правову базу [2; 3] і сучасний стан професійно-прикладної фізичної підготовки майбутніх лікарів до фахової діяльності [1-5]. Отже, аналіз джерельної бази у полі наукового пошуку засвідчує, що вченими окреслено широке коло проблем ППФП майбутніх лікарів – студентів вищих навчальних закладів медичного профілю. Утім, як показав аналіз наукової літератури, сьогодні відсутнє спеціальне наукове дослідження, у якому б системно висвітлювалась методика професійно-прикладної фізичної підготовки студентів вищих медичних навчальних закладів. Актуальною є необхідність пошуку нових науково обґрунтованих форм, засобів і методів професійно-прикладної фізичної підготовки студентів вищих медичних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спираючись на дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених й аналіз наукової педагогічної літератури [5, с. 436-442], автором була розроблена структурно-функціональна модель методики професійно-прикладної фізичної підготовки студентів вищих медичних навчальних закладів.

У контексті нашого дослідження модель ми розглядаємо як зображення, схему, графік будь-якого об'єкта, процесу або явища, що використовується для його спрощення і відкриває можливість перенесення інформації від моделі до прототипу (рис. 1).

Рис. 1. Структурно-функціональна модель методики професійно-прикладної фізичної підготовки студентів вищих медичних навчальних закладів

Таким чином, ППФП на етапі навчання у вищому навчальному закладі повинна бути спрямована на комплексне формування професійно значущих психофізичних якостей і навичок засобами фізичної культури. Зміст професійно-прикладної фізичної підготовки зумовлений вимогами до особистості фахівця, перш за все до його фізичної і психічної підготовленості, які у свою чергу тісно пов'язані зі специфікою професійної діяльності. Професійно-прикладна фізична підготовка має свої методичні та організаційні основи, певну спрямованість і реалізовується за допомогою спеціальних засобів та методів, форм організації студентів; програм і нормативів, які відображають вимоги до її змісту й результатів. Означені положення склали основу розробленої нами авторської програми з ППФП майбутніх лікарів.

Відповідно до мети визначено завдання ППФП майбутніх лікарів: формування стійкої мотивації до занять професійно спрямованою фізичною підготовкою, знань з основ ППФП, прикладних умінь та навичок (відновлення працездатності, зменшення нервового напруження), високого рівня здоров'я, готовності до професійно-прикладної фізичної самопідготовки, а також виховання професійно важливих фізичних (статична витривалість, координаційні якості, швидкість, специфічна спритність рук, пальців та ін.), психічних, особистісних та емоційно-вольових якостей; розвиток психофізичної (швидкість реакції; обсяг, розподіл і переключення уваги, оперативне мислення; ініціативність, емоційна стійкість та ін.) підготовленості, що забезпечує високу продуктивність професійної діяльності [4, с. 8-13].

Для реалізації розробленої системи професійно-прикладної фізичної підготовки майбутніх лікарів ми запропонували деякі структурні зміни у традиційній програмі з фізичного виховання для підвищення ефективності навчально-тренувального процесу у вищих медичних закладах України. Зміни відбулися у робочій програмі в тематиці окремих розділів, у розподілі годин за розділами. Було визначено пріоритетні розділи та теми занять з акцентом на розвиткові значущих фізичних якостей та найбільш необхідних для майбутніх лікарів умінь і навичок.

Реалізація авторської програми відбувалась у чотири етапи (табл. 1).

Перший етап авторської програми ППФП. Цей етап охоплює перший семестр академічного навчання студентів спеціальності "Медицина" у ВНЗ. Керуючись принципами поступовості та планомірного збільшення навантаження, розроблено основу структури фізичної підготовки у авторській програмі.

Завданнями першого етапу авторської програми ППФП є: зміцнення організму студентів медичного ВНЗ та підвищення рівня його функціональних можливостей; полегшення процесу адаптації студентів до умов навчання у ВНЗ; підвищення рівня загальної фізичної підготовленості; підвищення інтересу до занять фізичним вихованням; залучення студентів до систематичних занять фізичною культурою і спортом; формування рухового потенціалу для засвоєння і розвитку професійно важливих прикладних вмінь та навичок.

Перший та другий семестри першого етапу авторської програми спрямовані на удосконалення недостатньо розвинутих фізичних здібностей. У цей час формується функціональна база для підвищення фізичної працездатності організму на наступних етапах. У розділі спеціальної фізичної підготовки,

частка якого для даного етапу становила 20%, використано загальнопідготовчі та допоміжні вправи, характерні для певного виду спорту.

Таблиця 1

Структура і зміст занять за авторською програмою ППФП

Період навчання	Термін навчання	Види спорту	ЗФП (%)	СФП (%)
I курс				
Перший семестр	вересень, жовтень, листопад, грудень, січень	міні-футбол, настільний теніс, плавання	80	20
Другий семестр	лютий, березень, квітень, травень, червень	плавання, гандбол, настільний теніс	75	25
II курс				
Третій семестр	вересень, жовтень, листопад, грудень, січень	плавання, міні-футбол, гандбол	70	30
Четвертий семестр	лютий, березень, квітень, травень, червень	міні-футбол, бейсбол, гандбол	65	35

Частка загальнопідготовчих вправ для удосконалення недостатньо розвинутих фізичних здібностей на першому етапі реалізації авторської програми становить 60% від загального обсягу, що застосовуються у цей час.

Відповідно, 40% загальнопідготовчих вправ застосовуються для розвитку інших фізичних здібностей.

Регулювання навантаження на заняттях зі студентами в першому семестрі відбувалось за рахунок поступового збільшення обсягу роботи (кількості вправ, кількість підходів у кожній вправі тощо). Інтенсивність виконання вправ – низька і середня. ЧСС не повинна перевищувати 150–160 уд/хв. При цьому її відновлення має бути в межах до 90–100 уд/хв. Кількість підходів у виконанні кожної вправи, яка визначалась її складністю, в середньому становить від 2–4 підходів.

Другий етап авторської програми ППФП. Цей етап охоплює другий семестр навчання студентів. На цьому етапі, на відміну від попереднього, більшою мірою сконцентровано увагу на формуванні рухового потенціалу, що є ключовою передумовою для установаження професійних рухових вмінь на навичок. Окрім того, руховий потенціал сприяє ефективному засвоєнню та удосконаленню технічних елементів (техніці) конкретного виду спорту. Заняття на цьому етапі спрямовані на розширення арсеналу рухових дій, схожих за структурою руху до виробничих операцій, і побудовані за принципом "від простого до складного". Як на початку цього етапу так і в кінці основне місце продовжують займати загальна й допоміжна підготовка із використанням вправ з певних видів спорту. Використано засоби для підвищення функціонального потенціалу організму студента у малих обсягах.

Завданнями другого етапу авторської програми ППФП є: підвищення рівня фізичної підготовленості; удосконалення рівня розвитку недостатньо розвинутих фізичних здібностей; активізація функціональних можливостей організму, необхідних у виробничій діяльності; розширення арсеналу рухових дій, схожих за структурою до професійних; удосконалення засвоєних елементів техніки певного виду спорту.

Перший період другого етапу спрямований на підготовку організму студентів до планомірного зростання рівня фізичних навантажень у заняттях за авторською програмою. Частка загальної фізичної підготовки у структурі ППФП становить 75%. Частка спеціальної фізичної підготовки на другому курсі становить 25%. На цьому етапі, як і на попередньому, значна увага приділяється заняттям вибіркової спрямованості орієнтованих на удосконалення рівня недостатньо розвинутих фізичних здібностей студентів.

Щодо величини навантаження, то в розділі "Загальна фізична підготовка" воно є середнім – 50–60% обсягу роботи, що виконується до появи ознак втоми. Інтенсивність виконання вправ – низька і середня. ЧСС не перевищує 170 уд/хв. При відновленні ЧСС повинно бути в межах 90–100 уд/хв.

Навантаження у розділі "Спеціальна фізична підготовка" характеризується збільшенням частки спеціально підготовчих і змагальних вправ й обсягу навантаження. При цьому незначно зростає інтенсивність виконання вправ та заняття в цілому. ЧСС під час виконання вправ досягає 165–170 уд/хв. Відпочинок між підходами – активний, відновлення ЧСС – до 90–100 уд/хв.

Третій етап авторської програми ППФП. Третій етап авторської програми ППФП відповідає третьому семестру другого курсу навчання студентів. У цей період заняття спрямовані на удосконалення фізичних якостей і характеризуються відносно великим сумарним обсягом роботи та значним навантаженням. На цьому етапі занять вирішуються основні завдання ППФП та інтегральної підготовки. Спеціальна фізична підготовка ґрунтується на різноманітних спортивних елементах, а її сумарна частка

становить 30%. На цьому етапі, як і на попередніх, частка загальної фізичної підготовки залишається високою і становить 70% від загальної структури. Третій етап авторської програми є найбільш спеціалізованим з поміж усіх інших і зорієнтований на розвиток та удосконалення професійно важливих фізичних здібностей. Втім, основою його структури залишається загальна фізична підготовка.

Завданнями третього етапу авторської програми є: підвищення рівня фізичної підготовленості; розвиток конкретних професійно необхідних фізичних здібностей; збільшення толерантності організму студентів до зростаючих фізичних навантажень; активізація функціональних можливостей організму, необхідних у професійній діяльності; розширення арсеналу рухових дій, схожих за структурою руху до виробничих операцій; виховання вольових якостей, що проявляються у виробничій діяльності фахівців спеціальності "Медицина".

Третій етап програми характеризується збільшенням обсягу використання змагальних вправ, частка яких становить 20–25%. У структурі тренувального заняття питому вагу складають загальнопідготовчі вправи – 50–55%. Усунення недоліків у рівні загальної фізичної підготовленості студентів на цьому етапі створює передумови для успішного використання спеціалізованої фізичної підготовки, яка відображає суть майбутньої трудової діяльності (рухові дії та навички) студентів.

Загалом третій етап авторської програми передбачає вузькоспеціалізовану підготовку з використанням значних навантажень – 65–75% обсягу роботи, яка виконувалась до появи ознак втоми. ЧСС під час виконання вправ може досягати 175 уд/хв. Відпочинок між підходами – активний, відновлення ЧСС – до 90–110 уд/хв. Збільшується й кількість підходів у вправах порівняно з попередніми етапами. Характерною особливістю цього періоду програми є збільшення кількості модельних занять та частки методів змагальної вправи.

Четвертий етап авторської програми ППФП. Цей етап охоплює четвертий семестр академічного навчання студентів. На цьому етапі вирішуються основні завдання ППФП. Він спрямований на удосконалення та урізноманітнення арсеналу рухових дій та навичок, які за своєю структурою або змістом відповідають майбутній професійній діяльності студентів досліджуваної вибірки. Цей процес відбувається на базі високого рівня загальної фізичної підготовленості, досягнутої на попередніх етапах.

Незважаючи на значну спеціалізовану підготовку студентів на другому курсі, частка якої становить 35% від усієї структури, увага значною мірою приділяється загальній фізичній підготовці, частка якої у цей період занять становить 65%.

Завданнями четвертого етапу авторської програми є: розвиток конкретних професійно необхідних здібностей і фізичних якостей; підвищення стійкості організму до чинників виробничої діяльності, що негативно впливають на організм; розширення арсеналу рухових дій, схожих за структурою до виробничих операцій; формування знань про закономірності зміни працездатності в умовах конкретної виробничої діяльності; формування умінь застосовувати фізичні вправи для підвищення працездатності у процесі виробничої діяльності.

Четвертий етап авторської програми відрізняється від попередніх збільшенням обсягу використання спеціальних вправ (змагальних), частка яких становить 25%, загальнопідготовчі вправи становлять 55%, а решта відсотків припадає на допоміжні та напівспеціальні вправи. Загалом цей етап передбачає вузькоспеціалізовану підготовку з використанням значних навантажень до 75% від індивідуального максимуму, робота виконується до появи ознак втоми. ЧСС під час виконання вправ може досягати 175 уд/хв. Відпочинок між підходами – активний, відновлення ЧСС – до 90–110 уд/хв. Кількість підходів у вправах, порівняно з третім етапом, зросла незначно (+2 підходи). Характерною особливістю цього періоду програми є глибока спеціалізована підготовка студентів до майбутньої виробничої діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Кінцевим результатом реалізації авторської програми професійно-прикладної фізичної підготовки є сформованість професійної-прикладної фізичної готовності як інтегративного показника необхідних для майбутньої діяльності функціонального стану організму, сформованості професійно важливих фізичних, психічних, особистісних та емоційно-вольових якостей; розвиток психофізичної підготовленості, що забезпечує високу продуктивність професійної діяльності майбутнього лікаря.

Подальші дослідження спрямовані на визначення зміни рівня професійно-важливих фізичних якостей та функціонального стану студентів вищих медичних навчальних закладів під впливом експериментальної програми професійно-прикладної фізичної підготовки і узагальненню методичних рекомендацій для викладачів та студентів щодо впровадження розробленої програми ППФП в практику фізичного виховання майбутніх лікарів.

Використані джерела

1. Колонійцева О. Настільний теніс як засіб розвитку координаційних здібностей студентів коледжу / О. Колонійцева, Я. Радченко // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2012. – №5 (1). – С. 16 – 19.

2. ППФП студентов – медиков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: http://www.antonovayu.ru/professionalnaya_prikladnaya_fizicheskaya_podgotovka/PPFP_students_mediks/index.html
3. Самсонова Е.А. Профессионально-прикладная физическая подготовка среди студентов медицинского университета [Электронный ресурс] / Е.А. Самсонова. – Режим доступа <http://sci-article.ru/stat.php?i=1403452176>
4. Фізичне виховання: Типова програма навчальної дисципліни для студентів вищих медичних навчальних закладів I-IV рівнів акредитації. – Київ, 2009. – 30 с.
5. Фотинюк В.Г. Професійно-прикладна фізична підготовка як ефективний засіб готовності студентів до майбутньої діяльності за фахом / В.Г. Фотинюк // Вища освіта України. Тематичний випуск "Інтеграція вищої школи України до європейського та світового простору". – К., 2012. – № 1. – С. 436–442.

Petryshyn A.

FEATURE OF PROJECTIONS MODEL OF METHOD OF THE PROFESSIONALLY-APPLIED PHYSICAL PREPARATION OF FUTURE DOCTORS

Author of the article Petryshyn A.V. asserts on a theme "Feature of projections model of method of the professionally-applied physical preparation of future doctors", that for the professionally applied physical preparation of students of higher medical educational establishments a certain structure is characteristic. The professionally-applied physical preparation has the methodical and organizational bases, certain orientation and realized by the special facilities and methods, forms of organization of students; programs and norms which represent requirements to its maintenance and results. The table of contents of the professionally-applied physical preparation is predefined requirements to personality of specialist, foremost to his physical and psychical preparedness, which in same queue closely related to the specific of professional activity. The author program PPFP is offered students of higher medical establishment, which is based on the improvement of maintenance of PPFP of future doctors facilities of sporting-playing activity.

For the implementation of the developed system professional-applied physical preparation of future physicians we suggested some structural changes in the traditional program of physical education to enhance the effectiveness of teaching and training in higher medical educational institutions of Ukraine. Changes occurred in a working program in the subject of separate sections, in the distribution of hours for sections. Identified priority sections and classes with an emphasis on the development of a meaningful physical qualities and the most necessary for future doctors skills.

The end result of the implementation of the program of professional-applied physical preparation is the formation of professional-applied physical readiness as integrative indicator of required for the future activity of the functional State of the body of professionally of important physical, mental, personal and emotional-volitional qualities; development of psychophysical preparedness that ensures high performance of professional activities of the future doctor. Further research aimed at identifying changes in the level of professional and important physical qualities and functional condition of the students of higher medical educational establishments under the influence of pilot program of professional-applied physical preparation and generalization of methodological recommendations for teachers and students on the implementation of the developed program of PPFP in the practice of physical education of future physicians.

Key words: *model of PPFP, professional orientation, educational process, students-physicians.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 378.02:61

Подковко Х.В.

ІННОВАЦІЙНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИЩИХ МЕДИЧНИХ (ФАРМАЦЕВТИЧНИХ) НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: ПЕРЕШКОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ

У статті висвітлюються перешкоди та перспективи впровадження інноваційних освітніх технологій у навчальний процес вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладів. Здійснено теоретичний аналіз науково-методичної літератури з поставленої проблеми. Проведена паралель між традиційною та сучасною моделлю навчання, яка побудована на основі компетентнісного підходу. Обґрунтована необхідність поліпшення установ післядипломної освіти викладачів. Показана залежність між темпами впровадження інноваційних освітніх технологій та системою мотивації викладачів. Розглянуті основні перешкоди, які можуть виникнути на шляху впровадження освітніх інновацій. Означена проблема неготовності певної частини викладачів до інноваційної діяльності.

Ключові слова: викладачі; вищі медичні (фармацевтичні) навчальні заклади; інноваційна діяльність; компетентнісний підхід; освітні інноваційні технології; система вищої медичної освіти.

Вступ. Доцільність розгляду перешкод впровадження інноваційних освітніх технологій в систему вищої медичної освіти зумовлено особливістю процесів, які відбуваються в суспільстві. На сьогодні найважливішим завданням для держави є проектування освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку суспільства та особистості зокрема, виховання людини інноваційного типу мислення та культури.

Одним із таких інноваційних завдань є запровадження нової парадигми навчання Європейського простору вищої освіти: студентоцентрованого навчання, в основу якого покладено компетентнісний підхід до побудови та реалізації освітніх програм, повна інтеграція Національних рамок кваліфікацій, нової структури вищої освіти, стандартів нового покоління, навчальних програм та окремих навчальних дисциплін.

Вирішення зазначених завдань потребує негайного перегляду та реформування освіти на всіх рівнях, оскільки наявні системи та методики не повністю відповідають сучасним вимогам. Зокрема, і система вищої медичної освіти вимагає нових підходів до підготовки висококваліфікованих фахівців на основі компетентнісного підходу та оновлення педагогічного процесу у вищому навчальному закладі.

Аналіз публікацій. Проблемі вдосконалення освітнього процесу в системі вищої медичної освіти приділяється сьогодні достатньо уваги. Оптимізована система забезпечення інноваційного розвитку вітчизняної освіти з урахуванням досвіду зарубіжних країн вже представлена у положенні Міністерства освіти і науки України "Про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності" (2000), Законі "Про інноваційну діяльність" (2002), Програмі розвитку вищої медичної освіти до 2015 року (2010), Постанові Кабінету Міністрів України "Про затвердження національної рамки кваліфікацій" (2011), наказі "Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів" (2013), "Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року" (2013), Національній стратегії реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020 рр. (2014), законі "Про вищу освіту" (2014), Стратегії сталого розвитку "Україна – 2020" (2015), Постанові Кабінету Міністрів України "Про Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступенів доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)" (2016) та інших важливих документах.

Загальнотеоретичні та науково-практичні питання освітніх інновацій у вищій школі розглядали як зарубіжні, так і українські вчені, зокрема А. Алексюк, І. Дичківська, І. Доброскок, В. Коцур, С. Нікітчина, В. Кремень, П. Саух, С. Сисоєва, Є. Сулима. Автори пов'язують інновації у навчанні з необхідністю: вдосконалення традиційного педагогічного процесу; трансформації існуючого традиційного освітнього процесу, тобто радикальних перетворень та комплексних видозмін. Розгляд інноваційних перетворень в контексті компетентнісного підходу здійснювали Б. Блум, І. Бех, І. Зязюн, О. Єпішева, М. Кларін, В. Луговий, О. Овчарук, О. Пометун, О. Попова, Дж. Равен, О. Савченко, Г. Селевко, В. Сластьонін, М. Філоненко, А. Хуторський та інші.

Однак в умовах постійних трансформаційних змін у системі вищої медичної освіти проблеми впровадження інноваційних педагогічних технологій потребують постійного ретельного вивчення та науково-практичного обґрунтування.

Метою статті є вивчення досвіду та окреслення перешкод, які виникають на шляху впровадження інноваційних освітніх технологій у навчальний процес вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до вивчення проблем впровадження інноваційних освітніх технологій, варто визначити тлумачення понять "інновація" та "освітня технологія".

Термін "інновація" (англ. innovation, від лат. innovatio – "in" – у, в, "novus" – новий, що буквально означає нововведення, оновлення, внесення нового). Інновація освіти – це цілеспрямований процес часткових змін чи цілеспрямована зміна, що полягає у появі нової технології або в зміні принципів, на яких ґрунтується функціонування якоїсь системи навчання [1, с. 21].

Підходи сучасних дослідників до визначення поняття "освітня технологія" різняться, але попри велику кількість підходів спільними елементами визначень є системність, інтегративність, відповідність конкретній меті. Отже, освітня технологія – це змістовна техніка реалізації системи всіх компонентів педагогічного процесу, спрямована на досягнення поставленої мети; закономірна педагогічна діяльність, яка реалізує науково обґрунтований проект освітнього процесу і має вищий рівень ефективності, ніж традиційний [4, с. 49; 7, с. 11].

Таким чином, інновації у навчальній діяльності пов'язані з активним процесом створення, поширення нових методів і засобів (нововведень) для вирішення дидактичних завдань підготовки фахівців у гармонійному поєднанні класичних традиційних методик та результатів творчого пошуку, застосування нестандартних, прогресивних технологій, оригінальних дидактичних ідей і форм забезпечення освітнього процесу.

Інноваційність не може бути самоціллю в педагогічній практиці. Мета її полягає в оптимізації навчально-виховного процесу, в забезпеченні його відповідності умовам і тенденціям суспільного буття. Саме в цій площині постає проблема ефективності інноваційних освітніх процесів. Впровадження інновацій у педагогічний процес навчального закладу покликане забезпечити підвищення якості навчання або знизити витрати на досягнення звичних результатів освіти.

Саме інноваційність у медичній освіті, спрямована на її перетворення у провідний фактор прогресу. Крім того, інноваційна діяльність є віддзеркаленням основних змін у тенденціях та закономірностях сучасної освіти в Україні.

Відповідно до "Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року" модернізація системи освіти має відбуватись адекватно сучасним інтеграційним і глобалізаційним процесам, вимогам переходу до постіндустріальної цивілізації, що забезпечить стійкий рух і розвиток України в першій половині XXI століття, інтегрування національної системи освіти у європейський і світовий освітній простір. Зокрема, один з ключових напрямів освітньої політики мають стати розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі [5].

Задля реалізації зазначених питань вищі медичні заклади повинні займатися не лише фундаментальними і прикладними дослідженнями, але і розробкою змісту прогресивних освітніх програм на основі компетентнісного підходу, що випереджають за знаннями і навиками існуючі потреби, пошуком нових освітніх технологій, по-новому управляти навчальним процесом і своєю діяльністю. Оскільки, вища школа є одним із стратегічних ресурсів країни.

Під час аналізу сучасного стану національної системи освіти приходимо до висновку, що останніми роками відбуваються суттєва трансформація у галузі вищої освіти: впроваджується принципи Болонського процесу, здійснюється перехід на кредитно-трансферну систему навчання, впроваджується студентоцентроване навчання на основі компетентнісного підходу та інше. Однак, всі ці процеси не встигають повністю задовольнити сучасні потреби особистості та суспільства. Задекларовані у попередні десятиріччя стратегії і завдання щодо забезпечення якісного, стабільного та сучасного розвитку не набули повної реалізації.

Так, зокрема, потребує якісного поліпшення освіта дорослих, діяльність установ післядипломної освіти викладачів вищих навчальних закладів, структурних підрозділів вищих навчальних закладів, на базі яких здійснюється перепідготовка та підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників. Оскільки, перспективи інноваційної діяльності залежать не лише від інноваційного потенціалу нововведення, а й від інноваційного потенціалу педагогічного колективу.

Учасники інноваційного процесу, крім готовності і прагнення впроваджувати новації, повинні мати належну кваліфікацію для виконання покладених на них обов'язків. На практиці нерідко буває, що педагог може успішно реалізувати у навчальному процесі вимоги програми, володіти різноманітними методиками навчання й виховання, але при цьому не відчувати потреби в новому саме через відсутність у структурі особистості творчого потенціалу. Тому необхідною умовою ефективною інноваційної діяльності є спеціальна підготовка педагога, нагромадження й осмислення ним досвіду такої діяльності, внутрішня налаштованість на пошук та досягнення нового.

Наступною перешкодою в реалізації освітніх інновацій є повільне здійснення гуманізації системи освіти та впровадження у навчально-виховний процес інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій [2; 3]. Такий стан спричинений, з одного боку, відсутністю систем мотивації, заохочення інноваційної діяльності викладача, недосконалістю законодавчої бази щодо стимулювання інновацій, відсутність чіткої інноваційної структури й механізмів оцінки інноваційної діяльності викладачів. З іншого боку, низькою реалізацією систем управління інноваційною діяльністю.

Досягнення результатів, очікуваних від реалізації інноваційного педагогічного процесу, залежить і від мотивації виконавців. Для того, щоб вони були зацікавлені у досягненні необхідних результатів інноваційної діяльності, потрібно створити відповідні умови, передбачити колективні, індивідуальні стимули. Однак не завжди створення сприятливих умов породжує у тих, на кого покладено реалізацію нововведення, позитивне ставлення і зацікавленість у його освоєнні. В багатьох людей можуть бути свої переконання, щоб ігнорувати, протидіяти йому чи імітувати участь у його реалізації. Усе це потрібно прогнозувати, розробити тактику щодо послаблення опору, підвищення зацікавленості, активізації участі тих, хто з певних причин опинився в опозиції до ініціаторів змін. Як правило, педагогічні колективи, в яких утвердилися демократичні принципи спілкування, першими сприймають нове, ґрунтовно аналізують, відкрито обговорюють, злагоджено працюють над його втіленням.

В свою чергу, управління інноваційним процесом вимагає певної організаційної роботи і застосування відповідних методів. В одних випадках потрібне чітке окреслення меж ініціативи і відповідальності, в інших – творчий підхід, оперативне реагування на швидкозмінні ситуації, чіткий розподіл обов'язків та відповідальності, зрештою, необхідна гнучка організація праці задля досягнення бажаного результату. Організаційні форми при цьому повинні максимально відповідати обраним методам і можливостям виконавців.

В управлінні інноваційною діяльністю важливо не тільки знати про відповідність її проміжних і кінцевих результатів сформульованій меті, а й за необхідності оперативно та компетентно з'ясувати причину їх відхилень. Це означає, що контроль, аналіз та оцінювання впровадження нововведень тісно взаємопов'язані, без чого неможливе обґрунтоване здійснення коректив інноваційної діяльності.

Труднощі перехідного періоду в освіті, процеси певної соціально-економічної нестабільності спричиняють певні перешкоди, які можуть ускладнити реалізацію освітніх інновацій в навчальному процесі. Суть не лише у потенціалі ефективності інноваційної ідеї, а й у багатьох чинниках, що впливають на впровадження і використання інноваційної педагогічної технології. До найголовніших перешкод інноваційних процесів у педагогічній діяльності належать [1, с. 287]:

- потенційно ефективні інновації не впроваджуються або впроваджуються із значним запізненням, що суттєво обмежує можливості отримання позитивного ефекту від використання нововведення;
- нерідко значні зусилля спрямовуються на впровадження неперевіреної, неефективної інновації;
- низький ефект від впровадження інновації виникає внаслідок явного чи прихованого їй опору або неправильної організації інноваційних процесів;
- значне перевищення витрат на впровадження інновацій порівняно з прогнозованими показниками;
- непомірно тривалі строки впровадження.

Усі ці перешкоди є наслідком неправильного оцінювання затрат часу, фінансових, організаційних, кадрових та інших ресурсів, недостатньо продуманої технології впровадження, не враховані психологічні чинники інновацій, слабкі вольові зусилля їх ініціаторів, сильний опір консервативної частини педагогічного колективу.

Гальмуванням на шляху реалізації освітніх інновацій у вищій школі є відрив наукової, освітньої і практичної діяльності. За М. Степко основними проблемами змін у системі вищої освіти називаються "консервація" основних здобутків вітчизняних педагогів-науковців та сліпе копіювання досягнень освітньої сфери інших країн. Дослідник заявляє про необхідність впровадження реформ із урахуванням світового досвіду та їх адаптації відповідно до завдань і традицій нашої держави [7].

Висновки. Зважаючи не вище зазначене реалізація освітніх інновацій у системі вищої медичної освіти має набути випереджаючого характеру та гнучкості. Будь-яка інноваційна діяльність повинна відповідати об'єктивним потребам суспільної, зокрема педагогічної практики, професійним, організаційним, фінансовим та іншим можливостям тих, хто має намір його впровадити. Необхідно спрямувати зусилля на: оновлення цілей і змісту освіти на основі компетентнісного підходу та студентоцентрованого навчання, урахування власного та світового досвіду принципів сталого розвитку; удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних та керівних кадрів системи освіти; підвищення їх управлінської культури в галузі освітніх інновацій, зокрема; реалізацію сучасних технологій професійного вдосконалення та забезпечення випереджувального характеру підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів системи освіти відповідно до вимог інноваційного розвитку освіти; формування інноваційної свідомості й моделі діяльності сучасного педагога. Аналіз перешкод реалізації освітніх інновацій у систему вищої медичної освіти може сприяти більш швидкому та ефективному їх подоланню.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблематики. Важливість і актуальність якої визначає необхідність подальшого вивчення.

Використані джерела

1. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: підручник / І.М. Дичківська. – 2-е вид., доповн. – К.: Академвидав, 2012. – 352 с.
2. Ільченко А.А. Характеристика педагогічних форм та методів профілактичної діяльності медичних фахівців / А. А. Ільченко // Медична освіта. – 2016. – № 1 (69). – С. 22-24
3. Киричок В.А. Можливості застосування інтерактивних методів навчання у системі післядипломної медичної освіти / В. А. Киричок // Медична освіта. – 2016. – № 1(69). – С. 25-28.
4. Максименко С.Д. Педагогіка вищої медичної освіти [текст]: підручник / С.Д. Максименко, М.М. Філоненко. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 288 с.
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. [Електронний ресурс] / Указ Президента України від 25 червня 2013 року №344/2013. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
6. Степко М. Світові тенденції розвитку систем вищої освіти та проблеми забезпечення якості й ефективності вищої освіти в Україні / М. Степко // Вищ. шк. – 2013. – № 7. – С. 13–22.
7. Філоненко М. М. Методика викладання у вищій медичній школі на засадах компетентнісного підходу: Методичні рекомендації для викладачів та здобувачів наукового ступеню доктора філософії (PhD) ВМ(Ф)НЗ України. / М. М. Філоненко. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 88 с.

Podkovko Ch.

PROBLEMS OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IMPLEMENTATION IN THE HIGHER MEDICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The main trends and problems of innovative educational technologies implementation in the learning process in the higher medical educational institutions is displayed in the article. The directions of higher education in Ukraine and international trends were considered. Parallel between the traditional and the modern learning model was carried out. It was proved that the base of the modern learning model is competency approach. The concepts "innovation" and "educational technology" were defined.

It was revealed that the modernization of higher education should take place on the modern processes analysis of the integration and the globalization. The analysis will enable to increase the efficiency of educational innovation. Indicated the need are realization of content development of progressive education programs, search of new educational technologies, improve the management of the educational process and its activities. The need of improving the institutions of postgraduate education was characterized. Since the prospects of innovation activity depends not only on the innovative potential of innovation. The innovation potential of the teaching-staff significantly effects on implementing educational innovations.

It was analyzed the relationship between the slow implementation of the innovative technologies and the lack of teachers motivation system. The negative impact of a failed management of innovation activities was solved. The basic risks that may arise during the implementation of educational innovation were considered. It was shown the problem of unavailability of some teachers to innovation.

The implementation of educational innovation in higher medical education is to take anticipatory nature and flexibility. And the most important thing is that any innovation must meet the objective needs of the public, including teaching practice, professional, organizational, financial and other capabilities of those who intend to implement it. Efforts should be made to: updating the objectives and content of education based on competence approach, taking into account their own and world experience of sustainable development; improving training, retraining and advanced training of pedagogical and scientific-pedagogical cadres and the education system. Educational innovations in the modern higher medical education must be flexible and have outrunning character.

Key words: *teachers, Higher medical education, innovations, competence approach, innovative education technologies, system of higher education.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 572.512:796.83-057.87

Приймак С.Г.

ОСОБЛИВОСТІ ТІЛОБУДОВИ СТУДЕНТІВ, ЩО СПЕЦІАЛІЗУЮТЬСЯ У БОКСІ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ВАГОВИХ КАТЕГОРІЙ

У роботі розглянуто особливості соматотипу та пропорцій тіла студентів, які спеціалізуються у боксі в залежності від вагових категорій (легша, напівлегка, напівсередня, середня, напівважка, важка). Виявлені соматологічні особливості "легковаговиків" та "важковаговиків", які відрізняються за окремими антропометричними ознаками, зокрема, розташуванням центру тяжіння тіла, довжиною кінцівок, типом тілобудови. Спортсмени легких вагових категорій відрізняються нормостенічним типом тілобудови, на відміну від важковаговиків у яких спостерігається гіперстенічність пропорцій тіла.

Ключові слова: соматологія, соматотип, тілобудова, пропорції тіла, бокс.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Заняття різними видами спортивних єдиноборств, як специфічна форма трудової діяльності певною мірою детермінує тілобудову людини, морфофункціональну і психофізіологічну досконалість, формуючи особливості техніко-тактичного потенціалу та, в кінцевому результаті, – успішність самої діяльності. Практика показує, що особливості статури впливає на техніку, стиль і манеру ведення двобою спортсмена, зокрема високорослі спортсмени віддають перевагу ведення бою на дальній дистанції, низькорослі ж, зазвичай, – на ближній і середній дистанціях. Спортсмени відрізняються, також, пріоритетом ведення поєдинку в атакуючій або контратакуючій формах, при цьому, характер техніко-тактичного арсеналу, який ними застосовується різний [11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці вказують, що в процесі вдосконалення техніки індивідуальні морфологічні та функціональні особливості спортсмена певним чином впливають на "деталі" техніки (другорядні особливості рухів), не порушуючи основу техніки рухів і її основні ланки [2; 6]. Особливо актуальними вищезгадані положення є при реалізації техніко-тактичного потенціалу спортсменів, що мають спеціалізованість і диференціюються за ігровим амплуа (ігрові види спорту), ваговими категоріями (єдиноборства, важка атлетика), характером легкоатлетичних вправ (спринтери, стайери) тощо. Зокрема, анатомо-морфологічні особливості організму боксерів впливають на характер ведення двобою, вибір тактичного плану гри в захисті та нападі, на визначення методики тренування, що забезпечує надійність і ефективність техніко-тактичних дій впродовж всієї змагальної діяльності [6; 8; 9; 11].

У зв'язку з цим, **метою** даного дослідження було вивчення тотальних розмірів тіла та їх пропорцій студентів, що спеціалізуються у боксі в залежності від вагової категорії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проведені упродовж грудня 2010 р – березня 2013 р на базі лабораторії психофізіології м'язової діяльності Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка у відповідності до Зведеного плану науково-дослідної роботи на 2011–2015 рр. Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту за напрямом наукових досліджень – П. "Методологічні та організаційно-методичні основи раціональної підготовки спортсменів".

Матеріали та методи дослідження. У дослідженнях брали участь 27 осіб чоловічої статі у віці 19-21 років, що відвідують секцію зі спортивно-педагогічного удосконалення з боксу, яка діє на базі факультету фізичного виховання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, і входять до основного складу збірної команди Чернігівської області, з яких – 2 майстри спорту Міжнародного класу, 12 майстрів спорту і кандидатів у майстри спорту України, 13 спортсменів масових розрядів.

Особливості тотальних розмірів тіла спортсменів вивчали згідно стандартизованої методики: реєстрували показники довжини тіла та окремих сегментів (довжини тулубу, корпусу, нижньої та верхньої кінцівок), маси тіла, обвіду грудної клітки (ОГК) у спокої, у фазах вдиху і видиху, життєвої ємності легень (ЖЄЛ), сили м'язів кисті і спини [3, 8, 10]. Довжину тіла визначали із застосуванням ростоміра, інші поздовжні розміри – за допомогою антропометра у вихідному положенні стоячи у їх проекційному значенні (найкоротша відстань між антропометричними точками) реєструвались: висота над підлогою скелетних точок, як різниця між висотою вищезгаданої і нижерозташованої точок з визначенням відстані між ними [3]. На підставі емпіричних рівнянь розраховували антропометричні

індекси Кетле, Ерісмана, Пин'є, розвитку грудної клітки (за Ліві), стени, скелі (за Манувріє), "життєвий" індекс (життєва ємність легень, *мл* / маса тіла, *кг*). Крім того, розраховували співвідношення м'язової сили спини та кисті до маси тіла (%) [10].

Статистичну обробку фактичного матеріалу здійснювали за допомогою програми Microsoft Office Excel [4]. Для кількісних вимірів розраховувалися такі статистичні характеристики, як середнє арифметичне (*M*), стандартна помилка вибіркового середнього (*m*). З урахуванням наближення вибірок до закону нормального розподілу для оцінки достовірності відмінностей у рівні прояву ознаки використовували *t*- критерій Ст'юдента для незалежних вибірок та *U*- критерій Манна-Уїтні (рівень статистичної значущості $\alpha = 0,05$). При інтерпретації матриць інтеркореляції в розрахунок брали достовірні коефіцієнти з діагностичною ($r \geq 0,3$) і прогностичної ($r \geq 0,7$) цінністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. У відповідності до вагових категорій, що мають місце як в аматорському, так і професійному боксі, спортсмени були розподілені на 6 відповідних категорій – легша (46-56 кг), напівлегка (60-64 кг), напівсередня (64,1-69 кг), середня (69,1-75 кг), напівважка (75,1-81 кг), важка (81,1-91 кг).

Аналіз антропометричних показників студентів-боксерів вагових категорій, що розглядаються, вказує на загальнобіологічні закономірності функціонування живого організму характеризує високим рівнем взаємозв'язку між окремими параметрами тіла формуючи соматотип у відповідності до генотипичних та фенотипичних детермінацій. Ці зміни є прямо пропорційними і відображають особливості професійної спортивно-педагогічної діяльності у відповідності до окремих її характеристик.

Так, цілком прогнозовано, що зі збільшенням маси тіла у боксерів спостерігається відповідна зміна і інших тотальних параметрів – довжини тіла, тулубу, корпусу, кінцівок тощо. Разом з тим, ці відмінності мають певні закономірності, що можуть відображати характер діяльності вивчаемого контингенту студентів, а саме: при візуальному аналізі параметрів тіла, боксери чітко диференціюються на дві окремі групи, які мають подібні морфологічні особливості тілобудови – "легковаговиків", яка включає в себе легшу, напівлегку та напівсередню вагові категорії і охоплює контингент студентів з масою тіла в діапазоні 46-69 кг та "важковаговиків", яка формується зі спортсменів середньої, напівсередньої та важкої вагової категорій в межах 69,1-91 кг. При цьому, достовірної залежності від спортивного стажу та кваліфікації не спостерігається.

Найбільші відмінності за абсолютними значеннями показників виявлені за довжиною тіла, корпусу, тулубу, верхньої кінцівки, ОГК як у стані спокою так і на вдиху, видиху, які знаходяться в межах 3,72-9,84% при незначних відмінностях за довжиною нижньої кінцівки та екскурсії грудної клітки (1,07-1,92%) (табл. 1).

Розрахунок відносних значень показників, які дозволяють виявити особливості статури та пропорцій окремих частин тіла, вказує на превалювання у спортсменів легких категорій певної "довгоногості", що наочно представлена співвідношенням довжини верхніх кінцівок до довжини нижніх. Так, у легковаговиків дане співвідношення знаходиться в діапазоні 84,01-86,29%, на відміну від спортсменів важких категорій у яких діапазон значень відносно вищий (85,52-88,84%).

Подібну тенденцію підтверджує і розрахунок співвідношення довжини нижніх кінцівок до довжини тулубу, а саме: у боксерів легких категорій дане співвідношення знаходиться в діапазоні 156,38-159,44%, у важковаговиків – 151,45-154,56% (табл. 1).

Подібна тенденція спостерігається і за коефіцієнтом пропорційності тіла, який, у легковаговиків відносно вищий (93,66-97,79%) на відміну від важковаговиків (91,97-94,91%), що свідчить про вище розташування ЦТ тіла у легковаговиків за рахунок більшої довжини нижніх кінцівок. На даний факт вказує і індекс скелі (за Манувріє), який у важковаговиків менший на 2,89%, що свідчить про певну подовженість нижніх кінцівок у боксерів легких категорій (табл. 2). При цьому, відносні значення довжини верхніх кінцівок знаходяться на однаковому рівні за якими подібних закономірностей не спостерігається (табл. 1).

Можна припустити, що "коротконогість" важковаговиків пов'язана з характером ведення поєдинку, для яких притаманним є силовий або "нокаутчий" [1, 7] стиль з мобілізацією можливостей організму на точних, концентрованих ударах і забезпеченні максимального захисту в обороні, що дозволяє, певною мірою, довжина нижніх кінцівок, як фактор збереження рівноваги при ефективних атакуючих діях супротивника. Захисні дії полягають у захисті тулубу шляхом приведення верхніх кінцівок до корпусу, оптимальним згинанням нижніх кінцівок з відведенням штовхаючої ноги назад для забезпечення більшої стійкості тіла. Цілком логічно, що відносно короткі нижні кінцівки детермінують нижче розташування ЦТ тіла і надають певну перевагу у збереженні рівноваги у двобій.

Для легковаговиків техніко-тактичні дії, в більшій мірі, пов'язані у активному пересуванні по рингу з нанесенням значної кількості ударів, але меншої сили і ефективності, що підтверджують деякі дослідники, які вивчали особливості змагальної діяльності боксерів легких та важких вагових категорій [7]. Автори вказують, що легковаговики достатньою мірою рухливі на рингу, мають високу маневреність і ведуть бій у високому темпі. Маневрування супроводжується швидкими різкими довгими ударами [7].

Таблиця 1

Соматологічні ознаки студентів-боксерів у відповідності до вагових категорій

Показник	ΔM , %	$M_{46-69 \text{ кг}}$	Вагові категорії						$M_{69,1-91 \text{ кг}}$
			Легковаговики			Важковаговики			
			легша	напів- легка	напів- середня	середня	напів- важка	важка	
46-56 кг	60-64 кг	64-69 кг	69,1-75 кг	75-81 кг	81-91 кг				
Вік, <i>міс</i>	-7,21	222,15	198,11 $\pm 19,43$	216,33 $\pm 24,00$	252,00 $\pm 79,33$	229,25 $\pm 25,56$	258,50 $\pm 8,50$	230,50 $\pm 7,50$	239,42
Маса тіла, <i>кг</i>	-20,75	61,01	53,88 $\pm 3,63$	62,08 $\pm 0,70$	67,07 $\pm 1,71$	70,70 $\pm 1,03$	76,75 $\pm 0,25$	83,50 $\pm 0,50$	76,98
Довжина тіла, <i>см</i>	-3,72	174,88	170,79 $\pm 6,84$	174,44 $\pm 2,47$	179,40 $\pm 6,80$	181,00 $\pm 3,50$	177,75 $\pm 6,25$	186,15 $\pm 3,35$	181,63
Довжина корпусу, <i>см</i>	-4,61	82,07	80,41 $\pm 2,20$	82,68 $\pm 1,73$	83,13 $\pm 1,33$	85,67 $\pm 1,70$	84,78 $\pm 1,49$	87,68 $\pm 0,86$	86,04
Довжина тулубу, <i>см</i>	-4,84	56,55	55,70 $\pm 1,72$	56,00 $\pm 3,55$	57,96 $\pm 1,05$	58,23 $\pm 1,64$	58,88 $\pm 1,59$	61,18 $\pm 0,16$	59,43
Довжина ноги, <i>см</i>	-1,92	89,13	87,03 $\pm 4,78$	87,86 $\pm 3,16$	92,50 $\pm 5,63$	88,84 $\pm 3,18$	89,23 $\pm 4,63$	94,56 $\pm 2,42$	90,88
Довжина руки, <i>см</i>	-5,36	75,03	72,31 $\pm 1,94$	75,10 $\pm 1,32$	77,67 $\pm 4,22$	77,58 $\pm 2,92$	76,25 $\pm 2,75$	84,00 $\pm 2,00$	79,28
Довжина руки / довжина ноги, %	-2,60	84,90	84,40 $\pm 3,39$	86,29 $\pm 1,71$	84,01 $\pm 1,98$	87,13 $\pm 3,37$	85,52 $\pm 1,36$	88,84 $\pm 0,16$	87,16
Довжина руки / довжина тулубу, %	0,70	134,14	131,77 $\pm 6,45$	136,77 $\pm 12,26$	133,89 $\pm 5,46$	132,88 $\pm 5,42$	129,47 $\pm 1,18$	137,30 $\pm 2,91$	133,22
Довжина ноги / довжина тулубу, %	3,44	158,12	156,38 $\pm 8,76$	158,55 $\pm 15,84$	159,44 $\pm 6,92$	152,57 $\pm 3,55$	151,45 $\pm 3,78$	154,56 $\pm 3,55$	152,86
Довжина ноги / довжина тіла, %	1,43	50,92	50,84 $\pm 1,35$	50,42 $\pm 1,39$	51,51 $\pm 1,22$	49,65 $\pm 0,82$	50,17 $\pm 0,84$	50,79 $\pm 0,39$	50,20
Довжина руки / довжина тіла, %	-1,25	43,20	42,87 $\pm 1,26$	43,48 $\pm 0,73$	43,26 $\pm 1,03$	43,23 $\pm 1,10$	42,90 $\pm 0,04$	45,12 $\pm 0,26$	43,75
ЖЄЛ, <i>мл</i>	-20,36	3963,76	3838,89 $\pm 493,21$	4010,71 $\pm 247,62$	4041,67 $\pm 411,11$	4631,25 $\pm 318,75$	4850,00 $\pm 650,00$	5450,00 $\pm 150,00$	4977,08
ОГК в стані спокою, <i>см</i>	-9,84	88,78	84,25 $\pm 3,31$	89,6 $\pm 2,48$	92,50 $\pm 2,33$	94,92 $\pm 2,25$	100,00 $\pm 1,00$	100,50 $\pm 1,50$	98,47
ОГК в стані вдиху, <i>см</i>	-8,82	92,16	88,56 $\pm 3,19$	92,60 $\pm 2,08$	95,33 $\pm 2,89$	98,00 $\pm 2,50$	102,75 $\pm 1,25$	102,50 $\pm 1,50$	101,08
ОГК в стані видиху, <i>см</i>	-8,96	86,89	82,81 $\pm 3,23$	87,70 $\pm 2,68$	90,17 $\pm 2,22$	91,33 $\pm 1,83$	98,50 $\pm 0,50$	96,50 $\pm 0,50$	95,44
Екскурсія грудної клітки	-1,07	5,55	5,89 $\pm 0,88$	5,58 $\pm 1,61$	5,17 $\pm 1,22$	6,57 $\pm 0,82$	4,25 $\pm 0,75$	6,00 $\pm 1,00$	5,61
Максимальна кисти $F_{\max (к)}$, <i>кг</i>	-24,21	38,18	32,11 $\pm 4,15$	39,10 $\pm 4,08$	43,33 $\pm 4,44$	46,13 $\pm 6,63$	47,50 $\pm 7,50$	57,50 $\pm 5,50$	50,38
Максимальна сила спини (станова) $F_{\max (с)}$, <i>кг</i>	-32,27	105,19	81,56 $\pm 10,62$	124,00 $\pm 19,20$	110,00 $\pm 26,67$	146,88 $\pm 26,88$	125,00 $\pm 25,00$	194,00 $\pm 1,00$	155,29

Соматологічні індекси студентів-боксерів у відповідності до вагових категорій

Показник	ΔM , %	M_{46-69} кг	Вагові категорії						$M_{69,1-91}$ кг
			Легковаговики			Важковаговики			
			легша	напів-легка	напів-середня	середня	напів-важка	важка	
			46-56 кг	60-64 кг	64-69 кг	69,1-75 кг	75-81 кг	81-91 кг	
Індекс Кетле, г/см	-18,05	348,88	315,50 $\pm 13,75$	356,44 $\pm 7,21$	374,69 $\pm 20,89$	395,98 $\pm 9,31$	432,37 $\pm 16,61$	448,76 $\pm 10,76$	425,70
Індекс Ерісмана, ум. од.	-86,01	1,12	-1,18 $\pm 2,54$	1,73 $\pm 3,23$	2,80 $\pm 2,03$	5,38 $\pm 2,59$	11,13 $\pm 2,13$	7,43 $\pm 3,18$	7,98
Індекс Пин'є, ум. од.	223,80	27,12	33,98 $\pm 4,15$	25,22 $\pm 4,82$	22,17 $\pm 5,78$	16,48 $\pm 4,64$	2,50 $\pm 6,00$	6,15 $\pm 4,35$	8,38
Коефіцієнт пропорційності тіла (КП), %	2,58	95,57	95,27 $\pm 5,04$	93,66 $\pm 5,23$	97,79 $\pm 4,69$	91,97 $\pm 3,02$	92,62 $\pm 3,12$	94,91 $\pm 1,47$	93,17
Індекс Ліві, %	-6,98	50,65	49,34 $\pm 1,47$	51,02 $\pm 1,88$	51,60 $\pm 1,16$	53,04 $\pm 1,47$	56,31 $\pm 1,42$	54,02 $\pm 1,78$	54,46
Індекс стени, ум. од.	15,74	0,83	0,89 $\pm 0,03$	0,82 $\pm 0,02$	0,79 $\pm 0,03$	0,76 $\pm 0,02$	0,70 $\pm 0,02$	0,70 $\pm 0,02$	0,72
Життєвий індекс, мл/кг	0,94	65,27	70,85 $\pm 8,10$	64,60 $\pm 3,86$	60,36 $\pm 7,00$	65,48 $\pm 4,50$	63,22 $\pm 8,67$	65,28 $\pm 2,19$	64,66
(сила кисті, кг \times маса тіла, кг ⁻¹) \times 100, ум. од.	-9,97	58,81	59,51 $\pm 7,22$	52,31 $\pm 17,44$	64,62 $\pm 5,94$	65,24 $\pm 9,42$	61,92 $\pm 9,97$	68,83 $\pm 6,17$	65,33
(сила спини, кг / маса тіла, кг ⁻¹) \times 100, ум. од.	-20,38	160,14	150,58 $\pm 18,85$	165,81 $\pm 58,97$	164,03 $\pm 37,71$	208,09 $\pm 38,87$	162,97 $\pm 33,10$	232,34 $\pm 0,19$	201,13
Індекс скелії (ІС) за Манувріє, ум. од.	2,89	108,63	108,28 $\pm 5,85$	106,41 $\pm 6,07$	111,20 $\pm 5,45$	103,72 $\pm 2,97$	105,19 $\pm 3,62$	107,83 $\pm 1,70$	105,58

При цьому, перевага в бою надається саме кількості ударів, а не сильнішому акцентованому удару, який може принести дострокову перемогу. Боксери не затримуються поблизу супротивника, а відходять після кожної атаки або контратаки на дальню дистанцію. Розвиток атаки і контратаки здійснюється, головним чином, в середній дистанції швидкими багатударними серіями, що супроводжується захистом частіше "підставками" рук, іноді – "ухилами" і, дуже рідко, – "нирками". Після ударів негайно відходять на дальню дистанцію, щоб не дати супротивнику закріпитися на зручній дистанції [7].

Боксерам "важкої" групи, як правило, непритаманна висока швидкість на рингу. Вони ведуть бій, де здебільшого застосовуються захисти тулубом – "ухили" і "нирки". Враховуючи силу їх ударів, вони акцентують увагу саме на них, а не на швидкості технічних дій рук, ніг і тулубу. Ведуть бій спортсмени, переважно, на дальній і середній дистанціях, різкими одиночними ударами, або короткими серіями. В ближній дистанції після результативних ударів часто клінчуються. Головна увага приділяється сильним і влучним ударам, що може принести дострокову перемогу. При цьому, значної різниці в ефективності атаки та захисту у боксерів різних вагових категорій не спостерігається [7].

Розрахунок антропометричних індексів, які дозволяють визначити співвідношення окремих параметрів тіла спортсменів і встановити тип тілобудови, підтверджує наше припущення щодо відокремлення двох полярних груп спортсменів – "легковаговиків" та "важковаговиків" (табл. 2). Так, для "важковаговиків" притаманна висока відносна маса тіла, яка, за індексом Кетле знаходиться в діапазоні 395,98-448,76 г/см, на відміну від "легковаговиків" у яких даний індекс знаходиться в межах 315,50-374,69 г/см. При цьому, в міру зміни вагової категорії від найлегшої до важкої, співвідношення закономірно збільшується, що може свідчити про те, що у відповідності до вагової категорії посилюється необхідність мобілізації значних м'язових груп, і активного м'язового компоненту, що забезпечують потужний сильний удар та/або серію ударів, на відміну від легковаговиків, для м'язового апарату яких актуальним є точна координація ударів в незахищену ділянку тіла супротивника. Подібний стиль ведення поєдинку забезпечує важковаговикам саме силоне, "нокаутуюче" ведення поєдинку, на відміну

від легковаговиків, для яких притаманним є швидкісна манера ведення бою з мобілізацією відносно невисокого силового компоненту впливу на супротивника.

На фоні цих відмінностей, значення індексу Ерісмана, який дозволяє диференціювати спортсменів за пропорційністю розвитку грудної клітки, свідчить про превалювання у спортсменів легких вагових категорій відносно вузькогрудості (-1,18 – +2,80 ум. од.) та широкогрудості у важких (+5,38 – +11,13 ум. од.), що у відповідність з індексом Пін'є свідчить про нормостенічність тілобудови легковаговиків зі схильністю до астенії (доліморфії), на відміну від важковаговиків, які, в більшості випадків мають гіперстенічний (брахіморфічний) тип тілобудови. Подібну тенденцію мають значення індексу стенії, який вказує на виражену брахіморфію (0,70-0,76 ум. од.) у важковаговиків і помірну брахіморфію (зі схильністю до доліморфії) у легковаговиків (0,79-0,89 ум. од.) (табл. 2).

Підтвердженням припущення щодо більшого активного м'язового компоненту у важковаговиків є відносні значення сили м'язів кисті та спини, що особливо виявляється за становою силою, і відрізняється від аналогічного у легковаговиків, в середньому, на 20,38%.

Зважаючи на вищевказане можна припустити, що широка грудна клітка і відмінність за силою м'язів кисті, і особливо, спини є компенсуючим фактором, який обумовлює однорідність розташування ЦТ тіла спортсменів за рахунок активної м'язової маси у верхній частині тулубу важковаговиків. При цьому, морфофункціональні параметри, які відображають дихальну функцію, а саме екскурсія грудної клітки та відносні значення ЖЄЛ (мл/кг), тенденції до залежності від вагової категорії не мають і знаходяться в межах 5,17-5,89% у легковаговиків та 5,25-6,57% у важковаговиків за екскурсією грудної клітки, на фоні відповідності до пропорцій тіла, 60,36-70,85 мл/кг і 63,22-65,48% у легко- і важковаговиків відповідно за значеннями співвідношення ЖЄЛ до маси тіла (табл. 1). Даний факт свідчить про подібність морфофункціональних ознак у боксерів різних вагових категорій, що у відповідності до відмінностей за відносними значеннями, які відображають тип та пропорційність тілобудови, підтверджує наше припущення щодо концентрації потужних м'язових груп у важковаговиків у верхній частині тулубу. Пояснення цієї тенденції базується на постулаті що підвищенні навантаження потребують потовщення м'язових волокон, збільшення їх кількості шляхом подовжнього розщеплення, що призводить до збільшення м'язового волокна [5] і, відповідно, збільшення загальної та відносної м'язової сили.

Висновки

1. За характером деяких антропометричних ознак, пропорцій тіла та соматотипу боксерів можна відокремити на дві окремі групи – легковаговиків, яка поєднує легшу, напівлегку, напівсередню вагові категорії та, важковаговиків, що складається зі спортсменів з середньої, напівважкої, важкої.

2. Найбільші відмінності за абсолютними значеннями виявлені за довжиною тіла, корпусу, тулубу, верхньої кінцівки, ОГК у стані спокою, на вдосі та видосі. Відмінностей за довжиною нижньої кінцівки та екскурсії грудної клітки у представників різних вагових категорій не спостерігається.

3. Для боксерів легких вагових категорій характерна відносна "довгоногість", яка, в свою чергу, є чинником, що обумовлює вище розташування ЦТ тіла, на відміну від важковаговиків у яких ЦТ знаходиться нижче, що забезпечує їм більшу стійкість тіла при здійсненні захисних дій та реалізації точних концентрованих ударів з максимальною мобілізацією швидкісно-силового компоненту тіла спортсмена. Разом з тим, більший розвиток м'язових груп плечового поясу може нівелювати розташування ЦТ тіла у представників різних вагових категорій.

4. Спортсмени легких вагових категорій відрізняються вузькою грудною кліткою, що у поєднанні з відносними значеннями довжини нижніх кінцівок свідчить про нормостенію (зі схильністю до астенії), на відміну від важковаговиків у яких спостерігається широка грудна клітка і гіперстенічний тип тілобудови. При цьому, у легковаговиків спостерігається помірна брахіморфія зі схильністю до доліморфії та виражена брахіморфія у важковаговиків.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі спрямовані на визначення рівня інформативності соматологічних параметрів тіла боксерів у відповідності до успішності реалізації професійної діяльності, зокрема спортивної, в залежності від стилю ведення двобою.

Використані джерела

1. Деркаченко И.В. Скоростно-силовые способности кикбоксеров разных тактических типов с учетом динамики ударного взаимодействия и уровня мастерства / Иван Васильевич Деркаченко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – 2014. – Вип. 118(4). – С. 49-51.
2. Коренберг В.Б. Качественный анализ спортивной двигательной активности / Владимир Борисович Коренберг // Человек в мире спорта: Новые идеи, технологии, перспективы : Тез. докл. Междунар. конгр. – М., 1998. – Т. 1. – С. 29-30.
3. Мартиросов Э.Г. Методы исследования в спортивной антропологии / Эдуард Георгиевич Мартиросов. – М. : Физкультура и спорт, 1982. – 199 с.

4. Минько А.А., Статистический анализ в MS Excel / Александр Александрович Минько. – М.: Издательский дом "Вильямс", 2004. – 448 с.
5. Морфология человека: учеб. пособие для студ. биолог. спец. вузов /под ред. Бориса Александровича Никитюка, Владимира Павловича Чтецова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990. – С. 175.
6. Носко М.О. Особливості проведення тренувального процесу при заняттях зі студентами у групах спортивного удосконалення: [спортивні ігри] / Микола Олексійович Носко, Олександр Олександрович Данілов, Валерій Миколайович Маслов // Фізичне виховання і спорт у вищих навчальних закладах при організації кредитно-модульної технології: підруч. для каф. фіз. вихов. та спорту ВНЗ. – К., 2011. – С. 115-134.
7. Ост'янов В. Н. Змагальна діяльність боксерів важких і легких вагових категорій / Валентин Наумович Ост'янов, Андрій Іванович Гриб, Олег Віталійович Копачко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2010. – №12. – С. 94 –98.
8. Приймак С. Г. Соматологічні особливості тілобудови спортсменів різних спеціалізацій / Сергій Георгійович Приймак // Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Біологічні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2016. – №1. – С. 93-102.
9. Проніков О. К. Вдосконалення якості фізичного виховання учнів та підготовки майбутніх учителів фізичної культури / Олександр Костянтинівич Проніков // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – 2015. – Вип. 125. – С. 405-408.
10. Романенко В.А. Диагностика двигательных способностей: учеб. пособ. для студ. биол. фак-тов / Валерий Александрович Романенко. – Донецк: ДонНУ, 2005. – 290 с.
11. Филимонов В.И. Бокс, кикбоксинг, рукопашный бой (подготовка в контактных видах единоборств) / Василий Иванович Филимонов, Равиль Ахатович Нигмедзянов. – М.: ИИНСАН, 1999. – 416 с.

Priymak S.

FEATURES OF STUDENTS' CONSTITUTION SPECIALIZING IN BOXING, DEPENDING ON THE WEIGHT CATEGORIES

Analysis of body parameters allowed to differentiate the groups that have similar morphological features of the constitution – "lightweights" and "heavyweights". The calculation of the relative values of the indicators to identify the characteristics of a constitution and proportions of individual body parts points to the prevalence of athletes in light categories of certain "long legs constitution", indicating the location above the center of gravity of the body in lightweights due to the greater length of the lower extremities. We can assume that "short legs constitution" of heavyweights is linked to the nature of the conduct of the combat, which is characterized by power or "knockout" style with mobilization of the organism on precise, concentrated bursts and provide maximum protection to the defense. For lightweights technical and tactical actions are more related to active movements around the ring with drawing a large number of strokes, but of less power and efficiency. Boxers of "heavy" groups are usually not characterized with high speed in the ring. Taking the strength of their blows, they focus on them, not the speed of technical action of the arms, legs and torso.

The "heavyweights" are characterized by high relative weight, which changes as the lightest weight category of up to severe natural increases that may indicate the need to mobilize large muscle groups muscular and active components that provide a powerful slog and / or a series of blows, unlike the lightweights, for which it is actual muscular coordination of accurate strikes in the unprotected part of the body of the enemy.

Athletes of light relative weight categories are characterized by narrow chest and broad chest, in conformity with the index of Pinye indicates the normal constitution of lightweights with a tendency to fatigue (dolimorphia), unlike the heavyweights, which in most cases have hypersthenic (brahimorphia) type of constitution. A similar trend with the index of sthenia, indicating a strong brahimorphia in heavyweights and moderate brahimorphia (with a tendency to dolimorphia) at lightweights.

We can assume that broad chest and the difference in strength of hand muscles, and especially of the back is a compensating factor that determines the homogeneity of the center of gravity of the body of athletes through active muscle's mass in the upper body of heavyweights.

Key words: dentistry, somatotype, figure, body proportions, boxing

Стаття надійшла до редакції 26.10.2016 р.

УДК 796.325 – 053.81:061.237

Рибалко П.Ф., Матлаш В.А., Андреева І.А.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ З ЮНАКАМИ-ВОЛЕЙБОЛІСТАМИ 18-20 РОКІВ

До державних установ, які організують і запроваджують фізичне виховання дорослих, відносяться середні і вищі спеціальні навчальні заклади. Фізична підготовка в державних установах є обов'язковою і здійснюється за офіційними програмами. Дана стаття розкриває питання визначення особливостей методики проведення занять з волейболу з юнаками 18-20 років, розроблена нами методика буде сприяти покращенню розвитку силових та швидкісно-силових здібностей студентів волейболістів, враховується структура і зміст занять при організації та проведенні тренувального процесу.

Ключові слова: студент, волейбол, фізичні здібності, тренувальний процес, методика.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Тенденція розвитку сучасного волейболу вимагає від спортсменів володіння великим арсеналом рухових умінь і навичок та високого рівня розвитку фізичних якостей.

Волейбол – одна із самих розповсюджених спортивних ігор у світі. Вона емоційна, захоплююча та доступна. Рухові дії волейболістів полягають у множині миттєвих стартів та прискорень, стрибків, у великій кількості вибухових ударних рухів при достатньо подовженому, швидкому і майже безперервному реагуванні на обставини що змінюються, що ставить високі вимоги до фізичних вправ.

Якісно новий рівень розвитку волейболу потребує нового рівня розвитку фізичних якостей спортсмена. Гравець повинен мати гарну загальну фізичну підготовку, яка повинна забезпечувати розвиток необхідних волейболісту фізичних якостей (швидкості, спритності, сили, витривалості, гнучкості) і виникнення великого числа рухових умінь та навичок [1, 3].

У програмі фізичного виховання студентів аграрного профілю волейбол займає велике місце. В багатьох вузах організуються секції з волейболу, а команди приймають участь в студентських, обласних та всеукраїнських змаганнях серед студентів аграрних ВНЗ. У зв'язку з цим виникає потреба у підвищенні ефективності проведення занять, що пов'язано з відгуком нових рішень в організації навчально-тренувального процесу [4].

Однією з найважливіших завдань волейболу є завдання котре визначає траєкторію та швидкість польоту м'яча та вміння своєчасно "вийти на м'яч" – зайняти певне положення для прийому, передачі м'яча, нападаючого удару, блокування. Здібність швидко вирішувати такі завдання розвиваються спеціальними вправами. Тільки на основі глибокого аналізу змагальної діяльності, виявлення основних тенденцій в розвитку сучасного волейболу можлива побудова ефективної підготовки волейболістів [5].

Розмаїття рухових навичок в ігрових діях, відрізняються не тільки за інтенсивністю зусиль, але й за координаційною структурою, сприяє розвитку фізичних якостей сили, витривалості, швидкості, спритності. Здібність волейболіста швидко орієнтуватися у постійно зміненій ситуації, обирати із багатого арсеналу різноманітних технічних засобів найбільш раціональне, швидко переходити від однієї дії до іншої.

Успішність підготовки спортсменів у сучасних умовах залежить від ефективності методів організації, управління та контролю, раціонального застосування сучасних технологій у тренувальному процесі, урахування індивідуальних, вікових, морфофункціональних особливостей, а також біомеханічних характеристик рухових дій [1].

Незважаючи на значні успіхи теорії і методики волейболу, у теперішній час ще далеко не вичерпані всі можливі резерви підготовки волейболістів. Одним із таких резервів є вдосконалення методики фізичної та технічної підготовки спортсменів. У цій області, на жаль, усе ще залишається ряд невирішених проблем.

Формулювання мети та завдань роботи. Обґрунтувати методику, яка сприяє підвищенню якості проведення занять з волейболу з юнаками 18-20 років.

1. Проаналізувати літературні джерела з питань визначення методики проведення занять з волейболу з юнаками 18-20 років.

2. Визначити показники розвитку силових та швидкісно-силових здібностей волейболістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засоби фізичної культури посідають чинне місце у системі профілактичних заходів, спрямованих на корекцію здоров'я, рівень якого у зв'язку з наслідками урбанізації, негативними екологічними впливами, стресовими діями та іншими чинниками [2, 4].

Деякі науковці проводячи певні дослідження стверджують, що деякі зміни в правилах гри вплинули на зміст змагальної діяльності. Зміни в її структурі і зміст необхідно враховувати при організації та проведенні тренувальних процесу волейболістів

Зважаючи на обов'язковість занять фізичною культурою у всіх вищих навчальних закладах (Закон України "Про фізичну культуру і спорт" (стаття 12), Державна програма розвитку фізичної культури і спорту та неабиякі проблеми щодо збереження здоров'я молоді у загальноукраїнському масштабі, однією із ключових проблем формування вітчизняних основ програмно-нормативного забезпечення фізичного виховання є підготовка і впровадження сучасних навчальних програм, які б забезпечували вимоги держави в сфері гармонійного розвитку, фізичного та психічного здоров'я молоді особи [2, 4].

Більшість тренерів і спортсменів намагаються вирішити свої психологічні проблеми, базуючись, у більшій мірі, на життєвому досвіді, без урахування психологічних закономірностей спортивної діяльності. І, як показує практика, це їм вдається дуже рідко (Алабин В., 1993; Волков Л., Родионов А., 2005).

На думку Николіча А., Параносича В., в основі спортивної орієнтації лежить система професійної діяльності, в результаті чого молода людина направляється в найбільш сприятливий для неї вид спорту, в якому вона може досягнути кращих результатів.

Шварц В., Хрущов С., зазначають, що стійкий інтерес до занять спортом у дітей і підлітків в значній мірі визначається правильністю вибору спортивної спеціалізації, що в свою чергу, залежить від відповідності індивідуальних особливостей, в специфіці виду спорту.

Волков Л. стверджує, що в основі будь-якої структури здібностей, в тому числі і спортивних, лежать задатки, які володіють стабільністю і мають природну, біологічну основу.

Виклад основного матеріалу. Під спортивним тренуванням розуміють педагогічний процес підготовки гравців до високих і найвищих досягнень в ході змагань.

Багаторічне спортивне тренування від новачка до спортсмена високого класу являє собою процес який протікає у відповідності з закономірностями розвитку фізичних здібностей, оволодіння технікою даного виду спорту, спортивної моторики, інтелектуальних і психологічних здібностей. Наукове обґрунтування цих законів і забезпечують можливість ефективної підготовки спортсменів високого класу в процесі багаторічного тренування. Одна із складових ефективного управління тренувальним процесом в системі багаторічного тренування – визначення провідних факторів, які в найбільшій мірі впливають на досягнення високого спортивного результату.

Знання методів і засобів тренування – одна з головних передумов для успішної підготовки і виховання волейболістів. Кожен тренер, як і кожен волейболіст, повинен постійно прагнути до вдосконалення своїх досягнень. І якщо тренер ставить перед собою завдання досягти високих перемог і серйозних успіхів, то він повинен рішуче боротися з перешкодами, які зустрічаються в роботі, підходити до справи творчо, мати мужність експериментувати [4; 5].

Але найвищих спортивних успіхів можна досягти, лише тоді, коли всі гравці однаково високо підготовлені по всім аспектам гри. Головним завданням спортивної підготовки волейболістів є виховання моральних якостей, зміцнення здоров'я, всебічний фізичний розвиток, підвищення функціональних можливостей організму, оволодіння комплексом спеціальних і техніко-тактичних навичок, а також теоретичних знань з волейболу, гігієни та самоконтролю [3].

Педагогічний експеримент – один з найбільш надійних методів перевірки отриманих під час дослідження даних та ефективності розробленої на цій основі методики.

Дослідження проводилося в 3 етапи на базі Сумського національного аграрного університету, в якому приймали участь дві групи: ПСМ (експериментальна група) та група студентів II та III курсу (контрольна група).

У процесі тренування та проведення дослідження брали участь тренери по волейболу, які працюють зі студентами.

Контрольна група займалася за традиційною програмною методикою і виконувала вправи в процесі заняття. Експериментальна ж група займалася відповідно до запропонованої методики і виконувала спеціалізовані вправи як перед початком, так і по закінченню тренувань.

Педагогічний експеримент дозволив нам впровадити запропоновану нами методику проведення тренувань з волейболу зі спортсменами котрі займаються в групах підвищення спортивної майстерності. Розроблена методика занять з волейболу включала в себе різні вправи спрямовані на розвиток силових та швидкісно-силових здібностей волейболістів.

На заняттях нами використовувались спеціальні вправи а саме вправи для розвитку стрибучості, сили рук, м'язів черевного пресу та спини з набивним м'ячем, вправи на швидкість переміщення.

При використанні спеціальних вправ ми додержувались таких правил: вправи виконувалися одна за одною таким чином щоб навантаження збільшувалося поступово; на початку давалися прості вправи, а потім складніші; після інтенсивних вправ виконувалися вправи на розслаблення.

На заняттях ми використовували вправи для м'язів рук та плечового поясу (кидки баскетбольних та набивних м'ячів).

Особлива увага була приділена вправам для м'язів ніг та тазу: підскоки, присідання, стрибки.

Підготовчі вправи за способом виконання поділялися на вправи без предметів та вправи з предметами (набивними та баскетбольними м'ячами, з гантелями та іншими обтяженнями).

Велику увагу на заняттях ми приділяли розвитку стрибучості. Для цього ми використовували різні присідання, стрибки з набивним м'ячем та штангою.

В основній частині тренувального заняття ми використовували різноманітні вправи для розвитку силових та швидкісно-силових здібностей волейболістів, а саме, кидки набивних м'ячів, стрибки на одній нозі з набивним м'ячем, стрибки з імітацією блокування з набивним м'ячем, а також згинання та

розгинання рук в упорі лежачи, згинання та розгинання тулуба із положення лежачи на спині з набивним м'ячем. Ці вправи виконувалися як на місці так і в співвідношенні з переміщенням.

Кидки набивного м'яча від грудей на дальність (зі стійки волейболіста)

Для розвитку швидкісно-силових здібностей, які необхідні при нападаючому ударі ми використовували на заняттях різноманітні вправи: кидки набивних м'ячів із-за голови двома руками з активними рухами кистей стоячи на місці та в стрибку через сітку, кидки волейбольних м'ячів на дальність з розбігу, в стрибку.

Для оволодіння навичками необхідними для блокування ми використовували: пересування приставними кроками правим та лівим боком, стрибкові вправи з підніманням рук угору з набивним м'ячем при цьому емітуючи блокування, різні невеликі швидкісні переміщення у поєднанні з блокуваннями, а також подвійне блокування та блокування один одного. Для розвитку вибухової сили на заняттях ми використовували вправи з обтяженнями: вистрибування зі штангою на плечах з повного присіду, напівприсіду на носках.

Нами було проведено тестування рівня фізичної підготовленості на початку та на прикінці дослідження з метою перевірки

На початку експерименту ми провели тестування рівня фізичної підготовленості волейболістів. Середні показники результатів дослідження представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

**Стан фізичної підготовленості студентів волейболістів
контрольної та експериментальної групи на початку педагогічного експерименту**

Тести Група	Стрибок вгору з розбігу (см)	Присідання за 20 сек	Біг тест 9-3-6-3-9 (сек)	Піднімання тулуба в сід за 10 сек	Кидок набивного м'яча(м)
КГ	309 ±1,04	18,7 ± 0,31	7,81±0,05	6 ± 0,3	26,5 ± 0,5
ЕГ	309 ±1,10	18,6 ± 0,30	7,8 ± 0,03	6,06 ± 0,2	26,4 ± 0,3

В результаті проведення тестування стрибка вгору з розбігу було виявлено, що середні показники КГ становлять 309 ± 1,04 см, а ЕГ 309 ± 1,10см.

При проведенні тестування з присідання за 20 сек. було виявлено, що середній показник КГ становить 18,7 ± 0,31, а ЕГ – 18,6 ± 0,30.

При проведенні тестування швидкісно-силових здібностей а саме тесту 9-3-6-3-9 було виявлено, що середній показник тестування КГ становить 7,81±0,05 сек , а ЕГ – 7,8 ± 0,03 сек.

Аналізуючи результати піднімання тулуба із положення лежачи за 10 сек. бачимо, що середній показник КГ становить 6 ± 0,3сек, а ЕГ – 6,06 ± 0,2сек.

Результати проведення тестування кидку набивного м'яча на дальність показали, що показники КГ становлять 26,5 ± 0,5м., а ЕГ – 26,4 ± 0,3 м.

Результати тестування яке було проведене на початку дослідження показали, що показники контрольної та експериментальної групи майже не відрізняються за рівнем фізичної підготовленості на початку експерименту.

Тестування фізичної підготовленості студентів волейболістів після впровадження розробленої нами методики з розвитку силових та швидкісно-силових здібностей представлено у таблиці 2.

Таблиця 2

**Стан фізичної підготовленості студентів волейболістів
контрольної та експериментальної групи наприкінці педагогічного експерименту**

Тести Група	Стрибок вгору з розбігу (см)	Присідання за 20 сек	Біг тест 9-3-6-3-9 (сек)	Піднімання тулуба в сід за 10 сек	Кидок набивного м'яча(м)
КГ	311 ±0,86	19,2 ± 0,2	7,71±0,4	6,7 ± 0,3	27,3 ± 0,4
ЕГ	327 ± 0,7	20,2 ± 0,19	7,25±0,06	8,13 ± 0,2	32,4 ± 0,6

В результаті проведення тестування стрибка вгору з розбігу наприкінці дослідження було виявлено, що середні показники КГ становлять 311 ± 0, 86 см, а ЕГ – 327 ± 0,7см.

При проведенні тестування з присідання за 20 сек. було виявлено, що середній показник КГ становить 19,2 ± 0,2, а ЕГ зріс 20,2 ± 0,19.

При проведенні тестування швидкісно-силових здібностей а саме тесту 9-3-6-3-9 виявлено, що середній показник КГ – 7,71 ± 0,4 сек, а ЕГ – 7,25 ± 0,06 сек.

Аналізуючи результати піднімання тулуба із положення лежачи за 10 сек. бачимо, що середній показник КГ – 6,7 ± 0,3сек, а ЕГ – 8,13 ± 0,2сек.

Результати кидку набивного м'яча на дальність показали, що показники КГ становлять 27,3 ± 0,4м., а ЕГ – 32,4 ± 0,6 м.

Результати тестування яке було проведене на початку дослідження показали, що показники КГ та ЕГ значно відрізняються між собою за рівнем фізичної підготовленості на прикінці експерименту.

Висновки.

1. Багаторічні спортивні тренування від новачка до спортсмена високого класу являє собою процес який протікає у відповідності з закономірностями розвитку фізичних здібностей, оволодіння технікою даного виду спорту, спортивної моторики, інтелектуальних і психологічних здібностей.

2. Вибір найбільш ефективних засобів та методів тренування направлених на підвищення фізичної підготовленості волейболістів, обґрунтовується на вимогах змагальних (календарних) ігор до рухової та функціональної підготовки. Тому із зростанням спортивної кваліфікації роль фізичної підготовленості спортсменів збільшується.

3. В результаті дослідження був встановлений якісний вплив спеціальних фізичних вправ на фізичну підготовку спортсменів волейболістів. Розроблена нами методика, та впровадження її в експериментальну групу, свідчить про ефективність використання спеціальних фізичних вправ для розвитку та удосконалення силових та швидко-силових здібностей волейболістів.

Використані джерела

1. Гаркуша С.В. Факторна структура спеціальної підготовленості висококваліфікованих волейболістів / С.В. Гаркуша // Вісник Чернігівського педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка. Вип. 44. – Чернігів: ЧДПУ, 2007. – № 44.
2. Закон України "Про фізичну культуру і спорт". Книга вчителя фіз. культ. / упоряд. С.І. Операйло та ін. – Х. :Горсінг плюс, 2005. – 41 с.
3. Кандрашова Л.І. До питання адаптації студентів аграрних ВНЗ III-IV рівнів акредитації: теоретичний аспект / Л.І. Кандрашова // Нові технології навчання. – 2010. – Вип. 63, Ч. 2. – С. 87-93.
4. Пилипей Л.П. Систематизація напрямків підготовки спеціалістів у ВНЗ згідно з вимогами до професійно-прикладної фізичної підготовки / Л.П. Пилипей // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – Київ. – № 1. – 2008. – С. 56–64.
5. Спирин М.П. Современная деятельность волейболистов на современном этапе развития игры / М.П. Спирин, Г.Я. Шипулин, О.Е. Сердюков, О.В. Черних // Теория и практика физической культуры. – 2007. – №9. – С. 34 – 37.

Rybalko P., Matlash V., Andreyeva I.

THE PECULIARITIES OF THE REALIZATION OF SECTIONAL CLASSES WITH YOUNG MEN-VOLLEYBALL PLAYERS OF 18-20 YEARS

Today the integration of higher education of Ukraine into the European educational space is going on, therefore the improvement of national system of higher education should be the primary task, which in its turn will be aimed at high quality training and education of the students according to modern requirements. The government agencies that organize and implement physical education of adults, include secondary and higher special educational institutions. Physical training in state institutions is compulsory and is carried out through official programs.

This article reveals the questions of determination of the features of the methods of learning volleyball with the young men of 18-20 years.

We have developed a technique which would improve the development of strength and speed-strength abilities of the students of the volleyball team, the structure and content of the classes in organizing and conducting the training process is taken into account.

The high level of the development of modern volleyball as a sport makes it one of the most effective means of comprehensive physical development.

A variety of movement skills in the game actions differs not only in the intensity of efforts, but the coordinating structure, contributes to the development of physical qualities of strength, endurance, speed, agility. The ability of the player to navigate quickly in a constantly changed situation, to choose from a rich arsenal of technical means the most efficient, to move quickly from one activity to another, leads to the achievement of high mobility of nervous processes, the highest sporting success can be achieved only when all players are equally highly trained in all aspects of the game.

The main objective of volleyball sports training is to educate the moral qualities of the character, health promotion, comprehensive physical development, enhancing the functionality of the body, mastering a set of specific technical and tactical skills and theoretical knowledge of volleyball, hygiene and self-control.

Key words: *a student, volleyball, physical abilities, a training process, method.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 796.325/796.012.62

Самохвалова І.Ю., Мелюшкина В.В.

РОЗВИТОК ШВИДКІСНО-СИЛОВИХ ЯКОСТЕЙ У СТУДЕНТОК АГРАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬСЯ ВОЛЕЙБОЛОМ

У статті представлені результати педагогічного експерименту, в якому визначалась динаміка зміни показників розвитку швидкісно-силових якостей студенток Сумського національного аграрного університету, які займаються волейболом. Використовувался аналіз літературних джерел, тестування рівня швидкісно-силової підготовки, метод математичної статистики.

У результаті дослідження доведена ефективність використання на тренувальних заняттях комплексу вправ для розвитку швидкісно-силових якостей студенток аграрного університету, які займаються волейболом.

Ключові слова: швидкісно-силові якості, комплекс вправ, волейбол, студентки.

Постановка проблеми. Сучасний волейбол пред'являє до фізичного розвитку волейболіста високі вимоги. Кожен гравець бере участь як у нападі, так і у захисті, що потребує гарної швидкісно – силової підготовки, а багаторазове варіативне виконання технічних прийомів і тривалість гри вимагають особливої витривалості [8].

Швидкісно-силові здібності є своєрідним сполученням силових та швидкісних можливостей. Вони визначаються, як здатність розвивати максимальну м'язову напругу у мінімальний проміжок часу [6].

Дослідження показують, що високого рівня розвитку швидкісно-силових якостей можна домогтися лише при використанні всіх основних засобів в їх раціональному поєднанні. При цьому вибір вправ, їх обсяг та інтенсивність залежать від рівня фізичної підготовленості спортсменів, їх віку, спортивної спеціалізації, кваліфікації, а також завдань, що вирішуються на тренувальному занятті [4, 6].

На даному етапі розвитку студентського спорту арсенал методичних і наукових розробок з проблеми підвищення якості тренувального процесу та ефективності змагальної діяльності більшості студентських команд є недостатнім.

Більшість засобів для розвитку швидкісно-силових якостей, в тренуванні студентської команди за своєю динамічною та кінематичною структурою не відповідають основним руховим діям волейболістів. Ця проблема набуває особливого значення, коли команда вищого навчального закладу укомплектована студентами, які навчаються на різних курсах і, мають різну фізичну підготовку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження Р.І. Позерко, В.І. Проненко показали, що від рівня розвитку фізичних якостей і здібностей специфічних для гри у волейбол, залежить володіння техніко-тактичними навичками. Чим вищий рівень розвитку спеціальних якостей і здібностей, тим швидше можна оволодіти основами техніки і тактики волейболу [8].

Ю.В. Верхошанський зазначає, що рівень швидкісно-силової підготовленості та вміння спортсменів повноцінно його використовувати є визначальним у вдосконаленні технічної майстерності в різних видах спорту, що вимагають прояву вибухових зусиль зокрема у волейболі [3].

На думку Н.Г. Озоліна, в основі швидкісно-силових здібностей знаходяться функціональні можливості нервово-м'язової системи, які дозволяють здійснювати дії, в яких разом зі значною м'язовою напругою необхідна максимальна швидкість рухів [7].

Максимальні параметри напруги м'язів досягаються при відносно повільному їх скороченні, а максимальна швидкість рухів – в умовах максимального навантаження, за дослідженнями В.М. Артюра. Між одним та другим максимумом знаходиться область прояву швидкісно-силових здібностей [1].

Х.Б. Ланда відзначив, що центральна проблема виховання швидкісно-силових здібностей – це проблема оптимального поєднання у вправах швидкісних і силових характеристик рухів. Труднощі її вирішення випливають з того, що швидкість рухів і ступінь подоланого обтяження пов'язані обернено пропорційно, протиріччя між швидкісними і силовими характеристиками рухів усуваються на основі збалансування їх таким чином, щоб досягалась, можливо, велика потужність, що проявляється зовні сили з пріоритетом швидкості дії [5, с. 80].

Стрибки як засіб розвитку швидкісно – силових якостей досліджують А.В. Беляєв, Е.В. Фомин. Автори зазначають, що під час розвитку швидкісно-силових якостей, необхідно враховувати взаємодію вправ різної направленості, тому що під час невірної підібраній послідовності виконання вправ кінцевий результат може бути протилежний запланованому [2].

Мета дослідження: експериментально довести ефективність використання комплексу вправ для підвищення рівня розвитку швидкісно-силових якостей у гравців жіночої волейбольної команди аграрного ВНЗ.

У дослідженні взяли участь студентки – члени збірної команди з волейболу Сумського національного аграрного університету у кількості 12 чоловік. Використовувались педагогічні методи досліджень визначення рівня розвитку швидкісно-силових якостей та методи математичної статистики.

Виклад основного матеріалу. На початку експерименту було проведено тестування рівня розвитку швидкісно-силових якостей гравців жіночої збірної з волейболу за показниками: стрибок у довжину з місця, біг 20м, стрибок у висоту з розбігу, човниковий біг 4x9м., стрибок у висоту з місця.

Далі до тренувального процесу жіночої волейбольної команди були включені вправи для розвитку швидкісно-силових якостей, які виконувались гравцями три рази на тиждень у продовж трьох місяців до початку змагального періоду на тренуваннях. Під час проведення тренувань швидкісно-силові вправи використовувались в межах інтервального методу, який передбачав виконання вправ з регламентованими паузами відпочинку. Наприкінці підготовчого періоду річного макроциклу було проведене проміжне тестування рівня розвитку швидкісно-силових якостей.

В рамках кожного окремого тренувального заняття неодмінною умовою якісного виконання швидкісно-силових дій була ґрунтовна розминка, засобами якої служили допоміжні, спеціально-підготовчі вправи, що виконувались з поступовим збільшенням темпу і швидкості рухів. Ці вправи були спрямовані не лише на розвиток швидкісно-силових якостей, але й на підвищення ступеня їх реалізації у змагальній діяльності.

Для розвитку сили м'язів і швидкості їх скорочення волейболістам був запропонований комплекс вправ, який умовно можна поділити на декілька груп. Перша група – швидкісні вправи з опором та без (біг з чергуванням високої та низької інтенсивності, човниковий біг).

Друга група – вправи з обтяженням й опором для вибіркового розвитку сили окремих м'язових груп.

Третя група – стрибкові вправи з обтяженням та без обтяження.

Четверта група – вправи з м'ячем для поліпшення технічної підготовки: нападаючі удари, блокування, відпрацювання комбінацій в швидкому темпі, гра з завданням та вільна гра. Ці вправи виконувались під час відпочинку між окремими повтореннями вправ для розвитку швидкісно-силових якостей.

Після закінчення змагального періоду вправи для розвитку швидкісно-силових якостей виконувались коловим методом. Режим виконання вправ передбачав тривалість однократного виконання вправи – 5-7 с; інтенсивність – близька до максимальної, за якої зберігається досить високий рівень точності дій; інтервали відпочинку між окремими повтореннями – 80-85 с; число повторень вправи в одній серії – 8-10; інтервали відпочинку між серіями – 6 хв.; число серій – 3; загальна тривалість заняття – 1 година 40 хв. – 1 година 50 хв.

У другій декаді травня було проведене кінцеве тестування, яке допомогло визначити вплив запропонованих вправ на рівень розвитку швидкісно-силових якостей спортсменок.

Таблиця1

Динаміка зміни показників рівня розвитку швидкісно-силових якостей студенток аграрного університету, які займаються волейболом

№	Назва тесту	Початковий рівень	По закінченню підготовчого етапу	Кінцевий рівень
1.	Стрибок у довжину з місця	176±2,83	183±3,21	186±2,52
2.	Біг 20 м.	3,8±0,05	3,83±1,98	3,86±0,03
3.	Стрибок у висоту з розбігу поштовхом двома ногами з торканням рукою мітки	251±1,23	255±0,87	260±0,64
4.	Човниковий біг 4x9м.	10,5±0,17	10,0±0,22	9,4±0,36
5.	Стрибок у висоту з місця поштовхом двома ногами	40±0,82	44±0,82	46±0,53

Проведене на початку підготовчого періоду тестування виявило, що показники стрибка у довжину з місця та бігу на 20 м знаходяться на низькому рівні, стрибка у висоту з розбігу, човникового бігу та стрибка у висоту з місця на рівні нижче за середній (табл. 1).

На підставі отриманих даних ми зробили висновок про необхідність додаткової роботи над розвитком швидкісно-силових якостей гравців студентської жіночої команди з волейболу.

Наприкінці підготовчого періоду річного макроциклу ми провели проміжне тестування рівня розвитку швидкісно-силових якостей. Аналіз отриманих результатів гравців жіночої волейбольної команди показав, що покращились майже всі показники (табл. 1).

Результати проміжного тестування дозволяють заключити, що застосування запропонованого комплексу вправ в тренувальному процесі в підготовчому періоді річного макроциклу позитивно вплинуло на розвиток швидкісно-силових якостей гравців у волейбол.

В змагальному періоді завдання тренувального процесу змінюються. Увага акцентується на техніко-тактичній підготовці, особливе місце займає психологічна підготовка, значення фізичної підготовки зменшується та зміщується в бік підтримання функціонального стану гравців команди.

Наприкінці навчального року у перехідному періоді річного макроциклу було проведене остаточне тестування студенток, які займаються волейболом, що дозволило визначити вплив комплексу вправ на рівень розвитку швидкісно-силових якостей.

Аналіз отриманих кінцевих результатів тестування жіночої студентської волейбольної команди показав, що показники стрибка у довжину з місця та бігу 20 м змінились з низького рівня до нижче за

середній, показники стрибка у висоту з розбігу, човникового бігу та стрибка у висоту з місця зросли з середнього рівня до високого рівня (табл. 1).

Таким чином, комплекс вправ для розвитку швидкісно-силових якостей і аналіз отриманих результатів тестування гравців в річному циклі, дає змогу казати про позитивну динаміку зміни по всіх показниках.

Висновки. За результатами проведеного аналізу фахових науково-методичних джерел нами обґрунтована важливість та необхідність використання на тренувальних заняттях з волейболу вправ для розвитку швидкісно-силових якостей. Результати дослідження вихідного рівня розвитку швидкісно-силових якостей гравців жіночої волейбольної команди аграрного університету мали низький та нижче за середній рівень. Використаний і впроваджений в практику комплекс вправ для розвитку швидкісно-силових якостей дав змогу гравцям студентської жіночої волейбольної команди покращити свою фізичну підготовку. Після проведення експерименту нами виявлений статистично достовірний приріст показників розвитку швидкісно-силових якостей. Показники стрибка у довжину з місця збільшились на 5,68%, потрійного стрибка – на 7,21%, стрибка вгору з місця на 15%.

Використані джерела

1. Артюр В.М. Швидкісно-силові можливості у баскетболістів різної кваліфікації / В.М. Артюр // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: [сб. наук. пр. під ред. С.С. Єрмакова]. – Харків, ХДАДМ (ХХАІ), 2002. – №21. – С. 6 – 9.
2. Беляев А.В. Волейбол: учебник для высших учебных заведений физической культуры / А.В. Беляев, М.В. Савина – М.: Физкультура, образование, наука, 2000. – 368 с.
3. Верхошанский Ю.В. Программирование та організація тренувального процесу / Ю.В. Верхошанський. – М.: ФиС, 1985. – 176 с.
4. Коренберг В.Б. Основы качественного биомеханического анализа / В.Б. Коренберг. – М.: Физкультура и спорт, 2010. – 208 с.
5. Ланда Б.Х. Методика комплексной оценки физического развития и физической подготовленности / Б.Х. Ланда. – Москва: Советский спорт, 2012. – 208 с.
6. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры: [учеб. пособие для ин-тов физ. культуры] / Л.П. Матвеев. – М.: Физкультура и спорт, 2004. – 543 с.
7. Озолин Н.Г. Настольная книга тренера. Наука побеждать/ Н.Г. Озолин. – М.: Астрель, 2003. – 863 с.
8. Позерко Р.І. Особливості техніко-тактичної підготовки волейболістів у вищих навчальних закладах [Електронний ресурс] / Р.І. Позерко, В.І. Проненко. – Режим доступу: <http://slavutajournal.com.ua/archiv-nomeriv/slavuta-vipusk-4-5-2011/>

Samokhvalova I., Melyushkina V.

THE DEVELOPMENT OF SPEED-STRENGTH QUALITIES OF THE FEMALE STUDENTS OF AGRARIAN UNIVERSITY DEALING WITH VOLLEYBALL

Speed-strength exercises are the physical basis for formation of motor skills necessary to perform many technical actions in volleyball.

High level of speed-strength qualities can be achieved if to consider their volume and intensity of the level of physical preparedness of the athletes, age, sport specialization, skills and the problem solved at this stage of the training process.

The article presents the results of the pedagogical experiment, which determined the dynamics of the changes of the level of speed-strength qualities of the female students of Agrarian University who are engaged in volleyball.

The following methods were used as the analysis of the literature, the testing of speed-strength qualities and the method of mathematical statistics. According to the results of the analysis of professional scientific-methodical sources we have justified the importance and necessity of using in training sessions of volleyball the exercises for the development of speed-strength qualities. This issue is of particular importance when the team completed the university students who are studying at different rates and have different physical fitness.

Research shows that a high level of speed – power qualities can be achieved only by using all assets in their rational combination. The choice of exercises, their volume and intensity depend on the physical fitness of athletes, their age, sports specialization, qualifications, and problems solved on training session. At this stage of development of student sport arsenal methodical and scientific developments on the issue of improving the quality of the training process and the effectiveness of most competitive student teams is insufficient.

The results have showed the positive dynamics of the changes in the development of speed-strength qualities. The indicators of long jump from the seats and running at 20 m have changed from the low level to below the national average and the high jump with a run, shuttle run and jump from high places – from middle to high level.

The efficiency of using in training sessions a set of the exercises for the development of the indicators of speed-strength qualities of Agrarian University of the female students who are engaged in volleyball has been proved.

Key words: *speed-strength qualities, a complex of exercises, volleyball, the female students.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ З ІНОЗЕМНИХ МОВ

Стаття розглядає питання формування комунікативної іношомовної компетенції у студентів немовних факультетів. Охарактеризовано поняття та складові комунікативної іношомовної компетенції, що є необхідними у професійній діяльності фахівця. Наголошено на важливості навчання читання з розумінням фахових текстів для формування іношомовної комунікативної компетенції. Розвиток іношомовної комунікативної компетенції студента потребує використання комунікативного підходу до навчання, що включає інтерактивні методи навчання. Важливим і актуальним залишається принцип особистісно-орієнтованого викладання іноземної мови з об'єктивним врахуванням особливостей засвоєння матеріалу кожним студентом для створення у групі сприятливого навчального середовища.

Ключові слова: комунікативна іношомовна компетенція, мовна здатність, мовна активність, соціокультурна компетенція, загально-навчальна компетенція, рецептивні види мовленнєвої компетенції, особистісно-орієнтоване викладання, сприятливе навчальне середовище.

Глобалізація як реальність XXI ст., сформована все більш інтегрованою світовою економікою, появою нових інформаційно-комунікаційних технологій, появою міжнародної мережі знань та значною роллю іноземних мов, а особливо – англійської. Зрозуміло, що вона справляє величезний вплив на вищу освіту. Тому сьогодні однією із головних цілей освіти є формування у студента такої професійної компетентності, до структури якої була б органічно інтегрована іношомовна складова як інструмент у діалозі культур і цивілізацій сучасного світу. Метою освіти є взаємопов'язаний комунікативний і соціокультурний розвиток студентів засобами іноземної мови для підготовки їх до міжкультурного та мультикультурного спілкування у різноманітних сферах діяльності. А головними завданнями викладача, як фасилітатора, є створення сприятливого для навчання та мотиваційного середовища для студентів.

Тому у процесі вивчення іноземної мови викладачу головну увагу слід звернути на розвиток комунікативно-когнітивних умінь студентів та мотивовано організувати навчально-пізнавальну, інформаційно-комунікативну, рефлексивну діяльність: від постановки цілей до отримання і оцінювання результатів.

Існує багато визначень терміну "іношомовна компетентність" у цілому ряді гуманітарних наук (філософії, педагогіки, психології, соціології тощо), та появу цього терміна пов'язують із іменем відомого зарубіжного вченого Н. Хомського. У його концепції вивчення мов зустрічаємо такі поняття: як: "граматична компетентність" (grammar competence), "мовна здатність" (linguistic competence), "мовне застосування" (language use), "мовна активність" (linguistic performance) [6].

Науковець С. Савіньон визначає комунікативну компетентність як здатність функціонувати у реальних умовах спілкування, тобто в динамічному обміні інформацією, де лінгвістична компетенція повинна пристосовуватися до прийому обширної інформації як лінгвістичного, так і паралінгвістичного характеру [7].

Проаналізувавши погляди багатьох вчених-спеціалістів із даної теми, а саме: І. Баценко, Г. Богін, В. Берман, А. Вербицький, Т. Вольфовська, Н. Гез, В. Гнаткевич, Г. Гринюк, В. Ключко, О. Коваленко, Т. Костюкова, В. Коростильов, М. Куріч, Е. Мірошніченко, Ю. Пассов, М. Полат, Прадівляний, Н. Проценко, І. Смольяннікова, О. Тарнопольський, R. Ellis, I. Nation, N. Schmitt, W. Widdowson ми можемо охарактеризувати іношомовну комунікативну компетентність студентів немовних факультетів як здатність майбутнього спеціаліста: 1) реалізовувати знання як професійні (професійна діяльність) і лінгвістичні (граматика, фонетика, лексика), а також іношомовні комунікативні вміння (здійснювати ефективне спілкування); 2) виховувати такі якості, як: комунікативність, толерантність та здатність до подолання психологічного бар'єру під час іношомовного спілкування.

Метою статті є виокремити головні елементи комунікативної іношомовної компетенції та розглянути дієві методи її формування у студентів, оскільки професійне іношомовне спілкування є складовою професійної компетентності конкурентоспроможного мобільного фахівця у глобальному світі.

Згідно із О. Коваленко формування у студентів умінь і навичок іношомовного спілкування передбачає досягнення ними такого рівня комунікативної компетенції, який би був достатнім для

здійснення спілкування у певних комунікативних сферах, тобто формування здатності та готовності спілкуватися в чотирьох його видах: аудіювання, читання, говоріння, письмо. Для досягнення цієї мети викладачам допоможе застосування ефективних інтерактивних методів викладання [3, с. 21-22].

Щодо організаційних форм роботи, то слід наголосити на тому, що крім традиційно популярних індивідуальних та фронтальних необхідно ширше використовувати групову та парну роботу, що потребують організаційних навичок від викладача та спонукають студентів до самореалізації та покращують їхню мотивацію до вивчення предмету при комунікативно орієнтованому навчанні.

Метою викладача має бути створення мотиваційного середовища для студентів у процесі вивчення іноземної мови, де важливо є застосовувати такі принципи:

1. Принцип функціонального підходу до вивченні іноземної мови. У цьому підході, який є основний, комунікативність, як основна функція, формується та краще удосконалюється як у лінгвістичному, так і у концептуально-тематичному спрямуванні.

2. Принцип неперервності та послідовності у відборі матеріалу. Цей принцип забезпечує органічний зв'язок між лінгвістичним та тематичним змістом навчального матеріалу.

3. Принцип доступності у викладі програмного матеріалу для ефективного засвоєння його змісту із урахуванням проблемного навчання, педагогічного підходу та оцінювання.

4. Принцип спіралеподібної прогресивності, що тісно пов'язаний з принципом доступності, завдяки якому освоєння нового тематичного та лексичного змісту відбувається на основі уже здобутих знань при поступовому ускладненні і програмного матеріалу, і завдань до текстів та використанні різноманітних форм оцінювання.

5. Принцип особистісно-орієнтованого підходу до викладання іноземних мов з об'єктивним урахуванням особливостей засвоєння матеріалу кожним студентом, оскільки не всі студенти однаково сприймають та швидко й ефективно опрацьовують новий матеріал [3, с. 20-21].

6. Принцип інтерактивності та інтеграції для удосконалення рецептивних видів мовленнєвої компетенції (аудіювання та читання) має також комунікативний характер. Опрацюванню тексту передують робота з активізації життєвого, мовного і мовленнєвого досвіду студентів, із залученням їх до обміркування змісту цього тексту. Після перевірки розуміння тексту викладач працює в напрямку інтеграції змісту або проблем тексту до комунікативного контексту всього заняття.

Отже, перехід від догматичного, статистичного до нормативного, розвиваючого навчання надає викладачеві гнучкості та можливості творчої складової у процесі викладання предмету та створення підручника [3, с. 20-21].

Узагальнивши погляди вище вказаних дослідників, ми погоджуємося, що ключовими складовими комунікативної компетенції, необхідними у професійній діяльності фахівця є:

1) мовленнєва компетенція, що забезпечує вироблення і вдосконалення вмінь та навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі);

2) мовна компетенція, що виявляється у засвоєнні студентами системних знань про мову як засіб вираження думок і почуттів людини та формування мовних умінь і навичок;

3) соціокультурна компетенція – це засвоєння культурних і духовних цінностей свого та інших народів, які сприяють естетичному і морально-естетичному розвитку;

4) загально-навчальна компетенція – це формування загально навчальних умінь і навичок студентів, опанування стратегій, що визначають мовленнєву діяльність, передусім спрямовану на вирішення навчальних завдань і розв'язання життєвих проблем.

Гринюк Г.А. та Семенчук Ю.О. окремо виділяють лексичну компетенцію і визначають три етапи у процесу її формування:

1) семантизації лексичних одиниць та створення орієнтовної основи для наступного формування лексичних навичок;

2) автоматизації дій студентів з лексикою на рівні слова, та словосполучення;

3) етап автоматизації дій студентів з лексичними одиницями на текстовому рівні [1, с. 14-16].

Як зазначає Вольфовська Т.О., дотримання етапів формування лексичної компетенції створює сприятливі передумови для свідомого засвоєння студентами іншомовної лексики як при обговоренні текстів фахового спрямування, так і при розігруванні навчальних комунікативних ситуацій. А застосування інтерактивних методів навчання на кожному етапі підвищує ефективність та результативність навчання [1, с. 14-16].

Читання іноземною мовою як комунікативне вміння та засіб спілкування є важливим видом мовленнєвої діяльності та більш розповсюдженим способом іншомовної комунікації, яким студенти ВНЗ повинні оволодіти згідно з вимогами програми з іноземних мов.

Надзвичайно актуальним є навчання читання з розумінням фахових текстів (в тому числі автентичних) для формування іншомовної комунікативної компетенції у майбутніх спеціалістів у різних галузях науки.

Як відомо, традиційне читання не дає змоги охопити всю потрібну інформацію, оскільки читач не може швидко виокремити її. Ось чому для набуття вміння швидко орієнтуватись у величезному потоці інформації слід навчитись швидкого читання.

Навчання читання є складним і довготривалим процесом, у якому розрізняють три основні етапи:

- 1) розвиток навичок техніки читання;
- 2) ознайомлювальне читання;
- 3) вивчаюче та переглядове читання.

На першому етапі сформовані автоматизми розпізнавання букв, буквосполучень та графічних образів цілих слів, словосполучень згодом складають основу навичок швидкого читання.

На другому етапі студенти вміють швидко читати вголос і про себе з розумінням основного змісту та найбільш суттєвих деталей. Отже, ознайомлювальне читання – це читання з розумінням основного змісту тексту.

На третьому етапі навчання читання студенти вміють читати текст з повним його розумінням та критичним осмисленням інформації з тексту. А переглядове читання – це швидше читання з пошуку необхідної інформації чи інформації, яка цікавить.

На кожному етапі навчання читання студенти повинні виконувати багато вправ різного типу, що дасть змогу ефективно засвоїти не тільки лексичні одиниці до теми та вміло застосовувати їх на практиці, а й використовуючи здобуту інформацію з тексту. Це допоможе опанувати швидку техніку читання будь-яких текстів та оригінальних текстів за фахом зокрема. Важливо також, щоб тексти для читання були інформативні та цікаві студентам.

Тому викладачеві слід добирати навчальний матеріал таким чином, щоб кожна тема з його циклу доповнювала попередню і відносно змісту, і лексичного матеріалу, а також містила комплекс лексичних завдань і описового характеру, і творчого, і тести різного виду. Завдання з кожної теми урізноманітнюють способи опрацювання лексики та дозволяють у порівняно короткий термін проконтролювати рівень сформованості мовленнєвих навичок і вмінь студентів та подальшого їх розвитку і застосування на практиці.

Навчання мовлення відбувається у процесі презентації та відпрацювання нового лексичного матеріалу, в основному у формі діалогу чи полілогу, які розвивають вміння швидкого і точного висловлювання студентів.

Основним завданням навчання діалогічного мовлення є спонтанне говоріння студентів, яке базується на попередньому опрацюванні комунікативних одиниць на рівні діалогічної єдності, мікродіалогу і самостійного діалогу. Для цього слід перейти від традиційного методу активного навчання іноземної мови до комунікативного з використанням інтерактивних методів навчання та інноваційних технологій на заняттях іноземної мови для швидкого засвоєння великої кількості нового матеріалу. Це – методи, що стимулюють студентів до творчої, продуктивної праці, викликають прагнення до активних дій, спілкування і висловлювання власних думок англійською мовою.

Інтерактивність у навчанні можна пояснити як здатність до взаємодії, навчання у режимі бесіди, діалогу, дій, тому доцільно на занятті включати роботу з презентації вивченого окремого матеріалу, розігрування діалогів, історій та сценки. Отже, інтерактивним можна назвати метод, в якому той, хто навчається, є учасником, а не лише слухачем чи спостерігачем.

Інтерактивні методи ділять на дві групи, де: 1) однією із сторін виступає викладач і 2) спілкування відбувається між студентами. Щодо першої групи, то тут викладач може застосовувати бесіди, дискусії, проблемні лекції, семінари-обговорення, семінари "питання – відповідь", дискусії із провокаційними запитаннями, консультації. До другої групи належать бесіди, дискусії, круглі столи, "мозковий штурм", групове вирішення конкретних ситуацій, ділові, рольові та дидактичні ігри, бізнес-симуляції, проектні презентації, інтернет-пошук фахової інформації, парні інтерв'ю, обмін думками тощо.

На етапі актуалізації опорних знань можна використовувати такі методи, як: "Ланцюжок", "Пінг-понг" і побудова асоціативного куща, "мозковий штурм", "Так-ні", використання сигнальних карток. Такі методи можна використовувати й при вивченні нового лексичного матеріалу.

Оскільки в основі інтерактивних методів навчання лежить спілкування, вони сприяють інтенсифікації та оптимізації навчального процесу, під час якого студенти мають змогу:

- 1) аналізувати навчальну інформацію та творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу;
- 2) формувати власну думку, правильно її висловлювати, доводити власну точку зору, аргументувати й дискутувати;
- 3) моделювати власний соціальний досвід через включення в різні життєві ситуації;
- 4) розвивати навички творчої та проектної діяльності, самостійної роботи.

Для розвитку письмових навичок слід пропонувати для виконання студентами різного виду вправи: здійснити короткий виклад змісту прочитаного, написання слів за заданими літерами, завдання на підстановку, відповіді на запитання щодо змісту тексту, складання запитань, переклад речень з української англійською мовою тощо.

Важливо є змінити відношення і до оцінювання: його слід розглядати не як покарання студентів, а як показник особистого розвитку та досягнень, оскільки мотивація, позитивне ставлення до виконання досягаються і ефективним оцінюванням.

Серед способів оцінювання, які найчастіше використовуються при інтерактивному навчанні, можна виділити такі:

- 1) експрес-опитування – стислі письмові або усні відповіді;
- 2) тест – завдання, до кожного з яких пропонується 3-4 варіанти відповідей, а студенти повинні вибрати одну правильну;
- 3) самостійна або контрольна робота;
- 4) виконання проектних робіт студентами;
- 5) спостереження – оцінювання студента під час роботи в групі;
- 6) самооцінка, оцінка в парах.

Отже, для проведення занять, метою яких є удосконалення іншомовної комунікативної компетенції студентів, викладачу слід підбирати сучасний цікавий та актуальний матеріал професійного спрямування, що забезпечує практичною інформацією для розвитку загальних та спеціальних фахових усних і письмових комунікативних навичок. Усі тексти повинні супроводжуватися завданнями різного виду, що спрямовані на контроль розуміння прочитаного, поповнення лексичного запасу та практичне його застосування.

Формування іншомовної комунікативної компетенції може бути досягнуто лише при максимальній ефективності навчального процесу, що досягається за допомогою застосування сучасних інформаційних технологій. Вони дають можливість отримати мовне середовище у навчальних умовах, що сприяє практичному оволодінню іноземною мовою та дозволяють задіяти чотири основних види мовленнєвої діяльності (аудіювання, мовлення, читання, письмо). Викладачу доцільно застосовувати мультимедійні засоби та поряд з підручниками і посібниками автоматизовані навчальні курси з іноземних мов ("Read'n Rol", "How to Read in the Content Areas", "Compu-Read", "Language", "TripplePlay Plus", "TripplePlay Englis", "English for Communication", "Learn to Speak English" та ін.), які є мультимедійними продуктами, а також електронні словники, енциклопедії тощо. Впровадження Інтернет-ресурсів як засобу навчання іноземної мови стає все більш актуальним сьогодні для викладачів, оскільки вони мають інтерактивний характер.

У зв'язку із процесом інформатизації навчання слід застосовувати інформаційно-комунікативні технології (мультимедійні та комп'ютерні технології) у вивченні іноземних мов, комунікативно-мовленнєвого і когнітивного розвитку студентів, розвитку їхніх творчих можливостей і здібностей та створення умов для самоосвіти, участі у проектній діяльності, організації і проведенні навчально-пошукової роботи. Різні види навчальної роботи збагатять студентів реальним досвідом міжкультурного спілкування іноземною мовою у віртуальному просторі.

Приходимо до висновку, що набуття іншомовної професійно спрямованої компетентності дозволить майбутньому фахівцеві виконувати різні види робіт з оригінальною літературою зі спеціальності, а саме: розуміти зміст, вміти отримати необхідну інформацію, перекласти або реферувати необхідний матеріал; мати навички діалогічного мовлення, а також володіти зв'язним монологічним мовленням на рівні як самостійно підготовленого, так і не підготовленого висловлювання, розуміти діалогічне та монологічне мовлення в межах вивченого матеріалу; володіти навичками як усного, так і письмового перекладу; вміти стисло та точно висловлювати думки обома мовами; вміти використовувати засоби сучасних інформаційних технологій під час спілкування та передачі інформації, тобто – оволодіти іншомовною комунікативною компетенцією для професійних цілей, оскільки метою навчання іноземної мови є формування у студентів комунікативної компетенції, яка передбачає вміння використовувати іноземну мову як засіб спілкування у різноманітних сферах життя, а головним чином – у професійній сфері, адже головним викликом сучасності є здобуття разом із професійними навичками і вміння спілкуватися іноземною мовою.

Використані джерела

1. Вольфовська Т.О. Комунікативна компетентність молоді як одна з передумов досягнення життєвої мети / Т.О. Вольфовська // Шлях освіти. – 2001. – № 3. – С. 13 – 16.
2. Ключко В.І. Формування професійно спрямованої іншомовної компетентності фахівців технічних та економічних спеціальностей засобами сучасних інформаційних технологій: Монографія/ В.І. Ключко, М.Г. Прадівляний. – Вінниця: ВНТУ, 2009. – 186 с.
3. Коваленко О. Концептуальні зміни у викладанні іноземних мов у контексті трансформацій іншомовної освіти / О. Коваленко// Іноземні мови в навчальних закладах. – № 2 (4). – 2003. – 192 с. (С. 20-23).
4. Методичні рекомендації щодо вивчення іноземних мов // Іноземні мови в навчальних закладах. – № 3 (19). – 2006. – 128 с. (С. 6-8)

5. Проценко Н.В. Навчання студентів швидкого читання автентичних фахових текстів для формування іншомовної комунікативної компетенції / Н.В. Проценко // Сучасні напрями викладання гуманітарних дисциплін у середніх та вищих навчальних закладах: мова, література, історія: матеріали III Міжнар.наук. конф., 23-24 квіт. 2013 р., Горлівка. – Горлівка: Вид-во ГПМ ДВНЗ "ДДПУ", 2013. – Ч. 2. – 248 с. (С. 188-190).
6. Измайлова О.А. Формування іншомовної комунікативної компетенції як структурного компоненту комунікативної культури студентів мовних ВНЗ [Електронний ресурс] / Измайлова О. А. // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти. – 2010. – Вип.17. – С. 67 – 68. – Режим доступу: <http://www-center.univer.kharkov.ua/vestnik/full/177.pdf>
7. Сікорська Л. Проблеми формування іншомовної компетентності майбутніх менеджерів [Електронний ресурс] / Л. Сікорська, Т. Хоменко // Вища школа: гуманізація навчально-виховного процесу. – 2012. – Вип. LIX. – X. II. – С. 45. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Gnvp/2012_59_2/6.pdf

Smolikevych N.

METHODS OF FORMING PROFESSIONAL COMMUNICATIVE COMPETENCE IN FOREIGN LANGUAGES

The article examines the formation of foreign language communicative competence of students in non-language faculties. Concepts and components of communicative foreign language competence, which are necessary in the professional career, are characterized. The importance of learning to read with understanding specialized texts for the formation of foreign language communicative competence is emphasized. The development of foreign language communicative competence of the student needs to use the communicative approach to learning, including interactive teaching methods. The principle of learner-oriented teaching of a foreign language continues to be important and actual with the consideration of the each student's learning capacity for creating favorable learning environment in the group.

The teacher's goal is to create a motivational environment for students in the process of learning a foreign language, which is important in application of such principles as: the principle of functional approach to learning a foreign language, the principle of continuity and consistency in the selection of material, the principle of adequacy of the program material, the principle of spiral-form progress, principle of learner-centered approach in teaching foreign languages, the principle of interactivity and integration.

Since the basis of interactive learning methods is communication, they contribute to the intensification and optimization of the educational process, during which the students can analyze educational information and develop creative approach to learning, express their own opinions properly, acquire own social experience through the participation in various imagine situations; develop skills in design work, self-studying process, and so on.

Formation of communicative competence in a foreign language can be achieved only in the very efficient training process, in which modern information technologies are used for development of students' communicative and cognitive abilities develop their creative capacities and abilities and favorable conditions are created for self-education. Various training activities also enrich the students' real experience of intercultural communication in a foreign language in the virtual space at practical classes.

Students' communicative competence is very important nowadays that provides the ability to use a foreign language as a means of communication in various spheres of life, and especially – in the professional field, because the today's main challenge is to develop professional skills together with the ability to communicate in a foreign language.

Key words: *foreign language communicative competence, linguistic competence, linguistic performance, socio-cultural competence, general academic competence, receptive types of speech competence, learner-oriented teaching, favorable learning environment.*

Стаття надійшла до редакції 31.10.2016 р.

УДК 7.013:37.013.3

Соколенко Л.О.

ВИБІРКОВА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА "ГАРМОНІЯ СВІТУ" ЯК ЗАСІБ ГУМАНІТАРИЗАЦІЇ ОСВІТИ

У статті розкрито зміст поняття "гуманітаризація освіти"; представлена анотація вибіркової навчальної дисципліни "Гармонія світу", яка відноситься до дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки. Мета, завдання та зміст дисципліни переконують в тому, що вона може відігравати роль засобу гуманітаризації навчання під час професійної підготовки студентів педагогічних університетів, зокрема математичних спеціальностей. Дана дисципліна тісно пов'язана з гуманітарними, природничими, математичними, методичними дисциплінами. Вивчаючи її студенти мають можливість ознайомитись з всесвітньою природною та культурною спадщиною, набути навички підготовки та проведення позаурочних пізнавальних заходів, призначених для учнів різного віку, вдосконалити навички роботи з мультимедійними засобами.

Ключові слова: вибіркова навчальна дисципліна, гуманітаризація освіти, гармонія, світ, засіб гуманітаризації, всесвітня культурна та природна спадщина, числа Фібоначчі, "Золотий переріз", симетрія, фрактал.

Постановка проблеми. Згідно з Законом України "Про вищу освіту" реалізація принципів індивідуалізації навчання здійснюється шляхом вибору студентами університету навчальних дисциплін із подальшим внесенням їх до індивідуального навчального плану студента (ІНПС), що дозволяє сформувати індивідуальну траєкторію навчання з урахуванням власних уподобань стосовно майбутньої професійної діяльності [4, с.1].

Серед вибірових навчальних дисциплін виділяють: 1) дисципліни циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки; 2) дисципліни природничо-наукового циклу; 3) дисципліни професійної і практичної підготовки.

Дисципліни першого типу призначені для поглиблення знань студентів у галузі історії та культурології, соціології, морально-етичного розвитку, правознавства, філософських наук, економічних засад, іноземних мов тощо. Ці дисципліни мають відігравати роль засобу гуманітаризації освіти, яку здобувають студенти на всіх факультетах педагогічних університетів.

Під **гуманітаризацією** освіти розуміють процес її переорієнтації з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу, пов'язаний з посиленням впливу гуманітарних наук на всі види пізнання; переміщення акцентів з "природи і суспільства" на "людину в природі і суспільстві", звернення уваги на самоцінність особи [9, с. 158].

Гуманітаризація передбачає передусім залучення молодшої людини до гуманітарної культури людства. Вона зазвичай розглядається як додатковий і необхідний компонент професійної освіти. Іншими словами, гуманітаризація є способом залучення молодшої людини до духовних цінностей цивілізованого світу [6, с. 282].

Гуманітаризація освіти передбачає також *синтез* гуманітарних, природничих та технічних знань, їх *органічне поєднання*, що є основою формування цілісної картини світу; вивчення гуманітарних, суспільно гуманітарних предметів, а також *ефективне використання гуманітарного потенціалу предметів природничо-математичного циклу* [9, с.158].

Курс за вибором "Гармонія світу" є однією з вибірових навчальних дисциплін, яка може бути засобом здійснення гуманітаризації освіти у сучасних умовах. Мова про цей курс піде у даній статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідея гуманізації та гуманітаризації освіти була висунута Погрібним А.Г. у Державній національній програмі "Освіта" [1]. Згодом вона знайшла розвиток у працях українських вчених та дослідників зокрема Гончаренка С.У., Мальованого Ю.І., Сидоренка О.Л., Сивологи В.Ф. та ін. і набула широкого розповсюдження.

Дидактичним засадам створення програм курсів за вибором (елективних курсів) в структурі **профільного навчання** приділяється увага в роботах Далінгера А.В., Ермакова Д.С., Каспаржака А.Г., Кизенка В.І., Липової Л.А. та ін. А саме, виділяються функції елективних курсів, принципи та критерії відбору їх змісту, формулюється мета і завдання курсів за вибором, виділяються їх основні види (*предметно-орієнтувальні* та *міжпредметні*), а також здійснюється поділ курсів на види на допрофільному рівні (*пропедевтичні, пробні, орієнтувальні*) та на профільному рівні (*предметні, міжпредметні, надпредметні*), звертається увага на форми і методи навчання, питання контролю навчальних досягнень учнів.

Питаннями, пов'язаними з визначенням ролі та місця **вибірових навчальних дисциплін гуманітарного спрямування** у технічних вишах, займаються Дунаєва В.М. [2], Стешенко Н.Л. [7].

Викладачі Каменецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Т.Г. Шевченка (м. Каменець, Тернопільська обл.) Васишин О.В., Волянчук І.О., Мороз О.В., Невідомшицька Л.М., Сеньківська Г.Я., Скакальська І.Б., Стронський Г.Й. та ін. пропонують авторські **курси за вибором гуманітарного спрямування**, а саме, "Педагогічна риторика", "Практикум з сучасної української мови", "Логіка", "Етика і естетика", "Міфологія", "Історія світової культури" та ін.[5].

Мета статті. Представити анотацію вибіркової навчальної дисципліни "*Гармонія світу*", яка відноситься до дисциплін гуманітарного циклу, та обґрунтувати її роль для професійної підготовки студентів педагогічних університетів, зокрема математичних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розв'язання існуючої проблеми *гуманітаризації* навчання негуманітарних предметів, слід розробити вибіркові навчальні дисципліни, які відігравали б роль засобу навчання. Однією з таких дисциплін може стати вибіркова навчальна дисципліна (ВНД) "*Гармонія світу*".

Предметом ВНД є світ (сукупність усіх форм матерії, як єдине ціле), що складається з живої та неживої природи, соціуму (суспільства) і розглядається з позиції наявності гармонії в ньому.

Вибіркова навчальна дисципліна "*Гармонія світу*" відноситься до дисциплін **циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки**. Ця дисципліна пов'язана з гуманітарними дисциплінами "Українська мова та література", "Світова література", природничими дисциплінами "Біологія", "Фізика", математичними дисциплінами, зокрема з "Елементарною математикою", та методичною дисципліною "Методика навчання математики у загальноосвітній школі". Вона може бути корисною та цікавою для студентів галузей "Освіта", "Математика та статистика" другого року навчання. Представимо її **анотацію**.

АНОТАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ "ГАРМОНІЯ СВІТУ"

I. Основна мета засвоєння курсу полягає у наданні можливості студентам побачити та самостійно виявити взаємні відповідності якостей (предметів, явищ); співвідношення частин цілого (окремих рослин, живих організмів, творів мистецтва та ін.), співзвуччя; злагодженості, які існують у матеріальних системах світу та між ними, і все інше, що робить цей світ гармонійним.

II. Місце навчальної дисципліни в програмі підготовки фахівців **указаної спеціальності**

Дисципліна "Гармонія світу" дозволяє набути студентам загальнокультурних компетентностей та компетентностей у широкій сфері професійної діяльності при опануванні дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки.

III. Завдання дисципліни: 1) з'ясувати зміст понять "світ", "гармонія", "гармонійний", "розвиток", "розвиватися", "розвивати", "всєбічний" та інших, які мають безпосереднє відношення до даної теми; 2) пригадати структуру світу, яка складається з трьох великих класів матеріальних систем (живої природи, неживої природи, соціуму(суспільства)); 3) продемонструвати та надати можливість студентам самостійно знаходити приклади гармонії, які існують у цих системах та між системами. Описати ці приклади у різноманітній формі (словесній, віршованій, та, по-можливості, застосовуючи математичний апарат). Використати мультимедійні засоби для демонстрації згаданого матеріалу під час проведення аудиторних занять; 4) підібрати матеріал, пов'язаний з літературою, образотворчим мистецтвом, архітектурою, музикою, який свідчить про існування гармонії. Ознайомити студентів з життєдіяльністю та творчістю письменників, поетів, художників, архітекторів, музикантів та з'ясувати, які математичні методи, способи ними використовувались, які математичні моделі створювались в їх витворах мистецтва; 5) сприяти гуманітаризації знань студентів про світ в якому ми живемо; 6) надати можливість кожному слухачу курсу підібрати цікавий матеріал, який він зможе використовувати у своїй подальшій педагогічній роботі.

IV. Основні знання та вміння, яких набуває студент після опанування цієї дисципліни

Після опанування дисципліни *студент повинен* володіти *наступними знаннями та вміннями*.

Основні знання: **мати** цілісне уявлення про світ як сукупність усіх форм матерії та знати складові трьох великих класів матеріальних систем (живої та неживої природи, соціуму); **розуміти** зміст понять "гармонія", "гармонійний" та понять пов'язаних з ними; **знати** приклади гармонії, які існують у цих системах та між системами; **бути знайомим** з об'єктами всесвітньої культурної та природної спадщини.

Основні вміння: **самостійно знаходити** приклади гармонії, які існують у живій та неживій природі, соціумі; **описувати** ці приклади у різноманітній формі (словесній, віршованій та по-можливості, застосовуючи математичний апарат); **використовувати** мультимедійні засоби для демонстрації знайденого матеріалу; **підбирати** матеріал для проведення пізнавальних та виховних позааурочних заходів для учнів різних вікових груп.

V. Короткий зміст дисципліни

Тема 1. Світ як єдине ціле. Розгляд світу з позиції наявності гармонії в ньому. 1) Світ як сукупність усіх форм матерії (живої та неживої природи, соціуму (суспільства)). 2) Поняття "гармонія", "гармонійний" та їх зміст. Приклади цих понять в живій та неживій природі, соціумі, літературі, мистецтві. 3) Зміст понять "розвиток", "розвиватися", "розвивати", "всєбічний" та інших, які мають безпосереднє відношення до даної теми.

Тема 2. Гармонія у живій природі. 1) Складові живої природи (нуклеїнові кислоти та білки; одноклітинні та багатоклітинні організми (рослинний і тваринний світ)). 2) Леонардо Фібоначчі

(Пізанський) та історія появи його послідовності. "Книга Абака" (1202 р.). 3) *Числа Фібоначчі* у світі рослин: гвинтоподібне та спіралеподібне розташування листя на гілках дерев; спіраль в розташуванні насіння соняшника, у шишках сосни, ананасах, кактусах. 4) *Золотий переріз* як міра досконалості і краси. Пропорційність частин і цілого. Золотий переріз у пропорціях людського тіла, мушлях молюсків, розміщенні листя на гілках дерев, квітів у квітниках та ін. 5) *Симетрія* у живій природі (у пелюстках квітів, листі окремих рослин та дерев, зовнішній будові тіла людини, ссавців, птахів, плазунів, риби, молюсків, моделі молекули ДНК та ін.). 6) *Фрактали* (форми, які повторюються у різних масштабах). Об'єкти живої природи, що володіють фрактальними властивостями (корали, морські зірки і їжаки, морські раковини, квіти і рослини (броколи, капуста), плоди (ананаси), крони дерев і листя рослин, кровоносна система і бронхи людей і тварин).

Тема 3. Природна спадщина як приклад існування гармонії у живій природі. 1) *Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини* – міжнародний договір прийнятий ЮНЕСКО (Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти науки і культури) у 1972 р. 2) *Об'єкти природної спадщини* (знамениті екологічні, біологічні і геологічні об'єкти; місця проживання різних тварин, що знаходяться під загрозою зникнення; області, що представляють собою наукову, природоохоронну та естетичну цінність). 3) *Національні парки як приклади об'єктів природної спадщини* (Парки Канадських скелястих гір; парк Ігуасу (Аргентина / Бразилія) та його жива природа; флора і фауна парку Кіліманджаро (Африка, Танзанія); масові міграції тварин на території парку Серенгети (Африка, Танзанія), Азово-Сиваський (Україна, Херсонська обл.), Синевир (Україна, Закарпатська обл.), Ічнянський (Україна, Чернігівська обл.) та ін.). 4) *Великий Бар'єрний риф* (Австралія, Азія, Океанія) – велика кількість морського життя (скупчення каралових рифів). 5) *Галапогоські острови* (Еквадор, Америка) – унікальний заповідник "живий музей і колыска еволюції".

Тема 4. Гармонія у неживій природі. 1) Складові неживої природи (фізичний вакуум, елементарні частинки, атоми, молекули, поля, мікроскопічні тіла, річки, моря, водоспади, гори, рівнини, планети і планетарні системи, зірки, зоряні системи, галактики, метagalaktiki). 2) *Симетрія* у неживій природі: а) розташування атомів у просторі; б) у кристалах (сніжинках – кристалах замороженої води; каміннях, які є колонією кристалів); в) віддзеркалення об'єктів у водоймах; г) предметах декоративно-прикладного мистецтва, орнаментах. 3) *Фрактали* (фігури малі частини яких є подібними до них самих). Об'єкти неживої природи, що володіють фрактальними властивостями: мережі географічних об'єктів (країн, областей, міст), берегові лінії, гірські хребти, сніжинки, хмари, блискавки, кристали. 4) *Природна спадщина* як приклад існування гармонії у неживій природі та її різноманітні об'єкти: а) священні кам'яні утворення Улуру-Катаюта (Австралія); б) гори (Швейцарські Альпи, гора Кіліманджаро (Танзанія) – найвища гора Африки, Еверест (Гімалаї) в Азії; Ельбрус (Кавказ) в Росії та ін.); в) незліченні льодовикові озера (національний парк Лос-Гласьярес в Аргентині); г) Гранд-Каньйон (штат Аризона, США) – найбільш ефектна ущелина у світі; д) водоспади (Хавасу у США, Ігуасу (Аргентина, Бразилія), Вікторія (Мосі-оа-Тунья) у Африці, водоспади Карпат) та ін. 5) Планети і планетарні системи. Сонячна планетарна система. Гармонія восьми чудес Чумацького (Молочного) Шляху.

Тема 5. Гармонія в соціумі (суспільстві). 1) Гармонійна особистість та її якості. 2) Соціалізація людини та її гармонійний розвиток. 3) Секрети успіху та самовдосконалення людини [8]. 4) Гармонійно розвинені особистості та їх творчість: а) Німецький письменник Рудольф Ерік Рапсе та фантастичні "Пригоди барона Мюнхаузена"; б) Французький письменник Жуль Верн – основоположник науково-фантастичного жанру в літературі, справжній майстер наукової пропаганди та його романи "Таємничий острів", "Матіас Шандор"; в) англійський письменник Джонатан Свіфт та його пригодницький роман "Мандри Гулівера". 5) Математики літератори: Піфагор (580-500 рр. до н.е., Омар Хайям (1048-1131), Блез Паскаль (1623-1662), Ковалевська С.В. (1850-1891), Бевз Г.П. (1926), Швец В.О. (1948) та ін.

Тема 6. Гармонія в трьох класах матеріальних систем та між ними. 1) Гармонія живої та неживої природи. Приклади знаменитих екологічних, біологічних та геологічних об'єктів: а) Тростянецький парк (Україна, Чернігівська обл., Ічнянський р-н, с.Тростянець); б) Блакитні озера (Чернігівська обл., Ріпкінський р-н, с. Олешня) та ін. 2) *Золотий переріз* в архітектурі (у стародавньому храмі богині мудрості Афіни Парфеноні, храмах Єгипту та Греції, костюлах Європи), мистецтві (в основі багатьох творів Фідія, Тіціана, Леонардо да Вінчі, Рафаеля), поетичній творчості Т.Г. Шевченка, В.М. Сосюри та ін. 3) Принцип *симетрії* в архітектурі (будівлі Древнього Єгипту, храми Античної Греції, Кафедральний собор у Мілані (Італія), Ейфелева вежа у Парижі (Франція), Палац Сан-Сусі у Потсдамі (Німеччина), Палац Галаганів (Україна, Чернігівська обл., Срібнянський р-н, с. Сокиринці) та ін.). 4) Теорія геометричних та алгебраїчних фракталів та їх застосування у музиці. Програма Musi Num (розробник Lars Kindermann) яка генерує послідовність цілих чисел, на їх основі формує фрактали та перетворює їх в музику.

Тема 7. Використання матеріалу ВНД "Гармонія світу" до організації та проведення позааурочних пізнавальних та виховних занять з учнями. 1) Методика організації та проведення позааурочних пізнавальних та виховних занять. 2) Створення презентацій на обрану студентом тему. 3) Захист презентацій.

VI. Назва кафедри та викладацький склад, який буде забезпечувати викладання курсу

Кафедра Вищої математики та методик навчання фізико-математичних дисциплін **факультету** фізико-математичного: доцент Соколенко Л.О.

VII. Обсяги навчального навантаження та терміни викладання курсу

На вивчення дисципліни відводиться 90 годин (3 кредити ЄКТС), з яких: лекційних – 18 год., практичний – 18 год., самостійної роботи студентів – 54 год.

Дисципліна викладається у III семестрі.

VIII. Основні інформаційні джерела до вивчення дисципліни (до 3-х)

1. Воєвода А.Л. Математика та література: матеріали до інтегрованих уроків і заходів / Аліна Воєвода. – К.: Редакція газет природничо-математичного циклу, 2013.-104 с.

2. Наследие человечества. Издатель и учредитель ООО ""Де Агостини Паблишинг", Україна // www.deagostini.ru

3. Новый тлумачний словник української мови. У трьох томах (42000 слів). Укл. Василь Яременко, Оксана Сліпущко. – К.: Вид.-во "АКОНІТ", 2005.

IX. Система оцінювання:

Поточний контроль: оцінювання виконання завдань на практичних заняттях, оцінювання презентації, створеної студентом на обрану їм тему.

Підсумковий контроль: залік у III семестрі.

Наведемо окремі приклади, які можуть бути використані під час опрацювання другого питання **першої теми** "Світ як єдине ціле. Розгляд світу з позиції наявності гармонії в ньому".

Приклад 1. Розкриваючи зміст понять "гармонія", "гармонійний" можна розглянути наступні означення.

"Гармонія" це: **1.** муз. Закономірне поєднання тонів в одночасному звучанні; співзвуччя, співзвучність, милозвучність // **Частина теорії музики, вчення** про правильне побудову співзвуччя в композиції; **2.** Злагожене звучання, приємне для слуху; милозвучність. *Приклад.* "Вже над світом, коли східний край неба спалахнув полум'ям і свіже повітря виповнилось чудовою гармонією пташиного співу, Гнат, коливаючись, мов п'яний, поплентався додому" (Коцюбинський М.М.); **3.** **Поєднання, злагоженість, взаємна відповідність якостей (предметів, явищ, частин цілого).** *Приклад.* "У природі є порядок і гармонія всіх речей, певні незмінні закони" (Франко І.Я.) [3, Т.1, с. 415].

"Гармонійний": **1.** Заснований на принципах гармонії. *Приклад.* "Співали всі, хто лиш міг: чоловіки, жінки, хлопці й дівчата, гармонійним хором" (Франко І.Я.); **2.** Приємний для слуху; милозвучний, доброзвучний, зграйний, злагоджений, узгоджений. *Приклад.* "Раптом ззаду я почув голос, чистий і гармонійний, наче родився з тепла блакиті" (Коцюбинський М.М.); **3.** **Який знаходиться в чіткій відповідності з чим-небудь; справжній гармонії** [3, Т.1, с. 414].

Демонструючи зв'язок мистецтва та математики можна навести такий приклад.

Приклад 2. Богданов-Бельский на картині "Устний счёт" зобразив вчителем відомого педагога С.А. Рачинського, професора природничих наук, який став вчителем сільської школи. Перед учнями була поставлена **задача:** рахуючи усно,

швидко обчислити:
$$\frac{10^2 + 11^2 + 12^2 + 13^2 + 14^2}{365}$$
.

Слухачам дисципліни "Гармонія світу" слід поставити наступне завдання:

З'ясувати, яке **співвідношення** дозволяє дати учням усну відповідь на поставлену вчителем задачу (рис. 1)?

Розв'язання. Числа 10, 11, 12, 13 та 14 знаходяться у такому **співвідношенні:** $10^2 + 11^2 + 12^2 = 13^2 + 14^2$.

Оскільки $100 + 121 + 144 = 365$, то задачу легко розв'язати.

Відповідь задачі. Значення зображеного на картині виразу дорівнює 2.

Поставлені перед студентами завдання можуть перевіряти їх знання зі "Світової літератури" та вміння логічно мислити.

Розглянемо наступний **приклад.**

Задача (з роману "Мандри Гуллівера") [1, с. 20]. "Ліжко для Гуллівера виготовляли кращі місцеві майстри. Вони принесли до замку 600 матраців звичайної ліліпутської величини. По 150 штук зшили вони до купи і зробили чотири великих матраци під зріст Гуллівера. Їх поклали один на одного, але все -таки йому було твердо спати". Чому Джонатан Свіфт вказав саме число 150?

Відповідь. Розміри Гуллівера в 12 разів більші, ніж розміри ліліпутів, тому площа його ліжка була в 144 рази більша, ніж у ліліпутів (приблизно в 150 разів).

Висновки. Побудована таким чином вибіркова навчальна дисципліна "Гармонія світу" сприятиме вивченню студентами цілісної картини світу, залученню молодшої людини до його духовних цінностей. Мета, завдання та короткий зміст навчальної дисципліни переконують в тому, що вона може відігравати

Рис. 1

роль засобу гуманітаризації навчання студентів педагогічних університетів, зокрема математичних спеціальностей.

Використані джерела

1. Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття). – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
2. Дудатьєва В. М. Вплив гуманітарної складової на якість вищої освіти фахівців технічного профілю / В. М. Дудатьєва // Шляхи розвитку духовності та професіоналізму за умов глобалізації ринку освітніх послуг: Зб. наук. праць / Ін-т інновац. технологій і змісту освіти МОН України; ВСЕУ Університету "Україна". – Спец. випуск No 48. – Ч. 1. – К. – Вінниця, 2007. – С. 69 – 71.
3. Закон України "Про вищу освіту" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>
4. Положення про дисципліни вільного вибору студентів у Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т.Г. Шевченка [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.chnpu.edu.ua>.
5. Сайт Каменецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Т.Г. Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kogpi.edu.ua>
6. Сиволога В.Ф. Гуманізація та гуманітаризація вищої освіти // Дослідження політичної взаємодії в умовах трансформації суспільства: збірка наукових праць / Л.О. Ануфрієв [та ін.]; наук. ред.: Л.О. Ануфрієв; ОНУ ім. І.І. Мечникова, ІСН. – Одеса: Одеський нац. ун-т, 2013. – С.266-286.
7. Стешенко Н.Л. Особливості гуманітарної підготовки студентів на дисциплінах вільного вибору у технічному виші / Н.Л. Стешенко // Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції ["Якість освіти –управління, сертифікація, визнання"], (Краматорськ, 31 жовтня –2 листопада 2011 р.) – Краматорськ: ДДМА, 2011, –С.457 –462.
8. Шарма Р.С. МегаЖизнь / Р.С. Шарма; пер.с англ. – 5-е изд. – Минск: Поппури, 2012. –288 с.
9. Шульга Л.А. Гуманітаризація освіти / Л.А. Шульга // Енциклопедія освіти / АПН України, голов. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 158-159.

Sokolenko L.

OPTIONAL SUBJECT "HARMONY OF THE WORLD" AS A MEANS OF HUMANIZATION OF EDUCATION

The article deals with the meaning of "humanization of education"; summary presented optional subject "Harmony of the World", which refers to the disciplines of humanitarian and socio-economic training.

The subject of discipline is world (the totality of all forms of matter as a whole), consisting of animate and inanimate nature, society and is considered from the standpoint presence of harmony in it.

Aim, tasks and content of the discipline argue that it can play the role of humanistic education in the professional training of students of pedagogical universities, including mathematical skills.

This discipline is related to the humanities "Ukrainian Language and Literature", "World Literature", natural sciences "Biology", "Physics" mathematical disciplines, including "Elementary mathematics", and methodical discipline "Methods of teaching mathematics in secondary school". It can be useful and interesting for students of industries "Education", "Mathematics and Statistics" in the second year of study.

Learning discipline "Harmony of the World" students get acquainted with Universal Natural and Cultural Heritage (famous ecological, biological and geological objects; habitats of different animals, endangered species; areas, which are scientific, environmental and aesthetic value; cultural monuments; architectural objects), secrets of success and self-development of the person; harmoniously developed personalities (writers, poets, artists, scientists) and their creativity; acquire the skills of the training of non-lessons cognitive and extracurricular educational activities, designed for pupils of all ages; improve the skills of multimedia.

The article concludes with consideration of some examples that can be used during the processing of the second question first theme "The world as a whole. Consideration world from a position of presence of harmony in it". The examples are illustrative, some of them are in the form of problems for students who demonstrate the relationship of art, literature and mathematics.

Key words: *optional subjects, humanization of education, harmony, world, means humanization, the Universal cultural and natural heritage, Fibonacci numbers, "Golden section", symmetry, fractal.*

Стаття надійшла до редакції 21.09.16 р.

ПРАВОВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ У ПРИЗМІ ЮРИДИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Стаття присвячена теоретичному аналізу одному з ключових понять, що досліджується у міждисциплінарній площині філософами, правознавцями, соціологами, психологами і педагогами. Обґрунтовані методологічні засади соціалізації. Здійснено критичне осмислення дефініції у наукових працях українських вчених на засадах юридико-педагогічного підходу. Запропоновано авторське визначення правової соціалізації особистості, що відображає складний характер перебігу процесу соціалізації у протидії з негативними чинниками, підкреслює роль правової освіти й правового виховання, самоосвіти й самовиховання у становленні людини як члена соціуму.

Ключові слова: соціалізація, правова соціалізація особистості, юридична педагогіка, правова освіта, правове виховання.

Загальна постановка проблеми. Діалектика сучасного етапу розвитку українського суспільства у її педагогічній інтерпретації полягає у перетинанні двох взаємопов'язаних тенденцій: індивідуалізації процесів навчання й виховання особистості, запровадження особистісно орієнтованих підходів до освітнього процесу, з одного боку, та винаході й реалізації структурно-функціональної моделі соціалізації людини, в тому числі правової.

Аналіз публікацій. Важливість, складність, багатогранність проблеми правової соціалізації особистості зумовлюють необхідність її дослідження у міждисциплінарній площині. Тож нині це питання є об'єктом уваги філософів, серед яких особливо відзначити дослідження останніх років (Горлецька Х.В., Козенко Ю.О., Краснокутський О.В., Меліхова Ю.А.), теоретиків держави і права (Деменко О.І., Званчук А.В., Макушев П.В., Проць О.Є., Целуйко М.Ф., Швачка В.Ю., Шульга А.М.), кримінологів (Вівчар П.В., Корецький С.М., Мозоль Н.В.), соціологів (Марусяк Т.С., Ташенко А.К., Циба В.Т.), психологів (Кобець О.В., Прохоренко О.О., Сохан І.О., Теслик Н.М.), педагогів (Загрева В.Я., Кашперук С.Г., Косаревська О.В., Сидоренко С.А., Сизоненко І.Г., Хоптяна О.В.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість наукових досліджень, події, що відбуваються в українському суспільстві останніх років, внесли суттєві корективи у традиційні погляди на шляхи і способи формування правосвідомості громадян, особливо молодих, виявили значні вади у правовому вихованні школярів і студентства, поставили рюба питання щодо пошуку дієвих засобів впливу на правову поведінку значної частини суспільства. Держава руйнується від правового нігілізму, корупції, нехтування нормами закону, масовими порушеннями публічного порядку. Ми стаємо свідками стрімкого розповсюдження того, що у науці прийнято передавати через термін "аномія" (франц. *anomie* – беззаконня). Вона призводить до того, що "свобода волі індивіда (чи індивідів), будучи неунормованою, непорядкованою, набуває форми сваволі, яка виявляється у зростанні злочинності, самогубств, морально-етичних відхиленнях у поведінці тощо" [1, с. 116]. Подібне негативно впливає не тільки на внутрішній стан держави, а й на репутацію та імідж України у світі, взаємні стосунки з іншими країнами.

У такий спосіб, вперше за всю історію незалежної України питання правової соціалізації особистості стають невід'ємною частиною національної безпеки держави.

По суті це є викликом для науковців, зокрема в галузі юридичної педагогіки, щодо системного підходу до аналізу цього суспільного феномену, винаходу новітніх концепцій щодо даного стрімко змінюваного явища.

Метою статті є представлення новітньої концепції правової соціалізації особистості в контексті юридичної педагогіки.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення наступних **завдань**: 1) дослідження методологічних засад соціалізації, що є основою подальшого аналізу видових категорій даного процесу; 2) репрезентація сутності поняття "правова соціалізація особистості" у працях українських вчених; 3) формулювання авторського підходу до визначення правової соціалізації особистості в контексті юридичної педагогіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складність соціалізації особистості детермінована трихотомією взаємодії між суб'єктами, що представлені системою координат "індивід – група людей – суспільство", яка знаходиться у суперечливому середовищі різноспрямованих чинників. З урахуванням процесів глобалізації суспільства, інтернаціоналізації культур, формування уявлень про загальнолюдські

цінності, можливо, настав час говорити про квадратомічну структуру, в якій до перелічених вище елементів додається й світова спільнота, яка в сучасних умовах потребує необхідності виховання "людини світу", а не тільки громадянина певної держави. Це питання актуалізується у зв'язку із поширенням трудової міграції, запозиченням кращого досвіду інших країн у розбудові демократії, верховенства права тощо.

На підставі аналізу наукових праць вітчизняних і закордонних вчених можна виділити основні методологічні положення, що зумовлюють процеси соціалізації особистості:

- наявність дуалізму біологічного та соціального в людині потребує системного підходу з диференціацією етапів соціалізації особистості, що відбуваються на різних стадіях її біологічного розвитку, вікових змін і т.ін.;

- в основі процесу соціалізації особистості є епістемологічна компонента: без набуття певних знань неможливо стати повноцінним членом суспільства;

- особистість у соціалізації виявляє себе цілісною системою, в якій одночасно відбуваються пізнавально-когнітивні, комунікативні, регулятивні та ін. процеси, що характеризуються комплексною взаємодією;

- єдність і боротьба протилежностей у соціалізації виявляється у постійній протидії адаптації й трансформації, що зумовлює безперервність даного процесу. За умови визнання соціалізації процесом перманентним, слід враховувати, що вона не закінчується із дорослішанням особистості, а протікає впродовж усього її життя, набуває нових вимірів;

- не зважаючи на безпосередній вплив на особистість її найближчого оточення (сім'ї, навчальних і трудових колективів, кола друзів), первинна соціалізація відбувається в контексті історичного, політичного, економічного, правового, ментального компонентів життя нації та держави;

- початок трудової діяльності, постійне знаходження у певному колективі зумовлює необхідність вторинної соціалізації, зокрема професійної;

- особистість виступає в якості суб'єкта, а не об'єкта соціалізації, а значить, їй самій належить зробити вибір ідеалів, соціальних норм і правил, створити власну "Я-концепцію", що в подальшому спрямуватиме її поведінку. Об'єктом у даному випадку є її особистісні якості, такі, як правосвідомість, рівень правової культури, правова поведінка. Це означає, що педагог повинен враховувати, що застосовувані ним засоби, форми і методи є не єдиним можливим зразком. Йому належить конкурувати з асоціальними проявами, впливом неформального молодіжного середовища, в тому числі віртуального, які за відсутності внутрішньої соціально орієнтованої системи переконань особистості, можуть здаватися їй більш прийнятними для наслідування;

- безпосередня соціалізація особистості відбувається через застосування діяльнісно-компетентнісного підходу. Вступаючи у взаємодію з іншими людьми, насамперед з найближчого свого оточення, індивід формує свої уявлення про світ, моделі поведінки, переймає певний досвід, тим самим створюючи певні компетенції, які у подальшому нарощує й реалізує у своїй життєдіяльності;

- багатоаспектність соціалізації детермінує її подальшу наукову диференціацію за видовими кластерами (політична, культурна, трудова, гендерна тощо). Одним з таких видів виступає правова соціалізація особистості.

На думку В.М. Абрамової та В.Ю. Швачки, "методологічною основою дослідження правової соціалізації є те, що вона розглядається як органічна частина загальної соціалізації особи і є специфічним проявом її загальних законів у сфері формування і розвитку соціально активної особи з високим рівнем правової культури та правосвідомості, а отже, потребує поєднання наукових знань соціології і теорії права" [2, с. 9]. Погоджуючись з тим, що правова соціалізація виступає невід'ємним компонентом загальної соціалізації особистості, ми, тим не менш, не можемо розділити погляди авторів щодо того, що при дослідженні даної проблеми необхідно інтегрувати знання лише з соціології і теорії права, адже, якщо йдеться про формування і розвиток людини, то без педагогіки обійтися важко. Крім того, згідно з нашою позицією, обмеження правової соціалізації лише правовою культурою та правосвідомістю є також безпідставним, оскільки це не повною мірою відбиває увесь комплекс елементів, що утворюють повний спектр такого складного явища, як правова соціалізація.

Даючи визначення ключового поняття, ці ж автори пропонують розуміти під ним "процес формування особи з відповідним рівнем правової свідомості, що проявляється у залученні її до системи правових цінностей суспільства, засвоєнні нею даної системи та у зворотній соціально-правовій діяльності особистості, спрямованої на коригування суспільних цінностей" [2, с. 12]. Абсолютно ідентичне тлумачення поняття правової соціалізації наведено і в авторефераті дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук Ю. Швачки [3, с. 10]

Позитивною стороною наведеної дефініції є те, що автори демонструють взаємопов'язаний двосторонній вплив соціуму на окрему людину, а людини – на суспільство. Разом з тим, як нам здається, зводити правову соціалізацію лише до формування особи з певним рівнем правової свідомості – значить, зупинитися "на півшляху". Головним результатом правової соціалізації, на нашу думку, виступають такі явища, як правова культура і правова поведінка особистості, що детерміновані правосвідомістю. Крім

усього іншого, не зайвим було б додати атрибутиви, які б характеризували цей процес (наприклад, складний, багатовимірний, тривалий тощо).

Не поділяємо ми повною мірою й точки зору Ю. Швачки щодо функцій правової соціалізації, до яких науковець відносить інформаційну, ціннісну та нормативну [3, с. 10]. Людина може володіти певною інформацією про норми, проте це ще не означає, що вона буде їх дотримуватися. Подібні погляди дещо механізують реалізацію процесу, що в реальності зовсім не так. Тож до перелічених функцій, вважаємо, слід додати освітню й виховну, а також функцію саморегуляції. Лише за таких умов можна говорити про більш-менш повний комплекс функцій.

Набагато ближчим до позицій юридичної педагогіки є погляд на розуміння правової соціалізації академіка В.В. Копейчикова, який спільно зі своїми однодумцями визначав його як "процес входження індивіда в правове середовище, послідовне набуття ним правових знань, його залучення до правових цінностей і культурних надбань суспільства, процеси втілення культурних надбань у правомірній поведінці суб'єкта, його правовій активності, практичному перетворенні правовідносин у напрямку їх прогресивного гуманістичного розвитку" [4, с. 140]. У даному визначенні міститься вказівка на освітню складову процесу правової соціалізації особистості, продемонстрований рух до кінцевого результату, що в ідеалі накладається на мету вказаного процесу. Разом з тим, у наведеній дефініції роль правового виховання залишилася імпліцитно висловленою, не означеною, хоча без нього говорити про правомірну поведінку й правову активність суб'єкта доволі важко.

З іншого боку, звернення до ретроспективи демонструє, що свого часу відомий теоретик права М.І. Козюбра формулював ідею, за якою "у широкому розумінні" поняття правової соціалізації й правового виховання розглядалися як синонімічні, бо являють собою "сукупність правових впливів (як цілеспрямованих, так і в певній мірі стихійних), що формують індивідуальну правову свідомість [5, с. 32]. У наведеному визначенні порівняно із попереднім, навпаки, увага акцентується на правовому вихованні при замовчуванні ролі правової освіти.

Підтримує ідею домінанти виховання, проте через практику, й Х.В. Горецька, яка вважає, що правова соціалізація базується на практиці виховання та практиці правової адаптації. Вона переконана, що правова соціалізація "являє собою цілеспрямовану діяльність, а тому нічим іншим, окрім як практикою, бути не може та й не повинна розглядатися інакше" [6, с. 20]. Подібне трактування взагалі ставить під сумнів епістемологічний, комунікативний, дидактичний компоненти правової соціалізації. Знову ж таки, закономірно виникає питання: якщо ця діяльність є цілеспрямованою, то хто виступає суб'єктом постановки цілей, вибору засобів їх реалізації? В той же час, не зовсім зрозуміло, як у подібну парадигму вписуються деструктивні чинники, вони теж реалізуються через "цілеспрямовану діяльність"? Тоді було б достатнім їх виявити й нейтралізувати, аби процес правової соціалізації відбувся у належному руслі.

Існує і така точка зору, що зміст явища, яке досліджується, охоплює засвоєння особистістю "юридичної мови соціальної спільноти; відповідних способів, методів мислення, властивих правовій культурі; форм раціональності й почуттів; прийнятих нею правових норм, цінностей, традицій, звичаїв, зразків і методів діяльності.." [7, с. 410] Вочевидь, говорячи про юридичну мову, автори вживають своєрідну метафору, оскільки навряд чи йдеться про розуміння юридичної термінології. З позицій педагогічної науки, важливим є те, що сутність правової соціалізації передається через ключове слово "засвоєння". Разом з тим, науковці апіорі наслідують позитивістський підхід, якщо вірують, що "засвоєння" автоматичне призведе до правомірної поведінки особистості. Усе набагато складніше з урахуванням протидії конструктивних і деструктивних чинників, що впливають на цю особистість, особливо у молодіжному віці.

В окремих випадках у наукових працях спостерігається контамінація ключових педагогічних понять. Так, Ю. Борець, розглядаючи проблему прояву правової свідомості в контексті правової соціалізації особистості, висловлює думку про те, що метою правового виховання є залучення людей до знань про державу і право, законність, права та обов'язки громадян і лише наприкінці говорить про формування у них "стійкої орієнтації на правомірну поведінку". [8, с. 55] Така ж позиція спостерігається і у В. Швачки, яка включає правову освіту до правового виховання поряд із правовою пропагандою, агітацією, правовою соціально активною поведінкою, самовихованням, "в тому числі і самоосвітою" [3, с. 14].

У такий спосіб, можна стверджувати, що в працях теоретиків держави і права, філософів права при визначенні сутності поняття правової соціалізації спостерігається такі основні тенденції:

- 1) повне ігнорування педагогічних засад цього процесу;
- 2) зосередження на правовій освіті без вказівки на роль правового виховання;
- 3) відзначення ролі правового виховання без жодної згадки про освіту;
- 4) відсутність диференціації освіти і виховання, включення правової освіти до правового виховання як підрядної складової;
- 5) амбівалентність прояву взаємозв'язків між правовою освітою, правовим вихованням і формуванням правосвідомості.

Неузгодженість наукових позицій теоретиків права із існуючими підходами в галузі педагогіки призводить до внесення дисонансу при вирішенні проблеми, що має суттєве суспільне значення.

У зв'язку з цим потребується коригування розповсюджених сьогодні поглядів на розуміння ключового міждисциплінарного поняття "правова соціалізація особистості". Не розділяючи доволі поширені погляди, які базуються на позитивістському або біхевіористському підходах, ми пропонуємо в якості базової позиції походити з того, що правова соціалізація відбувається при дії на особистість різноспрямованих (конструктивних і деструктивних) впливів. Роль педагогів (а сюди ми включаємо не тільки тих, хто є ними за професійним статусом, а й усіх, хто покликаний здійснювати позитивний вплив на особу) полягає в тому, щоб за допомогою засобів правової освіти і правового виховання виробити у людини таку систему аксіологічних координат, яка б була бажаною для суспільства в цілому, вела б до формування правосвідомості й забезпечувала бажану соціально внормовану поведінку особистості. Таким чином, відбувається інтеграція зовнішніх та внутрішніх факторів, які і зумовлюють у подальшому морально-правовий вибір особистості при реалізації своєї соціальної поведінки. Тож в залежності від цього можна спостерігати правомірну (усвідомлений вибір наслідування норм права), конформну (дотримання норм через побоювання можливого покарання) та девіантну правову поведінку (нехтування правовими нормами, зухвальство, ігнорування вимог суспільства).

Багатомірність процесу правової соціалізації передбачає й диференціацію окремих елементів, до яких зазвичай включають: соціально-правову адаптацію (ознайомлення із нормами і правилами, що домінують у певному суспільстві на певному етапі його розвитку, пристосування до них, прийняття для подальшого наслідування); інтеріоризацію (співвіднесення власної аксіологічної системи із правовими цінностями суспільства, мікросоціуму, формування на цій підставі правосвідомості, правової культури і правової поведінки); екстеріоризацію (впливу окремої особистості на підтримання чи порушення існуючого правопорядку, зміцнення чи послаблення правової системи держави в цілому).

Співставлення зазначених елементів із віковими параметрами особистості дозволяє стверджувати, що період первинної соціально-правової адаптації охоплює дошкільний і шкільний вік; інтеріоризація та часткова екстеріоризація притаманна старшим школярам і студентству; у дорослих людей відбувається одночасне поєднання екстеріоризації та інтеріоризації, яка може трансформуватися в залежності від зовнішніх обставин, юридичних подій і фактів. На наш погляд, було б невірним стверджувати, що існує чітка градація між стадіями становлення й активної діяльності людини та елементами соціалізації, оскільки процес правової соціалізації є потенційно не завершеним, безперервним. В той же час слід мати на увазі й індивідуальні особливості кожного індивіда, які можуть детермінувати або прискорення, або уповільнення процесу, що досліджується.

Таким чином, пропонується в контексті юридичної педагогіки поняття правової соціалізації особистості розуміти як процес формування правосвідомості, в якому в конкурентній боротьбі із негативними соціальними проявами відбувається засвоєння й усвідомлене прийняття особою позитивного соціального досвіду, що передається через правову освіту й правове виховання, самоосвіту й самовиховання, правову пропаганду, моделі правомірної поведінки у близькому оточенні людини, а у подальшому впливає на рівень правової культури і спрямованість правової поведінки особистості через рефлексію та саморефлексію.

Прокоментуємо. Зазвичай при аналізі соціалізації особистості йдеться про позитивний вплив держави і суспільства, створення умов для найкращого засвоєння соціального досвіду, норм і правил співіснування людей, вироблення позитивних ціннісних орієнтацій. Не заперечуючи цього, ми, тим не менш, вважаємо, що було б невірним скидати з рахунків дію певних деструктивних чинників і елементів, що можуть негативно впливати на процес правової соціалізації особистості. Людина у період свого становлення, а потім і реалізації свого особистісного потенціалу знаходиться далеко не в оранжерейних умовах. Це означає, що державі, суспільству приходиться протидіяти деструктивним течіям, застосовуючи цілий арсенал методів, який би дозволяв спрямовувати особистість на усвідомлений, бажаний для соціуму вибір. Тож серед основних елементів, що використовуються державою, суспільством, соціально орієнтованою сім'єю, навчальними і трудовими колективами, виділяємо: правову освіту, правове виховання, правову пропаганду, моделі бажаної правової поведінки. Кожен з наведених елементів має свої цілі, форми, методи, засоби реалізації. Їх вибір зумовлюється рядом чинників: соціально-віковими характеристиками особистості, диференціацією групової та індивідуальної роботи, рівнем педагогічної кваліфікації суб'єктів впливу, педагогічними та екстрапедагогічними умовами і т.ін. Не менш важливими є такі компоненти, як самоосвіта й самовиховання. У світлі новітніх тенденцій педагогічний вплив на особистість має бути спрямований саме на них.

Висновки. Таким чином, інтерпретація поняття "правова соціалізація особистості" має не тільки теоретичне, а й суттєве практичне значення. За браком повної репрезентації педагогічної компоненти в існуючих дефініціях за авторством українських вчених виникла необхідність у створенні авторського визначення, яке було представлено й обґрунтовано у статті.

Використані джерела

1. Костенко О.М. Аномія / О.М. Костенко // Юридична енциклопедія: В 6 Т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: "Укр. енцикл.", 1998. – Т.1: А – Г. – 672 с.
2. Абрамова В.М. Правова соціалізація особистості як об'єкт теоретико-правового дослідження / В.М. Абрамова, В.Ю. Швачка // Юридична наука, 2011. – № 3. – С. 7- 13.
3. Швачка В.Ю. Правова соціалізація особистості в сучасних умовах: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / В.Ю. Швачка; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2008. – 20 с.
4. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / [А.М. Колодій, В.В. Копейчиков та ін. / За ред. В.В. Копейчикова]. – Стереотипне видання. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 320 с.
5. Козюбра М.І. Правове виховання і соціальна активність населення / Б.М. Бабій, М.І. Козюбра та ін. / За заг. ред. Б. М. Бабія. – К., 1979. – 203 с.
6. Горецька Х.В. До питання гносеології правової соціалізації / Х.В. Горецька // Європейські перспективи, 2013. – № 3. – С. 18- 24
7. Дзьобань О.П. Правове виховання як засіб правової соціалізації: філософсько-правові аспекти / О.П. Дзьобань, Є.М. Мануйлов // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – 2009. – Вип. 100. – С. 407-416.
8. Борець Ю.В. Особливості прояву правової свідомості у контексті повсякденного буття / Ю.В. Борець // Пробл. заг. та пед. психології: зб. наук. пр. – 2011. – № 13, Ч.3. – С. 55-64.

Торчій О.

LEGAL SOCIALIZATION OF THE PERSON IN THE PRISM OF LEGAL PEDAGOGY

The article is devoted to theoretical analysis of the concept of interdisciplinary "legal socialization of the person". It summarizes methodological bases of socialization. Based on a critical analysis of the definitions of the key concepts the author sets the main disadvantages of such definitions from the standpoint of legal education. The researchers tracked that in the definition of legal socialization that are lawyers, there are a number of inaccuracies and errors in terms of legal education. Some scientists ignore the educational component of the legal process of socialization. Other researchers focus only on legal education and do not pay attention to the process of legal upbringing. A third group of scientists is taking into account only the legal upbringing, ignoring the legal education. The fourth group of scholars considers the legal education not as a separate independent category, but as part of legal upbringing. This situation gives rise to the need to create a new definition that would meet the requirements of legal education. Typically, the analysis of socialization refers to the positive influence of the state and society, creating conditions for better assimilation of social experience, norms and rules of coexistence people develop positive values. Without denying this, we nonetheless believe that it would be wrong to dismiss destructive effect of certain factors and elements that could affect the legal process of socialization. The man at the time of its formation, and then realize their personal potential is not in hothouse conditions. This means that the state and society have to counter destructive tendencies, using an arsenal of techniques that would allow direct person to consciously desired choice for society. So among the main elements used by the state, society, family-oriented social, educational and labor groups, isolated, legal education, legal education, legal advocacy, legal model the desired behavior. Each of these elements has its own objectives, forms, methods, means of implementation. Their choice is caused by a number of factors: social and age characteristics of the individual, group and individual differentiation of work, level of educational qualification of influence, teaching and extra-teaching conditions, etc. Equally important are components such as self-education and self-education. In the light of the latest trends in educational impact on the individual must be directed on them. The author proposes to understand the legal socialization of the person as a process of formation of sense of justice, which in competition with negative social phenomena is the assimilation of positive social experience. Legal socialization of the personality takes place on the basis of legal education and legal upbringing, self-education and self- upbringing, legal advocacy, lawful behavior patterns. They affect the level of legal culture and legal person's behavior through reflection. Thus, the process of the legal socialization of the person should be considered primarily from the standpoint of pedagogy.

Key words: socialization, legal socialization of the person, legal pedagogy, legal education, legal upbringing.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 316.334:37(355)

Третяк О.С., Чебоненко С.О.

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ

Представлений у статті підхід до посилення мотивації курсантів першого курсу до навчання ґрунтується на врахуванні потреб, очікування, установки, системи взаємовідносин. До умов, які впливають на адаптацію курсанта віднесені такі, як: формулювання чітких і зрозумілих вимог; ознайомлення з системою навчання у вищій; регулярне обговорення проблем; навчання правильно розподіляти вільний час; перебудова системи звичок; психологічна підтримка в стресових ситуаціях; активна робота органів студентського самоврядування; розвиток соціальних, пізнавальних, комунікативних мотивів учіння, інтелектуальної активності; забезпечення матеріальних, духовних та соціальних потреб, ціннісної етичної орієнтації; формування адекватної самооцінки тощо.

Ключові слова: взаємовідносини, пристосування першокурсників до вимог, рівні адаптації, роль командирів, фактори впливу на мотивацію.

Постановка проблеми. На курсантів першого курсу, які поступили до вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання, в адаптаційний період діють різноманітні внутрішні та зовнішні фактори, вплив яких на особистість характеризується: чіткою регламентацією життя; статутними взаємовідносинами; значними фізичними та розумовими навантаженнями; примусом з боку командирів різного рівня; обмеженнями в сфері задоволення сексуальних та харчових потреб; відсутністю бажаних контактів з рідними, близькими та друзями, можливості вільно пересуватися; небагатою палітрою позитивних емоцій; боротьбою за лідерство в курсантській групі; пристосуванням до групових норм; реалізацією особистісних очікувань; подоланням перешкод та інтелектуальною активністю; взаємною трансформацією пізнавальних і професійних мотивів; формуванням нових особистісних цінностей, потреб, інтересів, установок, досвіду, спрямованості; формуванням навичок міжособистісних відносин; поведінковими реакціями, що викликані образом "Я" та самооцінкою курсанта; проблемами із психологічною саморегуляцією поведінки тощо. Всі ці психологічні фактори, як зовнішні, так і внутрішні, залежно від їхньої тривалості й інтенсивності впливу на особистість курсанта, можуть викликати стрес та фрустрацію, і як наслідок – дезадаптацію. Таким чином, це актуалізує розгляд проблеми посилення мотивації курсантів першого курсу до навчання у період адаптації з тим, щоб наслідки дезадаптації були мінімальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових публікацій, присвячених проблемам адаптації студентів (О. Алексєєва [1], Д. Андрєєва [2], Г. Балл [5], М. Варій [6] та ін.) та курсантів (Г. Васильєв [3], М. Горліченко [4], В. Покалюк [7], В. Павлушенко [8], В. Лефтеров [9], Б. Рудов [10] та ін.), показав, що студенти та курсанти першого курсу, по-різному відчують потребу в психологічній підтримці й допомозі.

Одні дослідники вказують на те, що "виділяють три послідовних рівні в розвитку процесу адаптації курсантів вищого навчального закладу "закритого типу": часткова адаптованість; достатня адаптованість; повна адаптованість. Ці рівні характерні для всіх різновидів адаптації, але кожному з них притаманні свої показники та свої часові етапи їх досягнення. Тому, повна адаптація у вищому навчальному закладі "закритого типу" настає лише після досягнення курсантом рівнів повної адаптованості до основних видів діяльності: навчання, служби, соціокультурного життя" [8]. Водночас, як зазначає В. Павлушенко, "якість засвоєння навчального матеріалу, як показник навчальної адаптованості, характеризують результати успішності навчання курсантів – першокурсників" [7].

В. Лефтеров називає такі аспекти адаптації студентів та курсантів до умов навчання у ВНЗ як соціальний, професійний і фізіологічний. Він надає певного значення очікуванню курсантів, коли, як зазначає науковець, "зміст і сутність цих очікувань не меншою мірою зумовлюється самооцінкою та рівнем домагань курсанта, які є базою для побудови ним більш узагальнених, інтегрованих уявлень про себе, що виступають уже в формі "образу Я", "Я-концепції". Такі очікування зумовлено не лише індивідуальними психологічними властивостями кожного курсанта, але й навчальною діяльністю, організаційною структурою курсантської групи, груповими нормами та еталонами перспектив розвитку суспільного життя. У стійких малих групах вони відображають необхідність взаємоузгоджених дій членів окремої групи" [9].

Водночас, Б. Рудов розглядає соціально-психологічну адаптацію курсантів, як вагомий і невіддільний аспект психологічної адаптації, що включає приведення індивідуальної та групової поведінки у відповідність до пануючої в цій соціальній і професійній групі системи норм та цінностей [10].

Інші дослідники зосереджують увагу не лише на навчальних досягненнях курсантів, що пов'язані з адаптацією. Головним для них є ефективність функціонування в них сенсорних і сенсомоторних систем, пам'яті й уваги, показники мотивації навчальної діяльності, набуття особистісних властивостей та ін. [1; 2]. Отже, існують неоднозначні підходи до розуміння адаптації та умов, що дозволяють робити її процес

Мета статті полягає у розгляді факторів, що впливають на успішну адаптацію курсантів першого курсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психологічну адаптацію курсантів першого курсу до умов перебування у вищому навчальному закладі із специфічними умовами навчання можна визначити як формування особистісних властивостей, які дозволяють курсанту успішно здійснювати навчальну діяльність, переробляти та засвоювати нову інформацію, адекватно взаємодіяти та сприймати групові норми, успішно оволодівати вміннями користуватися методами саморегуляції, мати стійку мотивацію до подальшої професійної діяльності. Водночас показниками адаптації можна вважати такі, як: *дезадаптація* (нездатність пристосуватися до умов навчання та відсутність мотивації до зміни свого ставлення до вимог, що висувують оточуючі); *вибіркова адаптація* (вибіркове пристосування до умов навчання та взаємодії з оточуючими; розвиток властивостей, які дозволяють курсанту витримувати психологічне та фізичне навантаження в певних сферах життєдіяльності, спираючись на мотивацію, пам'ять, увагу, вольові якості тощо); *загальна адаптація* (безконфліктне включення у систему взаємовідносин; пристосування до вимог середовища; вияв мотивації та індивідуальних властивостей, які дозволяють результативно виконувати поставлені завдання).

Анкетування курсантів показало, що їх турбують питання взаємовідносин (мають труднощі у спілкуванні з: однокласниками – 37%, молодшими командирами – 43%; керівництвом курсу – 28%), розподілом часу (58%), перебудові системи звичок (39%), навчанням (26%).

Проведені дослідження показують, що на формування позитивної мотивації курсантів першого курсу до навчання у виші із специфічними умовами навчання здійснюють вплив такі фактори, як:

– зменшення тягаря негативних емоцій у спілкуванні з командирами. Негативні емоції виникають внаслідок переживань з приводу невдач, які виділяють і про які повідомляють курсанту його командири. Ці невдачі об'єктивно виникають внаслідок того, що курсант, наприклад, може не зовсім правильно виконувати стройові прийоми, рапортувати командирів тощо. Зосередження уваги з боку командирів на цих невдачах та порівняння з досягненнями інших курсантів, змушує одних курсантів більш наполегливо працювати над усуненням помилок, а у інших це викликає стрес і фрустрацію, формує комплекс неповноцінності та мотивує до перегляду життєвих цілей. Такі курсанти, як правило, залишають навчання у виші протягом перших двох-трьох тижнів. Водночас, у тих курсантів, які залишилися навчатися, повсякчас відбувається боротьба мотивів, адже завжди існує альтернатива повернутися у звичне для них середовище, в якому не такі суворі правила та регламентація повсякденного життя. Для того, щоб у курсанта не виникло почуття "меншовартості", командирам не слід підкреслювати його недоліки, а треба показувати шляхи їх усунення, без крику, лайки, залякування нарядами та обмеження вільного часу, що відводиться на відпочинок. Мотивувати курсанта до оволодіння необхідними знаннями та вміннями доцільно у декілька етапів.

На першому етапі необхідно, щоб він сам визначив, що саме не дозволяє йому виконувати ті чи інші вимоги командира.

На другому етапі курсант самостійно має вибрати план усунення виявлених недоліків. Якщо він не може це зробити самостійно, треба дати можливість вибрати йому помічника, або самому командирів надати курсанту потрібну допомогу. Важливо навчити курсанта самостійно оцінювати свої дії. Такий самоконтроль є найкращим стимулом для того, щоб курсант почав працювати над собою.

На третьому етапі треба враховувати те, що кожна людина очікує з боку оточуючих схвалення своїх успіхів, особливо, якщо для цього їй довелося докласти певних зусиль. Заохочення курсанта та підтримка з боку командирів дозволяє йому самоствердитися як відносно себе, так і в курсантському середовищі. Бажано, щоб позитивні висловлювання з боку командирів відносно конкретного курсанта відбувалися в присутності інших курсантів, що стимулюватиме останніх до створення позитивної атмосфери в спілкуванні, формуванню хорошого психологічного мікроклімату в колективі. Покарання всієї курсантської групи за проступок одного курсанта, навпаки, створюватиме передумови для виникнення конфліктів, напруження у взаємовідносинах між курсантами;

– формулювання чітких і зрозумілих вимог з боку курсових та науково-педагогічних працівників впливає на ставлення курсантів до виконання різноманітних вимог, розпоряджень, формує переконання в правильності своїх дій та вчинків, мотивує до прояву активності та ініціативи;

– ознайомлення курсантів з новою для них системою навчання у виші, що відрізняється від шкільної, дозволяє налаштувати курсанта на певну навчальну діяльність, орієнтує на бажаний результат, показує шляхи досягнення успіху у навчанні, нівелює почуття невизначеності та невпевненості. Курсант має знати, що йому треба зробити, щоб отримати необхідну суму балів за системою ЄКТС на поточних заняттях та мати залік чи високий бал на екзамені з тієї чи іншої навчальної дисципліни;

– створення умов для самостійної роботи в бібліотеці, читальній залі, гуртожитку Академії сприяє задоволенню пізнавальних потреб курсантів, їхній підготовці до різних видів навчальних занять, формує почуття впевненості та готовності до відповіді, виникнення бажання проявити себе, а отже розвиває вольові якості;

– регулярне обговорення проблем, що виникають у курсантів з керівництвом вишу, працівниками курсової ланки. Методами та прийомами, якими в цьому випадку можуть скористатися представники управлінської ланки Академії можуть бути такі:

- а) ініціювання проведення зустрічей з першокурсниками для того, щоб отримати необхідну інформацію та зрозуміти їхню позицію щодо тих чи інших питань, вислухати аргументацію курсантів щодо прийняття певних рішень;
- б) бажано поставити себе на місце курсантів, уважно їх слухати, перетворити зустріч на діалог, наводити переконливі аргументи, робити висновки і доводити прийняті рішення до відома курсантів та погоджувати їх з ними;
- в) намагатися толерантно ставитися до предмету дискусії, виділяти ключові моменти, не з'ясовувати особистісні стосунки, зберігати спокій, пам'ятаючи про те, що існують такі психологічні явища, як "психологічне навіювання" і "психологічне зараження";
- г) виявляти впевненість, заохочувати до обміну думками, доводити до відома присутніх результати попередніх зустрічей та цікавитися наслідками прийнятих управлінських рішень;
- д) підтримувати лідерів студентського самоврядування та періодично заслуховувати їх на засіданнях вченої ради Академії;

– забезпечення можливості отримати психологічне індивідуальне та групове консультування. У цьому випадку, з курсантами має постійно працювати старший психолог, викладачі кафедри психології. Курсанти мають чітко розуміти, що означені особи будуть дотримуватися принципів: конфіденційності та анонімності; добровільності звернення курсанта за консультацією; неупередженого ставлення; спонукання курсанта до активного пошуку шляхів вирішення проблеми; розмежування особистісних стосунків та субординації тощо;

– навчання правильно розподіляти час в умовах суворої регламентації дня першокурсника є досить складним завданням, і в цьому можуть стати в пригоді такі поради:

- а) намагатися виконувати роботу у відведений час. Часто так буває, що курсант не робить необхідні записи під час навчального заняття, а потім йому доводиться це робити у вільний від занять час;
- б) не відкладати на останній момент виконання тих чи інших завдань, оскільки це позначається як на якості результату, так і на емоційному стані; розподіляти справи залежно від їхньої важливості та терміновості. Бажано робити відповідні записи та позначки щодо виконання цих справ;
- в) під час планування треба передбачати час як для виконання певних справ, так і для відпочинку, зняття нервового навантаження через прослуховування улюбленої музики, спілкування з друзями, перегляду телепередач тощо;
- г) не відволікатися від виконання важливих завдань;
- д) під час виконання навчальних завдань не лінуватися робити записи в конспекті, це дозволить краще запам'ятати навчальний матеріал та швидко пригадати його в подальшому у процесі підготовки до заліку чи іспиту;
- е) планувати розподіл свого часу на кожний день, тиждень, місяць;
- ж) підводити підсумки зробленого, аналізувати досягнення і невдачі, не гаяти час на пустопорожні балачки, переключатися з розумової праці на фізичні вправи;

– організація спортивно-масової роботи та культурного дозвілля курсантів-першокурсників дозволяє розвинути їхні здібності, згуртувати колектив, сформувані позитивні традиції, дати можливість проявити емоції;

– перебудова системи звичок ґрунтується на формуванні нових стереотипів, що дозволяє краще пристосуватися до оточуючої дійсності, змінити ставлення до наказів, правил внутрішнього розпорядку, статутних вимог. Прикладом для першокурсників є курсанти старших курсів, які своєю поведінкою, ставленням до навчання, дотриманням чинних правил спонукають діяти у прийнятний спосіб першокурсників, які таким чином самостверджуються і прагнуть не виділятися з основної маси курсантів, що є наслідком конформної поведінки. У той же час, негативний приклад старшокурсників не стимулює до формування у першокурсників позитивних якостей, а безкарність з боку командирів породжує хибні уявлення про особистість курсанта, його моральний облік;

– психологічна підтримка в стресових ситуаціях (проблеми в родині; конфлікти з іншими курсантами або керівництвом; розлади здоров'я; непорозуміння з коханим чоловіком; значні фізичні та психічні навантаження та ін.) може надаватися не лише психологом, а й оточуючими. Для цього треба створити позитивний морально-психологічний клімат в курсантській групі, коли негативний емоційний стан кожного курсанта стає причиною переживань небайдужих оточуючих, здатних самостійно або за допомогою постійного персоналу Академії надати необхідну психологічну допомогу та підтримку;

– активна робота органів студентського самоврядування впливає на вироблення соціальної позиції курсантів, прояву їхньої життєвої активності, формує почуття відповідальності за вироблення та реалізацію рішень, що спрямовані на покращення умов навчання та відпочинку в Академії. Залучення курсантів-першокурсників до роботи в органах студентського самоврядування дозволяє їм швидше адаптуватися, ставати повноцінними представниками свого курсу в органах управління вищим навчальним закладом, впливати на загальну політику вишу в частині реалізації прав та прагнень курсантів;

– методом формування установки та підтримка мотивації до навчання, як цілеспрямованої дії, що дозволяє досягти поставленої мети є розвиток соціальних, пізнавальних, комунікативних мотивів учіння, інтелектуальної активності першокурсників через залучення їх до участі в науково-практичних конференціях, круглих столах, семінарах, конкурсі курсантських наукових робіт, курсантсько-студентському форумі та ін.;

– забезпечення матеріальних, духовних та соціальних потреб, ціннісної етичної орієнтації. Методами переведення цінностей суспільних у цінності суб'єктивно значущі для самого першокурсника можуть стати екскурсії по історичним місцям, кінолекторії, музейні експозиції, організація концертів, театралізованих вистав, творчих конкурсів, клубу кмітливих та винахідливих, залучення до реалізації в загальноосвітніх школах проекту освіта проти наркотиків "Вибір" та ін.;

– самоствердження, як формування адекватної самооцінки курсантів-першокурсників, почуття власної гідності, набуття сенсу життєдіяльності. Може бути забезпечено шляхом створення умов для розширення сфери взаємодії курсанта з середовищем, осмисленого прийняття ним норм та суспільних правил поведінки, співпраці на заняттях та в побуті, затвердження особистістю своєї індивідуальності та надання можливості проявляти лідерські якості як майбутнього офіцера.

Висновки та напрямки подальших досліджень. Проведений аналіз факторів, що впливають на дезадаптацію курсантів-першокурсників, а також розгляд методів та прийомів, які дозволяють сприяти їхній успішній адаптації, вказують на те, що процес проходження адаптації не можна залишати без уваги і надання необхідної підтримки та допомоги курсантам, без створення сприятливих умов, без залучення до роботи з курсантами різних фахівців, і в першу чергу командирів, тих хто повсякденно взаємодіє з курсантським середовищем. Вирішення проблеми адаптації курсантів першого курсу не обмежується вище наведеними підходами. Подальших розвідок потребують питання, що торкаються формального і неформального лідерства в курсантському середовищі, побудови системи взаємовідносин на рівні "курсант – молодший командир".

Використані джерела

1. Алексеева О.Ф. Индивидуально-психологический фактор адаптации субъекта учебной деятельности / Алексеева О.Ф. – М. : Наука, 1995. – 23 с.
2. Андреева Д.О. О понятии адаптации, исследование адаптации к условиям учебы в вузе / Д.О. Андреева // Человек и общество. – Л., ЛГУ, 1973. – № 13. – С. 65–66.
3. Васильев Г.І. Особливості адаптаційного процесу курсантів вузу "закритого типу" / Г.І. Васильев // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – Одеса : Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1997. – № 4. – С. 132–137.
4. Горліченко М.Г. Фактори адаптації курсантів військового вузу / М.Г. Горліченко // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету. Зб. наук. пр. – Одеса : ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2001. – Вип. 3–4. – С. 147–151.
5. Балл Г.А. Понятие адаптации и ее значение для психологии личности / Г.А. Балл // Вопр. психол., 1989. – № 1. – С. 92–100.
6. Варій М.Й. Психологія особистості: навч. пос. / М.Й. Варій. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 592 с.
7. Покалюк В.М. Особливості навчальної адаптації курсантів ВНЗ державної служби України з надзвичайних ситуацій [Електронний ресурс] / Покалюк В.М. – Режим доступу : <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/Conferences/ProblemsOfCivilProtection>
8. Павлушенко В.М. Специфіка процесу адаптації слухачів військових вузів до професійної діяльності / В.М. Павлушенко // Збірник наукових праць. – № 18, Ч. II. – Хмельницький: Вид-во НАПВУ, 2001. – С. 292–296.

9. Лефтеров В.О. Психологічні аспекти проблеми адаптації курсантів до навчального простору [Електронний ресурс] / В.О. Лефтеров. – Режим доступу : http://www.nbuiv.gov.ua/old_jrn/e-journals/Vnadps/2010_4/10lvodnp.pdf
10. Рудов Б.А. Адаптація курсантів молодших курсів до навчання у вищому військовому навчальному закладі: дис. ... кандидата пед. наук : 20.02.02 / Рудов Борис Анатолійович. – Хмельницький, 2002. – 202 с.

Tretiak H., Chebonenko S.

FACTORS THAT INFLUENCE THE EFFICIENCY OF THE FIRST-YEAR CADETS' ADAPTATION

In the article the author presents the approach to intensification of the first-year cadets' motivation to learning. It is based on taking into account the adaptation levels (wrong adaptation, selected adaptation, general adaptation), individual features, needs, expectations, tasks, the system of mutual relations both horizontally and vertically.

The author discusses the conditions that influence a cadets' personality during the period of adaptation. These conditions are decreasing the burden of negative emotions in communication with commanders; forming a cadets' distinct and clear responsibilities; introducing cadets' to a new form of learning at the higher educational institutions; organizing conditions to for self-organized work; regular discussion of the problems; providing with psychological assistance, learning to distribute time correctly; organizing sports activities and leisure time; reformation of habits system; psychological assistance in stress situation; active work of students' self-government bodies; the development of social, cognitive, communicative motives for learning intellectual activity; ensuring material, spiritual and social needs, values ethic orientation; forming adequate self-esteem.

The advice how to analyze cadet's achievements and failures, factors which don't allow him to cope with all necessary requirements is given in the article. The conditions of cadets' learning needs satisfaction are outlined. Communication commanders with cadets is presented as means of getting necessary information and possibility to discuss and to make decisions aimed at necessary learning conditions implementation and every day problems solving. The role of psychologist, psychological assistance, efficient time distribution and time planning is carried out. Cadets' uniting promotes visits to theatre, philharmonic, museums, exhibitions and organizing of sports clubs, competitions and others. The author emphasizes the role of psychological assistance to the first year cadets, moral and psychological atmosphere in the group, undergraduates sample, students' self-government bodies, methods of cadets' learning motivation forming and support. The author also underlines the necessity of further investigation of formal and informal leaderships among cadets, organizing of relationship system al the level "cadet – junior commander".

Key words: *mutual relations, first-year cadets, adjusting to responsibilities; adaptation levels; commanders' role, factors of influence on motivation.*

Стаття надійшла до редакції 10.10.2016 р.

СУТНІСТЬ ГОТОВНОСТІ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ КУРСАНТІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МВС УКРАЇНИ

У статті проаналізовано сутність поняття готовності до управлінської діяльності курсантів у системі МВС України. На основі аналізу наукових джерел доведено, що готовність майбутніх курсантів до управлінської діяльності є складним інтегрованим особистісним утворенням, яке складається з індивідуально-психологічних особливостей та характеризується активно-позитивним ставленням курсантів до управлінської діяльності, стійкою професійною спрямованістю щодо її здійснення, наявністю оптимального обсягу фахових спеціальних здатностей, певного досвіду керівника, що дозволяє успішно здійснювати управлінську діяльність у вищих навчальних закладах МВС України.

Ключові слова: *готовність, управлінська діяльність, курсант, вищий навчальний заклад, система Міністерства внутрішніх справ України.*

У процесі виконання службово-бойових, управлінських завдань підрозділи Міністерства внутрішніх справ України функціонують у якісно нових обставинах, принципово нетипово оперативній ситуації, пов'язаних з широкомасштабним збройним конфліктом на сході України, який має всі ознаки локальної війни. Характер і масштаби цього конфлікту зумовлюють необхідність формування готовності курсантів – майбутніх офіцерів – до якісного виконання управлінських функцій, зумовлених специфікою професійного середовища. Реформування Збройних сил України, правоохоронних органів, характер службово-бойових завдань підрозділів, особливості і завдання офіцерів детерміновані реформаційними змінами у державі, які визначають якісно нові вимоги до підготовки фахівців правоохоронної та військової сфери, фахових компетентностей майбутніх фахівців, змісту, методів і форм професійної підготовки, їхньої готовності до управлінської діяльності.

Готовність як об'єкт спеціально організованих досліджень отримала широке висвітлення вченими різних галузей наук (філософії, психології, педагогіки (К. Абульханова-Славська, С. Батишев, М. Дяченко, В. Моляко, Л. Нерсисян, В. Раутен, Д. Узнадзе, Л. Фрідман, В. Шадриков, В. Ядов, В. Ягупов та ін. Розглядаючи готовність майбутніх курсантів до управлінської діяльності, науковці визначають її як специфічну діяльність, яка повною мірою залежить від ефективності управління ними цією діяльністю. На нашу думку, виникає необхідність окреслення сутності поняття готовності до управлінської діяльності курсантів у системі МВС України, що є **метою статті**.

У психологічних довідниках сутність поняття готовності розглядається як "стан мобілізації психологічних і психофізіологічних систем людини, що забезпечує ефективне виконання певних дій" [11, с. 89]; як активно-діючий стан особистості, установка на певну поведінку, змобілізованість сил на виконання завдання [3]. У сучасному словнику з педагогіки зафіксовано два визначення поняття "готовність": 1) як високий рівень розвитку мотиваційних, пізнавальних, емоційних та вольових процесів особистості чи колективу, який забезпечує успіх майбутньої діяльності; 2) як адекватна установка на майбутню діяльність [14; с. 64].

Досліджуючи проблему готовності, психологи розглядають її з позиції психології особистості та психології діяльності, орієнтуючись на виявленні характеру зв'язків і залежностей між станом готовності особистості, що виникає перед виконанням будь-якої діяльності з урахуванням змін особистісних і професійних якостей особистості та ефективністю діяльності. У цьому контексті психологи готовність визначають як психічний стан особистості, сукупність переконань, поглядів, відносин, мотивів, відчуттів, вольових і інтелектуальних якостей, знань, умінь, навичок, установка на активні, доцільні, цілеспрямовані дії (М. Дяченко, Л. Кандибович); як складне особистісне утворення, що становить собою взаємозв'язок психічних властивостей і моральних якостей, які у своїй сукупності дозволяють певному суб'єкту ефективно виконувати конкретну діяльність (Л. Кондрашова, В. Семиченко, В. Моляко); основа не тільки здійснення діяльності, але й вдосконалення та розвитку особистості в подальшому (А. Деркач).

Характеризуючи психологічний аспект готовності, науковці виокремлюють ситуативну (локальну, тимчасову) готовність, яка детермінована певними психічними станами, що відображає особливості та вимоги майбутньої ситуації та вирішуваних завдань, та тривалу (стійку, фіксовану), яка містить загальні та необхідні для діяльності характеристики: мотивацію, позитивне ставлення, адекватні вимоги до цієї діяльності, риси характеру, здібності; сформовану систему необхідних для даної діяльності знань, умінь, навичок; професійно-ціннісні орієнтири, мислення, емоційних та вольових процесів [6].

У педагогічній інтерпретації готовність розглядається у діалогічному взаємозв'язку між педагогічною діяльністю вчителя та професійною готовністю особистості до майбутньої діяльності. Зокрема К. Дурай-Новакова професійну готовність визначає як складне структурне утворення,

орієнтоване на повне та успішне виконання різних функцій учителя, центральним ядром якого є позитивні установки, мотиви та освоєні цінності професії, які включають властивості, якості, знання і навички (досвід) особистості [5, с. 25]. Готовність до професійної діяльності Н. Іпполітова визначає як результат інтеграційної освіти, активно-дієвий суб'єктивний стан особи, що характеризує мобілізацію сил для виконання поставленого професійного завдання [7, с. 117]).

А. Резанович готовність розглядає "як внутрішня якість особистості, в якій виражено її прихильність до здійснення діяльності, а також ступінь засвоєння нею елементів, відповідного соціального досвіду та здатність використовувати цей досвід у професійній діяльності. Отже, готовність прийнято представляти єдністю елементів, таких як: мотиваційна готовність, теоретична готовність, практична готовність" [12, с. 44].

В. Сластьонін розрізняє готовності: психологічну (сформованість певного ступеня мотивації, спрямованості на професійну діяльність), психофізіологічну (наявність відповідних передумов для професійної діяльності й оволодіння певною спеціальністю професійно значущих рис особистості), фізичну готовність (відповідність стану здоров'я та фізичного розвитку вимогам професійної діяльності і професійної працездатності). Обґрунтовуючи готовність як системне утворення, дослідник наголошує на взаємозв'язку "науково-теоретичної" готовності, яка передбачає достатнього обсягу суспільно-політичних, педагогічних і спеціальних знань, потрібних для компетентної педагогічної діяльності та "практичної готовності" – наявність сформованих на необхідному рівні професійних умінь і навичок [13, с. 194].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє констатувати, що готовність розглядається у межах таких підходів:

- особистісного – удосконалення психічних процесів, станів, якостей особистості, потрібних для ефективної професійної діяльності, а також знанням, уявленням про особливості діяльності, володінню способами і прийомами її здійснення;
- функціонального – певний стан психічних функцій, який забезпечує високий рівень досягнень у професійній сфері діяльності;
- особистісно-діяльнісного, який визначає готовність як цілісний прояв усіх сторін особистості, який дає можливість ефективно виконувати свої функції.

Спільною думкою науковців є те, що готовність – це фундаментальна умова успішного виконання будь-якої професійної діяльності, яка зумовлюється не лише внутрішніми особистісними механізмами розвитку (мотивами, потребами, інтересами, цінностями), а й зовнішніми, до ряду яких слід віднести соціальне оточення, визначені обставини, в яких здійснюватиметься будь-яка діяльність. Відповідно до усвідомлення особливої значущості готовності як чинника ефективної діяльності, склалася практика формування готовності фахівця до професійної діяльності.

Крім того різноманітність означених підходів до трактування поняття готовності, що зумовлені передусім предметом дослідження науковця, різним контекстом розгляду проблеми й авторською концепцією дослідження розширюють і поглиблюють уявлення про досліджуваний феномен. Для нашого дослідження важливими є роботи О. Алексєєва, В. Барко, І. Машук, О. Пасько та ін., в яких обґрунтовуються положення, що підсумовують численні дискусії з проблеми змісту готовності до різних видів професійної діяльності офіцерів внутрішніх військ у сучасних умовах. Зокрема О. Алексєєв, розглядаючи готовність військовослужбовців до охорони закордонних дипломатичних установ до професійної діяльності визначає її, як інтегративне професійно-особистісне утворення, що охоплює фахові знання, вміння та навички, систему професійно-важливих індивідуально-психологічних особливостей, а також мотиви, потреби, інтереси та ціннісні орієнтації, які забезпечують результативне виконання завдань з охорони і захисту закордонних дипломатичних установ [1, с. 8].

У науковому доробку О. Пасько готовність до правоохоронної діяльності розглядається як "складний та багатоаспектний процес, який виявляється як потенційна якість особистості, що забезпечується сукупністю необхідних елементів: знання, вміння, навички, мотивація, індивідуально-типологічні особливості та властивості (компетентність) і спроможність їх застосовувати та використовувати у процесі професійної діяльності". Автор наголошує, що основоположним у готовності до здійснення означеної діяльності є внутрішня установка особистості та її мотиваційна спрямованість на справу [10, с. 57].

Досліджуючи психологічну готовність фахівців до навчально-службової діяльності в системі МВС України, І. Мащук визначає її як особливий психічний стан, зумовлений комплексом об'єктивних та суб'єктивних чинників, який характеризується оптимальною мобілізацією всіх ресурсів організму й утворюється внаслідок розвитку сукупності особистісних якостей. Під "сукупністю особистісних якостей" науковець розуміє професійно-значущі якості особистості, інтелектуальні та і вольові здібності; наявність індивідуально-оптимального рівня емоційного збудження; наявність професійної спрямованості, установок, мотивів, потреб; усвідомлення цілей; наявність професійних знань, навичок та умінь та завдяки цілеспрямованій підготовці особистості" [9, с. 3].

Обґрунтовуючи психологічну готовність майбутніх фахівців до діяльності в екстремальних умовах, І. Коваль розглядає її як активно-діючий, усвідомлений стан, що формується на основі професійного досвіду, ціннісних настанов, психологічної культури, особистісних якостей, знань, умінь, навичок, мотиваційно-цільової структури, прагнення до саморозвитку і сприяє результативному

виконанню професійної діяльності, миттєвому ухваленню рішень у кризових ситуаціях швидкодії та професійно-доцільній поведінці, а також особистісній і професійній самореалізації [8, с. 184].

З урахуванням специфіки предмету і завдань нашого дослідження є доцільним аналіз праць з проблеми готовності курсантів до управлінської діяльності у вищих навчальних закладах у системі МВС. Зауважимо, що, незважаючи на те, що проблема готовності постійно перебуває в центрі наукових інтересів, на сучасному етапі розвитку професійної педагогіки і практики не існує загальноприйнятого розуміння готовності майбутніх курсантів до управлінської діяльності. В. Уліч готовність до управлінської діяльності розглядає як складне, стійке особистісне утворення, що виражає прагнення фахівця, на основі наявних професійних знань, умінь, професійної спрямованості й особистісних якостей успішно вирішувати завдання з управління особовим складом і підрозділом у цілому [15].

Готовність до управлінської діяльності М. Дороніна, А. Григоренко пов'язують з професіоналізмом керівника, яка, з одного боку, є інтегральною якістю, властивістю особистості, що формується у діяльності й спілкуванні, з іншого – процесом і результатом діяльності та спілкування та характеризується: "наявністю загальних і спеціальних здібностей, інтересу до управлінської діяльності; готовністю до прийняття ризикових рішень, розв'язання складних завдань, подолання напружених ситуацій заради накресленої мети; до активних дій в екстремальних умовах (дефіцит часу, порушення технологічного процесу тощо), тобто бажання й можливість діяти за високих стресових навантажень; готовністю діяти в середовищі, що швидко змінюється; наявністю спеціальних знань і вмінь; ціннісним ставленням до професіоналізму; наявністю уявного образу "Я" – уявлення про управлінську кар'єру; самооцінкою, самоаналізом самоконтролем [4, с. 306-318]. Під психологічною готовністю особистості керівника М. Дороніна, А. Григоренко розуміють "соціально детермінований і психічно зумовлений потребами людини мотивований процес, який знаходить своє виявлення в позитивному емоційно-вольовому ставленні до управлінської діяльності; сконцентрований показник професіоналізму; можливість людини, які характеризують її здатність досягти вершин майстерності; реальні вчинки особистості, що сприяють оптимальному й успішному функціонуванню та розвитку організації" [4, с. 306-318]. Розглядаючи психологічну готовність керівника органів внутрішніх справ до управлінської діяльності як довготривалий психічний стан, В. Барко характеризує її комплекс "суб'єктивних і об'єктивних компонентів і включає в себе мотиви, інтереси, здібності, темпераментні і характерологічні особливості, знання і уміння, які в комплексі забезпечують людині здатність до успішної діяльності" [2]. Більшість науковців доходять висновку, що готовність курсанта до управлінської діяльності зумовлює врахування особистісної, професійної, психологічної та інших видів готовності та передбачає врахування його переконань, поглядів, мотивів, почуттів, настанов щодо специфіки професійної діяльності та здійснення управлінської діяльності, особистісних, професійних, вольових та інтелектуальних якостей, вияву управлінських якостей, культури, набуття управлінського досвіду.

Грунтуючись на результатах наукових досліджень з даної проблеми, розмаїтті авторських дефініцій готовності, з передбачення основних видів майбутньої професійної діяльності офіцерів, в яких реалізуються отримані знання, навички, здатностей та досвід управлінської діяльності, бачиться можливим сформулювати визначення досліджуваного феномену.

Таким чином, на основі аналізу наукових джерел можемо зробити висновок, що більшість науковців підкреслює багатоаспектність структури готовності до професійної діяльності, визначаючи її як цілісну стійку систему взаємопов'язаних, взаємозалежних, взаємозумовлених компонентів, які забезпечують оптимальне виконання функцій управлінської діяльності (цілепокладання, планування, організації, координування, стимулювання і контролю) відповідно до специфіки певного професійного середовища. Відповідно готовність майбутніх курсантів до управлінської діяльності є складним інтегроване особистісне утворенням, яке складається з індивідуально-психологічних особливостей та характеризується активно-позитивним ставленням курсантів до управлінської діяльності, стійкою професійною спрямованістю щодо її здійснення, наявністю оптимального обсягу фахових спеціальних здатностей, певного досвіду керівника, що дозволяє успішно здійснювати управлінську діяльність у вищих навчальних закладах МВС України.

Для визначення реального стану готовності майбутніх курсантів до управлінської діяльності вимагає обґрунтувати її критерії, показники і рівні, що є перспективним напрямом подальших досліджень.

Використані джерела

1. Алексеев О.Л. Актуальні проблеми підготовки військовослужбовців Державної прикордонної служби України для охорони закордонних дипломатичних установ / О.Л. Алексеев // Збірник наукових праць. – Хмельницький, 2011. – № 60. – С.5–8.
2. Барко В.І. Теоретико-психологічні засади управління персоналом органів внутрішніх справ: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: спец. 19.00.06 "Юридична психологія" / В.І. Барко. – К., 2004. – 44 с.
3. Бродовська В.І. Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові: словник / В.І. Бродовська, І.П. Патрик, В.Я. Яблонько. – 2-е вид. – К.: Професіонал, 2005. – 224 с.
4. Дороніна М. Психологія управління: навч. посіб. / М. Дороніна, А. Григоренко. – Х.: ХДЕУ, 2008. – 548 с.

5. Дурай-Новакова К.М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: автореф. дисс. на соис. наук. степени д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 "Общая педагогика и история педагогики" / К.М. Дурай-Новакова. – М.: 1983. – 32 с.
6. Дьяченко М.И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандибович. – Минск : ВГУ им. В. И. Ленина, 1976. – 175 с.
7. Ипполитова Н.В. Система профессиональной подготовки студентов педагогического вуза: личностный аспект [монография] / Н.В. Ипполитова, М.А. Колесников, Е.А. Соколова. – Шадринск: Исеть, 2006. – 236 с.
8. Коваль Ігор. Теоретичні аспекти психологічної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах / Ігор Коваль // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2014. – №5. – С. 184-191.
9. Машук І.О. Формування психологічної готовності учнів спеціалізованих загальноосвітніх закладів міліції до навчально-службової діяльності в системі МВС України: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19. 00. 06 / І.О. Машук. – К., 2009. – 18 с.
10. Пасько О.М. Характеристика терміну "готовність" та її вплив на діяльність працівників міліції / О.М. Пасько // Наукові дослідження. Теорія і практика. – 2004. – С.55-58.
11. Психологічна енциклопедія / [автор-упор. О.М. Степанов]. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.
12. Резанович А.Е. Развитие готовности студентов вузов к организаторской деятельности : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 "Теория и методика проф. образ." / А.Е. Резанович. – Магнитогорск, 2002. – 22 с.
13. Слостенин В.А. Пути совершенствования психолого-педагогической подготовки учителя в свете основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы. / В.А. Слостенин. – Полтава. 1995. – 315с.
14. Современный словарь по педагогике / [сост. Е.С. Рапацевич]. – Минск : "Современное слово", 2001. – 928 с.
15. Уліч В.Л. Педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів до управлінської діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / В.Л. Уліч – К., 2007. – 236 с.

Trozkij R.

THE ESSENCE OF PREPARATION FOR FUTURE MANAGEMENT ACTIVITIES OF STUDENTS IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF UKRAINE

The article investigates the essence of the concept of administrative preparedness of students in the system of the Interior Ministry of Ukraine. The research is based on the analysis of scientific sources proved that most scientists highlights the multidimensional structure of readiness for professional activities, defining it as a complete rack system of interconnected, interrelated, interdependent components that ensure optimum performance of the functions of management activities (goal-setting, planning, organization, coordination, promotion and control) according to the specifics of a particular professional environment. Determined that willingness in the works of scientists examined from the perspective of these approaches: personal (improvement of mental processes, states, personal qualities necessary for effective professional activity and knowledge, perceptions about the features of possession ways and methods of its implementation, functional (a state mental functions, which provides a high level of achievement in a professional field); personal-activity (expression of readiness as an integral all round personality, which makes it possible to effectively perform its functions).

Describing the psychological aspect of preparedness, scientists distinguish situational (local, temporary) condition, which is determined by certain mental states, reflecting the characteristics and requirements of the future situation and tasks, and continuous (stable, flat), which includes common and necessary activity characteristics: motivation positive attitude, appropriate requirements for this activity, traits, abilities; existing system required for this activity knowledge and skills; professional values, thinking, emotional and volitional processes.

The readiness for future students to management activities is a complex integrated personal formation, which consists of individual psychological features and is characterized by active and positive attitude of students to the management of resistant professional orientation for its implementation, the presence of the optimal level of professional special abilities, some experience leader, can successfully carry out management activities in higher educational establishments of Ukraine.

Key words: *readiness, management activities, student, institution of higher education, the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.*

Стаття надійшла до редакції 23.09.2016 р.

ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВНЗ

У статті висвітлено вимоги до тестового контролю з української мови як засобу активізації навчальної діяльності студентів вищих навчальних закладів, робиться аналіз досвіду використання тестування як однієї з сучасних форм контролю знань, умінь і навичок, що дає змогу викладачеві вносити корективи в методику викладання дисципліни, акцентувати увагу на найважливіших моментах.

Нами запропоновано зразки тестових завдань, що використовуються на заняттях з метою поглиблення й удосконалення знань студентів, формування вмінь правильно користуватися українською мовою, що в результаті спрямоване на піднесення культури усного й писемного мовлення.

Ключові слова: тестовий контроль, активізація навчальної діяльності, культура усного та писемного мовлення, методи та форми контролю.

Постановка проблеми. Пошук досконалих методів та форм контролю рівня підготовки студентів з української мови у ВНЗ на сучасному етапі розвитку інформаційних технологій набуває надзвичайної актуальності.

Порівняльний аналіз методів та форм контролю, оцінювання знань, що використовуються в сучасній педагогіці: усного опитування, письмової роботи, інтерв'ю та тестування, свідчить про те, що останній, більш ніж інші, відповідає критеріям якості при визначенні рівня як теоретичних, так і практичних знань, умінь та навичок студентів.

Аналіз останніх джерел. У межах вивчення різних методів та форм контролю знань студентів досягнуто значних результатів. Аналіз літератури показує, що в педагогічній та методичній науці робиться багато спроб щодо вирішення проблеми організації контролю і оцінки якості знань. Так, вченими були визначені зміст і завдання тестового контролю, його функції в процесі навчання; проаналізовані та описані особливості організації контролю різних видів мовленнєвої діяльності; розглянуто специфіку контролю у вищих навчальних закладах (В.Л. Банкевич, М.Є. Брейгіна, Ж.В. Вітковська, М.І. Володін, В.О. Гордієнко, Г.В. Іванова, В.О. Кокота, Н.І. Красюк, Л.В. Лисенко, О.О. Леонт'єв, О.Г. Поляков, В.Л. Рись та б. ін.).

Метою даної розвідки є аналіз вимог до тестового контролю. Нами подано ряд тестових завдань, що використовуються на заняттях з української мови як засіб активізації навчальної діяльності студентів вищих навчальних закладів.

Опрацювання науково-методичної літератури з питань контролю знань показало, що традиційні методи та форми страждають інформаційною однозначністю, відсутністю об'єктивних вимірювальних показників, якісною однобічністю і суб'єктивним впливом на результат контролю. До того ж традиційний контроль знань вимагає багато аудиторного часу, якого на сьогодні не мають викладачі української мови у зв'язку з ущільненням навчального процесу, скороченням кількості годин та застосуванням інтегрованої технології. Тому виникає необхідність у модифікації вже відомих та застосуванні нових методів і форм контролю.

Тестування можна використовувати з метою постійного тренування у конструюванні й доречному використанні базових одиниць курсу, а також як одну з форм контролю засвоєння навчального матеріалу студентами. Це дає змогу викладачеві побачити, які аспекти навчального матеріалу студенти засвоїли недостатньо, вносити корективи в методику викладання курсу, акцентувати увагу на найважливіших моментах.

Тестування, порівняно з іншими методами та формами контролю знань має свої переваги в тому, що дає змогу досить швидко опрацювати значний обсяг матеріалу, зменшує, порівняно з традиційним опитуванням, затрати часу, дає можливість ефективного упровадження модульного навчання і системи рейтингового контролю, підвищує об'єктивність оцінювання знань, контролює не тільки велику кількість теоретичних питань, але й практичні навички.

Пропонуємо зразки тестових завдань, що використовуємо на заняттях з української мови з метою поглиблення й удосконалення знань студентів, формування вмінь правильно користуватися українською мовою, що в результаті спрямоване на піднесення культури їхнього усного й писемного мовлення та для підсумкового тестового контролю.

1. Літературна мова – це: А) оброблена, мова суспільного спілкування, зафіксована в писемній та усній практиці; Б) відгалуження загальнонародної мови, яким говорить частина народності; В) нормалізована вимова освічених людей без діалектних або індивідуальних рис.

2. Стиль української літературної мови – це: А) територіальні та соціальні діалектизми, що функціонують лише в певному соціальному угрупованні; Б) різновиди, які обслуговують різноманітні сфери суспільного життя; В) відгалуження загальнонародної мови, яким говорить частина народності, нації.

3. Українська мова зазнала літературного опрацювання (XVIII-XIX ст.) у творчості: А) Т. Шевченка; Б) Гулака-Артемівського; В) І. Котляревського.

4. Особливу роль у становленні нової української літературної мови відіграв: А) І. Франко; Б) Т. Шевченко; В) П. Мирний.

5. Літературна мова об'єднує представників: А) нації; Б) кримінальних груп; В) молодіжних організацій.

6. Культура мови – це: А) володіння нормами усної та писемної літературної мови; Б) особливості мовлення, які підтримують увагу та інтерес слухачів; В) універсальний засіб спілкування людей.

7. Перелік документів, що додаються до заяви, можна оформити так: А) до заяви прикладаються такі документи; Б) до заяви додаються слідуючі документи; В) до заяви додаю.

8. У котрому рядку всі імена по батькові утворено правильно? А) Романович, Ігорович, Анатолієвна; Б) Віталієвич, Михайлівна, Сергієвич; В) Андрійович, Вікторович, Петрівна.

9. У котрому рядку всі слова утворено правильно? А) призначити, перевірка, привичка; Б) річний, навколосвітній, перехрестя; В) маркування, татуїровка, панівний.

10. Виберіть рядок, у котрому правильно подано текст заяви: А) Прошу допустити мене до здачі екзаменів до вступу на денний стаціонар Інституту геодезії; Б) Прошу допустити мене до здачі екзаменів до вступу на стаціонар у Інститут геодезії; В) Прошу допустити мене до складання іспитів для вступу на денну форму навчання Інституту геодезії.

11. Який із ділових паперів містить інформацію в такій послідовності: *адресат, адресант, назва документа, текст, додаток (якщо потрібно), підпис, дата*?

А) резюме; Б) заява; В) автобіографія.

12. Орфографічні норми – це: А) правила вживання та вимови звуків; Б) правила побудови словосполучень; В) правила написання слів.

13. У котрому рядку всі імена по батькові утворено правильно? А) Олексієвич, Михайлівна, Вікторович; Б) Мирославович, Андрійович, Петрівна; В) Максимівна, Віталієвич, Степанович.

14. У котрому рядку є помилка у відмінюванні імені та по батькові? А) Д.в. Ользі Вікторівні, Олегові Михайловичу; Б) Р.в. Ольги Вікторівної, Олега Михайловича; В) З.в. Ольгу Вікторівну, Олега Михайловича.

15. Вибрати варіанти, що відповідають нормам слововживання: А) покладаючись на Ваш лист; Б) спираючись на Ваш лист; В) посилаючись на Ваш лист.

16. У котрому рядку вжито правильні форми власних назв? А) Це питання потрібно обговорити зі Степаном Михайловичом; Б) У Наталкіних конспектах важко щось знайти; В) Зустріч Остап'юка Валерія з Венгерак Євгенією.

17. Котре речення відповідає нормам літературної мови і вимогам офіційно-ділового стилю? А) Продається мобільний телефон, б/у, не дорого; Б) Магазин працює круглодобово вже на протязі двох місяців і має у наявності широкий асортимент товару; В) Любий бажуючий може прийняти участь в багаточисленних акціях.

18. У котрому рядку є слово, якого не використовують у документах? А) Провести нараду, підписати акт; Б) Взяти участь, відхилити пропозицію; В) Засвідчити підписом, нові філії.

19. Назвіть стиль, який увібрив усе багатство національної мови, у якому настрої і почуття людини відтворюють за допомогою метафоричних образів, вживають слова в переносному значенні: А) публіцистичний стиль; Б) художній стиль; В) офіційно-діловий стиль.

20. Назвіть стиль, у якому вживають слова *акумулювати, аналіз, апробація, класифікація, критерій*: А) художній стиль; Б) публіцистичний стиль; В) науковий стиль.

21. Алфавіт має: А) 32 літери; Б) 26 літер; В) 33 літери.

22. У котрому рядку вжито правильні форми власних назв? А) із цікавою доповіддю виступив Юрчук Остап Якович; Б) маю зустріч з Назаром Павловичом; В) не дочекалися Наталії Євгенівної.

23. Перекласти українською мовою *сейчас без четверти семь*: А) щас за чверть сьома; Б) зараз за чверть сьома; В) тепер чверть сьомої.

24. До найважливіших ознак літературної мови належать: А) нормативність, багатий лексичний фонд, розгалужена система стилів, багатофункціональність, наявність усної і писемної форм; Б) діалектизми, жаргонізми, розмовна лексика, молодіжний сленг; В) канцеляризми, штампи, ненормативна лексика.

25. Кодифікацією мови є: А) дослідження мовних норм; Б) використання мовцями великої кількості слів; В) свідомо турбота про мову.

26. У котрому рядку не порушено правил милозвучності? А) Я, Сидорчук Сидір Сидорович, взяв в викладача фізики; Б) Запрошуємо взяти участь у науково-практичній конференції; В) В 2009 році вступив до Львівського національного університету ім. І.Я. Франка.

27. У котрому рядку всі імена по батькові утворено правильно? А) Віталівна, Олексійович, Ігорівна; Б) Віталіївна, Олексієвич, Ігорівна; В) Віталіївна, Олексійович, Ігорівна.

28. Визначте рядок, у котрому дотримано правил милозвучності української мови? А) пропоную створити таку творчу групу у апікаційному відділі; Б) у Одеській області апробували цей метод у більшості лабораторій; В) високий рівень культури мовлення у фахівців.

29. Визначте рядок, у котрому дотримано правил милозвучності української мови? А) зобов'язуюсь повернути усю суму до 10.10.16 р.; Б) у нашому навчальному закладі контроль здійснюють за модульною системою; В) консультації проводять щовівторка в вільний для студентів час.

30. У котрому рядку немає порушення правил милозвучності? А) у давнину міжнародним еталоном був грецький етикет; Б) в документі охарактеризовано типові обов'язки секретаря; В) навчатись в цьому інституті престижно.

31. У котрому рядку в усіх словосполученнях не порушено правил милозвучності? А) знав вчора; викладач з математики; Б) працював у галузі економіки; прибув уранці; В) у обласній адміністрації; боротись з стихією.

32. У котрому рядку не порушено правил милозвучності? А) ми працюємо в відділі реклами; Б) в атмосфері планети відбулися зміни; В) конференція відбулась в першому корпусі.

33. У котрому рядку в словосполученнях немає порушення правил милозвучності? А) тести з української мови, працює в філії банку; Б) залишив усі документи, відділ із шести економістів; В) взяти участь в засіданні, конференція в Одесі.

34. У котрому рядку в словосполученнях немає порушення правил милозвучності? А) ознайомитись з документами, у твоєму офісі; Б) професор у відрядженні, вступив до інституту; В) виступав з задоволенням, у науковому стилі.

35. У котрому рядку в словосполученнях немає порушення правил милозвучності? А) у протоколі зборів, приїхав зі Львова; Б) секретар на лікарняному, в зв'язку з епідемією; В) у сфері економіки, в нашому деканаті.

36. У котрому рядку в словосполученнях немає порушення правил милозвучності? А) у зв'язку з реорганізацією, мій учорашній виступ; Б) працює в Фонді соціального розвитку, у світі техніки; В) лист з Львова, у світовій валютній системі.

37. У котрому рядку вжито правильні форми власних назв? А) підійди до Сан Саніча; Б) сьогодні не було Оксани Петрівни; В) не прийшов Олег Олексієвич.

38. Слова, у яких значення повністю чи частково збігаються – це: А) синоніми; Б) омоніми; В) антоніми.

39. Пароніми – це: А) слова близькі за звучанням, але різні за значенням; Б) слова з протилежним значенням; В) слова різні за звучанням, але однакові за значенням.

40. Різновиди текстів певного стилю, що різняться насамперед метою мовлення, сферою спілкування та іншими ознаками – це: А) підстили; Б) жанри; В) стилістичні норми.

Слід зазначити, що тестування, як і інші форми контролю, крім переваг, має свої недоліки. До недоліків відносимо той факт, що тестові завдання дають уже готові варіанти відповідей, а це, у свою чергу, перешкоджає студентові розвивати вміння правильно формулювати власну думку.

Отже, у подальших дослідженнях ми плануємо подати ще ряд тестових завдань. Значна увага приділятиметься піднесенню загальноомовної та фахової культури майбутніх фахівців.

Використані джерела

1. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Навчальний посібник. / І.М. Дичківська. – К. – 2004. – С. 52 – 58.
2. Інноваційні технології навчання методики української мови у вищих навчальних закладах та середніх освітніх закладах: Навчально-методичний посібник / Потапенко О.І., Потапенко Г.І., Кожуховська Л.П., Довбня Л.Е., Чубань Т.В., Юрійчук Н.Д. та ін. – К., 2006. – 142 с.
3. Справочное руководство по конструированию тестов. Перевод Е.П. Савченко / Пол Клайн. – М. : "ПАН Лтд", 1994. – 283 с.

Yuriyчук N.

**THE CONTROL TEST OF UKRAINIAN LANGUAGE AS A TOOL FOR ACTIVATION
OF TRAINING STUDENTS AT UNIVERSITIES**

The article deals with the requirements for test control of the Ukrainian language as a means to enhance the training of university students, an analysis, synthesis and interpretation of experience with testing as one of the modern forms of control students' knowledge and skills, which allows the teacher to make adjustments to the methodology of teaching, focus on the most difficult moments.

We offered examples of tests that are used in the classroom to enhance and improve students' knowledge, developing abilities to properly use the Ukrainian language as a result of the rise of culture aimed at their oral and written language and for the final test control.

Processing of scientific and methodological literature on control of knowledge has shown that traditional methods and forms of suffering unambiguous information, lack of objective performance measurement, quality one-sided and subjective influence on the outcome of control. Besides the traditional control of knowledge requires a lot of classroom time, which today have no teachers of the Ukrainian language in connection with consolidation of the educational process, reducing the number of hours and the use of integrated technologies. Therefore there is a need for modification is already known and the application of new methods and forms of control.

Testing can be used to continuous training in the design and appropriate use of basic units of the course, as well as a form of control learning students. This allows the teacher to see which aspects of teaching material students learned enough to make adjustments to the method of teaching, focus on the most difficult moments.

Testing, compared with other methods and forms of knowledge control has advantages in that allows you to quickly process a significant amount of material decreases compared to traditional survey costs time, enables efficient implementation of modular education and rating control system increases the objectivity of assessment, controls not only the large number of theoretical questions, but also practical skills, motivates, as students learn exactly what is estimated.

Test students' knowledge and skills require advance preparation for such a form of control.

Key words: *test control, activation of educational activity, culture of oral and written language, methods and forms of control.*

Стаття надійшла до редакції 31.10.2016 р.

ПРИГАДУВАННЯ МУЗИЧНОЇ ІНТОНАЦІЇ НА ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ РІВНЯХ ВИКОНАВСЬКИХ ДІЙ

Стаття розглядає елемент пригадування як складову процесу пам'яті у площині інтонаційної природи музичного мистецтва. Процес пригадування і відтворення музичної інтонації надається як чинник поетапного формування музичного слуху на основі слухового досвіду. Пригадування музичної інтонації пов'язується з розумовими діями щодо пошуку, відновлення і витягом із довгострокової пам'яті необхідного "графіку мелодії". В контексті пригадування розкрито поняття музичного інтервалу як змістовної одиниці інтонаційного процесу. Пригадування досліджується у взаємозв'язку із психофізіологічними рівнями виконавських дій шляхом виокремлення п'яти етапів пригадування музичної інтонації.

Ключові слова: пригадування, пам'ять, спомин, музична інтонація, музичний слух, психофізіологічні рівні виконавських дій.

Проблема запам'ятовування, в тому числі і пригадування, в сучасному світі з об'ємом інформації, який постійно збільшується, є, безумовно, актуальною. Всі різноманітні інстинкти, вроджені і набуті механізми поведінки являють собою особливий досвід людини, який зберігається в пам'яті з наступним відтворенням і пригадуванням, передається генетично або набувається індивідуальним життєвим досвідом. Без постійного оновлення такого досвіду та його використання в сприятливих умовах ми не мали б можливості адаптуватись до швидкоплинних і мінливих подій життя. Тому, поняття "пам'ять" ми розуміємо як запис, зберігання і подальше розпізнавання слідів минулого досвіду, яке дозволяє накопичувати будь-яку інформацію без втрати набутих знань, відомостей, навичок [8].

Пригадування є різновидом відтворення – одного з процесів складної системи пам'яті, яке приймає участь у здійсненні повного циклу перетворень суб'єктом різної інформації: запам'ятовування, зберігання, відтворення і забування. Пам'ять вважають основою навчання (в тому числі і музичного) і його продуктивність пов'язують із закономірностями організації інформації в пам'яті та її відтворення, з розкриттям і моделюванням механізмів пам'яті, які приводять до повноти засвоєння знань, тривалістю їх зберігання у часі, вмінням швидкого впізнавання-пригадування і готовністю до використання в різних ситуаціях пізнавальної і виконавської діяльності [9, с. 14]. Знання щодо процесів пам'яті, умов та прийомів їх використання, здатних збільшити об'єм навчального матеріалу, сприяє підвищенню успішності та мистецької самооцінки студента [4, с. 132].

Виходячи з того, що музичне мистецтво є, в першу чергу, мистецтвом інтонування, пригадування музичної інтонації полягає у відтворенні виразно-змістовної єдності, яка існує в невербальній інтонаційно-звуковій, спрямовано-діючій формі і функціонує за допомогою досвіду музично-змістовних, а також поза музичних асоціативних уявлень [10, с. 293]. Пригадування музичної інтонації пов'язане з розумовими діями, спрямованими на пошук, відновлення і витягом з довгострокової пам'яті необхідного "графіку мелодії" – інтонаційного зерна музичного образу, який був сприйнятий в минулому і миттєво локалізований подумки у часі і просторі у вигляді спогаду. При цьому свідомо відновлюється емоційне ставлення до згаданого музичного образу, реконструюється минулий м'язово-тактильний виконавський досвід і умови, в яких він набувався.

Вивчали і досліджували процеси пам'яті в області психології і фізіології І.П. Павлов, І.М. Мечніков, М.О. Бернштейн, В.М. Бехтерев, В.Н. М'ясищев, А.В. Запорожець, А.Н. Леонт'єв, Г.С. Костюк, А.І. Шинкарьок, в області музичної психології важливість логічної пам'яті підкреслювали Г. Ребсон, Г. Уіппл, а слухового компоненту – Б.М. Теплов. Підхід до концепцій дослідження пам'яті змінювався відповідно до розвитку природничих наук: Е. Мейман розвивав теорію про пам'ять як очевидність, Б. Спіноза вважав, що пам'ять то є намір, І. Кант відшукував зв'язок пам'яті з розумом і уявою. Властивості пам'яті виводили і пояснювали з поняття фізичної незворотності (Л. Теплов, І.М. Сеченов), вивчали пам'ять експериментально як об'єкт (В. Анрі, П. Блонський, Т. Еббінгауз, П.І. Зінченко, О.М. Леонт'єв, А.А. Смирнов). А.С. Виготський стверджував, що "...пам'ять в моменті закріплення реакції і її відтворення являє собою діяльність в точному сенсі цього слова [3, с. 487]. Англійський психолог Ф. Бартгітт показав складний характер процесу пригадування оповідань і залежність його від рівня культури даного середовища. Пам'ять як активний компонент пізнання людиною оточуючого світу розглядав І. Хофман, дослідивши особливості короткочасної та довготривалої пам'яті, пов'язаної із запам'ятовуванням і відтворенням слів та понять [9]. Вплив пам'яті

на навчання досліджував Р. Зінц, виклавши принципово важливі методики, результати і тенденції сучасних досліджень в області пам'яті [5, с. 186-228]. Експерименти зі спогадом щодо емоцій, зорово-образний спогад та проблема його протікання, важливість образів в пригадуванні показав автор генетичної теорії пам'яті П.П. Блонський [1, с. 40-108]).

Технічні виконавські проблеми пов'язували з пам'яттю відомі виконавці і педагоги О.Д. Алексеев, Ф. Бузоні, Н.І. Голубовська, І. Гофман, К. Ігумнов, І. Коган, А. Корто, Л. Маккіннон, К. Мартінсен, В.І. Муцмакер, С. Ріхтер, С.І. Савшинський, О. Стоянов, Г.М. Ципін, А. Шапов, обумовленість пам'яттю художнього образу розглядали сучасні вчені Н. Ветлугіна, К. Стеценко, І. Кріс, С. Науменко, С.С. Фейнберг, Ю. Цагареллі. Особливо цінним для нашого дослідження є сучасні погляди на процес запам'ятовування педагога-музиканта В.І. Муцмакера, який рекомендує під час заучування твору встановлювати нові, не помічені раніше зв'язки між різними музичними елементами, в тому числі і музичними інтонаціями як художньо осмислених структур цілого [7, с. 185].

Мета статті – дослідити елемент пригадування як складову одного з процесів пам'яті – відтворення – у площині інтонаційної природи музичного мистецтва, пов'язаного із психофізіологічними рівнями виконавських дій людини.

Пригадування – це довільне відтворення, яке вимагає активних вольових і розумових зусиль, "пов'язаних з пошуком, відновленням і витягом із довгострокової пам'яті необхідної інформації. Пам'ять виступає як довільна форма спогаду" [8, 334]. Внаслідок пригадування (довільного спогаду) з тривалої пам'яті відновлюється необхідна студенту понятійна, рухлива, наукова чи будь-яка інформація, достовірність і об'єктивність якої залежить від міри усвідомлення змісту репродуктивного завдання, ставлення до нього, яке може супроводжуватись супутніми йому емоціями, динаміки розвитку особистості студента, давності пригадування.

Для розкриття поняття "пригадування" ми пропонуємо схему, яка надає можливість зрозуміти місце і призначення пригадування в системі складних процесів пам'яті як виду відтворення (рис. 1).

Рис.1. Пригадування в системі процесів пам'яті

В запропонованій схемі ми дещо змінили порядок взаємодії головних процесів, акцентувавши увагу на відтворенні як доказі наявності запам'ятовування (зберігання відноситься і до запам'ятовування і до відтворення), тому, що у виконавській діяльності зберігання того, що було відтворено, є досить важливим.

У системі викладання музично-теоретичних дисциплін у вищій школі пригадування набуває вагомості в першу чергу тому, що теоретичні знання йдуть слідом за слуховими відчуттями і повинні спиратися на вже наявний слуховий досвід. Виховання і розвиток музичного слуху можна розділити в цьому сенсі на два необхідних і послідовних етапи, які ми схематично позначили на рис. 2.

Рис. 2. Пригадування в поетапному розвитку музичного слуху

Перший етап – від слухового досвіду та асоціацій – до теоретичних знань, тобто втілення звучання в теорію (характерний для навчального процесу початкової музичної освіти). Другий етап – за зворотною адресою – втілення теорії в звучання, в якому більшою мірою присутній елемент пригадування, і за допомогою якого ми спробувати розкрити його в аспекті формування інтонаційно-виконавських навичок. Звичка пригадування, особливо на початковій стадії розвитку музичного слуху, важлива не тільки як засіб, що активізує музичне мислення, але і як засіб активного систематичного тренування слуху з усвідомленням дій, що виконуються. Саме за цим усвідомленням і повинно відбуватись тренування слуху, зумовлене пригадуванням. Елемент пригадування є достатньо суттєвим і в музично-виконавському процесі, який являє собою теж діалектичну послідовність: внутрішньо слухове уявлення виконавця, що створює звуковий прообраз та рухове і моторне втілення прообразу у виконанні за умов контролю і корекції слухом. В даному процесі, як і в роботі пам'яті, всі компоненти виконання музики гармонійно збалансовані і поєднані складною системою двосторонніх психофізіологічних зв'язків: внутрішньо слухові уявлення стимулюють і визначають виконавські дії, які зумовнюються пригадуванням набутого досвіду звучання тієї чи іншої музичної інтонації [10].

Як відомо, музична інтонація функціонує за допомогою досвіду музично-змістовних, а також поза музичних асоціативних уявлень. Для нашого дослідження важливим фактором в процесі пригадування є музичний інтервал як змістовна одиниця інтонаційного процесу: спочатку, як представника акустичної системи, далі – ладової, пізніше, як структурної одиниці акорду і музичної тканини в цілому [6, с. 54]. Слухове засвоєння інтонації незмінно починається з проникнення в виразний смисл музичного інтервалу, пригадування його ступеню напруги в процесі музичного розвитку, відчуття його пружності, опірності та психологічної "вагомості". Методи, що використовуються для формування інтонаційно-виконавської техніки, як і формування навички пригадування, зумовлені психофізіологічними чинниками, які можуть бути більш ефективними за умов свідомого інтонаційного аналізу музичної мови.

Ми зробили спробу виокремити етапи пригадування музичної інтонації відповідно до психофізіологічних рівнів виконавських дій, запропонованих М.О. Бернштейном у відомій теорії побудови рухів [2].

На першому етапі елемент пригадування знаходиться на стадії готовності до роботи з музично-теоретичним матеріалом в цілому, готовності внутрішнього відтворення акустичної якості музичного

інтервалу, його емоційної характеристики на стадії впізнавання, дії виконавця відсутні. Цей рівень забезпечує необхідний виконавський тонус, зумовлений внутрішнім теоретичним пригадуванням музичного інтервалу як акустичного сполучення.

На другому етапі за умов теоретичного пригадування конкретного музично-інтонаційного матеріалу, відтвореного відповідним мелодичним інтервалом в умовах ладової системи, відбувається узгоджена і налагоджена робота виконавсько-м'язових груп (синергій), спрямованих на вирішення відповідного виконавського завдання. Відбувається формування у часі пригадування як спогаду (довільного пригадування) і виконавської дії на основі часово-просторової інтонації, яка визначається об'ємом музичного інтервалу, його спрямованістю, частотою повторень в умовах напруги ладового тяжіння.

Третій етап забезпечує точність і якість виконавських дій, їх темп та швидкість, зумовлених зоровим контролем і внутрішнім інтонуванням мелодичної інтонації. Якість наповнення музичної інтонації залежить від внутрішньо-інтонаційного пригадування мелодичного інтервалу і сприйняття його як структурної одиниці музичного образу.

На четвертому етапі до роботи залучається верхній поверх мозку – його кора. Це рівень орієнтовних дій виконавця, пов'язаний із предметами. Виконавський процес спрямований на досягнення мети, тобто, створення музично-інтонаційного образу. Забезпечення виконавської дії відбувається за рахунок логіко-інтонаційного пригадування в контексті певного музично-інтонаційного образу, інтонаційно-чуттєвих сигналів, зумовлених синтезом мелодичної і гармонічної інтонації. Вирішального значення для розкриття змісту, форми музичного образу набуває попередній мелодико-інтонаційний досвід, існування якого зумовлено роботою механізмів пам'яті, в тому числі і елемента пригадування. Поглиблена робота в напрямку семантичного наповнення мелодико-гармонічних інтонацій художнього образу, логічне інтонування музичної тканини за умов залучення механізмів пам'яті поступово набувають статусу музично-слухових інтонаційних уявлень, які перетворюються на критерій, за яким відбувається відповідний відбір виконавських дій.

Останній п'ятий – це "психологічний" етап пригадування в процесі відтворення музично-інтонаційної сутності виконавського образу. Орієнтовно-виконавські дії об'єднуються загальним задумом інтонаційно-виразного виконанням. Музична інтонація як елемент пригадування перетворюється з предмету для внутрішнього осмислення перетворюється на засіб для відтворення абстрагованих відносин музично-інтонаційного образу. "Зчитування" інтонаційної тканини відповідними діями виконавця відбувається на рівні "змістовних" дій.

Таким чином, пригадування в системі складної психофізіологічної структури роботи пам'яті та взаємозв'язку з інтонаційно-процесуальною природою музики зумовлює виконавські дії, являє собою важливий компонент у розкритті і моделюванні механізмів пам'яті, який спроможний забезпечити зберігання великого об'єму інформації, набутої під час вивчення музичних дисциплін, забезпечує швидко і точно відтворення необхідної інформації під час зміни зовнішніх умов навчання.

Пригадування музичної інтонації за етапами відповідно до психофізіологічних рівнів виконавських дій сприяє свідомому осмисленню алегоричної інтерпретації в умовах аналізу смислів і значень музичних інтонацій в контексті музичного образу та вихованню професійних навичок майбутнього вчителя музичного мистецтва, що в кінцевому результаті створює умови для упорядкування технічних можливостей, пов'язаних із відчуттям виконавської свободи і педагогічної впевненості.

Використані джерела

1. Блонский П. П. Память и мышление / П. П. Блонский. – Санкт-Петербург : Питер, 2001. – 288 с. – (Серия "Психология-классика").
2. Бернштейн Н. А. О построении движений / Н. А. Бернштейн. – М. : Медгиз, 1947. – 256 с.
3. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. Т. 1. Вопросы теории и истории психологии / Л. С. Выготский. – Москва : Педагогика, 1982. – 487 с.
4. Зинченко Т. П. Память в экспериментальной и когнитивной психологии / Т. П. Зинченко. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 320 с. : ил. – (Серия "Мастера психологии").
5. Зинц Р. Современные тенденции исследования памяти в нейробиологическом и психофизиологическом аспектах / Райнер Зинц // Обучение и память / Райнер Зинц : [пер. с нем.]. – Минск, 1984. – С. 186–228.
6. Кравцов Т. Гармонія в системі інтонаційних зв'язків. / Т. Кравцов. – Київ : Муз. Україна, 1984. – 167 с.
7. Муцмакер В. І. Удосконалення музичної пам'яті в процесі навчання гри на фортепіано / В. І. Муцмакер. – Київ : Музика, 1984. – 185 с.
8. Психологический словарь / [авт.-сост. А. А. Карпенко]. – Москва : Педагогика, 1991. – 780 с.

9. Хофман И. Активная память: экспериментальное исследование и теории человеческой памяти / И. Хофман ; [пер. с нем.] / общ. ред. и предисл. Б. М. Величковского и Н. К. Корсаковой. – Москва : Прогресс, 1986. – 312 с., схемы. – (Общественные науки за рубежом: Психология).
10. Ярошенко О. М. Інтонаційна природа музики в контексті хореографічного мистецтва / О. М. Ярошенко, Т. В. Пономаренко // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць / гол. ред. З. П. Бакум. – Кривий Ріг, 2014. – Вип. 41. – С. 291–296.

Yaroshenko E.

REMEMBERING MUSICAL TONE AT PSYCHO PHYSIOLOGICAL LEVELS OF PERFORMING ACTIONS

The article covers the elements of remembering as the process of memory in the plane of intonational nature of musical art.

The topicality of the problem is caused by great information volume in the modern world. Memory's work productivity in teaching (including musical) is associated with law organization of information in the memory and its reproduction, revelation and modeling of memory mechanism. They lead to complete learning, lasting memorization, the skill of fast recognition, and remembering, and readiness to use cognitive and performing actions in different situations. Remembering is being explored as an element of difficult memory processes – reproduction.

The process of remembering and reproduction of musical intonation is provided as a factor of gradual training based on aural experience. Remembering of musical intonation in the context of tonally processual nature of music is related to mental action that is directed to search, recovering and retrieval from long-term memory the necessary "melody chart", wherein the musical interval is the semantic element of intonational process.

The author of this article distinguished 5 stages of remembering musical intonation according to psycho physiological levels of performing actions: the stage of readiness for work with musically theoretic material; stage of harmony between theoretical remembering with musically intonational material and work of performing muscles; inner intonational remembering of musical interval as a factor of guaranteeing complete musical intonation and character in general; logical intonational remembering in the context of certain musically intonational character, intonationally sensual signals caused by synthesis of musical and harmonious intonations; "psychological" stage of remembering the process of reproduction of musically intonational nature in performing character.

The remembering of musical intonation in stages according to psycho physiological levels of performing actions aids conscious understanding allegoristic interpretations under conditions of musical character and training professional skills of future teacher of musical art.

Key words: remembering, memory, musical intonation, ear of music, physiological levels of performing actions.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2016 р.

РОЗДІЛ 2 СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ

УДК 378.147.091.33-027.22

Белан Т.Г.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-МАГІСТРАНТІВ ДО ПРОХОДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

У статті описуються особливості підготовки студентів спеціальності "Середня освіта. Трудове навчання та технології" до проходження педагогічної практики в магістратурі. Наголошується на тому, що теоретична підготовка майбутніх магістрів здійснюється у процесі вивчення дисциплін психолого-педагогічного, спеціального, методичного циклів, а практична підготовка – як у процесі засвоєння всіх дисциплін, так і під час проходження всіх видів педагогічної практики. Також у статті приділяється значна увага педагогічним практикам на молодших курсах та описується їх значення у підготовці студентів-магістрантів до проходження практики під час навчання у магістратурі.

Ключові слова: професійна підготовка, практична підготовка, теоретична підготовка, магістранти, навчальна дисципліна.

Постановка проблеми. Підготовка майбутніх магістрів у вищій школі – складний і комплексний процес, який включає психолого-педагогічний, спеціальний, методичний цикли дисциплін та педагогічні практики. Значення педагогічної практики як одного із основних елементів професійної підготовки магістрантів дуже важливе, тому що саме вона забезпечує поступове оволодіння студентами вмій та навичок основних функціональних напрямків майбутньої педагогічної діяльності.

Ретельна підготовка усіх, хто відповідає за формування особистості майбутнього викладача, – запорука успішного проходження педагогічної практики. Особливо важливе значення в ефективності проведення педагогічної практики надається всебічній і якісній професійній підготовці студентів протягом навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі організації педагогічної практики присвятили свої праці такі науковці: М. Бобро, Н. Краснощок, Л. Морозова; Н. Місяк, О. Оловаренко, Н. Козакова, Л. Нечепоренко, В. Юрченко; проблемі професійної підготовки майбутніх учителів технологій присвятили свої роботи такі науковці: О. Коберник, Є. Кулик, В. Мадзігон, Н. Левченко, В. Сидоренко, О. Торубара, Д. Тхоржевський, А. Цина; проблему підготовки студентів до проходження

педагогічної практики вирішували такі науковці: С. Васільєва, Н. Гладун, К. Резнік, Л. Кацова, Л. Кондрашова, Т. Степанова.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є дослідити особливості підготовки студентів спеціальності "Середня освіта. Трудове навчання та технології" до проходження педагогічної практики в магістратурі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підготовка майбутніх викладачів спеціальності "Середня освіта. Трудове навчання та технології" у вищому навчальному педагогічному закладі до проходження педагогічної практики у магістратурі базується на ґрунтовній теоретичній та практичній підготовках. Теоретична підготовка майбутніх магістрів здійснюється у процесі вивчення дисциплін психолого-педагогічного, спеціального, методичного циклів, а практична підготовка – як у процесі засвоєння всіх дисциплін, так і під час проходження всіх видів педагогічної практики.

Педагогічна практика – необхідна складова професійної підготовки майбутнього викладача, яка надає можливість для стимулювання внутрішнього потенціалу особистості і створює основу для формування власного стилю педагогічної діяльності [1, с. 244].

Зрозуміло, що підготовка студентів до проходження педагогічної практики, не обмежується заходами, проведеними напередодні практики. А так як навчання в магістратурі студентів спеціальності "Середня освіта. Трудове навчання та технології" починається з педагогічної практики, то підготовка до її проходження базується на тих знаннях і вміннях, на тому практичному досвіді, що отримали студенти у попередні роки навчання.

Починається підготовка студентів до проходження майбутньої педагогічної практики, фактично, з першої лекції кожного циклу дисциплін: психолого-педагогічного, спеціального та методичного. Психолого-педагогічний цикл включає такі навчальні дисципліни: "Загальна психологія", "Теорія педагогіки", "Вікова та педагогічна психологія", "Історія педагогіки", "Соціальна психологія", "Вступ до спеціальності", тощо; до спеціального циклу входять такі навчальні дисципліни: "Практикум у навчальних майстернях", "Технологія конструктивних матеріалів", "Радіоелектроніка", "Креслення", тощо; навчальні дисципліни, які включає методичний цикл: "Методика виховної роботи"; "Основи теорії технологічної підготовки", "Методика навчання технологій", "Методика профільного навчання", тощо.

Вивчення психолого-педагогічних дисциплін допомагає студентам оволодіти інноваційними формами, методами і засобами організації навчально-виховного процесу в умовах вищого навчального закладу, оволодіти педагогічними технологіями, формувати вміння розв'язувати педагогічні завдання, розвивати творчу ініціативу, створювати мотивацію майбутньої педагогічної діяльності [1]. Студенти оволодівають системою умінь і необхідних навичок, які сприяють налагодженню педагогічної взаємодії вчителя і учнів. Це сприяє і розвиває педагогічне мислення студентів. Такий етап є першим підготовчим і визначальним у педагогічній практиці. Саме в цей період, на перших курсах, викладачі педагогічного закладу як найефективніше прагнуть використовувати можливості лекційних, семінарських і лабораторних та практичних занять з метою глибокого і зрозумілого майбутнім педагогам зв'язку теорії з практикою, мобілізувати студентів на те суттєве, педагогічне, що є у спостереженнях, аналізах окремих форм організації навчально-виховного процесу в школах. Студенти тренуються самостійно аналізувати педагогічні факти, явища, вести спостереження за новинами в професійній пресі, навчаються колективно складати плани і добірки методичних матеріалів, окремих видів шкільної документації, тощо [3, с. 36].

Навчальні дисципліни спеціального циклу направлені на озброєння студентів системою професійно важливих теоретичних знань, формування та розвиток важливих для майбутньої професії навичок, умінь та здібностей. Система знань, умінь та навичок, які студенти отримують під час вивчення фахових дисциплін – це необхідна передумова успіху в майбутній педагогічній діяльності.

Під час вивчення дисциплін методичного циклу відбувається оволодіння студентами теоретичними і методичними знаннями та вміннями проведення уроків та виховних заходів. На даних дисциплінах студенти розв'язують педагогічні задачі, моделюють педагогічні ситуації, оволодівають проектною методикою та вміннями планувати навчальний процес, вчать скласти й оформити необхідну документацію. Також у процесі вивчення методичних дисциплін у майбутніх учителів формуються знання та вміння щодо оптимального вибору й педагогічно грамотного застосування форм, методів і засобів трудового навчання. Вивчення методичних дисциплін відбувається в умовах, наближених до професійної діяльності і це дає змогу аналізувати й оцінювати вихідні настанови, потреби, орієнтації майбутніх учителів, що впливає на вибір ними стратегій поведінки в ситуаціях педагогічної взаємодії.

Теоретична підготовка зазначених навчальних дисциплін всіх циклів забезпечує успішне проходження педагогічної практики майбутніх магістрів. Також велику роль для успішного проходження педагогічної практики в магістратурі відіграють всі види педагогічних практик.

Під час проходження педагогічних практик на молодших курсах студенти збагачуються спостереженнями, відчувається практична значущість професійних знань, потреба оволодіння ними. Знання з суспільних, психолого-педагогічних і спеціальних дисциплін стають більш конкретними, дієвими. В процесі педагогічної практики з'являється можливість перевірити себе на правильність вибраного життєвого шляху, відповідність особистісних якостей вимогам педагогічної професії, любов

чи її відсутність до дітей, уміння відстоювати свою точку зору, вміння організувати колектив, поєднати навчально-практичні завдання з предметів психолого-педагогічного циклу з конкретною практичною роботою в школі.

Саме у процесі проходження пасивних педагогічних практик на другому та третьому курсах навчання студенти ознайомлюються з особливостями організації навчального процесу, прийомами і методами навчання і виховання учнів, вивчають досвід роботи вчителів і класних керівників, що є досить важливою формою набуття майбутніми вчителями вмінь та навичок навчально-виховної роботи. Здійснюється це шляхом відвідування і аналізу уроків і виховних заходів, які проводять учителі-предметники і класні керівники. Саме під час ознайомлення студентів із навчально-виховним процесом у загальноосвітніх навчальних закладах відбувається початок процесу адаптації студентів до майбутньої професійної діяльності вчителя технологій.

Отриманий досвід під час педагогічних практик на молодших курсах і поглиблені теоретичні знання студенти використовують в процесі проходження активної педагогічної практики на випускному курсі бакалавра, коли виконують функції вчителя трудового навчання і класного керівника. В процесі цієї практики студенти поглиблюють і закріплюють теоретичні знання та навчаються застосовувати їх в практичній діяльності; оволодівають сучасними методами, формами навчально-виховної роботи в основній школі; здійснюють навчання і виховання учнів як на уроках так і в системі позакласної і позаурочної роботи; формують педагогічні професійні якості та інтерес до науково-дослідної роботи в галузі педагогічних наук; навчаються виконувати обов'язки вчителя трудового навчання і класного керівника. Даний вид педагогічної практики найбільш наближує студентів-магістрантів до проходження першої педагогічної практики в магістратурі.

Кожний вид педагогічної практики потребує не тільки серйозної методичної підготовки студентів щодо її проходження, а й серйозного підходу в її організації методистів, керівників педагогічної практики. Всі види педагогічної практики мають чітко визначену мету і конкретний перелік завдань, виконати які допоможуть студентам отримати теоретичні знання. Методично підготовлені студенти до проходження педагогічної практики зможуть самостійно планувати свою педагогічну діяльність, застосовувати різні форми і методи під час проведення уроків трудового навчання і виховних заходів. Педагогічна практика надає можливість студентам застосувати теоретичні знання, отримати цінний педагогічний досвід і забезпечує розвиток професійно важливих особистісних якостей майбутніх учителів технологій.

Л. Кацова наголошує на основних недоліках в структурі навчально-виховного процесу у вищих педагогічних навчальних закладах, що призводять до негативних переживань і невдач студентів під час педагогічної практики, а саме: відсутність чіткої професійно-педагогічної спрямованості в системі викладання спеціальних і психолого-педагогічних дисциплін та їх зв'язку з практичною роботою в школі; недостатня логічна послідовність і взаємозв'язок у вивченні дисциплін психолого-педагогічного циклу, що повинна забезпечувати інтеграцію і спеціалізацію професійної підготовки майбутнього вчителя у практичній діяльності; недостатнє залучення студентів до активних форм навчальної роботи; відсутність науково обґрунтованої системи поетапного формування у студентів загальнопедагогічних знань, умінь і навичок роботи з учнями протягом усіх років навчання у вищому навчальному закладі як основи педагогічної майстерності майбутнього вчителя; відсутність чітко розробленої методики структурування програмного матеріалу з психолого-педагогічних дисциплін [2, с. 7].

На нашу думку, щоб магістранти досягли значних успіхів у проходженні педагогічної практики, потрібно так структурувати навчальний процес на попередніх курсах навчання, щоб лекційні і практичні заняття з психолого-педагогічних дисциплін були в логічному взаємозв'язку із завданнями педагогічної практики. Педагогічна практика студентів повинна навчити студентів застосовувати знання, які вони здобули у вищій школі, в процесі навчання і виховання школярів. На педагогічній практиці майбутні вчителі технологій мають не лише перевірити і закріпити набуті теоретичні знання, а й вивчити багатогранну роботу школи, складну роботу вчителя, учнівського колективу, опанувати прийоми і методи навчально-виховної роботи з учнями і адаптуватися до умов майбутньої професійної діяльності.

Також ефективним засобом підготовки магістрантів до педагогічної практики є активна участь їх у семінарських та практичних заняттях, у різноманітних видах позанавчальної та суспільної роботи. Було б добре, якби перед проходженням педагогічної практики у магістратурі провести оглядові лекції, які включили б основні питання з педагогіки, психології та методик викладання спеціальних дисциплін. Проведення таких лекцій дуже важливе для магістрантів, адже від вивчення навчальних дисциплін до практичної практики на п'ятому та шостому курсах проходить час (два-три роки). За цей період багато що забувається, дещо змінюється, удосконалюється і т.п. Оглядові лекції можуть вдало заповнити ці прогалини у знаннях студентів.

Висновки. Підготовка студентів до проходження педагогічної практики починається з першого дня навчання в університеті. І чим серйозніше і відповідальніше будуть відноситися студенти до різних видів навчально-виховної роботи, тим сумлінніше будуть готуватися до кожного заняття та якісно і

ефективно будуть проводити їх. Важливо, щоб вивчення теоретичних курсів студентами було пов'язане із застосуванням знань на педагогічній практиці.

Використані джерела

1. Кайдалова Л.Г. Педагогічна практика аспірантів – передумова становлення особистості викладача [Електронний ресурс] / Л.Г. Кайдалова, Н.Б. Щокіна. – Режим доступу: dspace.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/4058...4.pdf
2. Кацова Л.І. Формування професійного інтересу у майбутніх учителів у процесі педагогічної практики : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Лариса Іванівна Кацова. – Харків, 2005. – 22 с.
3. Козій М.К. Психолого-педагогічні умови удосконалення педагогічної практики: [методичний посібник] / Микола Кузьмич Козій. – К.: В-во Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, 2001. – 140 с.
4. Сизоненко І.Є. Вплив педагогічної практики на формування професійних якостей студентів / І.Є. Сизоненко, О.Г. Шалепа // Практично-професійна підготовка студентів у системі вищої освіти: проблеми та шляхи вдосконалення : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 7-8 грудня 2011 р. – Харків: ФОП Шейніна О.В., 2011.– 322 с.

Belan T.

PROFESSIONAL FEATURES TRAINING OF UNDERGRADUATE STUDENTS TO PEDAGOGICAL PRACTICE

The article describes the features training of students of specialty "Secondary education. Labor training and technology" to the teaching practice in the magistracy. It is emphasized that the theoretical training of future masters is in the process of studying disciplines of psycho-pedagogical, special, methodical cycles, and practical training is in the process of learning all disciplines as well as during the passing of all types of pedagogical practice. The attention is focused on the fact, that the study of psychological and pedagogical disciplines helps students to master innovative forms, methods and means of organization of educational process in higher education institutions, to learn teaching techniques, to form the ability to solve pedagogical problems, to develop creative initiative, to create motivation for future teaching.

The article states, that preparation of students for teaching practice starts from the first day of studying at university. And the more serious and responsible students will refer to various kinds of educational work, the more conscientious they will prepare for each lesson, and qualitatively and effectively they will conduct them. It is also described a number of educational disciplines, which includes theoretical training of students, namely "Introduction to specialty", "General psychology", "Age and educational psychology", "Theory of pedagogy", "Social psychology", "Methodology of educational work", "Pedagogical skills", "Fundamentals of the theory of technological training", "Methods of teaching technology", "School course of Information Technology and its teaching", "Technical means of training".

Considerable attention is paid to pedagogical practices in undergraduate courses, and their importance in preparing students for passing practice in magistracy is described. During the passing of pedagogical practices in the previous courses, students study the experience of teachers and form teachers, that it is a very important form of acquisition of undergraduate students the skills of educational work. It is said, that teaching practice in undergraduate courses supplements and enriches the theoretical psycho-pedagogical training of students, and gives them the opportunity to consolidate and deepen the acquired knowledge. It creates conditions for mastering the basic pedagogical skills, contributes to the acquiring personal experience of students, which is necessary for understanding of their future profession and preparation for teaching practice in the magistracy.

Key words: professional training, practical training, theoretical training, undergraduates, educational discipline

Стаття надійшла до редакції 31.10.2016 р.

УДК 351.851:378:37.091.12.011.3-051:37.091.212.3

Бивалькевич Л.М.

ЗАКОНОДАВЧО-ПРАВОВА БАЗА ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ УЧНІВ

У статті встановлено, оскільки динаміка науково-технічного прогресу надає нового змісту цілям і завданням спеціальної освіти в підготовці фахівця як творчої, мислячої особи, тому виникла низка проблем, які стратегічно та тактично розв'язуються у низці законодавчо-правових документів. З'ясовано, що законодавчо-правове поле актуалізує питання підвищення якості та конкурентоспроможності професійно-технічної освіти, задовольняються вимоги до професійної компетентності випускників педагогічних навчальних закладів на законодавчому рівні. Зауважено, що визначальною ланкою в політехнічній освіті є потреба у творчому фахівцеві, здатному самостійно орієнтуватися в стрімкому потоці науково-технічної інформації, підготовка майбутніх учителів технології і підприємництва до педагогічного керівництва технічної творчою діяльністю у вищих школах. Визначено основні тенденції підготовки майбутніх інженерів-педагогів. Наголошено, що вищій школі потрібно відмовитися від набутих стереотипів у підготовці майбутніх спеціалістів і так організувати навчально-виховний процес, щоб студенти пройшли всі стадії професійного становлення, які б забезпечували формування в них цілісного досвіду самостійної діяльності щодо формування і розвитку технічної творчості учнів.

Ключові слова: законодавчо-правові документи, підготовка майбутніх інженерів-педагогів, технічна творчість учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. На сьогодні нагальною потребою суспільства є розвиток наукових основ технічної творчості, розробка методик активізації творчого процесу, навчання основам творчості, створення в наукових, проектно-конструкторських і технологічних організаціях, на підприємствах і у ВНЗ сприятливих умов. Для цього слід спиратися на теоретичні основи з удосконалення організації навчального процесу у вищих педагогічних закладах освіти, розуміти необхідність розвивати власну творчу діяльність викладачам ВНЗ, уміти адекватно застосовувати педагогічні технології в інноваційному режимі освітньої галузі. Однак усе вищезгадане потребує законодавчо-правових важелів опертя, щоб не лише впливати на якісну підготовку необхідних фахівців педагогічного вищого навчального закладу до організації технічної творчості учнів професійно-технічних навчальних закладів, але й контролювати та врегульовувати цей процес.

Останні дослідження та публікації. Аналізом законодавчо-правової бази підготовки студентів педагогічних вищих навчальних закладів займалися Д. В. Коваленко [11, 12], О. Е. Коваленко [13], О. В. Поступна [14], А. Г. Філінюк [15]. Їх робота була направлена на вдосконалення якості підготовки майбутніх спеціалістів на основі обробки законодавчо-правових документів.

Проблема підготовки професійно компетентних і творчо активних кадрів на сьогодні актуальна, проте не є новою. Сучасні наукові публікації констатують недоліки діючої освітньої професійно-технічної галузі (особливо сектора вищої освіти), водночас пропонуються численні нові підходи до її модернізації. Лунають побоювання практиків, учених стосовно того, наскільки ці підходи є природними з огляду історії розвитку країни, менталітету українців, їхньої підготовки до змін, адже легко загубити існуючий накопичений досвід, що впродовж багатьох років визначався як позитивний.

Мета статті – проаналізувати важливі існуючі законодавчі акти щодо підготовки майбутнього творчо активного спеціаліста, спроможного працювати в умовах інформаційного суспільства, визначити провідні напрями вдосконалення професійної підготовки фахівців для галузі професійно-технічної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У роботі керуємося законами України "Про освіту" [1], "Про вищу освіту" [1], "Про професійно-технічну освіту" [3] №103/98-ВР, із змінами від 19 грудня 2006 р., положенням "Про професійно-технічний навчальний заклад" від 5 серпня 1998 р. № 1240, положенням "Про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах" [Ошибка! Источник ссылки не найден.] від 30 травня 2006 р. № 419, Державною цільовою програмою розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2011 р. № 495, наказу МОН № 359 від 23.04.2008 р. "Про затвердження державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних робітничих професій" [5], іншими нормативно-правовими актами Міністерства освіти і науки [6]. Ці документи спрямовані, перш за все, на вдосконалення навчального процесу вищої школи, де готуються спеціалісти, прогностично здатні забезпечити розв'язання найближчих тактичних, а пізніше і стратегічних завдань професійної діяльності.

Щоб підвищити якість та конкурентоспроможність професійно-технічної освіти серед громадян України, відповідно до вимог європейського інноваційного розвитку суспільства та вітчизняної економіки у названих документах визначено також правові, організаційні та фінансові засади

функціонування і розвитку системи професійно-технічної освіти, оприявлено, як створити умови для професійної самореалізації особистості та забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих робітниках. У положенні "Про професійно-технічний навчальний заклад" визначено, що "головним завданням професійно-технічного навчального закладу є забезпечення права громадян України на професійне навчання відповідно до їх покликань, інтересів і здібностей з метою задоволення потреб економіки країни у кваліфікованих і конкурентоспроможних на ринку праці робітниках" [7]. До основних повноважень і напрямів діяльності професійно-технічного навчального закладу належить організація навчально-виховного процесу, обрання форм та методів навчання. У Законі України "Про професійно-технічну освіту" статтею 17 не лише зазначено головні завдання професійно-технічного навчального закладу – забезпечити реалізацію потреб громадян у професійно-технічній освіті, оволодіння робітничими професіями, спеціальностями, кваліфікацією. Ще раз наголошено, що це має здійснюватися відповідно до інтересів, здібностей, стану здоров'я тих, хто навчається. Також у статті 25 зауважено, що "професійно-технічна освіта може включати природничо-математичну, гуманітарну, фізичну, загальнотехнічну, професійно-теоретичну і професійно-практичну підготовку". У Законі України також зазначається, що професійно-технічна освіта повинна бути спрямована на формування у громадян професійних знань, умінь, навичок, розвиток духовності, культури, відповідного технічного, логічного та екологічного мислення [7].

Національна доктрина розвитку освіти одним із пріоритетних напрямків державної політики щодо розвитку освіти визначає особистісну орієнтацію освіти, забезпечення умов для творчої самореалізації особистості та запровадження у зв'язку з цим навчальних інновацій, інформаційних технологій [8]. Відомо, що цілі, зміст, якість професійної підготовки відображаються галузевими стандартами освіти, що визначають вимоги до компетентності фахівця, систему виробничих функцій і типових завдань діяльності й умінь для їх реалізації. У галузевих стандартах вищої освіти вміння чи навички зводяться до виконання відповідних дій: предметно-практичних, предметно-розумових, знаково-практичних, знаково-розумових. Враховуючи, що вміння формуються у діяльності, зокрема в навчальні, види та зміст умінь обумовлюють зміст навчання у вигляді змістових модулів освітньо-професійних програм підготовки фахівців, а також вибір тих чи інших форм, методів та засобів навчання [8].

Невпинна глобалізація повсякчас потребує гнучких підходів до організації освіти в Україні, переходу від ретрансляційних педагогічних технологій до проектування педагогічних процесів, набуття школярами і студентами життєво важливих компетентностей шляхом глибокого осмислення, набуття теоретичних знань і практичних навичок. Стратегія розвитку освіти має окреслювати ті високі стандарти і якісні показники, яких планується досягти в результаті її реформування. Указ Президента від 25.06.2013 р. № 344/2013 діє з 04.07.2013 р. про "Національні стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки" саме й містить стратегічні напрями розвитку освіти.

Для підготовки майбутніх інженерів-педагогів важливо, що в документі вказується на довгострокові перспективи щодо створення та забезпечення можливостей для реалізації різноманітних освітніх моделей, створення навчальних закладів різних типів і форм власності. Зокрема, зазначено розроблення та впровадження державних стандартів професійно-технічної освіти з професій широких кваліфікацій; оновлення та затвердження оптимального переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників (скорочення їх кількості на основі інтеграції); оптимізацію мережі професійно-технічних навчальних закладів різних типів, професійних спрямувань та форм власності з урахуванням демографічних прогнозів, регіональної специфіки та потреб ринку праці; розширення їх автономії, створення навчально-виробничих комплексів; удосконалення механізму формування державного замовлення на підготовку робітничих кадрів відповідно до реальних потреб економіки, регіональних ринків праці, запитів суспільства; удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних кадрів професійно-технічної освіти на базі вищих навчальних закладів і профільних професійно-технічних навчальних закладів.

Враховуючи виявлені проблеми, виклики та ризики, з метою оновлення змісту професійно-технічної освіти відповідно до потреб економіки, здійснення інтеграції технологічних дисциплін на сьогодні розроблено, затверджено та впроваджено в навчальний процес 190 Державних стандартів з конкретних робітничих професій, розроблено 10 стандартів професійно-технічної освіти з укрупнених широко-профільних професій. На сьогодні найбільш актуальними, зауважено в документі, залишаються питання: вдосконалення системи відбору молоді на педагогічні спеціальності, розширення цільового прийому та запровадження підготовки вчителя на основі договорів; оптимізація мережі вищих навчальних закладів та закладів післядипломної педагогічної освіти з метою створення умов для безперервної освіти педагогічних працівників; розробка системи заходів задля підвищення престижності педагогічної праці, визначення її пріоритету у державній політиці розвитку суспільства.

Ціннісним є спостереження, що успішно реалізувалися державні програми, спрямовані на пошук талановитої молоді, залучення її до активної наукової роботи та підтримку у подальшій діяльності. Вирішення цих завдань сприяють всеукраїнські і міжнародні студентські олімпіади і конкурси наукових робіт. Студентські команди України постійно виборюють призові місця на міжнародних олімпіадах з фундаментальних і прикладних наук.

Зауважено, що важливим на сучасному етапі розвитку є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в освіті і науці [9].

Визначати основні цілі й завдання, недвозначно формулювати курс, яким рухатиметься національна освіта, містити план дій і розподіл ресурсів, необхідних для досягнення поставлених цілей

повинен Закон "Про вищу освіту". В Україні діє новий Закон "Про вищу освіту", підписаний у серпні 2014 р. Він регулює відносини у сфері вищої освіти [1].

Ресурсне забезпечення, кінцеві орієнтири, еталон, до якого прагнуть наблизитись, є українськими важливими для встановлення конкретних результатів реалізації стратегії розвитку професійно-технічної освіти. Таким вимогам має задовольнити Державна цільова програма розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки, згідно з якою існує план заходів щодо її виконання із 27 пунктів. Проблема ефективної організації навчального процесу продовжує бути однією з найбільш актуальних проблем сучасної педагогіки. Починаючи з 1995 року, в Україні система професійної підготовки в зв'язку з необхідністю інтеграції до Європейського співтовариства зазнала низки змін. А вже освітяни усвідомили: адаптація професійної освіти України в європейський освітній простір матиме успіх за умов мобільності учасників освітньої системи – студентів, викладачів і учнів. Для цього необхідно змінити філософію навчання та викладання, впроваджувати орієнтовані на студента підходи до викладання, тобто перейти від стратегії викладання до стратегії навчання.

Розвиток технічної творчості – важлива соціально-економічна задача, адже знання та творчий потенціал робітників стають головним фактором не лише ефективного технічного та економічного розвитку, а й визначають загальний культурний рівень суспільства. У липні 2014 року Стратегічною дорадчою групою "Освіта" (СДГ "Освіта"), створеною в рамках спільного проекту Міжнародного фонду "Відродження" та БФ "Інститут розвитку освіти", розроблено Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015 – 2025 років для надання консультативної й експертної підтримки Міністерству освіти і науки в розробці Дорожньої карти освітньої реформи. У Концепції пропонується таке: "Прийняти Закон України "Про професійну освіту", яким передбачити існування двох її рівнів: кваліфікований робітник та молодший спеціаліст (майстер, організатор виробництва). Передбачити можливість інтеграції молодшого спеціаліста із ступенями вищої освіти. Передбачити різноманітність форм здобуття професійної освіти (у навчальних закладах різних форм власності, на робочому місці під керівництвом наставника тощо), в т.ч. запровадити дуальну освіту (поєднання у навчальному процесі аудиторії та робочого місця). Розширити автономні права навчальним закладам та фізичним особам, що надають відповідні освітні послуги, у питаннях розробки освітніх програм та визначенні змісту освіти. Розробити регіональні програми розвитку професійної освіти за участі працедавців, що будуть спиратися на реальну потребу у фахівцях (з урахуванням перспектив розвитку регіонів)" [10, с. 7].

Залучення в сучасну освіту кращого з наявного педагогічного досвіду, поєднання сучасних наукомістких технологій з традиційними, відпрацьованими за багато років прийомами розвитку творчої складової технічної діяльності, чітка законодавчо-правова база – ось гарантія подальшого поступального розвитку нашого суспільства. Інтеграція України до Європейської спільноти вимагає, щоб навчальний процес та навчальна документація відповідали положенням Болонської декларації. Сьогодні професійна освіта України активно реалізує це положення і визначені основні пріоритети її розвитку. Це стосується також підготовки майбутніх інженерів-педагогів.

Висновки. Отже, законодавчо-правовими актами, що стали основою підготовки майбутнього компетентного фахівця освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр" та "магістр" є такі: Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті (2002), Державна програма "Вчитель" (2002), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 рр. (2012), Національна рамка кваліфікацій (2013), Закон України "Про вищу освіту" (2014), Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти України (2004), Проект Закону України "Про професійну освіту", розроблений на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку "Україна – 2020" (2015), Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту) (1998), Положення про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації (2006), Положення про ступеневу професійно-технічну освіту із змінами і доповненнями, внесеними постановою Кабінету Міністрів України (2013), Положення про професійно-технічний навчальний заклад (1998), Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах (2015). Недостатньою буде констатація того, що законодавчо-правове поле із означеної проблеми має актуальні концептуальні напрями. Аналіз документів засвідчив, що підготовка студентів педагогічного вищого навчального закладу до організації технічної творчості учнів відноситься до кола важливих для української освіти проблем, визначених державними нормативними актами, вони стали основою підготовки майбутнього компетентного фахівця освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр" та "магістр".

У більшості документів констатується, що однією з перспективних тенденцій реформування сучасної вищої професійної освіти є компетентнісний підхід з підготовки фахівців у різних галузях, у тому числі інженерно-педагогічних кадрів. Однак навіть у Державних освітніх стандартах для професійних навчальних закладів при підготовці спеціалістів акцент в основному робиться на традиційні знання, уміння та навички і недостатньо уваги відведено розвитку особистісних якостей студентів, необхідних у майбутній професійній діяльності. Ми все частіше переконуємося, що сучасним навчальним закладам потрібен педагог, спроможний реалізовувати творчі проекти, здійснювати пошук найбільш раціональних та ефективних методів і форм організації навчання й виховання.

Вважаємо, що варто звернути увагу на подальше теоретичне й емпіричне дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів; активніше модернізувати навчальний процес у вищих педагогічних та загальноосвітніх навчальних закладах; ретельніше ставитися до творчої складової у науково-дослідній роботі студентів, аспірантів та під час викладання фахових дисциплін на факультетах з підготовки інженерів-педагогів у бакалавраті, магістратурі та в системі додаткової професійної освіти (підвищення кваліфікації педагогічних працівників).

Використані джерела

1. Закон України "Про освіту" № 1060-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
2. Закон України "Про вищу освіту" № 2984-ІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Закон України "Про професійно-технічну освіту" № 103/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80>.
4. Про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах / МОН України; постанова від 30.05.2006 № 419. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0711-06>.
5. Про затвердження державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних робітничих професій / Кабінет Міністрів України ; постанова від 23.08.2006 № 632. [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/fpart13/idx13057.html>
6. Нормативно-правові акти [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/activity/poslugi/licenzuvannya-ta-akreditacziya/akty.html>
7. Про затвердження Положення про професійно-технічний навчальний заклад / Кабінет Міністрів України; постанова від 5.08.1998, № 1240. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1240-98-%D0%BF>
8. Про національну доктрину розвитку / Кабінет Міністрів України; указ від 17.04.2002 № 347/2002 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
9. Горбатюк Р. М. Підготовка майбутніх інженерів-педагогів до використання інформаційно-комунікаційних технологій / Р. М. Горбатюк // Пед. дискурс : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 11. – С. 43–49.
10. Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.naiu.kiev.ua/files/zakon_ukr/proek-rozvo-osvitu.pdf
11. Коваленко Д. В. Удосконалення правової підготовки інженерів-педагогів із метою підвищення якості майбутньої професійної діяльності у відповідності до вимог сучасної освіти / Д. В. Коваленко // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – 2007. – № 18-19. – С. 76-83.
12. Коваленко Д. В. Науково-методичне забезпечення змісту професійно-правової підготовки майбутнього інженера-педагога / Д. В. Коваленко // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2015. – № 2. – С. 24-36.
13. Коваленко О. Е. Про реалізацію концепції розвитку інженерно-педагогічної освіти в Україні / О. Е. Коваленко, В. І. Лобунець, М. І. Лазарев, А. П. Тарасюк // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – 2007. – № 18-19. – С. 7-18.
14. Поступна О. В. Нормативно-правове забезпечення вищої освіти в Україні в контексті європейської інтеграції [Електронний ресурс] / О. В. Поступна // Державне будівництво : електронне видання ХарПІ НАДУ. – 2007. – № 2. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2007-2/doc/5/06.pdf>.
15. Філінюк А. Г. Нормативно-правове забезпечення управлінської діяльності у вищому навчальному закладі третього – четвертого рівнів акредитації: Навчальний посібник / А. Г. Філінюк, В. І. Адамівський. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2010. – 306 с.

Byvalkevych L.

**LEGISLATIVE AND LEGAL FRAMEWORK OF PREPARATION
OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS FOR GUIDANCE
OF TECHNICAL CREATIVITY OF PUPILS**

The Article establishes that since the dynamics of scientific and technological progress gives new meaning to the objectives and tasks of special education in training of the specialist as a creative and thinking person, therefore, a number of issues, that are strategically and tactically regulated by a number of legislative and regulatory documents, has arisen. It is shown that the legislative and legal framework keeps current the issue of increasing the quality and competitiveness of vocational education; adherence to the requirements for the professional competency of the graduates from the pedagogical higher education institutions may be observed in terms of legislation. It has been noted that the defining element in a polytechnic education is the necessity of creativity of the specialist being able to independently navigate in a rapid flow of scientific and technical information, preparation of future teachers of technology and entrepreneurship for educational guidance of creative activities of the pupils. The main trends of training future engineers – teachers have been determined. The Article emphasizes the fact that higher education should abandon the acquired stereotypes in training of the future specialists and arrange the educational process in such a way so as the students have passed all stages of professional development that would ensure gaining comprehensive experience of independent activity on formation and development of technical creativity of the pupils.

Key words: *legislative and regulatory documents, preparation of future engineers – teachers, technical creativity of the pupils of vocational schools.*

Стаття надійшла до редакції 27.10.2016 р.

УДК 37.014.5:37.091.12.011.3-051

Вдовенко І.С.

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена теорії і практиці підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності. Розкривається сутність понять "інноваційна діяльність", "інноваційна педагогічна діяльність", "інноваційна педагогічна компетентність" та їх складові. Наводяться критерії готовності педагога до інноваційної діяльності. Розглядається проблема формування готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі. Визначено основні етапи формування у студентів готовності до інноваційної діяльності.

Ключові слова: інновації, інноваційна педагогічна діяльність, інноваційна педагогічна компетентність, професійна готовність.

Постановка проблеми. Сучасне інформаційне суспільство перетворило знання, інформацію, технології на головний ресурс. Наукові розробки стали головною рушійною силою економіки розвинутих держав. Найбільш цінними якостями працівників стали рівень освіти, професіоналізм, здатність до навчання та креативність мислення.

Нині стан соціально-економічного розвитку України потребує підготовки освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, утвердження її як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. Провідна роль у цьому процесі належить учителям. Однією з важливих якостей педагога, умов успішності його як професіонала є готовність до інноваційної діяльності.

Сьогодні ми маємо чітко окреслену законодавчу базу вищої освіти: Закони України "Про освіту", "Про вищу освіту" та Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр., в яких відображено тенденції оновлення змісту, форм та методів професійної підготовки педагогічних працівників на основі прогресивних концепцій та запровадження інноваційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед учених, які вели дослідження у даному напрямку слід відзначити праці І.Д. Беха, Л.І. Даниленка, І.М. Дичківської, М.В. Кларіна, О.М. Пехоти, О.В. Попової, Л.С. Подимової, А.І. Йригожина, В.А. Сластьоніна, А.В. Хуторського.

Дослідження і впровадження у навчально-виховний процес інноваційних методик є актуальним питанням, вивченню якого присвячено праці сучасних науковців: Л.О. Ворзаської, В.В. Давидової, О.К. Дусавицького, М.П. Козицької, С.М. Лупіновича, Л.І. Нечволода, Н.В. Рєпіної, В.Л. Сухаря, В.П. Телянчука, І.А. Тригуба, Н.В. Фастової, О.В. Франчук, О.Я. Харченко, Г.А. Цукерман, Л.М. Шильцова та ін. Готовність педагога до інноваційної діяльності досліджували А. Веремчук, А.В. Камінська, Г.І. Коберник, О.М. Коберник, Л.І. Пензай, О.О. Поліщук, Г.О. Сиротенко та ін.

Метою даної статті є розкрити теоретичні аспекти практичної підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Серед основних завдань, що стоять перед системою вищої педагогічної освіти важливе місце посідає проблема підготовки такого фахівця, який може не лише відтворювати отримані знання, застосувати в знайомих ситуаціях наявні професійні вміння і навички, використовувати вже накопичений суспільством досвід, але і здатний нестандартно, творчо підійти до своєї справи. Виходячи з сучасних реалій і вимог нашого суспільства, провідним завданням професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів технологій стає формування і розвиток особистості вчителя, який володіє творчою індивідуальністю, здатністю до інноваційної діяльності.

У педагогічній науці інноваційна діяльність розуміється як цілеспрямована педагогічна діяльність, заснована на осмисленні власного педагогічного досвіду за допомогою порівняння і вивчення, зміни і розвитку навчально-виховного процесу з метою досягнення більш високих результатів, отримання нового знання, впровадження якісно іншої педагогічної практики [2].

Інноваційна педагогічна діяльність як особливий вид творчої діяльності спрямована на оновлення системи освіти. Вона є результатом активності людини не стільки у пристосуванні до зовнішнього середовища, скільки у зміні його відповідно до особистих і суспільних потреб та інтересів. Інноваційна діяльність, будучи складним і багатоплановим феноменом, своїм змістом охоплює процес взаємодії

індивідів, спрямований на розвиток, перетворення об'єкта, на переведення його в якісно новий стан; системну діяльність щодо створення, освоєння та застосування нових засобів; особливий вид творчої діяльності, що об'єднує різноманітні операції і дії, спрямовані на одержання нових знань, технологій, систем. Усі ці вияви характеризують інноваційну діяльність у педагогічній сфері.

Інноваційна педагогічна діяльність – це заснована на осмисленні практичного педагогічного досвіду цілеспрямована педагогічна діяльність, орієнтована на зміну й розвиток навчально-виховного процесу з метою досягнення вищих результатів, одержання нового знання, формування якісно іншої педагогічної практики.

Тараджук Н.В. у своїй монографії виділяє наступні критерії готовності педагога до інноваційної діяльності: усвідомлення необхідності інноваційної діяльності; готовність до творчості; впевненість у тому, що прийняте до впровадження нововведення принесе позитивний результат; узгодженість особистих цілей з інноваційною діяльністю; готовність до подолання творчих невдач; технологічна готовність; позитивна оцінка свого попереднього досвіду в світлі інноваційної діяльності; здатність до професійної рефлексії [8, с. 25].

Багато проблем, що постають перед педагогами, які працюють в інноваційному режимі, пов'язані з низькою інноваційною компетентністю.

Інноваційна компетентність педагога – система мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, що забезпечує ефективність використання нових педагогічних технологій у роботі з дітьми [3, с. 277].

Компонентами інноваційної компетентності педагога є: поінформованість про інноваційні педагогічні технології; належне володіння їх змістом і методикою; висока культура використання інновацій у навчально-виховній роботі; особиста переконаність у необхідності застосування інноваційних педагогічних технологій.

Важливим завданням педагогічних навчальних закладів є підготовка студентів до впровадження нових технологій навчального й виховного процесу у майбутній професійній діяльності. Формування у студентів готовності до інноваційної діяльності передбачає, перш за все, глибоке вивчення теоретичних питань удосконалення навчально-виховного процесу, позитивних сторін педагогічних теорій, ідей та технологій, які вже досліджувалися і упроваджувалися в педагогічну практику. Тільки на основі ґрунтовної роботи щодо вивчення фундаментальних педагогічних теорій і технологій, осмислення механізму їх упровадження є можливість підвищити рівень підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності у сфері навчання й виховання.

Концептуальні положення підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності найчіткіше сформульовані у роботі Є. Морозова та П. Підкасистого [7]. Ці науковці виділили такі її напрями: формування у студентів емоційно-ціннісного ставлення до інноваційної діяльності; озброєння знаннями та вміннями, пов'язаними із впровадженням нововведень; формування науково-педагогічного мислення майбутніх педагогів, методологічних та методичних основ організації дослідницької роботи.

При цьому підкреслюється необхідність введення у систему підготовки останнього компонента, що дозволить не тільки виховувати педагогів, які активно застосовують нові ідеї, але й здатних їх генерувати та експериментально перевіряти.

На першому етапі передбачається розвиток творчої спрямованості та сприйнятливості до нового, потреби в пошуковій діяльності студентів-першокурсників, формування в них здатності виявляти, формулювати, аналізувати й розв'язувати творчі педагогічні завдання.

На другому етапі студенти опановують основи методології наукового пізнання, педагогічного дослідження та методи педагогічних досліджень, знайомляться з основними поняттями інноваційної педагогіки, різноманітними типами інноваційних навчальних закладів та альтернативними загальнопедагогічними технологіями навчання.

На третьому етапі освоюються технології інноваційної діяльності. Тут майбутні вчителі беруть участь у розробці авторської програми (як колективної, так і індивідуальної), вчать аналізувати та прогнозувати розвиток нововведення, труднощі його впровадження.

Четвертий етап охоплює практичну роботу на експериментальному майданчику, застосування нововведення, корекцію, відстеження результатів експериментальної роботи, самоаналіз професійної діяльності.

Структуру готовності до інноваційної педагогічної діяльності розглядають як сукупність мотиваційного (спрямованість), когнітивного (інтелект), креативного (креативність, уява, творче мислення), рефлексивного (самооцінка, самоконтроль) компонентів, які пов'язані між собою. Так, мотиваційний компонент готовності до інноваційної педагогічної діяльності виражає усвідомлене ставлення педагога до інноваційних педагогічних технологій та їх ролі у розв'язанні актуальних завдань освіти. Когнітивний компонент готовності до інноваційної педагогічної діяльності об'єднує сукупність знань педагога про суть і специфіку інноваційних педагогічних технологій, комплекс умінь і навичок, застосуванням їх у структурі власної професійної діяльності. Креативний компонент готовності до інноваційної педагогічної діяльності реалізується в оригінальному розв'язанні педагогічних завдань, в імпровізації, нетрадиційних ходах до організації навчально-виховного процесу, творчій взаємодії з

вихованцями. Рефлексивний компонент готовності до інноваційної педагогічної діяльності характеризує пізнання й аналіз педагогом власної свідомості та діяльності [3, с. 277-287]

Підготовку майбутніх учителів до інноваційної діяльності необхідно створювати, враховуючи взаємозв'язки та взаємодію традиційних курсів, що входять як невід'ємні складові в систему підготовки вчителів, та побудовою нових для них зв'язків й залежностей з інноваційною педагогікою. Інноваційна педагогіка як молода дисципліна має органічно ввійти до існуючої системи.

Процес формування готовності до впровадження інновацій та досягнення студентами технологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка певного рівня здійснюється протягом усього періоду навчання у вищій школі і у своєму розвитку проходить кілька етапів. На підготовчому етапі студенти засвоюють базові психолого-педагогічні знання, окремі з яких є складовими когнітивного компонента готовності й основою професійної діяльності педагога. На цьому ж етапі проходить початкове формування окремих складових операційного компонента готовності, які насамперед, пов'язані з умінням цілепокладання, діагностування, проектування, прогнозування, починається формування професійної спрямованості студентів на організацію творчої навчально-виховної діяльності з учнями. У процесі навчально-тренувального етапу здійснюється цілеспрямована підготовка студентів до використання нових технологій навчання і виховання під час проведення лекційних та практичних занять із курсів "Педагогічна майстерність", "Методика трудового навчання", "Методика професійного навчання". Створюються умови для формування у студентів складових мотиваційного компонента готовності, відбувається опанування знань, які безпосередньо стосуються інноваційної діяльності; водночас відпрацьовуються необхідні професійні уміння, що є обов'язковими і необхідними у процесі впровадження нових технологій різних рівнів складності. Практичний етап підготовки студентів у першу чергу пов'язаний із подальшим удосконаленням елементів операційного компонента готовності, що здійснюється у процесі самостійного використання інновацій та апробації студентами їх змістовно-структурних варіантів під час педагогічних практик на IV, V та VI курсах та при написанні курсових та випускних робіт бакалавра і магістра.

Висновки. На основі проаналізованих існуючих в теорії й практиці підходів розв'язання проблеми підготовки майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності, показано, що у процесі такої підготовки актуалізується проблема практичного освоєння майбутніми вчителями інновацій (загально-педагогічних, професійно-фахових, персонал-технологій). Добираючи педагогічно доцільні методи і форми навчання для усунення проблем підготовки до інноваційної діяльності, треба враховувати необхідності активізації внутрішніх сил та механізмів діяльності студентів у оволодінні теорією та практикою педагогічних інновацій, створення умов для забезпечення творчої атмосфери навчальної роботи.

Використані джерела

1. Вдовенко І.С. Психолого-педагогічні передумови підготовки майбутніх учителів у процесі інноваційної діяльності / І.С. Вдовенко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка [Текст]. – Вип. 112 (2). – Чернігів, 2013 (Серія: Педагогічні науки). – С. 57-60.
2. Веремчук Алла. Інноваційна діяльність сучасного вчителя початкових класів [Електронний ресурс] / Алла Веремчук // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – № 5 (Ч.1). – 2012. – Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/probl_sych_vchutela/2012/5_1/visnuk_14.pdf
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Навчальний посібник / І.М. Дичківська. – К., 2004. – 352 с.
4. Закон України "Про інноваційну діяльність" [Електронний ресурс]: редакція від 05.12.2012 // Верховна рада України. – Режим доступу: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15
5. Закон України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності України" [Електронний ресурс]: редакція від 05.12.2012 // Верховна рада України. – Режим доступу: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3715-17
6. Кoberник О.М. Підготовка майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності [Електронний ресурс] / О.М. Кoberник, Г.І. Кoberник. – 2005. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/804/2/57239C87.pdf>
7. Попова О.В. Становлення і розвиток інноваційних педагогічних ідей в Україні у XX столітті. – Харків: ОВС, 2001. – 256 с.
8. Тараджук Н.В. Інноваційні технології: креативно-виховний аспект: монографія / Н.В. Тараджук, О.П. Панасюк. – Луцьк : Твердиня, 2009. – 164 с.

**THEORY AND PRACTICE
OF FUTURE TEACHERS' TRAINING
FOR THE INNOVATIVE ACTIVITY**

The article is devoted to the theory and practice of future teachers' training for the innovative activity. There were described the essence of the concepts of "innovation", "innovative pedagogical activity", "innovative pedagogical competence" and their components. There was given the criteria for teacher's readiness to innovative activity. The problem of formation of future teachers' readiness to innovation in higher education institution was analyzed. There were defined the main stages of formation of the students' readiness for innovation.

The theoretical basis of students' training for the innovative activity are the singled up innovation trends of teachers in the learning process. These include: creating of author programs, introduction to the process of professional training of various types, forms, teaching methods, an effective combination of traditional and innovative approaches to the educational process (individualization of learning, work with gifted students, interactive methods, non-standard classes, project method, theory of inventive tasks, educational games, etc.), selection and creation of learning tools, organization of students' work with educational information in the classroom, the search for effective forms of interaction between teacher and students, forms of support and assistance to future teachers while doing the practical tasks.

Basing on the analyzed existing in the theory and practice approaches to the problem of preparing future teachers for innovative teaching activities, it was shown that while the process of such preparation, there actualizes the issue of practical learning of innovation by future teachers (general educational, vocational and professional staff technology). Analysis of theoretical approaches to the training of teachers as subjects of innovation allowed us to determine that, today, it requires the use of forms and methods in this process that combine the informative – educational and activity components of the training that are aimed at future teachers' personality development, that are able to fulfill their mission in the social and professional structure of society on a high level.

Key words: *innovation, innovative pedagogical activity, innovative pedagogical competence, professional readiness*

Стаття надійшла до редакції 28.10.2016 р.

УДК 378.147:373.5:004

Вертипорох Д.Я.

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ

Аналізуються сучасні тенденції використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній підготовці майбутнього вчителя технологій, розглядаються зовнішні і внутрішні протиріччя професійної підготовки. Зроблений акцент на нову траєкторію навчання пріоритетним завданням якої повинна стати підготовка спеціаліста, який аналітично мислить, вміє пристосовуватися до умов, що постійно змінюються, в середовищі інформаційного суспільства.

Визначені ключові завдання у професійній підготовці майбутнього вчителя технологій: формування спеціалістів, які вільно володіють комп'ютерними та інформаційно-комунікаційними технологіями; вміння адаптувати навчальний курс до комп'ютеризації; будувати навчальний процес із застосуванням комп'ютера; використовувати інформаційні технології для досягнення поставлених педагогічних і дидактичних завдань.

Ключові слова: вчитель, інформаційна культура, інформаційно-комунікаційних технологій, професійна підготовка.

Постановка проблеми. В умовах демократизації життя, радикальних змін у його економічній, соціальній і політичній сферах, сучасне суспільство потребує освіченого громадянина, здатного до постійного самовдосконалення та саморозвитку. Виховати такого громадянина, сформувати його, підготувати компетентного фахівця, здатного задовольняти потреби сучасного українського суспільства, – завдання сучасної педагогічної науки.

Продовж останніх десятиліть у освітньому просторі триває процес інформатизації, який вимагає пошуку нових форм організації навчального процесу. Цей процес призвів до змін, що відбулися у сфері освіти України. До причин, що зумовили ці зміни можна віднести:

– тенденції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, які відкривають нові можливості для інтелектуалізації автоматизованих систем. Використання глобальної мережі Інтернет відкриває нові можливості в сфері освіти, надає доступ до навчальної інформації й оптимізації форм її представлення;

– стрімкий потік інформації, її постійне та швидке оновлення, стислі терміни підготовки спеціалістів, що надає імпульс до пошуку нових і прогресивних форм організації навчального процесу;

– усвідомлення необхідності створення нової траєкторії навчання, що відповідатиме сучасним умовам, запитам і індивідуальним особливостям, тих кого навчають.

Завдання, що стоять перед вищою школою, спонукають до впровадження у навчальний процес нових освітніх технологій, спрямованих на підвищення якості знань студентів, рівня їх інформаційної культури. Сьогодні викладач ВНЗ не просто лектор, який розкриває сутність навчального предмету, який він викладає, а й організатор навчального пошуку, і координатор, і консультант студента, який самостійно здобуває інформацію, опановує її зміст, застосовує отримане на практиці.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемі вдосконалення професійної діяльності майбутніх вчителів приділяється увага у наукових працях, які частково торкаються вивчення окремих груп професійних умінь: загально-педагогічних (П. Гусак, С. Золотухіна, І. Зязюн, В. Мельникова, та ін.), дидактичних (В. Бондар, Н. Білокур, Л. Лаврова, О. Савченко, І. Шимко, І. Шахіна). Актуальною є проблема інформаційної культури викладача (Р. Гуревич, М. Жалдак, Д. Коломієць, Ю. Машбіць, Л. Тархан, та ін.).

Мета статті – аналіз сучасних тенденцій використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній підготовці майбутнього вчителя технологій.

Історія застосування комп'ютерів у системі освіти сягає понад 30 років. За цей час, особливо після появи мікрокомп'ютерів, сфера їх застосування значно розширилася. Як наголошує Н.В. Апатова, при цьому, однак, певних змін у загальній системі навчання не спостерігалось, не виникло принципово нових сфер застосування мікрокомп'ютерів, наші знання про фактори, що впливають на ефективність комп'ютеризованого навчання істотно не розширилися [1].

У кінці 90-х років ситуація різко змінилась. Перспективним засобом підвищення якості процесу навчання на основі досягнень науково-технічного прогресу стало створення на базі комп'ютерів автоматизованих навчаючих систем (АНС). Тому після затвердження Урядом України у грудні 2005 року Державної програми "Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці" на 2006 – 2010 роки в освітянському просторі України розпочинається новий етап розвитку інформаційних технологій.

Аналіз змісту Державної програми дозволив визначити основні напрями діяльності вищих навчальних закладів щодо впровадження комп'ютерної техніки і мультимедійних технологій у навчально-виховний процес. До них можна віднести:

- психолого-педагогічне обґрунтування суті інформаційно-комунікаційних технологій навчання, особливостей їх застосування в процесі засвоєння навчальних дисциплін;
- комп'ютеризацію навчальних закладів; організацію вивчення комп'ютерних навчальних дисциплін засобами інформаційно-комунікаційних технологій;
- створення навчально-методичного і програмного забезпечення дисциплін.
- використання інформаційно-комунікаційних технологій під час проведення лабораторних і практичних робіт, виконання графічних побудов;
- розробку електронних варіантів текстів лекцій, семінарських і практичних занять, поступовий перехід від механічного записування студентами лекційного матеріалу до організації його сприймання та осмислення на основі готових текстів;
- використання інформаційно-комунікаційних засобів для здійснення контрольних зрізів (індивідуалізація й автоматизація перевірки);
- комп'ютеризацію бібліотечної справи та створення умов для вільного пошуку інформації з використанням можливостей мережі Інтернет [7].

У зв'язку з тим, що у 2010 році закінчився строк дії Державної програми "Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці" на 2006-2010 роки, а багато проблем, пов'язаних з впровадженням у навчально-виховний процес закладів освіти інформаційно-комунікаційних технологій, залишалися нерозв'язаними, Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій "Сто відсотків" на період до 2015 року, наступним кроком було прийняття проекту Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років.

Метою Програми є впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій, створення умов для поетапного переходу до нового рівня освіти на основі зазначених технологій.

Таким чином, ставлення сучасної освіти в Україні з використанням інформаційних технологій набуває стрімкого розвитку за підтримки Державних програм.

У Національній доктрині розвитку освіти України наголошується, що сучасні інформаційно-комунікативні технології забезпечують подальше вдосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві. Тому, виходячи з мети застосування інформаційних технологій навчання, а саме: підготовки студентів до повноцінної життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства, можемо виділити наступні педагогічні завдання:

- інтенсифікація всіх рівнів навчально-виховного процесу, підвищення його ефективності та якості;
- реалізація соціального замовлення, зумовленого інформатизацією сучасного суспільства;
- системна інтеграція предметних галузей знань;
- розвиток творчого потенціалу студента, його здібностей до комунікативних дій;
- розвиток умінь експериментально-дослідницької діяльності та формування інформаційної культури студентів [6].

Одна з найважливіших цілей навчання – забезпечення формування основ інформаційної культури, достатніх для впевненого та ефективного використання сучасних інформаційних технологій у власній професійній діяльності.

На думку багатьох спеціалістів зміст і методи формування основ інформаційної культури повинні забезпечувати відповідність цілей, змісту, методів, організаційних форм і засобів, та, особливо, результатів навчання досягнутому рівневі і потребам подальшого науково-технічного, соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. Система загальної і спеціальної підготовки педагога повинна бути єдиною, гнучкою, динамічною і надійно забезпечувати здатність майбутнього вчителя технологій до неперервної самоосвіти та самовдосконалення.

Проблема підготовки майбутнього вчителя технологій з високим рівнем інформаційної культури, не може розглядатися тільки як прерогатива вузівського курсу з інформатики або системи відповідних спеціальних курсів. Таке вузьке розуміння змісту та засобів інформаційної культури не відповідає положенню про принципове методологічне значення інформаційної культури, її інтегруючої, системоутворюючої ролі у структурі професійних знань.

Професійна методична підготовка вчителя завдяки системним, інтеграційним характеристикам нових інформаційних технологій набуває якісно нових функцій, а саме:

- соціально-педагогічну, яка відзеркалює соціальну значущість інформатизації професійно-педагогічної освіти й освітніх технологій у майбутніх вчителів, задоволеність професійно-пізнавальних потреб особистості, підвищення рівня професіоналізму;
- інтеграційну, яка забезпечує міждисциплінарне навчання завдяки синтезу предметно-методичної та інформаційно-комп'ютерної підготовки;
- системну, яка забезпечує цілісність і структурну організацію процесу професійно-методичної підготовки студентів у сфері комп'ютерних технологій, створення й застосування педагогічних програмних засобів, проектування технології комп'ютерної підготовки студентів;
- прогностичну, яка забезпечує використання евристичного методу отримання із комп'ютерних технологій теоретичних знань для моделювання науково-дослідницьких і педагогічних процесів.

На сучасному етапі розвитку суспільства, роль інформаційно-комунікаційних технологій надзвичайно важлива. Вивчення інформаційно-комунікаційних технологій повинно в першу чергу бути спрямоване на підвищення рівня та якості підготовки спеціалістів, які сприятимуть розвиткові інформаційного суспільства.

За умов швидкої зміни нових інформаційно-комунікаційних технологій основними завданнями їх вивчення мають бути:

- підтримка системності мислення людини;
- розвиток усіх видів пізнавальної діяльності в процесі засвоєння знань, умінь і навичок;
- реалізація принципу індивідуалізації навчального процесу (Корнев В.П) [4].

Тому недостатньо просто оволодіти тією чи іншою мультимедійною технологією. Доцільно виділяти і найбільш ефективно використовувати ті її можливості та особливості, які спроможні певною мірою забезпечити вирішення раніше вказаних.

Висновки. Проведений нами аналіз дозволяє зробити висновки:

по-перше: педагогічна підготовка на сучасному етапі має зовнішні і внутрішні протиріччя, певна частина яких повторює протиріччя інших напрямів професійної підготовки, а решта з них притаманна саме педагогічній підготовці;

по-друге: потрібна нова траєкторія навчання пріоритетним завданням якої повинна стати підготовка спеціаліста, який аналітично мислить, вміє пристосовуватися до умов, що постійно змінюються, в середовищі інформаційного суспільства;

по-третє: серед ключових завдань у професійній підготовці майбутнього вчителя технологій є формування спеціалістів, які вільно володіють комп'ютерними та інформаційно-комунікаційними технологіями, розуміють їх сильні та слабкі сторони використання, вміють адаптувати навчальний курс до комп'ютеризації, будувати навчальний процес із застосуванням комп'ютера, здійснювати оцінювання навчальних досягнень студентів, як здійснювати контроль за рівнем знань і вмінь студентів, використовувати інформаційні технології для досягнення поставлених педагогічних і дидактичних завдань.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Актуальність проблеми і недостатнє її вирішення потребує подальших досліджень у цьому напрямку. Наприклад, щодо відповідності цілей, змісту, методів, організаційних форм і засобів навчання потребам науково-технічного, соціально-економічного і культурного розвитку суспільства; забезпечення міждисциплінарного навчання з використанням синтезу предметно-методичної та інформаційно-комп'ютерної підготовки; створення умов для поетапного переходу до нового рівня освіти на основі зазначених технологій.

Використані джерела

1. Апатова Н.В. Влияние информационных технологий на содержание и методы обучения: Автореф. дис. на получение научн. степени д-ра пед. наук: 13.00.02 – "Теория и методика обучения и воспитания" / Н.В. Апатова. – М., 1997. – 42 с.
2. Богданова І. М. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх вчителів на основі ІТ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук. : спец. 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / І. М. Богданова. – К., 2003. – 32 с.
3. Гуревич Р.С. Нові інформаційні технології в підготовці сучасного фахівця / Р. С. Гуревич, А. М. Коломієць, Д. І. Коломієць // Кримські педагогічні читання : матеріали Міжнародної наукової конференції (12-17 вересня 2001 року) / за ред. С. О. Сисоєвої і О. Г. Романовського. – Харків: НТУ "ХПІ", 2001. – С. 149–153.
4. Корнев В. П. Информационные системы и технологии в учеде: учебно-методическое пособие: в трех частях. Часть 3: Система 1 С: Предприятие / В. П. Корнев. – К.: НАУ, 2006. – 185 с.

5. Машбиць Ю.І. Основи нових інформаційних технологій навчання: Посібник для вчителів / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України; Інститут змісту і методів навчання / Ю.І. Машбиць, О.О. Гожунь, М.І. Жалдак, О.Ю. Комісаров, Н.В. Морзе. – К., 1997. – 260 с.
6. Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті: Проект // Педагогічна газета. – 2001. – № 7. – С. 4–6.
7. Постанова кабінету міністрів України Про затвердження Державної програми "Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці" на 2006-2010 роки / Офіційний вісник України, 2005 р., № 49, ст. 3058

Vertyporokh D.

THE USAGE OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TECHNOLOGIES' TEACHERS

Analyzes current trends using information and communication technologies in the training of future teachers of technology are considered external and internal contradictions training. Focuses on a new path of learning a priority which should be a training specialist who analytical thinking, able to adapt to the constantly changing environment in the information society.

It was determined that in a democratic life, a radical change in its economic, social and political spheres, modern society needs educated citizens, capable of continuous self-improvement and self-development. Bringing such a citizen, to form it, prepare competent professionals who can meet the needs of modern Ukrainian society – the problem of modern pedagogy.

Refined priorities of facing high school, encourage the introduction in the educational process of new educational technologies aimed at improving the quality of student learning, the level of information culture. Today, university lecturer is not just a speaker that reveals the essence of subjects, he teaches, but also organized training search and coordinator and consultant student who obtains information independently, captures its content, applies got to practice.

The key tasks in the training of future teachers of technology, teacher training is at present internal and external conflicts, some of which are repeated conflicts of other types of training, and the rest of them peculiar to pedagogical training. We need a new learning path priority which should be a training specialist who analytical thinking, able to adapt to the constantly changing environment in the information society. Among the key tasks in the training of future teachers of technology is to develop professionals who are fluent in computer and information and communication technology, understand their strengths and weaknesses using, able to adapt to the computerization bulk course, build the educational process using computer, to evaluation of educational achievements of students as to monitor the level of knowledge and skills students use information technology to achieve their educational and teaching tasks.

Key words: *teacher; informative culture; information technologies; professional training.*

Стаття надійшла до редакції 29.10.2016 р.

УДК 378.018.43:37.091 12.011.3-051:62/64

Виніченко І.В., Гетта В.Г.

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті викладені основні аспекти підготовки до використання дистанційного навчання на технологічних факультетах. Розкрито фактори, які свідчать про готовність навчального закладу до здійснення дистанційного навчання. Автори доводять, що на технологічних факультетах педагогічних університетів доцільно використовувати змішане дистанційне навчання, яке зберігає загальний принцип традиційного навчання. Значна увага приділена методичному забезпеченню навчального процесу.

Ключові слова: дистанційне навчання, змішане навчання, вчитель технологій, тести.

Постановка проблеми. Економічні, політичні та соціальні зміни, що відбуваються у сучасному світі вимагають реформування системи освіти. Традиційні засоби реформування вичерпали себе. Світовий процес переходу до інформаційного суспільства вимагає використання в навчальному процесі інформаційно-комунікаційних технологій, доступу до освітньої і професійної підготовки всіх, хто має необхідні здібності та відповідні знання. Найбільш ефективною в даній ситуації є технологія дистанційного навчання, яка здійснюється на основі сучасних педагогічних, інформаційних і телекомунікаційних технологій.

Ця форма навчання дозволяє отримувати знання в будь-якій галузі без постійного відвідування навчального закладу та уможливило неперервне професійне вдосконалення протягом життя.

Дистанційне навчання широко використовують у світовій практиці воно довело свою ефективність у багатьох країнах світу, хоча дещо відрізняється між собою в дидактичному, методичному і організаційному планах в залежності від економічного, політичного та соціального розвитку тієї чи іншої країни.

В багатьох навчальних закладах нашої країни дистанційне навчання довело свою ефективність. Проте його застосування здійснюють не без проблем як технічного, так і організаційного характеру, особливо організаційного. Технологія дистанційного навчання багатоаспектна проблема. Незважаючи на проведені багатьма вченими її дослідження (О. Андреев, В. Андрущенко, В. Кухаренко, І. Підласий, Д. Хуторський та ін.) залишається багато нез'ясованих питань, особливо, що стосується конкретних умов. Так потребує розгляду проблема мотивації студентів до навчання. Не менш важливою є проблема поєднання навчання і виховання, виникають труднощі у поєднанні теоретичних і практичних занять, у виконанні лабораторних робіт тощо.

Мета статті. З'ясувати особливості впровадження дистанційного навчання в системі професійної підготовки майбутніх учителів технологій.

Для організації дистанційного навчання перш за все треба визначитися, який характер матиме навчальний процес – чи це буде тільки дистанційне навчання, чи змішане. Вивчення досвіду застосування дистанційного навчання дає можливість стверджувати, що на технологічних факультетах педагогічних університетів раціонально організувати змішане навчання, яке органічно поєднує в собі як традиційну, так і дистанційну форми навчання. На практиці є два підходи до змішаного навчання. Перший полягає в тому, що основний матеріал вивчається в рамках дистанційного курсу, а відпрацювання матеріалу, його закріплення проходить традиційно. Другий підхід пов'язаний з розумінням змішаного навчання, як моделі використання розподілених інформаційно-освітніх ресурсів у стаціонарному навчанні із застосуванням елементів асинхронного й синхронного дистанційного навчання.

Змішане навчання зберігає загальний принцип побудови традиційного процесу. Застосування елементів дистанційного навчання полягає в тому, що певну частину навчальної дисципліни студенти освоюють у традиційних формах навчання (стаціонарний або заочний), а іншу частину дисципліни – за технологіями мережевого навчання. Співвідношення частин визначається готовністю університету в цілому до дистанційного навчання, технічними його можливостями, програмним забезпеченням курсів, а також підготовленістю студентів, їх технічними можливостями.

Для організації дистанційного навчання надзвичайно важливим є методичне його забезпечення. Це наявність електронних підручників і посібників, мультимедійного супроводу навчального матеріалу, методичних рекомендацій з виконання практичних засобів навчання (емуляторів), віртуальних лабораторій.

Система навчально-методичних матеріалів включає за формою:

– структурні електронні інтерактивні навчальні матеріали, що розміщені у віртуальному навчальному середовищі, для організації навчання через Інтернет;

– друковані матеріали (навчальний посібник, опорний посібник або/і робочий зошит, методичні рекомендації для студентів, методичні рекомендації для викладачів), необхідність розроблення яких визначається специфікою курсу;

– додаткові навчальні засоби та носії навчальної інформації (компакт-диски, відеокасети, аудіокасети), що містять додаткові та енциклопедичні посилання, призначенням яких є поглиблення пізнавальних можливостей дистанційного курсу і, також необхідність розроблення таких засобів згідно із специфікою дистанційного курсу.

Система навчально-методичних матеріалів включає за змістом:

– систему методичних розробок викладача для супроводження навчання з посібником, конспектом, робочим зошитом (найбільш характерні бар'єри при опрацюванні теоретичного матеріалу, коментарі та поради для зняття бар'єру невпевненості, приклади конструювання відкритих питань і можливих варіантів відповідей, питання до дискусій та ін.);

– систему методичних розробок викладача для студента з коментарями до характерних ситуацій у всіх формах навчального процесу (робота з теорією, як задавати собі питання, щоб з імітувати діалог з текстом; і т. ін.).

У навчальному процесі текст як основний носій інформації є головним інструментом проектування і керування навчання. Специфіка використання можливостей тексту у різних аспектах інтелектуальної діяльності повинен визначитися його основними функціями:

- структурування (моделювання) призначеної для навчання інформації.
- організації блоків інформації, що зв'язані спільною темою, але мають у діяльності дещо різне призначення (теоретичні матеріали, питання для самоконтролю, послідовність і завдання для практичної обробки теоретичних знань, приклади застосування наданої інформації, цікаві довідки і факти, бібліографічні відомості про видатних вчених і фахівців та ін.).
- смислова послідовність інформації за визначеною темою. Дана функція включає такі особливості;
 - вона може конструюватися за різними стратегіями – від простого до складного, або навпаки (тобто синтез і аналіз);
 - від практики і спостережень до теорії, або навпаки, підтвердження теорії практикою;
 - цікаві дослідження, відкриття і гіпотези і від них до теоретичних викладань, на яких ґрунтується результати цієї роботи вчених і т.ін.

Будь-який текст (лекції, методичні вказівки) повинен бути структурний за змістом.

До структури змісту навчального тексту повинні входити наступні елементи: опорні дослідження; опорні поняття; відомі способи дії; нові поняття; нові закономірності; нові способи дії; психологічний та педагогічний аналіз змісту з метою виявлення можливих й доцільних проблемних ситуацій.

Проектування тексту повинно бути відповідно наступним вимога:

1. Відповідність цілям і задачам навчання.
2. Відповідність стилям навчання використовуваних засобів тексту: альтернативності; гнучкості; мобільності; доведення; наочності.
3. Смислова закінченість певного блоку тексту.
4. Структурованість блоків тексту.
5. Активність та інтерактивність.
6. Стиль мовної організації (внутрішній діалог, авторське обговорення та міркування, відкриті питання, способи створення алгоритму обробки інформації за допомогою низки ключових слів та ін.).
7. Засоби для забезпечення інтересу і принадності змісту (історичні довідки, цікаві повідомлення, досвід та ін.).
8. Схеми окремих блоків тексту і визначення взаємозв'язків.

Для того щоб забезпечити взагалі процес навчання як самостійну діяльність, необхідно спочатку передбачити у тексті установчо-мотивуючу складову, яку звичайно називають "занурення в інформаційне середовище", і яка дозволяє студенту відразу уявити собі усі проблеми, що досліджуються в цьому модулі.

Передбачаючи надалі використання отриманих знань у діяльності, викладач підводить студентів до створення власної інформації змістовно-діяльній системі і формування готовності перейти до опрацювання навчального модуля. Система модулів має завершуватись узагальнюючим оглядом і контрольними запитаннями, що оцінюють якість інформації у цілому.

Переважає кількість навчальних та наукових текстів може бути зведена до трьох видів: пояснювального, описового та оповідного. Кожному з цих видів тексту придатна своя специфічна структура, знання якої, а також виявлення її у конкретному тексті, значно покращує розуміння матеріалу та його засвоєння. Бажано, проте, мати на увазі, що дистанційному навчанні всі ці тексти мають містити елементи мотивації, проблемні ситуації, запитально-відповідну форму передачі інформації з метою залучення студента до діалогу і співпраці.

Пояснювальний текст спрямований на доведення будь-якої закономірності або теорії. Спочатку звичайно зазначається значення цієї проблеми і формується суть її нового рішення. Це похідний момент міркування, що задає напрямок всього наступного руху мислення. Потім найчастіше визначається значення цієї проблеми – теоретичне та практичне, тим самим немовби задаючи більш широкий контекст її бачення – з точки зору науки та практики. Далі йде згадка про вже існуючі підходи до розв'язання проблеми або пропонується короткий їх огляд.

Іноді блок виведення знань включає до себе опис експерименту, що підтверджує існування нової закономірності, або явища. У ньому присутні також такі положення:

1. Яке саме явище досліджувалось, який воно має зв'язок із заявленою на початку проблемою.
2. Між якими двома або декількома ознаками розглядався зв'язок.
3. У чому полягає новизна цього експерименту, у чому суть приладу, використаного у експерименті.
4. Які отримані показники, і як саме вони фіксувалися; в яких умовах відбувався експеримент.
5. Які факти отримані, як вони були інтерпретовані, наскільки однозначна саме така інтерпретація, які можливі альтернативи.

В описаному тексті наводиться характеристика будь-якого явища; розгорнутий опис його видів, або ознак, властивостей, функцій. У випадку коли наводиться характеристика його видів, тексту є класифікацією, в якій називаються різноманітні варіанти цього явища. У випадку, коли опис явища з детальною характеристикою його особливостей, схема тексту має інший вигляд. На рівні із вказаними характеристиками описуваного явища, або замість них, можуть також описуватися умови його виникнення або зникнення; фактори, що сприяють або гальмують його розвиток; компоненти, з яких воно складається, фактори що впливають на нього, а також такі, на які впливає воно.

Важливим елементом дистанційного навчання є готовність кафедр до здійснення якісного адміністрування навчального процесу. Світова практика використання дистанційного навчання свідчить, що його ефективність значною мірою залежить від наявності посади тьютора – спеціаліста, який супроводжує процес дистанційного навчання. Він веде навчальний процес, слідкує за його перебігом з метою заздалегідь проектувати і планувати все те, що сприяє його ефективності. Супроводжуючи навчальний процес, тьютор націлює слухачів на самостійний пошук, стримує, знімає напруження, налагоджує стосунки, забезпечує комфортні умови навчання. Оскільки дистанційне навчання базується на спілкуванні, то однією з дуже важливих функцій тьютора є організація продуктивного діалогу між викладачем і студентом, між студентами під час відеоконференцій, тощо.

Управління процесом дистанційного навчання значною мірою залежить від розробленої системи ефективного і об'єктивного контролю знань і умінь студентів. Контрольні заходи з навчальної дисципліни включають: самоконтроль, поточний, модульний і підсумковий контроль.

Контрольні заходи здійснюються, відповідно з рішенням навчального закладу, дистанційно з використанням можливостей інформаційно-комунікаційних технологій. У дистанційному навчанні використовуються різні види та методи контролю. Найбільш придатним для дистанційного навчання виявився тестовий контроль. Головною перевагою його над іншими видами контролю є те, що є можливість автоматизованої перевірки знань, у тому числі використавши комп'ютер.

Крім зазначеного вище для організації дистанційного навчання важливо підготувати викладачів і студентів до його реалізації на практиці.

Отже, для організації дистанційного чи змішаного навчання важливо до нього ретельно підготувати технічне та програмне забезпечення, а також викладацький колектив і студентів.

Використані джерела

1. Андрущенко Н. Дистанційне навчання в Україні: експерименти, напрацювання, перспектива / Н. Андрущенко // Вища школа. – 2014. – №5-6. – С. 60–63.
2. Кухаренко В.М. Навчально-методичний комплекс підготовки викладача дистанційного навчання [Електронний ресурс] / В.М. Кухаренко. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em3>.
3. Хуторской А.В. Дистанционное обучение и его технологии / А.В. Хуторской // Интернет-журнал Эйдос 2005. – 10 сентября [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://www.eidos.journal/2005/0910-18/htm>.

Vynichenko I., Getta V.

DISTANCE EDUCATION IN TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF TECHNOLOGIES

The article outlines the main aspects of the preparation for the usage of distance education at the technological faculties. The factors that indicate the readiness of the institution to implement distance education are disclosed. The authors prove that the technological faculties of pedagogical universities should use blended distance education, which keeps the general principle of traditional education. Much attention is paid to methods of teaching. The authors believe that the success of distance education depends primarily on the availability of high quality prepared textbooks and manuals in the electronic base, multimedia educational material support, methodological guidance on implementation of practical learning tools (emulators), virtual laboratories. The authors prove that the methodological support needs to be developed as a kit in form and content. The structure of the educational content of the text should include the following elements: basic research, basic concepts, known methods of action, new concepts, laws and methods of action, psychological and pedagogical content analysis to identify appropriate and possible problem situations.

Also, in the article, the authors prove that in order to ensure the learning process as an independent activity it is necessary to include the advanced motivating component, which allows the student to imagine immediately all the problems which must be investigated. Anticipating the further usage of this knowledge in activity, the teacher leads students to creation of their own information of content-activity system. Management of distance education depends on effectively developed system of objective control of knowledge and skills of students. The main advantage of this control over other types of automated control is the opportunity to test knowledge, using the computer. The article devotes much attention to the organization of independent work of students. An important element of distance education is the readiness of departments to implement quality management of educational process.

Key words: distance education, blended distance education, test, educational process.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглядаються роль та місце творчого розвитку в системі професійної підготовки майбутніх учителів технологій. На думку автора, потрібно постійно шукати нові шляхи стимулювання студентів до активізації свої творчих здібностей та знаходження оригінальних рішень різноманітних педагогічних проблем. Вирішення даних питань можливе лише за допомогою формування творчого потенціалу майбутнього вчителя технологій у процесі професійної підготовки.

Автор розглядає творчість як найважливішу професійну характеристику та особистісну якість майбутнього вчителя технологій, яка дозволяє легко орієнтуватися в швидко мінливих соціальних умовах та інформаційному полі, яке постійно розширюється.

Ключові слова: творчий розвиток, творчі здібності, творчість, творча діяльність, майбутній учитель технологій.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства, який характеризується кардинальними змінами в соціально-економічній сфері, інноваційними процесами в освіті, висуває нові вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів технологій. Стала досить очевидною тенденція динамічного зростання різноманіття різних технологій та розширення діапазону їх можливостей. Науково-методичне забезпечення процесу формування та вдосконалення професійних якостей майбутнього вчителя має враховувати цю тенденцію та створювати передумови для виявлення та реалізації виникаючого при цьому потенціалу сприятливих факторів.

Система професійної підготовки майбутніх учителів технологій орієнтована на виховання професіонала, який має поєднати в собі якості педагога, що володіє широким арсеналом професійних компетенцій, здатного з рівним успіхом реалізовувати творчі та педагогічні сторони професійної діяльності з керівництва різними видами діяльності учнів.

Саме тому потрібно постійно шукати нові шляхи стимулювання студентів до активізації власних творчих здібностей та знаходження оригінальних рішень різноманітних педагогічних проблем. Вирішення даних питань можливе лише за допомогою творчого розвитку майбутнього вчителя технологій у процесі професійної підготовки.

Аналіз досліджень і публікацій з даної проблеми. У вітчизняній педагогіці накопичений багатий досвід розвитку творчих здібностей студентів. Неоціненний внесок у дослідження психологічних основ розвитку творчих здібностей, творчого процесу внесли такі видатні вчені як Н. Волков, В. Кузін, А. Мелік-Пашаєв, В. Сластьонін, В. Шадріков, С. Шацький та багато інших. Необхідно також виділити ряд дисертаційних досліджень, присвячених проблемам здібностей та творчості, які провели такі українські вчені, як В. Буринський, Г. Мамус, Л. Оршанський, С. Павх, Л. Пташнік, В. Титаренко, Л. Шпак.

Метою нашої статті є розгляд особливостей творчого розвитку майбутніх учителів технологій шляхом активізації власних творчих здібностей.

Виклад основного матеріалу. Творчість являє собою процес створення нових, суспільно значущих матеріальних, наукових, мистецьких та інших цінностей. Творчість – цілеспрямована людська діяльність. Кінцевий продукт творчості може бути як матеріальним, так і ідеальним, завершеним або незавершеним, але творчий процес не може бути безплідним.

Найважливіша особливість творця – це його геніальність. Вона виражається незвичайною концентрацією, напруженістю уваги та величезною сприйнятливістю, вразливістю, умінням бачити речі в їх сутності, даром інтуїції, передчуття та передбачення.

Характерною особливістю творчості є відхід від шаблону, оригінальність, ініціативність, наполегливість, висока самоорганізація та колосальна працездатність [10].

Особливістю мотивації у творчому процесі, є те, що геніальна особистість знаходить задоволення не стільки в досягненні мети творчості, скільки в самому процесі. Не так давно широко була поширена думка, а багато західних психологів та педагогів і зараз так вважають, що творчість спочатку властива дитині, що треба тільки не заважати їй вільно самовиражатися. Але практика показує, що такого невтручання мало: не всі діти можуть самі відкрити дорогу до творіння, і, вже, звичайно, не можуть зберегти творчі здібності надовго, саме тому творчості необхідно навчати [6].

Сутність творчості по-різному розглядалася в різні історичні епохи. В античній філософії творчість пов'язується зі сферою мінливого буття, а не буття нескінченного і вічного, споглядання якого ставиться вище будь-якої діяльності [5].

У середньовіччі творчістю вважався вольовий акт, що викликає буття з небуття. В епоху Відродження творчість усвідомлюється як художня творчість, сутність якого вбачається в творчому спогляданні. Виникає інтерес до особистості самого творця [5].

Проблема творчості розглядалася багатьма філософами, психологами. Кожен висував свою теорію творчості. Як зазначає, І. Кант, розвивати творчість неможливо, тому що творче начало має бути вродженим. На думку, З. Фрейда, процес творчості не може бути свідомим, тобто джерело фантазії перебуває в несвідомому, а отже розвивати несвідоме теж неможливо. Вже в теорії творчості приділяється увага особистості самого творця, його творінню. Питання ж про те як треба розвивати творчий початок у людині не зачіпається [3].

У ХХ ст. ґрунтовно проблемою розвитку творчих здібностей займалися такі видатні психологи і педагоги, як Б. Теплов, Я. Пономарьов, Л. Виготський, та багато інших. Була створена така наука, як психологія творчості. Вона поділяє процес творчості на складові: стадія праці, несвідомої роботи та натхнення. Крім того, відомий психолог Л. Виготський стверджує, що особистість дитини, а значить і її здібності формуються в провідній на даному етапі розвитку діяльності. З психології відомо, що основною провідною діяльністю дітей, підлітків та юнаків є навчання [3].

Психологи визначили наступні психологічні причини творчої праці: знання, розвинені розумові здібності, гнучкість і швидкість мислення, радість творіння і праці, розуміння проблеми та задоволення від її вирішення, емоційна стабільність, терпіння, духовний світогляд [8].

Юнацький вік характеризується посиленням індивідуальних відмінностей. Так, якщо дуже значна частина студентів, які досягли цього віку, характеризуються відсутністю інтересу до пізнавальної діяльності, то існує інша частина студентів, які виявляють справжній інтерес до навчання та творчості. Розвиток інтелекту в студентів на даному етапі тісно пов'язаний з розвитком у них творчих здібностей, які передбачають не просто засвоєння інформації, а прояв інтелектуальної ініціативи та створення чогось нового [4].

У цей період відбувається формування навичок логічного мислення, а потім і теоретичного мислення, розвивається логічна пам'ять. Активно розвиваються творчі здібності студентів, і формується індивідуальний стиль діяльності, який знаходить своє вираження в стилі мислення [4].

Для майбутніх учителів технологій професійний творчий розвиток можна забезпечити шляхом включення у діяльність пов'язану із народним декоративно-прикладним мистецтвом. Саме народні майстри, умільці своєю працею зберігають для майбутніх поколінь наші давні традиції. Залучення до народної творчості змінює самосвідомість, пробуджує творчу активність, розкриває здібності, формує та розвиває художній смак. Зараз важлива потреба навчати майбутніх учителів різноманітним старовинним ремеслам. Потім такі, вже підготовлені, вчителі зможуть "захопити" і учнів народною культурою, зробити їх носіями народної традиції.

Для осучаснення змісту діяльності студентів, яка пов'язана з декоративно-прикладним мистецтвом потрібно включати у неї сучасні інформаційні технології.

Сучасні інформаційні технології в навчальному процесі – це не тільки інструмент для навчання та отримання інформації, вони можуть бути і способом самовираження, можуть формувати внутрішній світ особистості, розвивати фантазію та творчі здібності. Важливо вирішити, як, через які конкретні технології дати учням інформацію про традиційну народну культуру, щоб вона їх зацікавила та "захопила".

Молодь живе зараз у світі сучасних технологій. Технічний прогрес нав'язує їм свої нові цінності і правила життя, які часом суперечать природному і гармонійному їх розвитку. Дуже важливо, щоб досягнення техніки не заважали, а сприяли творчому розвитку студентів. Щоб вони особисто брали участь в процесі передачі культурно-історичного досвіду минулих поколінь. Звернення до сучасних інформаційних технологій обумовлено необхідністю підвищення якості навчання студентів, розробки нових навчальних програм, що відповідають сучасному технічному прогресу.

У даний час неможливо бути хорошим фахівцем в освіті без знання і володіння сучасними інформаційними технологіями. Використання інформаційних технологій якісно змінює організацію основних стадій навчального процесу, підвищує результативність комплексного навчання за допомогою комп'ютера, піднімає процес навчання на більш високий рівень, дає студентам глибокі знання в будь-якій галузі вивчення. Інформаційні технології можуть зробити більш цікавим процес навчання, сприяють розвитку пізнавальної активності студентів.

Сучасні методи навчання з використанням інформаційних технологій повинні бути спрямовані на розвиток та формування творчого самовираження студентів, на відродження духовних цінностей, на вивчення спадщини народних традицій нашої культури. Удосконалення процесу навчання допоможе зберегти культурну спадщину наших предків і одночасно введе майбутніх учителів у світ сучасної науки та техніки, активізуючи зв'язок між минулим, сьогоденням та майбутнім.

Майбутніх учителів технологій треба навчати творити, давши їм для цього необхідні знання та досвід. У процесі навчання потрібно створювати проблемні ситуації, в яких студенти вчилися б використовувати раніше отримані знання в новій ситуації, вчилися б швидко знаходити рішення і пропонувати кілька варіантів. Робота викладача з розвитку творчих здібностей залежить і від рівня підготовки студентів. Це можуть бути спеціальні тренувальні вправи, колективні роботи, індуктивне вивчення матеріалу, тобто від простого до складного, від часткового до загального тощо. У даному випадку проявляється творчість самого педагога.

Висновок. Творчість майбутніх учителів технологій повинна характеризуватись більш сильним прагненням до особистісної значущості, яка знаходить своє вираження в інтенсивному процесі самопізнання та самореалізації, більш зрілими життєвими цілями, впевненістю у власних силах та здібностях. Творчість розглядається нами як найважливіша професійна характеристика та важлива

особистісна якість майбутнього вчителя, яка дозволяє легко орієнтуватися в швидко мінливих соціальних умовах та інформаційному полі, яке постійно розширюється.

Використані джерела

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса / Ю.К. Бабанский. – М.: Просвещение, 1982. – 192 с.
2. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А.А. Вербицкий. – М.: Высш. школа, 1991. – 204 с.
3. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возраст / Л.С. Выготский. – М.: Просвещение, 1991. – 90 с.
4. Волков И.Ф. Творческие методы и художественные системы. – 2-е изд., испр. и доп. / И.Ф. Волков. – М.: Искусство, 1989. – 250 с.
5. Киященко Н.И., Лейзеров Н.Л. Эстетическое творчество: о проблеме эстетического творчества в развитом социалистическом обществе/ Н.И. Киященко. – М.: Знание, 1984. – 112 с.
6. Кузин В.С. Психология: Учебник для худож. училищ / Под ред. Б.Ф. Ломова. – 2-е, перераб. и доп. – М.: Высш. школа, 1982. – 256 с.
7. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения / И.Я. Лернер. – М.: Педагогика, 1981. – 185 с.
8. Мелик-Пашаев А.А. Педагогика искусства и творческие способности / А.А. Мелик-Пашаев. – М.: Знание, 1981. – 96 с.
9. Пономарев Я.А. Психология творчества и педагогика / Я.А. Пономарев. – М.: Педагогика, 1976. – 280 с.
10. Посталюк Н.Ю. Творческий стиль деятельности: Педагогический аспект / Н.Ю. Посталюк. – Казань, Изд-во Казан. ун-та, 1989. – 205 с.
11. Туриніна О.Л. Психологія творчості: [навчальний посібник] / О.Л. Туриніна. – К., Академія, 2007. – 160 с.

Gorchynska K.

FEATURES OF CREATIVE DEVELOPMENT OF FUTURE TECHNOLOGY TEACHERS

In the article the psychological and age characteristics in the formation and development of creative abilities of future technology teachers are considered. The author tries, based on research of leading domestic and foreign scientists to trace the patterns in development of creative abilities of future technology teachers.

Attention is paid to the features of the educational process of future technology teachers in pedagogical institution of higher education and its influence on the formation of their creativity.

The author is aware that the creativity of future technology teachers will develop better if students are brought to the study of arts and crafts. This day there are many folk artists, craftsmen who preserve with their work our old traditions for future generations.

Attraction of folk art changes consciousness, awakens creativity, reveals abilities, creates and develops artistic taste. Now the important need is to train marvelous old craft future teachers. It is very important to attract the students to popular culture; wide opportunities for this have precisely the lessons of labor studies (technology). The students actively and enthusiastically accept information about national culture. In the author's opinion, the combination of modern technology with folk art is of great importance. It is necessary to interest the future teachers, so that they look at the world of popular culture using modern information technology. They are not only a tool for education and information, but also can be a means of expression and the internal world of the individual, develop imagination and creativity. It is important to decide how and through which modern information technology to give students, information about traditional folk culture, to interest the students in it. Currently, young people live in the world of modern technologies. Technical progress obtrudes its new values and rules of life that are sometimes contrary to the natural and harmonious development of students.

It is important that achievements in technology do not hinder, but contribute to the spiritual development of the future technology teachers and promote them to take part personally in the process of transferring cultural and historical experience of previous generations. An access to modern information technology is caused by the need to improve the quality of student learning, development of new training programs that meet modern technical progress.

To summarize the main ideas, the author concludes that harmonious development of creative abilities of future technology teachers will take place with a combination of modern technology and folk heritage of arts and crafts.

Key words: future technology teacher, creativity, arts and crafts, creative activity.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 37.091.12.011.3-051: 62/64

Горчинський С.В., Кузютин Д.В.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглядається процес формування професійної спрямованості майбутніх учителів технологій. Автори намагаються, опираючись на дослідження провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, прослідкувати закономірності формування професійної спрямованості, окреслити основні її функції та визначити головні компоненти. Звертається увага на особливості навчально-виховного процесу майбутніх учителів технологій у вищому педагогічному навчальному закладі та його вплив на формування професійної спрямованості. Зазначено, що наукові знання у професійній діяльності майбутніх учителів мають загальний характер, частково проявляються в конкретних професійно-педагогічних діях. Розглянуті теоретичні та практичні проблеми адаптації студентів з метою становлення професійної спрямованості майбутніх учителів технологій.

Ключові слова: професійна спрямованість, професійна адаптація, професійна підготовка, самореалізація.

Постановка проблеми. Особливості сучасного розвитку освіти в Україні обумовлюють необхідність підготовки професійно компетентного, успішного та конкурентоздатного фахівця, який має відповідати вимогам та викликам сьогодення. Вирішення багатьох складних проблем освіти пов'язані не стільки з модернізацією процесу навчання, скільки з підготовкою якісно нового вчителя, в основі компетенції якого прослідковується професійно-педагогічна спрямованість, любов до дитини, готовність до інноваційної діяльності. Вважаємо, що формування професійної спрямованості майбутніх учителів технологій забезпечить якісні зміни в навчально-виховному процесі сучасної загальноосвітньої школи.

Аналіз основних досліджень. Формування професійної педагогічної спрямованості особистості досліджувалась як вітчизняними так і зарубіжними вченими. Для вибраної проблеми важливими є дослідження В. Крутецького, Е. Клімова, Н. Кузьміної, Л. Долинської, О. Дубасенюка, С. Яремчук та інших щодо відображення структури спрямованості та педагогічних здібностей як її важливого компоненту

Мета статті. Проаналізувати особливості формування професійної спрямованості майбутніх учителів технологій та окреслити основні її функції та визначити головні компоненти.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система освіти з огляду на основні положення сучасної теорії праці має забезпечувати формування особистості, формування трудової, моральної життєтворчої мотивації, навчання основних принципів побудови професійної кар'єри і навичок поведінки на ринку праці.

Соціалізація студента в стінах навчального закладу – це поступовий процес формування особистості в нових умовах: у відносно короткий проміжок часу студент активно засвоює інше соціальне середовище. Для студента-початківця соціальна адаптація особливо актуальна при переході до нової "ситуації розвитку" [5, с. 202-207].

Отже, професійну адаптацію можна розглядати як одну з найбільш фундаментальних, соціальних та психолого-педагогічних категорій. Вона нерозривно пов'язана з усіма видами людської діяльності (навчальною, трудовою, громадською) і проявляє себе в розумовій, вольовій та емоційній активності людини. Основні її ознаки:

- своєчасне оволодіння правильними, доцільними методами та прийомами педагогічної діяльності;
- ініціативність, творче ставлення до виконуваної діяльності, отримання найкращого результату;
- розвиваюча здатність до самоконтролю на всіх етапах виконуваної діяльності;
- уміння планувати та організовувати свою діяльність;
- уміння своїми силами долати виникаючі труднощі та досягати життєвого успіху.

Існують теоретичні та практичні проблеми адаптації студентів з метою становлення професійної спрямованості особистості. В якості теоретичної бази може виступити модель адаптації, яка складається з чотирьох положень [2, с. 233-235] та адаптована нами до умов підготовки майбутніх учителів технологій до формування в учнів орієнтації на досягнення життєвого успіху:

1. Адаптація студента до майбутньої професійної діяльності проявляється в особистісному самовизначенні та є наслідком розвитку його індивідуально-типологічних якостей і в той же час є його причина, так як становлення фахівця відбувається внаслідок успішної адаптації особистості та неможлива без неї.

2. Адаптація студента до майбутньої спеціальності здійснюється через середовище найближчого оточення, в якості якого для нього виступає група студентів – група взаємного розташування та симпатій. Такі мікрогрупи виконують захисну та стимулюючу функцію для особистості, впливають на її самооцінку, створюють емоційне благополуччя, внаслідок чого активна позиція студента стає значущою та привабливою.

3. Труднощі, які зумовлені адаптацією, викликають мобілізацію цінностей саморегуляції особистості, до структури якої входять такі елементи, як самооцінка, самоаналіз, самоконтроль себе та своєї діяльності. Тому педагогічне управління адаптацією студента до майбутньої спеціальності доцільно здійснювати з опорою на його самовиховання та різноманітні досягнення.

4. Педагогічне управління адаптацією студента до майбутньої спеціальності являє собою складову частину виховної діяльності професорсько-викладацьких колективів кафедр і підпорядковується її загальним закономірностям. Ефективність виховної діяльності кожного викладача і кафедр залежить в цілому від реалізації системи виховних функцій.

Практика управління адаптацією студента до обраної спеціальності вимагає до себе особливої уваги. З цією метою педагог повинен провести попередню діагностику, яка дозволяє виявити окремі форми і методи роботи в даному напрямку і зіставити особливості розглянутої роботи з передовою практикою управління адаптацією студента до майбутньої професійної діяльності.

Високий рівень професійної спрямованості – це та якісна особливість структури мотивів особистості, яка виражає єдність інтересів: особистості в системі професійного самовизначення. Підвищення рівня професійної спрямованості являє собою основний зміст її розвитку.

Вибір професії можна вважати виправданим лише в тому випадку, якщо є надія, що активність особистості приведе до такого взаємовідношення між особистістю і працею, при якому буде успішно відбуватися подальший розвиток творчих здібностей людини. Однією з основних умов прогнозування такого розвитку особистості: є, високий рівень професійної спрямованості.

Відсутність досить глибокої професійної спрямованості у студентів не виключає можливості її формування в період навчання у вищому навчальному закладі. Однак завдання полягає в тому, щоб вибір професії виявлявся логічним наслідком поступового підвищення рівня професійної спрямованості.

Відомо, що результативність навчальної діяльності студента залежить від того, як усвідомлено він вибирає ту чи іншу професію. Сьогодні вважають, що головним критерієм вступу абітурієнта до вищого навчального закладу є рівень підготовленості учня з предметів за якими буде здійснюватися тестування.

Враховуючі сучасні умови вступу (сертифікати ЗНО), вищі педагогічні навчальні заклади не мають можливості дослідити індивідуальні особливості абітурієнтів та перевірити шляхом співбесіди або через комп'ютерне тестування рівень об'єктивності вибору на конкретну педагогічну діяльність.

Наступна ідея, важлива для розуміння процесу управління адаптацією студента до майбутньої спеціальності, пов'язана з розробкою і впровадженням у нашій країні модульного навчання, яке допомагає викладачеві дивитися на свій курс з позицій не тільки своєї дисципліни, а всієї спеціальності в цілому, знати, де і в який момент і для чого потрібні знання та вміння студентам, щоб досягти успіху.

Модульне навчання широко використовується і має в своїй основі такі принципи, що адаптовані нами у контексті підготовки студентів з орієнтацією на досягнення життєвого успіху.

1. Програми підготовки фахівців повинні відповідати вимогам конкретної роботи, враховувати індивідуальні особливості учнів.

2. Навчання має вестися за принципом поступового накопичення знань, перехід до наступного рівня повинен здійснюватися після ретельного проходження попереднього кожним студентом індивідуально.

3. Навчальні матеріали повинні орієнтуватися на тих, хто навчається, тобто повинні бути представлені так, щоб по них можна було навчатися самостійно.

4. Навчальні програми повинні складатися у вигляді модулів для того, щоб програми були гнучкими, і їх можна було легко пристосовувати до конкретних умов роботи, рівню загальної освіти та індивідуальним особливостям студентів, актуалізувати проблематику успіху та наголошувати на його досягненні [6, с. 14].

Основним джерелом навчальної інформації в модульному навчанні, як пише В. Рижков [4, с. 24], є так званий навчальний елемент. Він має форму стандартизованого буклету з навчальним матеріалом з якої-небудь однієї теми або відпрацювання практичних навичок. Таке навчання дає можливість реалізувати взаємозв'язок, взаємопроникнення предметів та зорієнтувати студентів на досягнення життєвого успіху. За допомогою особистісних зусиль викладачів і студентів досягається структурування

змісту відповідно з головним принципом технології навчання – модульно-блоковим, що дозволяє побачити "план" досягнення успіху.

Для впровадження модульного навчання у формування професійно-педагогічної спрямованості студентів на технологічних факультетах з урахуванням рівня розвитку майбутніх учителів необхідно використовувати підхід, що дозволяє використовувати запропоновану модель навчання стосовно різних навчальних дисциплін ключовою позицією в яких є актуалізація досягнення особистісного успіху студентами як у навчальній, так і позанавчальній діяльності.

Використання в процесі навчання сучасних педагогічних технологій сприяє адаптації студентів до системи вищого навчального закладу, але лише в навчальній діяльності. Забезпечити чітку професійну спрямованість можна лише за умови, якщо вищий навчальний заклад готуватиме фахівців з цільовим призначенням для конкретної педагогічної діяльності, з орієнтацією на конкретну проблематику.

Сучасний зміст навчального предмету трудове навчання (технології) вимагає аксіологічної спрямованості в підготовці майбутніх вчителів. Уже звичні для трудового навчання обробка деревини і металів, електротехнічні та ремонтні роботи в побуті (для юнаків), кулінарні роботи і обробка тканини (для дівчат) розширили свої рамки, і основний акцент в них тепер робиться на технологічну підготовку учнів.

Як показує практика, фахівців нового типу не можна готувати у відриві від безпосередньої участі студентів у науково-дослідницькій та громадській роботі. Отже, необхідні більш досконалі форми кооперації вищих навчальних закладів з наукою та практикою менеджменту. Ця вимога є першим і необхідним принципом інтенсивної цільової підготовки учителя технологій.

Процес позитивного формування мотиваційної та нормативно-оціночної сфер особистості майбутнього вчителя технологій здійснюється і в інших формах роботи зі студентами, де управління їх адаптацією проявляється також ефективно за програмою інтенсивної цільової підготовки фахівців. Щоб підготувати вчителя, що орієнтується на досягнення успіху, треба виробити у нього відповідні навички з перших днів навчання у вищому навчальному закладі. Навчальна праця студентів повинна бути інтенсивною. Ознакою такої організації процесу навчання – це яскраво виражений інтерес студентів до своєї майбутньої професії, до своєї навчальної діяльності, до опанування новими знаннями та вміннями.

Ще однією умовою розвитку професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів, орієнтованої на успіх є єдина, продумана і добре організована система виховної роботи, де використовуються такі заходи, які сприяють в більшій мірі розвитку особистісних якостей студентів, які необхідні для майбутньої професії [1, с. 137].

Насичення навчальних програм психолого-педагогічними предметами і відповідна виховна робота на технологічних факультетах буде сприяти, на наш погляд, розвитку позитивного ставлення студентів до педагогічної діяльності в основі якої є формування в учнів орієнтації на досягнення життєвого успіху.

Висновки. Отже, механізмом формування професійно-педагогічної спрямованості студентів педагогічних вищих навчальних закладів є діяльність самих студентів, перш за все, пізнавальна, яка здійснюється в системі органічно пов'язаних між собою найважливіших напрямків роботи вищого навчального закладу, що забезпечують підготовку вчителя технологій: професійна спрямованість змісту освіти і навчання, виховної роботи та суспільно-корисної діяльності студентів протягом усіх років навчання, що зорієнтована на досягнення життєвого успіху.

З вищесказаного випливає, що однією з головних умов формування професійно-педагогічної спрямованості у майбутніх учителів технологій є добре продумана і організована професіоналізація та педагогізація усього навчального процесу. При цьому головною метою професійно спрямованої побудови навчально-виховного процесу слід вважати формування професійно-педагогічної спрямованості випускника, оскільки саме вона є вирішальною ознакою професійної придатності до роботи вчителя.

Використані джерела

1. Дергач Т.С. Педагогический кружок как средство повышения профессиональной подготовки студентов / Т.С. Дергач // Пути оптимизации преподавания психолого-педагогических дисциплин в высшей школе. – М.: Высшая школа, 1979. – С. 137-149.
2. Жернов В.И. Профессионально-педагогическая направленность личности студента: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08 / В.И. Жернов – Магнитогорск, 2002. – 303 с.
3. Кіт Г.Г. Українська народна педагогіка [курс лекцій] / Г.Г. Кіт, Г.С. Тарасенко // Вінницький держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. – Вінниця: Едельвейс і К, 2008. – 301 с.

4. Климов Е.А. Психология профессионала / Е.А. Климов. – М.: Изд-во "Институт практической психологии", Воронеж: НПО "МОДЭК", 1996. – 400 с.
5. Кузьмина Н.В. Формирование педагогических способностей / Н.В. Кузьмина. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1961. – 98 с.
6. Рыжков В.А. Профессиональная подготовка / В.А. Рыжков // Профессионально-педагогическое образование. – 1990. – № 6. – С. 24-41.
7. Соловцова Е. Адаптация при обучении профессии / Е. Соловцова // Народное образование. – 2004. – № 9. – С. 202-207.
8. Чошанов М. Гибкая технология проблемно-модульного обучения / М. Чошанов. – М.: Народное образование, 1996. – 157 с.

Gorchinsky S., Kuziutyn D.

FEATURES OF PROFESSIONAL ORIENTATION FORMING OF FUTURE TECHNOLOGY TEACHERS

The article deals with the process of professional orientation forming of future technology teachers. The authors try, based on research of leading domestic and foreign scientists to follow the laws of professional orientation forming, outline its main functions and identify the main components. The attention is drawn to the features of the educational process of future technology teachers at pedagogical school for higher education and its influence on the formation of a professional orientation. The authors argue that a new type of professionals cannot be trained apart from the direct participation of students in scientific researching and social work.

Teacher training, who focuses on achieving success involves producing by him the skills from the first days of training at pedagogical school for higher education. Academic work of students should be intense. An indication of this learning process is a pronounced interest of students in their future profession, in their training activities, in acquiring new knowledge and skills.

According to the authors, another condition for the development of professional and pedagogical orientation of the future technology teachers is the only, one designed and well-organized system of educational work, by such measures, which contribute to a greater extent of students' personal skills, which are necessary for their future profession. The main mechanism of professional-pedagogical orientation forming of students is a professional orientation content of education and training, educational work, and socially useful activity of students in all years of study, focusing on achieving success in life.

The authors believe that the practice of adapting control of the student to chosen specialty demands special attention. To this end, the teacher should carry out a preliminary diagnosis, which can detect certain forms and methods of work in this area and to compare the features of the considered best practice control of adaptation of students to future careers.

Summarizing the previously mentioned, the authors conclude that one of the main conditions of professional pedagogical orientation forming of the future technology teachers is well thought out and organized professionalization and pedagogisation of the whole educational process. Thus the main purpose of educational process structure should be considered the formation of professional pedagogical orientation for a graduating student, because it is a determining feature of professional competence in the work of teachers.

Key words: professional orientation, professional adaptation, training, self-realization.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 37.091.12-051:373.3:78

Дорошенко Т.В.

ОБ'ЄКТИВНІ ПЕРЕДУМОВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО МУЗИЧНО-ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

Стаття присвячена визначенню об'єктивних передумов удосконалення підготовки майбутніх учителів початкової школи до музично-освітньої роботи, аналізу, осмисленню процесу становлення та розвитку української системи музичної освіти й виховання, дослідженню проблеми розвитку музичної освіти майбутніх педагогічних кадрів в Україні. Відповідно доцільним став розгляд у статті шляхів розвитку освіти, аналіз упроваджених в освітню практику тогочасних освітніх директив, які позначилися на розвитку загальної музичної освіти та викликали необхідність удосконалення підготовки педагогічних кадрів до музичного виховання школярів, залучення їх до музичної культури в навчально-виховному процесі, визначення етапів розвитку процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до музично-освітньої роботи з молодшими школярами.

Ключові слова: майбутні вчителі початкової школи, підготовка, об'єктивні передумови, молодші школярі, музично-освітня робота, система загальної музичної освіти, історичні періоди розвитку.

Постановка проблеми. Удосконалення процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до музично-освітньої роботи з молодшими школярами вимагає визначення об'єктивних передумов, урахування надбань усього багатвікового минулого, вивчення теорії та практики музичної й педагогічної освіти, опрацювання історичного та теоретико-методологічного аспектів даної проблеми. Об'єктивні передумови вдосконалення підготовки майбутніх учителів початкової школи до музично-освітньої роботи випливають з аналізу історико-теоретичного контексту та передбачають урахування основних соціально-економічних, культурно-політичних, геоструктурних та музично-освітнянських складників цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогічній і музикознавчій науці радянського періоду загальні питання історичного розвитку музично-естетичної освіти розглядали І. Анісімова, О. Апраксіна, Н. Добровольська, А. Каленіченко, Л. Коваль, Д. Локшин, Л. Масол, О. Ростовський, Г. Падалка, О. Рудницька, Т. Танько, Л. Хлебникова, Т. Цвелих, Г. Шевченко та ін. В роботах цих вчених міститься багатий фактичний матеріал, що розкриває тенденції та особливості музично-естетичного виховання в різних регіонах, на окремих історичних етапах.

Останнім часом з'явилося чимало наукових праць, присвячених аналізу педагогічних, просвітницьких та естетичних процесів в Україні. Так, О. Михайличенко стверджує, що в XIX – на початку XX століття діяльність видатних композиторів, музикознавців, музикантів-виконавців, окремих творчих спілок і товариств того періоду значно вплинула на розвиток теорії й практики музично-естетичного виховання молодого покоління та підготовку педагогічних кадрів [5].

Проте, сьогодні ми можемо констатувати зниження ролі мистецької освіти в початковій школі, на що негативно вплинули результати останніх реформ шкільної освіти. Певні позиції державних освітніх документів змушують прогресивну освітянську громадськість звернути увагу на можливі негативні впливи стихійної музичної освіти на виховання молодших школярів. Це зумовило необхідність звернення до аналізу розвитку національної системи музичного виховання учнів з метою врахування кращих традицій і досвіду, здобутого протягом віків, і винайдення сучасних шляхів і методів заохочення школярів до музики, а також підготовки майбутніх учителів початкової школи до музично-освітньої роботи з молодшими школярами.

Особливої актуальності у визначенні об'єктивних передумов удосконалення зазначеної підготовки майбутніх учителів початкової школи набуває розгляд шляхів розвитку освіти, аналіз упроваджених в освітню практику тогочасних освітніх директив, які позначилися на розвитку загальної музичної освіти та викликали необхідність удосконалення підготовки педагогічних кадрів до музичного виховання школярів, залучення їх до музичної культури в навчально-виховному процесі, визначення етапів розвитку процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до музично-освітньої роботи з молодшими школярами.

Мета статті – визначити об'єктивні передумови вдосконалення підготовки майбутніх учителів початкової школи до музично-освітньої роботи, здійснивши аналіз, осмислення процесу становлення та розвитку української системи музичної освіти й виховання, дослідивши проблему розвитку музичної освіти майбутніх педагогічних кадрів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Різні статуси освітніх закладів, форми навчання та виховання сприяли збереженню в історичному поступу держави цінностей музичної культури, що відіграло значну роль у розвитку музично-освітніх традицій і у духовному вихованні молоді.

Основою для розкриття змісту підготовки вчителя слугують зміни, що відбувалися в початковій школі, тому саме шкільну освіту можна розглядати як замовника підготовки майбутнього вчителя.

Як зазначає А. Ковтун, образ педагога як музично освіченої людини, яка володіє навичками співу, декламування під музику, гри на різних музичних інструментах, притаманний українській ментальності. Інтерес до проблем музичної підготовки вчителів особливо посилюється у ХХ ст. [4].

Важливим етапом розвитку вітчизняної педагогічної освіти були 20-ті рр. ХХ ст. Як зауважує О. Овчарук, у цей період були закладені науково-теоретичні та практичні основи, які забезпечували національну спрямованість розвитку вітчизняної музичної освіти не тільки в досліджуваній період, а й протягом наступного етапу" [7, с. 130].

У 20-ті роки ХХ ст. питання підготовки майбутніх учителів до музичного виховання дітей і молоді активно розробляли Б. Асаф'єв, Н. Гродзенська, С. Шацький, Б. Яворський та інші. Відзначимо, що в ці роки вчителі здобували музичну освіту в таких навчальних закладах: Київська державна консерваторія, музично-драматичні інститути Києва, Харкова, Одеси, музичні технікуми, інститути народної освіти, педагогічні технікуми.

Досліджуючи проблему розвитку музичної освіти майбутніх педагогічних кадрів в Україні, А. Ковтун зазначає, що саме в цей період відомий педагог А. Шеншин констатував виникнення нового терміна "загальна музична освіта". Учений вказував на складну природу зазначеного терміна, де "загальне" є включенням музичної освіти до системи загальної освіти як невід'ємної складової частини, оскільки будь-яка людина, яка одержує загальну освіту в школі, не може й не повинна обійти її музичного складника, якщо хоче бути всебічно й гармонійно розвиненою [4].

У повоєнні роки, незважаючи на труднощі, проблема підготовки вчителів до музичного виховання учнів отримала подальшу розробку в працях представників музичної педагогіки (Н. Ветлугіної, В. Шацької та ін.). Музично-педагогічні ідеї, що розроблялися видатними педагогами, музикантами, ученими та досвід підготовки вчителів до музичного виховання учнів (перша половина ХХ ст.) стали підґрунтям для подальшого розв'язання проблеми підготовки майбутніх учителів до музично-освітньої діяльності.

Значні зміни, які стосувалися цілей, змісту й тривалості шкільної освіти, охоплює період 1956-1971 рр. Так, 50-60-ті рр. пов'язані з діяльністю органів народної освіти щодо здійснення загальної обов'язкової семирічної (восьмирічної) і розширенням середньої освіти, вирішенням тих завдань, які були визначені у зв'язку з розвитком культури.

Основними напрямками реформування змісту початкової освіти були перехід від традиційного концентричного принципу побудови програм до лінійно-концентричного визначення змісту предметів, підвищення теоретичного рівня засвоєння знань, прискорення темпів навчання [3, с. 15]. У програмі 1965 року предмету було повернено назву "Музика", а урок музики вперше розглядався як урок мистецтва.

Зміни, які відбувалися в цілях, змісті й тривалості шкільної освіти в період 1956-1971 рр., вимагали якісно іншого кадрового складу. Започаткуванням системи підготовки вчителів початкових класів у вищій педагогічній школі України можна вважати Постанову Ради Міністрів СРСР "Про додаткові заходи по впорядкуванню підготовки вчительських кадрів у педагогічних учбових закладах" [9]. З 1956 року розпочалася професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи з вищою освітою на вперше створених факультетах підготовки вчителів початкових класів у п'яти педагогічних інститутах: Київському, Вінницькому, Бердичівському, Ізмаїльському, Глухівському.

На процес професійної підготовки майбутніх учителів, починаючи з 1969-го року, позитивно впливає видання журналу "Початкова школа", на сторінках якого публікувалися матеріали досліджень науковців лабораторії початкового навчання Інституту педагогіки УРСР (М. Вашуленко, М. Богданович, Т. Горбунцова, Г. Коваль, О. Киричук, О. Савченко, Н. Скрипченко та ін.). У зазначений період здійснювалася підготовка педагогічних кадрів для початкових шкіл за подвійними спеціальностями ("Музика" та "Образотворче мистецтво"), проте вирішення цієї проблеми не знайшло однозначної оцінки.

У 1971-1972 навчальному році відбувся перехід початкової освіти на трирічне навчання за новими програмами та підручниками, у яких особливу увагу було надано проблемі взаємозв'язку навчання й розвитку молодших школярів. У зазначений період поширилися авторські концепції розвивального навчання (В. Давидов, Д. Ельконін, Н. Занков, В. Сухомлинський), активізувалися дослідження психологів і педагогів щодо способів управління навчальною діяльністю школярів (П. Гальперін, Н. Талізїна та інші), оволодіння школярами розумовими прийомами (В. Паламарчук, О. Савченко та інші).

Провідною дослідницькою тематикою стала проблема розвитку пізнавальної активності й самостійності молодших школярів; започатковано експериментальну методику навчання дітей 6-річного віку (Н. Бібік, М. Вашуленко, Л. Коваль, О. Савченко, Н. Скрипченко та інші).

Ці зміни в початковій освіті сприяли зростанню вимог до професійної майстерності вчителя, рівня його науково-теоретичної підготовки та окреслили етап удосконалення вищої педагогічної освіти в умовах реформування початкової школи, який охоплює 1972-1984 рр. [3]. У цей період в Україні було відкрито сім нових педагогічних факультетів. До того ж, було організовано підготовку спеціалістів широкого профілю. Так, студенти мали право отримати додаткову спеціалізацію (керівник шкільного хору, оркестру народних інструментів, хореографічних і драматичних колективів), що давало можливість у майбутньому організувати в школах музично-творчу діяльність учнів. Продовжувався пошук шляхів подальшого розвитку музичної освіти майбутніх учителів в педагогічних університетах з метою розкриття їхніх особистісних якостей, поглиблення загальнокультурного розвитку, стимулювання потягу до прекрасного. Це опосередковано відбивалося на естетичному вихованні учнів.

Особливо значущою була в той період організація хорових колективів, оскільки в хоровому колективі та хоровому виконавстві вбачався не лише розвиток творчого, естетичного відчуття в учнів, а й виховний чинник: розвиток волі, організованості, дисципліни, загальної культури, естетичного смаку. Для виконання таких соціальних замовлень необхідні були відповідні кадри та умови здійснення цих задач. Для цього в процес підготовки вчителів молодших класів вводились функції класного керівника, який міг активно проводити позакласну роботу з учнями. У ній музичне мистецтво мало відігравати велику роль [4].

Отже, незаперечними були успіхи загальноосвітньої школи в розвитку освіти другої половини 50-х – початку 80-х років, проте економічний стан шкіл поступово погіршувався. У 70-х – на початку 80-х років економіка країни опинилася в стані глибокого застою, що позначилося на можливостях фінансування системи освіти.

На початку 80-х років стан народної освіти знову вимагав її реформування. Проголошена реформа загальноосвітньої школи здійснювалася низкою постанов. Нагадаємо лише, що реформа загальноосвітньої й професійної школи визначала необхідність виконання таких основних завдань, серед яких: піднести суспільний престиж учителя <...>, його теоретичну й виробничу підготовку, повністю забезпечити потреби народної освіти в педагогічних кадрах [10, с. 40-41]. Учителям початкових класів надавалась можливість за вибором одержувати додаткову кваліфікацію керівника дитячого хорового колективу, вводились факультативні заняття для надання можливості вчителям одержувати додаткові вміння стосовно музичного виховання дітей, розширювались можливості участі в художній самодіяльності як основній формі музичної освіти студентів немусичних спеціальностей. Держава створювала умови для розкриття творчих здібностей студентської молоді. За сприяння Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти СРСР було організовано Всесоюзний фестиваль молоді (1975 р.) з метою широкого оприлюднення найкращого музичного досвіду студентів на радіо, телебаченні, у пресі [6, с. 4-5].

У зв'язку з новими документами реформи постала необхідність внесення змін до основних законодавчих документів про народну освіту, чинних в українській республіці. Реформа школи (згідно з державним документом стосовно Основних напрямів реформи загальноосвітньої й професійної школи) змінила передусім традиційну структуру десятирічної загальноосвітньої школи.

Це законодавство цікавить нас у тому сенсі, що в ньому зафіксовано зміни в початковому навчанні. Початкова трирічна школа перетворювалася на чотирирічну, а навчання в ній починалося з шестирічного віку. Це створювало більш сприятливі умови для загального розвитку учнів, зростання ролі предметів естетичного циклу, забезпечення наступності дошкільної й початкової освіти.

У зазначений період активно досліджували проблеми формування в молодших школярів загальнонавчальних умінь і навичок, прийомів мислення, мотивації учіння, розвитку творчих здібностей у різних видах навчальної діяльності; розробляли проблему розвивального навчання на дидактичному й методичному рівнях; українські вчені вперше створили нові підручники з усіх предметів. У початковій школі широко впроваджували новаторські ідеї та авторські методики ("Школа радості" В. Сухомлинського; "Школа людяності" Ш. Амонашвілі); використовували методи випереджального та індивідуально-диференційованого навчання; розпочали активну розробку теоретичних основ особистісно-орієнтованого навчання й виховання (І. Бех, А. Бойко, О. Савченко та ін.) [3, с. 26-27].

Новий етап змін у початковій освіті та в підготовці майбутніх учителів охоплює 1985-1995 рр. (період оновлення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи) [3, с. 11]. Реформа загальноосвітньої й професійної школи (1984 р.) сприяла оновленню змісту вищої професійної освіти. У 1984-1985 н. р. Державним комітетом народної освіти СРСР та Міністерством народної освіти УРСР було затверджено новий план спеціальності 2121 "Педагогіка та методика початкового навчання". З метою посилення ефективності викладання предметів у нього було включено семінарсько-практичну форму занять з методичних дисциплін. Також студентам надавали більше можливостей у самостійному

виборі тем для написання курсових робіт з методики початкового навчання. У 1984-1985 н.р. було затверджено експериментальний план спеціальності 2121 "Педагогіка та методика початкового навчання" з додатковими спеціальностями "Музика" та "Образотворче мистецтво".

Етапом прогресивного розвитку вітчизняної концепції музичної освіти, професійного змушнення педагогічних кадрів на засадах відродження Української державності, звернення до національних джерел навчання та виховання учнів і молоді можна вважати 90-ті роки. Цей період характеризувався становленням варіативного підходу до музичного виховання учнів, створенням нових програм з викладання музики (програми А. Авдієвського, Р. Марченко, О. Ростовського, Л. Хлебникової та ін.), що уможлилювалось завдяки гуманістичній спрямованості розвитку освіти в Україні.

У зазначений період з'являється історичний для освітян документ: Державна національна програма "Освіта (Україна XXI століття)", 1993 р. [8].

Так, наприкінці ХХ століття відбулась докорінна перебудова вищої освіти, підготовки вчителів для музичної освіти учнів на основі демократизації суспільства, утвердження особистісно-орієнтованого підходу до проблем професійного становлення вчителя, що стосувалось його загальнокультурного розвитку як високоосвіченої особистості, інтелігентної людини. Нові програми, навчальні плани середньої школи розширили можливості застосування музичної освіти. Концептуального значення набула дефініція "готовність майбутнього вчителя до музичного виховання учнів" як складна компетентнісна характеристика, яка вміщує музичні знання, методичні уміння, досвід їх використання в навчально-виховному процесі, здатність до професійного самовдосконалення.

Сучасний етап розвитку початкової освіти (1996-2016 рр.) визначається новими законодавчими й концептуальними засадами. У законі України "Про освіту" визначено нові орієнтири розвитку освіти. Метою проголошено всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, високих моральних якостей, виховання громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, саморозвитку та самовдосконалення [2].

Модернізаційні аспекти розвитку освіти відображено в інших законодавчо-нормативних документах: Національній доктрині розвитку освіти у ХХІ столітті (2002 р.), Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір (2004), законі України "Про вищу освіту" (2014), проєкті Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років, проєкті Закону України "Про освіту". Посилена в цих документах культуротворчої функції освіти спрямовує підготовку вчителів на набуття компетентності в мистецькій галузі, зокрема в її музичному напрямі.

Державний стандарт початкової загальної освіти прийнятий Постановою Кабінету Міністрів від 20 квітня 2011 року № 462, розроблений відповідно до мети початкової школи з урахуванням пізнавальних можливостей і потреб учнів початкових класів, визначає зміст початкової загальної освіти, який ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання й виховання на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави. Державний стандарт ґрунтується на засадах особистісно-орієнтованого й компетентнісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативного складника засвоєння змісту початкової загальної освіти [1].

Освітні реформи, які впроваджуються від 1996 року, зумовили нові підходи до цілей і змісту підготовки майбутніх учителів початкової школи, методологічну основу якої складають різні філософські підходи: антропологічний, синергетичний, системний, аксіологічний, культурологічний, кожен з яких є значущим у новій гуманістичній парадигмі. Гуманізація професійної підготовки майбутніх учителів ґрунтується на ідеї особистісно-орієнтованого навчання школярів, яка розроблялася ще на початку 90-х років ХХ ст.

На засадах гуманістичної парадигми були створені Державні стандарти професійної освіти. Державні галузеві стандарти для підготовки майбутніх фахівців з початкової освіти (керівник робочої групи – директор Інституту педагогіки і психології НПУ імені М.П. Драгоманова В.І. Бондар) почали розробляти після прийняття закону України "Про вищу освіту" (2002 р.), а з 2004 року активно впроваджують у практику. Державний стандарт є нормативним документом, у якому закладено нове розуміння цілей і змісту професійної підготовки майбутніх учителів, що має забезпечити їхню готовність до організації навчального процесу з основних предметів базового навчального плану початкової школи [11, с. 1-4].

Суттєвою передумовою внесення корективів у систему підготовки студентів зі спеціальності "Початкова освіта" виступає також зміна освітньої парадигми в сучасній початковій школі. Йдеться про необхідність упровадження принципів і методів розвивального навчання з опорою на можливості мистецтва, підтримку індивідуальності учня та ліквідації перекосів у бік раціонального розвитку дитини за рахунок емоційного, подолання технократичного спрямування навчання вже в початковій школі, де роль учителя в закладанні основ особистісного ставлення дитини до світу музики є особливо суттєвою.

Передумовами оновлення сучасної підготовки майбутніх учителів початкової школи можна вважати: постійний супровід державними документами змін в освітній галузі, удосконалення програм та методичного забезпечення шкільної музичної освіти, упровадження музичної освіти в загальний розвиток майбутніх учителів, поглиблення їхніх знань, творче розкриття кожної особистості, відкриття можливостей самоосвіти, що інтегрувалося в усі спеціальності для підготовки компетентних учителів.

До визначальних передумов оновлення музичної підготовки вчителя початкової школи зараховуємо також потребу в нівелюванні дії чинників, що стримують досягнення професійності. Йдеться про недостатність використання мистецьких важелів у становленні професійної майстерності студентів, зокрема "техніки" педагогічної діяльності (педагогічна мовленнєва інтонація, естетичне відчуття форми під час планування уроку, актуалізація естетико-комунікативних чинників спілкування з молодшими школярами тощо). Важливого значення набуває мистецький розвиток майбутніх учителів для активізації творчого складника їхньої професійної підготовки (здатність до варіативного застосування технологій навчання й розвитку дітей, до педагогічної імпровізації, до створення нових форм і прийомів роботи з учнями).

Висновки. Отже, з'ясовуючи передумови оновлення освіти, зважаючи на певні позитивні звершення та виявлені недоліки в процесі її історичного розвитку, можна стверджувати, що протягом усього періоду освітнього поступу в Україні державні органи, які брали участь у творенні системи освіти країни та її реформуванні, виконували державне замовлення щодо поліпшення її організації та змісту відповідно до наявних політичних та економічних умов. Вони мали позитивні й негативні наслідки в різні історичні періоди. Але в усі часи суспільством була усвідомлена духовна цінність музики та необхідність її застосування у вихованні школярів.

Протягом усього періоду, що передував сучасним настановам підготовки вчителів початкової школи, основною тенденцією було надання музичній освіті загального характеру, наближеного до широкої слухацької аудиторії, у тому числі дитячої. Отже, зауважимо, що визначені нами передумови вказують на основні специфічні проблеми на шляху підготовки вчителів початкової школи до музично-освітньої роботи з молодшими школярами, вирішення яких ми вбачаємо в необхідності посилення використання мистецьких важелів у професійній підготовці вчителів та у необхідності зорієнтувати можливості мистецтва на підготовку вчителів початкової школи за рахунок музично-освітнього спрямування навчання.

Використані джерела

1. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-p>.
2. Закон України "Про освіту" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
3. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти: технологічний підхід : монографія / Л. В. Коваль. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2011. – 330 с.
4. Ковтун А. В. Розвиток музичної освіти майбутніх педагогічних кадрів в Україні (друга половина XX століття) : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Ковтун Анна Володимирівна ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2015. – 283 с.
5. Михайличенко О.В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст.: дис. ... доктора пед. наук: спец. 13.00.01 / О.В. Михайличенко. – Суми, 2007. – 397 с.
6. О проведении первого Всесоюзного фестиваля самодеятельного творчества трудящихся : инструктивное письмо Министерства высшего и среднего специального образования СССР № 10 от 21 февраля 1975 г. // Бюллетень Министерства высшего и среднего специального образования СССР. – 1975. – № 4. – С. 4-5.
7. Овчарук О. Розвиток музично-педагогічної думки в Україні на початку XX ст. (1905-1925) : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теорія і методика музичного навчання" / Овчарук Ольга Володимирівна ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К., 2001. – 195 с.
8. Про державну національну програму "Освіта" (Україна XXI століття) [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93-p>.
9. Про додаткові заходи по впорядкуванню підготовки вчительських кадрів у педагогічних учбових закладах : наказ № 299 від 6 липня 1956 р. // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1956. – № 15. – С. 10-14.
10. Про реформу загальноосвітньої і професійної школи : зб. док. і матеріалів. – К. : Політвидав України, 1984. – 110 с.
11. Савченко О. Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів / О. Я. Савченко // Початкова школа. – 2001. – № 7. – С. 1-4.

**OBJECTIVE PRECONDITIONS OF IMPROVEMENT
OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' TRAINING
FOR MUSIC AND EDUCATION WORK WITH YOUNG LEARNERS**

The article is concerned with the distinguishing of the objective preconditions of future primary school teachers' training for music and education work. It is dedicated to the understanding of the Ukrainian music and education system formation and development. The article also deals with the investigation of future teachers' staff training for music and education development in Ukraine.

It is appropriate to review the ways of education development, to analyse the educational directives implementation into contemporary teaching practice. It is important to point out that the directives had the impact on the basic music education development and necessitated the improvement of teachers' staff training for music education, their involvement into the musical culture in the educational process, distinguishing the process development stages of future primary school teachers' training for music and education work with young learners.

The study of teachers' training historiography, including music teachers as well, proved the need in the teachers capable to conduct art lessons at high level; showed lack of national concepts of various disciplines teachers' music training; highlighted the preconditions of the relevant concepts origin based on the recognition of the music leading role in the students' education. The article emphasizes that the precondition for the basic music education is basic music education elements implementation into various disciplines teachers' training which has been carried out by opening the relevant additional courses, binary specialties with the aim to solve specific practical tasks – pupils' music education.

Based on the historical materials study and analysis it is concluded in the article that the music education progressive concept has been based on the new methodological basis national rebirth. It is also proved that aesthetic component increase in the future teachers' training greatly enriches and diversifies teachers' musical and educational development process, including the non-music specialties of Education Departments.

It is mentioned in the article that during the whole period preceding the current guidelines for primary school teachers training the main tendency was to generalize music education close to the wide listening audience, including children.

On the basis of the distinguished preconditions the main specific obstacles in the process of primary school teachers' training for music and education work have been identified. Among them are as following: the necessity of art tools use strengthening in the teachers' professional training art; art capacity orientation on primary school teachers' training due to musical and educational course.

Key words: *future primary school teachers, training, objective preconditions, young learners, music and education work, system of basic music education, historical periods.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 378.091.12.011.3-051]:316.454.52:159.922.7

Дрозденко В.М., Дрозденко Н.М.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО СПІЛКУВАННЯ З ПІДЛІТКАМИ

У статті розглядаються актуальні проблеми професійної готовності до педагогічної діяльності у майбутніх вчителів. Звертається увага на формування здатності до професійного спілкування з підлітками як важливого компонента професійної компетентності.

Робиться висновок, що готовність до спілкування зі школярами підліткового віку – це гармонійне поєднання особистісних якостей, позитивного ставлення до діяльності, достатнього обсягу психолого-педагогічних і спеціальних знань, володіння педагогічними вміннями та сучасними педагогічними технологіями.

Ключові слова: педагогічна діяльність, спілкування, підлітковий вік, інноваційні технології.

Постановка проблеми. Прийняття закону України про вищу освіту (2014 рік) передбачає удосконалення системи освіти в Україні та підвищення її якості. Сучасний етап розвитку національної освіти характеризується посиленням вимог до процесу підготовки фахівців, і спрямована на формування особистості, здатної до сприйняття змін упродовж життя, яка може застосовувати здобуті знання у практичній діяльності. Це можливо при умові підготовки майбутнього педагога, який володіє ґрунтовними знаннями, має глибокі професійні вміння, володіє навичками самонавчання, має педагогічну свідомість [3]. Отже, формування готовності майбутнього педагога до професійної діяльності, в основі якої лежить спілкування з учнями підліткового віку набуває особливої актуальності.

Мета статті – розглянути психолого-педагогічні аспекти готовності до педагогічної діяльності, і зокрема з підлітками.

Аналіз досліджень і публікацій. За останні десятиріччя в Україні було проведено багато досліджень, у яких розкриваються загальнотеоретичні проблеми підготовки майбутніх педагогів у ВНЗ (І. Зязюн, Е. Карпова, Н. Кічук, Н. Кузьміна, А. Ліненко, Л. Міщик, Г. Нагорна, Л. Хомич та інші); становлення і розвиток готовності студентів до певного виду педагогічної діяльності (І. Вужина, Н. Волкова, Т. Жаровцева, С. Литвиненко, Г. Троцько, О. Шпак та інші); формування готовності, спрямованої на особистісне і професійне удосконалення майбутніх педагогів: морально-психологічної готовності (Л. Кондрашова), готовності до професійного саморозвитку (О. Пехота), готовності до саморегуляції педагогічної діяльності (В. Чайка) тощо.

Готовність до професійної педагогічної діяльності розглядається науковцями (Н. Кічук, Л. Кондрашова, А. Ліненко, О. Мороз, О. Пехота, В. Сластьонін, Г. Троцько та інші) як складне соціально-педагогічне явище, яке містить у собі комплекс індивідуально-психологічних якостей особистості і систему професійно-педагогічних знань, умінь, навичок, які забезпечують успішність реалізації професійно-педагогічних функцій. Різні підходи до визначення готовності до майбутньої професійної діяльності свідчить про те, що це надзвичайно складне явище.

Виклад основного матеріалу. У сучасній психолого-педагогічній літературі автори всебічно вивчають готовність, та розглядають її як "оптимальний робочий стан" (Е. Ільїн), якість особистості (К. Платонов), і як складу інтегровану якість (Е. Шаїн).

У структурі готовності відзначається як важливий компонент майбутнього вчителя внутрішній потяг до роботи з дітьми, бажання творчо організувати виховний процес.

Професійна готовність до педагогічної діяльності характеризується упевненістю студента, а в перспективі вчителя, в своїх знаннях і вміннях, прагненням активно вирішувати намічені професійні завдання, високим ступенем стійкості по відношенню до несприятливих впливів, здатністю довільно управляти своїми діями, почуттями, думками та поведінкою в напруженій педагогічній діяльності.

Слід підкреслити, що вчителю не достатньо мати знання з основ наук і методики навчально-виховної роботи, так як його знання і практичні вміння можуть передаватися учням лише через систему живого і безпосереднього спілкування з ними. Таким чином, під готовністю вчителя до професійного спілкування слід розуміти гармонійне поєднання особистісних якостей, позитивного ставлення до діяльності, достатнього обсягу психолого-педагогічних і спеціальних знань, володіння педагогічними спілкуваннями.

Ефективність педагогічного спілкування багато в чому визначається загальною культурою вчителя. Для вчителя важливі всі елементи педагогічної культури, але саме в педагогічному спілкуванні виражається особистість педагога в цілому.

Ми звернули увагу на те, що найбезпосередніший вплив на процес формування майбутніх вчителів в університеті, їх культуру спілкування здійснює академічна група, яка за певних умов стає професійно спрямованою.

Зазначимо, у студентів першого і другого курсів найчастіше проявляється невміння розбиратися в людях, у своїх особистісних якостях і можливостях, нездатність зацікавити один одного в процесі спілкування, захопити корисною справою, переконати в доцільності діяльності, проявити наполегливість і витримку при досягненні спільної мети. З'ясувалося, що частина студентів не вміють аналізувати свої вчинки, оцінювати і коригувати способи своєї поведінки в ситуаціях спілкування, мають недостатнє прагнення розкрити свої можливості і здібності і утвердитися в новому положенні (статус студентів).

На перших порах у студентській групі слабо розвивається взаємна вимогливість, організовується корисна діяльність, що не сприяє формуванню соціально цінних мотивів спілкування.

Як наслідок, майбутні вчителі не володіють в достатній мірі комунікативними вміннями, так само як і вміннями впливати на спілкування підлітків.

Вважаємо, що процес підготовки майбутніх вчителів до спілкування з підлітками в традиційних формах є малоефективним. Виникає необхідність використання внутрішніх резервів підвищення ефективності цього процесу, застосування інноваційних педагогічних технологій. Під ефективністю підготовки студентів слід розуміти досягнення кращого результату в професійній підготовці майбутніх вчителів при оптимальному використанні часу, сил і засобів викладачів і самих студентів.

Педагогічне спілкування – не самоціль, воно, як і будь-яка діяльність, виступає засобом формування особистості. Тож, важливо виявити ті умови, при яких спілкування ефективно впливає на підлітків [1]. Формуючи готовність майбутніх вчителів до спілкування з підлітками, слід врахувати, як вважають науковці, не лише професійні знання, уміння і навички, а також конкретні особистісні характеристики.

Це забезпечення мобілізованості на включення у професійну діяльність (А. Ліненко), використання внутрішніх умов для успішного професійного саморозвитку (О. Пехота), здатність до високого рівня професійного саморозвитку (Г. Троцько). Готовність виступає як результат професійно-педагогічної підготовки, та є умовою успішної професійної діяльності. Отже, основними характеристиками готовності до педагогічної діяльності в цілому можна визначити такі компоненти: змістово-операційний (система професійних знань, умінь і навичок, педагогічне мислення, професійне спрямування уваги, сприймання та пам'яті); мотиваційно-цільовий (позитивне ставлення та інтерес до професії, бажання присвятити себе педагогічній діяльності); оцінний (самооцінка власної професійної підготовленості); ціннісно-орієнтаційний (розуміння професійних цінностей та етичних норм, духовність, громадська активність та професійна відповідальність); комунікативно-інформаційний (комунікативна компетентність; сформованість комунікативних умінь; розвиток інформаційної культури; використання новітніх інформаційних технологій у професійній педагогічній діяльності; креативний (розвиток педагогічної творчості; педагогічна майстерність та професійна культура; використання нових, креативних підходів у методиці викладання) [5].

Зауважимо, у **сучасних наукових дослідженнях** для характеристики професійно-педагогічної діяльності досить широко використовується компетентісний підхід.

Професійна компетентність визначається вченими як професійна підготовленість і здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків повсякденної діяльності. Професійно-педагогічна компетентність, за визначенням Н. Кузьміної, – це здатність педагога перетворювати спеціальність, носієм якої він є, у засіб формування особистості з урахуванням обмежень і приписів щодо навчально-виховного процесу відповідно до вимог педагогічної норми, в якій він здійснюється; це сукупність умінь педагога як суб'єкта педагогічного впливу особливим чином структурувати наукове і практичне знання з метою кращого вирішення педагогічних завдань [4, с. 89-90].

Отже, професійна готовність до педагогічної діяльності передбачає його професійну кваліфікацію та певну сукупність особистісних якостей і властивостей, яка містить такі складові: спеціально-предметну компетентність (тобто глибокі та всебічні знання з навчальної дисципліни, яку викладає науково-педагогічний працівник, а також широка ерудиція в цій науково-предметній галузі); психолого-педагогічну компетентність (глибокі теоретичні знання з психології і педагогіки, а також уміння втілити їх у практиці навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі); комунікативну компетентність (здатності здійснювати педагогічне спілкування під час навчально-виховного процесу); соціокультурну компетентність.

Однак при професійній підготовці майбутнього вчителя не слід забувати про таку важливу задачу як формування психологічної готовності до педагогічної праці. Вона поєднує в собі всі більш вузькі питання формування інтересів, нахилів, спрямованості на педагогічну працю.

Більшість дослідників даної проблеми вважає, що цілісна психологічна готовність до педагогічної діяльності, важлива при роботі з учнями підліткового віку, та являє собою сукупність певних станів особистості, її психологічних властивостей, що складають підсистеми короткочасної та тривалої готовності.

Короткочасна або ситуативна готовність до педагогічної діяльності включає в себе різного роду установки на усвідомлення педагогічної задачі, моделі майбутньої поведінки, визначення спеціальних засобів діяльності, оцінку власних можливостей в їх співвідношенні з майбутніми труднощами та необхідністю досягнення певного результату.

Система тривалої готовності, або професійної, – це готовність до виконання ролі вчителя й вихователя. Вона є системою інтегрованих властивостей, знань, досвіду особистості. Професійна готовність поєднує в собі усвідомлення ролі педагогічної професії в суспільстві, соціальну відповідальність, намагання самостійно та творчо вирішувати професійні задачі, установку на актуалізацію наявних знань.

Достатній розвиток і виразність цих компонентів в їх єдності є показником високого рівня професійної психологічної готовності до педагогічної праці [2].

Провідною потребою підлітка, як відомо, є потреба в самоствердженні в колективі однолітків. Тому підліток чутливий до тих впливів, які впливають на його особистий авторитет. Ось чому спілкування з підлітками має бути направлене на своєчасне і найбільш повне задоволення їх потреби у визнанні та повазі до них. Таке спілкування створює ті внутрішні умови, які необхідні для нормального духовного становлення особистості в цьому віці.

Отже, щоб сформувані у підлітків здорову потребу в спілкуванні, майбутній учитель повинен розвинути цю потребу у себе. Або, щоб навчити підлітків самовихованню товариськості, вчитель сам повинен працювати над собою в цьому напрямку. Відповідність в цих системах забезпечує їх діалектичну взаємозалежність і функціональну стійкість.

Як варіант, можна припустити таку класифікацію умінь педагогічного спілкування.

1. Орієнтовно-оціночні. Ця група умінь спирається на аналітичну здатність мислення особистості і набутий життєвий досвід. В результаті цього суб'єкт спілкування визначає свою позицію і приймає рішення про доцільність подальшого спілкування.

2. Уміння входження в контакт. Сюди включаються способи входження в контакт, вміння об'єктивно оцінити зворотну реакцію партнерів по спілкуванню. Названі умови спираються, перш за все, на здатність підлітків до емпатії, а своїм результатом мають створення сприятливої основи для спільної діяльності.

3. Уміння інформаційного обміну. Ці вміння забезпечують взаємне духовне збагачення спілкуються партнерів, двосторонню зацікавленість в спілкуванні.

4. Прогностично-регулятивні. Вони дозволяють передбачити і передбачати можливі конфлікти і способи з дозволу моральними засобами.

5. Творчо-комунікативні. Ці вміння передбачають взаємну активність партнерів по спілкуванню. Реалізація цих умінь забезпечує практичний результат спілкування в спільній діяльності. Дані вміння ґрунтуються на здатності партнерів до вольових зусиль.

6. Уміння контролю та самоконтролю. Вони необхідні для встановлення тимчасових і інших кордонів спілкування. Вміння спілкування вимагають саморегуляції, тобто управління собою, вміння аналізувати свої вчинки, оцінювати себе і коригувати способи поведінки відповідно до ситуації спілкування. Здійснення умінь контролю і самоконтролю закономірно призводить до оптимізації спілкування.

7. Близькими до названих умінь є організаторські вміння спілкування, які необхідні, перш за все, учнівському активу. Спілкування, як практична діяльність, передбачає певне планування, при якому намічаються зміст, терміни зустрічей, їх періодичність і ін. Організаторські вміння спрямовані на об'єднання підлітків для загальної справи і припускають пред'явлення взаємних вимог, а також забезпечення безболісного переходу від керівної ролі до виконавської та в зворотному напрямі.

Отже, готовність до спілкування зі школярами – це гармонійне поєднання особистісних якостей, позитивного ставлення до діяльності, достатнього обсягу психолого-педагогічних і спеціальних знань, володіння педагогічними вміннями, що забезпечують ефективність їх виховної діяльності.

Педагогічна діяльність переконує в необхідності освоєння кожним студентом спеціальних комунікативних знань і умінь, що прискорює їх підготовку до ефективної педагогічної діяльності.

Висновки. Готовність до педагогічного спілкування з підлітком поєднує в собі усвідомлення соціальної відповідальності, намагання самостійно вирішувати професійні задачі та належний рівень умінь та якостей, необхідних для педагогічної діяльності (знання з психології, використання новітніх технологій, високий рівень педагогічної майстерності тощо).

Використані джерела

1. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. / І.Д. Бех. – К.: Академвидав, 2012. – 256 с.
2. Болотнікова І.В. Фактори психологічної готовності до педагогічної діяльності [Електронний ресурс] / І.В. Болотнікова. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/SND/Psihologia/10_bolotnikova.doc.htm.
3. Закон України "Про вищу освіту": чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 7 квітня 2016 року: (офіц. текст). – К.: Право, 2016. 106 с.
4. Кузьмина Н.В. Професионалізм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М.: Высш. шк., 1990. – 119 с.
5. Педагогічна майстерність: підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – Вид. 2-ге. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.

Drozdenco V., Drozdenco N.

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS
OF FORMATION OF READINESS OF FUTURE TEACHERS
TO COMMUNICATION WITH TEENAGERS**

The article deals with the psychological and pedagogical aspects of readiness of future teachers for professional communication with pupils of adolescence.

Based on the analysis of contemporary psychological and educational scientific literature it is made the conclusion about the need for harmonious combination of personal qualities, positive attitude to work, sufficient psychological, pedagogical and special knowledge as the basis for professional communication with pupils of adolescence.

The authors point out that while studying at university students, as future teachers have a significant impact of an academic group and a system of values which is cultivated in it. So there is a need to strengthen the positive impact of groups of students using modern pedagogical innovative technologies.

The article presents the main components of the professional readiness for educational activities and defines the set of personal qualities and characteristics required for future teachers and it proposes (as an option) the classification of pedagogical communication skills: 1) roughly-estimating. This group of skills is based on analytical thinking ability and personality gained experience, decides on the advisability of further communication; 2) the ability to enter the contact, objectively assess the feedback of partners in communication, create a favorable framework for joint activities; 3) the ability of information exchange that generates mutual spiritual enrichment of communicating partners interested in a bilateral dialogue; 4) regulatory prognostic will allow to predict potential conflicts and ways of avoiding them; 5) the creative and communicative activities involve mutual dialogue of partners, provide practical result in joint communication activities; 6) the ability of control and self-control requires self-regulation, i.e. control yourself, analyze your behavior, evaluate yourself and adjust behavior accordingly to the situation of communication; 7) organizational skills of communication aimed at teenagers union for the common cause and suggest mutual submission requirements and ensure a smooth transition from the leadership to the executive role and to the opposite direction.

It is noted that readiness for pedagogical communication with teenagers combines awareness of social responsibility, independent attempts to solve the professional problems and the appropriate level of skills and qualities necessary for pedagogical activities, such as knowledge of psychology, mastering the latest pedagogical technologies, a high level of pedagogical excellence.

Key words: pedagogical activities, communication, adolescence, innovative technologies.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 37.091.12:94:314/316

Єрмоленко А.О.

ЗНАЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ У ФАХОВОМУ СТАНОВЛЕННІ ВЧИТЕЛЯ

У статті здійснено аналіз поняття "педагогічна майстерність", розроблено основні складові професійної майстерності вчителя та доведено, що педагогічна майстерність є необхідною умовою формування його професіоналізму та фахового становлення. Автор також визначає критерії педагогічної майстерності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість. Вказує на елементи педагогічної майстерності: гуманістична спрямованість діяльності, професійні знання, педагогічні здібності, педагогічна техніка, педагогічна технологія.

Ключові слова: професійна майстерність, педагогічна майстерність, професіоналізм, стадії професіоналізації, педагогічна культура, педагогічні здібності, педагогічна техніка, професійні знання.

Постановка проблеми. Перехід українського суспільства у новий стан свого розвитку закономірно поєднується з удосконаленням усіх соціальних інститутів і систем, у тому числі й системи освіти. Однак, які б реформи й модернізації в галузі освіти не відбувалися, всі вони зрештою фокусуються на вчителів, як творчій, соціально активній, професійно компетентній особистості, котра адаптована до неоднозначних суспільних реалій і спроможна передавати свій досвід молодому поколінню у навчально-виховному процесі.

Особливу роль у сфері вищої освіти набуває проблема підготовки вчителя нового типу, вчителя-професіонала, здатного до творчості, до швидкого й якісного вирішення виникаючих перед ним педагогічних завдань. Сучасні молоді фахівці з вищою освітою повинні бути підготовлені до вирішення нових професійних задач, що вимагають нестандартних творчих рішень, і здатні до творчого саморозвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана тематика дослідження розроблялася такими вченими та педагогами, зокрема: педагогічну культуру досліджувала Н. Ліфінцева, складові педагогічної майстерності – С. Вашкевич, питання професіоналізму вчителя – А. Маркова, проблеми вдосконалення педагогічної майстерності – І. Ярмакєєв. У науково-педагогічній літературі накопичено значний досвід обґрунтування умов формування професіоналізму педагога. Зокрема, проблема становлення професіоналізму майбутнього педагога досліджується в психології праці, акмеології, професійній педагогіці, у працях С. Батишева, А. Деркача, Є. Климова, Т. Кудрявцева, А. Маркової, Ю. Поваренкова, О. Романової, В. Рибалка, В. Шадрикова та ін.

Метою даної статті є дослідити педагогічну майстерність, як важливу складову професійної компетентності сучасного вчителя, також визначити особливості формування професіоналізму вчителя в сучасних умовах.

Вклад основного матеріалу дослідження. Реформа освіти в Україні сьогодні вимагає від учителя готовності до забезпечення європейської якості освіти, переходу до нових форм і методів організації навчального процесу, збільшення ролі самостійної роботи учнів, демократизації навчального процесу, інформатизації освіти, впровадження нових технологій в навчальний процес тощо.

Доля України сьогодні істотно залежить від того, яким буде Вчитель – ключова фігура ХХІ століття – століття освіти. У цих умовах забезпечення якості й ефективності професійної педагогічної освіти є одним з пріоритетів держави й суспільства, що в свою чергу зумовлює значні вимоги до рівня професійної підготовки майбутнього педагога як носія гуманістичних педагогічних цінностей, сутнісних характеристик нової освітньої парадигми, високих зразків професійно-педагогічної культури.

Професіоналізм – поняття складне й багатоаспектне, має свою історію дослідження. Але важливо усвідомлювати, що від того, як розуміється сутність цього явища, безпосередньо залежать спрямованість, зміст і технології побудови освітніх процесів в системі вищої й післядипломної педагогічної освіти.

Для з'ясування змісту категорії "професіоналізм майбутнього вчителя" звернімося до аналізу базових понять. Що стосується енциклопедичних словників, то вони трактують феномен "професіонал" як "фахівець своєї справи", "людина, яка обрала певне заняття своєю професією". За визначенням О.А. Бодальова, "професіонал – це суб'єкт діяльності, який володіє такими характеристиками розуму, волі, почуттів, або, такими психічними властивостями, які складають сталу структуру, дозволяють йому

на високому рівні продуктивності виконувати ту діяльність, в якій він зарекомендував себе як хороший фахівець". Учений зазначає, що "... дійсний професіоналізм завжди пов'язаний із сильною мотиваційно-емоційною зарядженістю на здійснення саме цієї діяльності й на досягнення в ній унікального, неординарного результату" [1, с. 20-23].

Акмеологічна концепція Е. Зеєра дозволяє говорити про "життєвий шлях" професіонала, оскільки він включає основні етапи від його початку й до вершини та включає п'ять стадій професіоналізації:

1. Оптацію – вибір професії з урахуванням індивідуально-особистісних і ситуативних особливостей.

2. Професійну підготовку – набуття професійних знань, умінь і навичок.

3. Професійну адаптацію – входження в професію, освоєння соціальної ролі, професійне самовизначення, формування якостей і досвіду.

4. Професіоналізацію – формування професійної позиції, інтеграція особистісних і професійних якостей, виконання обов'язків.

5. Професійну самореалізацію [4].

Таким чином, професіоналізм – це інтегральна характеристика діяльності та особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя. Професіоналізм як якісна характеристика особистості відображає високий рівень розвитку професійно важливих і особистісно-ділових якостей, креативності, мотиваційної сфери і ціннісних орієнтацій, спрямованих на прогресивний професійний саморозвиток.

Найважливішою характеристикою й передумовою ефективності навчально-виховної діяльності є педагогічна культура вчителя. Її головне призначення – сприяти вдосконаленню навчально-виховного процесу, зростанню його продуктивності.

Педагогічна культура вчителя – це узагальнююча характеристика його особистості, яка відображає здатність наполегливо й успішно здійснювати навчально-виховну діяльність в поєднанні її з ефективним взаємодією з учнями та вихованцями.

Культура педагога виконує ряд функцій, які включають:

- передачу знань, умінь і навичок, формування на цій основі світогляду;
- розвиток інтелектуальних сил і здібностей, емоційно-вольової і дієво-практичної сфер його психіки;

- забезпечення свідомого засвоєння учнями моральних принципів і навичок поведінки в суспільстві;

- формування естетичного ставлення до дійсності;

- зміцнення здоров'я дітей, розвиток їх фізичних сил і здібностей.

Педагогічна культура вчителя – це комплекс особистісних якостей, які проявляються у постійній спрямованості до самовдосконалення: педагогічного, морального, духовного.

Основні складові педагогічної культури:

- педагогічна спрямованість;

- психолого-педагогічна ерудиція;

- гармонія розвинутих інтелектуальних і моральних якостей;

- висока педагогічна майстерність і організованість;

- культура спілкування;

- уміння продуктивно поєднувати навчально-виховну і науково-дослідницьку діяльність;

- сукупність професійно важливих якостей;

- педагогічно спрямоване спілкування й поведінка;

- постійне самовдосконалення;

- духовне багатство [9, с. 65-71].

Педагог має бути справжнім майстром своєї справи, який може протистояти труднощам сьогодення й здатний піднятися над ними. Актуальною є думка К.Д. Ушинського: "У вихованні все повинно ґрунтуватися на особистості вихователя, тому що виховна сила впливає тільки із живого джерела людської особистості" [10].

Педагогічна майстерність – вияв високого рівня педагогічної діяльності. Як наукова проблема, вона постала у ХІХ ст. Дослідники педагогіки тлумачать її як найвищий рівень педагогічної діяльності, який виявляється в тому, що у відведений час педагог досягає оптимальних наслідків, "синтез наукових знань, умінь і навичок методичного мистецтва й особистих якостей учителя", комплекс властивостей особистості педагога, що забезпечує високий рівень самоорганізації педагогічної діяльності, ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді. Розглядається як вияв власного "Я" у професії, як самореалізація особистості викладача в педагогічній діяльності, тому визначається як вища, творча його активність, що передбачає доцільне використання методів і засобів педагогічного взаємовпливу в кожній ситуації навчання та виховання. Критеріями педагогічної майстерності є гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність).

До елементів педагогічної майстерності належать:

1. Гуманістична спрямованість діяльності. Полягає в спрямованості діяльності педагога на особистість іншої людини, утвердження словом і ділом найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки й стосунків. Передбачає гуманістичний вияв його ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, її мети, змісту, засобів, суб'єктів. Той, хто не любить і не поважає дітей, учнів, не може досягти успіху в педагогічній праці, бо тільки щира любов і глибока повага педагога до вихованців породжують відповідну любов і повагу до нього, до його ідей, поглядів, переконань, знань, які він вчить здобувати.

2. Професійна компетентність, професіоналізм. Передбачають наявність професійних знань (суспільних, психолого-педагогічних, предметних, прикладних умінь та навичок), їх змістом є знання предмета, методики його викладання, знання педагогіки й психології. Особливостями професійних знань є їх комплексність (потребує вміння синтезувати матеріал, аналізувати педагогічні ситуації, вибирати засоби взаємодії), натхненність (висловлення власного погляду, розуміння проблеми, своїх міркувань).

Педагогічний професіоналізм – уміння вчителя мислити та діяти професійно. Охоплює набір професійних властивостей та якостей особистості педагога, що відповідають вимогам учительської професії; володіння необхідними засобами, що забезпечують не тільки педагогічний вплив на вихованця, але і взаємодію, співробітництво та співтворчість з ним. Для активного співробітництва з учнями вчителю необхідна мобілізація інтелекту, волі, моральних зусиль, організаторського хисту та вмиле оперування засобами формування моральних, інтелектуальних та духовних засад. Він повинен володіти широким арсеналом інтелектуальних, моральних та духовних засобів, що забезпечують педагогічний вплив на учня. До інтелектуальних засобів належать кмітливість, професійне спрямування сприйняття, пам'яті, мислення, уяви, прояв та розвиток творчих здібностей учня. До моральних – любов до дітей, віра в їх можливості та здібності, педагогічна справедливість, вимогливість, повага до вихованця – все, що складає основу професійної етики викладача. Духовні засоби – основа його загальної та педагогічної культури.

3. Педагогічні здібності – сукупність психічних особливостей учителя, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення.

Головною здібністю, що об'єднує всі інші, є толерантність, чутливість до людини, до особистості, яка формується. З нею тісно взаємодіють комунікативність (потреба у спілкуванні, здатність легко налагоджувати контакти, викликати позитивні емоції у співрозмовника й відчувати задоволення від спілкування); перцептивні здібності (професійна проникливість, пильність, інтуїція, здатність сприймати й розуміти іншу людину, її психологічний стан за зовнішніми ознаками); динамізм особистості (здатність активно впливати на іншу особистість); емоційна стабільність (володіння собою, самоконтроль, саморегуляція); оптимістичне прогнозування (передбачення розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній); креативність (здатність до творчості, генерування нових ідей, уникнення традиційних схем, оперативного розв'язання проблемних ситуацій); впливовість (здатність вплинути на психічний і моральний світ дітей в певному напрямі, зближуватися з ними, здобувати довіру, любов і повагу, глибоко проникати у їхній внутрішній світ, конструювати, проектувати його).

4. Педагогічна техніка (мистецтво, майстерність, уміння). Є сукупністю раціональних засобів, умінь та особливостей поведінки вчителя, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і прийомів навчально-виховної роботи з учнем, учнівським колективом відповідно до мети виховання. Вона передбачає наявність специфічних засобів, умінь, особливостей поведінки педагога: високу культуру мовлення; здатність володіти мімікою, пантомімікою, жестами; уміння одягатися, стежити за своїм зовнішнім виглядом; уміння керуватися основами психотехніки (розуміння педагогом власного психічного стану, уміння керувати собою); здатність до "бачення" внутрішнього стану вихованців і адекватного впливу на них.

З розвитком педагогіки та психології як науки і практичної діяльності поряд з поняттям "педагогічна техніка", яке відображає тільки суб'єктивні особливості навчально-виховного процесу (контроль педагога за своїми емоціями, настроєм, поведінкою, перцептивно-чуттєвим сприйняттям зовнішніх предметів, технікою мовлення) стали використовувати й термін "педагогічна технологія" (знання про майстерність), який стосується проблем планування та організації навчального процесу.

Педагог повинен також володіти арсеналом засобів за допомогою яких він передає свій досвід, свої знання. Ці засоби завжди індивідуальні й неповторні (голос, інтонація, жести, рухи тощо).

Слід згадати й про творче самопочуття. У науковій психолого-педагогічній літературі виділяються такі компоненти творчого самопочуття вчителя:

- зібраність, поглиненість вчителя головним завданням заняття, усвідомлення цілей, які впливають на волю, розум і почуття, стаючи стимулом його творчості;
- уявлення вчителем усіх учнів і кожного ніби "зсередини";
- здатність контролювати себе, здійснювати самоаналіз [5, с.215-220].

Висновки. Отже, педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності вчителя, це професійне вміння оптимізувати всі види навчально-виховної діяльності, спрямувати їх на всебічний розвиток та

удосконалення особистості, що забезпечує високу організацію педагогічного процесу. Педагогічна майстерність – це досконале, творче виконання вчителем професійних функцій на рівні мистецтва, результатом чого є створення оптимальних соціально-психологічних умов для становлення особистості вихованця, забезпечення високого рівня інтелектуального розвитку, виховання кращих моральних якостей та духовного збагачення.

Використані джерела

1. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения / А.А. Бодалев. – М.: Флинт-Наука, 1998. – 230 с.
2. Вашкевич С. Педагогічна майстерність вчителя / С. Вашкевич // Освіта. – 2000. – №3. – с.3-5.
3. Заграва Д.І. Уроки педагогічної майстерності / Д.І. Заграва – К., 1989. – 125 с.
4. Зеер Э.Ф. Психология профессий / Э.Ф. Зеер. – М., 2003. – 229 с.
5. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін. [За ред. І.А. Зязюна]. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.
6. Кобенко О.А. Самовиховання – шлях до педагогічної культури / Кобенко О.А. // Педагогічна культура [За ред. професора Л.С. Нечипоренко]. – Х.: Харківський державний університет. – С. 133-144.
7. Краснощок І. Професійно-особистісний саморозвиток майбутнього вчителя як складова педагогічної освіти / Краснощок І. // Рідна школа. – 2007. – № 4. – С. 9-11.
8. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М.: Просвещение, 1996. – 308 с.
9. Трохова А.В. Становление индивидуального стиля деятельности будущих учителей / Трохова А.В. // Педагогика. – 2006. – № 8. – С. 63-71.
10. Ушинский К.Д. Собрание сочинений / К.Д. Ушинский. – 1950. – Т. 8. – С.141-144.
11. Федорова С.Н. Профессиональная культура педагога / Федорова С.Н. // Педагогика. – 2006. – № 2. – С. 65-70.

Yermolenko A.

THE VALUE OF TEACHING EXCELLENCE IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS

The Education reform in Ukraine requires teacher's readiness to ensure the European quality of education, the transition to new forms and methods of organization of educational process, increasing the role of independent work of students, democratization of the educational process, informatization of education, introduction of new technologies into the process of education etc.

Today the fate of Ukraine substantially depends on the fact who will be the Teacher – the key figure of the XXI century as it is the century of education. In the light of this the quality and efficiency of vocational teacher education is one of the prior requirements of the state and society. This causes significant requirements to the level of professional training of a future teacher as the carrier of the humanistic pedagogical values, the essential characteristics of a new educational paradigm, high samples of the professional pedagogical culture.

Professionalism is a complex concept with the history of research. It is important to realize that the direction, content and technology of building educational processes in the system of higher and postgraduate teacher training depend on the understanding the essence of this phenomenon.

The article analyzes the concept 'pedagogical skills', develops the basic components of teacher's professional skills and proves what pedagogical skills are necessary for professionalism and professional formation. The author also defines the criteria for teaching excellence: humanity, scientificity, pedagogic appropriateness, optimum character, efficiency, democracy and creativity.

The author indicates the elements of teaching excellence: humanistically – oriented activities, professional knowledge, pedagogical skills, educational technology.

It is proven that teaching skills is a complex of personal characteristics which ensures self-organization of a high level of the teacher's professional activity. It is also a professional skill to optimize all kinds of educational activities, direct them to the comprehensive development and improvement of a person. All this provides high organization of the educational process.

Teaching skills is perfect creative execution of teacher professional functions on the level of art, the result of which is creating the best socially-psychological conditions for the formation of a personality, ensuring a high level of intellectual development, the best moral qualities and spiritual enrichment.

Key words: professional skills, pedagogical skills, professionalism, stages of professionalization, pedagogical culture, educational technology, professional knowledge.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2016 р.

УДК 378.147:004.92

Гутник В.М., Ковбаса Ю.М.

ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ГРАФІЧНИХ УМІНЬ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розкриваються питання використання інноваційних освітніх технологій у процесі вивчення професійно-предметних дисциплін з підготовки майбутніх учителів технологій. Інформаційними засобами, які удосконалюють графічні уміння студентів, є системи автоматичного проектування (САПР) і прикладні комп'ютерні програми.

У процесі проведення педагогічного експерименту найбільш доцільними для використання у навчальному процесі з Теорії механізмів і машин є САПР, прикладні комп'ютерні програми "АКиР" (Аналіз кінематики та працездатності) і Mech.exe.

Автори пропонують основні шляхи застосування САПР і прикладного програмного забезпечення: унаочнення навчальної інформації, підвищення точності розрахунків механізмів і машин, здійснення поточного контролю за навчальними досягненнями студентів, самостійне опрацювання навчального матеріалу.

Ключові слова: *інноваційні освітні технології, графічні уміння, прикладні комп'ютерні програми, інформаційні технології, інтерактивні технології, електронні підручники.*

Постановка проблеми. Сьогодні гострою є потреба розробки і впровадження новітніх технологій формування знань, умінь і навичок, нового змісту, методів, засобів навчання, дидактично-методичного забезпечення в цілому. Впровадження інноваційних технологій в освітню систему України й формування єдиного інформаційно-освітнього простору – один із пріоритетних напрямів сучасної державної політики в галузі освіти.

Передавання різних особистісних і професійних компетенцій є складовою людської діяльності, тому застосування інноваційних технологій у галузі освіти зумовлені двома чинниками. З одного боку, це необхідність підготувати студента до його майбутньої професійної діяльності, а з іншого – необхідність більш ефективно передачі знань, до швидкого сприйняття й обробки інформації, яка надходить, успішно її відображати і використовувати. Тому застосування комп'ютерів для навчання у школах, ВНЗ та професійно-технічних навчальних закладах є логічним продовженням розвитку цієї тенденції.

Важливою мовою передачі сучасних виробничих технологій є мова креслень, графіків, схем. Тому графічні знання, навички й уміння є невід'ємною складовою професійної підготовки інженерів, конструкторів, технологів, учителів технологій (трудового навчання), майстрів виробничого навчання.

Аналіз останніх досліджень. Сьогоднішній потужний потік інформації, яку викладач повинен донести до учнів у рамках обмеженого академічного часу, вимагає шукати нові і більш ефективні методи навчання.

Дослідження багатьох науковців (І. Голіяд, О. Джеджули, Д. Кільдерова, І. Нищика, Г. Райковської, В. Сидоренка, О. Торубари, Н. Щетини, М. Юсупової, С. Ящука та ін.) спрямовані на розкриття можливостей нових інформаційних технологій навчання у графічній підготовці майбутніх учителів технологій та інженерів.

Але на сьогодні проблема впровадження інформаційних технологій навчання у навчальний процес, незважаючи на чисельні пошуку науковців і високий рівень розвитку комп'ютерних технологій, розв'язана недостатньо.

Метою статті є дослідження можливості застосування інноваційних освітніх технологій для розвитку графічних умінь у майбутніх учителів технологій у процесі вивчення технічних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Широкі технічні можливості комп'ютера відкривають принципово нові шляхи підготовки конструкторської документації та навчання графічної грамотності. Комп'ютер стає надійним інструментальним засобом виконання різноманітних зображень (креслень, ескізів, рисунків, схем тощо), він автоматизує та полегшує графічну діяльність людини. Комп'ютер дає можливість створити принципово нові умови для викладання графічних дисциплін і внести інновації у традиційні технології навчання [2, с. 3].

Використання нових інформаційних технологій є одним із шляхів підвищення інтенсифікації процесу навчально-пізнавальної діяльності майбутніх вчителів технологій з урахуванням їх індивідуальних психологічних і фізіологічних особливостей студентів, оскільки знання і вміння можуть бути отримані в комфортніших для студентів умовах.

Інформаційні технології полегшують роботу викладача й дозволяють забезпечити індивідуальний підхід до навчання кожного студента, що в нових умовах є важливим. Використання засобів комп'ютерної графіки в процесі професійно-предметної (техніко-технологічної) підготовки студентів – це, по суті, нова концепція вивчення графічних дисциплін, яка потребує системного вивчення.

Аналіз навчального процесу у вищих навчальних закладах свідчить про те, що, хоч чимало дидактичних проблем і вирішуються в науковому плані, вони суттєво не впливають на традиційну практику викладання. Значні резерви перебудови навчального процесу не використовуються або використовуються не в повному обсязі.

Проведений попередній аналіз навчальних досягнень студентів, які навчаються за напрямом "Технологічна освіта", показав, що графічні уміння пов'язані з успішним опануванням технічних і матеріалознавчих дисциплін.

В науці для аналізу двох чи кількох не пов'язаних величин застосовують метод кореляції. Дослідження взаємозв'язку кількох навчальних предметів за допомогою відомих формул провели із застосуванням пакету MS Excel. Суть дослідження полягало в розрахунку лінійного коефіцієнта кореляції ρ (коефіцієнту Пірсона) на прикладі успішності студентів з чотирьох предметів (нарисна геометрія, креслення, теоретична механіка, опір матеріалів). Отримані результати дослідження занесені до таблиці 1.

В залежності від значення коефіцієнта кореляцію поділяють за ступенем зв'язку. Різні автори пропонують різні границі такого поділу. За основу ми взяли відому шкалу оцінки сили стохастичного зв'язку Чеддака. За цією шкалою: $|\rho|=1$ – функціональна залежність, $0,9 < |\rho| \leq 1$ – дуже тісний зв'язок, $0,7 < |\rho| \leq 0,9$ – зв'язок тісний, $0,5 < |\rho| \leq 0,7$ – зв'язок помірний, $0,3 < |\rho| \leq 0,5$ – зв'язок помітний, $0,1 < |\rho| \leq 0,3$ – зв'язок слабкий, $|\rho| \leq 0,1$ – зв'язок відсутній.

Таблиця 1

Розрахунок коефіцієнтів кореляції для випадкових предметів

	Нарисна геометрія	Креслення	Теоретична механіка	Опір матеріалів
Нарисна геометрія	1,00	0,79	0,58	0,46
Креслення	0,79	1,00	0,51	0,49
Теоретична механіка	0,58	0,51	1,00	0,60
Опір матеріалів	0,46	0,49	0,60	1,00

Отже, з даних таблиці видно, що такі предмети як нарисна геометрія та креслення мають між собою тісний зв'язок. Це дві дисципліни, яку дають основу для графічної підготовки майбутніх учителів технологій, розвитку їх просторової уяви та просторового мислення. В свою чергу, зв'язок між нарисною геометрією та опором матеріалів має помітний зв'язок. Схожий результат між кресленням й опором матеріалів є помітним. Це можна пояснити тим, що опір матеріалів є матеріалознавчою дисципліною, тому графічні уміння суто уніфіковані для графічних побудов епюр, балок тощо. Помірний зв'язок був виявлений між результатами студентів із графічних дисциплін і теоретичною механікою. На нашу думку, такий зв'язок між практико-орієнтованими і теоретичною дисципліною можна пояснити необхідністю просторового мислення у процесі вивчення теоретичною механіки.

У зв'язку з отриманими результатами постала необхідність активізувати пошук продуктивних та перспективних форм, методів та засобів навчання, які в змозі забезпечити радикальне підвищення графічної компетентності майбутніх учителів технологій. Одним із навчальних предметів, які використовують отримані студентами графічні знання, уміння і навички, є "Теорія механізмів і машин". Зміст цієї дисципліни вимагав знань побудови різного роду кривих, деталей і механізмів. Одними із методів розрахунків у курсі ТММ є аналітико-графічний і метод діаграм. Тому, на нашу думку, доцільним було дослідити можливість використання у навчальному процесі інформаційних технологій, які почали інтенсивно розвиватися після винаходу комп'ютера й цілком спираються на його інформаційно-комунікаційні можливості [5]. Особливо це відчутно коли потрібно накреслити багато ліній на одній побудові (нарисна геометрія, розв'язання технічних задач графічними методами). Одразу розібратися швидко в цьому зможе не кожен. Статичні зображення можуть бути не правильно сприйняті тільки тому що, вони не передають послідовність.

Подібно до курсу креслення, інформаційні технології в курсі ТММ дають ряд відомих переваг [6, с. 14]: підвищення мотивації до навчання, інтересу учасників навчального процесу до занять; економія часу; можливість багатогранної і комплексної перевірки знань; можливість обирати темп виконання завдань; самостійність роботи та ін.

Використання на уроках інформаційно-комунікаційних технологій допомагає вирішувати такі задачі [3, с. 14]: забезпечення диференційного підходу до навчання; організація колективної та групової роботи; підвищення наочності уроків креслення (використання ілюстративного матеріалу, схем, статистичних даних); моделювання процесів, що вивчаються; пошук інформації з різноманітних джерел (використання мультимедійних енциклопедій, електронних підручників); забезпечення зворотного

зв'язку, контроль та перевірку засвоєння навчального матеріалу; пошук необхідних ресурсів для занять (Інтернет тощо);

Інформаційно-комунікаційні технології – одна із основних видів інноваційних технологій, важливою властивістю якої є інтерактивність, що надає користувачеві можливість зворотного зв'язку, можливість підвищити зацікавленість до предмету, можливість використання різноманітних прийомів та методів при проведенні уроків та сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Використання інтерактивних технологій на заняттях змінює ролі викладача та студента. Педагог не транслює готових ідей. Він прагне допомогти студенту в подоланні перешкод у процесі здобування освіти.

Гаврилюк Г. зазначає, що "інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну передбачувальну мету – створити комфортні умови освіти, за яких кожний учень (студент) відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність" [1].

Комп'ютерна техніка створює сприятливі умови для візуалізації навчально-пізнавальної інформації (вербальної, графічної, наочно-образної) з курсу ТММ, що дає змогу впроваджувати нові ефективні види унаочнення [3].

На заняттях з ТММ в умовах комп'ютерно-орієнтованого навчання можна з успіхом використовувати комп'ютерне моделювання для формування в студентів узагальнених образів об'єктів вивчення, забезпечувати при цьому розвиток просторового мислення, сприяти формуванню навичок віртуального моделювання [2], робити необхідні та більш точні розрахунки.

М. Юсупова зазначає, що активний розвиток просторового мислення при вивченні графічних дисциплін засобами інформаційних технологій здійснюється у процесі моделювання, що "дає можливість візуально демонструвати на екрані монітора послідовні етапи розв'язання метричних і позиційних задач" [6, с. 10].

У процесі роботи з моделюючим програмним засобом студент має змогу досліджувати різноманітні геометричні об'єкти, змінювати їх параметри, спостерігати й аналізувати результати своїх дій, робити висновки на основі своїх спостережень. При цьому в нього з'являються можливості для дослідницької, творчої діяльності, що сприяє формуванню пізнавального інтересу, активності, розвитку усіх форм мислення [3].

Використання інформаційних технологій не лише зводиться до застосування їх на заняттях. Також, вони можуть використовуватися студентами для самостійного вивчення навчального матеріалу, повторення та закріплення його. Одним з таких видів інформаційних технологій є електронні підручників та засоби контролю і самоконтролю навчальних досягнень студентів. Нині, крім звичних для учнів і студентів підручників та навчальних посібників, великого значення набувають підручники нового покоління з використанням мультимедійних технологій та електронні підручники.

У процесі проведення педагогічного експерименту був застосований САПР КОМПАС – побудова структурних і кінематичних схем різних механізмів, побудова дотичних у процесі креслення діаграм швидкостей і прискорень ланок різних механізмів (кулачкового, кулісного, коромисла тощо).

Доцільним є використання прикладних програмних засобів. Так, на заняттях з ТММ можна використовувати програму "АКиР 1.05" ("Аналіз кінематики та працездатності"). Програмний продукт призначений для синтезу і аналізу кінематичної схеми плоских важільних механізмів, як простих, так і складних механічних систем, аналіз їх працездатності (рухливість дорівнює одиниці), аналіз шатунних кривих плоских важільних механізмів, кінематичний аналіз (переміщення, швидкість, прискорення довільної ланки), оптимізація схеми механізму за кінематичними параметрами. В цій програмі можна будувати рухомі ланки механізмів та візуально відтворювати їх рухи. Можливість візуально побачити та розвинути рух кожної ланки механізму дає позитивний ефект у вивченні дисципліни, адже за допомогою цієї програми ми можемо побудувати модель будь-якого механізму. Тепер студенти можуть спостерігати більшу кількість механізмів і взаємодій їхніх складових частин, а не тільки ті, що є в наявності у лабораторіях як наочності. Окрім цього, студенти можуть синтезувати різного роду механізми та досліджувати їх.

Програма призначена для кінематичного, динамічного, силового і гармонійного аналізу кулачкових і кривошипно-повзункових механізмів. Інтерфейс програми простий у використанні, виводить числовий і графічний результат, який можна імпортувати у MS EXCEL для подальшого детального аналізу.

Висновок. Широке впровадження нових інформаційних технологій в педагогічну діяльність змінює роль і місце графічних дисциплін в професійно-предметній підготовці майбутніх учителів технологій. Використання комплексу навчально-методичних матеріалів, розроблених викладачем на основі засобів комп'ютерної графіки в навчальному процесі, дозволяє студентам вибудовувати свою власну траєкторію навчання, опановувати навиками самостійної пошукової діяльності. Використання комп'ютерної техніки з метою створення системи дидактичних умов ефективного її використання, стосувалося діяльності не лише студентів, але й їхнього викладача.

Візуалізації об'єктів вивчення, технічних засобів і технологічних процесів за допомогою комп'ютерної графіки є значним педагогічним потенціалом, який у процесі створення певних умов сприяє не тільки придбанню знань, умінь і навичок автоматизованого конструювання, але й формуванню творчих здібностей, уяви, а також технічного мислення. Застосування нових інформаційних технологій

зменшує в роботі викладача процес одноманітних і стомлюючих дій щодо пояснення того ж самого матеріалу різним студентам. Ці функції викладача формалізуються і передаються комп'ютеру, за рахунок чого з'являється більше можливостей для творчого ставлення до процесу навчання.

Основними шляхами застосування САПР і прикладного програмного забезпечення є такі: унаочнення навчальної інформації, підвищення точності розрахунків механізмів і машин, здійснення поточного контролю за навчальними досягненнями студентів, самостійне опрацювання навчального матеріалу.

Перспективними для подальших педагогічних досліджень є розробка й застосування прикладних комп'ютерних програм у різних навчальних дисциплінах підготовки майбутніх учителів технологій.

Використані джерела

1. Гаврилюк Г. Вплив інтерактивних методів навчання на розвиток особистості засобами технологічних дисциплін / Г.М. Гаврилюк // Трудова підготовка в закладах освіти. – №10. – 2010. – С. 12-14.
2. Джеджула О. Актуальні проблеми графічної підготовки студентів вищих навчальних закладів / О.М. Джеджула. – Вінниця: ОЦ ВДАУ, 2005. – 280 с.
3. Нищак І. Розробка та впровадження на заняттях з креслення комп'ютерних програмних засобів для розвитку просторового мислення учнів / І.Д. Нищак // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету / Чернігівський держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів. – 2010. – Вип. 76. – С. 165-168.
4. Нищак І. Створення та використання електронних графічних завдань із креслення [Текст]: на прикладі теми "Прості розрізи" / І.Д. Нищак // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2011. – № 10. – С. 35-38.
5. Хищенко О. Застосування нових інформаційних технологій у графічній підготовці майбутніх учителів креслення: (Наукова конференція "Застосування нових інформаційних технологій у графічній підготовці майбутніх учителів креслення") [Електронний ресурс] / Олег Хищенко // Режим доступу: <http://www.oldconf.neasmo.org.ua/node/42>.
6. Юсупова М. Застосування нових інформаційних технологій в графічній підготовці студентів вищих навчальних закладів: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 "Теорія та методика навчання креслення" / М.Ф. Юсупова. – К., 2002. – 21 с.

Gutnyk V., Kovbasa Yu.

USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF GRAPHIC SKILLS OF THE FUTURE TECHNOLOGIES TEACHERS IN STUDY OF TECHNICAL SUBJECTS

Use of innovative educational technologies while studying various disciplines for future technologies teachers, expands opportunities to improve vocational competence of the students of the Technologies Faculty. One of the ways is presentation and perception of educational material through the application of information technology. Usually the graphic skills of future technologies teachers are focused during the disciplines "Descriptive Geometry" and "Drawings". The use of graphics is a traditional instrument using a pencil and paper and drawing instruments for further studies machinery, technical and technological disciplines. Computers and the course "Computer graphics" allows to improve the learning process through the use of graphical tasks submitted electronically by means of computer software. These means are the computer-aided design (CAD). The most widespread CAD can be considered as AutoCAD, ArchiCAD, KOMPAS, T-Flax CAD, NanoCAD. But their use is limited the course "Computer Graphics" and same cases used in writing the final qualifying works. The authors suggest using CAD tools and application software programs in courses of vocational training of future technologies teachers.

The authors show different pedagogical possibilities of using computer hardware and software in the course "Theory of mechanisms and machines" (TMM). The main is to improve visualization and interactive sessions, practical application of graphic skills in technical courses motivation of students' self-educational activity.

In the process of teaching experiment most appropriate for use in the educational process of TMM were CAD and Applications "AKuP" (Analysis of kinematics and performance) and Mech.exe. The authors demonstrate the basic ways of using CAD and software application, illustrating educational information, increasing the accuracy of mechanisms and machines calculation, the implementation of the current control of educational achievements of students, self study training material.

The authors see a promising application of applied computer programs in various educational disciplines for training future technologies teachers for future educational research activities.

Key words: innovative educational technologies, technologies teacher, graphic skills, applied computer programs, information technologies, interactive technologies electronic textbooks.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 371.13 : 37.037

Ващенко І.М., Курнишев Ю.А.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Особливості саморозвитку вчителя фізкультури в сучасних умовах полягають у наявності в нього численних спортивних досягнень, педагогічної майстерності, рефлексії смислів, технологій самовдосконалення, досвіду педагогічної дії. Основними педагогічними умовами формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізкультури обґрунтовано: успішна адаптація студентів до умов навчання; позитивна мотивація професійного саморозвитку; організація ефективної самоосвітньої роботи студентів; реалізація механізмів педагогічної рефлексії й самопостереження; конструювання індивідуальної саморозвивальної програми студента; формування готовності до професійного самовдосконалення.

Проведення формувального педагогічного експерименту і його математично-статистичний аналіз доводить правильність обґрунтованих педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури та шляхів їх реалізації.

Ключові слова: *учитель фізичної культури, професійний саморозвиток, професійний саморозвиток учителя фізичної культури, педагогічні умови, педагогічні умови професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.*

Постановка проблеми. На необхідності принципового оновлення системи професійної підготовки майбутніх фахівців на засадах гуманізації, орієнтації на розвиток творчого потенціалу кожного суб'єкта освітнього процесу, професійний саморозвиток, підвищення педагогічної майстерності наголошено у нормативно-правових актах України. У Законі України "Про фізичну культуру і спорт" зацентовано увагу на потребі пошуку стратегій, способів, методик і методів зростання рівня здоров'я населення. Стратегічним завданням цільової комплексної програми "Фізичне виховання – здоров'я нації" передбачено сприяння духовному і фізичному розвитку молоді.

Основними причинами вказаних проблем є низький рівень відповідальності освітян щодо дотримання вимог законодавчих і нормативно-правових актів в організації фізичного виховання в системі освіти, ігнорування соціальної значущості фізичної культури в гуманітарній освіті як чинника гармонізації духовних і фізичних сил, дієвого механізму формування таких загальнолюдських цінностей, як фізичне і психічне здоров'я та благополуччя, фізична досконалість, безпека щоденної життєдіяльності. Тому першочерговими завданнями освітньої галузі означено розвиток системи фізичного виховання і спорту, пошук ефективних форм, методик, засобів фізичного виховання підростаючого покоління, що передбачає створення ефективної системи професійного розвитку і саморозвитку вчителів фізкультури.

Вивчення проблеми саморозвитку і професійного самовдосконалення особистості педагога у науковій літературі, а також аналіз сучасного стану професійної підготовки педагога у ВНЗ (Н. Белікова [2], Г. Генсерук [3], Г. Макарова [9], М. Носка [10], В. Орлов [12], М. Солдатенко [13], О. Тимошенко [14] та ін.) засвідчили недостатній рівень мотивації студентів до саморозвитку. Значна частина майбутніх учителів недостатньо усвідомлюють, що професійний саморозвиток – це шлях до творчості, самовираження, становлення неповторного індивідуально-творчого стилю власної професійної діяльності. Тому важливим завданням є визначення педагогічних умов, які стимулюють професійний саморозвиток майбутніх учителів фізичної культури.

Метою статті є експериментальна перевірка обґрунтованих педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

Виклад основного матеріалу. Саморозвиток вчителя фізичної культури характеризується його конкретними діями спрямованими на ціннісно-сміслову визначення мети, діяльнісно-рефлексивну та творчу самореалізацію; взаємозв'язком мотиваційно-емоційного, змістово-операційного і рефлексивного компонентів; здійснюється через реалізацію його особистісного і професійного потенціалу у процесі фізичного виховання учнів.

Саморозвиток майбутнього вчителя фізкультури розглядається нами як відносно самостійна діяльність студента із внесення змін у власну освітню траєкторію удосконалення професійних якостей, розширення знаннєвого потенціалу, підвищення рівня педагогічної та спортивної кваліфікації,

спрямована на освоєння сучасних педагогічних ідей і технологій, що забезпечує професійне зростання педагога, підвищення якості освіти і виховання учнів [6].

Ефективність саморозвитку вчителя визначається сукупністю її елементів: діагностики рівня сформованості потреби у саморозвитку; створення педагогічних умов для саморозвитку; відбір і застосування відповідних форм, методів, прийомів; корегування професійної діяльності та саморозвитку, з урахуванням індивідуально-типологічних особливостей, індивідуального стилю і переваг у спрямованості дій [6].

Зауважимо, що відставання у вивченні природи творчого саморозвитку від вимог сучасних завдань досліджень проявляється в питанні щодо освітніх умов саморозвитку майбутніх учителів фізкультури.

Виявлені педагогічні умови, що забезпечують ефективність професійного саморозвитку, характеризуються факторами зовнішнього впливу і внутрішніх особистісних перетворень, які є взаємозумовленими. Основними педагогічними умовами формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізкультури обґрунтовано такі [7]: успішна адаптація студентів до умов навчання; позитивна мотивація професійного саморозвитку; організація ефективної самоосвітньої роботи студентів; реалізація механізмів педагогічної рефлексії й самоспостереження; конструювання індивідуальної саморозвивальної програми студента; формування готовності до професійного самовдосконалення.

У розробленні програми й методики дослідження проблеми професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури враховували рекомендації щодо проведення педагогічних досліджень, сформульованих у працях Б. Ашмаріна [1], С. Гончаренка [4], М. Грабаря і К. Краснянської [5], А. Киверялга [8], М. Носка [11] та інших вчених.

У педагогічному експерименті брали участь студентські експериментальна і контрольна групи, викладачі кафедр фізичної культури і оздоровлення, вчителі загальноосвітніх шкіл міст Чернівці, Івано-Франківська, Глухова, Чернігова. Логікою експерименту передбачали організацію дослідно-експериментальної роботи в умовах професійної і навчальної діяльності.

Ураховуючи, що реальні обставини навчально-виховного процесу різноманітні, і їх неможливо звести до єдиної рангової або кількісної шкали, як уже зазначалося, в двох навчальних закладах було зроблено більш поглиблене вивчення ходу дослідно-експериментальної роботи, з максимально можливим точним і достовірним фіксуванням всіх її результатів.

Дослідження, проведене в межах формувального етапу педагогічного експерименту, мало на меті: розкрити динаміку змін у системі професійно значущих якостей особистості майбутнього вчителя фізичної культури; здійснити спостереження за професійним розвитком студентів у експериментальних і контрольних групах; проаналізувати, порівняти й узагальнити отримані дані.

У розробці індивідуальних програм професійного саморозвитку майбутніх учителів ми використовували технологію самопроекування. Пропонували такі розділи для складання програми самоосвітньої діяльності студента: мої цінності; мої цілі; моя "Я-концепція"; моя перспектива (стратегія); мої завдання розвитку (тактика); мої дії (когнітивні, особистісні тощо).

Програма професійного саморозвитку майбутніх учителів фізкультури була конкретною і реальною. Зміст їх діяльності охоплював: самодіагностику своїх професійних знань і умінь щодо саморозвитку; опанування засобів саморегуляції і саморозвитку: постановка задач саморозвитку, вибір змісту і технологій самореалізації та самоактуалізації; обмін досвідом професійного саморозвитку у творчих групах.

Розглянемо приклад тактики самокорекції студента з підвищеним самолюбством і завищеною самооцінкою. У такій ситуації послідовність дій зазвичай є такою: виявлення фактору дискомфорту → фіксація у свідомості стану страху і скутості в процесі педагогічного спілкування → визначення емоційного відношення до нього, переживання його як неприємного → визначення причин і суті власне фактору, виявлення смислу своїх дій, зокрема міркувань про думки, які зумовили виникнення дискомфорту.

Успіх залежить від настанови на самокорекцію, пошук способів подолати недоліки, зокрема шляхом наслідування прикладу. Отже, студент намагається відповісти собі на питання: "Що б на моєму місці у такій ситуації відчував і як би вчинив педагог, якого я вважаю ідеалом?". Далі, за таким сценарієм, студент перевтілюється у роль еталонного, взірцевого фахівця, і діє відповідно до зразка уявленої ним поведінки. Ми схильні таким чином вважати, що фіксування у свідомості іншого образу переживання, сприяє заміні негативного явища позитивним.

Найважливішим елементом експериментальної роботи було використання портфоліо. З ходом експерименту "Портфоліо студента" перетворювався на досить складну, розширену та поглиблену структуру знань, даних та досягнень. На остаточному етапі експерименту ми пішли від необхідності жорстко визначати структуру портфоліо. Однак основні структурні елементи портфоліо в тій чи іншій мірі зберігалися. Педагоги почали самостійно і творчо формувати свої портфоліо. Наприклад, в електронному вигляді за власним вибором частини викладачів.

Важливим компонентом, що розвиває самореалізацію, і стимулює саморозвиток, виявився щоденний самоспостережень, які вели педагоги. У поєднанні з аналізом педагогічних проблем він виступив потужним інструментом у вирішенні основних завдань дослідно-експериментальної роботи. Отже, процес стимулювання саморозвитку майбутнього вчителя фізкультури буде тим ефективнішим, чим більше його спрямовуватимуть на створення в університеті розвивального освітнього середовища, тобто системи умов для постійного пошуку, оновлення прийомів і способів професійної педагогічної діяльності; системи умов, які сприяють прояву і розвитку його творчої індивідуальності.

Логікою експерименту передбачали реалізацію педагогічних умов забезпечення професійного саморозвитку студентів експериментальних груп у процесі професійної підготовки.

Для розв'язання експериментального завдання ми виходили з уявлення про те, що особистісна професійна позиція – ставлення майбутнього вчителя до професійної діяльності, як правило, може яскравіше за все проявитися у конкретній особистісно значущій ситуації, зміст якої – суперечливий, що зумовлює виникнення психолого-педагогічної проблеми. У зв'язку з цим, вважали доцільним створити на цьому етапі експериментальної роботи таку ситуацію, за якої студенти могли б виявити особливості свого професійного розвитку на мотиваційному, змістовому і операційному рівнях.

Діагностику здійснювали двічі – на початку і наприкінці дослідно-експериментальної роботи. Опитування, анкетування, тестування проводилося поетапно "до початку" і "після" експерименту. Це дало можливість зафіксувати зміни у самоставленні та самооцінці. На певних етапах професійної підготовки відмічено підвищення стабільності самоставлення, адекватності самооцінки, що забезпечило можливість вироблення постійної стратегії у ставленні до власного "Я", до власного професійного розвитку, й знайшло свій прояв як у зовнішній предметній діяльності, так і у внутрішній особистій активності.

Нами були визначені чотири рівні готовності до професійного саморозвитку майбутніх вчителів фізкультури: творчий, активний, адаптивний і пасивний.

Творчий рівень готовності до професійного саморозвитку вчителя фізкультури, характеризує студента як гармонійно розвинену людину, усі індивідуально-особистісні якості якої узгоджені й свідчать про певний рівень педагогічної культури. Майбутній фахівець творчо сприймає і старанно зберігає у власній свідомості зразки практичної діяльності, створює їх, розробляє на основі знання методологічних засад розвитку фізичної культури і спорту, педагогіки і психології, закономірностей функціонування дидактичної і виховної системи, методики, освітньої технології, рефлексії власного досвіду. На створених ним зразках можна навчати інших. У таких осіб креативна спрямованість професійної свідомості явно переважає над нормативною, чітко виражений індивідуальний стиль розв'язання педагогічних завдань. Творчий рівень готовності до професійного саморозвитку – це завжди індивідуально-творчий підхід у фізкультурно-педагогічній діяльності.

Активний рівень сформованої готовності до професійного саморозвитку характеризує вчителя фізкультури, з необхідними теоретичними знання та особистісними якостями, який працює професійно, шукає творчі шляхи вирішення нових педагогічних задач, має стійку потребу у професійному саморозвитку і самовдосконаленні; здобуває високі результати у навчанні та спортивній діяльності, однак в нього відсутні прояви рефлексії методологічного рівня, а тому діяльність обмежується вимогами до професії.

Адаптивний рівень готовності до професійного саморозвитку характеризує майбутнього вчителя фізкультури, що пройшов певну стадію адаптації та ідентифікував себе як фахівця, успішно виконує практичні завдання. Такі студенти володіють необхідними особистісними та професійними якостями, у своїй діяльності спираються на знання і вміння, досягають певних результатів у навчанні і вихованні. Але відсутність психолого-педагогічної рефлексії, а отже способів об'єктивного самопізнання, стримує бажання до професійного самовдосконалення і саморозвитку. Внаслідок чого участь у творчому пошуку епізодична. Вони не відчувають стійкої потреби у професійному зростанні, задовольняються досягнутим. Студентів такого рівня слід стимулювати до самопізнання, самоаналізу і подальшого саморозвитку. Вони мають опанувати способи саморозвитку, досвід інших, накопичити власний досвід. Такі студенти слабо вирізняють сильні й слабкі сторони своєї особистості, не знають і не використовують власні потенційні можливості. Найчастіше свої зусилля щодо самовдосконалення спрямовують на накопичення і фіксацію знань, а не на розвиток професійних якостей, необхідних для повсякденної педагогічної діяльності. Позитивним є те, що на означеному рівні у студентів закладається індивідуальний стиль професійної діяльності і спілкування, адекватний їхнім психічним властивостям. У подальшому він залишається незмінним по суті, але може змінюватися за своїм змістом, який приводиться суб'єктом у відповідність до конкретних умов.

Пасивний рівень готовності майбутніх учителів фізкультури до професійного саморозвитку характеризується відсутністю професіоналізму, високою інтенсивністю емоційних проявів, дилетантським або інтуїтивним підходом до педагогічної діяльності. Окремі особи з пасивним рівнем готовності іноді досягають успіхів за рахунок виняткових здібностей і комунікативних якостей. За відсутності здібностей стикаються із значними труднощами у педагогічній діяльності. Бачення

майбутніми вчителями фізкультури смислу професійного саморозвитку за даними констатувального і формувального експериментів ми діагностували на основі опитування, спостереження, аналізу.

Результати педагогічного експерименту засвідчили, що ціннісно-смислова і діяльнісно-рефлексивна спрямованість саморозвитку вчителя забезпечує його професійне зростання, що відображено в конкретних показниках: затверджуються професійні цінності саморозвитку; реалізується потреба майбутнього педагога у власному професійному розвитку і саморозвитку; відбувається опанування способів самопізнання і самоаналізу педагогічного досвіду; розвивається здатність до рефлексії, яка є необхідним атрибутом вчителя-професіонала; розвивається готовність і здатність до педагогічної творчості.

Експериментальну методику було висвітлено у попередніх статтях, тому перейдемо до кількісного і якісного аналізу результатів формувального експерименту (таблиця 1). У таблиці наводимо тільки відносні показники.

Таблиця 1

Рівні готовності професійного майбутніх учителів фізичної культури до саморозвитку

Рівні професійного саморозвитку	Контрольна група		Експериментальна група	
	до експ.	після експ.	до експ.	після експ.
пасивний	25,76	22,66	27,08	17,79
адаптивний	42,42	38,80	43,43	32,35
активний	27,02	30,99	25,74	38,01
творчий	4,80	7,55	3,75	11,86

Для перевірки достовірності розходження результатів експерименту знову використаємо критерій К. Пірсона χ^2 . Отримали данні: $\chi^2 = 2,27$ – для контрольних груп (до і після експерименту); $\chi^2 = 18,15$ – для експериментальних груп (до і після експерименту); $\chi^2 = 8,48$ для контрольної та експериментальної груп (після експерименту).

Порівняння емпіричних значень з критичними при 3 ступенях вільності ($\chi^2 = 7,81$ за 95 % рівня імовірності [8, с. 288]) дозволяє зробити такі висновки: гіпотеза H_0 не відкидається для контрольних груп до і після проведення експерименту. Отже, зростання результатів для контрольної групи після експерименту викликано випадковими величинами, є статистично не значимим ($\chi^2_{\text{krit}} < \chi^2_{\text{emp}}$). Для результатів експериментальних груп до і після експерименту та контрольної і експериментальної групи після педагогічного експерименту дозволяє відкинути нуль-гіпотезу про те, що групи не різняться між собою і прийняти альтернативні гіпотези.

З великою імовірністю (95%) різниця між результатами контрольної і експериментальної груп після проведення експерименту статистично доводить результативність експериментальної методики з урахуванням педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

Результати студентів експериментальних груп після експерименту значно різняться від всіх інших результатів, що статистично доводить результативність запропонованої експериментальної методики і підтверджує ефективність теоретично обґрунтованих педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

Наведемо відносні показники успішності контрольних і експериментальних груп за курсами після експерименту (контрольних груп – табл. 2 і експериментальних групи – табл. 3).

Таблиця 2

Рівні готовності до професійного саморозвитку студентів контрольних груп за курсами (у відсотках, %)

Рівні готовності до професійного саморозвитку	1	2	3	4
Пасивний	29,59	22,92	19,39	18,48
Адаптивний	42,86	40,63	37,76	33,70
Активний	24,49	29,17	33,67	36,96
Творчий	3,06	7,29	9,18	10,87

Таблиця 3

**Рівні готовності до професійного саморозвитку студентів
експериментальних груп за курсами (у відсотках, %)**

Рівні готовності до професійного саморозвитку	1	2	3	4
Пасивний	27,08	19,78	15,56	8,51
Адаптивний	42,71	37,36	26,67	22,34
Активний	26,04	34,07	42,22	50,00
Творчий	4,17	8,79	15,56	19,15

Аналіз динаміки формування компонентів професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури дозволяє зробити такі висновки:

1) підвищення рівня готовності до професійного саморозвитку збільшується з кожним курсом, що свідчить про значний потенціал вищої педагогічної освіти, зокрема, у підготовці майбутніх учителів фізичної культури щодо їхнього професійного саморозвитку;

2) для зростання рівня спортивної і педагогічної підготовки студентів необхідно запроваджувати модель забезпечення формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури із урахуванням виявлених педагогічних умов;

3) найдоцільніше запроваджувати спеціальний курс з професійного розвитку і саморозвитку – на 3-му і 4-му курсах, що викликано рівнем вмотивованості студентів до самовдосконалення і відповідним набором професійно-орієнтованих навчальних курсів на 1-му і 2-му курсах, що підвищить не тільки результативність, а й ефективність формування відповідних компонентів професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури;

4) важливим напрямом роботи зі студентами факультетів підготовки вчителів фізичної культури і спорту, є формування стійкої мотивації до професійного саморозвитку, як в плані якостей особистості, так і у предметній області (педагогіка, фізична культура і спорт)

Висновок. Таким чином, експериментальна перевірка педагогічних умов професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури уможливила виокремлення найсприятливіших з них, які забезпечують ефективність процесу саморозвитку і його вплив на професійне зростання вчителя як дипломованого фахівця.

Перспективними напрямами подальших досліджень є розробка і перевірка педагогічного і спортивного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури.

Використані джерела

1. Ашмарин Б.А. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании / Б.А. Ашмарин. – М. : ФиС, 1978. – 222 с.
2. Белікова Н.О. Сучасні тенденції професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту / Н.О. Белікова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка [Текст]. Вип. 112. Т. 2. – Чернігів : ЧНПУ, 2013. (Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт). – С. 52-56.
3. Генсерук Г.Р. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Г.Р. Генсерук ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В.Гнатюка. – Т., 2005. – 20 с.
4. Гончаренко С.У. Методологічні характеристики педагогічних досліджень / С.У. Гончаренко // Вісник АПН України. – 1993. – № 1. – С. 11–23.
5. Грабарь М.И. Применение математической статистики в педагогических исследованиях: непараметрические методы / М. Грабарь, К. Краснянская. – М. : Просвещение, 1977. – 106 с.
6. Курнишев Ю.А. Проблема професійного саморозвитку вчителя фізичної культури у педагогічній теорії і практиці / Ю.А. Курнишев // ScienceRise. – 2016. – №1/5(18). – С. 32-36.
7. Курнишев Ю.А. Обґрунтування педагогічних умов професійного саморозвитку особистості студентів факультетів фізичної культури [Електронний ресурс] / Ю.А. Курнишев. – 2013. – № 13. – 12 с. Режим доступу: <http://tme.umo.edu.ua/docs/14/16.pdf>.
8. Кыверялг А.А. Методы исследования в профессиональной педагогике / Кыверялг А.А. – Таллин: Валгус, 1980. – 334 с.
9. Макарова Г.Г. Професійний розвиток майбутніх учителів : метод. матеріали до організації навч.-пошук. роботи студентів в умовах наук. б-ки пед. ВНЗ / Г.Г. Макарова. – Чернігів : ЧНПУ ім. Т.Г. Шевченка, 2013. – 80 с.

10. Носко М.О. Удосконалення навчально-виховного процесу з фізичної культури для учениць професійно-технічних навчальних закладів / М.О. Носко, Г.Ю. Куртова, Ю.В. Козерук // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – 2013. – Вип. 112(1). – С. 248-251. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdruPN_2013_112\(1\)_62.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdruPN_2013_112(1)_62.pdf).
11. Носко М.О. Методологічні основи дослідження координаційної структури рухової активності людини / М.О. Носко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. пр. / за ред. Єрмакова С. С. – Харків: ХХІІІ, 2001. – № 9. – С. 32–36.
12. Орлов В.Ф. Професійне становлення вчителя як умова розвитку педагогічної майстерності//Вісник Глухівського ДПУ імені О. Довженка. – Секція "Педагогічні науки". – Вип. 14. – 2009. – С. 3-7.
13. Солдатенко М.М. Теорія і практика самостійної пізнавальної діяльності: монографія / М.М. Солдатенко. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – 198 с.
14. Тимошенко О.В. Теоретико-методичні засади оптимізації професійної підготовки вчителів фізичної культури у вищих навчальних закладах: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / О.В. Тимошенко ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2009. – 38 с.

Vaschenko I., Kurnyshev Yu.

EXPERIMENTAL CONTROL OF PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT OF FUTURE PE TEACHERS

Nowadays the peculiarities of PE teacher's self-development lie in his/her having numerous sport achievements, pedagogical mastery, introspection of senses, techniques for self-improvement and experience of pedagogical work. Its meaning lies in psycho-pedagogical and specialized knowledge, creative studying of colleagues', sportsmen's, coaches' and skilled teacher's experience. The search for new methodological ideas, ways and modes of work, the analysis and generalization of personal experience regarding modern requirements, highly efficient and creative solving of professional pedagogical issues, which is based on the science recommendations, and effective pedagogical practice are all essential components of PE teacher's self-development. Certain ways of professional and personal development of a future PE teacher will add to realizing how important professional self-development is. The main pedagogical conditions for shaping readiness for professional self-development of a future PE teacher are definitely the following: students' successful adaptation to the conditions of studying, positive motivation for professional self-development, organization of efficient self-educational students' work, implementation of pedagogical reflexion and self-observation methods, working out an individual program of self-development for each student, shaping the readiness for professional self-development.

In the course of the experiment it was proved that students of physical education colleges can properly understand only those things which they have to deal with directly or which are aims of their work. That is why performing appropriate active actions according to the definite program and not just observation leads to changes in future PE teacher's personality structure, formation of innovations on the intellectual and moral levels of his consciousness, i.e. facilitates student's personal growth as personality and subject of action.

The conduction of a formative experiment and its mathematical and statistical analysis prove the correctness of established pedagogical conditions for self-development of PE teachers and ways of its fulfilment. At the stage of formative experiment the main signs of students' readiness for self-development are independence from social environment, independent opinions, positive and at the same time critical perception of themselves and others, ability to understand other people, professional fondness of a favorite job, task and work orientation, students' craving to achieve higher level of professional mastery, deepen their knowledge and get practical experience, realize themselves, their abilities and meet their own interests.

Thus, creation of peculiar and proven conditions can be recommended in order to achieve success and effectiveness of a future PE teacher preparation for professional self-development.

Key words: PE teacher, professional self-development, PE teacher professional self-development, pedagogical conditions for professional self-development of a future PE teacher.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 378.091.33:37.091.12.011.3-051:62/64

Мінько Н.П., Богдан Т.В.

ВИКОРИСТАННЯ АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті аналізуються основні методи активізації навчання студентів. Розглянута методика та особливості використання активних методів навчання студентів. У статті аналізуються основні методи активізації навчання студентів. Розглянута методика та особливості використання активних методів навчання студентів. Нетрадиційні форми організації навчальної діяльності студентів характеризуються гнучкістю, варіативністю структури і мають на меті активізацію пізнавально-практичної діяльності студентів.

Формування та подальший розвиток логічного, технічного та конструкторського мислення студентів дає змогу виконати освітні завдання на кожному етапі підготовки, створити умови для залучення студентів до систематичної продуктивної праці з елементами творчості.

Ключові слова: активні методи, ділова гра, метод групових дискусій, метод проєктів, метод відеофільмів, кейс-метод.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується посиленням конкуренції, що веде до збільшення вимог до підготовки випускників вищої школи. Специфічними особливостями фахівців стає вміння підходити творчо до своєї діяльності, готовність до зміни профілю роботи або здатності до перепідготовки. Виникла пряма залежність між якістю підготовки фахівця, його працевлаштуванням, подальшою професійною кар'єрою. Тому в підготовці фахівця передбачається використання ефективних методів навчання, що сприяють розвитку навичок у студентів здібностей і формування навичок самостійності, системності мислення, вмінню перебудовуватися в сучасному стрімко мінливому суспільстві. Вирішити зазначені проблеми, хоча б частково можна, використовуючи активні методи в навчанні.

Аналіз досліджень та публікацій. Існує кілька класифікацій методів навчання. Методи поділяють, за джерелами передачі і характером сприйняття інформації (А.В. Петровський [10], Е.Я. Голант [2]); у залежності від основних дидактичних завдань (М.А. Данилов [3]); відповідно до характеру пізнавальної діяльності учнів (І.Я. Лернер [7]); В.Ф. Паламарчук і В.І. Паламарчук [9] запропонували модель методів навчання, в якій у єдності поєднуються джерела знань, рівень пізнавальної активності і самостійності студентів, а також логічний шлях навчального пізнання. Характерно, що всі класифікації містять такий метод як гра. Так в класифікації Ю.К. Бабанського в групі репродуктивні і проблемно-пошукові методи містяться: евристична бесіда, проблемно-пошукова бесіда, дослідницько-лабораторні роботи, ігри [1].

Виклад основного матеріалу. У сучасній педагогіці часто згадується про використання активних методів навчання як складової частини інноваційної педагогічної технології. Сучасна педагогіка переходить від авторитарного управління, де студент виступає "об'єктом" навчальних впливів, до системи організації підтримки і стимулювання пізнавальної діяльності, створення умов для творчості, до навчання творчістю, педагогіці співробітництва. На це спрямована ідеологія активного навчання, в якому запам'ятовування поступається місцем мисленню.

В умовах інформатизації освіти були вироблені механізми, що дозволяють активізувати студента в навчальному процесі. В першу чергу до них відносяться ділові ігри [8] навчального характеру. Цей метод самостійний, активний, націлений на результат і забезпечує позитивні емоції. Прагнення до успіху робить навчання в процесі гри надзвичайно ефективним.

Ділові ігри – форма організації пізнавальної діяльності, ділові ігри застосовуються в навчальному процесі для імітаційного моделювання реальних механізмів і процесів. Також відпрацьовуються навички прийняття рішень в умовах взаємодії, змагання (конкуренції) між сторонами. В діловій грі студенти також виконують ролі учасників ситуації, що взаємодіють або протидіють, але ситуація вже розглядається в динаміці [2, с. 10].

Існують різні підходи до класифікації ділових ігор [5; 8]. За призначенням ділові ігри діляться на навчальні і дослідницькі. Перші застосовуються для імітаційного моделювання в навчальному процесі реальних процесів і явищ, що є об'єктом вивчення. Другі застосовуються для імітаційного моделювання

не тільки діючих, але й об'єктів, що проектуються, з метою проведення їх експериментального дослідження.

Під час ділових ігор учасник повинен виконувати такі дії, які він виконуватиме в реальних умовах виробництва. Ця особливість ділової гри дає змогу:

- не боятися негативних результатів будь-яких правильних дій;
- значно прискорювати або затримувати реальні процеси;
- кілька разів повторювати певні дії для закріплення навичок;

– створювати учасникам ділової гри робочу атмосферу, при якій функціональні обов'язки виконуються учасниками в умовній (уявній) реальності.

Основними чинниками ефективності ділової гри є:

– економія часу, яка визначається як різниця між витратами на засвоєння навчальної програми традиційними методами і витратами на досягнення цієї самої мети із застосуванням ділової гри;

– можна проводити контроль знань;

– за результатами оціненої діяльності учасник ділової гри може отримати повну картину своїх особистих здібностей і професійних нахилів;

– ділова гра виконує важливі функції (навчальну, виховну, розвиваючу, профорієнтаційну), а головне є ефективним методом активізації навчання [5; 8].

Неоднозначність рішень, наявність невизначеності в комунікативно – ігровій ситуації забезпечує проблемний характер гри і виявлення особистості учасників. При цьому важливо в конструкції гри закласти можливості для кожного учасника приймати рішення. Необхідно надати свободу вибору рішень, використовуючи при цьому різні стимули, що забезпечують активність гравців та концентрують їхню увагу на результатах гри. Ефект ділової гри буде мінімальним, якщо не продумана в ході її підготовки послідовність дій та форми взаємодії гравців; недостатньою є драматизація подій; не є заданим перелік рішень; незрозуміло як здійснюється реагування на прийняття рішення; не автоматизовані рутинні операції, хід гри потребує постійного втручання ведучого [6, с. 34].

Враховуючи це, потрібно пам'ятати, що хід гри та її результативність багато в чому залежать від того, наскільки чітко представлені етапи розробки гри: проблематизація; визначення призначення гри, формування цілі; аналіз закономірностей зв'язків, відношень комунікативно-ігрової ситуації, що складає серцевину ділової гри; створення сценарного плану; визначення переліку рішень, що допустимі у гри; деталізація сценічного плану; формування правил, розподіл ролей між учасниками гри; критерії оцінки результатів гри ;підведення підсумків гри.

У ході підготовки гри студентів доцільно ознайомлювати з основними, труднощами що можуть мати місце в конкретній комунікативній ситуації. Ці труднощі визначаються різними факторами, що є наслідком імітації реальних процесів та індивідуальних особливостей учасників ділової гри.

Після закінчення ділової гри підбиваються підсумки та обговорюються отримані результати, оцінюється їхня ефективність. Показниками ефективності ділової гри виступають: зниження егоцентричних тенденцій у поведінці та мисленні; загострення соціального відчуття; зниження нормативного самоконтролю; закріплення установки на сприйняття нової інформації; прийняття точки зору іншого; зняття стереотипів; актуалізація творчого потенціалу; підвищення адекватності само- і взаємооцінок.

Зрозуміло, що не можна засновувати всі заняття лише на ігрових методах, бо певний інформаційний зміст не буде засвоєно. Практика показала, що успішно приймати участь в ділових іграх можуть тільки ті студенти, які не просто заучують навчальний матеріал, а навчаються за допомогою вдумливого осмислення і творчого підходу до навчального матеріалу.

Питання про активізацію студентів в процесі навчання ставився ще передовими вченими в XVIII – XIX століття, які говорили більше про розумову активність. Так Ж.Ж. Руссо [11] вважав, що трудова активність є важливим фактором розвитку розуму, але шляхи зв'язку трудової та розумової активності ще не визначались. В кінці XIX століття, в зв'язку з розвитком індустрії, широко розгорнулося рух, спрямований на розвиток активності, був висунутий метод навчання з орієнтацією на механічне засвоєння навичок праці. Джон Дьюї [4], відкидаючи необхідність засвоєння систематичних знань, фактично дбав про розумову культуру, пов'язану з пристосуванням до навколишньої дійсності, з методом спроб і помилок.

Вивчення педагогічної літератури показує, що зараз педагоги зайняті інтенсивним пошуком шляхів, які забезпечать більш високу якість освіти випускників вузів. Це може бути досягнуто шляхом активного залучення студентів до навчального процесу.

Ще одним методом активного навчання є метод групових дискусій. Він поєднує окремі властивості і функції тестів та ділових ігор. Суть цього методу полягає в тому, що багатьом випробуваним дається однакове завдання, яке вони повинні виконати спочатку індивідуально і відповідно зафіксувати. Потім випробувані за допомогою групового обговорення повинні прийняти спільне рішення.

Проаналізувавши індивідуальні та колективні рішення, а також поведінку учасників дискусії, керівник (або група експертів) може оцінити як індивідуальний потенціал випробуваних, так і їх

здатності аргументовано відстоювати свою точку зору, переконувати інших в її правильності. Учасники групової дискусії набувають навички колективної взаємодії [103].

У 1920-ті роки була проведена розробка даної теорії і висунутий "метод проектів" – система навчання, при якій студенти набувають знання в процесі планування і виконання поступово ускладнюються практичних завдань (проектів). За визначенням проект – це сукупність певних дій, документів, попередніх текстів, задум для створення реального об'єкта, предмета, створення різного роду теоретичного продукту, це завжди творча діяльність.

В основі методу проектів лежить розвиток пізнавальних, творчих навичок студентів, умінь самостійно конструювати свої знання, умінь орієнтуватися в інформаційному просторі, розвиток критичного мислення. Одним з основних вимог, що пред'являються до використання методу проектів, є наявність вагомої у дослідницькому, творчому плані проблеми, що вимагає інтегрованого знання, дослідницького пошуку її вирішення. Крім того очевидна необхідність самостійної діяльності студентів, а також наявність у них базових знань з різних сфер в рамках своєї спеціальності для роботи над проектом.

Застосування методу проектів у навчанні неможливо без залучення дослідницьких методів, таких як – визначення проблеми, що впливають з неї завдань дослідження, висунення гіпотези їх вирішення, обговорення методів дослідження; без аналізу отриманих даних.

Сучасна гуманітарна освіта орієнтована на виявлення особистісної самостійності. Ще одним методом, що дозволяє вирішити дані проблеми, є метод відеофільмів. Як і будь-який інший метод, ігрові навчальні відеофільми мають свої переваги і недоліки. До переваг відноситься можливість змінити матеріали відповідно до навчального курсу, динамічність подачі матеріалу, а також комбінований спосіб сприйняття інформації слухачами (через зір і слух одночасно). Це забезпечує можливість передачі значно більшої інформації при зниженні навантаження на викладача. До недоліків же можна зарахувати відносно низьку інформаційну насиченість матеріалів, необхідність наявності відеоапаратури у ВНЗ в достатній кількості.

В останні десятиліття широке застосування отримав метод (вивчення) конкретної ситуації. У ньому найбільш повно втілено ситуаційний підхід до управління. Головна ідея цього підходу полягає в тому, що дії співробітників повинні виходити з конкретної ситуації, враховувати її найважливіші параметри та їх зміни. Ділова ситуація – це імітація, ідеальне відображення реальної ситуації з життя або ж штучно створена ситуація, що відтворює типові проблеми. Ділова ситуація повинна бути близька до реальності, оскільки без цього неможливо домогтися природності дій учасників. Існує кілька типів конкретних ситуацій (кейсів) [5, с. 342]. З точки зору результату гри вони діляться на проблемні та проектні. У проблемних ситуаціях результатом дії є визначення та формулювання основної проблеми і, головне, оцінка складності її вирішення.

За джерела інформації кейси поділяються на ті, які:

- описують реальні ситуації;
- штучно створені в навчальних цілях або для опрацювання гіпотетичних проблем, які можуть виникнути.

За допомогою методу конкретної ситуації виробляються вміння і навички самостійної роботи, такі як: індивідуальне та групове прийняття рішення поставлених завдань. Такого роду здібності якраз дуже потрібні в самостійної діяльності фахівця, оскільки йому безперервно доводиться приймати нестандартні рішення, викликані змінами стану справ. Метод конкретної ситуації розвиває у студентів широту і гнучкість мислення, допомагає навчити їх вмінню раціонально використовувати інформацію, самостійно аналізувати факти, відчувати її, критично розглядати різні точки зору, обговорювати і захищати власну позицію, бути готовим до застосування різних засобів і методів, знаходити оптимальні вирішення питань.

Висновки. Активні методи навчання є одним з найбільш перспективних шляхів вдосконалення процесу організації роботи студентів, заснованому на принципах проблемності та моделювання, що відрізняють їх від традиційних методів вузівської освіти. Використання активних методів навчання сприяє скороченню відведеного на вивчення часу й ефективнішому засвоєнню навчального матеріалу, розвитку творчого мислення, підвищує професійність підготовки майбутніх фахівців.

Використані джерела

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения. Общедагогический аспект / Ю.К. Бабанский. – М.: Педагогика, 1977. – 254с.
2. Голант Е.Я. О развитии самостоятельности и творческой активности учащихся в процессе обучения / Е.Я. Голант // Воспитание познавательной активности и самостоятельности учащихся. – Вып. 67. – Сб. 2, ч. 1. – Казань, 1969. – С. 32 – 44.
3. Данилов М.А. Дидактика / М.А. Данилов, Б.П. Есипов. – М.: Акад. пед. наук, 1957. – 519с.
4. Дьюи Дж. Беседы о педагогике: Контуры теории концентрации / Д. Дьюи. – Нью-Йорк, 1984. – 231 с.

5. Казанцев А.К. Практический менеджмент в деловых играх, хозяйственных ситуациях, задачах и тестах: Учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по экономич. спец. и направлениям / А.К. Казанцев, В.И. Подлесных, Л.С. Серова. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 367с.
6. Критерии и показатели готовности школьников к профессиональному самоопределению: Метод. пособие / Под ред. С.Н. Чистяковой, А.Я. Журкиной. – М.: Филология, 1997. – 80 с.
7. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения / И.Я. Лернер. – М.: Педагогика, 1981. – 185 с.
8. Матросова Л.Н. Деловая игра в подготовке учителя / Л.Н. Матросова. – М.: Магистр, 1996. – 134 с.
9. Паламарчук В.Ф. Школа учит мыслить: пособие для учителей / В.Ф. Паламарчук. – М.: "Просвещение", 1979. – 144 с.
10. Петровский А.В. Роль фантазии в развитии личности / А.В. Петровский. – М.: Знание, 1961. – 47 с.
11. Руссо Ж.Ж. Эмиль, или о воспитании / Ж.Ж. Руссо. – СПб, 1913. – 263 с.
12. Сейтишев А.П. Профессиональная направленность личности: Теория и практика воспитания / А.П. Сейтишев. – Алма-Ата: Наука, 1990. – 336 с.
13. Якобсон П.М. Психологические проблемы мотивации поведения человека / П.М. Якобсон. – М.: Просвещение, 1969. – 317 с.

Minko N., Bogdan T.

USING OF ACTIVE METHODS IN TEACHING DURING TRAINING OF FUTURE TEACHERS

This article analyzes the main methods of enhance student's training, technique and especially their using is considered. Just active teaching methods help students to open up as a person, is a condition for training of a competitive specialist, allow students to acquire skills in classes, because they attract students to solve the problems, which are closed maximally to future learning activities. Non-traditional forms of students' training activity are characterized by flexibility, variability of structure and are designed to enhance cognitive-practical activities of students.

Formation and further development of logical, technical and design thinking enables students to carry out educational tasks at each stage of training, to create conditions for attracting students to the systematic productive work with elements of creativity, to form by students understanding of importance of self-assessment in their capabilities, the ability to learn new creative possibilities in various activities.

When choosing forms and methods of working with students in the classes is advisable to pay special attention to using of means that activate the student, his logical, technical thinking (business games, role playing, analyzing specific production situations, the problem of presentation).

Special attention should be paid to the development of independent creative abilities of students, because owing to creative work in full value professional interests and inclinations are shown.

As an effective method of student potential is a business game as a form of cognitive activity used in the classes to model real mechanisms and processes.

In the article the classification, problems and peculiarities of business games are explicated. As a productive active learning method is a method of group discussions, combining individual properties and function of tests and business games.

The development of cognitive and creative students' skills, abilities to independently constructing of their knowledge, skills to navigate the information space, the development of critical thinking provides the use of projects method. Being as an interactive teaching methods a case method ensures the development of theoretical principles and practical using of mastering the material, it is equally important that the analysis of the situation quite affects the consciousness of students, contributes their maturation, creates positive interest and motivation to learn. Practice shows that the efficiency of active methods surpasses traditional training methods.

Key words: *active methods, role play, group discussions method, project method, video method, case method.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 378.134.57

Повечера І.В., Репа Р.П.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглядаються теоретико-методологічні аспекти підготовки майбутніх учителів технологій до інноваційної педагогічної діяльності з застосування інформаційно-комунікаційних технологій, визначаються етапи інноваційного процесу та дається характеристика діяльності викладачів та студентів на кожному з цих етапів.

У розкритті цього питання автор акцентує увагу на необхідності створення системи підготовки майбутніх учителів технологій до інноваційної педагогічної діяльності з застосування інформаційно-комунікаційних технологій, використання якої сприятиме усвідомленому засвоєнню нових знань і способів дій, забезпечуватиме поступовий перехід від одного рівня розвитку до іншого, більш високого і творчого. Доведено, що в умовах вищих навчальних закладів існує реальна можливість для ефективного формування готовності студентів до інноваційної педагогічної діяльності.

Ключові слова: інноваційна педагогічна діяльність, інновації, інноваційні процеси, інформаційно-комунікаційні технології.

Постановка проблеми. Перед педагогічною освітою поставлене завдання підготовки компетентного фахівця, тобто такого, який володіє не лише знаннями, вміннями й навичками, а й відповідними ціннісними орієнтаціями, особистісними якостями й досвідом їх використання для ефективного розв'язування поставлених завдань. Виникла суперечність між цілісністю культури і технологією її фрагментарного відтворення через знаннєвий тип навчання. У цій ситуації загострюються суперечності між неперервно зростаючим обсягом знань, необхідних людині, і обмеженими (в рамках традиційних освітніх систем) умовами для оволодіння ними. Науковці (Д. Алфімов, О. Коберник, С. Мамрич, В. Носков та ін.) констатують факт, що традиційна система освіти не справляється повною мірою із завданням підготовки особистості до того, щоб бути активним і мобільним суб'єктом на ринку праці в умовах інформаційного суспільства.

Проблема інновацій турбує науковців різних галузей науки, які вважають, що головним чинником стійкого економічного розвитку країни є впровадження науково-технічних інновацій, тобто застосування нових, більш продуктивних технологій, які суттєво змінюють обсяги та якість виробництва і життєдіяльності людини. Нововведення, або інновації, на сучасному етапі розвитку суспільства характерні для будь-якої професійної діяльності людини і тому природно стають предметом вивчення, аналізу і впровадження. Інновації в освіті самі по собі не виникають, вони є результатом наукових пошуків, передового педагогічного досвіду окремих учителів і педагогічних колективів, їхньої педагогічної діяльності, а також результатом численних наукових досліджень, що здійснюються в сучасній педагогіці.

Аналіз сучасних досліджень. У нинішній ситуації функціонування системи освіти можливе лише за умови розвитку в ній інноваційних процесів. Інновація не зводиться лише до оновлення, вона є перетворенням нових знань на технології, методології освітнього процесу, що адекватні культурно-суспільним вимогам сучасного інформаційного суспільства.

Основні методологічні й теоретичні положення педагогічної інноватики визначені в працях І. Беха, Ю. Гільбуха, І. Дичківської, В. Сластьоніна та інших. Питання проектування педагогічних систем, процесів і технологій розглянуті в працях В. Беспалька, М. Кларіна, О. Коберника та інших. Завдяки їхнім дослідженням у межах педагогічної інноватики формується відповідний термінологічний апарат, до складу якого входять поняття інноваційний процес, інноваційна діяльність, інноваційна політика, інноваційний потенціал, інноваційне середовище тощо.

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних аспектів підготовки майбутніх учителів технологій до інноваційної педагогічної діяльності з застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Поняття "інноваційна діяльність" увійшло в науковий обіг у 70-х роках ХХ століття спочатку стосовно до економіки, а потім і до інших сфер життєдіяльності людини. Його трактування не обмежується тільки вузьким семантичним смислом, пов'язаним з поняттями

створення, впровадження та розповсюдження нового, а має декілька додаткових відтінків значення, а саме:

- інноваційній діяльності характерна властивість цілісності, масштабності, глобальності нововведення, яке запроваджується;
- інноваційна діяльність повинна володіти перманентністю, невичерпністю оновлень і трансформації;
- інноваційна діяльність – це еволюційний процес у якійсь галузі, оскільки створення нового завжди базується на якомусь фундаменті, що був на практиці [1].

Стосовно педагогічного процесу інновація означає введення нового в цілі, зміст, методи та форми навчання і виховання, організацію спільної діяльності вчителя та учнів. Із 80-х років ХХ століття в педагогіці проблема інновацій і її понятійне забезпечення стали предметом спеціальних досліджень.

Інноваційні процеси в освіті зумовлені низкою об'єктивних суперечностей, а саме: невідповідністю старих методів навчання, виховання й розвитку особистості новим умовам життя; суперечністю між великою кількістю нової інформації та обмеженнями навчально-виховного процесу. Незадоволення педагога станом викладання спонукає до пошуків нового.

Педагогічна інновація – нововведення в педагогічну діяльність, зміни в змісті і технології навчання і виховання, що мають на меті підвищення їх ефективності. Отже, інноваційний процес полягає у формуванні та розвитку змісту й організації нового. В цілому під інноваційним освітнім процесом розуміється комплексна діяльність щодо створення (народження, розробки), освоєння, використання та розповсюдження нововведень у сфері освіти.

Питанням інноваційної діяльності педагога присвячені праці А. Вірковського [1], І. Дичковської [2], О. Коберника [3], Л. Машкіної [5], В. Стрельнікова [6]. Науковці наголошують, що "в умовах становлення особистісно-орієнтованої парадигми в галузі освіти для реалізації активності вчителя та його інноваційної діяльності існують певні можливості" [2, с. 104].

Дослідник В. Лазарев пропонує характеристику етапів розвитку інноваційного процесу [4]. У ній виокремлюють наступні дії: визначення потреби в змінах; збір інформації та аналіз ситуації; попередній вибір або самостійна розробка нововведення; ухвалення рішення про впровадження (освоєння); власне саме впровадження, включаючи пробне використання нововведення; інституалізація або тривале використання нововведення, в процесі якого воно стає елементом повсякденної практики.

Сукупність усіх цих етапів утворює одиничний інноваційний цикл. Інновації в освіті вважаються нововведеннями, спеціально спроектованими, розробленими або випадково відкритими в порядку педагогічної ініціативи. Як зміст інновації можуть виступати: науково-теоретичне знання певної новизни, нові ефективні освітні технології, виконаний у вигляді технологічного опису проект ефективного інноваційного педагогічного досвіду, готового до впровадження. Нововведення – це нові якісні стани навчально-виховного процесу, що формуються під час упровадження в практику досягнень педагогічної і психологічної наук, під час використання передового педагогічного досвіду.

Якщо додержуватись поетапності, що запропонована в трактуванні інноваційного процесу В. Лазаревим, то слід почати з визначення потреби в змінах у педагогічній діяльності сучасного вчителя, який працює в умовах інформаційного суспільства. Дійсно, величезний потік інформації, що оточує нас сьогодні, вимагає нових підходів щодо формування інтересу в учнів до навчання та самоосвіти. Розвиток науки і техніки відкриває учасникам навчального процесу нові форми комунікації, нові типи вирішення абстрактних і конкретних завдань, перетворюючи вчителя з авторитарного транслятора готових ідей у натхненника інтелектуального та творчого потенціалу учнів.

У своїх дослідженнях ми дотримуємось положення про те, що нововведення й інновація відображають зміст і організацію нового: інноваційний процес – це формування й розвиток змісту й організації нового. Інноваційні процеси необхідно свідомо проектувати, а потім упроваджувати їх у наявні структури досвіду, здійснюючи тим самим крок розвитку. Тому має сенс говорити про два взаємозалежні режими роботи системи освіти – режим функціонування і режим розвитку.

Важливим завданням педагогічних ВНЗ є підготовка студентів до впровадження інноваційних технологій навчання та виховання. Аналіз педагогічної літератури дав змогу зробити висновок, що інноваційна освітня технологія – це сукупність взаємопов'язаних елементів – змісту, методів, прийомів і форм навчальної діяльності, що характеризується новизною; результатом її упровадження є суттєве підвищення ефективності навчально-виховного процесу. До інноваційних технологій навчання, що дістали найбільше поширення на практиці, науковці відносять такі: ігрові технології, проектні технології, "метод мозкового штурму", дослідницькі технології, дискусійні технології [4].

Прикладом конкретних інноваційних розробок і підходів до вирішення важливих проблем вищої освіти є інноваційна розробка "Методична система підготовки та підвищення кваліфікації вчителів щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі за програмою Intel "Навчання для майбутнього", метою якої є впровадження в навчальний процес моделі підготовки та підвищення кваліфікації вчителів щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в системі післядипломної педагогічної освіти та педагогічних університетах.

З 2006 року в експерименті за цією методикою, беруть участь викладачі та студенти випускних курсів Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, які вивчають предмет "Методика використання комп'ютерної техніки при викладанні предметів шкільного курсу". В межах цього курсу студенти створюють навчальні проекти, що сприяють розвитку в учнів навичок мислення високого рівня. Наші дослідження були спрямовані на оцінку рівня навчальних досягнень студентів та успішності проходження педагогічної практики в школах міста та області.

Оцінювалась діяльність студентів під час аудиторної роботи та аналізу результатів роботи проведення уроків під час педагогічної практики за такими напрямками:

- 1) бажанням продуктивно й активно використовувати різні види інформаційно-комунікаційних технологій в педагогічній діяльності;
- 2) ставленням до педагогічної діяльності і навчання взагалі;
- 3) прагненням оволодіти знаннями та вміннями використовувати різні інформаційно-комунікаційні технології при вирішенні завдань педагогічної діяльності;
- 4) необхідністю опрацювання інформаційних джерел з питань інновацій педагогічної діяльності.

Дослідження проведене серед студентів четвертого курсу показало, що 86,5 % осіб виявили бажання використовувати різні види інформаційно-комунікаційних технологій в педагогічній діяльності; 42,6 % опитаних зазначили, що покращення ставлення до педагогічної діяльності і навчання взагалі; 80,28 % осіб використовували різні види інформаційно-комунікаційних технологій при вирішенні завдань педагогічної діяльності; 70,4 % осіб виявили стійкий інтерес до опрацювання інформаційних джерел з питань інновацій педагогічної діяльності.

Проведений аналіз виявив таку цікаву деталь: студент, який успішно вивчив дисципліну "Методика використання комп'ютерної техніки при викладанні предметів шкільного курсу" намагається навчатись і далі новим методам, які можна використовувати в навчанні, а також демонструє ефективність використання ІКТ у процесі роботи з учнями на практиці в школі. Студент, який навчається задовільно приділяє менше уваги інноваційній діяльності та вважає, що традиційних методів навчання цілком достатньо.

Проведене нами дослідження дозволяє зрозуміти, наскільки майбутні педагоги задоволені змінами, що відбуваються в системі освіти, чи відчують вони позитивні зрушення у своєму навчанні. Результати опитування виявили закономірність: чим активніші ми навчаємо майбутніх вчителів інноваційній педагогічній діяльності, тим більше серед них тих, що успішно використовують ІКТ на практиці в школі, а далі і в майбутній професійній діяльності.

Висновки. Стратегія інноваційного розвитку системи педагогічної освіти має розроблятися як складова єдиної державної інноваційної освітньої політики, що визначить її пріоритетні напрями, суб'єкти та об'єкти перетворень, джерела й механізм інвестування трансформаційних процесів у педагогічній освіті. Проблема модернізації освіти, як і будь-яка масштабна соціальна проблема, не може бути вирішена, якщо робити ставку на окремих творчих, інноваційно налаштованих людей. Необхідно налагодити процес управління формуванням і розвитком інноваційної культури педагогів, створити відповідний соціально-професійний і психологічний механізм.

Науковий аналіз проблеми готовності майбутніх учителів технологій до інноваційної педагогічної діяльності у вищій школі показав, що вона є пріоритетною в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених та має сприяти перегляду теоретичних та методичних засад підготовки фахівців у вищих навчальних закладах. Крім того, при реалізації нових підходів до змісту підготовки майбутніх учителів технологій, саме інноваційна діяльність виступає визначальним чинником майбутньої професійної діяльності студентів та їх творчих здобутків. Доведено, що в умовах вищих навчальних закладів існує реальна можливість для ефективного формування готовності студентів до інноваційної педагогічної діяльності засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Використані джерела

1. Вірковський А. П. Інноваційна діяльність педагога і студента як умова формування інноваційної культури / А. П. Вірковський // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Випуск 24, 2005. – С. 49-52.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
3. Коберник О. М. Формування у студентів готовності до впровадження інноваційних педагогічних технологій / Олександр Коберник // Педагогіка і психологія професійної освіти: Науково-методичний журнал. – 2002. – №4. – С.104-110.
4. Лазарев В.С. Управление нововведениями – путь к развитию школы / В.С. Лазарев // Сельская школа. – 2004. – № 1. – С.16.

5. Машкіна Л. А. Підготовка студентів до впровадження педагогічних інновацій в дошкільних закладах: Монографія (За наук.ред. Т.І.Поніманської) / Машкіна Л. А. – Хмельницький: ТОВ НВП "Еврика", 2004. – 204 с.
6. Стрельников В.Ю. Педагогічні основи забезпечення особистісного і професійного розвитку студентів засобами інноваційних технологій навчання / Стрельников В. Ю.– Полтава: РВВ ПУСКУ, 2002. – Кн. 2. – 230 с.

Povechera I., Repa R.

TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF TECHNOLOGIES TO THE INNOVATIVE PEDAGOGICAL ACTIVITY WITH THE USAGE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

The article considers theoretical and methodological aspects of preparing future teachers of Technologies for innovative pedagogical activity with the usage of information and communication technologies, defines the stages of the innovation process and describes the activities of teachers and students at each of these stages.

In an innovative educational activities it is possible to distinguish the following steps: determining the need for changes; information gathering and analysis; pre-selection or independent development of innovation; making decision on implementation (development); in fact it is the implementation, including trial use of innovation; institutionalization or prolonged use of innovation, during which it becomes part of everyday practice.

The combination of all these stages forms a single innovation cycle. Innovations in education are considered innovations specifically designed, developed or accidentally open in the manner of educational initiatives. The content of innovation may be: scientific and theoretical knowledge of a novelty, new effective educational technologies, designed as a technological description of the project effective innovative teaching experience, ready for implementation. Innovation is a new qualitative state of the educational process, formed during the introduction of achievements of pedagogical and psychological sciences, using advanced teaching experience.

Innovation reflects the content and organization of new, the innovative process is the formation and development of content and new. Innovation processes must be deliberately designed and then implemented into existing structures of experience, thus making a step to development. So it makes sense to talk about two interrelated modes of education – the mode of operation and mode of development.

In disclosing of this issue the author emphasizes the need to create a system of training of future teachers of Technologies for innovative educational activities with the usage of information and communication technologies, the usage of which will contribute to conscious assimilation of new knowledge and ways of action, will provide a gradual transition from one level of development to another, higher and creative. It is proved that in conditions of higher educational institutions there is a real opportunity for the efficient formation of readiness of students to innovative pedagogical activity.

Key words: *innovative pedagogical activity, innovations, innovative processes, information and communication technologies.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 37.091.12:62/64-051:37.015.31

Пономаренко Д.С., Полетай О.М.

ПРО ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЇ ДО РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ

У статті проведено аналіз психолого-педагогічної літератури щодо дослідження впливу роботи вчителя технологій на формування творчої особистості дитини в її навчально-виховній взаємодії з педагогом. Проаналізовані погляди науковців на складові професійної підготовки, а саме: теоретичні знання з психолого-педагогічного циклу, фахові знання та вміння, практична підготовка у вигляді пропедевтичних і педагогічних практик. Аналіз передового педагогічного досвіду викладання трудового навчання показав необхідність в застосуванні різних методів розвитку творчих здібностей та різних підходів до організації навчальної та трудової діяльності учнів.

Ключові слова: педагогічна діяльність, творчий вчитель, професійна підготовка, професійна компетенція, базові компетентності випускника вищого педагогічного закладу, педагогічна майстерність, європейський простір.

Актуальність проблеми дослідження. Ефективність роботи загально освітніх навчальних закладів у формуванні творчої особистості залежить передусім від рівня підготовленості всього педагогічного колективу, а найбільш – вчителя технологій. Навчально-виховний процес на технологічному факультеті передбачає педагогічну, методичну і фахову підготовку, яка спрямована на формування творчої соціально-адаптивної особистості, на розвиток здібності до творчості у різних сферах діяльності. Так, у Закоі України "Про освіту", наголошується, що педагогічні працівники зобов'язані забезпечувати умови для засвоєння вихованцями, учнями, навчальних програм на рівні обов'язкових вимог щодо змісту, рівня та обсягу освіти, сприяти розвитку здібностей дітей, учнів [4].

Як свідчить аналіз психолого-педагогічної літератури та наукових матеріалів, підготовка творчого вчителя до професійної діяльності набуває статусу надзвичайно актуальної проблеми. В напрямі дослідження різних аспектів формування особистості педагога, питання вдосконалення професійної підготовки фахівців у вищих педагогічних навчальних закладах та розвиток їх здібностей проводили такі науковці: А. Бойко, В. Борисов, Л. Веретенникова, Т. Воронова, М. Дьяченко, Є. Нікітіна, О. Пискун, Х. Подковко, В. Рибалка, В. Моляко, Л. Оршанський, С. Ткачук, І. Ушатикова, М. Федоров та ін.

Реформування української системи освіти відбувається у відповідності до світових тенденцій, які встановлюють пріоритет творчого розвитку і формування компетентностей особистості. Відповідно до цього змінюються традиційні підходи до змісту трудового навчання учнів. Діючі програми трудового навчання для основної школи та технологій для старшої школи характеризуються спрямованістю на реалізацію принципу варіативності. Вони складаються з інваріантних і варіативних модулів. Останні самостійно обирає вчитель залежно від матеріально-технічної бази навчального закладу, власної професійної підготовленості, традицій даного регіону та бажання учнів. Це зумовлює необхідність удосконалення процесу професійної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання, який був би готовий працювати в умовах варіативності. За певних умов організації і побудови науково-дослідницької діяльності у галузі технічної творчості (науково-пошукові гуртки, творчі виставки) творчі здібності й уміння студентів будуть розвиватися ґрунтовніше й ширше, бо лише творчому учителю під силу створити умови, в яких бі розвивалися здібності.

Потреба у висококваліфікованих педагогічних кадрах освітньої галузі "Технології" зумовлює необхідність удосконалення їх професійної підготовки в умовах навчання у вищих педагогічних закладах. Організація підготовки майбутніх учителів технології здійснюється на основі нормативних вимог і стандартів. На їх основі розробляється навчально-методичне забезпечення освітнього процесу. Підготовка майбутніх спеціалістів, зорієнтованих на розвиток рівня їх готовності до професійної діяльності, є головним напрямком в удосконаленні їх кваліфікації [3, с. 5].

Реформування освіти України природно поширюється і на педагогічну освіту. Пропагуються ідеї демократизації, європейського співтовариства, навчання впродовж життя, мобільності студентів і викладачів, компетентнісного підходу.

Професійна компетенція – це сукупність теоретичних знань із педагогіки, психології, методики викладання предмета та вмінь їх практичного використання в роботі в загальноосвітньому навчальному закладі [9, с. 11].

Необхідність модернізації вищої педагогічної освіти дозволяє виділити такі базові компетентності випускника педагогічного ВНЗ: прийняття активної життєвої і професійної позиції; орієнтація на соціальне і професійне самовизначення і самореалізацію, здатність до самоорганізації; освоєння основних професійних навиків, практичних умінь у професійній сфері; формування й володіння професійними цінностями і якостями, що відповідають загальнолюдським нормам; досягнення сучасного загальнокультурного рівня і сформованість професійної культури [12, с. 14].

В доповіді Міжнародної комісії з освіти для XXI століття "Освіта: прихований скарб" зазначається, що [9, с. 26–27]:

1. Важливість ролі вчителя повинна бути визнана суспільством, і його необхідно забезпечити необхідними повноваженнями, а також відповідними засобами для викладацької діяльності.

2. Виникає необхідність розвитку зв'язків і партнерських відносин із сім'ями, економічними підприємствами, асоціаціями, культурними діячами тощо.

3. Професійна діяльність викладачів повинна бути організована таким чином, щоб вони мали можливість удосконалювати свої знання, а також користуватися усіма досягненнями у межах різних сфер економічного, соціального і культурного життя.

4. Важливим є обмін викладачами та встановлення партнерських відносин між навчальними закладами різних країн. Завдяки цьому можна забезпечити додаткове підвищення якості освіти, а також глибше ознайомитися з іншими культурами, іншими цивілізаціями, іншим досвідом. Усі ці напрямки повинні бути предметом діалогу і навіть контрактів з організаціями викладачів, виходячи за межі суто корпоративного характеру таких форм діяльності.

На сучасному етапі формування єдиного європейського простору найголовнішими ознаками професійної підготовки вчителя-європейця має бути сконцентрованість навколо ідей демократії та інноваційного навчання. Підготовка сучасного педагога повинна відповідати вимогам, що ставляться до інноваційної діяльності, потрібне моделювання структури такої діяльності майбутнього педагога, яка формує готовність до сприйняття, розробки або використання новітніх освітніх програм, технологій та не впливає на його професійну позицію [9, с. 29].

Одним із пріоритетів навчання є прищеплення інтересу в студентів до обраної професії, розвиток умінь та навичок самостійної роботи, прагнення до творчого пошуку, оволодіння рефлексією власної діяльності тощо. Педагогічна творчість розглядається як стан педагогічної діяльності, за якого відбувається створення принципово нового в змісті, організації навчально-виховного процесу, у вирішенні науково-практичних проблем, тобто це прояв постійної різнобічної творчості. Що передбачає наявність у педагога сукупності творчих здібностей, якостей, дослідницьких умінь, серед яких важливе місце посідають ініціативність і активність, глибока увага і спостережливість, мистецтво нестандартно мислити, багата уява та інтуїція, дослідницький підхід до аналізу навчально-виховних ситуацій, розв'язання педагогічних завдань, самостійність думок і висновків.

Одне із завдань професійно-педагогічної підготовки студентів – оволодіння певним обсягом теоретичних знань з дисциплін педагогічного циклу, а також практичними вміннями і навичками для роботи в школі, формування особистісних якостей, потрібних майбутньому вчителю для співпраці з учнями. Головною ланкою у змісті педагогічної освіти є теоретичний і практичний компоненти у підготовці майбутнього вчителя. Що включає в себе опанування теорією з дисциплін педагогічного циклу, фахові дисципліни та пропедевтичну й педагогічну практику в загально освітніх закладах.

У підготовці педагога важливими є такі характеристики: професійна мотивація, фундаментальність, методологічна обґрунтованість, професійна направленість підготовки студентів, багатofункціональність, комплексність у змісті, організації, методиці та контролі, емоційна насиченість, активізація самостійної пошукової навчальної та науково-дослідної роботи студентів.

Наше суспільство зацікавлене у фахівцях, здатних самостійно діяти, приймати рішення, відповідати за їх реалізацію, адаптуватися до мінливих умов сьогодення. Педагогіка завжди прагнула відповідати вимогам прогресивного розвитку людини і суспільства [18, с. 189].

Технології підготовки майбутнього вчителя спрямовані забезпечувати суб'єктну позицію того, кого навчають, у ході його пізнавальної діяльності, орієнтувати його на постійний саморозвиток. Цьому сприяє індивідуалізація педагогічної підготовки, в результаті якої майбутній учитель працює за індивідуальною освітньою програмою, складає професійний автопортрет, учиться формулювати і забезпечувати особисту педагогічну концепцію, стратегію і тактику професійної життєдіяльності. Важливо використовувати в педагогічних дисциплінах проектні технології, вчити майбутнього вчителя створювати проекти шкіл сьогодення і завтрашнього дня, проектувати і будувати професійні стосунки. Підготовка вчителя як індивідуальності та гармонійної особистості з цілісним уявленням про професійну діяльність, яка творчо та свідомо виконує свої професійні функції, підвищує науковий та професійний рівень є одним із завдань вищої педагогічної школи.

Мета підготовки майбутніх учителів технологій визначається нормативними документами, а також одним із принципів педагогіки – принципом зв'язку навчання з практикою, з урахуванням суспільно- історичних умов, в яких учитель повинен жити та працювати. У нашому випадку слід враховувати важливість творчої праці майбутніх учителів технологій та їх здатність перетворювати світ за законами краси, вчити учнів поєднувати практичність (технічне) і красу (художню) у своїх виробках.

Мета навчання зумовлює зміст освіти, тобто систему знань, умінь і навичок, якими мусить оволодіти учень у процесі навчання в освітньому закладі певного типу, сформованість поглядів, переконань, світогляду, особистісних якостей і певного рівня розвитку пізнавальних можливостей учні. Будь-яке обґрунтування вмінь означає у той же час визначення необхідних майбутньому вчителю обсягу знань. Наприклад, вміння будувати композиції передбачає знання про види композицій, закони їх побудови тощо.

Виконання поставленого завдання на уроці передбачає розвиток вміння, тому система вмінь, що включається у мету навчання, визначається реальними життєвими проблемами, які повинен навчитися

вирішувати майбутній учитель, зокрема, формування художньо-технічного уміння в учнів основної школи. Відокремлення і аналіз умінь дозволяє одночасно визначити об'єм та зміст знань, які складають ці вміння [11, с. 72].

Орієнтація на сучасні вимоги до підготовки фахівців освітньої галузі "Технологія" призводить до суттєвих змін й несе за собою модернізацію традиційної системи їх підготовки, розробку та реалізацію нової методичної системи, що має ґрунтуватися на теоретично й експериментально обґрунтованих положеннях та бути закріпленою у відповідних нормативних документах.

Аналіз передового педагогічного досвіду викладання трудового навчання показав необхідність навчання студентів у застосуванні різних методів розвитку творчих здібностей та різних підходів до організації навчальної та трудової діяльності учнів, а саме:

1. Постійно застосовувати на заняттях трудового навчання художньо-конструкторські задачі. Під час розв'язування задач розвивається уява, просторове мислення, образотворчі навички, відчуття гармонії, гарного смаку та інші, які є необхідними для загального розвитку творчої особистості [16, с. 26].

2. Проводити заняття практичного характеру, на яких учні виготовляють різні вироби з природних матеріалів. Тому, що природний матеріал активізує уяву учнів, змушує їх переживати естетичні переживання, викликає потребу в творчому збагаченні [14, с. 6].

3. Використовувати на уроках трудового навчання технічну документацію з неповними даними, як засіб розвитку творчих здібностей учнів. Тому, що технічна документація регламентує діяльність учнів [17, с. 29].

4. Практикувати на заняттях трудового навчання колективне обговорення індивідуальних творчих завдань. Колектив спонукає учня до більш активної діяльності. Колективне обговорення індивідуальних завдань сприяє підвищенню мотивації та уваги учнів до виконання своїх творчих завдань. Вчитель при цьому може організувати змагання на досягнення кращих результатів [12, с. 15].

5. Оздоблювати вироби, які виготовляють учні. Учні, виготовляючи виріб, прагнуть надати йому красивого вигляду. Для цього вчитель дає їм завдання, що полягає у розробці орнаменту, форми, способу оздоблення свого майбутнього виробу [13, с. 9].

При виборі форм та методів роботи з учнями на уроці особливу увагу необхідно звертати на застосування засобів, що активізують самого учня: ділові, рольові ігри, аналіз конкретних виробничих ситуацій, проблемний виклад матеріалу та інші. При цьому особливу увагу треба звертати на розвиток самостійності творчих здібностей учнів, бо через творчість найбільш повно проявляються професійні інтереси і нахили учнів [15, с. 16].

Отже, проблема розвитку творчих здібностей учнів на уроках трудового навчання є на сучасному етапі актуальною у передовому педагогічному досвіді кращих вчителів трудового навчання, методистів, які пропонують застосовувати з цією метою різноманітні шляхи і методи. Якісна підготовка до роботи із здібними учнями є для майбутнього вчителя трудового навчання професійною необхідністю, тому що одна з його найважливіших функцій – навчати учнів створювати технічні вироби, що мають практичну цінність. Тому для майбутнього вчителя знання і володіння вміннями щодо застосування різноманітних форм, методів і засобів навчання є необхідною складовою його майбутньої професії.

Використані джерела

1. Будак В.Д. Якість педагогічної освіти – майбутнє України / В.Д. Будак // Технології неперервної освіти: проблеми, досвід, перспективи розвитку : збірник статей до традиційної IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА, 2002. – С. 3–6.
2. Волкова Е.Н. Суб'єктність педагога: теорія і практика : автореф. дис. д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна психологія" / Е.Н. Волкова. – М., 1998. – 50 с.
3. Гурін Р.С. Підготовка майбутнього вчителя гуманітарного профілю до застосування нових інформ. технологій у навч. процесі загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Р.С. Гурін. – О., 2004. – 21 с.
4. Закон України "Про освіту" (1991, 1996) // Відомості Верховної ради України. – 1996. – № 21.
5. Зязюн І.А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти / І.А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І.А. Зязюна. – К. : Віпол, 2000. – 636 с.
6. Ковальчук В.Ю. Модернізація професійної та світоглядно-методологічної підготовки сучасного вчителя : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / В.Ю. Ковальчук. – К., 2006. – 34 с.
7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О.В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
8. Наказ МОНУ "Про затвердження Концептуальних засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір" № 998 від 31.12.2004 р.
9. Образование: сокрытое сокровище (Learning: The Treasure Within) Основные положения Доклада Международной комиссии по образованию для XXI века. – Издательство ЮНЕСКО, 1996. – 31 с. – (Электронная версия основных положений Доклада подготовлена МОО ВПП ЮНЕСКО "Информация для всех" в 2007 году).
10. Семченко Н.О. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Н.О. Семченко – Х., 2005. – 20 с.

11. Хищенко О. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів технологій / О. Хищенко // Технологічна освіта: досвід, перспективи, проблеми. – 2010. – № 6. – С. 67–74.
12. Дидактичні засоби і навчальна техніка. Комплексна програма державної національної програми "Освіта. (Україна ХХІ століття)". Проект. Укл. В.П. Волинський, А.М. Гуржій, Г.О. Козлакова. – К. : ІСДО, 1994. – 40 с.; 1981. – №11. – С. 13 – 19.
13. Дубова Н. Мотивація творчої діяльності учнів на уроках обслуговуючої праці / Н. Дубова // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2004. – №2. – С. 8 – 10.
14. Зайцева О. Творча діяльність як засіб розвитку професійних інтересів школи у процесі трудового навчання / О. Зайцева // Трудова підготовка в закладах освіти. – 1999. – № 1. – С. 5 – 8.
15. Лернер И.А. Дидактические основы методов обучения / И.А. Лернер – М.: Педагогіка, 1981. – 185 с.
16. Морев О. Формування загальнонавчальних умінь у різних дидактичних системах трудового навчання / О. Морев // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2005. – №5. – С. 51 – 53.
17. Пантелеева Р. Изготовление сувениров как возможность выразить свое "Я": (педагогу дополнительного образования) / Р. Пантелеева, В. Гайнулина // Воспитание школьников. – 2004. – №4. – С. 27 – 32.
18. Подковко Х.В. Компетенції як складові компоненти розробки національної рамки кваліфікацій / Х.В. Подковко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – Чернігів: ЧНПУ. – 2011. – С. 189 – 191.
19. Ткачук С.І. Інноваційні педагогічні технології як аспект підготовки майбутніх учителів технологічної освіти до формування в учнів технологічної культури / С.І.Ткачук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – № 3. – Тернопіль, 2011. – С. 278–287.
20. Тхоржевський Д. Концепція "Трудове навчання" у 12-річній загальноосвітній школі / Д. Тхоржевський // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2001. – №. 2 – С. 3 – 5.
21. Фіцула М.М.. Педагогіка: Навчальний посібник / М.М. Фіцула – К.: Академвидав. – 2006. – 528 с.
22. Федоров М.П. Педагогічні умови підготовки студентів до роботи з обдарованими дітьми: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 / М.П. Федоров. – Луганський державний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2000. – 21 с.

Ponomarenko D., Poletay O.

ABOUT READINESS OF FUTURE TEACHERS OF TECHNOLOGIES FOR PUPILS' ABILITIES' DEVELOPMENT

The article analyzes the psychological and educational research literature on the impact of the work of Technologies teacher on formation of creative personality of the child in her or his teaching and educational interaction with the teacher. It was determined that pedagogical education is an essential tool for intellectual development of humanity. The main task of higher educational school is training of a teacher as an individual and harmonious personality with a holistic view on professional activities, who creatively and consciously performs his or her professional functions, increases scientific and professional level. Educational creative work is seen as a state of educational activities, due to which there is the formation of fundamentally new in the sense, organization of the educational process, in solving scientific problems, i.e. it is a manifestation of the constant versatile creativity.

There were analyzed the views of scientists on the components of training and competence, namely theoretical knowledge of psycho-pedagogical cycle, professional knowledge and skills and practical training as propaedeutic, educational practices. There were selected basic competences of a graduate of pedagogical universities: the adoption of active life and professional positions; focus on social and professional self-determination and self-realization, the ability to self-organization; mastering basic professional skills, practical skills in the professional field; formation and possession of professional values and qualities that correspond to universal norms; achievement of modern general cultural level and the formation of professional culture.

It is noted that the organization of future teachers of Technologies' training is based on regulatory requirements and standards. According to the documents it is developed educational and methodological support of the educational process. The training of future specialists is focused on the development of their readiness for professional activities.

Analysis of the best teaching experience of teaching labor studies showed the need to use different methods of developing creative abilities and different approaches to organizing educational and labour activities of students: the use of artistic and design problems, making products from natural materials, using technical documentation with incomplete data, aesthetic decoration of products and collective discussion of individual creative tasks. Particular attention should be paid to the development of independent creative abilities of students because through creativity professional interests and inclinations of students are most fully manifested.

Key words: *educational activity, creative teacher, professional training, professional competence, basic competences of graduates of higher educational institutions, pedagogical skills, European space.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 371.378.452.56

Пригодій А.В.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ДИСЦИПЛІНИ "ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ"

У статті розкриті особливості організації науково-дослідної роботи студентів у межах проведення занять з дисципліни "Основи наукових досліджень". Виходячи з компетентнісного підходу у професійному становленні майбутніх учителів технологій доведена необхідність індивідуальному підбору завдань, їх практико-орієнтованій спрямованості та актуалізації самостійної роботи студентів. Ці аспекти організації професійної підготовки студентів впливають на вибір основних видів освітніх технологій: практична складова – діяльно-орієнтоване навчання студентів; особистісна складова – особистісно-орієнтоване навчання; самоосвітня складова – дослідницьке навчання або адаптивна технологія.

Ключові слова: дослідницьке навчання, науково-дослідна робота студентів, основи наукових досліджень, учитель технологій.

Постановка проблеми. Сучасний стан економіки характеризується процесом швидкого оновлення техніки та технологій, що сприяє постійному збільшенню інформації як в сфері соціально-трудових відносин, так й в інших сферах життєдіяльності людини. Це ставить перед системою професійної освіти важливе завдання – підготовку ініціативних, творчих фахівців, які здатні самостійно адаптуватися до мінливих умов ринку праці і швидко знаходити раціональні рішення на основі існуючих матеріальних та інформаційних ресурсів.

Підготовка до майбутньої професійної діяльності розпочинається в загальноосвітніх навчальних закладах. Функції такої підготовки в основному покладено на технологічну освіту, яка зорієнтована на створення умов пошуку учнями способів побудови власних програм діяльності, передбачає досягнення власних цілей і результатів, а також вироблення власних принципів і норм культурно-технологічного розвитку.

"Технології", як інтеграційна освітня галузь спрямована на формування і розвиток технологічної, екологічної та економічної культури особистості учнів через розвиток творчого технологічного мислення, комплексу технологічних здібностей і якостей особистості. Досягнення поставленої мети можливо лише за умови постійного включення учнів в дослідну, конструкторсько-перетворюючу, прогностичну діяльність під керівництвом спеціально підготовлених вчителів, що володіють вище перерахованими якостями і вміннями і здатних здійснювати їх формування та розвиток у своїх учнів.

Однак сьогодні зберігається орієнтація на виробництво і продуктивну працю, через що навчання проводиться старими репродуктивними методами. Причини такого явища криються в підготовці вчителів технології, в невмінні ними організувати і управляти проектною діяльністю учнів, а найчастіше в поганому володінні нею випускниками педагогічних вищих навчальних закладів за напрямом "Технологічна освіта".

Для виходу із ситуації необхідно підвищити дослідницьку культуру майбутніх бакалаврів і магістрів технологічної освіти в процесі їх підготовки в педагогічному навчальному закладі, щоб вони змогли творчо застосовувати різні інноваційні технології навчання і шукати нові шляхи і підходи до формування сприятливих умов для повноцінної реалізації всіх завдань технологічної освіти. Це в свою чергу можливо при ефективній організації системи науково-дослідної роботи студентів (НДРС) педагогічних вищих навчальних закладів у предметній галузі "Технології", таким чином, щоб вона враховувала її основні особливості.

Аналіз попередніх досліджень. Розвиток і вдосконалення НДРС як обов'язкового компонента системи підготовки фахівців було однією з важливих проблем педагогіки і психології. Така форма організації навчання у вищому навчальному закладі нерозривно пов'язувалася з проблемою активізації пізнавальної діяльності студентів, з формуванням їх творчого мислення, дослідницьких умінь і навичок, а також з питаннями використання проблемного навчання як засобу розвитку пізнавальної активності і самостійності студентів.

Науковій розробці цих проблем присвячені праці багатьох вчених: Г.Н. Александрова, А.Н. Алексюка, Г.С. Альтшуллера, Б.Г. Ананьєва, В.І. Андрєєва, С.І. Архангельського, Ю.К. Бабанського, В.П. Беспалька, А.А. Вербицького, П.Я. Гальперіна, Н.К. Гончарова, В.В. Давидова, В.І. Загвязінського, Л.В. Занкова, С.І. Зінов'єва, Т.А. Ільїної, Т.В. Кудрявцева, І.Я. Лернера, К.Г. Марквардта, М.І. Махмутова, Р.А. Нізамова, Н.Д. Никандрова, П.І. Пидкасистого, З.І. Равкіна, С.Я. Рубінштейна, М.Н. Скаткіна, В.А. Сластєніна, Н.Ф. Талізїна, Г.І. Щукіної та ін. У роботах цих вчених в тій чи іншій мірі розглядається проблема студентської науково-дослідної діяльності, наголошується на необхідності її розвитку як одного з важливих завдань сучасної професійної освіти вчителів.

Мета статті – обґрунтувати теоретичні засади удосконалення організації науково-дослідної роботи студентів на заняттях з дисципліни "Основи наукових досліджень".

Виклад матеріалу дослідження. Формування дослідницьких умінь студентів, як було визначено вище, не самоціль, а механізм якісного розв'язання основного завдання – підвищення якості навчання студентів, тобто одночасно з підвищенням сформованості дослідницьких умінь повинні підвищувати загальні показники вивчення дисциплін.

Таким чином, "дослідницьке вміння" – вміння використовувати певний метод дослідження для розв'язання проблеми або дослідницького завдання; система інтелектуальних і практичних умінь навчальної діяльності, які необхідні для самостійного виконання дослідження або його частини; вміння застосовувати певні прийоми наукового методу пізнання в умовах рішення навчальної проблеми у процесі виконання навчально-дослідницького завдання.

Спираючись на результати теоретичного аналізу проблеми дослідницької діяльності приходимо до висновку, що будь-яка людська діяльність – це розв'язання задач, що постійно виникають, отож і навчання, як вид діяльності вчені представляють як систему специфічних задач, що визначенні метою і змістом навчального матеріалу, і таких, які вирішуються в ході педагогічного процесу.

Оскільки одним з принципів системи організації науково-дослідної роботи студентів є безперервність їх залучення до дослідницької діяльності, починаючи з першого й закінчуючи останнім курсом навчання, то формування умінь розв'язувати дослідницькі задачі з дисциплін циклу професійної та практичної підготовки, що вивчаються на III-IV курсах університету, закладає базисну основу для творчої підготовки студентів і подальшого розвитку дослідницьких умінь майбутніх бакалаврів у навчальній і професійній діяльності. Ефективна організація формування дослідницьких умінь передбачає систему стимулювання студентів і викладачів, які беруть активну участь у її проведенні.

З метою формування і розвитку науково-дослідних умінь студентів при вивченні дисципліни "Основи наукових досліджень" заснований на застосуванні інноваційних освітніх технологій, з використанням інтерактивних методів навчання.

На заняттях враховується компетентнісний підхід у професійному становленні майбутніх учителів технологій. Тому особлива увага приділяється індивідуальному підбору завдань, їх практико-орієнтованій спрямованості та актуалізації самостійної роботи [5, с. 168].

Ці аспекти організації професійної підготовки студентів впливають на вибір основних видів освітніх технологій, що використовуються при вивченні дисципліни "Основи наукових досліджень":

По-перше, практична складова – діяльно-орієнтоване навчання студентів. Технології засновані на діяльності включають в себе аналіз ситуацій, ділові ігри, моделювання професійної діяльності в навчальному процесі, контекстне навчання; організацію професійно-орієнтованої навчально-дослідницької роботи. Дана технологія спрямована на формування системи професійних практичних умінь, що дасть можливість підготувати вчителя, здатного кваліфіковано здійснювати пошук та вирішувати професійні завдання [4, с. 87].

По-друге, особистісна складова – особистісно-орієнтоване навчання. Вивчення дисципліни передбачає можливість вибору для майбутніх учителів і подальше виконання ними різних творчих проєктів. Так, студенти можуть виконати роботу з удосконалення методики навчання учнів; організації виховної роботи; складати проєкти наукових виступів; виконати науково-дослідну роботу; виступити з доповіддю тощо [2].

По-третє, самоосвітня складова – дослідницьке навчання або адаптивна технологія, що заснована на максимальному залученні студентів в індивідуальну самостійну роботу. Забезпечується використанням завдань для самостійної роботи студентів, а також виробленням рекомендацій щодо здійснення самостійної роботи [1].

Процес навчання включає аудиторні заняття шляхом проведення практичних занять, групові та індивідуальні консультації, поточний контроль отриманих знань, використання різних форм науково-дослідницької діяльності студентів, самостійну роботу, а так проведення самоаналізу.

Формування науково-дослідних умінь студентів сприяє широке використання в ході освітнього процесу інтерактивних методик навчання. Що передбачає конструктивне залучення студентів до навчального процесу, активізацію навчально-пізнавальної діяльності [1].

Основні цілі які вирішуються при проведенні практичних занять – це закріпити у студентів основні теоретичні положення основ наукових досліджень, виробити вміння аналізу і самостійного організовувати дослідну діяльність стосовно до виниклих суперечок навчального процесу, сприяти вивченню ними необхідної літератури, в тому числі і наукових видань за темою, що розглядається на практичному занятті.

Проведення практичних занять передбачає вироблення у майбутніх учителів технологій професійної зацікавленості, розвиток у них логічно-наукового мислення, а також вироблення професійних умінь, здійснювати аналіз проблем та шукати шляхи їх подолання.

Наукова діяльність має багатовекторний інформативний характер, тому активні методи навчання є оптимальними, оскільки припускають ділове співробітництво, взаємодію, обмін інформацією, більш глибоке засвоєння матеріалу, розуміння сутності досліджуваних явищ, і як результат – отримання відповідних знань та умінь.

При проведенні практичних занять використовуються такі інтерактивні методики, як виконання творчих завдань, робота в малих групах, виступ, презентації, дискусії та інші. Неодмінною умовою успішної роботи студентів на практичних заняттях є серйозна попередня підготовка: студентам необхідно уважно ознайомитися зі своїми записами лекцій з організації наукового дослідження, вивчити і засвоїти рекомендовану по даній темі літературу, вивчити відповідні методичні рекомендації. У процесі

підготовки до занять студентам рекомендується використовувати автореферати наукових досліджень з питань теорії та методики технологічної освіти, а також теорії і методики професійної освіти.

Особлива увага приділяється організації самостійної роботи майбутніх учителів технологій, особливо в контексті аналізу наукової літератури. Уміння працювати з періодичними виданнями – одне з найважливіших професійних умінь майбутнього вчителя, вміння логічно мислити, правильно оцінювати фактичну інформацію, володіння правилами наукового викладу матеріалу.

За підсумком вивчення дисципліни з організації науково-дослідницької діяльності студентів формуються доповіді на наукові студентські конференції, проводяться "круглі столи", конференції, презентації та захист робіт.

Висновок. Для підготовки студентів до організації та проведення наукової роботи з педагогіки слід використовувати різні форм науково-дослідницької діяльності студентів, що сприяє виробленню у майбутніх учителів технологій професійної зацікавленості, розвитку логічно-наукового мислення, а також вироблення професійних умінь, здійснювати аналіз проблем та шукати шляхи їх подолання.

Використані джерела

1. Антонова О.Є. До історії становлення дослідницького навчання / О.Є. Антонова // Дослідницький компонент у діяльності загальноосвітніх навчальних закладів та позашкільних закладів освіти: ретроспектива і перспектива : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21 листопада 2013 року, м. Київ. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2013. – С. 6-13.
2. Виговська О.І. Особистісно орієнтоване навчання. Як його технологізувати? / О.І. Виговська, С.В. Рудаківська // Педагогіка толерантності. – 2000. – №4. – С. 27-33.
3. Козяр М.М. Інтерактивні методики навчання у ВНЗ / М.М. Козяр // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. праць / за ред Л.Л. Товажнянського, О.Т. Романовського. – Вип. 42 (46). – Харків: НТУ "ХПІ", 2015. – С. 284-292.
4. Найдьон В.І. Роль методичного кабінету в підвищенні професійної майстерності педагогів, забезпеченні особистісно орієнтованого підходу у навчально-виховному процесі / В.І. Найдьон // Інноваційний досвід у професійно-технічній освіті. – 2009. – № 1. – С. 83-88.
5. Пригодій М.А. Використання компетентнісного підходу при підготовці майбутніх учителів до профільного навчання учнів / М.А. Пригодій // Матеріали міжнародної наук.-практ. конф. ["Технологічний підхід у підготовці майбутніх учителів"], (Умань, 29-30 квіт. 2011 р.)"; ред. кол.: Побірченко Н.С. (гол. ред.) та ін. – Умань: ПП Жовтий, 2011. – Вип. 3. – С. 167–173.

Prygodii A.

ORGANIZATION OF STUDENTS' RESEARCH WORK AT THE LESSONS ON THE DISCIPLINE "FUNDAMENTALS OF SCIENTIFIC RESEARCH"

The article reveals the peculiarities of the students' research work at the lessons on the discipline "Fundamentals of scientific research". The necessity of selecting individual tasks, their practice-oriented directivity and updating the independent work has been proved on the basis of competence approach to the future technology teachers' professional development. These aspects of organization of students' professional training influence the choice of the main types of educational technology: firstly, the practical component – activity-oriented education of students. Technologies based on activity include the analysis of the situations, business role plays, modeling of professional activity in the education process, context studies; organization of professionally-oriented research work. This technology is aimed at creating the system of professional practical skills that will enable to train the teacher capable of efficient carrying out the research and solving the professional tasks. Secondly, the personal component – personality-oriented education. The study of the discipline provides the possibility of choice for the future teachers and further implementation of various creative projects by them. Thus, students can carry out the work on improving the methods of teaching pupils; organization of educational work; making projects of scientific presentations; perform a research work; make a report etc. Thirdly, self-education component – research studies or adaptive technology based on the maximum involvement of students in individual independent work. Using tasks for the students' independent work, and making recommendations concerning implementation of independent work are provided. Scientific activity has multi-vector informative character, therefore active teaching methods are optimal, since they suggest business cooperation, interaction, information exchange, deeper assimilation of the material, understanding the nature of the under investigation phenomena, and as a result – obtaining the relevant knowledge and skills. When conducting practical classes interactive methods such as the implementation of creative tasks, small group work, speech appearance, presentations, discussions and others are used. According to the results of studying the discipline on the organization of the students' research activity, the reports for scientific student's conferences are formed, "round tables", conferences, presentations and defense of the works are held

Key words: *research studies, students' research work, fundamentals of scientific research, technology teacher.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

СТВОРЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті проаналізовані відмінності між поняттями "освітнє середовище навчального закладу" та "освітнє інноваційне середовище". Визначено основні складові інноваційного середовища та розкрито структуру взаємопов'язаних компонентів. Обґрунтовано принципи застосування інноваційних технологій в професійній підготовці майбутніх учителів. Дослідженням встановлено, що використання інформаційного середовища у вищій школі, є забезпечення індивідуалізації навчання та швидкий пошук навчальної інформації, здійснення динамічного й систематичного контролю за допомогою комп'ютерного тестування.

Доведено, що інноваційні процеси виступають засобом, який формує якісний потенціал майбутніх учителів, як необхідний атрибут їх професійної компетентності в умовах інноваційності освітнього пошуку, забезпечення оновлення змісту освіти та створення і вдосконалення умов для розвитку й саморозвитку. Визначено основні педагогічні умови та показники ефективності освітнього інноваційного середовища.

Ключові слова: інноваційне середовище, професійна підготовка, системність, результативність, педагогічна інноватика.

Актуальність проблеми дослідження. У сучасних умовах інформатизації суспільства та модернізації системи професійної підготовки майбутніх учителів актуалізовано питання інформаційно-ресурсного забезпечення процесу становлення майбутнього педагога в освітньому середовищі професійної підготовки. Усвідомлюючи роль і значення педагога як рушійної сили освітянських реформ, вищі навчальні заклади реалізують програми інноваційного розвитку, де одним із важливих завдань визначають оновлення професійної підготовки майбутніх учителів в умовах інноваційної діяльності. Реалізація окресленого завдання є складовою пріоритетного напрямку розвитку українського суспільства, адже, як зазначається в Законі України "Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства України на 2007-2015 роки", одним з головних пріоритетів нашої держави є прагнення "побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя" [4]. Останнім часом відбувається переосмислення системи пріоритетів безперервної педагогічної освіти, у процесі якої першочергового значення набувають питання становлення учителя як суб'єкта інноваційної діяльності та засвоєння ним освітніх технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури дає можливість стверджувати, що проблема освітнього середовища висвітлюються в дослідженнях Л. Буєва, Ю. Мануйлова, Л. Новикова, Н. Селиванова, В. Петровського, І. Якиманської, В. Ясвіна. Проблеми створення освітнього простору розглядаються у працях Є. Бачинської, С. Гершунського, В. Гинецінського, Б. Єльконіна, Б. Серікова.

Питання професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до використання нових технологій висвітлювали Т.Алексєєнко, О.Березюк, М.Богданова, О.Горська, В.Євдокимов, О.Пехота.

Інноваційна діяльність в галузі освіти досліджується вченими та педагогами: І. Бех, Л. Буркова, Л. Даниленко, І. Зязюн, О. Киричук, О. Козлова, В. Кремень, В. Мадзігон, К. Макагон, С. Подмазін, В. Пінчук, О. Савченко, А. Сологуб, О. Торубара, Н. Федорова, А. Фурман, М. Ярмаченко.

Мета статті – розкрити сутність та структуру інноваційного освітнього середовища у процесі професійної підготовки майбутніх учителів вищого навчального закладу.

Виклад матеріалу. Потреба в інноваційній спрямованості педагогічної діяльності в сучасних умовах розвитку освіти викликана також необхідністю оновлення організації навчально-виховного процесу в навчальних закладах різного типу. Інноваційні педагогічні технології стають типовим явищем освітянської практики, а готовність до їх застосування – вимогою до всіх педагогів [3].

А. Каташов узагальнив різноманітні підходи до визначення поняття "освітнє середовище навчального закладу" та розглядає його як сукупність духовно-матеріальних умов функціонування закладу освіти, що забезпечують саморозвиток вільної і активної особистості, реалізацію творчого потенціалу студентів. Під "освітнім інноваційним середовищем" ми розуміємо навчальне середовище, що будується на принципах кооперації навчальної діяльності як рівноправної взаємодії студентів у

невеликих групах, що об'єднуються для вирішення загального завдання і спільними зусиллями досягають взаємної згоди.

Логічними є результати дослідження В. Ясвіна, який розуміє "освітнє середовище" як систему впливів і умов формування особистості за заданим взірцем, а також можливостей для її розвитку, що є в соціальному і просторово-предметному оточенні [8].

Л. Ващенко підкреслює, що як системне утворення інноваційне середовище окремого регіону має власну організаційно-функціональну структуру, основними складовими якого визначено: стратегію розвитку освіти регіону, тактику формування інноваційних процесів, зміст інноваційного середовища регіону, організаційне забезпечення, прогнозування розвитку освіти регіону.

А. Кух вважає, що освітнє середовище структурно складається із трьох взаємопов'язаних компонентів: суб'єктно-ресурсного, матеріально-технічного та ідейно-технологічного. Суб'єктно-ресурсний компонент визначає суб'єкти освітнього середовища студентів та умови здійснення їх суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Матеріально-технічний компонент відповідає за забезпечення освітнього середовища відповідним стандартним обладнанням. Ідейно-технологічний компонент визначає нормативні методики та технології досягнення прогнозованих результатів у навчанні [2].

Кожен освітній заклад має власний матеріально-технічний потенціал для створення інноваційного освітнього середовища. Основна увага в сучасних освітніх закладах приділяється розвитку інформаційного освітнього середовища за допомогою впровадження інформаційних технологій в освіту на всіх її рівнях.

Концепція інформаційного середовища вперше була запропонована І. Шалаєвим, який підкреслював його роль не тільки як провідника інформації, але й активного чинника впливу на учасників навчального процесу.

У контексті проведення досліджень інноваційного середовища вчені виділяють наступні принципи, а саме: 1) орієнтація на співробітництво; 2) розвиток особистісного потенціалу; 3) єдність теорії та практики; 4) принцип активності, що спонукає особистість до активної позиції у навчанні.

Спираючись на вищезначені принципи застосування інноваційних технологій найбільш оптимальними в професійній підготовці майбутніх учителів є використання форм і методів кооперативного навчання, бо саме кооперативна організація навчальної діяльності є базою для застосування нових технологій і спрямована на виховання особистості, здатної навчатися та змінюватися, співпрацювати на рівних одна з одною.

Технологія застосування інноваційних методів навчання та виховання студентів, як правило, знаходить своє відображення в організації підготовки педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах освіти. Однак і серед викладачів, які забезпечують професійну підготовку майбутніх учителів існують різні погляди на створення, опанування та використання педагогічних інновацій, а саме, як свідчить статистика: 46 % викладачів беруть участь у використанні і розповсюдженні педагогічних нововведень та підтримують їх; 54 % – намагаються реалізувати нововведення на практиці в силу суспільної думки починаючи з нормативних документів [6].

Саме інноваційні процеси виступають як такий засіб, формуючи якісний потенціал майбутніх учителів, як необхідний атрибут їх професійної компетентності в умовах інноваційності освітнього пошуку, забезпечення оновлення змісту освіти та створення і вдосконалення умов для розвитку і саморозвитку, реалізації творчих здібностей майбутнього учителя професійної підготовки.

Залежно від особливостей новації, ефективними можуть бути різні методи її реалізації. Важливо, щоб учасники інноваційного процесу мали їх у своєму арсеналі, вміли застосовувати їх залежно від ситуації. Кожен етап інноваційного процесу вимагає певної організації роботи і застосування відповідних методів. В одних випадках потрібне чітке окреслення меж ініціативи і відповідальності, в інших – творчий підхід, оперативне реагування на швидкозмінні ситуації, чіткий розподіл обов'язків та відповідальності, зрештою, необхідна гнучка організація праці задля досягнення бажаного результату. Використання інноваційних процесів є соціально значущим аспектом у підготовці майбутнього учителя [7].

Відсутність інноваційного середовища призводить до методичної невідповідності викладачів, до їх слабкої інформованості з питань педагогічних інновацій, що проявляється в недостатній методичній підготовці майбутніх учителів професійної освіти. Тільки інноваційна спрямованість формування професійних знань, умінь і навичок студентів передбачає залучення їх до діяльності зі створення, засвоєння і використання педагогічних новацій у практиці навчання та виховання майбутніх учителів, створення певного інноваційного середовища у вищій школі. Майбутній учитель професійної підготовки повинен бути підготовленим до відбору, оцінки і застосування у своїй діяльності досвіду колег чи запропонованих наукою нових ідей та методик, тобто до педагогічного моніторингу. Отже, інноваційне середовище знаходить реальне відображення у ставленні майбутніх учителів професійної підготовки до педагогічних інновацій.

Механізм інноваційних процесів, зорієнтований на підготовку майбутніх учителів до творчої діяльності, реалізує принципи свободи вибору, проблемно-ситуативної організації навчання, стимулювання самоосвіти та самостійності, принцип розвитку творчого потенціалу та морально-вольової сфери, науково-методичного супроводу.

Обґрунтування сутності інноваційного середовища породжує необхідність пошуку таких умов його організації, які будуть відповідати названим принципам і сприятимуть ефективному використанню інновацій студентами у майбутній професійній діяльності.

У контексті інноваційної стратегії навчально-виховного процесу суттєво зростає роль викладача вищого навчального закладу, який забезпечує професійну підготовку майбутнього учителя як безпосереднього носія новаторських ідей. Інноваційна діяльність стає обов'язковим компонентом педагогічної системи. Соціально-психологічна та професійна готовність викладача до творчої діяльності передбачає відкритість, багатоваріантність, гнучкість і динамізм, орієнтує на використання різноманітних форм роботи зі студентами. Викладач може виступати як автор, розробник, дослідник, користувач і пропагандист нових педагогічних технологій, теорій [1].

Успішне використання викладачем педагогічних інновацій вимагає моделювання й оптимізації процесів створення, засвоєння і застосування нових ідей та технологій. Етап створення педагогічних інновацій включає: 1) визначення нового в системі педагогічних інновацій; 2) опис, пояснення сутності педагогічного нововведення; 3) визначення сукупності об'єктивних і суб'єктивних умов для оптимальної реалізації нових ідей; 4) зіставлення пропонованого нового з прийнятими критеріями педагогічних інновацій; 5) локальне використання педагогічної інновації та її експертна оцінка.

На етапі засвоєння педагогічних інновацій важливо, щоб вони були осмислені в категоріях педагогічної науки, використані самим викладачем і передані іншим викладачам чи студентам.

Етап засвоєння передбачає: 1) педагогічний моніторинг основних ідей, концепцій, технологій, обробку матеріалу; 2) засвоєння інновації на індивідуально-творчому рівні; 3) систематизацію накопичених фактів із власного досвіду і досвіду використання інновацій іншими учителями; 4) аналіз і узагальнення отриманих результатів використання педагогічних інновацій [6].

Модернізація освітніх процесів пов'язана із створенням арсеналу новітніх інструментів накопичення, обробки та передачі освітньої інформації через інформаційні канали, серед яких – створення локальних та міжнародних освітнянських мереж, концептуальне запровадження систем відкритої освіти, реалізація ефективних моделей дистанційного навчання, розробка та застосування сучасних засобів навчання, використання можливостей ЗМІ та медіа, реалізація проектної діяльності у освітньому інформаційному просторі тощо.

І. Богданова у структурі педагогічної інноватики виділяє специфічний напрямок, орієнтований на дослідження технологічних процесів у системі освіти взагалі та в системі педагогічної освіти зокрема, що отримав назву "техноматика" [2].

Відповідно до структури інноваційного освітнього середовища визначені основні педагогічні умови його формування: 1) особистісно-орієнтовані та гуманістичні підходи до його створення з урахуванням партнерського співробітництва, поваги та довіри всіх учасників навчально-виховного процесу; 2) спрямування на розвиток і саморозвиток кожної особистості; 3) робота в творчому пошуковому режимі; 4) ефективне використання науково-методичних, матеріально-технічних та кадрових можливостей освітніх закладів регіону; 5) застосування інноваційних технологій.

Оцінка ефективності освітнього середовища здійснюється за різними показниками з урахуванням структури даного феномена. Так, А. Каташов виділяє наступні параметри: 1) результативність діяльності навчального закладу (рівень знань і загальнокультурного розвитку студентів; ступінь привабливості освітнього закладу й освітніх послуг; ступінь засвоєння нових технологій, програм, методик; взаємодія з вузами); 2) комфортність (естетика середовища, санітарно-гігієнічні, фізіологічне обґрунтування режиму роботи; наявність ситуації вибору змісту, форм освіти; соціально-психологічний мікроклімат); 3) забезпеченість навчальної діяльності (навчально-матеріальне обладнання, рівень організаційно-функціональної забезпеченості); 4) характеристика кадрового потенціалу; 5) рівень і характер управлінської діяльності [5].

На етапі запровадження педагогічних інновацій ефективними є такі форми роботи: 1) відвідання відкритої лекції викладача, який використовує передові технології навчання, з подальшим аналізом; 2) повідомлення викладачем про педагогічну знахідку, нові прийоми і способи роботи на засіданні методичного семінару; 3) використання записаних на відеомагнітофон лекцій, лабораторно-практичних занять, які проводили викладачі, ініціатори запровадження нового у процесі професійної підготовки спеціалістів; 4) виступи викладача про досвід роботи колег на основі відвідування занять, бесід, спостережень; 5) робота над навчальними посібниками, дисертаціями, монографіями з аналізом педагогічних інновацій.

Сучасною педагогічною школою накопичено великий педагогічний досвід з розробки мікродосліджень психолого-педагогічного змісту, які допомагають майбутнім учителям оцінити власну педагогічну діяльність та ефективність використання інноваційних технологій [6].

На жаль, сьогодні педагогічна освіта не задовольняє потреби сучасної школи в поширенні інновацій. Тому й зміст підготовки майбутнього учителя професійної підготовки не встигає своєчасно поповнюватись інформацією про інноваційні технології навчання.

Висновок. Об'єднання різних освітніх установ з метою забезпечення наступності підготовки висококваліфікованих кадрів з урахуванням регіональних потреб створюють умови для інноваційного навчання у вищій школі. Адже, важливою умовою функціонування інноваційного середовища у вищих педагогічних закладах освіти є психолого-педагогічна самоосвіта, одним із показників якої є самостійне вивчення викладачами та студентами відповідної літератури, що дає можливість не тільки бути

обізнаним із педагогічними пошуками, але й знаходити практичні шляхи запровадження інновацій у власну діяльність.

Перспективи подальших досліджень. Вивчення впливу різних видів інноваційного середовища у вищому педагогічному закладі освіти, що пов'язані з підготовкою висококваліфікованих компетентних майбутніх учителів професійної підготовки.

Використані джерела

1. Ващенко Л. Рівні розвитку інноваційного середовища / Л. Ващенко // Директор школи. – 2008. – № 5. – С. 3-4.
2. Богданова І.М. Професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя на основі інноваційних технологій: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Богданова І.М. – К., 2003. – 440 с.
3. Гонтаровська Н. Інноваційно-освітнє середовище як фактор розвитку особистості / Н. Гонтаровська // Директор школи. – 2008. – № 9. – С. 3-5.
4. Закон України "Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства на 2007 – 2015 роки" [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537-16>.
5. Каташов А.І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею: автореф. дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.01 / А.І. Каташов. – Луганськ, 2001. – 20 с.
6. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.; за заг. ред. О.М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
7. Слєпкань З. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: навчальний посібник / З. Слєпкань. – К.: Вища школа, 2005. – 239 с.
8. Ясвин В. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. Ясвин. – М.: Смысл, 2001. – 365 с.

Rebenok V.

CREATION OF INNOVATIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE CONTEXT OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS

The article analyzed the differences between the concepts of "educational environment of the institution" and "innovative educational environment." The main components of the innovation environment and the structure of interconnected components are disclosed. There are stated the principles of the usage of innovative technologies in the training of future teachers, ensuring the usage of forms and methods of cooperative learning, which are aimed at building personality, able to learn and change, cooperate on an equal footing with each other. It is determined that the mechanism of innovation processes focused on training of future teachers to creative activity, freedom of choice, problem-situational training, incentives and self-autonomy, creativity and moral-volitional, scientific and methodological support.

The study found that the usage of the information environment in higher education is to provide learning personalization and quick search of educational information, implementing dynamic and systematic monitoring by computer testing, as well as providing a large number of artistic and other tasks for independent work in training of future teachers.

It is proved that innovation processes are the tool that creates high-quality potential of future teachers as a necessary attribute of their professional competence in terms of innovative educational search of software update educational content and the creation and improvement of conditions for development and self-realization of creative abilities of the future teacher. It is found that the innovative direction of formation of professional knowledge and skills of students provides their involvement in activities of creation, assimilation and usage of pedagogical innovations in the practice of training and educational environment for innovation in higher education.

There are given the basic pedagogical terms of innovative environment, aimed at development and self-development of each person and efficient usage of scientific and methodological, logistical capacity of educational institutions in the region. It is highlighted the performance of educational innovation environment, providing educational performance of services, the characterization of human capacity and the level and nature of management. It is indicated that structurally innovative learning environment consists of three interrelated components.

Key words: *innovative environment, training, consistency, efficiency, pedagogical innovation.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті досліджено проблему визначення сутності та змісту лідерських якостей майбутнього педагогічного фахівця та особистості загалом. За основу дослідження були взяті наукові праці закордонних та вітчизняних учених. Також, запропоновано власне трактування поняття "лідерство": визнання права студента на рівноправну участь у спільній навчальній та громадській діяльності не тільки у якості співучасника, але й як співорганізатора, спрямовану на задоволення інтересів даного співтовариства, в його впливі на оточуючих студентів та викладачів. При чому лідерство не може бути зведено тільки до керівної діяльності.

Ключові слова: лідерство, лідерські якості, лідерські якості майбутніх вчителів.

Постановка проблеми. Питання підготовки майбутніх фахівців з лідерськими якостями має досить глибоке коріння. Очевидно, що формування таких якостей необхідно здійснювати цілеспрямовано у процесі професійної підготовки фахівців, бо це є важливою передумовою розвитку якостей майбутнього педагога. Вирішення цього питання вимагає застосування спеціальних заходів і цілеспрямованого педагогічного впливу. Таким чином, аналіз сучасних підходів є актуальним щодо даного питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Таке явище, як лідерство відоме ще з давніх-давен, бо скрізь, де утворюється суспільна група, виникає і лідерство. Як категорія соціальної психології лідерство почало вивчатися з кінця ХІХ ст. Існує визначення, що лідер (від англ. leader – ведучий) – авторитетний член організації чи соціальної групи, особистий вплив якого дозволяє йому відігравати істотну роль у соціально-політичних ситуаціях і процесах, також у регулюванні взаємовідносин у колективі, групі, суспільстві. Але головним є те, що лідер – не той, хто досягає результату будь-якою ціною, а той, хто допомагає іншим організувати ефективну взаємодію в процесі вирішення виробничих завдань. Отже, лідер – людина, яка чітко формує свою мету і знаходить прибічників, які будуть допомагати йому в самореалізації та досягненні, вже спільної, мети.

Так, за часів античності лідером вважали особу, здатну творити історію. Лідер (грец. charisma – дар, милість божа, виключна обдарованість) – це людина, що вміє будувати стосунки з групою (колективом), з конкретною людиною (індивідуальні) і з самим собою (розвивати власні якості). Вперше явище лідерства досліджувалося на початку 30-х рр. ХХ ст. у науковій школі відомого психолога Курта Левіна. Основна мета цієї школи – вивчення впливу групи на індивідуальну поведінку людини.

В англійській мові поняття "лідер" було виявлено ще в ХІІІ столітті, а похідне від нього поняття "лідерство" з'явилося значно пізніше, лише на початку минулого ХХ століття. Найімовірніше, що в цьому терміні до цього не було необхідності. Проблема лідерства як об'єкт наукової цікавості виявляється на початку ХХ століття. Відомо, що перші фундаментальні дослідження з цієї проблеми проводили К. Левін та його послідовники Р. Ліппіт, Р. Уайт у 30-ті роки ХХ ст. в США. Завдяки цим дослідженням були зроблені перші кроки до становлення основних понять, пов'язаних із цим феноменом.

Лідерство виникає як результат спілкування й взаємодії індивідів у складі групи. Воно стає складним соціально-психологічним феноменом, у якому, певним чином, проявляються найважливіші характеристики групового розвитку, що мають не тільки психологічну або емоційно-психологічну, але в першу чергу, соціальну й класову природу й сутність. Для сучасної американської соціальної психології, (що розглядає малі групи в основному як емоційно-психологічну спільність людей), є характерними спроби вивести лідерство із суто психологічних відносин між членами малих груп і протиставити його керівництву як процесу, що має винятково соціальну й політичну природу [5, с. 123-144].

Дослідженням явища лідерства також займалися філософ Фрідріх Ніцше, соціолог Габріель Тард, німецький мислитель К. Маркс. І кожен з цих діячів мав власний погляд на цю проблему. Наприклад, німецький вчений Ф. Ніцше (1844-1900) розвинув теорію лідера-надлюдини. Згідно з його концепцією лідер – вищий біологічний тип людини, що ігнорує встановлені соціальні норми, мораль та політичні цінності. У праці "Генеалогія моралі" Ф. Ніцше зазначив, що прагнення зайняти пост лідера – це природний інстинкт. Ф. Ніцше також наголосив на тому, що лідер має право ігнорувати мораль. Соціолог Габріель Тард уважав, що лідер є рушієм суспільного процесу, силою, яка спонукає та певною мірою скеровує розвиток людської історії. Німецький мислитель К. Маркс визначав лідера як особу, якій

властиві вміння, знання, авторитет, організаторський талант. Тобто лідер є виразником інтересів і волі певного класу (у часи К. Маркса таким класом був пролетаріат).

Вітчизняні науковці лише нещодавно звернули свою увагу на проблему лідерства. Особливо гостро це питання постає перед студентами педагогічних спеціальностей, бо саме майбутнім педагогам важливо мати відповідні якості. На сьогодні майже немає ґрунтовних досліджень з проблеми лідерства майбутніх педагогів. Більшість робіт в аспекті дослідження лідерства належить закордонним науковцям.

Очевидно, що у сучасних соціокультурних та економічних умовах дуже важливо спершу ретельно проаналізувати існуючий вітчизняний та закордонний досвід, а потім розробляти систему діяльності студентів, орієнтовану на розвиток їх лідерських якостей.

Формулювання мети статті. Тому метою статті є аналіз вітчизняних та закордонних підходів до лідерських якостей майбутніх педагогічних фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема підготовки майбутніх лідерів досліджується різнопланово. Зокрема цим питанням займаються педагоги, філософи, психологи, менеджери та багато інших представників різноманітних професій. Результати їхньої діяльності дозволяють уточнювати та доповнювати різні аспекти цього феномену, який настільки складний, що дати одне визначення, яке охарактеризувало б всю його багатогранність, досить складно. Так, американський психолог Р. Стогдил відмічав, що визначень лідерства стільки ж, скільки людей, котрі намагалися цим явищем займатися.

Аналіз літературних джерел щодо трактування поняття "лідерство" показав, що навіть у словниках вони не тотожні. Для прикладу наведемо деякі з них.

В енциклопедичному соціологічному словнику вказано, що термін "лідерство" має два значення: провідне положення окремої особистості чи соціальної групи, яке зумовлено найбільш ефективними результатами її діяльності (економічної, політичної, наукової, спортивної тощо); процеси внутрішньої самоорганізації та самоуправління групи, що обумовлені індивідуальною ініціативою їхніх членів [9].

Укладачі великого тлумачного психологічного словника не погоджуються з розкриттям сутності терміну "лідерство" як сукупності певних якостей, що відображають лідерські здібності, оскільки, на їхню думку, у цьому випадку нехтується роль специфіки ситуації у визначенні лідерської поведінки. У цьому словнику поняття лідерства визначається як "позначення здійснення повноважень влади або впливу всередині соціальної групи" [1, с. 40].

О.М. Дубравська визначала лідерство як взаємовплив між лідером і членами групи, які залежать один від одного в процесі досягнення спільних цілей у груповій ситуації. Подібний взаємовплив визначається такими змінними, як характеристика лідера, характеристика послідовників і характеристика групової ситуації. Б.Д. Паригін розглядає лідерство як один з процесів організації керування малою соціальною групою, який сприяє досягненню спільних групових цілей у мінімальні строки з максимальним ефектом, детермінованим у суспільстві соціальними відносинами. Учений трактує лідерство як взаємодію між ініціатором (організатором) групової діяльності та членами групи [11].

Ю. Платонов визначає лідерство як процес психологічного впливу однієї людини на інших при їх взаємодії. Така взаємодія, на думку науковця, здійснюється на основі сприйняття, наслідування, навіювання, взаєморозуміння. Лідерство засноване на принципі добровільності підпорядкування [8].

У 70-х рр. ХХ ст. на основі системного підходу з'являється низка теорій, в основу яких покладено принцип взаємності або двосторонності. Це передбачає підсилення ролі послідовників у лідерському процесі. Зокрема, модель П. Херсі і К. Бланшера, в якій ситуаційний чинник "зрілість" представляється послідовниками як сукупність їх готовності, бажання виконувати роботу і впевненості у собі [7, с. 90].

Р.Л. Кричевский наголошує, що майже у кожної людини є так зване "внутрішнє лідерство", яке можна розвинути, якщо досягти майстерності в семи галузях: самопізнанні, цілепокладанні, управлінні змінами, міжособистісних відносинах буття, знаходженні рівноваги та вмінні діяти [4, с. 542].

Дж. Максвелл, Р. Кеттел та ін. вважають, що лідерство – це здатність впливати на окремі особи і групи, спрямовуючи їх зусилля на досягнення цілей організації. Лідер, на їх думку, це людина, що грає в групі ключову роль щодо спрямування, контролю та зміни діяльності інших членів групи з досягнення групових цілей, лідери організації – люди, ефективно здійснюються формальне і неформальне керівництво [6].

Л. Уманський під лідерством він розуміє "явище активного провідного впливу особистості – члена групи – на групу в цілому. Лідерство – одна з форм суспільної активності в групі. Лідуюча особистість завжди займає активну життєву позицію, вона авторитетна для членів групи, з нею вони ідентифікуються" [10, с. 82]. Організаторська діяльність розумілася їм ширше лідерства: "реальний організатор, керівник групи завжди лідер, але лідер далеко не завжди організатор" [10, с. 83].

Також ним було розроблено систему педагогічного керівництва організаторською діяльністю, яка в рамках структурно-функціонального підходу до розуміння колективних процесів може служити основою стимулювання лідерства в групах учнів. А. Уманський вважає, що лідерський потенціал особистості повністю реалізується у діяльності громадських організацій, де лідер є ключовою фігурою. Самодіяльний характер громадських організацій передбачає самостійність, самоактуалізацію лідерів. За

А. Уманським, лідер – приймається групою, як особистість, що найбільш повно відображає і виражає її інтереси, що виділилася в результаті внутрішньої групової взаємодії у процесі ролівої диференціації, що реалізує власні потенційні можливості в організації діяльності та спілкування [10, с. 21].

Дослідження лідерства, проведене Н. Жеребовою, показало, що специфічна сфера діяльності (навчання, суспільно-корисна праця, суспільна робота, відпочинок) висуває свого інструментального лідера. Такі ж дані отримані й у роботі, виконаній під керівництвом В. Шпалінського. При дослідженні студентських і трудових колективів у більшості випадків лідерами в чотирьох названих сферах виявилися різні люди. Повний збіг лідерів в одній особі в ситуаціях спільної роботи, навчання, суспільно корисної діяльності й відпочинку спостерігалось тільки в одиничних випадках. У цьому зв'язку заслуговує на увагу визначення лідера, дане Б. Паригінім: "Лідер – це член групи, що спонтанно висувається на роль неофіційного керівника в умовах певної, специфічної, як правило, досить значущої ситуації, щоб забезпечити організацію спільної колективної діяльності людей для найбільш швидкого й успішного досягнення загальної мети" [2].

К. Демчук наголошує: "Вважаємо за доцільне зазначити, що в процесі підготовки майбутнього вчителя до практичної роботи, виконання ним громадських доручень, активна участь у громадському та суспільному житті вишу, факультету, академічної групи у студентів формуються морально-вольові якості особистості, організаторські здібності. Саме така людина має моральне право очолювати колектив однодумців, саме вона покликана вести маси за собою" [3].

Таким чином, західні та вітчизняні вчені сходяться в тому, що лідерство пов'язане з психологічними особливостями як лідера, так і його послідовників. Однак, не зважаючи на це, дослідники дають різні визначення сутності лідерства.

У кожному із зазначених визначень розкривається лише окрема грань лідерства як складного соціально-психологічного феномену.

Висновки. Враховуючи те, що лідер у студентському колективі виконує роль керівника, тобто об'єднує, спрямовує дії всієї групи на навчальну діяльність відповідно до вказівок професорсько-викладацького складу та адміністрації навчального закладу, яка очікує, приймає і підтримує його дії, нами було визначено, що це є складним соціально-психологічним процесом диференціації в студентському середовищі.

Існує дві форми лідерства – формальне, яке пов'язане з офіційними відносинами всередині навчального закладу та неформальне лідерство, яке ґрунтується на авторитеті особистості.

Запропоновано власне трактування поняття "лідерство", сутність якого полягає у визнанні права студента на рівноправну участь у спільній навчальній та громадській діяльності не тільки у якості співучасника, але й як співорганізатора. Така діяльність перш за все спрямована на задоволення інтересів окремого співтовариства. При чому лідерство не може бути зведено тільки до керівної діяльності.

Формування лідерських якостей майбутніх педагогічних фахівців дозволить більш ефективно діяти самостійно та керувати колективом у різних ситуаціях, створити команду однодумців, які б плідно працювали для досягнення взаємних цілей. Отже, формування особистості має здійснюватися ще на початку її кар'єри – ще під час навчання у вищому навчальному закладі. При чому особлива увага повинна приділятися розвитку його лідерських якостей.

Наступним етапом нашого дослідження у напрямку формування лідерських якостей студентів буде класифікація та структурування.

Використані джерела

1. Большой толковый психологический словарь / [под ред. А.С. Ребера]. – М. : Вече-АСТ, 2000. – 406 с.
2. Грановская Р.М. Элементы практической психологи / Р.М. Грановская. – СПб. : Изд-во "Свет", 1997. – 658 с.
3. Демчук К. Формування лідерських та професійних якостей майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей [Електронний ресурс] / К. Демчук // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – № 6 (Ч. 1) – 2012. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ppsv_2012_6\(1\)_26.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ppsv_2012_6(1)_26.pdf) – Назва з екрану.
4. Кричевский Р.Л. Психология лидерства: [учебное пособие] / Р.Л. Кричевский. – М. : Статут, 2007. – 542 с.
5. Курс практической психологии, или как научиться работать и добиваться успеха: Учебное пособие для высшего управленческого персонала / Авт.-сост. Р.Р. Кашапов. – Ижевск. : Изд-во Удмурт. ун-та, 1996. – 309 с.
6. Максвелл Дж. Воспитай в себе лидера [Електронний ресурс] / Дж. Максвелл. – Режим доступа: // <http://www.klex.ru/56b>. – Название с экрана.
7. Мескон М. Основы менеджмента / [М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури]; общ. ред. и вступ. ст. Л.И. Евенко. – М. : Дело, 1992. – 90 с.
8. Платонов Ю.П. Структура и условия лидерства [Електронний ресурс] / Ю.П. Платонов. – Режим доступу : www.elitarium.ru. – Назва з екрана.

9. Соціологія: короткий енциклопедичний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://subject.com.ua/sociology/dict/249.html>. – Заголовок з екрану.
10. Уманский Л.И. Психология организаторской деятельности школьников: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Л.И. Уманский. – М. : Просвещение, 1980. – 160 с.
11. Шевченко Ю.М. Аналіз основних вимог до лідерських якостей керівника в наукових дослідженнях / Ю.М. Шевченко // Збірник наукових праць. Психологічні науки. – 2010. – № 52. – С. 149-151.

Savyts'ka I.

ON THE PROBLEM OF INTENDING TEACHERS' LEADERSHIP SKILLS DEVELOPMENT

The article researches the problem of defining the nature and the content of intending pedagogical specialists' leadership skills and personality in general based on the analysis of the foreign and native scientists' works.

It has been proved that leadership skills development has to be realized on purpose, during the process of specialists' professional training. And for this, special techniques and purposeful pedagogical influence should be applied.

We have discovered that native scientists started to pay attention to this problem not long ago. The issue is especially important for the students of pedagogical specializations as it is significant for the intending teachers to possess proper traits.

The matter of the future leaders' training as a difficult phenomenon is researched by scientists of various branches: pedagogues, philosophers, psychologists, managers, etc.

It has been analyzed that foreign and native scientists agree that leadership is connected with the leader's psychological characteristics as well as with his/her followers' ones. However, despite this, researchers give different definitions of the leadership nature. In each of the analyzed definitions only a separate aspect of leadership as a complex socio-psychological phenomenon is revealed.

Considering that the leader of the students group plays the role of the headman, that is he/she integrates and directs the actions of the group to the training activities according to the instructions of the staff and administration, which expects the actions, accepts and supports them, we have determined leadership as a complex socio-psychological process of differentiation among students.

We have suggested our own definition of the concept "leadership": it is acceptance of the student's right for equal participation in the conjoint educational and public activities not only as a partner, but as a co-organizer as well. A leader directs their actions to satisfy the interests of a particular community. Moreover, leadership cannot be reduced only to managing activity.

The next stage of our research towards the students' leadership skills development is going to be its classification and structuring.

Key words: leadership, leadership skills, intending teachers' leadership skills.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2016 р.

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито основні напрямки підготовки вчителя технологій до використання комп'ютерних технологій у професійній діяльності. В основу аналізу покладено Концепцію технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України.

Визначено, що базовий професійний рівень використання комп'ютерних технологій у професійній діяльності майбутнього вчителя технологій формується у вищому навчальному закладі за такими напрямками: 1) вивчення навчальної дисципліни "Інформатика"; 2) вивчення досвіду використання викладачами комп'ютерних технологій на лекційних, практичних, лабораторних заняттях; 3) використання комп'ютерних технологій самим студентом під час підготовки до лекційних, семінарських та лабораторних занять, виконання розрахунків та оформлення лабораторних робіт, написання курсових робіт та інших видів самостійної роботи.

Ключові слова: комп'ютерні технології; вчитель технологій; процес підготовки у вищому навчальному закладі, професійна діяльність

Актуальність дослідження. Інформаційна залежність все більше і більше поглинає сучасне суспільство. Вчені твердять, що у світі розпочалося сторіччя інформатизації. У глобальному розумінні в процесі формування самодостатнього суспільства значна роль належить інформації, освіті та формуванню практичних навичок володіння інформаційними технологіями. Адже саме вони є дієвими засобами поширення інформації про передові технології та досвід, що сприяє досягненню ефективності в масштабах суспільства. В системі показників розвитку інформаційного суспільства велике значення має розвиток комп'ютерних технологій в галузі освіти.

Уміння використовувати комп'ютер для вирішення професійних і навчальних завдань стає обов'язковим компонентом підготовки будь-якого фахівця. Тому перед освітою будь-якого рівня стоїть завдання підготовки фахівців до використання комп'ютерних технологій у майбутній професійній діяльності.

Мета дослідження: аналіз впровадження в професійну підготовку вчителя технологій комп'ютерних технологій.

Виклад матеріалу. Очевидно, що вирішення проблем освіти починається з професійної підготовки педагогів. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним стає таке навчання майбутніх вчителів шкіл і викладачів вузів, яке ґрунтується не тільки на фундаментальних знаннях в обраній сфері (математика, хімія, біологія, література і т.д.), в педагогіці і психології, але і на загальній культурі, що включає інформаційну. Якщо на перших етапах появи персональних комп'ютерів, в основному, була необхідність в підготовці вчителя інформатики, то тепер завдання вузівської освіти розширюється до підготовки випускника будь-якого фаху до використання інформаційних технологій у своїй професійній діяльності. Тобто, необхідна ґрунтовна підготовка в сфері сучасних інформаційних і комунікаційних технологій.

Визначенні завдань та ролі вчителя технологічної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах ґрунтується на Концепції технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України [1] та Державному стандарті освітньої галузі "Технологія", де чітко прописано мету, завдання та принципи трудової підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України №1392 від 23 листопада 2011 р., передбачає введення нової освітньої галузі "Технологія", основною метою якої є формування технічно та технологічно освіченої особистості, підготовленої до життя та активної трудової діяльності в умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства, набуття школярами життєво необхідних знань та вмій і навичок ведення домашнього господарства й сімейної економіки, основних компонентів інформаційної культури учнів, забезпечення умов для їх професійного самовизначення, вироблення в них навичок творчої діяльності, виховання культури праці, здійсненні допрофесійної та професійної підготовки за їх бажанням і з урахуванням індивідуальних можливостей [2].

Інтенсифікація навчання, що характеризується збільшенням обсягу навчального матеріалу та зменшенням часу засвоєння, потребує пошуку більш ефективних методів навчання, засобів контролю засвоєння знань, що значно підвищували б якість всього процесу.

Збільшення комп'ютерної техніки та подальше її вдосконалення розширює можливості вчителів використовувати комп'ютерні технології не тільки при вивченні інформатики, але й поєднанні викладання інших дисциплін із використанням комп'ютерної техніки. Новітні розробки в галузі інформаційних технологій змінюють спосіб їх застосування при вивченні різних дисциплін у процесі

навчання. У концепції інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів, зазначено, що інформатизація навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи передбачає, у першу чергу, широке використання у процесі вивчення шкільних навчальних дисциплін комп'ютерно орієнтованих засобів навчання на базі сучасних комп'ютерів і телекомунікаційних мереж [1].

Таким чином, сучасні аспекти професійної підготовки майбутнього вчителя зводяться не лише до знання фахових дисциплін, але й оволодіння сучасними комп'ютерними технологіями. При підготовці фахівців сучасного інформаційного простору необхідно, щоб знання носили творчий та пошуковий характер, оскільки таке навчання стимулює розвиток пізнавальної активності, сприяє розвитку творчих та розумових здібностей.

При традиційно організованій класно-урочній системі процес навчання проходить за схемою "вчитель – підручник – учень", тобто, методика орієнтована на викладання необхідного матеріалу. В умовах сучасного інформаційного суспільства змінюється методика традиційного навчання, яка орієнтується на застосування комп'ютерних технологій та вносить докорінні зміни в стійку динамічну систему "учитель – учень", доповнюючи її на "учитель – комп'ютер – учень", або "учень – комп'ютер – учень", або "учень – комп'ютер". Взаємодія "учень – комп'ютер" виникає, коли педагогічні функції виконує безпосередньо комп'ютер. Нова схема дає ширші можливості. Комп'ютерні технології відіграють нову роль у навчанні та викладанні. Вчитель перестає бути одноосібним джерелом інформації. Він виступає посередником, тому педагогічний фахівець має іти до школи з фундаментальними знаннями комп'ютерних технологій.

Мета підготовки майбутніх вчителів полягає у формуванні навичок систематичної роботи з комп'ютерною технікою в конкретній предметній галузі, а також умінь навчити школярів навичок роботи з персональним комп'ютером.

Для вчителя важливо знати, де і як знайти потрібне джерело інформації, відібрати потрібну та достовірну інформацію, проаналізувати на основі отриманих і наявних знань, вміло обробити та подати в доступній формі інформацію відповідно до вікових та психологічних особливостей учнів. Тому незамінним помічником для педагога стають комп'ютерні технології як інструмент покращення педагогічної діяльності для розв'язання задач предметної галузі.

Застосування комп'ютерних технологій змінює функції вчителя щодо організації навчального процесу, активізації класу, індивідуального підходу до учнів, підготовки до використання комп'ютерних технологій. Комп'ютерну грамотність на сьогоднішній день слід розглядати як критерій загальної професійної підготовки майбутнього вчителя технологій, який повинен володіти основними поняттями та термінами інформатики, розуміти будову і принципи роботи комп'ютерної системи, використовувати операційні системи, вдосконалювати навички практичного використання програмного забезпечення.

Аналіз наукових праць з даної проблеми свідчить про наявність теоретико-практичних досліджень з розв'язання проблем інформатизації системи освіти та внесення відповідних змін у процес підготовки педагогічних кадрів, зокрема, вагомий внесок у розгляд даних питань зробили: В.М. Глушков, О.О. Гокунь, М.І. Жалдак, Ю.І. Машбиць, Ю.М. Рашкевич, О.Ц. Рамський, П.К. Горуль, Л.Л. Коношевський та інші.

Питання підготовки вчителів технологій до використання інформаційних технологій отримує все більшого розгляду. В той же час, ряд вчених наполягають на необхідності використання інформаційних технологій під час підготовки та у професійній діяльності вчителів даного профілю: О.Г. Гервас, Р.С. Гуревич, Г.М. Нітченко, О.М. Коберник, В.К. Сидоренко, А.І. Терещук, та інші.

Аналіз Концепції технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України та професійної діяльності вчителя технологій дозволяє визначити основні аспекти використання сучасних комп'ютерних технологій:

- комп'ютер виступає в ролі банку даних з певної області знань і дає змогу постійно їх розширювати;

- текстовий редактор полегшує підготовку методичних та дидактичних матеріалів;

- комп'ютер є засобом наочності, що розширює можливості показу роботи приладів та механізмів у динаміці, імітування та моделювання фізичних та технологічних процесів, використовуючи програми для роботи з графічною інформацією *учитель* та учні можуть будувати креслення, робити ескізи майбутніх виробів;

- використання математичних програм та електронних таблиць спрощує проведення розрахунків технологічних процесів, дає змогу побудови графіків та діаграм окремих процесів;

- розширюються можливості диференціації завдань залежно від рівня підготовки учнів, що відповідає вимогам сучасного особистісно-орієнтованого підходу в навчанні;

- комп'ютерне тестування дозволяє оперативно перевіряти початковий, поточний та кінцевий рівень знань учнів, що полегшує роботу вчителя та дає змогу своєчасно коректувати засвоєння навчального матеріалу.

Слід зазначити, що вчитель технологій не повинен на своїх уроках проводити короткий курс інформатики чи просто ознайомлювати учнів з певними знаннями, необхідно вчити їх самостійно мислити, структурувати інформацію та цілеспрямовано відбирати необхідну у великому інформаційному потоці. Сучасний учитель повинен нести учням не лише знання, а новий тип оволодіння інформацією.

Використання комп'ютерної техніки на уроках трудового навчання "дає змогу відчуті і побачити школярам корисність своєї діяльності, усвідомити себе інженерами, технологами, економістами, дизайнерами, відчуті свою працю, пізнати комп'ютер з нової сторони як інструмент різного роду діяльності людини [3]".

Зрозуміло, що базові знання, уміння та навички використання комп'ютерних технологій у професійній діяльності майбутній вчитель технологій повинен отримати під час навчання у вищому навчальному закладі. Слід мати на увазі, що це базовий професійний рівень у даній сфері, який повинен постійно вдосконалюватись та оновлюватись відповідно до розвитку інформаційних технологій.

Базовий професійний рівень використання комп'ютерних технологій у професійній діяльності майбутнього вчителя технологій формується у вищому навчальному закладі за такими напрямками:

- 1) вивчення навчальної дисципліни "Інформатика";
- 2) вивчення досвіду використання викладачами комп'ютерних технологій на лекційних, практичних, лабораторних заняттях;
- 3) використання комп'ютерних технологій самим студентом під час підготовки до лекційних, семінарських та лабораторних занять, виконання розрахунків та оформлення лабораторних робіт, написання курсових робіт та інших видів самостійної роботи.

Проаналізуємо коротко кожний із напрямків. Аналіз змісту навчальної дисципліни "Інформатика" та процесу її вивчення виявили наступне: до викладання даної дисципліни дуже часто залучають викладачів кафедр інформатики фізико-математичних факультетів. Відповідно, при викладанні часто використовується зміст програми для студентів даного факультету дещо адаптований під спеціальність "Технологічна освіта", що не зовсім відповідає вимогам підготовки спеціаліста. Тому доцільно, на наш погляд, щоб спеціаліст з базовою підготовкою "Технологічна освіта", пройшовши відповідну підготовку викладав дану дисципліну. Тоді зміст і методика викладання навчальної дисципліни буде спрямований на формування і розвиток прийомів розумової діяльності, стимулювання творчої активності, розвиток практичних навичок, які б були достатні для максимально ефективного введення комп'ютерних технологій у подальшу професійну діяльність саме вчителя технологій.

Надзвичайно велике значення для професійної підготовки вчителя технологій має використання комп'ютерних технологій у навчальному процесі при вивченні психолого-педагогічних, технічних дисциплін. Презентації, відео фрагменти на лекційних заняттях, розрахунки, побудова діаграм, графіків, креслень під час практичних та лабораторних робіт викладачем, контроль навчальних досягнень з допомогою тестів дозволяє студентові не тільки вивчити досвід використання комп'ютерних технологій безпосередньо на заняттях, а й сприяє розвитку процесів аналізу, порівняння різних методик та технологій використання.

Все розглянуте у двох перших позиціях повинно обов'язково мати логічне продовження під час самостійної роботи студента (оформлення лабораторних робіт, виконання домашніх розрахункових завдань і т.д.), без наявності третього компонента здатність до використання комп'ютерних технологій у професійній діяльності сформована не буде. Завдання викладача на даному етапі – консультування студента на тільки з питань певної дисципліни, а й з використання певної комп'ютерної технології при виконанні того чи іншого завдання.

Дослідження свідчать, якщо при підготовці майбутніх вчителів технологій у навчальному процесі студенти активно використовували комп'ютерні технології, то в професійній діяльності висока ефективність використання інформаційних технологій при підготовці та проведенні уроків. Зокрема, використання програм пакету Microsoft Office та глобальної мережі Internet сприяє полегшенню підготовки вчителя до уроку (розробка методичного та дидактичного матеріалу, аналіз навчального процесу тощо), графічні редактори дають можливість підвищити якість матеріалу, що викладається (розробка схем, технічної документації, ескізів тощо), що сприяє зацікавленості учнів до матеріалу, що вивчається, та предмету трудове навчання взагалі [3].

Комп'ютерні технології, будучи продуктом нашого часу і його неодмінним атрибутом, беруть участь у процесі становлення особистості. Комп'ютер значно розширив можливості представлення інформації за допомогою кольору, графіки, звуку, сучасних засобів відеотехніки, можливості моделювання різних ситуацій та середовищ.

Комп'ютер дозволяє підсилити мотивацію дитини до навчання. Не тільки новизна роботи з комп'ютером, яка сама по собі сприяє підвищенню інтересу до навчання, але і можливість регулювати представлені задачі за рівнем складності, заохочення правильних рішень, позитивно позначаються на мотиваційній стороні навчання.

Крім того, використання комп'ютера сприяє зменшенню негативного ставлення до навчання, яке обумовлене нерозумінням навчального матеріалу та значними пропусками в знаннях. Працюючи на комп'ютері, дитина Втримує можливість довести розв'язання задачі до кінця, спираючись на необхідну допомогу. Одним із джерел мотивації є цікавість. Можливості комп'ютера тут невичерпні, але важливо, щоб ця цікавість не стала превалюючим чинником, у результаті якого навчальна мета відійде на задній план.

Висновки. Узагальнюючи вище викладене можна зробити такі основні висновки: 1. Процес підготовки вчителя технологій до використання сучасних комп'ютерних технологій повинен ґрунтуватись на Концепції технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України. 2. Базовий

професійний рівень використання комп'ютерних технологій у професійній діяльності формується у вищому навчальному закладі за такими напрямками: вивчення навчальної дисципліни "Інформатика"; вивчення досвіду використання викладачами комп'ютерних технологій на лекційних, практичних, лабораторних заняттях; використання комп'ютерних технологій самим студентом під час підготовки до лекційних, семінарських та лабораторних занять, виконання розрахунків та оформлення лабораторних робіт, написання курсових робіт та інших видів самостійної роботи. 3. Використання вчителем технологій комп'ютерних технологій на практиці: а) сприяє становленню особистості учня; б) розширює можливості представлення інформації за допомогою кольору, графіки, звуку, сучасних засобів відеотехніки і т.д.; в) підсилює мотивацію дитини до навчання та сприяє зменшенню негативного ставлення до нього, яке обумовлене нерозумінням навчального матеріалу та значними пропусками в знаннях.

Використані джерела

1. Концепція інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів, комп'ютеризації сільських шкіл: Затверджено колегією Міністерства освіти і науки України від 27 квітня 2001 р. № 5/8-21 // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2001. – №13. – С. 3-10.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 "Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти" [Електронний ресурс] / Нормативний документ Кабінету Міністрів України. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards/>.
3. Нітченко Г.М. Зміст і методика підготовки майбутніх учителів трудового навчання з інформатики: дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.02 – теорія та методика трудового навчання / Г.М. Нітченко. – Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2008. – 220 с. – б.ц.

Sviridenko A., Hovrych M.

TRAINING OF TEACHERS OF TECHNOLOGIES TO USE COMPUTER TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL ACTIVITY

This article analyzes the main trends of computer technologies for professional training of future teachers of technologies. Computer technologies play a new role in learning and teaching. The teacher ceases to be the sole source of information. He is a mediator, so a pedagogical specialist has to go to school with basic knowledge of computer technologies.

Computer literacy today should be considered as a criterion of general training of future teachers, who should have the basic concepts and terms of science, understand the structure and principles of a computer system, use operating systems, improve the skills of practical use of the software. The purpose of training of future teachers of technologies is the formation of systematic work with computers in a particular subject area, and skills to teach students skills with a personal computer.

Basic knowledge and skills in the use of computer technologies in the professional activity must be received by a future teacher of technologies while studying at the university. It should be noted that this is a basic professional level of knowledge in this area, which should be constantly improved and updated according to the development of information technologies.

The result of research of this problem may be the following conclusion: 1. The process of training of teachers for using modern computer technologies should be based on the Concept of Technological Education of pupils in general educational institutions of Ukraine. 2. Basic professional level of computer technologies in professional activity is formed in the following directions: study of the discipline "Information Technologies"; study of experience of using computer technologies by teachers in lectures, practical laboratory sessions; use of computer technology by students during preparation for lectures, seminars and laboratory studies, calculations and design labs, writing term papers and other independent work. 3. Usage of a teacher of computer technologies in practice: a) promotes forming individuality of a student; b) enhances the possibilities of presentation of information through colour, graphics, sound, video, modern facilities etc.; c) increases the motivation of the child to education and helps to reduce negative attitude to it, which is caused by lack of understanding of educational material and significant gaps in knowledge.

Key words: *computer technologies; teacher of Technologies; training process in a higher educational establishment, professional activity.*

Стаття надійшла до редакції 31.10.2016 р.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ

У статті розкривається актуальна проблема сучасної школи – пошук оптимальних шляхів залучення учнів до дослідницької діяльності і готовність майбутніх вчителів технологій до організації даної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах. Вчителю необхідно орієнтуватись у педагогічних технологіях і методах навчання, за допомогою яких в учнів не просто формуються знання й уміння з навчального предмета, а й набували позитивного досвіду і вмінь здобувати потрібні знання власними силами, виховували пізнавальну активність, самостійність. Сформовані в учнів дослідницькі уміння надають можливості їм самостійно здійснювати пошук інформації, аналізувати її зміст, робити узагальнення і висновки, формувати на основі цього нові знання, пізнавальні цінності школярів, розвивати інтелект і творчі здібності. Ефективність цього процесу залежить від систематичності організованої дослідницької діяльності і від рівня зацікавленості учнів темою проведеного дослідження.

Зміст статті містить не тільки обґрунтування важливості для учнів залучення їх до дослідницької роботи, але методики підготовки студентів технологічних факультетів педагогічних університетів до організації даної діяльності у школі. Отримано і проаналізовано результати педагогічного експерименту, який проводився серед студентів 3 і 4 курсів технологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

Ключові слова: дослідницькі уміння, дослідницька діяльність учнів, пошуково-дослідницькі методи навчання, лабораторна робота, Мала академія наук України.

Постановка проблеми. У наш час вміння здійснювати дослідницьку діяльність є дуже важливою компетенцією не тільки для випускників загальноосвітніх навчальних закладів, але й вишів. Вона надає особистості готовності до вирішення не тільки складних навчальних завдань, але й правильного розв'язанню соціальних і професійних проблем – де придбати якісний товар і за прийнятною ціною, визначити сприятливі умови праці та багато інших. Для ефективного формування дослідницької компетенції необхідно ще з школи розвивати в учнів критичне мислення, творчі здібності, пам'ять і формувати відповідні вміння. Проте, не завжди матеріально-технічна база школи і підготовка вчителя здатні це забезпечити. Необхідно розглянути докладніше готовність майбутніх вчителів до організації дослідницької діяльності учнів.

Аналіз останніх досліджень. Різні аспекти вирішення проблеми формування дослідницьких умінь в учнів представлені в наукових дослідженнях В. Андреева, Д. Баматова, М. Горбенко, Г. Джевага, Г. Лагутіної, А. Йодко, А. Карлащук, Л. Міхеєвої, Г. Лиходєєвої, С. Герасимової, О. Позднякової та ін.

Теоретико-методичні основи професійної підготовки учителя технологій розглянуті в дослідженнях Р. Гуревича, Й. Гушулея, О. Коберника, М. Корця, Є. Кулика, П. Лузана, В. Мадзігона, В. Моштука, В. Сидоренка, Г. Терещука, Д. Тхоржевського, М. Янцура та інших.

Метою статті є дослідження змісту і ефективності підготовки майбутніх учителів технологій до формування дослідницьких умінь в учнів у Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т.Г. Шевченка.

Виклад основного матеріалу. Особливість дослідницької діяльності учня полягає у тому, що її результатом є суб'єктивне відкриття нових знань на основі індивідуальної актуалізації попередньо сформованих у нього знань і вмінь, введення їх до особистісного пізнавального простору. Застосування дослідницького підходу в навчанні спрямоване на становлення в учнів досвіду самостійного пошуку нових знань, на формування нових пізнавальних цінностей школярів і розвиток інтелекту і творчих здібностей.

Дослідницька діяльність – вища форма самоосвітньої діяльності учня. Дослідницька робота учнів повинна ґрунтуватись на наукових методах пізнання, розширювати зміст їхньої освіти й удосконалювати підготовку до майбутньої діяльності. Формування дослідницьких вмінь у школярів – складний і довготривалий процес. Він не виникає за один урок і не розвивається сам по собі. Вчитель поступово і систематично формує дослідницькі вміння і навички, здійснює контроль за виконанням учнями дослідницьких робіт, проводить консультації [1].

Загалом існують такі форми залучення учнів до дослідницької діяльності, як: застосування пошуково-дослідницьких методів навчання на уроці; виконання лабораторних робіт; науково-дослідницька діяльність школярів у закладах МАН України.

Систематична дослідницька діяльність учнів організована вчителем, з використанням переважно дидактичних засобів опосередкованого й перспективного управління, спрямована на пошук пояснення й доведення закономірних зв'язків і відношень експериментально спостережуваних або теоретично аналізованих фактів, явищ, процесів, у якій домінує самостійне застосування прийомів наукових методів

пізнання й у результаті якої учні активно оволодівають знаннями, розвивають свої дослідницькі вміння. При цьому метою навчально-дослідницької діяльності є пошук пояснення й обґрунтування певних фактів, явищ, закономірних зв'язків і відношень, пошук нового способу або засобу діяльності, а результатом – суб'єктивне відкриття [2].

Лабораторна робота безпосередньо пов'язана з навчальним експериментом, дослідями, виконанням домашніх експериментальних завдань, розв'язуванням задач з використанням спостережень і дослідів. Так, наприклад, учні вчать обирати конструкційний матеріал доцільний для виготовлення певного об'єкту технологічної діяльності, обладнання для виконання технологічних операцій, досліджують властивості і характеристики обладнання шкільної майстерні та інші. При цьому повною мірою виявляється роль експерименту як джерела знань та критерію істинності теорії або гіпотези [3]. Так, наприклад, після виконання проекту на уроках трудового навчання чи технологій учні можуть випробувати власний творчий продукт і провести оцінювання власних проектно-технологічних досягнень.

Дослідницькі вміння допомагають забезпечити активну пізнавальну діяльність учнів, залучає до пошуку розв'язання проблемних питань, актуалізуючи знання, привчає аналізувати, абстрагувати, узагальнювати і робити висновки. Таким чином, позитивний ефект від залучення учнів до дослідницької діяльності є, тому даному виду діяльності необхідно приділяти достатню увагу. Підготовка сучасного вчителя технологій повинна мати не тільки технологічні компетенції, а й дослідницькі. Вони потрібні не тільки щоб виконувати власні педагогічні дослідження, але й мати змогу організувати відповідну діяльність учнів у школі.

Проведений педагогічний експеримент у Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т.Г. Шевченка на технологічному факультеті визначав стан готовності майбутніх вчителів технологій до формування дослідницьких умінь в учнів. Він проводився у три етапи:

I етап – визначення рівня підготовки студентів 3 і 4 курсу технологічного факультету до організації дослідницької діяльності учнів (вересень 2015-2016 навчального року).

II етап – розробка і апробація методики підготовки студентів до формування в учнів дослідницьких умінь (протягом 2015-2016 навчального року);

III етап – визначення рівня підготовки студентів 4 і 5 курсу технологічного факультету до організації дослідницької діяльності учнів (вересень 2016-2017 навчального року).

Перший етап педагогічного експерименту проводився серед студентів 3 і 4 курсів технологічного факультету напряму підготовки "Технологічна освіта", загальною кількістю 60 чоловік. На даному етапі було проведено опитування студентів технологічного факультету для визначення їх рівня підготовки до організації дослідницької діяльності учнів на уроках трудового навчання та значення даної роботи для розвитку особистості школяра. Студенти 31 та 33 групи вивчали з дисциплін професійного спрямування "Теорію конструкційних матеріалів", "Опір матеріалів", що здійснюють загально технічну підготовку і формують вміння проводити дослідження властивостей матеріалів. На 4 курсі студенти 41 і 42 групи вивчали "Основи теорії технологічної освіти", "Методику трудового навчання", що здійснюють підготовку майбутніх вчителів технологій до формування в учнів загальнотехнологічних знань, умінь і навичок на уроках трудового навчання.

Опитувальник для студентів складався з таких запитань:

- Дайте визначення поняттям "лабораторна робота" і "дослідницька діяльність".
- Які структурні компоненти має лабораторна робота?
- Яку структуру має урок в ході якого учні будуть виконувати лабораторну роботу?
- Яку підготовку здійснює вчитель перед проведенням лабораторної роботи?
- Який головний результат учня після виконання лабораторної роботи?
- Що оцінюється вчителем у виконанні учнем лабораторної роботи?
- Яка роль вчителя у організації дослідницької діяльності учня на уроках?
- Яка користь для учня від виконання ним досліджень (лабораторних робіт) на уроках трудового навчання, фізики і хімії?

Кожна правильна повна відповідь оцінювалась у 3 бали, неповна – 2 бали, неточна у 1 бал. Аналіз результатів проведеного опитування надали можливість визначились три рівні підготовки: "низький", "середній" і "високий". До "високого рівня" відносились студенти які набрали 24-17 балів, "середнього" – 15-9 балів і до "низького" – 8-0 балів. Оскільки величина отриманих знань і умінь студентів різна, то і розділяти ми їх будемо на 2 категорії – 3 і 4 курси. Для визначення тенденцій у підготовці студентів до формування в учнів дослідницьких умінь.

Визначено, що низький рівень мають з 3 курсу – 51,8% опитаних (15 студентів), 4 курсу – 47% (24 студентів); середній рівень з 3 курсу – 37,9% (16 студентів), та з 4 курсу – 43,2% (22 студентів); високий рівень з 3 курсу 10,3% (3 студента) та з 4 курсу 9,8% (5 студентів). Загальні результати даного опитування проілюстровано на діаграмі (рис. 1). Отримані результати свідчать про те, що студенти розуміють поняття лабораторна робота і дослідницька діяльність, їх змістовне наповнення, але мають недостатньо знань щодо методики їх проведення і значення дослідницької діяльності для розвитку учнів. Високий і середній рівень підготовки серед опитаних 3 курсу показали студенти 33 групи, оскільки це випускники Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу ім. І. Я. Франка. Вони мають дещо вищу підготовку в порівнянні з студентам, що вчать на технологічному факультеті ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка з першого курсу на основі атестату про повну загально середню освіту. Студенти 4 курсу

показали досить високі результати, що є наслідком вивчення таких дисциплін, як "Основи теорії технологічної освіти" і "Методика трудового навчання". Проте, ці показники ми планували покращити за рахунок введення розроблених нами методичні рекомендації щодо проведення дисциплін "Основи теорії технологічної освіти", "Методика трудового навчання" і "Методика профільного трудового навчання".

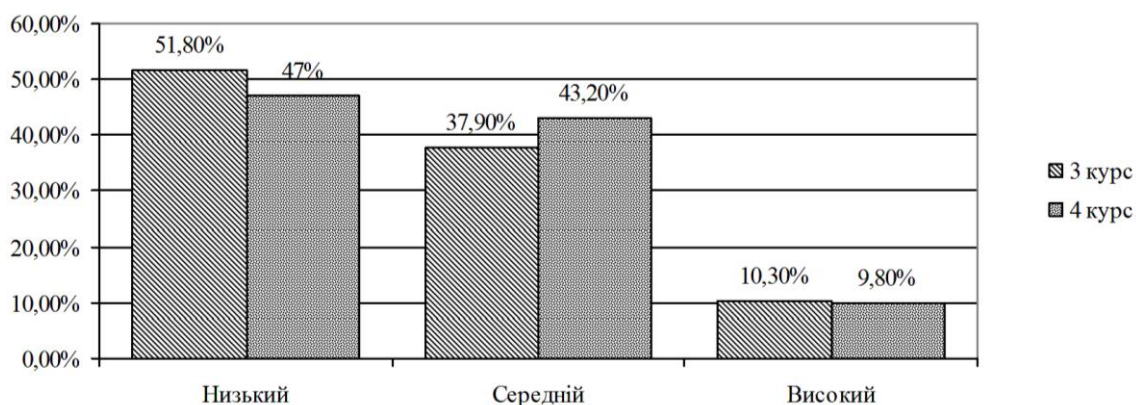

Рис. 1. Діаграма результатів опитування на I етапі експерименту

В курсі "Методика трудового навчання" ("МТН") до циклу лекцій додано тему: "Методика організації дослідницької діяльності учнів", зміст якої включав такі питання:

1. Зміст дослідницької діяльності учнів в загальноосвітніх навчальних закладах.
2. Шляхи залучення учнів до пошуково-дослідницької діяльності.
3. Зміст і структура лабораторно-практичних робіт на уроках трудового навчання.
4. Методика підготовки, проведення і оцінювання лабораторно-практичних робіт на уроках трудового навчання.

До циклу лабораторних робіт дисципліни "МТН" додається тема: "Методичний аналіз проведення лабораторних робіт на уроках трудового навчання". З метою наближення стану навчального процесу студентів до професійної діяльності вчителя технологій запропоновано підготувати і провести на заняттях "МТН" лабораторно-практичну роботу. До підготовки відносилось написання розгорнутого плану-конспекту уроку трудового навчання, дидактичне забезпечення, обладнання і зразки до лабораторно-практичної роботи. Після проведення студентом-вчителем лабораторно-практичної роботи студенти-учні здійснювали методичний аналіз заняття.

Зміст дисципліни "Методика профільного трудового навчання" (МПТН) буде підсилено аналогічними темами тільки з урахуванням змісту уроків технології і вікових особливостей учнів. Старшокласників слід залучати до науково-дослідної діяльності в позашкільних навчальних закладах Малої академії наук України. Методику організації такого напрямку дослідної розглядали на відповідній за змістом лекції. Додатково було організовано екскурсію студентів 3 і 4 курсів у Чернігівський інститут післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського для ознайомлення з функціонуванням Малої академії наук України.

Під час проходження студентами активної педагогічної практики були включені такі завдання: відвідати заняття з трудового навчання, технологій, фізики або хімії, де учні будуть виконувати лабораторно-практичні роботи і виконати їх методичний аналіз; провести лабораторно-практичну роботу у закріпленому класі.

Третій етап педагогічного експерименту було проведено у травні 2016 року. Для діагностування брались показники успішності студентів 31, 33, 41 і 42 академічних груп технологічного факультету ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка та відповіді проведеного повторно опитування. Визначено три рівні готовленості студентів до формування в учнів дослідницьких умінь: "низький", "середній" і "високий" за критеріями, що використовувались у I етапі. "Низький рівень" показали 10,3% – 3 студенти 3 курсу і 19,7% – 10 студентів 4 курсу; "середній рівень" визначено у 55,2% – 16 студентів 3 курсу, і 52,9% – 27 студентів 4 курсу; "високий рівень" показали 34,5% – 10 студентів 3 курсу, і 27,4% – 14 студентів 4 курсу. Загальні результати III етапу педагогічного експерименту представлені на діаграмі (рис. 2).

Результати студентів 4 курсу виявились гіршими у порівнянні з показниками 3 курсу. Ці дані корелюються з кількісними і якісними показниками успішності 41 групи.

Висновки. Отже, проаналізувавши результати проведеного дослідження визначено, що дослідницька діяльність учнів здійснює позитивний вплив на формування особистості школяра у відповідності до вимог сучасності та є потреба до здійснення підготовки вчителів технології до формування дослідницьких умінь в учнів. Показники готовності студентів технологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка виявлені в ході педагогічного експерименту свідчать, що вони можуть здійснювати організацію пошуково-дослідницьку діяльність учнів не тільки на уроках трудового навчання і технологій, але й у регіональних відділеннях Малої академії наук України.

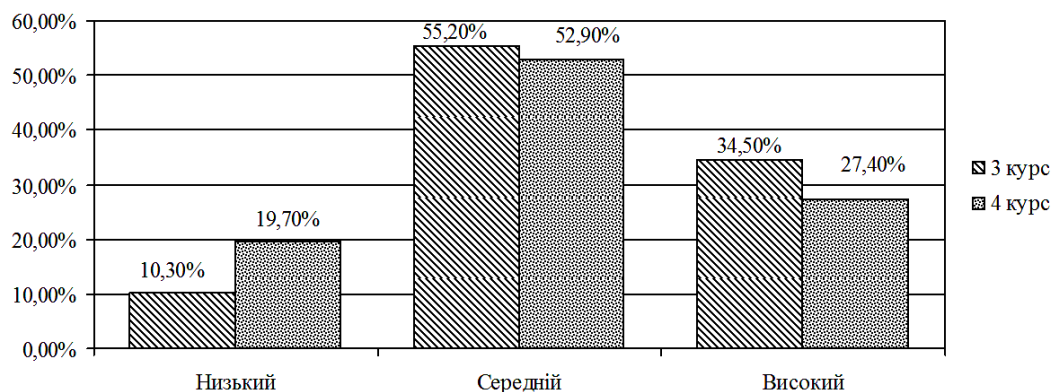

Рис. 2. Діаграма результатів опитування III етапу експерименту

Використані джерела

1. Беліч Н.І. Залучення учнів до науково-дослідницької роботи [Електронний ресурс] / Н.І. Беліч // osvita.ua – Режим доступу: http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/27192/
2. Волочаєва Л.А. Дослідницька діяльність учнів у системі загальної середньої освіти [Електронний ресурс] / Л.А. Волочаєва // refs.in.ua – Режим доступу: <http://refs.in.ua/doslidnickeka-diyaleniste-uchniv-u-sistemi-zagalnoi-seredneoy.html>
3. Островерхова Н.М. Лабораторна робота та її аналіз [Електронний ресурс] / Н.М. Островерхова // osvita.ua – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/method/technol/724/>

Syla M., Dzhevaga G.

PREPARATION OF PROSPECTIVE TEACHERS OF TECHNOLOGIES TO DEVELOPMENT OF PUPILS' RESEARCH SKILLS

The article focuses on the actual problem of a modern school – the search for optimal ways of attraction students to a research activity and readiness of prospective teachers of Technologies for a given activity in secondary schools. Teachers are requested to gain understanding of educational technologies and teaching methods with the help of which knowledge and skills of an academic subject is not only formed in pupils, but they also gain positive experience and skills necessary to acquire knowledge by their own forces, educate cognitive activity and independence. Formed students' research skills give them the possibility to search for information independently, analyze its content, to make generalizations and conclusions, form new knowledge based on this, cognitive values of students, develop intelligence and creativity. The effectiveness of this process depends on systematic organized research activity and on the level of students' interest to the topic of the held research.

The content of the article contains not only the argumentation of importance for pupils to be involved in research but also the methods of preparation of the students of technological faculties of pedagogical universities to the organisation of a given activity at school. It has been obtained and analysed the results of a pedagogical experiment, which has been conducted among the third and the fourth year students of the Faculty of Technologies of Chernihiv National T.G. Shevchenko Teachers' Training University. To determine the level of training of students for the formation of research skills of the pupils used the survey data and qualitative indicators of students achievement. Teaching experiment was conducted in three stages. In the first phase it was determined that low level belongs to 51.8% of the respondents (15 students) of the 3d year, of the 4th year – 47% (24 students); the average level of 37.9% (16 students) of the 3d and 4th courses – 43.2% (22 students); the high level of 10.3% (3 students) from 3rd year and 4th year – 9.8% (5 students). In the second phase there were developed and tested guidelines to improve the quality of students. In the third stage "low level" was showed by 10.3% – of the 3rd year students and 19.7% – 10 students of the 4th year students; "Middle level" was defined in 55.2% – 16 students of the 3rd year students, and 52.9% – 27 students of the 4th year students; "High level" was showed by 34.5% – 10 third year students, and 27.4% – 14 fourth year students.

So it was determined that the proposed guidelines for courses "Technique of labour training" and "Technique of profile labour training" create a positive effect on the training of prospective teachers of Technologies to organisation of students' research activity.

Key words: research skills; research students' activity; scientific research methods of training; laboratory work; Mala Academy of Sciences of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИНЕНОСТІ КОМПОНЕНТІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У даній статті повідомляються результати дослідження розвиненості компонентів психологічної готовності майбутніх учителів технологій до професійної діяльності. Представлений діагностичний інструментарій, викладені організаційні моменти дослідження, наведений авторський опитувальник, метою якого є виявлення самооцінки студентами щодо розвиненості компонентів психологічної готовності до професійної діяльності. Аналіз результатів і висновки наведені з точки зору співвідношення отриманих показників між собою. Визначений подальший план і перспективи дослідження за даною проблематикою.

Ключові слова: психологічна готовність, професійна діяльність, професійна підготовка, самооцінка, вольова сфера особистості, комунікативні здібності.

Постановка проблеми. Підготовка спеціаліста будь-якого профілю істотно залежить від психологічної готовності людини до професійної діяльності. Зокрема це стосується й майбутніх учителів технологій. У нормативно-правовій базі освітньої діяльності, а також сучасних психолого-педагогічних дослідженнях, частіше відстежуються загальні аспекти розгляду даної проблематики, але ці питання на сучасному етапі потребують більш конкретних шляхів вирішення.

У попередній статті ми виділили і навели характеристику основних компонентів психологічної готовності майбутніх вчителів технологій, а саме: компонент теоретичної психологічної готовності, комунікативний компонент, соціально-психологічний та емоційно-вольовий [6]. Подальшим кроком нашого дослідження є психолого-педагогічна діагностика розвиненості зазначених компонентів у студентів, які навчаються за напрямом "Технологічна освіта", що є **метою і завданням** даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ми з'ясували, що у визначенні змісту, структурних компонентів психологічної готовності студента до учительської діяльності в психолого-педагогічній літературі існує декілька різних підходів. Даним питанням займалися Прасол Д.В., Дяченко М.І., Кандибович Л.А., Сисоєв В.В., Дубяга В.Ф., Ганюшкин А.Д., Ганзен В.А., Деркач А.А., Болотнікова І.В., Сластьонін В.А., Паригін Б.Д. На основі їх досліджень ми виділили вище зазначені компоненти.

Виклад основного матеріалу. Для діагностики рівня розвиненості компонентів психологічної готовності майбутніх учителів технологій до професійної діяльності, була підібрана та використана система психодіагностичних методик і тестові завдання. Кожна з них має своє цільове спрямування і, водночас, вони доповнюють одна одну, взаємно компенсуючи обмеження й недоліки, притаманні кожній окремо.

Таблиця 1

Діагностичний інструментарій дослідження розвиненості компонентів психологічної готовності студентів до професійної діяльності

№	Компоненти психологічної готовності	Психодіагностичний інструментарій, тестові завдання та критерії оцінок
1.	Компонент теоретичної психологічної готовності	Тестові завдання з психології для виявлення рівня теоретичної підготовки студентів. Тема №1 "Вступ до вікової та педагогічної психології"; критерій оцінки: 10 – максимальний бал.
2.	Комунікативний компонент психологічної готовності	Методика "КОЗ-2" В. В. Синявського та Б.О. Федоришина [2]; критерій оцінки: "дуже високий та високий показник комунікативних здібностей".
3.	Соціально-психологічний компонент психологічної готовності	Методика дослідження рівня самооцінки (Дембо-Рубінштейн) [2]; критерій оцінки: "реалістична, адекватна самооцінка"
4.	Емоційно-вольовий компонент психологічної готовності	Методика дослідження розвитку вольової сфери (визначення рівня локусу суб'єктивного контролю). Розроблена: Є. Ф. Бажаним, Є. А. Голинкиною та Л. М. Еткиндоном на основі шкали локусу контролю Дж. Роттера [2]; критерій оцінки: "високий рівень інтернальності".

Також нами був розроблений і використаний опитувальник, питання якого відображають зміст компонентів психологічної готовності майбутніх учителів технологій, що був розкритий у попередній статті. Опитувальник складається з 8 питань (по 2 до кожного компоненту). Кожна відповідь оцінюється за десятибальною шкалою. Зміст питань наступний:

1. Оцініть свій рівень теоретичної психологічної підготовки до майбутньої професійної діяльності.
2. На скільки для вас важливі психологічні знання у майбутній професійній діяльності?
3. Як ви оцінюєте свої комунікативні здібності?
4. Наскільки ваше спілкування ефективне?
5. Наскільки ваш особистісний розвиток відповідає вашій майбутній професійній діяльності?
6. Оцініть ступінь відповідальності за своє життя.
7. Наскільки ви вмієте контролювати свої емоції?
8. Оцініть рівень розвитку своїх волевих якостей щодо майбутньої професійної діяльності.

Дослідження було проведене під час проходження асистентської практики на базі технологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка.

У дослідженні приймали участь студенти другого курсу. Всього погодились прийняти участь 36 студентів. З них 16 хлопців і 20 дівчат (віком 18-19 років).

У таблицях 2-6 наведені отримані результати.

Таблиця 2

Результати виконання студентами тестових завдань з психології за період виконання констатувального дослідження

Кількість балів	Студенти II курсу		
	21 група	22 група	23 група
10	0 %	20 %	0 %
9	0 %	20 %	0 %
8	0 %	20 %	0 %
7	20 %	0 %	0 %
6	30 %	0 %	0 %
5	0 %	20 %	50 %
4	20 %	0 %	0 %
3	20 %	20 %	50 %
2	0 %	0 %	0 %
1	10 %	0 %	0 %

Таблиця 3

Результати дослідження комунікативних здібностей студентів

Рівень розвитку	Студенти II курсу		
	21 група	22 група	23 група
(10) <i>високий</i>	20 %	31,6 %	0 %
(8)	6,7 %	5,3 %	0 %
(6) <i>середній</i>	20 %	10,4 %	0 %
(4)	13,3 %	5,3 %	50 %
(2) <i>низький</i>	40 %	47,4 %	50 %

Таблиця 4

Результати дослідження рівня самооцінки студентів

Висота самооцінки	Студенти II курсу		
	21 група	22 група	23 група
(10) <i>завищена</i>	0 %	0 %	0 %
(9)	6,7 %	5,3 %	0 %
(8)	46,6 %	26,3 %	0 %
(7) <i>адекватна</i>	6,7 %	26,3 %	0 %
(6)	26,6 %	26,3 %	50 %
(5)	0 %	5,3 %	0 %
(4) <i>занижена</i>	0 %	5,3 %	50 %
(3)	6,7 %	5,3 %	0 %
(2)	6,7 %	0 %	0 %
(1)	0 %	0 %	0 %

Результати дослідження розвитку вольової сфери студентів

Рівень локусу контролю	Студенти II курсу		
	21 група	22 група	23 група
(10) високий рівень інтернальності	0 %	0 %	0 %
(9)	0 %	0 %	0 %
(8)	6,7 %	15,8 %	50 %
(7) середній рівень інтернальності	46,7 %	36,8 %	0 %
(6)	26,6 %	26,3 %	50 %
(5)	0 %	10,5 %	0 %
(4)	13,3 %	5,3 %	0 %
(3)	0 %	5,3 %	0 %
(2) низький рівень інтернальності	6,7 %	0 %	0 %
(1)	0 %	0 %	0 %

Таблиця 6

Результати опитування студентів

Показник результатів	21 група				22 група				23 група			
	Компоненти психологічної готовності майбутніх учителів технологій до професійної діяльності											
	Теоретична підготовка	Комунікативний	Соціально-психологічний	Емоційно-вольовий	Теоретична підготовка	Комунікативний	Соціально-психологічний	Емоційно-вольовий	Теоретична підготовка	Комунікативний	Соціально-психологічний	Емоційно-вольовий
10	0 %	0 %	0 %	0 %	5,3 %	10,5 %	10,5 %	0 %	0 %	50 %	0 %	0 %
9	0 %	6,7 %	20 %	13,3 %	31,6 %	5,3 %	21 %	31,6 %	0 %	0 %	0 %	0 %
8	40 %	6,7 %	40 %	26,6 %	10,5 %	26,3 %	31,6 %	10,5 %	50 %	0 %	0 %	50 %
7	26,6 %	46,6 %	13,3 %	33,3 %	42,1 %	26,3 %	15,8 %	15,8 %	50 %	0 %	0 %	0 %
6	13,3 %	20 %	6,7 %	6,7 %	0 %	26,3 %	5,3 %	15,8 %	0 %	50 %	50 %	0 %
5	20 %	6,7 %	6,7 %	6,7 %	0 %	0 %	10,5 %	10,5 %	0 %	0 %	50 %	50 %
4	0 %	13,3 %	6,7 %	6,7 %	10,5 %	5,3 %	5,3 %	10,5 %	0 %	0 %	0 %	0 %
3	0 %	0 %	0 %	6,7 %	0 %	0 %	0 %	5,3 %	0 %	0 %	0 %	0 %
2	0 %	0 %	6,7 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %
1	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %

Наведемо аналіз отриманих результатів. Співвідношення показників результатів методик (тестів) та опитувальника, за компонентом теоретичної психологічної готовності, показало наступне: більшість студентів (30%) 21 групи склали тест на 6 балів, тоді як оцінюють вони свої знання (40%) на 8 балів; студенти 22 групи склали тест на 3, 5 і від 8 до 10 балів (по 20%), а за результатами опитувальника студенти володіють теоретичними знаннями на 7 балів (42,1%); за результатами тесту 23 група має середні та нижче середнього показники (по 50%), а свої знання вони оцінюють у 8 балів (50%), тобто, вище середнього.

Співвідношення показників результатів методик (тестів) та опитувальника, за комунікативним компонентом психологічної готовності, показало наступне: більшість студентів (40%) 21 групи, за результатами методики, мають низький рівень комунікативних здібностей (2 бали), тоді як за опитувальником – більшість (46,6%) – має високий рівень (7 балів) прояву даних здібностей; студенти 22 групи (47,4%), за результатами методики мають також низький рівень комунікативних здібностей, а за результатами опитувальника студенти (26,3%) оцінюють свій рівень комунікативних здібностей на 6,7 та 8 балів, тобто це середні та високі показники; за результатами методики і 23 група має низький рівень комунікативних здібностей (50%), а згідно опитувальника – середній та дуже високий рівень (по 50%).

Співвідношення показників результатів методик (тестів) та опитувальника, за соціально-психологічним компонентом психологічної готовності, показало наступне: більшість студентів (46,6%) 21 групи, за результатами методики, мають завищений рівень самооцінки (8 балів), за опитувальником показник даного компоненту дорівнює також 8 балів (40%); студенти 22 групи (26,3%), за результатами методики, мають адекватний, реалістичний рівень самооцінки (6 балів), а за результатами опитувальника цей показник дорівнює 8 балів (31,6%); за результатами методики студенти 23 групи мають адекватний та занижений рівень (6 і 4 бали) самооцінки (по 50%), а згідно опитувальника – середній показник в 6 балів (50%).

Співвідношення показників результатів методик (тестів) та опитувальника, за емоційно-вольовим компонентом психологічної готовності, показало наступне: більшість студентів (46,7%) 21 групи, за результатами методики, мають 7 балів – середній рівень інтернальності, за опитувальником показник даного компоненту дорівнює також 7 балів (33,3%); студенти 22 групи (36,8%), за результатами методики, мають також 7 балів – середній рівень інтернальності, а за результатами опитувальника цей показник дорів-

нює 9 балів (31,6%); за результатами методики студенти 23 групи мають 8 і 6 балів (високий та середній рівень інтернальності, по 50%), а згідно опитувальника – показник дорівнює 8 і 5 балів (по 50%).

Висновки. Таким чином, психологічна готовність майбутніх учителів технологій до професійної діяльності характеризується певною дисгармонією у розвиненості її компонентів. Проблемними виявилися компонент теоретичної підготовки і комунікативний компонент. Одночасно з цим, результати засвідчили достатню розвиненість соціально-психологічного та емоційно-вольового компонентів. Такий стан свідчить про певні суперечності в структурі Я-концепції особистості майбутніх учителів, щодо їх готовності до подальшої професійної діяльності. Але, зважаючи на те, що студенти навчаються лише на другому курсі, за умови створення необхідних умов є висока вірогідність позитивного вирішення даної проблеми. Подальший план і перспективи дослідження за даною проблематикою: більш детальний якісний аналіз отриманих результатів, визначення рівнів розвиненості й розробка системи методів розвитку компонентів психологічної готовності майбутніх учителів технологій до професійної діяльності.

Використані джерела

1. Варій М.Й. Психологія: навч. пос. / М.Й. Варій. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 288 с.
2. Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія: навч. пос. / О.Г. Видра. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 111 с.
3. Видра О.Г. Психологічна культура особистості майбутнього вчителя трудового навчання: монографія / О.Г. Видра. – Чернігів: Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2008. – 164 с.
4. Дьяченко Л.Н. Психологические проблемы готовности к деятельности / Л.Н. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Минск: Изд-во БГУ, 1976. – 175 с.
5. Пискун Н.М. Формування готовності майбутній учителів до педагогічної діяльності / Н.М. Пискун, О.М. Торубара // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – 2010. – Вип. 79. – С. 181-184.
6. Харета М.С. Теоретичні аспекти психологічної підготовки майбутніх учителів технологій / М.С. Харета, О.Г. Видра // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – 2016. – Вип. 137. – С. 197-199.
7. Штейнмец А.Э. Психологическая подготовка к педагогической деятельности / А.Э. Штейнмец. – Калуга: КГПУ, 1998. – 308 с.

Khareta M., Vydra A.

STUDYING THE PSYCHOLOGICAL READINESS OF TECHNOLOGIES TEACHERS-TRAINEES FOR THEIR PROFESSION

The studying results concerning the level of psychological readiness development of technologies teachers-trainees to perform their professional activity are represented in the article. The problem is set on the basis of theoretical analysis of scientific literature, curriculum and studying programs. The components which are the subject matter of the current article were previously specified and characterized in the latest publication, namely those are: theoretical psychological readiness, communicative component, social-psychological and emotional-volitional component. Accordingly, the diagnostic instrumentation including the system of methods is represented in the article. The methods are definitely aimed, interrelated, compensating each other's drawbacks. The author questionnaire was worked out in the process of the current research, aimed to identify students' self-evaluation of their psychological readiness level for starting professional activity. The organizational aspects of the research are discussed in the article. Those are time-frames, conditions, selection of participants of the research. The quantitative results operation is performed; the research data are represented in the tables. The qualitative data operation is performed: results analysis and conclusions are made from the point of obtained indexes correlation. It is defined that the psychological readiness of technologies teachers-trainees to professional activity is characterized by certain disharmony of its components development. Theoretical training and communicative components appeared to be the most problematic. Alongside, the results shown that social-psychological and emotional-volitional components are developed enough. It is stated that there are some contradictions in the structure of self-concept of teachers-trainees personality concerning their readiness to future profession. Thus, the problem requires necessary conditions to be solved. The further research of this problem presupposes detailed quality analysis of the obtained results, defining the levels and creation of a system of methods for psychological readiness development to the technologies teachers-trainees for their future professional activity.

Key words: *psychological readiness, professional activity, professional training, self-esteem, volitional sphere of personality, communication skills.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

РОЗДІЛ **З** ТЕОРЕТИЧНІ Й МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В СЕРЕДНІЙ І ВИЩІЙ ШКОЛАХ

УДК 377.8.016:821.161.2:371. 333

Бабійчук Т.В.

ПОВІСТІ І РОМАНИ ЛЮБОВІ ВАСИЛІВ-БАЗЮК У ПОЗНАВАЧАЛЬНІЙ РОБОТІ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕДЖІ (ДО ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ)

Мотивується здійснення національно-патріотичного виховання студентської молоді в позанавчальній роботі з української літератури через використання повістей і романів письменниці з діаспори Любові Василів-Базюк. Пропонуються різні види робіт, подаються матеріали для проведення читацької конференції.

Ключові слова: Любов Василів-Базюк, читання, пропаганда, читацька конференція.

Постановка проблеми. Для того, щоб Україна склалася як самодостатня, цивілізована, демократична держава, слід приділяти пильну і неослабну увагу патріотичному вихованню нашої молоді, передусім з огляду на останні події в країні і світі [3]. Одним із дійових засобів формування в юнаків і дівчат національної самосвідомості, історичної пам'яті є художня література. Книги патріотичної тематики пишуть сьогодні митці як вітчизняні, так і зарубіжні. Коли імена "материкових" письменників відомі читацькому загалу, то знайомство з творчою спадщиною діаспори досить поверхове, зокрема з повістями й романами Любові Василів-Базюк.

Аналіз останніх досліджень. Любов Василів-Базюк живе і працює в Торонто. З її життєвим і творчим шляхом можна познайомитися в низці публікацій [2, 4]. І хоча на художні твори Любові Василів-Базюк написані відгуки журналістів, богословів, учителів, бібліотекарів, письменників,

істориків, літературознавців Л. Бондарчук, Л. Засадко, В. Кундюк, П. Натикача, Г. Олійник, В. Рожка, В. Савченка, О. Собоновича, Ф. Сухоноса, Л. Храпливої-Щур [5], однак, на жаль, її книги не стали об'єктом уваги вітчизняних науковців, зокрема методистів, що і зумовлює *новизну* нашого виступу, *метою* якого є: дати коротку характеристику художнім творам, запропонувати цікаві і доступні форми позанавчальної роботи з ними в студентській аудиторії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Любов Василів-Базюк – автор таких художніх книг: "Вони служили церкві і рідному народу", "У вирі тоталітарних режимів", "Не вір...!", "Україна на тернистому шляху до Духовного Визволення", "П'ять колосків", "У горі та сльозах наша доля... Геноциди в Україні", "Крізь пекло на землі", "Дороги життя", "Монастир Скит" (остання – переклад з польської у співавторстві з В.Рожком). Белетристику цієї письменниці з діаспори необхідно, по-перше, читати не тільки викладачам української словесності, а насамперед молоді, зокрема студентам педагогічних коледжів; по-друге, книги потрібно популяризувати серед широкого загалу українців. На наш погляд, повісті і романи Любові Василів-Базюк слід читати і пропагувати насамперед з огляду на їх повну об'єктивну інформацію і робити це варто швидко, адже ми й так у державі втратили інформаційний простір (інформація, яка подається нам через мас-медійні засоби, здебільшого антиукраїнська або ж напівукраїнська, що теж, між іншим, є не менш небезпечним). Рекламування треба проводити професійно, отож обов'язково яскраво, використовуючи різні його види.

Пропонуємо окремі шляхи популяризації, що вони під силу викладачам суспільно-філологічних дисциплін у педагогічному коледжі і що їх можна використати в позанавчальний час. Насамперед викладачам треба спланувати роботу, залучивши до цього членів студради (принцип не "Для студентів", а "Разом зі студентами").

Вважаємо, що спершу слід подати окремі епізоди книг у радіо- і телебаченні, чим викликати в читача потребу самому більш предметно познайомитися з публіцистичними творами оригінальної письменниці, написаними літературною мовою і здатними дати багато поживи для інтелектуального і духовного розвитку людини. Такий **ефір** може бути місцевим (це, наприклад, сайт коледжу).

З обізнаними гостями (це, як правило, викладачі історії) можна провести **круглі столи**, активними учасниками яких будуть студенти, що прочитали книги Л. Василів-Базюк. *Орієнтовні питання* для обговорення на круглому столі: 1. Голодомори на сторінках книг. 2. Нищення української церкви. 3. Причини, мета, шляхи і наслідки винародовлення українців. Після круглого столу рекомендуємо подарувати усім присутнім емблему – мак і синьо-жовтий прапорець. Такий подарунок завжди буде нагадувати молодим людям про хвилюючий патріотичний захід.

У програму Тижня книги, який обов'язково має відбуватися в навчальному закладі, необхідно включити таку форму роботи, як "Читальня з Любов'ю Василів-Базюк". Таку "**Читальню**" доцільно провести за *орієнтовним планом*: 1. Інтерв'ю з письменницею (з м/м презентацією). 2. Розповідь про книгу, яка вразила, виразне читання окремих епізодів, обмін враженнями, висновки. 3. Художнє читання поезій Л. Василів-Базюк. 4. Обговорення тем публікацій для преси з метою популяризації повістей і романів серед читачів різних соціальних категорій. У "Читальні" доречними будуть **мікросцени** з художніх творів, а також виставка книг автора, виступ бандуриста, виконання патріотичних пісень.

Варто, безперечно, провести тематичні читацькі **конференції**, також створити **буктрейлери**, запропонувати юним художникам і фотографам підготувати **колажі**, а юним музикантам – **аудіосупровід**.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Повісті й романи Л.Василів-Базюк – це потужний матеріал для здійснення національно-патріотичного виховання, що сьогодні є надзвичайно актуальним. У подальшому можна більш детально зупинитися на роботі з художніми творами Л.Василів-Базюк, укласти методичні рекомендації для викладачів, які зацікавилися творчістю цієї письменниці і хочуть включити белетристику канадської авторки до позакласного читання, факультативних занять, використовувати в позанавчальній роботі з літератури.

Використані джерела

1. Василів-Базюк Л.Й. П'ять колосків. Історична повість. – Чернівці: Букрек, 2009. – 320 с.
2. Костенко Т. Письменниця з діаспори Любові Василів-Базюк: "Двох святих єпископів з нашої родини замордували більшовики!" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/CULTURE/pismennitsya_z_diaspori_lyubov_vasiliv-bazyuk_dvoh_svyatih_episkopiv_z_nashovi_rodini_zamorduvali_bi.html
3. Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580/2015>
4. Рожко В. Борець за українську справу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.volyn.com.ua/?rub=5&article=0&arch=997>
5. Рожко В. Сторінки з книги її життя // Василів-Базюк Л.Й. Дороги життя. – Чернівці: Букрек, 2015. – С.5-18.

ДОДАТКИ. МАТЕРІАЛИ

Для читання-асоціації
(повість "Вони служили церкві і рідному народу")

1. Прокоментуйте слова Володимира Рожка *"Любов до Бога і України зароджується в авторки книги від любові до своїх рідних і переноситься на ближнього"*. Підтвердьте цю думку. З чого у вас починається любов до Батьківщини? А у ваших рідних?

2. *"Усе, що я винесла з Видерті, а потім з Білогородки, Боголюб, Ковеля, Жмуди та Холма, залишилося в мені на все моє життя. Усе це і досі гріє мою українську душу"*. Так пише Любов Василів-Базюк про своє дитинство. Що ж зберігає в серці своєму авторка? А що гріє вашу українську душу?

3. Назвіть риси характеру архімандрита Серафима (діда авторки) та отця Йосипа (батька). Орієнтовні відповіді: скромність, доброта, працьовитість, розум, любов до рідної землі, вірність вірі. Які риси притаманні сучасним українським батькам і дідусям? Узагальніть.

4. Озвучте позицію о.Василіва, який допомагав полоненим у німецькому таборі, а також звільнив звідти майже 500 чоловік; вирятував від депортації 100 польських родин. Продовжіть: "Священик не тільки править службу Божу, а й..."

Коментованого читання за романом
"Дороги життя"

1. Чому автор назвала роман "Дороги життя"? Як тлумачиться читачем така назва? Поміркуйте.

2. Чи можна назвати роман "Дороги життя" актуальним? Аргументуйте (орієнтовні відповіді: книга затребувана, адже в ній поставлені питання, що завжди будуть сучасними для українців: питання національної пам'яті, спадкоємності поколінь; питання української мови, нефальшивої, справжньої нашої історії; ролі особистості в долі народу; а також життєвого плану людини і місця в ньому родини; кохання, дітей, і внуків, і батьків; щоденної роботи і маленьких свят-перемог).

3. Запропонуйте словесний портрет автора (смілива, небайдужа, національно свідома, має феноменальну пам'ять, критичне мислення). Посилайтеся на текст.

4. Назвіть епізоди, які вас вразили. Осмисліть прочитане.

Для читання-інтерв'ю за повістю
"У вирі тотальних режимів"

1. Питання до Христини, Марійчиної матері: Чи зрозуміли Ви, що покалічили долю Олега, примусивши його одружитися з Вашою дочкою, адже добре знали, що Ваш прийомний син має наречену? Хто дав Вам право втручатися в життя Олега?

2. Питання до Надійки: Чи справді Ви любили Олега? Чи не надто швидко Ви забули його? Чому лише через півстоліття після розлуки почали його розшукувати? Чи дійсно почуття Всеволода до Вас було сильнішим за Олегове?

3. Питання до авторки: Чому Ви твердите, що Олег, який одружився з Марійкою, бо так його просила Христина, зламався? На мій погляд, цей благородний чоловік приніс себе в жертву людині, перед якою був у боргу, – названій матері. У повісті Ви багато розповідаєте про стосунки Надії зі Всеволодом – набагато більше, ніж про її взаємини з Олегом. Чому? Хочете переконати читачів, що Надія щаслива з цим чоловіком?

Для читацької конференції
"Уроки пам'яті за повістю "П'ять колосків"

- Чому треба постійно нагадувати собі і світові про Голодомор? про репресії?
- Може, досить представляти перед світовою спільнотою наш народ як жертву? Чи не слід змінити стратегію – і показати українців сильними, самобутніми, творчими, неповторними?
- Можливо, слід уже забути ті страшні десятиліття, щоб не роз'єднувати народи? Адже стільки пройшло часу.. На годиннику – XXI століття.
- Давайте, справді, шукати те, що консолідує, єднає. Це ж для добробуту нашої держави...
- Слід думати не про минуле, у якому вже нічого не зміниш, а про майбутнє, означене стількома проблемами....

Такі питання, озвучені напередодні, спонукали студентів до роздумів, до пошуків аргументів на підтвердження власної позиції, допомогли побудувати в ході конференції диспут; врешті, студенти ще і ще раз перечитали книги Л.Василів-Базюк, що й було нашим головним завданням.

Історична повість "П'ять колосків", написана на основі доступних для авторки матеріалів, – це урок пам'яті. Ми повинні знати, хто, коли, де, за що, для чого і як знищував наш народ. Повинні знати імена мучеників, щоб згадати їх у молитвах, щоб не зникнути їм назавжди безслідно з нашої, співвітчизники, пам'яті.

Автор розповідає про голод 1921, його справжні причини; про страхіття 32-33 років (поза межами людського болю), які світ не бачив і не хотів ні бачити, ні чути, про відкидання новою владою Бога, отже, і гріха: "Сталін боявся українського патріотизму. Він вважав українське село тим джерелом,

звідки будуть впливати всі напрями спротиву проти комуністичної жорстокої влади. Цей новий тиран планував знищити 10% українського населення. А решту сподівалися "перевиховати". Для знищення нації потрібно було забрати віру в Бога, мову, культуру, зробити людей жебраками, голодними, злочинцями, навіть людоїдами" [1, с.95].

Автор пише про доморощених донощиків, сексотів, які справно отримували щедру винагороду за свою "працю". "Сексотка Ніколаєнко заробляла 15 рублів за кожний донос. Вона зробила 8 тисяч доносів та заробила 120 тисяч рублів" [1, с.153].

Автор чесно каже про байдужість країн Заходу до українських проблем у 30-х роках минулого століття. Підкуплені Сталініми агенти, журналісти, політики активно формували позитивний імідж Радянського Союзу в західних країнах.

У повісті йдеться про великий спротив українців політиці нищення. Автор подає цифри – скільки загонів, скільки людей боронили честь і гідність співвітчизників, намагаючись вирватися з московського ярма. "Народ мусить стати у своїй обороні!" Такий заповіт дає нещасна бабуся Меланя Дубенко – мати двох закатованих радянською владою синів. Коли на урочистостях грали та співали "Повстаньте, гнані і голодні", стара заплакана жінка, ледь тримаючись на ногах, підійшла до голови колгоспу і відважно та мудро підсумувала: "Власне, тепер уся Україна може співати "Повстаньте, гнані і голодні". Люди дійсно повинні зробити велике повстання. Народ мусить стати в обороні свого життя! Скільки ще має пролитися нашої крові?" [1, с.121].

Боєм сповнені сторінки повісті, на яких автор розповідає про нищення на українських землях, що були під владою Польщі (здійснення програми колонізації), українських культурно-освітніх осередків – "Рідної Хати" та початкових шкіл під її опікою; "Просвіти", що "засновувала по селах бібліотеки, молодечі хори, театральні гуртки, кооперативи" [1, с.84]; про переслідування Української православної церкви; про пильне стеження за всіма, "хто читав українські газети, книжки, у кого висить портрет Тараса Шевченка" [1, с.87].

Зло має бути назване та покаране на землі. Така позиція автора. На жаль, один тільки Севка Кузнец поніс розплату за свої злочини. Цей бандит-комісар під час бою (фінська війна) стояв позаду наших бійців і гнав їх уперед, стріляючи в спину. У цієї скаженої собаки були відірвані ноги вище колін, він втратив багато крові, його ніхто не хотів рятувати.

У кожного з героїв (повість густо заселена) своя доля, з якої поглумилися і Москва, і Польща, і Німеччина. Головна героїня – Тоня Дубенко – дівчина із села Кривин, що на Волині. Це її тата Пилипа, як і священника Афанасія, на свято Чесного Хреста в рідному селі на порозі церкви забили будьонівці (тато, церковний староста, зачиняв двері церкви після служби). Так семирічна Тоня стала напівсиротою. А сиротою вона стане під час Голодомору 1933. Менший брат, дванадцятирічний Тарас, не послухавши маму, пішов рятувати сім'ю від голоду: зірвав на своєму (тепер уже колгоспному!) полі п'ять колосочків. Хлопця помітив міліціонер, який стояв на вежі. Мама кинулась затуляти Тараса собою. Загинули водночас і мама, і син (за статистикою, лише від серпня до грудня 1933 за "п'ять колосків", наголошує автор, було забито 5400 людей). Тоню, як і ще шістьох односельчанок, постійно гвалтує диявол – політрук Севка Кузнец. Поскаржитися дівчині нікому та й небезпечно. Прагнучи швидше упокорити Тоню, Севка дає наказ таємно вивезти її молодших брата Марка і сестричку Віру. Голодні діти разом з іншими тисячами інших були покинуті напризволяще на полі смерті (це аж степова Дніпропетровщина). Час від часу поле приїжджали поливати карболкою. Брат з немічною сестричкою вирятовуються (три дні, виснажені, геть ослаблі, вони переховуються в полі, лісі). З допомогою добрих людей діти потрапили до сиротинця, де, однак, їх спеціально розлучили. Возз'єднання уцілілих членів Тониної родини відбулося через багато років (між іншим, одна жінка, дбаючи про порятунок Віри, замінила українське прізвище дівчинки на російське: дітей з Росії, на відміну від українських, не вивозили на поле смерті).

Вражає історія Тониного рідного дядька Матвія Дубенка, якого насильно призначають головою сільради. Совісний і чесний чоловік дізнається про непосильний податок, що його влада наклала на вимираюче село (тисяча пудів зерна). Матвій закупає в спекулянтів зерно і віддає "борг" державі. А коли чоловік відмовився бути головою сільради, йому "приписали саботаж, співпрацю з куркулями та підкукульниками.... та замордували" [1, с.118]. А в селі активісти і не думали відхрещуватися від того, хто зробив такий "порядок" з Матвієм. Навпаки, переконували, що "треба виконувати розпорядження батька Сталіна" [1, с.118] і показували, що буде із тими, хто чинить опір. Сімнадцятирічний син Матвія Тиміш утікає від переслідувань аж на Черкащину, пристає до загону Блажевського (вояки українського патріота Блажевського знищували політруків) і гине в нерівному бою з комісарами. Дочка Матвієва Галя, збезчещена політрусом Севкою Кузнецом, божеволіє, але напередодні розповідає матері про дикі гвалтування, що їх випало пережити. Дізнавшись про це, кат Севка перерізав Галиній матері горло в її ж хаті (так знищував свідків своїх злочинів).

Наскрізний мотив повісті – родина в житті людини, обов'язки один одному допомагати. Дід Назар Михайленко, добрий пасічник, загинув, рятуючи п'ятнадцятирічну онуку від гвалтівників-чекістів. Хлопці з польської сторони (Волинь в ХХ-х рр.. поділили на східну і західну) важко переходили кордон, щоб передати родичам на радянській стороні хліб, іншу їжу, одяг. Тоня роками розшукує братів і сестричку, яких комуністи забрали від неї. Вірочка за все життя так і не засміялася, бо боялася всіх. В українській родині переживають один за одного, діляться останнім, уміють зрозуміти і порадити.

Символічний кінець повісті. У Тониній оселі в далекому Торонто цілий рік на покуті стоїть освячений дідух – як спомин про тих, хто загинув під час Голодомору – одного з найбільших геноцидів українців, які тільки знала історія. Слід зробити так, розмірковує героїня, щоб увесь світ дізнався про злочин більшовиків, "а майбутні покоління мають вчитися все зробити для того, щоб ці страшенні злочини не повторив ніякий ворог у жодній країні світу" [1, с.312], передусім – в Україні.

Відгуки студентів на книги Любові Василів-Базюк

– Дякуючи цим книгам я, по-перше, краще пізнаю історію свого народу через людські долі, по-друге, починаю відрізняти правду від брехні.

– Читати книги хоча цікаво, але нелегко, адже переживаєш з героями їхні страждання. Однак читати потрібно всім, щоб нищення українців ніколи не повторилося ні на нашій, ні на чужій землі.

– У повісті "У вирі тоталітарних режимів" дуже прихильно показано дружні взаємини між українцями і євреями (розуміння, повага, довіра, взаємодопомога, змішані шлюби).

– У всіх книгах, зокрема "Крізь пекло на землі!...", автор чесно розповідає про історичні події, при цьому проводячи думки: серед українців, на жаль, часто немає єдності; є натомість непоодиноким зрада (наприклад, сексоти). Мені імponує правда, а не симпатія письменника до героя тільки тому, що цей чоловік – українець.

– Герої повістей – люди сильні духом, порядні і скромні, працьовиті і відповідальні.

– Я відкрила для себе цікаву поезію Любові Василів-Базюк – вірші пристрасні та інтелектуальні водночас. А ще – сучасні. І не тільки тому, що там про Революцію Гідності, Небесну Сотню, кіборгів. У кожному рядочку живе Україна, біль за її долю. Переймаючись болем, народжуєш бажання нарешті покласти край українофобським експериментам, стаєш сильнішим, впевненішим.

– Я звернула увагу на те, що слова "Мама", "Тато", "Дідусь", "Бабуня" написано з великої літери. А це ж правильно. Це ті люди, з яких ми починалися. Їх треба шанувати.

– Мене вражає феноменальна пам'ять авторки. За цією пам'яттю – любов до кожної людини, зустріч з якою подарувало життя. Це надзвичайно повчально для молоді.

– Роман "Дороги життя" читає мій дідусь. Йому дуже сподобався шрифт. Каже, що в такий спосіб подбано про особливості сприймання друкованої продукції людьми поважного віку.

Babiychuk T.

STORIES AND NOVELS OF LYUBOV VASYLIV-BAZIUK FOR EXTRA-CURRICULAR ACTIVITIES IN UKRAINIAN LITERATURE IN PEDAGOGICAL COLLEGE (IN THE CONTEXT OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION)

The implementation of national-patriotic education of students at extra-curricular activities in Ukrainian literature is motivated by means of stories and novels of Lyubov Vasyliv-Baziuk, the diaspora writer.

Different kinds of work are offered, including expressive reading of certain episodes on radio and television, round tables (questions are submitted, it is also recommended to make small gifts of patriotic content for participants), "Reading lounge with Lyubov Vasyliv-Baziuk" (suggested to use short scenes based on the writer's books), booktrailers, photo collages with audio. The author provided materials for reading-association (story "They served the church and the native people"), reading with comments of the novel "Roads of Life", reading- interview after the novel "In the midst of total regimes", Readers' Conference "Lessons of memory after the novel "Five ears".

The article shows that the stories and novels of Lyubov Vasyliv-Baziuk are powerful material for national- patriotic education which is extremely important at present. The author suggested further elaboration of Lyubov Vasyliv-Baziuk's literary works, development of guides for teachers who are interested in the works of Canadian fiction author and want to include them in extra-curricular reading and other activities on literature.

Key words: Lyubov Vasyliv-Baziuk, reading, propaganda, round- table, reading room, book-trailer, photo collage, reading-association, commented reading, Readers' Conference.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2016 р.

УДК 37 (477) (092) : 37. 015. 311

Бачинська М.В.

КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК ПІДРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ Н. Й. ВОЛОШИНОЇ

Стаття присвячена проблемі духовно-культурного розвитку учнівської молоді в умовах сьогодення. Розкрито педагогічні ідеї педагога-методиста Н. Волошиної щодо шляхів формування світоглядних ціннісних орієнтирів сучасної молоді. Обґрунтовано провідні науково-методичні погляди вченої відносно шляхів забезпечення в закладах освіти ефективного педагогічного впливу на формування духовності та особистої культури учнів. Висвітлено вимоги вченої-педагога щодо укладання та роботи з підручниками й навчально-методичними посібниками культуропровідного циклу. Подано специфіку науково-педагогічних поглядів Ніли Йосипівни Волошиної щодо особливості формування духовної культури особистості, зроблено акцент на Священному Писанні як "скарбниці для розвитку духовності в особистостей". Здійснено аналіз поглядів вченої відносно національно-патріотичного виховання як складової частини загальної мети особистої культури виховання, викреслено методичні й педагогічні вимоги та напрацювання вченої щодо методів та прийомів роботи з учнями в напрямку формування громадянської позиції. Деталізовано погляди методиста відносно формування естетичної культури особистості як одного із показників соціально-педагогічного розвитку і фактору удосконалення навчально-виховного процесу. Вказано ключові компоненти процесу виховання естетичної культури учнів. Акцентується увага на актуальних для умов сьогодення засобах впливу на формування ціннісних світоглядних орієнтирів особистості школяра. Розкрито основні методичні вимоги вченої відносно аналізу художнього твору як засобу для формування всесторонніх культурних надбань учнів. Підкреслено значущість літературного мистецтва та літературної освіти для формування в підростаючій особистості комплексної системи світоглядних ціннісних орієнтирів, громадських та загальнолюдських вартостей, культуротворчих позицій і надбань.

Ключові слова: Н. Й. Волошина, духовність, культура, культурний розвиток особистості, виховання, учнівська молодь, формування, ціннісні орієнтири.

Постановка проблеми. Проблема культурного розвитку підростаючої особистості є надзвичайно актуальною і належить до проблеми соціально-педагогічного характеру, оскільки пов'язана з таким поняттям, як усестороннє формування особистості. Наше суспільство переживає період стрімких змін у технологічному прогресі, міжнародній торгівлі, розвитку комунікацій, світовій конкуренції. Усе це вимагає дотримання високих моральних чеснот. Тому питання культурного розвитку молоді є надзвичайно важливим у наш час. Проблема формування культури та духовності учнівської молоді є однією з головних проблем нашої держави, оскільки подальший успішний розвиток демократичних процесів в Україні залежить від багатьох умов, серед яких провідне місце посідає культурно-духовне відродження громадян, гармонізація соціального життя нації. Адже суспільство й держава не можуть існувати, адекватно виконувати свої функції без певної системи гуманістичних, духовних цінностей. Саме тому оволодіння учнівською молоддю духовно-культурними цінностями та надбаннями підносить свідомість особистості на вищий щабель, наповнюватиме життя й діяльність високими громадськими цінностями, зміцнюватиме та об'єднуватиме усе суспільство, а також забезпечить подолання труднощів на шляху його розвитку. Через це питання пошуку ефективних шляхів для забезпечення особистого культурного розвитку підростаючого покоління, безперечно, не викликає заперечень у своїй необхідності, гостроті та значущості.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковане розв'язання проблеми дослідження. Насамперед зазначимо, що поняття культури є досить всеохоплюючим, синтетичним та специфічним, тому в нашому випадку під розвитком культури особистості, як правило, позначається рівень вихованості та освіченості людини, рівень оволодіння нею тією чи іншою сферою знання або діяльності, тобто фіксується якість людини, спосіб її поведінки, ставлення до інших людей, до діяльності [18]. Розвиток культури підростаючої особистості є цілісним утворенням, яке визначається глибиною, широтою й мірою освоєння та засвоєння нею національних та загальнолюдських надбань матеріальної і духовної культури, перетворенням їх на свій внутрішній духовний світ та вмінням застосовувати у процесі життєдіяльності та спілкування з іншими людьми. Питанню розвитку духовної культури особистості присвятили свої праці чимало сучасних науковців, зокрема І. Бех, М. Боришевський, О. Вишневський, Н. Волошина, К. Журба, В. Постовий, Л. Примаченко [17], Г. Авдіянець, В. Долженко, О. Климишин, С. Кримський, О. Омельченко, Г. Шевченко, А. Кавалеров, О. Огірко, О. Олексюк, О. Сталевська [16] та багато ін. Такому аспекту культури як питанню громадянського та національно-патріотичного виховання чимало праць присвятили такі сучасні педагогічні постаті як І. Бех,

Н. Волошина, П. Вербицька, В. Вугрич, М. Євтух, Т. Закуна, В. Кобилянський, І. Кучинська, І. Мартинюк, О. Миколюк, А. Пахомова, Ю. Руденко, О. Сухомлинська, О. Спюпіна, Л. Чупрій та ін. Складові компоненти естетичної культури особистості та місце естетичної культури в цілісній культурологічній структурі висвітлювали у своїх працях М. Бахтін, Н. Волошина, Л. Губерський, Д. Джола, І. Зязюн, М. Каган, Л. Левчук, В. Мазепа, С. Уланова, І. Бех, О. Кононко, О. Леонтєва, Б. Теплова, Д. Фельдштейна та ін. [17].

Наголошуємо на тому, що саму проблему пошуку шляхів духовного збагачення молоді та збереження її національної самобутності в різних галузях культури учені та педагоги-методисти виокреслювали як одну із основних проблем, що турбує вчених України на сучасному етапі. Зокрема, такі твердження висвітлені в одній із науково-методичних праць відомої вченої, педагога та методиста Волошиної Н. Й ("Підручникотворення на порозі третього тисячоліття") [6, с. 2].

Вважаємо за доцільне акцентувати увагу на тому, що в культурному розвитку підостаючої особистості методист Ніла Йосипівна Волошина вбачала основу культурного зростання цілої держави та її соціально-економічного рівня. Саме тому якісну освіту виділяла як один з чинників високої якості життя [13, с. 2].

Метою статті є аналіз теоретичних напрацювань духовно-культурного розвитку підостаючої особистості у педагогічній спадщині Н. Волошиної.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазначимо, у формуванні змісту освіти методист чільне місце приділяла компетентнісно орієнтованому підходу, який, на її погляд, має бути врахований як при підготовці випускників шкіл, так і при написанні навчальних підручників. Тому зауважувала, що навчальна книжка має не лише виховувати молодь, яка орієнтуватиметься в сучасному суспільстві, інформаційному просторі, ринкових відносинах, але й формувати національно свідому, духовно багату особистість, яка знатиме свою мову, історію, а також культуру. І, наголосимо, знатиме без ганебного впливу ідеологічних догм [6, с. 2].

В одній із наукових робіт ученої відмічається, що *під культурологією розуміється галузь знань, пов'язана із вивченням духовної культури суспільства. В такому разі до духовності нації педагог відносила і такі її складові як мову, літературу, історію українського народу.* Тому на кожному з етапів історичного шляху України вона була тим цілющим джерелом, з якого черпали силу борці за утвердження не лише її державності та мови, а й культури власного народу. Виходячи з цього, методист вважала, що українська молодь повинна знати про визначальний внесок у власну українську культуру таких духовних супровідників нації як І. Огієнко, І. Пулюй, Д. Яворницький, Б. Грінченко, Д. Чижевський та ін. А їхня праця має бути представлена в навчальних підручниках цікаво та захоплююче [6, с. 1, 3].

В питанні пошуку ефективних шляхів культурного розвитку підостаючої особистості вчена вагому роль надавала літературі. Зазначала, що література вчить думати, розв'язувати проблеми, дискутувати і докопуватися до істини. Тому прагненням учителів-словесників та методистів-літераторів, за твердженням вченої, є виховання національно-свідомого громадянина України, людини-творця, людини мудрої і далекоглядної [7, с. 4]. Будучи методистом в галузі дисциплін гуманітарного циклу та вбачаючи в літературному мистецтві ефективний стержень для розвитку культурних цінностей в підостаючої особистості, Ніла Йосипівна розкривала завдання, які мають бути обов'язково виконаними під час аналізу художнього твору як засобу для формування культурних надбань учня, зокрема рекомендувала осягати з учнями естетичне багатство художнього твору, який вивчається, посилювати виховний вплив художнього твору на формування в учнів національних та загальнолюдських цінностей, формувати в учнів духовний світ, національну самосвідомість, виховувати високі патріотичні почуття, збагачувати знання учнів морально-етичними поняттями, розвивати художнє й логічне мислення, поповнювати історико- й теоретико-літературні знання учнів новими відомостями [1, с. 2].

Відмітимо, розвиток гуманітарної культури особистості учня педагог-методист відносила до головних завдань викладання літературної освіти наряду із самою літературною освітою, формуванням творчих здібностей учнів, вмінням самостійно ознайомлюватися із творами мистецтва та свідомо сприймати втілені в них світоглядні цінності [2, с. 5]. *А культурологічний аспект був одним із основних спрямувань, закладених в навчальних стандартах задля успішної реалізації завдань літературної освіти в школі* [3, с. 2].

Вчена вважала, що через літературні твори учитель має змогу залучити молодь до здобутків духовної культури людства, розвиває такі культурні якості особистості, як гуманітарне мислення, формує духовні ціннісні орієнтації та естетичні потреби особистості, уміння вести діалог з представниками інших культур. Крім того, засобами художнього слова є можливість виховувати сильний, вольовий характер, тобто особистість, яка зможе достойно жити і працювати в демократичному суспільстві [13, с. 2].

Методист акцентувала увагу, що *матеріал у будь-якому з підручників культурно-освітнього циклу повинен подаватися цікаво, захоплююче.* Щоб учень, почавши читати, не помітив, як він прочитав уже більше, ніж задав опрацювати вчитель. Саме при захоплюючому читанні художньої духовно багаті літератури учень вникатиме у внутрішній світ героїв, в обставини їхнього життя і діяльності, у сфери стосунків з іншими дійовими особами, якщо, наприклад, це художня література, що вивчається на уроках української літератури. Тому, *аби ефективно вкладати у свідомість молоді особистості ціннісні орієнтири, учитель має досконало знати художні особливості аналізованого твору і вікові особливості учнів, а також уміти викликати інтерес до поданого матеріалу в підручнику* [3, с. 2].

Підкреслимо, *відносно культури духовного виховання особистості вчена справжньою скарбницею для розвитку духовності вважала Біблію*. Вона надавала їй досить великого значення як пам'ятці християнської релігії [8, с. 3]. Релігійно-християнську літературу, зокрема Священне Писання християн, а також життєвий і творчий шлях "святих церкви Христової", тобто релігійно-духовних провідників нації рахувала саме беззаперечним та невичерпним джерелом духовного збагачення людини. Сама будучи глибоко віруючою, духовно багатою постаттю, педагог Ніла Йосипівна Волошина усіляко схвалювала літературу релігійно-християнського духовного характеру. Вважала що вона має силу формувати духовне начало в особистості, забезпечувати єднання з Тим, хто дає справжнє духовно-світоглядне збагачення, тобто з небесними силами, що "об'єднані священним словом Бог" [9, с. 2]. У статті "Основи християнської моралі", у якій педагог рецензує духовну книгу О. Крилашка "Уроки для спасіння", Ніла Волошина підтримує погляди автора книги у тому, що *важливо виховувати молоде покоління, зокрема школярів, на засадах християнської моралі, християнських духовних цінностей, відповідно до вікових особливостей учнів* [5, с. 19]. У своїй статті вчена детально зупиняється на твердженнях автора про те, що *найдосконаліші риси людини потрібно поступово виховувати*. Адже людьми то ми народилися, а от Людиною з великої букви потрібно ще стати, деталізувала вона. *Тому потрібно привчати людину думати і запитувати у себе, для кого і для чого вона живе*. Вчена мала надію на те, що з часом у навчальних школах України з'явиться новий предмет "Основи християнської моралі", як це впроваджено у навчальних планах окремих європейських країн [5, с. 21].

Зауважимо на твердженнях вченої про те, що подаючи у підручниках з української літератури духовно збагачений матеріал, зокрема Біблійні матеріали із Священного Писання та інформацію про саму Біблію, потрібно доносити до відома учнівської молоді відомості про тих вітчизняних славетних діячів, хто займався її перекладом. Так, подаючи у навчальних посібниках матеріал про Біблію, необхідно, наприклад, відзначити, що текст Біблії перекладався на українську мову П. Кулішем, І. Нечуєм-Левицьким та І. Пулюєм. А найповніший переклад, варто наголосити, був зроблений І. Огієнком, над яким він працював аж 41 рік. [6, с. 3]. І такими шляхами при урочних бесідах з учнівською молоддю у них поступово буде вкладатися почуття гордості за своїх національних духовних провідників, а також розвиватиметься поважливе ставлення до світоглядних ціннісних орієнтирів, що ідейно проносили через своє життя ці культуропровідники. Для того, щоб збагачувати свідомість учня та розвивати у нього духовні цінності, педагог рекомендувала у підручниках з української літератури давати хоча б по кілька творчих праць духовних супровідників нації, зокрема, бажано було б дати декілька поезій Івана Івановича Огієнка. А на факультативних заняттях такі матеріали можна вже подавати ширше, доручати учням спеціальні теми для досліджень, рекомендуючи літературу, яка вже є в Україні [6, с. 4].

Зазначимо, *в меті культурного виховання підростаючої молоді значиме місце, на погляд вченої, належить національно-патріотичному формуванню особистості*. В цьому питанні педагог наголошувала на тому, що *одним із наймогутніших засобів розвитку національного інтелекту особистості учня є художня література*. А національний інтелект, констатувала методист, формується на ґрунті самосвідомості нації і служить інтересам народу та держави. Тому велике значення при вихованні патріотизму має аналіз і вивчення фольклору, – праснови національного письменства, адже рідна мова, фольклор – це своєрідний генетичний код етносу [12, с. 2]. Оскільки в національних школах фольклор включений у програму літературознавчих дисциплін, то методист заявляла, що сам зміст і структура навчальних програм з літератури самі по собі і спрямовані на те, щоб допомогти вчителю-словеснику виховувати молоде покоління на національних і загальнолюдських засадах, відтворених у художній літературі. Тому складаючи програми і підручники з української літератури, Н. Й. Волошина із колегами дбала, аби вони поповнювалися тими творами, які дають "благодатний матеріал" для формування національних і загальнолюдських цінностей [12, с. 3]. Педагог зазначала, що *автори підручників мають дотримуватись освітнього стандарту знань і спрямовувати їхній зміст, структуру та методичний апарат на формування національної самосвідомості майбутнього громадянина України* [6, с. 3].

Вчена виокреслювала, що засобами художнього слова педагоги мають змогу виховувати сильний, вольовий характер особистості вихованця, який зможе жити і працювати в демократичному суспільстві, якому буде чужорідним таке почуття, як меншовартість, який матиме високі патріотичні почуття, і який, не зрадивши національні інтереси держави, зможе представити її в суспільстві на різних організаційних рівнях [13, с. 2].

Щодо формування естетичної культури в підростаючої особистості підкреслимо те, що *естетичну культуру вчена-методист вважала як одним із найважливіших принципів соціального розвитку, так і фактором удосконалення навчально-виховного процесу*. Тому, зазначала педагог, "дуже важливо аби прекрасне доходило в усі сфери шкільного життя, в класну, позакласну, позашкільну роботу" [11, с. 1]. Естетичність вчена відносила до невід'ємної частини світогляду вихованця. А педагогічний виховний вплив на особистість засобами мистецтва слова методист розглядала як вагому складову системи естетичного виховання у навчальному процесі школи [11, с. 5]. Аналізуючи науково-методичні напрацювання вченої, зазначимо, у них висвітлюється думка про те, що *естетичне виховання не може бути непов'язаним з формуванням естетичного і морального ідеалу особистості*. Тому вчена акцентувала на тому, що необхідно привчати особистість відчувати красу, захоплюватися нею у зв'язку з тим фактором, що без даних елементів виховання залишатиметься немислимим [11, с. 5].

Важливо актуалізувати ідею вченої про те, що *в процесі виховання культури естетичних почуттів важливу роль відіграє взаємозв'язок естетичного сприйняття й естетичної творчості*. При цьому вагоме значення має саме така естетична творчість, яка пов'язана із сприйняттям мистецтва, особливо мистецтва

літературного слова. Оскільки вчена була переконана, що робота над словом, – це не тільки розвиток мовлення, а й самовиховання почуттів, то завдання вчителя при цьому вагомим: "варто навчити дитину бачити, сприймати, відчувати, оцінювати прекрасне і творити його у повсякденному житті" [11, с. 5-6].

Наголосимо, беззаперечно методист Н. Волошина урокам літератури в школі надавала вагому роль як тим предметам, що несуть за собою силу естетичного спрямування в навчально-виховному процесі. Тому утвердження естетичної функції мистецтва слова – це, на її погляд, одне із основних завдань даного циклу гуманітарних дисциплін. Саме естетична сила художнього слова має змогу формувати в учнів національну самосвідомість, увиразнювати високу національну ідею, почуття сучасного патріота України. Вчена відзначала, що силою художнього слова вчитель вводить учнів у світ прекрасного, прилучає їх до національного та світового мистецтва слова у взаємозв'язках з мовою, історією, релігією, філософією, музикою, живописом, а водночас з розвитком всієї світової гуманістичної естетичної сфери [4, с. 2]. Тому, стверджувала методист, ефективне формування високоморальної особистості із своїми естетичними потребами буде відбуватися при посиленні ролі предметів гуманітарного циклу, зокрема літературознавчих. При цьому, переконувала вона, *необхідно удосконалювати освітні технології навчання, висуваючи на перший план активні їх форми, прилучати учнів до самостійної роботи з книгою, підвищувати ефективність уроку, урізноманітнювати форми організації навчально-виховного процесу, удосконалювати їх організацію* [15, с. 47-48].

Волошина Н. Й. підкреслювала значущість нерозривного зв'язку виховання з культурними надбаннями людства і свого народу, зокрема особливостями розвитку і становлення його культури, забезпечення духовної єдності і спадкоємності поколінь. На погляд вченої, підростаюча особистість повинна проявляти поважне ставлення до рідної мови, гордість до минулого держави, відчувати прихильність до того місця, де народилася і виросла; прагнути і зберігати національну культуру, збагачуючи національне загальнолюдським і загальнолюдське національним. Вона була переконана, що національна школа – це школа, котра виховує школярів на основі духовних багатств національної культури, національного способу життя й діяльності свого етносу. Школа, якщо вона справді національна, за переконаннями Н. Й. Волошиної, має вже з перших кроків долучати дитину до національної культури, народних промыслів, народних ідеалів і мистецтв національних цінностей [14, с. 158].

Вважаємо за доцільне акцентувати увагу на тому, що неабиякої цінності для розвитку культури особистості Н. Волошина надавала родинно-побутовій культурі. Прикладом власного життя показувала цінність формування людяності в культурі родинного та сімейного кола. У статті "Слово до матері" підкреслювала роль матерів, бабусь у питанні формування морально-етичних, духовно-релігійних, загальнолюдських якостей підростаючої молоді. Наприклад, заповіт своєї бабусі про те, що краще робити добро, аніж зло для вченої стало кредом її життя. Також вчена зазначала те, що *власні приклади життєдіяльності рідних нащадки матимуть як спадок культури власної поведінки*. Наприклад, методист повідомляла що бабуся працьовитість залишилась для неї спадщиною для наслідування. Культура родинного виховного впливу має вагому значущість. Адже у свої працях педагог стверджує, що саме у рідній домівці, словом матері вона навчилася "любити й шанувати рідну мову та пісню, пам'ятати свій рід, свою землю", а вроджену народну мудрість, яку було передано з дитинства, вона мала змогу вкладати в підручники з української літератури, які писала для учнів [10, с. 2-3].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Узагальнюючи вище вказане, відмітимо, педагогічна спадщина вченої-методиста Н. Й. Волошиної багата теоретико-методичними та педагогіко-практичними напрацюваннями й рекомендаціями щодо формування і розвитку культури підростаючої особистості. Підкреслимо, дана проблематика висвітлена практично у кожній науково-педагогічній праці вченої: наукових статтях, посібниках для учителів, навчально-методичних авторських виданнях, матеріалах дисертаційних досліджень та ін. Педагогічна спадщина Н. Волошиної багата пошуками та вказівками щодо ефективних шляхів виховання духовної, культурної, естетичної, морально-етичної, національно-патріотичної особистості. Могутнім засобом культурного збагачення учня методист вважала мистецтво, зокрема мистецтво художнього слова і переконувала, що через літературні твори учитель має змогу залучити молодь до здобутків духовної культури людства, розвивати такі культурні якості особистості, як гуманітарне мислення, формувати духовні ціннісні орієнтації та естетичні потреби особистості, уміняти вести діалог з представниками інших культур. А в самій літературній освіті вбачала покликання формувати в підростаючої особистості світоглядні ціннісні орієнтири, які, проявляючись в оволодінні учнівською молоддю комплексом духовно-культурних надбань, підноситимуть свідомість особистості на вищий щабель, наповнюватимуть її життя та діяльність високими громадськими та загальнолюдськими цілями.

Використані джерела

1. Волошина Н. Й. Вивчення української літератури в новому навчальному році / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2002. – № 4. – С. 2.
2. Волошина Н. Й., Волощук С. В., Дорофієва Н. Г., Шинкарук Н. І. Критерії оцінювання навчальних здобутків учнів / Н. Й. Волошина, С. В. Волощук та ін. // Українська література в загальноосвітній школі. – 2001. – № 4. – С. 5.
3. Волошина Н. Й. Крокуймо до успіхів разом / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 1. – С. 2.
4. Волошина Н. Й. Методика літератури: Проблеми. Пошуки. Здобутки. Перспективи / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 1999. – № 1. – С. 2.

5. Волошина Н. Й. Основи християнської моралі / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 1. – С. 19-21.
6. Волошина Н. Й. Підручникотворення на порозі третього тисячоліття / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 3. – С. 2-4.
7. Волошина Н. Й. Прагнемо виховати людину-творця / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2007. – № 4. – С. 4.
8. Волошина Н. Й. Про державні стандарти базової і повної середньої освіти учнів з української та зарубіжної літератури / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2004. – № 4. – С. 2-3.
9. Волошина Н. Й. Сім новорічних запитань (Ексклюзивне інтерв'ю головного редактора Ніли Волошиної) / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2004. – № 1. – С. 2-3.
10. Волошина Н. Й. Слово до матері / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2007. – № 5. – С. 2-3.
11. Волошина Н. Й. Теоретичні і методичні засади естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури в середній школі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : 13.00.01. "Теорія та історія педагогіки", 13.00.02 "Методика викладання української літератури" / Н. Й. Волошина. – К., 1995. – 64 с.
12. Волошина Н. Й. Українська література напередодні реформування освіти / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2000. – № 4. – С. 2-4.
13. Волошина Н. Й. Якість освіти і перспективні педагогічні технології / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2006. – № 9. – С. 2-3.
14. Кучинська І. О. Ідеї патріотичного виховання у педагогічних поглядах Ніни Волошиної. Збірник наукових праць / І. О. Кучинська // Педагогічна освіта ("Теорія і практика"). – 2014. – Випуск 1 (16). – С. 156-160.
15. Наукові основи методики літератури: навч.-метод. посібник / Н. Й. Волошина, О. М. Бандура, О. А. Гальонка [та ін.]; ред. Н. Й. Волошина. – К. : Ленвіт, 2002. – С. 47-48.
16. Горіна О. Т. Теоретичні аспекти формування духовної культури студентської молоді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://tme.uuo.edu.ua/docs/2/09gorcsf.pdf>.
17. Гук О. Ф. Теоретичні передумови формування естетичної культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://www.socd.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/aktprob.18.193.pdf>.
18. Таран В. О. Культура особистості. Соціальна філософія [Електронний ресурс] : навч. посібник / О. В. Таран, В. М. Зотов, Н. О. Резанова. – Електр. текст. дані. – Київ : Центр учбової літератури, 2006. – Режим доступу: <http://uchebniks.net/book/221-socialna-filosofiya-navchalnij-posibnik-taran-vo/49-83-kultura-osobistosti.html>.

Bachynska M.

THE CULTURAL DEVELOPMENT OF THE GROWING UP INDIVIDUAL IN THE PEDAGOGICAL HERITAGE OF N. Y. VOLOSHYNA

The article is devoted to the problem of the spiritual and cultural development of pupil youth in conditions of the present time. It reveals the pedagogical ideas of teacher and methodologist N. Voloshyna concerning the ways of formation of the outlook and values of today's youth. It grounds leading scientific and methodical views of the scientist regarding the ways of ensuring of the effective pedagogical influence on the formation of spiritual and personal culture of students in educational institutions. The demands of the scientist and pedagogue on stowing and working with textbooks and educational accessories of a cultural leading cycle are enlightened. The specificity of scientific and pedagogical views of Nila Josypivna Voloshyna concerning a peculiarity of the formation of spiritual culture of individual is given and the emphasis is made on the Holy Scripture as "a treasury for developing of spiritual culture of personality". The analysis of the views of the scientist on the national and patriotic upbringing as a component of a general aim of the personal culture of pupil is made and the methodological and pedagogical demands and works of the scientist concerning methods and techniques of working with pupils in the direction of formation of a civic position are described. It details the views of the methodologist on the formation of aesthetic culture of personality as one of the indices of the social and pedagogical development and as a factor of improving of the educational process. The key components of the process of education of aesthetic culture of students are shown. The attention is paid to the actual for the present conditions devices of influence on the formation of the outlook and value orientations of the personality of pupil. The basic methodological requirements of the scientist regarding the analysis of the work of art as a mean for the formation of the all-round cultural heritage of pupils are described. It emphasized the importance of literary art and literary education for the formation of the complex system of outlook and value orientations, social and human values, culture creative positions and achievements of a growing up personality.

Key words: *N. Y. Voloshyna, spirituality, culture, cultural, personal development, education, pupil youth, formation, value orientations.*

Стаття надійшла до редакції 22.04.2016 р.

РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ Й ІСТОРІЇ В ТЕСТАХ ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ

Стаття присвячена проблемі реалізації міжпредметних зв'язків у сертифікаційних роботах зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО). Висвітлено прояви міжпредметних зв'язків української літератури й історії у тестових завданнях ЗНО. Викладений у статті матеріал проілюстровано конкретними прикладами із сертифікаційних робіт зовнішнього незалежного оцінювання з української літератури.

Ключові слова: міжпредметні зв'язки української літератури та історії, тестові завдання, зовнішнє незалежне оцінювання.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку освітньої галузі здобуття учнями інтегрованих знань стало одним з основних завдань школи.

Державний стандарт базової і повної середньої освіти визначає міжпредметну компетентність як здатність учня застосовувати щодо міжпредметного кола проблем знання, уміння, навички, способи діяльності та ставлення, які належать до певного кола навчальних предметів і освітніх галузей [3].

Вивчення творів української літератури на тлі подій і явищ відповідної історичної епохи знаходить своє вираження у міжпредметних зв'язках літератури й історії. Адже "міжпредметні зв'язки є таким співвідношенням між двома або кількома шкільними предметами, яке передбачає використання спільних для них відомостей, видів практичної діяльності, а також методів, прийомів, форм і засобів навчання, необхідних для розв'язання пізнавальних завдань, забезпечення належного рівня освіти" [2, с. 39].

Взаємозв'язане вивчення літератури й історії сприяє формуванню вмінь учнів, необхідних для розв'язання тестових завдань зовнішнього незалежного оцінювання з літератури й історії, які перевіряють знання абітурієнтів не тільки змісту художнього твору, але й перебігу історичних подій в Україні, про які йдеться у творах.

Аналіз останніх досліджень. Ідея міжпредметних зв'язків цікавила педагогів, починаючи з Я. Коменського, Дж. Локка, Й. Песталоцці, К. Ушинського.

Навчальні функції, виховна спрямованість та проблема використання міжпредметних зв'язків досліджувались також у працях П. Беленького, Ш. Ганеліна, І. Зверева, Д. Кирюшкіна, П. Кулагіна, Н. Лошкарєвої, В. Максимової, Є. Мінченкова, С. Пультера, А. Усової, В. Федорової, Д. Кирюшкіна.

Важливими у розробці проблеми взаємозв'язків різних навчальних предметів у процесі формування знань є погляди вчених О. Бандури, К. Баханова, Г. Беленького, Т. Бугайко, Ф. Бугайка, Н. Волошиної, А. Градовського, С. Жили, Н. Назарової, К. Нартова, В. Неділька, Є. Пасічника, О. Пометун та інших.

Дослідники вказують також на важливість використання міжпредметних зв'язків під час вирішення завдань проблемного характеру (І. Зверев, А. Матюшкін, М. Махмутов, В. Маткін). Методика міжпредметних зв'язків, яка застосовується під час проблемного навчання, сприяє активізації розумової діяльності учнів, формуванню самостійності мислення. В. Маткін стверджує, що старшокласники поступово набувають досвід вирішення завдань проблемного характеру і водночас "росте їх інтерес не тільки до виконання завдань, які потребують творчого підходу, але й до предмета загалом" [5, с. 54].

В умовах упровадження зовнішнього незалежного оцінювання особливого значення набуває тестова форма контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів. У розвинутих країнах світу використання тестових технологій – невід'ємна частина програми розвитку освіти, а проблема якості педагогічних вимірювань – актуальна тема наукових досліджень і дискусій. Тестологія як теорія тестів із своїми методами наукового дослідження з'явилась на початку ХХ ст. Фундаментальні праці з тестових технологій можна знайти в американських педагогів (Н. Гронлунда, А. Анастасі), а також у російських учених (В. Аванесова, А. Майорова, М. Челишкова). В Україні над цією проблемою працювали І. Булах, Л. Коваленко, Л. Парашенко, М. Барна, В. Шпильовий, Л. Прокопенко, С. Гриб, А. Кузьмінський, Ю. Триус, Л. Фігурська.

Мета статті полягає в аналізі тестів зовнішнього незалежного оцінювання щодо реалізації в них міжпредметних зв'язків української літератури й історії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поєднання двох наук – літератури й історії – комплексно формує національну свідомість учнів, адже під час вивчення художньої словесності не можна обійтися без знання конкретних історичних фактів і застосування принципу історизму в нагромадженні знань.

Проблематика сучасних історичних художніх творів надзвичайно широка. У них висвітлюються часи Київської Русі, визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, голодомори, участь народу у війнах та революціях. Увагу письменників привертають не лише героїчні, а й трагічні сторінки української історії.

Підготовку старшокласників до виконання тестових завдань з української літератури слід здійснювати насамперед за моделями, запропонованими Міністерством освіти і науки України та Українським центром оцінювання якості освіти.

Вивчення навчальних дисциплін на міжпредметній основі залежить і від того, у якій мірі програми зовнішнього незалежного оцінювання орієнтують на встановлення взаємозв'язків між різними предметами.

Аналіз змісту програм ЗНО з української літератури [8] й історії України [6] з погляду створення об'єктивних умов для забезпечення зв'язків цих навчальних предметів свідчить про можливість встановлення синхронних або асинхронних (репродуктивних та перспективних) зв'язків між навчальними дисциплінами і змістом матеріалу з української літератури та історії.

Проаналізувавши програмовий матеріал з української літератури з погляду зв'язку літератури та історії, ми дійшли висновку, що програма ЗНО загалом передбачає використання відомостей з історії під час якісної підготовки до зовнішнього оцінювання. Адже це допомагає учасникам зрозуміти авторський задум і сформулювати власний, об'єктивний висновок щодо прочитаного.

Пропонуємо проаналізувати тестові завдання зовнішнього незалежного оцінювання, під час розв'язування яких можна застосовувати знання, здобуті під час інтегрованого вивчення української літератури та історії України.

Програма ЗНО з літератури передбачає оволодіння учасниками теоретико-літературними поняттями з теми "Усна народна творчість": *визначати провідні мотиви історичних пісень, характеризувати образи героїв їх – історичних осіб*. Ця тема була представлена в тестовому зошиті завданнями, виконання яких вимагає встановлення зв'язків з історією. Учасники ЗНО зможуть успішно впоратися з завданнями, якщо під час вивчення історичних пісень у школі словесник буде звертатися до матеріалів з історії України: охарактеризує добу козаччини, гетьмана Богдана Хмельницького, його роль у державотворенні України.

Подаємо зразки таких завдань¹:

Славетну перемогу козацького війська біля Жовтих Вод ("Жовтого" чи "Золотого Броду") оспівано у творі

А "Засвіт встали козаченьки"

Б "Чи не той то Хміль"

В "Ой Морозе, Морозенку"

Г "Віють вітри"

Д "Бондарівна"

– Про героїчну битву українського війська проти загарбників біля Савур-могили йдеться у творі

А "Засвіт встали козаченьки"

Б "Дума про Марусю Богуславку"

В "Ой Морозе, Морозенку"

Г "Віють вітри"

Д "Бондарівна"

Певні тестові завдання з української літератури вимагають глибоких знань з історії України. Щоб правильно виконати такі завдання, учасник зовнішнього незалежного оцінювання повинен знати, коли написаний твір, головних героїв та історичні події, які розгортаються у творі:

– В основу твору Ліни Костенко "Маруся Чурай" покладено події

А Північної війни 1700–1721 років

Б Наполеонівської навали 1812 року

В російсько-турецької війни 1787–1791 років

Г Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького

Д антифеодалного повстання, відомого в історії під назвою "Коліївщина"

– Історичні події, що відбулися під Ніжином, покладені в основу твору

А "Кайдашева сім'я"

Б "Земля"

В "Чорна рада"

Г "Хіба ревуть воли, як ясла повні?"

Д "Камінний хрест"

¹ Тут і далі наводимо приклади тестових завдань зовнішнього незалежного оцінювання з української літератури 2009 – 2015 рр.

– Події Громадянської війни 1917 – 1921 років зображено у творі

- А "Intermezzo"
- Б "За мить щастя"
- В "Тигролови"
- Г "Україна в огні"
- Д "Подвійне коло"

– На тлі Другої світової війни розгортаються події твору

- А "Я (Романтика)"
- Б "Жовтий князь"
- В "Вершники"
- Г "Тигролови"
- Д "Україна в огні"

Програма ЗНО з літератури передбачає ознайомлення з творчістю Івана Багряного, яка цікавить сьогодні багатьох дослідників та літературознавців.

Під час вивчення роману абітурієнтам варто звернути увагу на родини Сірків та Морозів. На прикладі цих родин ми знайомимось з людьми, які утворили в кінці XIX – на початку XX століття Зелений Клин. Таких сімей було тисячі. Для того щоб ознайомитися з життям української діаспори Далекого Сходу, пропонуємо використати статтю М. Траф'яка [7]. Запропоновані матеріали допоможуть учасникам ЗНО відчутти історичну обстановку, морально-психологічні настрої людей того періоду, про який ідеться в романі Івана Багряного "Тигролови", а відтак правильно відповідати на такі тестові завдання:

– "Це була наша друга Україна, синку... І назви наші люди подавали тут свої, сумуючи за рідним краєм: Київ, Чернігівка, Полтавка, Україна, Катеринославка, Переяславка тощо", розповідає героїня твору

- А "Земля"
- Б "Тигролови"
- В "Місто"
- Г "За мить щастя"
- Д "Україна в огні"

– "В пралісах Сіхоте-Аліня" відбуваються події твору

- А Ліни Костенко
- Б Олеся Гончара
- В Олександра Довженка
- Г Миколи Куліша
- Д Івана Багряного

Зміст його роману "Тигролови" виходить далеко за межі пригодницького жанру і дає досить повне уявлення про жакливі сторінки нашої історії – сталінські репресії 30-х років. Наводимо приклад завдань ЗНО з літератури, відповідь на які передбачає розуміння історичного контексту роману:

– Період культу особи Сталіна є історичним тлом твору

- А "Я (Романтика)"
- Б "Зачарована Десна"
- В "Вершники"
- Г "Тигролови"
- Д "Тіні забутих предків"

– Образ сталінських "ешелонів смерті" є наскрізним у творі

- А "Тигролови"
- Б "Подвійне коло"
- В "Місто"
- Г "Земля"
- Д "Україна в огні"

Новела Василя Стефаника "Камінний хрест" надзвичайно влучно розкриває одну з найсумніших сторінок нашої історії – страшну правду селянського життя та еміграції. Якщо словесник під час вивчення цього твору розкрив історичне тло, на якому відбуваються описані в новелі події, то учасники ЗНО зможуть легко впоратися із запропонованими тестовими завданнями з цієї теми. Наприклад:

– Драматичну долю галицького селянства кінця XIX – початку XX століття втілено в образі

- А Омелька Кайдаша
- Б Івана Палійчука
- В Чіпки Варениченка
- Г Івана Дідуха
- Д Максима Гримача

Застосування знань з історії України допомагає глибше розуміти зміст художнього твору, помічати деталі, орієнтуватися в ході історичних подій в Україні, про які розповідається у тому чи тому творі, а тому впоратися із запропонованими завданнями учасникам ЗНО набагато легше.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Виконання міжпредметних завдань вимагає від тестованого вміння систематизувати вивчений раніше матеріал та застосовувати знання з літератури та історії України. Подальше впровадження завдань міжпредметного змісту, ідея розв'язання яких виникає на основі застосування міжпредметних знань та асоціацій, у процес викладання української літератури дозволить сформувати в учнів корисні загальнонавчальні уміння і навички, які допоможуть під час виконання тестів зовнішнього незалежного оцінювання.

Використані джерела

1. Аванесов В. С. Композиция тестовых заданий / В. С. Аванесов. – М.: Центр тестирования, 2002. – 240 с.
2. Груба Т. М. Збагачення мовлення учнів V – VI класів синонімічними формами на міжпредметній основі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Т. М. Груба. – К., 1998. – 179 с.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 1392 від 23 листопада 2011 р.: [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/cardnpd/1392-2011>
4. Зверев И. Д. Межпредметные связи в современной школе / И. Д. Зверев, В. Н. Максимова. – М.: Педагогика. – 1981. – 160 с.
5. Маткин В. В. Межпредметные связи при обучении русскому языку и литературе / В. В. Маткин // Русский язык в школе. – 1976. – № 3. – С. 12-14.
6. Програма зовнішнього незалежного оцінювання з історії України. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://testportal.gov.ua/prepare_hist/
7. Граф'як М. Зелений Клин / М. Граф'як // Сучасність. – 1996. – №4-5. – С. 74-86.
8. Українська мова і література. Програма зовнішнього незалежного оцінювання. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://testportal.gov.ua/prepare_ukr/

Bilous N.

THE REALIZATION OF INTERDISCIPLINARY CONNECTIONS OF UKRAINIAN LITERATURE AND HISTORY IN THE TASKS OF EXTERNAL INDEPENDENT EVALUATION

The article is devoted to the realization of interdisciplinary connections in the certification works of external independent evaluation. The author analyzed the tests during the implementation of which it is necessary to apply the knowledge which were gained during the integrated study of Ukrainian literature and the history of Ukraine.

Interrelated study of literature and history promotes the formation of pupils' skills, which are needed to solve the tasks of external independent evaluation, which help to test the pupils' knowledge not only about the content of art works, but also about the historical events in Ukraine, referred in the works.

The combination of these two sciences (literature and history) shapes the pupils' national consciousness, as during the study of literature we can not do without the principle of historicism in the accumulation of knowledge and specific knowledge about historical facts. The ability to work on interdisciplinary level develops the useful training skills in the pupils of high classes, which will help in preparation for the testing. In this article the interdisciplinary connections between Ukrainian literature and history in the tasks of external independent evaluation are highlighted. The material is illustrated by specific examples from certification works of external evaluation of Ukrainian literature.

Key words: *the interdisciplinary connections of Ukrainian literature and history, tests, the external independent evaluation.*

Стаття надійшла до редакції 11.05.2016 р.

СПЕЦИФІКА ВИКЛАДАННЯ КУРСУ "ЛІТЕРАТУРНА КОМПАРАТИВІСТИКА" ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті розглядаються теоретичні аспекти дисципліни "Літературна компаративістика" та узагальнюється досвід її викладання на факультеті філології та журналістики Херсонського державного університету. Зокрема подаються основні завдання курсу, вимоги до знань і вмінь студентів; перераховуються теми, визначені авторською навчальною програмою; аналізуються методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності майбутніх філологів. У матеріалі також представлено форми оцінки навчальних досягнень студентів із дисципліни.

Ключові слова: методика викладання, вищий навчальний заклад, студент-філолог, навчальна програма, інноваційні методи навчання, оцінка навчальних досягнень, літературна компаративістика.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних завдань у галузі вищої освіти є підготовка сучасного учителя-філолога, здатного гнучко реагувати на виклики часу. Значною мірою його виконанню сприяє уведення до навчальних планів нових дисциплін. Однією з них є "Літературна компаративістика". У другій половині ХХ ст. разом із теорією та історією літератури вона посіла провідне місце в зарубіжних університетах. В Україні через ідеологічні заборони "Порівняльне літературознавство" з'явилося серед вишівських курсів лише після здобуття незалежності і сьогодні вивчається у більшості вищих закладів освіти, що готують філолога.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковане розв'язання проблеми дослідження. За два десятиліття з'явилася програма курсу "Основи компаративістики" Д. Наливайка, уперше на пострадянському просторі надруковано підручник "Порівняльне літературознавство" (автори В. Будний та М. Ільницький) [2], накопичено цінний досвід викладання цієї дисципліни, зокрема в Національному університеті "Києво-Могилянська академія", Львівському національному університеті імені Івана Франка, Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка та ін. Однак методика цього курсу потребує подальшої розробки.

Мета статті – узагальнити досвід викладання "Літературної компаративістики" на факультеті філології та журналістики Херсонського державного університету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ця дисципліна адресована студентам напряму підготовки 6.020303 Філологія* і покликана виробити у майбутніх фахівців уявлення про світовий літературний процес як систему національних літератур, загальнолюдську значимість яких вимірюють їхньою мистецькою та історичною своєрідністю. Серед основних завдань курсу: формування у студентів-філологів знань з історії зародження та становлення літературної компаративістики; характеристика предмету порівняльного літературознавства, структури, завдань і статусу компаративістики, її основних положень, а саме: типів та видів міжлітературних зв'язків у національних, регіональних і світових літературах; знайомство з провідними напрямками порівняльної галузі – вивчення генетичних і контактних зв'язків, типологічних досліджень, інтертекстуальних студій, міждисциплінарних підходів до літератури; встановлення взаємин порівняльного літературознавства із суміжними галузями. Оскільки предмет викладається для майбутніх учителів української мови та літератури, до програми увели тему "Система взаємозв'язаного вивчення літератур". Вона завершує курс і передбачає розгляд таких питань: етапи становлення системи взаємозв'язаного вивчення літератур у вітчизняній методиці; методика з'ясування сутності контактних зв'язків на уроках літератури; особливості залучення генетично-контактних зв'язків у процесі вивчення літератури; методика формування уявлення учнів про типологічні подібності.

Опанувавши дисципліну, студенти повинні знати: предмет, об'єкт порівняльного літературознавства; його структуру, завдання і статус; еволюційні етапи компаративістики; взаємини із суміжними галузями; основні напрями порівняльного літературознавства; типи та види міжлітературних зв'язків; провідних українських та зарубіжних компаративістів. Вивчення курсу сприяє виробленню умінь користуватися термінологією компаративістики та суміжних наук; аналізувати компаративістичні дослідження; встановлювати типи та види міжлітературних зв'язків; розробити конспект уроку з використанням компаративного аналізу художнього твору.

Авторська навчальна програма із "Літературної компаративістики" передбачає опрацювання таких тем: "Вступ", "Еволюційні етапи порівняльного літературознавства", "Порівняльно-генетичний підхід", "Переклад як форма міжлітературних взаємин", "Порівняльно-типологічний підхід", "Тематичний рівень компаративістики", "Компаративна генологія", "Концепція інтертекстуальності", "Система взаємозв'язаного вивчення літератур" [1]. Відповідно виокремлено два модулі, кожен із яких містить лекційні, практичні та самостійну роботу студентів.

На заняттях із літературної компаративістики комплексно використовуються різноманітні методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності студентів та методи їх мотивації. Під час вивчення курсу практикуємо традиційні форми лекцій: вступну, програмно-тематичну, підсумкову. Із метою активізації і стимулювання уваги студентів та залучення їх до спільної роботи з осмислення матеріалу використовуємо елементи проблемного викладу та бесіди. Наприклад, опрацьовуючи "Тематичний рівень компаративістики", пропонуємо майбутнім філологам поміркувати над питанням "Чому терміни "вічні", "світові образи", "мандрівні мотиви й образи" професор Анатолій Волков вважає породженням літературознавчого європоцентризму?", навести приклади міфологічних, фольклорних, релігійних, легендарних, літературних, заснованих на історичному матеріалі традиційних сюжетів та образів тощо. На практичних заняттях майбутні вчителі поглиблюють знання, здобуті на лекціях та в процесі самостійної роботи. Також формуємо у студентів навички аналітичної діяльності, ораторського мистецтва, вміння обґрунтувати свої судження, вести наукову полеміку, сприймати аргументи та позицію опонента. Для цього використовуємо словесні (слово викладача, бесіда, відповідь на поставлене запитання, виступ із повідомленням, рефератом), наочні (демонстрування) та практичні методи навчання (виконання поставлених завдань, у тому числі тестових різної форми). У розрізі самостійної роботи студенти опрацьовують теоретичні праці, зокрема статті Ролана Барта "Від твору до тексту", Е. Касперського "Про теорію компаративістики", Д. Наливайка "Стан і завдання українського порівняльного літературознавства", та матеріали із різних напрямів сучасної літературної компаративістики⁴ виступають із повідомленнями на заняттях, виконують наукові роботи.

Із метою формування професійних компетенцій широко впроваджуються інноваційні методи навчання, що забезпечують комплексне оновлення традиційного педагогічного процесу. Це, наприклад, комп'ютерна підтримка, впровадження інтерактивних методів навчання (робота в малих групах, мозковий штурм, опрацювання дискусійних питань тощо). Так, зокрема, готуючи питання про інтермедіальні студії як галузь сучасної літературної компаративістики, студенти підбирають наочний матеріал для висвітлення зв'язків літератури з іншими видами мистецтва (фрагменти кінофільмів, театральних вистав, музичних творів, репродукції картин тощо), а на занятті з теми "Еволюційні етапи порівняльного літературознавства" демонструють підготовлені презентації про творців та представників міфологічної школи, теорії наслідування, антропологічної теорії, біографічного методу, культурно-історичної школи і т. ін.

Для оцінки навчальних досягнень студентів практикуємо як традиційні, так і інноваційні форми. Відповідно до специфіки фахової підготовки з літературної компаративістики використовуємо усний, письмовий, практичний і тестовий контроль. Рівень засвоєння змісту лекційного курсу перевіряється постановкою системи запитань, у тому числі проблемних, виконанням творчих, пошукових завдань, а тем, винесених на самостійне опрацювання, – усними (індивідуальна співбесіда, колоквиум) та письмовими методами контролю (тестування, реферат, самостійна робота). Практикуємо переважно тестові завдання закритого типу із вибором однієї правильної відповіді та на встановлення відповідності. Наприклад: *автором праці "Влада землі в сучасному романі" є:*

- а) Т. Бенфей;
- б) О. Веселовський;
- в) М. Бахтін;
- г) М. Драгоманов;
- д) І. Франко.

Знання, отримані на заняттях із літературної компаративістики, студенти мають можливість використати, зокрема, при написанні випускних робіт, наприклад, із тем "Риси типологічної подібності у повісті Івана Франка "Борислав сміється" та романі Еміля Золя "Жерміналь", "Біблійні мотиви та образи у поезії неокласиків", "Образ міста в однойменному романі Валер'яна Підмогильного та у творі Альфреда Дебліна "Берлін-Александрплац".

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, курс "Літературна компаративістика" відіграє важливу роль у загальнолітературознавчій підготовці сучасного учителя-філолога. Його викладання потребує комплексного використання традиційних та інноваційних форм роботи. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у розробці та апробації нестандартних форм лекцій, зокрема лекції-прес-конференції, лекції-дискусії із порівняльного літературознавства.

Використані джерела

1. Бондаренко Л.Г. Літературна компаративістика // Збірник авторських програм навчальних дисциплін літературознавчого циклу для студентів I-V курсів денної, заочної та екстернатної форм навчання. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2015. – С. 296-304.
2. Будний В.В. Порівняльне літературознавство: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Василь Будний, Микола Ільницький. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2008. – 430 с.

Bondarenko L.

**THE SPECIFICITY OF TEACHING THE COURSE
"LITERARY COMPARATIVISTICS"
FOR STUDENTS OF PHILOLOGY**

The article deals with theoretical aspects of "Literary Comparativistics" and experience of teaching this course at the Department of Philology and Journalism in Kherson State University. It is noted that this course together with Theory and History of Literature took the prominent place in foreign universities since the late 20th century. In Ukraine due to ideological prohibitions "Comparative Literary Study" appeared among the university subjects after gaining independence and now it is studied in most of educational establishments which prepare philologists. This discipline is addressed to students whose field of study is 6.020303 Philology and aimed to develop future specialists' understanding of the world literary process as system of national literatures, which universal significance is measured with their artistic and historical identity. The article contains basic tasks of the course, requirements for knowledge and skills of students and themes, defined by the author's curriculum. It analyses the methods of the organization and implementation of educational and cognitive activity of students and methods of motivation used in classes, including innovative ones (computer support, implementation of such interactive learning technologies as: work in the small groups, brainstorming, discussing controversial issues, etc.). The article also presents the evaluative forms of students' educational achievements of the discipline.*

It's stressed in the closing notes that course "Literary Comparativistics" plays an important role in general literary preparation of modern teacher of philology, and its teaching requires the integrated use of traditional and innovative forms of work.

Key words: *methods of Teaching, higher educational establishment, student of philology, curriculum, innovative methods of teaching, evaluation of educational achievements, Literary Comparativistics.*

Стаття надійшла до редакції 26.04.2016 р.

ПРО ГРУПОВІ ФОРМИ РОБОТИ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ У МЕТОДИЧНІЙ СПАДЩИНІ Н. Й. ВОЛОШИНОЇ

У статті висвітлюється питання групових форм роботи на уроках української літератури у старших класах. Автор аналізує різні підходи вчених до визначення поняття, окреслює психолого-педагогічні умови організації й запровадження групових форм роботи у навчально-виховний процес. Детально зупиняється на розкритті методичних основ уроків-диспутів, уроків-семінарів, уроків-конференцій, уроків – досліджень, які реалізуються через застосування групових форм роботи. У статті окреслено переваги й недоліки групових форм роботи, на які у свій час у методичних роботах указувала Н. Волошина, пропонуються різні способи подолання труднощів.

Ключові слова: форми роботи, групові форми роботи, технологія групової роботи, підходи поділу на групи, диспут, семінар, конференція, круглий стіл, дослідження.

У чинних документах, зокрема й концепції літературної освіти, Державному стандарті базової загальної освіти з української мови та літератури, нових програмах допрофільного та профільного етапів навчання задекларовано компетентнісний підхід до вивчення літератури в школі, який передбачає розвиток у школярів високого рівня самостійності й здатності до самоорганізації, "виховання творчого читача із самостійним критичним мисленням, формування гуманістичного світогляду, загальної культури, естетичних смаків особистості" [2, с. 14], готовності до співпраці, уміння вести діалог тощо. За сучасних умов активного розвитку соціуму особливо актуально стає необхідність розробки такої технології підготовки учнів до самоосвіти, яка б забезпечувала успішну самоосвітню діяльність кожного з них. Найбільш ефективно реалізувати компетентнісний підхід вивчення літератури на практиці дозволяють групові форми роботи, які сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, перетворенню їх із об'єктів на суб'єкти навчання, формують самостійність, здатність до самоосвіти та самовиховання, що надзвичайно актуально нині. Аналізуючи напрацювання сучасних учителів, зокрема публікації у періодичних виданнях, учительських блогах, методичних посібниках, ми бачимо недостатнє використання групових форм роботи у практичній роботі, іноді протестуються й методичні прорахунки, які приводять до неефективної і нераціональної організації роботи на уроці. Учителі-практики пояснюють це відсутністю алгоритму запровадження і застосування групових технологій навчання.

Одним із засобів підвищення ефективності навчально-виховного процесу з літератури сучасні методисти називають використання групових форм роботи. Так, Н. Волошина, Г. Токмань, В. Котов, О. Пехота та ін. наголошують, що вони відкривають для дітей можливості співпраці, посилюється соціальний контакт, формуються такі цінності, як суспільний досвід, задоволення результатами власної й сумісної роботи, взаємодопомога, взаємозбагачення, взаємоконтроль тощо.

Значний внесок у розробку загальних принципів організації групової навчальної діяльності зробила О. Ярошенко [6], яка звернула увагу на проблему практичного застосування організації групового навчання у викладанні різних дисциплін. О. Пошетун та Л. Пироженко розглядають групове навчання як одну з інтерактивних технологій [5]. Н. Волошина у статтях, присвячених проблемам сучасного уроку наголошувала, що у старших класах на уроках літератури "необхідне поєднання колективності в роботі з індивідуальним і диференційованим підходом до школярів" [1, с. 5]. Вона зазначала, слід організувати роботу учнів так, щоб кожен з них працював у повну міру своїх можливостей.

Теоретичні дослідження й практичний досвід показують, що знання й уміння з будь-якої шкільної дисципліни будуть міцнішими й довговісними, якщо предмет навчальної діяльності засвоюється через спілкування. Під час інтенсивного групового навчання виникає маленький колектив однодумців, що має позитивний вплив на становлення особистості кожного учня. Індивідуальна робота, до якої найчастіше вдаються сучасні вчителі, позбавляє навчально-виховний процес на уроці літератури найважливішої ланки – міжособистісного спілкування й взаємодії, які дуже важливі під час здобуття літературної освіти.

Уроки літератури виховують в учнів інтерес до читання, учать розуміти художнє слово, долучають учнів до духовних джерел культури і на цій основі формують розуміння законів життя, естетичні смаки, загальнолюдські цінності, читацьку культуру.

Таким чином, метою статті є узагальнення й систематизація наукової інформації про групові форми роботи на уроках літератури в старших класах, а також розробка декількох фрагментів уроків з використанням названої форми, при цьому ми будемо враховувати методичні рекомендації й роздуми Н. Волошина щодо окресленої проблеми.

Психолого-педагогічні дослідження свідчать, що групова навчальна діяльність сприяє активізації та результативності навчання школярів, вихованню гуманних взаємин між ними, самостійності, умінню доводити та відстоювати свою точку зору, а також прислухатися до думки товаришів, культурі ведення діалогу, відповідальності за результати своєї праці.

Отже, групова навчальна діяльність – це форма організації навчання в малих групах учнів, що об'єднані спільною навчальною метою за опосередкованого керівництва вчителя і в співпраці з учнями [4, с. 8].

Учитель повинен знати, як поділити клас на групи і як організувати роботу в групах. Способів утворення груп існує багато, і вони значною мірою визначають те, як відбувається робота і яким буде результат. Назвемо пропонувані методистами найбільш адаптовані для уроків літератури:

- за вибором учителя, тобто учитель сам створює групи, враховуючи, наприклад, рівень навчальних досягнень учнів з предмета, темп роботи, ставлення до навчання, творчі здібності тощо;
- за бажанням учнів, тобто учні самостійно створюють групи, при цьому учитель повинен прогнозувати результативність такого поєднання;
- випадковим способом, тобто в групи організуються ті учні, які за інших обставин ніяк не взаємодіють;
- за певною ознакою, яку пропонує вчитель чи обраний учень. Наприклад, група учнів проживає в одному будинку чи на одній вулиці, прізвища починаються на одну букву тощо;
- за вибором лідера (капітана, командира, організатора групи), якого обирає вчитель (або клас колективно), а він збирає групу.

Як свідчить аналіз учительського досвіду, методичної літератури, публікацій у періодичних виданнях, упровадження в практику роботи вчителя літератури групових форм організації навчання набуває все більшої популярності. Цьому значною мірою сприяють активні пошуки нетрадиційних форм роботи на уроці з метою урізноманітнити види учнівської діяльності для формування життєво необхідних компетентностей.

Н. Волошина зазначала, що від сучасного уроку літератури значною мірою залежить рівень культури школяра. Говорячи про особливості уроків літератури, вона підкреслювала, що за останні десятиріччя вчителями-словесниками досягнені певні успіхи, зокрема, "чіткіше визначається і формулюється мета, спостерігається свідомий відхід від схематизму уроку і прагнення до творчого його проведення, підвищується рівень активізації учнів, детально обдумується організація навчальної діяльності в класі і вдома тощо [с. 4]. Поряд із певними позитивними зрушеннями Н. Волошина відмічала і цілу низку конкретних методичних недоліків відвіданих нею уроків. Це і калейдоскопічність подання матеріалу, викликана нерозумінням учителем місця уроку в системі уроків за темою, що вивчається; це і невміння в змісті уроку відділити головне від другорядного; це і нераціональне поєднання прийомів і засобів навчання; це і нечітка організація уроків літератури, що виявляється у відсутності зв'язку між уроками та темами, що вивчаються; це і неекономне і нераціональне використання часу; відсутність цілеспрямованого навчання форм роботи з підручником [1, с. 4].

З метою уникнення названих помилок під час реалізації групових форм роботи у процес вивчення літератури в старших класах, Н. Волошина пропонувала наступне. Запровадження групової роботи потребує попередньої підготовки учнів. Для цього під час проведення традиційних уроків вона пропонувала використовувати певні види навчальної діяльності, зокрема індивідуальне самонавчання, парне навчання, групову роботу над виконанням спільного завдання, взаємонавчання груп, підготовка індивідуальних повідомлень тощо. Методів формування груп може бути безліч, це залежить від творчості вчителя.

Навчальну групу варто насамперед розглядати як колектив, який займається виконанням спільного завдання, а процес спілкування під час виконання певної діяльності як процес, який формує міжособистісні стосунки в цьому творчому колективі.

Групові форми роботи дозволяють кожному учню, на що вказувала Н. Волошина, активно включитися в атмосферу спільної творчості, мотивувати навчання, стимулює особистісне сприйняття літературного твору тощо. Кожен учень потрапляє в доброзичливу атмосферу, коли хочеться висловитися, виявити ініціативу, оскільки в колективі кожен відчуває особисту відповідальність за результати виконаної роботи, віру у свої творчі сили.

Якщо інтенсивно застосовувати групове навчання, спілкування стає обов'язковим атрибутом навчальної діяльності: учні безпосередньо під час засвоєння знань обмінюються результатами пізнавальної діяльності, обговорюють їх, дискутують.

Міжособистісні стосунки під час навчального процесу підвищують мотивацію навчальної діяльності через соціальні стимули: з'являється особиста відповідальність, відчуття задоволення від публічного успіху у навчанні. Усе це формує якісно нове ставлення до навчального предмета, відчуття особистісного відношення до загальної справи, якою стає колективне опанування певної літературної теми. Стосунки між учителем та учнями набувають характеру співпраці, оскільки вчитель безпосередньо втручається в роботу групи тільки в тому разі, якщо в учнів виникають запитання і вони самі звертаються за допомогою. Групова навчальна діяльність, на відміну від фронтальної та індивідуальної, не ізолює учнів один від одного, а навпаки, дозволяє реалізувати природне прагнення до спілкування, взаємодопомоги і співпраці.

Отже, групова форма навчання має кілька значних переваг: за той самий проміжок часу роботи можна виконати значно більше; висока результативність у засвоєнні знань і формуванні умінь; формується комунікативна компетентність; підвищуються мотиви навчання, розвиваються гуманні стосунки між дітьми.

Особливістю організації групової роботи є те, що:

- клас ділиться на групи для вирішення поставленої навчальної задачі;
- кожна група отримує завдання і виконує його під керівництвом керівника групи або вчителя;

– завдання в групі виконується таким чином, що є можливість врахувати і оцінити індивідуальний внесок кожного члена групи.

Контакти й обмін думками в групі істотно стимулюють розвиток мислення учнів, сприяють розвитку і вдосконаленню їх мовлення, поповненню знань, розширенню індивідуального досвіду.

Групова навчальна діяльність учнів може бути:

– однорідною, коли всі групи, на які поділений клас, виконують одне й те саме письмове чи практичне завдання;

– диференційованою – різні групи в класі виконують різні завдання;

– кооперативною – кожна група працює над виконанням частини спільного для всього класу завдання;

– парною – навчальна діяльність відбувається в мікрогрупах у складі двох учнів;

– індивідуально-груповою – коли кожен член групи виконує частину завдання групи.

Оскільки вчителі-практики під час опитування скаржилися на відсутність алгоритму застосування й організації групової роботи, ми процитуємо роботи В. Котова, у яких чітко розписано обов'язкові елементи її:

– попередня підготовка учнів до виконання групового завдання, постановка навчальних завдань, короткий інструктаж;

– обговорення і складання плану виконання завдання в групі, визначення шляхів вирішення поставленої задачі (орієнтовні види діяльності кожного), розподіл обов'язків;

– власне виконання завдання;

– спостереження вчителем і корекція роботи групи в цілому і окремих учнів, якщо того вимагає ситуація;

– взаємоперевірка і контроль виконуваного завдання;

– повідомлення учнів про отримані результати, загальне обговорення чи дискусія під керівництвом учителя, доповнення і виправлення, коментарі і доповнення вчителя, формулювання кінцевих висновків;

– індивідуальна оцінка роботи груп і класу в цілому [3].

Методично правильно організована робота в групах є одним із видів колективної діяльності, вона може бути успішною лише за умови чіткого розподілу роботи між усіма членами групи, взаємної перевірки й контролю результатів роботи кожного із членів групи, підтримки й допомоги з боку вчителя.

Без керівної участі учителя діяльність груп буде мало ефективною, оскільки кожна дитина повинна засвоїти порядок виконання групового завдання. Зміст групової діяльності насамперед розвиває уміння учнів працювати самостійно, радитися при цьому з однокласниками, не порушуючи тиші й дисципліни в класі, майстерність учителя насамперед виявляється в уміннях розподілити завдання із урахуванням темпу роботи кожного учня і його рівня навчальних досягнень, загального розвитку й уміння самостійно вчитися. Як справедливо зауважує Н. Волошина, "результативність уроку залежить насамперед від учителя, від його професійної підготовки та особистісних якостей" [1, с. 4].

На уроці літератури застосування групових форм роботи доцільно на всіх етапах вивчення монографічної теми. Так, опрацьовуючи біографічні відомості доцільно учнів поєднати в групи "архіваріусів", "мемуаристів", "біографів", "музеєзнавців" тощо. Залежно від родово-жанрової приналежності твору під час його поглибленого вивчення учитель може організувати роботу в групах "літературознавців", "теоретиків", "народознавців", "психологів", "фольклористів" тощо. На етапі узагальнення і систематизації знань з конкретної монографічної теми можуть бути групи "дослідників", "аналітиків", "компаративістів", "критиків" тощо. Групи учнів можуть виконувати різні проекти, наприклад, комп'ютерні презентації до всіх уроків монографічної теми, підготовку книжкових виставок, обладнання, зокрема, аудіо – чи відеосупровід уроку.

Сучасні методисти пропонують учителю-практику певну групу типів уроків, в основі яких лежать групові форми роботи учнів, зокрема це урок – психологічне дослідження, урок – літературознавче чи гендерне дослідження, урок – диспут, урок – семінар, урок – круглий стіл, урок – конференція та ін.

Зупинимося детальніше на дискусії як одній із видів групової роботи. Суть технології дискусії полягає в колективному обговоренні якогось питання, проблемної ситуації, зіставлення запропонованої інформації, ідеї, думки тощо. Мета проведення дискусії може бути різною: діагностика, тренінг, майстер-клас, зміна позиції тощо. Під час проведення дискусії, як правило, формують кілька завдань як пізнавального характеру, так і комунікативного, виховного.

Під час дискусії учні можуть або доповнювати один одного, або заперечувати. У першому випадку моделюється діалог, в іншому – диспут.

В умовах сучасної школи дискусія може бути такою:

– дискусія – диспут – як правило, учитель оголошує тему диспуту і надає слово для тих, хто бажає виступити. Хід диспуту частково визначається учителем-організатором, але в основному така форма роботи має високий емоційний характер і часто непередбачуваний результат;

– конференція – один із видів дискусії, під час якою обговорення і спір супроводжуються короткими повідомленнями про стан проблеми чи про деякі результати. Для конференції характерна розгорнута аргументація запропонованих тез і детальне спокійне їх обговорення;

– прогресивна дискусія – її мета – групове вирішення проблеми з одночасним формуванням в учасників певних комунікативних умінь і навичок. Цей вид дискусії складається із наступних етапів: зародження ідеї (учням дається час для обдумування і в подальшому пропозиція ідей чи шляхів вирішення проблеми); усі пропозиції виписуються на дошці; обговорюється кожен запропонований варіант; обираються найбільш прийнятні варіанти і розташовуються за рівнем значущості, тобто

здійснюється верифікація ідей; учитель організовує дискусію, результатом якої є рішення, які отримали найбільшу кількість голосів, серед них обирається остаточне. Така форма дискусії сприяє виробленню уміння швидко й ефективно приймати групове рішення;

– дискусія – змагання – увесь клас ділиться на команди, обирається журі, озвучуються критерії оцінки пропозованих рішень: глибина і логічність рішення, чіткість досягнення поставленої мети. Погоджується тема дискусії і система балів. Веде дискусію учитель. Одночасно працює журі, яке оголошує результати і коментує їх.

Для проведення дискусії можна використовувати різні методики, наприклад: "Питання-відповідь", "Обговорення задання у групі напівголоса", "Лабіринт", "Естафета", "Вільна дискусія" тощо.

Дискусія як одна із форм групової роботи формує у старшокласників ставлення до точки зору свого співбесідника як гідної поваги і розуміння, вирішення конструктивного конфлікту, протиріч дискусії сприяє виявленню оптимальних стратегій рішення завдань тощо.

Під час проведення уроку-конференції необхідно максимально залучати групи до роботи, давати індивідуальні завдання, стимулювати творчість. Проблема пропонується на початку уроку, оголошується план і кілька орієнтовних запитань, які відповідають інформаційним блокам, вузловим питанням конференції, теоретико-літературним питанням. Вступне слово вчителя розкриває тему і предмет обговорення, мотивує навчальну діяльність учнів. Групи учнів отримують різні завдання, наприклад, виразне читання й літературознавчий аналіз фрагменту твору, робота зі словниками і пояснення теоретико-літературних термінів, перегляд і аналіз репродукції картини відомого художника, а також роздуми щодо подібності окремих аспектів художнього полотна і змісту твору тощо.

Успіх роботи в групах залежить від уміння вчителя комплектувати групи, організовувати роботу в них, розподіляти свою увагу так, щоб кожна група і кожен її учасник відчували зацікавленість педагога у їх успіху, у належних і плідних міжособових взаєминах.

Використані джерела

1. Волошина Н.Й. Сучасний урок літератури як дзеркало інтелектуального багатства і педагогічної культури вчителя / Н. Волошина // Всесвітня література та культура. – 2003. – №1. – С. 3-5.
2. Концепція літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2010. – № 10. – С. 10 – 20.
3. Котов В.В. Организация на уроках коллективной деятельности / В. Котов. – Рязань, 1997. – 100 с.
4. Освітні технології: науково-методичний посібник / О. Пехота, А. Кіктенко, О. Любарська ; за заг. ред. О. Пехоти. – К. : А. С. К., 2001. – 489 с.
5. Педагогічні технології у безперевній професійній освіті / за заг. ред С. Сисоева. – К. : А.С. К., 2001. – 344 с.
6. Пометун О. І. Сучасний урок: Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : А.С.К., 2004. – С. 50-96.
7. Ярошенко О. Г. Групова навчальна діяльність школярів: Теорія і методика / О. Г. Ярошенко. – К. : Партнер, 1997. – С. 46-74.

Diatlenko T.

ABOUT GROUP FORMS OF WORK ON LITERATURE LESSONS IN THE METHODOLOGICAL HERITAGE OF N. I. VOLOSHINA

The article addresses the issue of group forms of work at lessons of Ukrainian literature in senior classes. The author analyzes the different approaches of scientists to definition of the concept delineates psychological and pedagogical conditions of organization and implementation of group work in the educational process. Group training activity is the form of organization of learning in small groups of students, united by a common training goal for the indirect supervision of a teacher and in cooperation with the students. The author of the article calls the methods of forming groups: for the choice of teacher, at the request of students, by the random way, on certain grounds, for the choice of leader and the like. Also named different types of group: homogenous, differentiated, cooperative, steam room, individual-group.

In article is the algorithm of the use of group work offered in the works of V. Kotova, in particular, preliminary preparation of students to perform group tasks, setting learning objectives, briefing instruction; discuss and plan the job in the group, identifying the ways of the task (tentative activities), the distribution of responsibilities; the actual execution of the task; the observation of teacher and correction of work of the group in general and individual students, if the situation requires; check and control performed tasks; reporting the pupils about the results, general discussion or the discussion under the guidance of a teacher, additions and corrections, comments and additions the teachers, the wording of the final conclusions; assessment of the work groups and in class in general. In details stops on the disclosure of methodological foundations for the lessons that are implemented through the use of group forms of work outlines the advantages and disadvantages of group work.

Key words: forms of work, group forms of work, technology of group work, approaches split into groups, debate, seminar, conference, round table, research.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2016 р.

УДК 37.036:371.315:372.881:821.161.2

Гоголь Н.В.

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У НАУКОВО-МЕТОДИЧНІЙ СПАДЩИНІ Н. Й. ВОЛОШИНОЇ

У статті на основі аналізу науково-методичних праць Ніли Волошиної окреслено проблему естетичного виховання учнів засобами мистецтва слова на уроках української літератури. Акцентується увага на особливостях уроку літератури як дослідженні мистецтва слова й естетичного виховання молодших підлітків, формування у них умінь і навичок естетично оцінювати художні твори.

Ключові слова: учитель-словесник, учень, урок української літератури, мистецтво слова, естетичне виховання, естетична оцінка художнього твору, Ніла Йосипівна Волошина.

Постановка проблеми. Залучення учнів середньої школи до художньої літератури як до мистецтва слова, розвиток та виховання дітей її засобами – одна із важливих і складних проблем сучасної школи. Мистецтво слова дозволяє розкривати перед учнями багаті художньо-пізнавальні можливості, вчить школярів сприймати через літературний твір навколишній світ та одержувати від читання глибоку естетичну насолоду. Завдання вчителя-словесника – озброїти дитину естетичними знаннями, допомогти їй у виборі естетичних критеріїв, оцінних суджень, контролювати оцінну діяльність учнів, активно впливати на неї та формувати її [5, с. 4].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано розв'язання проблеми дослідження. В українській методиці дедалі частіше наукова школа професора Н. Волошиної стає об'єктом дослідницьких студій. Науково-методичний доробок та характеристика методологічних основ педагогічної концепції вченої, її внеску в розробку методики української літератури, естетичного виховання особистості на уроках літератури стали об'єктами наукових досліджень Л. Базиль, А. Градовського, Н. Диги, С. Жили, О. Семенов, Н. Логвіненко, Л. Овдійчук, В. Шуляра, Т. Яценко та інших учених.

Автори наукових розвідок намагалися досягнути вибудовану Н. Й. Волошиною концептуальну парадигму літературної освіти школярів в Україні, наукові основи методики вивчення української літератури в загальноосвітніх і вищих навчальних закладах, концептуальні позиції програмо-підручкотворення, визначити роль особистості вченого у формуванні літературознавчої компетентності словесника, розкрити аспекти педагогічних поглядів вченої щодо естетичного виховання особистості на уроках української літератури.

Мета статті – аналіз проблеми естетичного виховання учнів на уроках української літератури у науково-методичній спадщині Н. Й. Волошиної, розгляд художньої літератури як мистецтва слова в аспекті естетичного виховання молодших підлітків.

Вклад основного матеріалу. Проблема естетичного виховання учнів засобами мистецтва слова посідає чільне місце у наукових дослідженнях доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента АПН України Ніли Йосипівни Волошиної. Ніла Йосипівна – автор понад трьохсот актуальних праць із загальних проблем виховання та методики української літератури в загальноосвітніх і вищих навчальних закладах, ролі літератури у формуванні національної свідомості особистості, зв'язку літератури з іншими видами мистецтв, аналізу художнього твору, сучасного уроку і підручкотворення, професійного становлення вчителя.

Під безпосереднім керівництвом та за участю Н. Й. Волошиної розроблялися Концепція літературної освіти в Україні, Державний стандарт базової і повної середньої освіти (змістові лінії літературної освіти) початку двадцять першого століття, шкільна програма та підручники з української літератури.

Одним із найважливіших напрямів науково-практичної діяльності Ніли Йосипівни було удосконалення літературної освіти в школах України. Учена багато працювала над створенням програм та підручників з української літератури. Волошина Н. Й. – співавтор шести підручників з української та російської літератур.

Ніла Волошина розглядала урок літератури як своєрідне творче дослідження, під час якого учень під керівництвом учителя виконує функції літературознавця, критика, письменника, перекладача, пізнає знакові імена і твори української й зарубіжної літератури. У своїх науково-методичних працях Ніла Йосипівна наголошувала, що не кількісне нагромадження знань із літератури важливе для розвитку культури людини, а її вміння сприйняти естетичну цінність літературного твору, мислити, порівнювати,

обґрунтовувати, аналізувати, оцінювати, робити висновки на основі життєвих фактів та прочитаних художніх творів. Завдання літературної освіти учена вбачала у розвиткові в учнів художнього смаку, інтересу до книги, вихованні культури читання, виробленні емоційного сприймання й осмислення мистецтва слова.

Проблема естетичного виховання молоді, здатної розуміти сутність художньої творчості, насолоджуватися естетикою словесного мистецтва, виховуватись високохудожніми образами, була для Н. Волошиної ключовою. Окреслена проблема потужно представлена низкою навчально-методичних праць ученої: "Виховання почуття краси" (1972, співав. О. Р. Мазуркевич), "Позакласна робота з літератури й естетичне виховання учнів" (1973), "Виховання почуття прекрасного на уроках читання" (1974), "Естетичне виховання засобами художньої літератури" (1976), "Літературні екскурсії як засіб естетичного і патріотичного виховання учнів" (1976), "Підручник літератури і морально-естетичне виховання учнів" (1983), "Виховна сила художнього слова" (1987, у співавт.) та багатьох інших, докторській монографії "Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури" та докторській дисертації "Теоретичні й методичні засади естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури в середній школі" (1995).

На основі теоретичних і методичних засад естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури Н. Й. Волошина обґрунтувала провідну ідею формування естетичної свідомості й діяльності, йдучи "...від естетичних почуттів, емоцій і переживань до естетичної діяльності, застосування типів запитань і завдань, спрямованих на формування естетичних понять, почуттів, дій..." [4, с. 5 – 6].

У науково-методичних працях, публікаціях у періодичних виданнях Ніла Йосипівна підкреслювала цінність умінь учителя й учня чуттєво сприймати і сповідувати красу, художність, довершеність мистецьких форм, гармонію навколишньої дійсності, любити поетичне, гарне і прекрасне в житті і мистецтві.

Про багатоаспектне і ґрунтовне дослідження питань естетичного виховання учнів основної школи засобами мистецтва слова свідчать комплексна методологія і застосування інтегративного підходу, понятійно-категоріального апарату міждисциплінарних студій у працях Н. Й. Волошиної. Учена була усебічно обізнана із досягненнями суміжних наук – естетикою, психологією мистецтва, психологією творчості, психологією здібностей, етнопсихологією, рецептивною естетикою, історією мистецтва, філософією, культурологією.

Ніла Йосипівна як істинний поціновувач художньої літератури переймалася тим, як донести красу слова до юних читачів, виховувати в них культуру почуттів, викликати естетичні емоції й переживання, сформувати естетичний смак. Учена переконливо доводила, що повноцінним уроком буде лише тоді, коли на ньому пануватиме атмосфера співдружності, творчості, нестримного бажання учнів відповісти на хвилюючі їх морально-етичні, естетичні проблеми, поставлені письменником. Про що б не говорив учитель, які б твори не читав, він повинен виховувати активного творця свого життя [2, с. 7].

Процес сприймання учнями літературного твору певною мірою адекватний діяльності письменника. Звідси постає потреба розвивати художню спостережливість учнів, виробляти в них уміння бачити в навколишній дійсності і в літературному твору найбільш характерне.

Обов'язковою вимогою до проведення уроку української літератури є врахування вищо-жанрової специфіки художнього твору та його своєрідності. Відповідно до особливостей тексту має визначатися підхід до планування уроку, вибір засобів та способів навчання. Так, під час роботи над ліричними творами у п'ятому та шостому класі учні вчаться визначати загальний емоційний настрій художнього твору, почуття та переживання автора, проявляти співпереживання ліричному герою, а також передавати свої враження від сприйнятого за допомогою зв'язних висловлювань.

Учні вчаться здійснювати адекватну читацьку діяльність, тому основна увага на уроках літератури повинна приділятися формуванню у школярів умінь відтворювати в уяві картини та образи, визначати за допомогою вчителя авторську позицію (ставлення), усвідомлювати авторський вибір слова у процесі створення ним художніх образів, пізнавати у тексті засоби художньої виразності (тропи), пояснювати, з якою метою вони використані у творі, а також, аналізувати власні почуття від сприйнятого, використовуючи адекватні мовні засоби.

З метою розвитку поетичного чуття мови і розуміння учнями зображальних засобів Н. Й. Волошина пропонувала на уроках української літератури використовувати спеціальні вправи. Особливе місце учена надавала поетичним диктантам, за допомогою яких учні уважно прислуховуються до ритму і рими поезії, відновлюють поетичні рядки із прози тощо. Корисними будуть вправи на добір пар, що римуються з цілого ряду нових слів і висловів. Таким чином діти ознайомлюються із технікою віршування.

Для розвитку образного мислення Ніла Йосипівна радила використовувати вправи, де замість пропущених авторських епітетів і метафор учні вписують свої тропи, мотивують власний вибір та порівнюють використані слова із авторськими тропами. У процесі такої роботи діти осмислено сприймають метафоричні вирази. Все це у свою чергу збуджує образну уяву школярів, дає їм можливість спробувати свої сили у творчій діяльності [2, с. 10].

У процесі роботи з текстом художнього твору молодші підлітки активно використовують власний досвід спілкування з навколишнім світом, відчувають емоційну тональність художнього твору, здатні перейнятися почуттями автора, ліричного героя, проявити співпереживання, висловити власне ставлення

до прочитаного, передаючи різноманітну палітру почуттів, а також пояснити, за допомогою яких засобів авторові вдалося викликати у читачів саме такий настрій. Діти здатні самостійно усвідомити авторську позицію та засоби її втілення, пов'язати авторське ставлення з образом-переживанням та визначити ідею художнього твору. Мовне оформлення читацьких вражень набуває довершеності, діти здатні самостійно висловлювати обґрунтовані судження з приводу того, чим саме сподобався (зацікавив) їх твір.

Під час опрацювання художнього твору важливе значення для естетичного виховання учнів, на думку Н. Й. Волошиної, повинно надаватись активізації дитячої думки й почуттів, створенню ситуації глибокого переживання на основі прочитаного за долю позитивного героя, отримання духовного піднесення завдяки досягненню дітьми авторської ідеї. У процесі роботи над епічними творами важливо зосередити увагу не тільки на сюжеті, а й розкрити внутрішній стан героїв, їхні почуття, переживання, проаналізувати вчинки та мотиви поведінки персонажів. Необхідно вчити дітей порівнювати, зіставляти вчинки, характери, почуття персонажів із аналогічними життєвими ситуаціями або особистими враженнями.

Важливо, щоб учні вміли уявляти, бачити внутрішнім зором змальовані письменником картини, події, героїв, їхні вчинки. Ніла Йосипівна зауважувала: "В роботі з учнями, у процесі вивчення літератури необхідно зважати на потребу в стимулюванні їхньої творчої діяльності, яка сприяла б естетичному розвитку особистості" [2, с. 3]. Яскравість, конкретність, точність уявлень формуються на основі розвитку умінь дітей уважно читати, правдиво відтворювати зміст художнього твору у своїй уяві.

Для переважної більшості молодших підлітків характерним є яскравий емоційний відгук на прочитане. Діти за допомогою вчителя відтворюють картини життя, змальовані письменником, визначають авторську позицію (оцінку) подій та героїв, висловлюють оцінні судження щодо поведінки, вчинків персонажів із використанням відповідної оцінної лексики, вони здатні прослідкувати за динамікою переживань героя за умови, коли життєва основа твору наближена до їхнього досвіду, за допомогою вчителя визначити ідею художнього твору.

У процесі роботи над текстом художнього твору увага учнів звернена на композицію: школярі здатні встановити зв'язки між елементами твору, образами героїв та ідеєю, вони розмірковують над причинно-наслідковими зв'язками, значенням окремих епізодів у тексті. У процесі цілісного сприймання образу-персонажу учні визначають динаміку його переживань, оцінюють його вчинки, мотиви поведінки, аналізують портретні характеристики героя, визначають авторське ставлення до нього та формують власне.

На думку Н. Й. Волошиної, повноцінне вивчення художнього твору на уроках української літератури залежить від творчої активності учнів, що якісно впливає на розвиток поетичного сприймання художнього твору, образної пам'яті і мислення, естетичного почуття і творчої уяви, які є важливими компонентами літературних здібностей дітей. Особливого значення Ніла Йосипівна надавала взаємозв'язку літератури й образотворчого мистецтва. Творчо сприймаючи художній твір і картини живопису, діти розширюють свій кругозір, глибше задумуються над зображальними засобами двох близьких і взаємопов'язаних мистецтв – літератури і живопису. Це означає, що й саму літературу, її мову вони починають глибше осмислювати. Звертаючись до живопису молодший підліток розвиває творчу уяву, навчається естетично ставитись до навколишньої дійсності [2, с. 56]. Аналіз художнього твору буде повнішим, глибшим та емоційнішим, якщо вчитель буде вміло використовувати на уроці близькі до нього за тематикою та ідейно-естетичним змістом картини.

Важливим показником рівня естетичного виховання Н. Й. Волошина вважала творчі роботи учнів. Успішне проведення уроку літератури, на думку вченої, залежить від рівня розвитку учнів-читачів створювати живі образи і картини образного бачення, здатність уявляти дійсність в образах і картинах, викликати і співвідносити образи для певної ситуації чи характеру. Однак для повного досягнення молодшими підлітками художнього твору необхідний і логічний аналіз уявлених читачем картин, образів. Літературознавчий аналіз художнього твору спрямовує, корегує уяву учнів, не дозволяє їй відходити від авторського трактування образу, розвиває образне і понятійне мислення школярів [2, с. 12].

Важливим компонентом творчої діяльності учнів на уроках української літератури є розвиток усного і писемного мовлення, що допомагає дітям заглиблюватись у канву художнього твору, осягати красу образної системи, сприяє розвитку уяви. Творча діяльність учнів активізуватиметься під час навчання мистецтву виразного читання художнього твору. У програмах, розроблених співробітниками лабораторії методики літератури Інституту педагогіки НАПН України (автори: Волошина Н. Й., Бандура О. М.), вимоги до виразного читання художніх творів ставляться в кожному класі. Так, у 5-му класі учні повинні вміти визначати темп читання, паузи, інтонацію, правильно розставляти логічні наголоси, виразно читати прозові, віршовані і драматичні твори, передавати красу пейзажів, емоційну забарвленість мови тощо. У наступних класах учні вдосконалюють уміння відтворювати засобами виразного читання настрої та переживання персонажа, використовувати під час читання міміку і жести, вчать ділити текст на емоційно-змістові частини, визначати виконавське завдання, інсценізувати діалоги в розповідному творі, виразно читати діалог, усно малювати і працювати з ілюстрацією [2, с. 10 – 11].

Під час підготовки до виразного читання відбувається літературний розвиток учнів: ознайомлення, закріплення і систематизація літературознавчих термінів, понять, засвоєння відомостей

про письменників. Учні визначають тему, аналізують сюжет художнього твору, виділяють головного героя, характеризують дійових осіб, визначають авторське ставлення до подій, зображених у творі тощо.

Під час роботи над текстом художнього твору вчитель допомагає учням уявити картини, зображені у творі, усвідомити сутність характерів дійових осіб, мотиви їхньої поведінки, скласти план прочитаного, розкрити підтекст, сформулювати завдання читця. Вправи з виразного читання проводяться тільки після аналізу художнього тексту. Учителю-словеснику повинен знати основні закономірності виразного читання, щоб постійно удосконалювати і свій виконавський рівень, і допомагати учням оволодівати певними навичками цього виду мистецтва.

Висновок. Ведучи дитину шляхом пізнання художнього твору, допомагаючи їй піднятися над вершинами авторського сприйняття світу, ми збагачуємо її інтелектуально-пізнавальний та морально-естетичний досвід, закладаємо основу для повноцінного вивчення літератури у середній та старшій школі.

Культурне становлення особистості тісно пов'язане з її естетичним вихованням, здатністю сприймати й оцінювати явища художньої творчості та об'єктивної дійсності. У науково-методичних працях Н. Й. Волошина переконливо доводила, що на кожному етапі уроку важливо розвивати думки дітей, їхні почуття та переживання, здійснювати моральне, етичне та естетичне виховання, формувати вміння розуміти й оцінювати художній твір.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в аналізі проблеми естетичного виховання учнів основної (7 – 9 класи) та старшої школи засобами мистецтва слова на уроках української літератури, висвітленій у навчально-методичній спадщини Н. Й. Волошиної.

Використані джерела

1. Базиль Л. Роль особистості вченого у формуванні літературознавчої компетентності словесника / Л. Базиль // Українська література в загальноосвітній школі. – 2010. – №1. – С. 7–10.
2. Волошина Н. Й. Вивчення української літератури в 5-му класі: Метод. посібник / Ніла Йосипівна Волошина. – К.: Пед. думка, 1997. – 144 с.
3. Волошина Н. Й. Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури. Посібник для вчителів / Ніла Йосипівна Волошина. – К.: Радянська школа, 1985. – 104 с.
4. Волошина Н. Й. Теоретичні і методичні засади естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури в середній школі: автореф. Дис. на здобуття наук. ступ. д-ра наук.: [спец.] 13.00.01 "Теорія та історія педагогіки", 13.00.02 "Методика викладання (українська література)" / Волошина Ніла Йосипівна; Інститут педагогіки АПН України. – К., 1995. – 72 с.
5. Гоголь Н. В. Формування в учнів основної школи (5–6 класи) естетичної оцінки художнього твору в системі безперервної літературної освіти / Наталія Валеріївна Гоголь. – Глухів: РВВ ГДПУ. – 2008. – 88 с.
6. Градовський А. В. Науковий портрет Н. Й. Волошиної / А. В. Градовський, Ю. В. Тимошенко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2010. – №1. – С. 5–6.
7. Дига Н. Творча діяльність професора Ніли Йосипівни Волошиної з проєкцією на сьогодні / Н. Дига // Українська література в загальноосвітній школі. – 2012. – № 6 – 7. – С. 2–5.
8. Жила С. О. Бачити художній твір як культурний універсум / Світлана Олексіївна Жила // Теорія і методика навчання української літератури: актуальні проблеми. Збірник наукових праць / Наук. ред. і упоряд. Логвіненко Н. М. – К.: Педагогічна думка, 2015. – С. 38–50.
9. Логвіненко Н. М. Особливості формування змісту шкільної літературної освіти в наукових працях Н. Й. Волошиної / Наталія Михайлівна Логвіненко // Теорія і методика навчання української літератури: актуальні проблеми. Збірник наукових праць / Наук. ред. і упоряд. Логвіненко Н. М. – К.: Педагогічна думка, 2015. – С. 103–109.
10. Наукові основи методики літератури: Навчально-методичний посібник для студентів вищих закладів / За редакцією доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента АПН України Н. Й. Волошиної. – К.: Ленвіт, 2002. – 344 с.
11. Ніла Йосипівна Волошина: бібліогр. покажч. / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського; [упоряд.: Павленко Т. С., Кирий С. В., Бондаренко В. В.; наук. ред.: Рогова П. І.; наук. рец. Логвіненко Н. М.; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О.; літ. ред.: Зозуля С. М.]. – К.: Задруга, 2010. – 200 с. – (Сер. "Ювіляри НАПН України"; вип. 28).
12. Овдійчук Л. М. Естетичні засади вивчення біографії письменника на уроках української літератури в школі / Лілія Миколаївна Овдійчук // Теорія і методика навчання української літератури: актуальні проблеми. Збірник наукових праць / Наук. ред. і упоряд. Логвіненко Н. М. – К.: Педагогічна думка, 2015. – С. 247–259.
13. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів з українською і російською мовами навчання. Українська література. 5 – 11 класи. / Уклад. О. Бандура, Н. Волошина. – К.: Шкільний світ, 2001. – 160 с.
14. Семенов О. М. Педагогічна майстерність учителя-словесника в дослідницьких рефлексіях Ніли Волошиної / Олена Миколаївна Семенов // Теорія і методика навчання української літератури: актуальні проблеми. Збірник наукових праць / Наук. ред. і упоряд. Логвіненко Н. М. – К.: Педагогічна думка, 2015. – С. 209–216.

15. Шуляр В. І. Наукова школа професора Ніли Волошиної як культурологічно-освітній простір (науково-публіцистичний диптих) / Василь Іванович Шуляр // Українська література в загально-освітній школі. – 2010. – №1. – С. 2–5.
16. Яценко Т. О. Естетична спрямованість шкільного курсу української літератури / Таміла Олексіївна Яценко // Теорія і методика навчання української літератури: актуальні проблеми. Збірник наукових праць / Наук. ред. і упоряд. Логвіненко Н. М. – К.: Педагогічна думка, 2015. – С. 117–123.

Nihil N.

**AESTHETIC EDUCATION OF PUPILS AT THE LESSONS
OF UKRAINIAN LITERATURE IN SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL HERITAGE
OF N. Y. VOLOSHYNA**

The most important directions of scientific and practical activities of Nila Yosypivna Voloshyna aimed at improving literary education in schools in Ukraine are analyzed in the article. The attention is focused on the features of literature lesson which realize aesthetic education of pupils. On the basis of scientific and methodical works of Nila Voloshyna the problem of aesthetic education of junior teenagers is outlined by means of the art of word at lessons of Ukrainian literature.

Analysis of the scientific and methodical heritage of N. Y. Voloshyna led to the conclusion that the scientist emphasized on the shaping of pupils' skills to perceive the aesthetic value of a literary work, to think, to compare, to substantiate, to analyze, to evaluate, to draw conclusions on the basis of the facts of life and previously read works of art. Objectives of literary education the Methodist saw in the development of pupils' artistic taste, interest in books, in educating reading culture, in forming of emotional perception and understanding of the art of word.

N. Y. Voloshina convincingly argued that at each stage of the lesson it is important to develop thoughts of children, their feelings and emotions, to make moral, ethical and aesthetic education, to form the ability to understand and evaluate the artwork. In the scientific and methodical works, publications in periodicals Nila Yosypivna emphasized the value of teachers' and pupils' skills to perceive sensually and recognize the beauty, artistry and perfection of art forms, harmony of reality, to love poetry, good and beautiful in life and art.

The questions of moral and aesthetic education define the principles of training and selecting of methodical receptions, used by the teacher in classroom and in extracurricular activities. Methods and techniques for working with text of the artwork at lessons of Ukrainian literature are analyzed in the article. In the opinion of Nila Yosypivna, they should be used for the development and improvement the pupils' abilities of 5 – 6 classes to perceive aesthetically, to analyze and evaluate the artworks.

Key words: *teacher-philologist, pupil, lesson of Ukrainian literature, art of word, aesthetic education, aesthetic evaluation of the artwork, Nila Yosypivna Voloshina.*

Стаття надійшла до редакції 12.05.2016 р.

УДК 821.161.2:82.1

Жила С.О.

ОЦІНКА ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ НІЛИ ВОЛОШИНОЇ ПРОВІДНИМИ МЕТОДИСТАМИ Й СЛОВЕСНИКАМИ УКРАЇНИ

У статті окреслено найважливіші наукові досягнення Ніли Волошиної, визначено провідні напрями, за якими вона працювала для розвитку теорії і практики методики літератури, акцентовано на тенденції розгортання системного вивчення творчої спадщини професора та її оцінки провідними методистами й словесниками України.

Ключові слова: педагогічна спадщина Н. Волошиної, наукова докторська школа, естетична спрямованість, літературна освіта, Методичний Материк.

*Учитель подібний до Сонця та Місяця
Тільки обрані люди можуть бути вчителями*

Конфуцій

У ці травневі дні у нас в Чернігові проводяться Четверті Волошинські читання "Творча спадщина Ніли Волошиної – золотий фонд методики літератури", присвячені Нілі Йосипівні Волошиній – вченому методистові, докторові педагогічних наук, професорові, завідувачу і головному науковому співробітнику лабораторії літературної освіти, члену-кореспонденту Національної академії педагогічних наук України, заслуженому діячеві науки і техніки України, головному редакторові журналу "Українська література в загальноосвітній школі".

Нагадаємо, Перші Волошинські читання пройшли 2013 року в Інституті педагогіки НАПН України "Теорія і методика навчання української літератури: актуальні проблеми", Другі – у Кам'янці-Подільському "Феномен вченого-педагога Ніли Волошиної: національний та регіональний виміри" – 2014 року. Треті – у Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького "Ціннісні парадигми наукової спадщини Ніли Волошиної" – 2015 року.

Я пишаюся нею... Вона жила на світі не тільки задля власного щастя. Вона творила великий закон людяності ...

Хочу пригадати одну мить з її життя – факт дивовижний, перед ним померкне будь-яка вигадка.

Я приїхала до Києва травневого вечора вступати до аспірантури... без паспорта. Забула... У мене померла мама 30 квітня 1992 року. (До речі, мама Ніли Йосипівни – Марія Миколаївна померла – 30 квітня 2009 року). Чергова Інституту педагогіки АПН України, дізнавшись, що я до Волошиної Н. Й., дозволила почувати в лабораторії літературної освіти. Попросила Братко В. О., яка запрацювала у відділі допізна, не турбувати Нілу Йосипівну, вона пообіцяла. Обклалася книгами: готувалася завтра скласти іспит з методики літератури. Було близько дванадцятої години ночі. Почула виразні кроки в коридорі. Не злякалася, подумалося: мама йде до мене – ще не було дев'яти і я відчувала її біля себе скрізь. Перед смертю мами я не встигла сказати їй, що збираюся вступати до аспірантури. Правда, між нами відбувся діалог. Я подумки сказала: "Я надумалася, мамочко, на навчання, але мені соромно про це говорити зараз...". І почула голос мами (Ви не повірите, але це, Йй-Богу, істина): "Я тобі й з того світу буду допомагати".

Двері рвучко відчинилися – на порозі стояла... Ніла Йосипівна – мій Янгол – Світлий і Зажурений смертю моєї мами. Виявилось: Валентина Олександрівна пізно увечері таки передзвонила Волошиній і вона приїхала вантажівкою забрати мене до себе додому – і таки привезла. Годину їхали нічним Києвом, потім Вишневим. Звільнила спальню для нічної гості, а жили вони тоді з Іларіоном Володимировичем у двокімнатній квартирі, так званого вагончиковаго планування. Була друга година ночі і я вже й не думала спати, сиділа, розіклавши тепер журнали: читала статті методистів.

Вранці з електрички і метро поспішали на екзамен і Ніла Йосипівна сказала, що не принизить мене наперед заготовленими запитаннями. Відтоді вона увійшла у моє життя як сама Правда, як Посестра, як Людина від Бога.

Я благоговіла перед нею.

Я любила її.

Ми довго йшли разом (я її аспірантка, докторантка, разом працювали над програмою, посібниками й підручником). Я захоплювалася нею.

Пригадуєте, у красивому інтерв'ю Валентини Саверської-Лихошви "Яка вона, філософія життя Ніли Волошиної?" на запитання заслуженого вчителя України "У чому таємниця людської любові до Вас?", як відповіла наша Ніла Йосипівна:

– Коли моя бабуся витягала хліб із печі, то, "вмивши" його, завжди примовляла: "Вмийся, дитино, й тебе люди будуть любити, як святий хліб...".

Справді, Нілу Волошину усі в Україні, хто знав її, любили як святий хліб, можливо, й не лише тому, що вона вмивалася тією водою, в якій "вмивався" хліб (хоч щось є все-таки в цьому!), а тому, що вона сповідувала шляхетність роду й народу свого.

Природа наділила Н.Й. Волошину розумом і великою працездатністю та працелюбством. Вона часто любила повторювати, що народилася тоді, коли Бог роздавав роботу. І зізнавалася гірко: на Великдень з Олександрєю Михайлівною Бандурою писали підручник з літератури, бо терміново треба було віддати у видавництво, а Іларіон Володимирович цього не міг зрозуміти!

Текст писала легко, часто навіть не за робочим столом, поклавши щось рівне на коліно. Творила швидко чудові анотації до програм! Пригадую: я з захопленням якимось розповіла, як блискуче йдуть на історичному факультеті Франкові "Перехресні стежки": студенти "аж мліють" від тексту. Пригадувала якісь особливі наші діалоги, пов'язані з образом Вагмана, Регіни Стальської й принагідно сказала, що такий Франко буде цікавий і для старшокласників. На що Ніла Йосипівна відповіла: "Пишіть анотацію до програми". Я побоялася, що так зразу може й не зроблю – не написала. Це майстерно зробила сама Н.Й. Волошина. Учителі Чернігівщини були презадоволені, бо "Перехресні стежки" творчим учителям забезпечували плідну й красиву роботу на уроках.

Я ніколи, ніколи не розчарувалася у своєму керівникові й консультантові! Ніла Йосипівна – глибокий науковець. Це був наш Методичний Материк! Наше Сонце! І ми, її вихованці, були осяяні її Променями й тягнулися до них. Це був наш об'єднувальний Центр!

Кажуть, що життя – це вічність у мініатюрі. Коли думаємо про Нілу Йосипівну, то переконані, що так воно й є. Кілька поколінь українців училися за її програмами й підручниками з української літератури. Вона вміла вливати в національний організм живець, духовну енергію.

Н.Й. Волошина понад 40 років свого професійного життя присвятила розвитку літературної освіти в загальноосвітній школі як учитель-практик і викладач у вишах, автор монографій, програм і підручників, Концепції і першого Державного стандарту з предметної освітньої галузі.

Із 1987 по 2005 рік Н.Й. Волошина очолювала лабораторію методики української і російської літератури Інституту педагогіки АПН України, працювала заступником директора з наукової роботи (2006–2008 рр.), а з 2009 року – головним науковим співробітником лабораторії літературної освіти. Вона була заступником голови спеціалізованої вченої ради Інституту педагогіки АПН України із захисту кандидатських дисертацій з теорії і методики навчання української мови, української та зарубіжної літератур. Під її керівництвом успішно захищено 39 кандидатських і 5 докторських дисертацій.

Завдяки творчій наполегливій праці Ніла Йосипівна здобула авторитет провідного вченого-методиста з української літератури. Вона досліджувала проблеми естетичного виховання учнів засобами художньої літератури, розробляла наукові засади підручникотворення, працювала над методикою викладання літературних курсів за вибором у профільній школі.

У творчому доробку професора Н.Й. Волошиної близько 300 наукових праць із проблем методики літератури, серед яких навчальна програма з української літератури для загальноосвітньої школи (5–11 класи, у співавторстві з О.М. Бандурою), авторська навчальна програма з української літератури для загальноосвітньої школи (5–12 класи, співавтор, науковий редактор). Вона автор і співавтор 9 підручників з української літератури для 5, 8 класів та підручників з української літератури для 5–7 класів за авторською навчальною програмою, за що удостоєна першої премії АПН України в галузі підручникотворення, колективної монографії "Наукові основи методики літератури", методичних посібників "Ми є. Були. І будемо ми!": Виховання національної свідомості учнів засобами художньої літератури", "Писатели-классики зарубежной литературы", автор методичних посібників "Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури", "Уроки позакласного читання в старших класах", "Вивчення української літератури в 5 класі", "Слово і образ", "Людина і труд" (два випуски), "Ні! Я жива. Я буду вічно жити!" (Лєся Українка), "І. Котляревський і Г. Квітка-Основ'яненко". Н.Й. Волошина – зачинатель і організатор Всеукраїнських учнівських олімпіад юних філологів, часто голова журі на цих змаганнях.

За багаторічну навчально-виховну і наукову роботу Н.Й. Волошина нагороджена медалями НАПН України "К.Д. Ушинський", "Ветеран труда", "В пам'ять 1500-летия Киева", нагрудними знаками МО України "А.С. Макаренко", "Відмінник народної освіти України", грамотою Верховної Ради України.

Ніла Волошина – це ціла доба в методиці літератури, а її педагогічна спадщина – це золотий її фонд.

Н.Й. Волошина створила такі програми й підручники з літератури, які вливали в національний організм якнайбільше духовної енергії, щоб зробити наш народ сильним і несхитним.

Як відомо, над програмами почала працювати на початку 80-х років (Див. Програми середньої загальноосвітньої школи. Українська література : 4–10 кл. – К., 1984. –105 с.).

У 1989 році, а це був час глобальних змін у соціально-політичному й культурно-духовному житті України, з'явилася "Програма середньої загальноосвітньої школи. Українська література (5–11 кл.)", спрямована на вивчення літератури як мистецтва слова.

"Програма середньої загальноосвітньої школи. Українська література (5–11 кл.)" – К., 1995. – 125 с. засвідчила, що за анотаційними записами до неї вона була найсміливішою й найчеснішою з-поміж трьох програм, які рекомендувалися Міністерством освіти до використання в шкільній освіті.

Для своєї роботи вчителі України обирали найчастіше програму, співавтором якої була Ніла Волошина. Автор цієї статті працював тоді в Інституті післядипломної освіти (м. Чернігів) й, чого гріха таїти, сердився на словесників Чернігівщини, які майже 100 відсотково працювали за програмами Н. Волошиної, О. Бандури, а програми Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка та Київського університету імені Тараса Шевченка ігнорували.

Пригадую, як було створено авторський колектив, який очолила Н.Й. Волошина для роботи над проектом програми для середньої загальноосвітньої школи з українською і російською мовами навчання "Українська література. 5–12 класи" (Градовський А.В., кандидат педагогічних наук, доцент Черкаського державного університету імені Б. Хмельницького; Жила С.О., кандидат педагогічних наук Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка; Клочек Г.Д., доктор філологічних наук, професор Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка, академік АНВШ; Логвіненко Н.М., Одинець І.В., наукові співробітники Інституту педагогіки АПН України; Степанишин Б.І., професор кафедри української літератури Рівненського державного гуманітарного університету), й як ми хотіли ввести школярів у світ прекрасного, прилучаючи до національного й світового мистецтва в його взаємозв'язках з мовою, історією, музикою, театром, образотворчим мистецтвом. У доборі змісту літературної освіти автори виходили з таких концептуальних позицій: предмет "література" містить необхідні й достатні знання, які формують в учнів цілісну картину світу, уявлення про взаємозв'язок і взаємозалежність літературно-мистецьких і культурних явищ, викликають потребу естетичного й морального осмислення навколишньої дійсності.

Основний зміст літературної освіти становлять найкращі зразки художніх творів і системні знання про них. З усієї сукупності сучасних літературних знань добираються найвагоміші факти, поняття й явища, які допоможуть виконати завдання шкільної літературної освіти на основі визначеного змісту й водночас створити передумови для поглибленого вивчення предмета.

Н.Й. Волошина мала надзвичайно розвинений художній смак. Прагнула виховувати потребу в читанні, інтерес до художнього слова, високі естетичні смаки, здатність творчо сприймати прочитане; сформувати на цій основі правильне розуміння національних і загальнолюдських цінностей і тим самим сприяти вихованню духовно багатого, щиро відданого своєму народові громадянина незалежної України. Розуміла: література – душа культури, а літературна освіта є основою нашого духовного розвитку, багатства, запорукою прогресу або й самого життя української нації.

Художній світ літературних творів швидше засвоюється, коли він розглядається у взаємозв'язках із різними мистецтвами. Н.Й. Волошина запропонувала увести до програми такі рубрики: "Літературні паралелі" й "Мистецькі аналогії". Ми розуміли, що українська душа – це мистецька душа, що настає час сильних, визначальних, національно самобутніх культур, а ми – українці – можемо бути цікавими для інших народів лише тоді, коли збережемо неповторність і феноменальність. Мистецький космос, творчий геній народу – ми пробивалися до них!!! Ми хотіли, щоб учителі й учні за нашою програмою відчували й повірили, що український народ – один із найталановитіших у світі.

Науковці України зробили вдалі спроби аналізу шкільних програм з української літератури, підготовлених Нілою Волошиною. Так, кандидат педагогічних наук, доцент Житомирського національного педагогічного університету імені Івана Франка Ніна Білоус розглянула погляди вченого-методиста на принципи формування шкільної програми й схарактеризувала домінуючий – естетичний принцип як суголосний з естетичною природою літератури [2].

У нас було, як на зйомках фільму С. Параджанова "Тіні забутих предків"... Як і Параджанов, Волошина створила такий авторський колектив, який боровся за ідею до кінця.

У Ніли Йосиповни були й "невидані видання", які окреслюються становленням її наукової школи: 5 докторів і 39 кандидатів наук. Якщо уявити це образно у вигляді дерева, то воно буде міцним і красивим, гіллястим, бо у докторів і кандидатів уже є свої учні, які, проте, сповідують ідеї як своїх наставників, так і нашої Березині.

Наукова школа Н.Й. Волошиної є всеукраїнським потужним науковим явищем, про що засвідчили В.І. Шуляр, В.В. Гладишев, Г.Л. Токмань. Так, скажімо, В.І. Шуляр подає в своїй статті "Наукова школа професора Ніли Волошиної як культурологічно-освітній простір" як визначення, так і присутні ознаки цього наукового явища: "...наукова школа професора Ніли Йосипівни Волошиної – культурологічно освітній простір, в якому культивуються особистісне й професійно-фахове зростання науковців, забезпечуються умови для акме-розвитку кожного як Я-особистості, яка здатна логічно, послідовно розвивати ідеї свого Учителя-Лідера в ім'я Учня української науки і освіти" [16, с. 34].

Г.Л. Токмань, ґрунтовно проаналізувавши докторську наукову школу вченого-методиста Ніли Йосипівни Волошиної доходить висновку: "Концепції, технології, методичні системи, моделі нині провідних учених Анатолія Градовського, Світлани Жили, Анатолія Ситченка, Володимира Гладишева підносять вітчизняну науку, додають їй ваги, а оскільки методика – прикладна галузь, то ведуть не тільки до теоретичного збагачення національної думки, а й доходять до вчителя, через нього до учня, отже, утверджують українську націю як вільну, культурну, мистецьки обдаровану, відкриту до світу" [13, с. 13].

Дякуємо панні Ганні Токмань за цю високу оцінку. Особисто вдячна за те, що вона назвала мене "відданою ученицею Н.Й. Волошиної" [13, с. 13], й відзначила, що "...розвинула методичні засади, закладені Нілою Йосипівною у праці "Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури" (К., 1985), зробивши сміливий інтелектуальний прорив у методичній науці" [13, с. 16]. Спасибі.

Минулорічного травня успішно захистив дисертаційне дослідження "Теоретико-методичні засади сучасного уроку української літератури в основній і старшій школі" В.І. Шуляр. За його методикою, сучасний урок української літератури є своєрідним культурологічним кентавром, який об'єднує, зв'язує синтезує ціннісно-духовний зміст з чіткою й точною науковою методологією.

Дисертація характеризується різноманітними підходами, які органічно сплавляються в струнку й оригінальну авторську концепцію, за якою конструювання сучасного уроку української літератури потребує переорієнтування процесу навчання зі знанневої парадигми до компетентнісно-діяльній у

формуванні особистості учня-читача, здатної мислити творчо, саморозвиватися й адаптуватися в синергетичному світі.

Образно кажучи: докторська наукова школа Н. Волошиної – це рука: сама пані Ніла – це долонька, а пальці – це ми її учні. Як багато вона дала нам!!!

Вона наш духовний і методичний материк, наш з'єднувальний центр.

Ніла Волошина торувала нові шляхи на методичному полі, не боялася складних і відповідальних справ. Захищена нею у 1995 році докторська дисертація "Теоретичні і методичні засади естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури в середній школі" – це і нова методологія й новий погляд на історію питання, й, зрештою, наукова новизна проблеми, адже дослідницею "розроблено цілісну систему естетичного виховання засобами мистецтва слова, реалізовану в програмах, підручниках, методичних посібниках. В основі цієї системи – виховання красою праці, природи, людських взаємин, а відтак формування загальнолюдських цінностей – доброти, милосердя, правди, совісті, справедливості; розроблено і впроваджено в шкільне підручникомознавство методичну систему формування спеціальних читацьких умінь, які сприяють активному засвоєнню емоційно-естетичного багатства художнього твору. У цій системі сприймання почуттів і переживань літературних героїв являє собою дієвий шлях розвитку емоційної сфери учнів, виховання їхніх естетичних почуттів; уперше започатковано в Україні створення навчально-методичних комплексів підручник-посібник з творами образотворчого мистецтва за сюжетами літературного матеріалу, вміщеного у підручнику, та методичними рекомендаціями, спрямованими на естетичне осягнення художнього образу" [3, с. 17–18].

Про естетичну спрямованість шкільного курсу української літератури написала дослідження докторант Інституту педагогіки НАПН України Таміла Яценко, у якому проаналізувала внесок методичної спадщини Ніли Волошиної у розв'язання цієї важливої проблеми сучасної шкільної літературної освіти й засвідчила, що поділяє переконання своєї наставниці в тому, що систематичне оволодіння знаннями основних категорій естетики, формування вмінь оцінювати художній твір і явища дійсності позитивно впливає на засвоєння учнями таких понять, як героїчне, прекрасне, піднесене, розвиває естетичне ставлення до мистецтва слова [18, с. 120].

Таміла Яценко ствердила, як колись і Ніла Волошина, що "культурне становлення особистості тісно пов'язується з її естетичним вихованням як характерна здатність сприймати й оцінювати явища художньої творчості та об'єктивної дійсності з погляду їх доцільної досконалості й відповідності уявленням про прекрасне в людині, природі та суспільстві" [18, с. 123].

Кандидат педагогічних наук, доцент Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука Лілія Овдійчук, йдучи за рекомендаціями Ніли Волошиної, розкрила естетичні засади вивчення біографії письменника на уроках української літератури в школі. Науковець дійшла висновку, що вивчаючи біографію митця через призму його естетичних уподобань, маємо можливість безпосереднього впливу на духовний світ учнів [10, с. 258]. Лілія Овдійчук переконує: "Розмаїтий і багатий світ письменника (мистецькі уподобання, захоплення, обдарування) слугуватиме естетичним уроком сучасній молоді, сприятиме розширенню кругозору, інтелекту, спонукатиме до мислительних дій, розвиватиме образне та логічне мислення, зв'яже мовлення, зацікавить учнів, формуватиме естетичну свідомість, шляхетні почуття через знайомство зі зразками високого мистецтва. Світ захоплень митців слова є орієнтиром і гарним прикладом для старшокласників, які обмежують своє коло мистецьких зацікавлень примітивною музикою, теле-, відео-, інтернетпродукцією досить сумнівного гатунку" [10, с. 258].

Надія Дига, кандидат педагогічних наук, доцент Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди, своє дослідження присвячує модифікації принципу діалогізму в методиці вивчення життєпису письменника й вибудовує його як на наукових положеннях представників діалогічної теорії Михайла Бахтіна та Мартіна Бубера, так і Ніли Волошиної: "максимально наблизити їх (школярів – С. Ж.) до розуміння особистості письменника" [6, с. 110].

Надія Дига, як і Ніла Волошина, радить здійснювати літературну освіту школярів на засадах діалогу культур, передбачаючи прочитання художніх текстів з опертям на різні контексти: контекст біографії автора твору; соціально-історичний, культурний контексти епохи.

Кілька статей науковців України висвітлюють внесок Ніли Волошиної в розвиток підручникотворення [8, 14, 17]. Інна Лелюх, аспірантка Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, окреслює особливості становлення та розвитку національного підручникотворення, розроблення наукових засад професором Н. Волошиною щодо створення навчальних видань для шкільної підготовки з літератури. Авторка відзначає, що значним поштовхом до розвитку національного підручникотворення стали сформульовані вперше Н. Волошиною в методиці української літератури вимоги до методичного апарату навчальних книг та розуміння нею домінуючої ролі підручника як засобу навчання й важливості його правильної структурованості [8, с. 179].

Загальна оцінка педагогічної спадщини Ніли Волошиної провідними методистами й словесниками України є високою: Ніла Волошина, патріот-науковець, з-поміж напрямів виховання пріоритетним називала саме патріотичне. Вона широко трактувала поняття патріотичного виховання. Це насамперед виховання любові до рідної землі, мови, історії, культури. Н. Волошина завжди боляче реагувала на комплекс меншовартості, що його прищеплювали нашому народові упродовж століть.

*Тамара Бабійчук, кандидат педагогічних наук,
викладач української мови і літератури Бердичівського педагогічного коледжу*

В особі Ніли Йосипівни Волошиної, яка була співавтором і автором низки державних документів, підручників і посібників для загальноосвітньої школи й вищих навчальних закладів, за якими успішно працювали десятки років вчителі-практики, ми, її учні, завжди бачимо високо компетентного вченого-дослідника, учителя-методиста, ерудовану й далекоглядну людину, яка зуміла передбачити й науково обґрунтувати процеси, які сьогодні відбуваються в літературній освіті. Її стаття у фахових періодичних виданнях, методичні й науково-методичні посібники, без сумніву, є своєрідною енциклопедією, алгоритмом становлення не лише вчителя-словесника, а й висококультурних і національно-свідомих громадян України, які виховані на найкращих зразках українського письменства в його умовах неперервної літературної освіти.

*Тетяна Дятленко, кандидат педагогічних наук, доцент
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка*

Її сповнені хвилювання про літературну освіту учнівської та студентської молоді виступи на методичних об'єднаннях, семінарах і конференціях пам'ятають (а творчі ідеї розвивають) чи не в кожному місті й районному центрі України.

Учитель від Бога Ніла Волошина сама вміло володіла звучною, відточеною вимовою, різноманітністю тональних рисунків, чистотою і ясністю тембру, емоційною насиченістю і виразністю фрази. Кожне слово вченого випромінювало потужну інтелектуальну та емотивну енергію. Усім, хто чесним шляхом рухається у науково-методичному просторі, Учитель віддавала часточку своєї душі. Але й учні були необхідні Майстру, вони морально й емоційно підтримували його інновації. Цим самим забезпечується безсмертя ідей Учителя.

*Олена Семенов, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка*

Професор Н. Волошина виокремлювала методичну творчість учителя літератури як вищу сходинку його професійної діяльності, а також її необхідну умову, пов'язуючи це з творчим характером методичної науки та вагомою роллю вчителя-практика в її розвитку. Дослідниця переконливо мотивувала взаємозв'язок між традиційним і творчим компонентом у роботі вчителя-словесника; виокремила сутнісні якості творчого педагога, як-от розвинена естетична чутливість, високий рівень асоціативного мислення, відчуття краси художнього слова.

Професор Н. Волошина зуміла накреслити основні вектори перспективного розвитку вітчизняної методики в аспекті проблеми формування творчого вчителя і творчого учня.

*Ольга Куцевол, доктор педагогічних наук,
професор Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

Ідеї спрямованості змісту і мети літературної освіти, закладені в працях Н.Й. Волошиної, знаходять свій розвиток у нових умовах реформування літературної освіти на засадах компетентнісного підходу і забезпечуються урахуванням принципів єдності навчання, виховання і розвитку школяра, гуманізації, гуманітаризації і демократизації освіти...

*Наталія Логвіненко, кандидат педагогічних наук
викладач кафедри військово-гуманітарних дисциплін
Військового інституту телекомунікацій та інформатизації*

Спадщина Ніли Волошиної не є скам'янілим здобутком, а живою матерією, затребуваною спадщиною, яка нині нам, учителям, методистам, науковцям, дозволяє вести нескінченний дослідницький пошук задля майбутнього.

*Ніна Білоус, кандидат педагогічних наук, доцент
Житомирського національного педагогічного
університету імені Івана Франка*

Ніла Йосипівна залишила багату наукову спадщину, варту ретельного наукового дослідження. Вона була і залишається лідером у вибудованій нею концептуальній парадигмі безперервної літературної освіти.

Саме таку концепцію шкільної літературної освіти запропонувала Н.Й. Волошина (у співавторстві), виробила структуру літературної підготовки учня-читача, починаючи від "материнської школи", доквілля, початкової, основної і до вищих навчальних закладів.

*Галина Ткачук, кандидат педагогічних наук, професор
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*

В особі Ніли Йосипівни Волошиної українська наука має талановитого, вдумливого, старанного й невтомного вченого, який майстерно поєднує академічну теорію й шкільну практику, чітко, легко й елегантно розв'язує складні проблеми методики викладання.

*Анатолій Градовський, доктор педагогічних наук, професор
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького*

... вона – Лідер Науки.

Науково-методичний доробок Н.Й. Волошиної – ваговитий. Її наукова спадщина відома від учня до науковця. Підручники, хрестоматії слугуватимуть ще не одному поколінню школярів. Численні методичні посібники для вчителів-словесників не припадатимуть пилом, а надихатимуть їх на нові методичні знахідки. Науковими та літературознавчими розвідками з проблем естетичного формування читача, науковими основами методики викладання літератури як мистецтва слова, програмно-підручковими засобами, які розроблені були професором Волошиною, користуватимуться студенти і вчені ще багато-багато років.

*Василь Шуляр, доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри мовно-літературної та художньо-естетичної освіти,
директор Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти,
заслужений учитель України*

Висновки. Ніла Йосипівна Волошина залишила багатий творчий доробок, який є золотим фондом методики літератури: монографії, посібники для вчителів, програми й підручники з української літератури, Концепція літературної освіти, Державний стандарт освітньої галузі "Література" – це своєрідний посыл у майбутнє незнищенності української нації й роду, творчого вираження їхнього духу. Напрацювання Н.Й. Волошиної визначали провідні напрями розвитку теорії й практики методики літератури в Україні: література як складник культури народу, її вплив на формування національної свідомості й самосвідомості; зв'язок літератури з іншими видами мистецтва, їхній діалог і полілог; теоретичні й методичні засади естетичного виховання учнів; методологія і методика аналізу художнього твору, художній текст в інтерпретаційних вимірах, сучасний урок як основна форма вивчення літератури, позакласна та факультативна робота з літератури, методи та прийоми вивчення літератури, сприймання художнього тексту і читання як основний вид сприймання, уроки позакласного читання, уроки літератури рідного краю, жанрово-родова специфіка під час вивчення літератури.

Провідні методисти України: Ганна Токмань, Василь Шуляр, Анатолій Ситченко, Анатолій Градовський, Ольга Куцевол, Олена Семенов, Володимир Гладишев, Наталія Логвіненко, Таміла Яценко, Тетяна Дятленко та інші – розпочали аналітичну роботу над дослідженнями неординарного науковця.

У статті ми зробили спробу короткого, схематичного аналізу найважливіших досягнень як Ніли Волошиної, так і аналітичних розглядів її надбань науковцями України, окреслили сутність її методичного подвигу. Стверджуємо: усе, що робила Ніла Волошина для методичної науки, все було осяяно любов'ю до України, її народу.

Констатуємо: оцінка педагогічної спадщини провідного методиста України ще тільки розпочинається. Думаємо, що будуть захищені кандидатські й докторські дисертації за її педагогічною творчістю. Бажаємо успіхів дослідникам спадщини Ніли Волошиної. Ніколи не забуваймо, що вона золотий злиток методики літератури.

Використані джерела

1. Бабійчук Т.В. Відеофрагменти як засіб патріотичного виховання у процесі позакласної роботи з української літератури / Т.В. Бабійчук // Теорія і методика навчання української літератури: актуальні проблеми. Збірник наукових праць / Наук.ред. і упоряд. Логвіненко Н.М. – К. : Педагогічна думка, 2015. – С. 334–340.
2. Білоус Н.М. Принципи формування шкільної програми з української літератури у висвітленні Ніли Волошиної / Н.М. Білоус // Теорія і методика навчання української літератури: актуальні проблеми. Збірник наукових праць / Наук.ред. і упоряд. Логвіненко Н.М. – К. : Педагогічна думка, 2015. – С. 87–91.
3. Волошина Н.Й. Теоретичні і методичні засади естетичного виховання учнів у процесі вивчення української літератури в середній школі : Дисертація у вигляді наукової доповіді на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. – К., 1995. – 72 с.
4. Гладишев В.В. Важливий етап становлення наукової школи Ніли Йосипівни Волошиної / В.В. Гладишев // Вітчизняна філологія : теоретичні та методичні аспекти вивчення. Збірник наукових праць. Випуск 5. – Черкаси : вид. Чабаненко Ю.А., 2015. – С. 6–11.
5. Градовський А.В. Науковий портрет Н.Й. Волошиної / А.В. Градовський // Українська література в загальноосвітній школі. – 2010. – №1. – С. 5–6.
6. Дига Н.В. Модифікація принципу діалогізму в методиці навчання української літератури за Н. Волошиною / Н.В. Дига // Теорія і методика навчання української літератури : актуальні проблеми. Збірник наукових праць / Наук.ред. і упоряд. Логвіненко Н.М. – К. : Педагогічна думка, 2015. – С. 134–140.
7. Дятленко Т.І. Принцип неперервності літературної освіти у методичній спадщині професора Н.Й. Волошиної / Т.І. Дятленко // Теорія і методика навчання української літератури : актуальні

- проблеми. Збірник наукових праць / Наук.ред. і упоряд. Логвіненко Н.М. – К. : Педагогічна думка, 2015. – С. 110–116.
8. Лелюх І.О. Внесок Ніли Волошиної в розвиток українського підручникотворення / І.О. Лелюх // Теорія і методика навчання української літератури : актуальні проблеми. Збірник наукових праць / Наук.ред. і упоряд. Логвіненко Н.М. – К. : Педагогічна думка, 2015. – С. 175–180.
 9. Логвіненко Н.М. Особливості формування змісту шкільного курсу літературної освіти в наукових працях Ніли Йосипівни Волошиної / Н.М. Логвіненко // Теорія і методика навчання української літератури : актуальні проблеми. Збірник наукових праць / Наук.ред. і упоряд. Логвіненко Н.М. – К. : Педагогічна думка, 2015. – С. 103–109.
 10. Овдійчук Л.М. Естетичні засади вивчення біографії письменника на уроках української літератури в школі / Л.М. Овдійчук // Теорія і методика навчання української літератури : актуальні проблеми. Збірник наукових праць / Наук.ред. і упоряд. Логвіненко Н.М. – К. : Педагогічна думка, 2015. – С. 247–259.
 11. Саверська-Лихошва В. Яка вона, філософія життя Ніли Волошиної? / В. Саверська-Лихошва // Українська література в загальноосвітній школі. – 2010. – №1. – С. 18.
 12. Ткачук Г.П. Наступність і перспективність літературної освіти в світлі вчення професора Ніли Волошиної / Г.П. Ткачук // Теорія і методика навчання української літератури : актуальні проблеми. Збірник наукових праць / Наук.ред. і упоряд. Логвіненко Н.М. – К. : Педагогічна думка, 2015. – С. 92–102.
 13. Токмань Г.Л. Докторська наукова школа вченого-методиста Ніли Йосипівни Волошиної / Г.Л. Токмань // Теорія і методика навчання української літератури : актуальні проблеми. Збірник наукових праць / Наук.ред. і упоряд. Логвіненко Н.М. – К. : Педагогічна думка, 2015. – С. 8–22.
 14. Фасоля А.М. Підручник з української літератури як засіб формування компетентного учня-читача / А.М. Фасоля // Вітчизняна філологія : теоретичні та методичні аспекти вивчення. Збірник наукових праць. Випуск 5. – Черкаси : вид. Чабаненко Ю.А., 2015. – С. 95–104.
 15. Шуляр В.І. Вона була, є і буде Волошина!!! / В.І. Шуляр // Українська література в загальноосвітній школі. – 2010. – №7–8. – С. 4.
 16. Шуляр В.І. Наукова школа професора Ніли Волошиної як культурологічно-освітній простір / В.І. Шуляр // Українська література в загальноосвітній школі. – 2010. – №1. – С. 2–5.
 17. Шульган В. Модель підручника нового покоління в методичних поглядах Н.Й. Волошиної / В. Шульган // Теорія і методика навчання української літератури : актуальні проблеми. Збірник наукових праць / Наук. ред. і упоряд. Логвіненко Н.М. – К. : Педагогічна думка, 2015. – С. 181–186.
 18. Яценко Т.О. Естетична спрямованість шкільного курсу української літератури / Т.О. Яценко // Теорія і методика навчання української літератури : актуальні проблеми. Збірник наукових праць / Наук.ред. і упоряд. Логвіненко Н.М. – К. : Педагогічна думка, 2015. – С. 117–123.

Zhyla S.

THE ASSESSMENT OF NILA VOLOSHINA'S PEDAGOGICAL HERITAGE BY LEADING UKRAINIAN METHODISTS AND TEACHERS OF LITERATURE

The article is dedicated to Nila Voloshina – the doctor of pedagogical sciences, professor, corresponding member of NAPS Ukraine, the honored worker of Science and Technology of Ukraine, the chief editor of the magazine "Ukrainian literature in the secondary school", which is more than 40 years of her professional life dedicated to the development of literary education at the secondary school as teacher and tutor at the high school, author of books, programs and textbooks, and the concept and the first International standard on the subject of the educational sector, through creative and hard work she earned the credibility of the leading scientist-practitioner. The author characterizes the life philosophy of her teacher, focuses on her training programs and textbooks of Ukrainian literature, which trained several generations of Ukrainian people. The author of this article analyzes a range of scientific interests of N. Voloshina: literature as a component of the culture of the people, its influence on the formation of national identity, connectivity literature and other art forms, methodology and methods of analysis of art work, artistic text in interpretative dimensions, modern lesson as the main form of literature studying, extracurricular and optional work with literature, methods and techniques for the study of literature, perception and reading of a literary text as the main type of perception, genre-generic specificity in the study of literature.

Author focuses on trends of systematic study of the creative heritage of the professor and her assessment by Ukrainian methodists and philologist.

Key words: *the pedagogical legacy of N. Voloshina, the scientific doctoral school, the aesthetic orientation, the literary education, the Methodical Mainland.*

Стаття надійшла до редакції 18.09.2016 р.

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ У СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті теоретично обґрунтовано модель формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів української мови і літератури, що поєднує теоретико-методологічний, операційно-рефлексивний і результативний блоки, а результатом її поетапного впровадження є високий рівень дослідницьких умінь у майбутніх учителів-словесників.

Ключові слова: модель, дослідницькі вміння, майбутні учителі української мови і літератури, літературознавчі дисципліни, навчальні та педагогічні практики.

Постановка проблеми. Відповідно до нормативних документів у процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури важливу роль відіграє дослідницька складова. Науково-дослідницька діяльність студентів-філологів є чітко організованою, систематичною, послідовною та контролюється її результативність. У світлі вищезазначеного постає необхідність формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів української мови і літератури у процесі навчально-пізнавальної діяльності, у науково-дослідній роботі, під час навчальних та педагогічних практик.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковане розв'язання проблеми дослідження. Результати наукових пошуків з цієї актуальної проблеми узагальнено в дисертаційних працях, в яких представлено теоретичні і методичні засади формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів трудового навчання (О. Рогозіна), математики і фізики (В. Базурін), географії (О. Миргородська), музики (М. Фалько), технології (Т. Шипілова, З. Апазаова), інженерів-педагогів (В. Кулешова), в системі післядипломної педагогічної освіти (В. Базелюк, І. Рибальова). Окремі аспекти дослідницької діяльності майбутніх учителів-словесників обґрунтовано Л. Бутенко, М. Вовк, Н. Волошиною, Н. Голуб, О. Горюшкіною, О. Куцевол, Л. Мацько, Н. Остапенко, М. Пентиліук, О. Семенов, В. Сидоренко, Т. Симоненко, Л. Струганець, Г. Токмань та ін.

Водночас аналіз науково-педагогічних джерел засвідчує відсутність фундаментальних досліджень, у яких було обґрунтовано модель формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів української мови і літератури.

Мета статті. Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні моделі формування дослідницьких умінь у студентів-філологів, що поєднує теоретико-методологічний, операційно-рефлексивний і результативний блоки.

Виклад основного матеріалу дослідження. При побудові моделі формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів української мови і літератури враховували: суспільні вимоги до якості професійної підготовки майбутніх учителів-словесників; структуру і зміст формування дослідницьких умінь; результати педагогічної діагностики сформованості дослідницьких умінь майбутніх учителів української мови і літератури. Така модель враховує етапність, оптимальну послідовність, кожний етап якої виступає якісно новою перебудовою у професійній свідомості, діяльності, в образі професійного "Я", в рефлексії, функціях і технологіях їх використання. Метою запропонованої моделі вважаємо формування у майбутніх учителів української мови і літератури високого рівня дослідницьких умінь. Проектована нами модель базується на системному, особистісно-діяльнісному, синергетичному, компетентнісному, контекстному, культурологічному, аксіологічному, текстоцентричному підходах і реалізується за певних педагогічних умов.

Розглядаючи запропоновану модель як єдність мети, засобу і результату конкретного педагогічного процесу, ми виділили такі її блоки: теоретико-методологічний, операційно-рефлексивний, результативний.

Теоретико-методологічний блок містить чітке визначення соціального замовлення, цілей дослідницької діяльності майбутніх учителів української мови і літератури під час вивчення літературознавчих, психолого-педагогічних, методичних дисциплін, виконання науково-дослідних робіт, виконання дослідницьких завдань і дослідницьких проектів під час навчальних і педагогічних практик.

Операційно-рефлексивний блок передбачає організацію навчальної діяльності студентів на основі вже отриманих знань або ж паралельно з цим процесом і становить комплекс методів, форм, прийомів організації навчального процесу, які спрямовані на розвиток дослідницьких умінь майбутніх учителів-словесників. Основними формами навчальної діяльності, які сприяють формуванню дослідницьких умінь, визначено практичну, самостійну та індивідуальну роботу (індивідуальні завдання), фольклорні, літературно-краєзнавчі експедиції під час навчальної практики, педагогічну практику, конференції.

Результативний блок спрямований на перевірку рівнів, вияв недоліків, подальше корегування процесу формування дослідницьких умінь у студентів-філологів у ході аудиторних і позааудиторних занять, форм науково-дослідної роботи, у процесі навчальних і педагогічних практик. З цієї метою розроблено критеріально-діагностичний супровід формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів української мови і літератури.

Основою операційно-рефлексивного і результативного блоків моделі стала розроблена нами система завдань до кожної теми обраних навчальних курсів. Процес формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів української мови і літератури представлено як відповідну систему роботи: роз'яснення студентам сутності дослідницьких умінь, їх значення у практичній діяльності; пояснення алгоритму виконання дослідницьких дій; демонстрація на прикладах способу виконання аналізу; практичне виконання аналізу.

Користуючись теорією К. Платонова щодо етапів формування умінь учні (студентів) [5, с. 155], відповідно до моделі, операційно-рефлексивного блоку ми виділили *актуалізаційний, пошуково-творчий і дослідницько-рефлексивний етапи* формування дослідницьких умінь у студентів-філологів у процесі навчальної діяльності, під час професійно орієнтованих курсів, у науково-дослідній роботі, під час навчальних та педагогічних практик.

Актуалізаційний етап (1-2 курси) важливий для формування емоційно-особистісної зацікавленості студентів дослідною діяльністю, розвитку критичного мислення, формування інформаційних, аналітико-інтерпретаційних, текстово-жанрових умінь.

Зміст професійної підготовки на цьому етапі спрямовуємо на фундаментальну науково-практичну підготовку, на проведення наукових пошуків у галузі літературознавчих, психолого-педагогічних дисциплін з урахуванням багатоманітних методів наукового дослідження та сучасних інформаційних технологій; аналіз і узагальнення передового педагогічного досвіду; використання набутого власного досвіду у вирішенні навчально-виховних та науково-педагогічних завдань з учнями середньої і старшої школи на основі врахування їх вікових та індивідуально-типологічних особливостей (розвиток філологічної творчості учнів, організація роботи гуртків і секцій за профілем навчання; професійної орієнтації).

Осмилення й узагальнення наукових джерел із проблем підготовки вчителів-словесників (Л. Базиль, Н. Волошина, О. Галич, А. Градовський, С. Жила, О. Куцевол, Л. Мацько, Л. Мірошніченко, О. Семенов, В. Шуляр та ін.), практичного досвіду вищих педагогічних навчальних закладів переконує, що основними принципами ефективної організації науково-дослідницької діяльності майбутніх словесників є такі: узгодженості мети, завдань, форм науково-дослідницької роботи; вмотивованості науково-дослідницької діяльності; динамізму та постійного оновлення технологій організації науково-дослідницької роботи; диференціації та індивідуалізації; інноваційності; морального стимулювання науково-дослідницької роботи; прогностичності; систематичного аналізу результативності показників науково-дослідницької роботи; системності, цілісності та безперервності; аксіологічності.

Основні завдання навчальних дисциплін літературознавчого циклу – подати студентам наукове знання фактів і явищ українського письменства, розкрити сутність суспільно-політичних, філософських, естетичних проблем у художніх текстах у взаємозв'язку з історичними епохами, зародження становлення та розвитку теорії літератури та літературної критики, становлення української науки у зв'язку з літературою. Вивчення курсів супроводжуємо формуванням умінь і навичок самостійної літературознавчої роботи, зокрема, умінь користуватися посібниками, словниками, працювати з текстом: критично осмислювати шляхи і прийоми літературознавчого аналізу художніх творів, глибше засвоювати й осмислювати вивчений матеріал, зіставляти різні підходи вчених, робити висновки та їх обґрунтовувати тощо.

Робота з текстом у процесі вивчення історико- та теоретико-літературних курсів, як зазначає Л. Базиль [1], дає можливість сформувати у майбутніх учителів української мови і літератури уявлення про художній твір як естетичне ціле, систематизувати теоретико-літературні та історико-літературні знання, сформувати також розуміння ключових літературознавчих понять, навчити орієнтуватися в розмаїтті методів і методик аналізу, методологічних підходах (аксіологічному, герменевтичному) і принципах аналізу тексту, збагачує їх читацьку культуру.

Зміст теоретико- та історико-літературної підготовки студентів-філологів вибудовуємо на основі принципів науковості, системності, цілісності, систематичності й послідовності; практикоорієнтованості, єдності навчальної та дослідницької діяльності, культуровідповідності, діалогізації, текстоцентризму, технологічності та інноваційності.

Протягом 1–2 курсів майбутні учителі-словесники опановують такі психолого-педагогічні дисципліни: "Загальні основи педагогіки", "Теорія навчання", "Теорія виховання", "Історія педагогіки", "Загальна психологія", "Вікова та педагогічна психологія", "Основи науково-педагогічних досліджень" та ін., що спрямовані на майбутню професійну діяльність у загальноосвітній школі та в навчальних освітніх закладах нового типу. Оволодіння студентами матеріалом психолого-педагогічних курсів сприяє формуванню критичного мислення, умінь розглядати педагогічні явища діалектично, у взаємозв'язку.

Ознайомленню з основними елементами педагогічної майстерності, інноваційними педагогічними технологіями, формуванню комунікативних умінь, самовихованню, самовдосконаленню сприяє відповідний інтегрований курс. Є. Барбіна слушно називає цей курс виховуючим [2].

Мета особистісно-орієнтованої дисципліни "Педагогічна майстерність" у сучасних соціокультурних умовах – узагальнення й синтез педагогічних знань та практичних умінь із психології, педагогіки, фахових методик у процесі підготовки до педагогічної практики, формування уявлень про цілісний гуманістичний і творчий характер педагогічної діяльності, розвиток креативних педагогічних здібностей.

Підґрунтя дослідницької діяльності студентів закладає курс "Основи науково-педагогічних досліджень", що ознайомлює з різними формами наукового викладу дослідницьких матеріалів, логікою та етапністю процесу дослідження, його категоріальним апаратом, формує основні гностичні, дослідницькі вміння, навички роботи із літературою [3, с. 6]. У процесі вивчення цього курсу майбутні вчителі опановують: зміст і організаційну структуру наукових досліджень в Україні; основні вимоги до вчителя-

дослідника; етапи організації педагогічного дослідження; методику роботи над курсовим дослідженням; основні методи дослідження педагогічних явищ; основні вимоги до оформлення наукових робіт [4, с. 4-5].

Робота з фаховим текстом у наукових гуртках допомагає систематизувати теоретико-літературні та історико-літературні знання, сформувати систему ключових літературознавчих понять, збагачує читацьку культуру, під час навчальних практик сприяє укладанню портфоліо фольклорної, літературно-краєзнавчої експедиції.

На *пошуково-творчому етапі* (3-4 курси) особливу увагу приділено активізації науково-дослідної співпраці студента і педагога-вченого. Формування інформаційних, аналітико-інтерпретаційних, текстово-жанрових, полемічних, проектувальних, діагностичних умінь студентів відбувається під час викладання літературознавчих, психолого-педагогічних, методичних курсів, у науково-дослідній лабораторії і майстерні педагога-дослідника.

Педагогічні курси спрямовуємо на розвиток аналітичного педагогічного мислення студентів, формування умінь вивчати і пояснювати педагогічні явища та процеси у їх взаємозв'язку, взаємозалежності, на опанування студентами на міждисциплінарному рівні основними педагогічними категоріями і поняттями, формування в них розуміння сутності зв'язку між теорією педагогічної науки та практикою педагогічної діяльності, на стимулювання активної навчально-пізнавальної діяльності і самооцінювальних дій студентів, їх систематичну самостійну навчальну працю, на посилення мотивації учіння і проведення самостійних досліджень.

Мета методичної підготовки – засвоєння методики і практики науково-дослідної діяльності з української літератури, професійне читання художніх, публіцистичних, наукових текстів, критична оцінка наукових ідей, суджень, концепцій, різних інтерпретацій літературних творів, розвиток творчих рис особистості майбутнього вчителя-словесника, формування в майбутніх педагогів чітких уявлень стосовно літературного розвитку учнівської молоді, фасилітативних взаємостосунків між учителем і учнем.

На заняттях пропонуємо завдання на формування вмінь визначати найбільш ефективні методи збору і обробки здійснювати пошук інформаційних джерел, доводити правильність дослідницької позиції, оцінювати дослідницький продукт, створений іншим студентом, створювати власний фаховий текст, планувати дослідну роботу в школі.

Студенти 3–4 курсів обирають тему для курсових робіт: розробляють понятійний апарат наукового дослідження (обґрунтовують актуальність обраної теми, визначають об'єкт, предмет, мету, завдання, методи), вчать ся виділяти і критично осмислювати основні проблеми наукових досліджень митців; самостійно знаходити, відбирати, аналізувати, усвідомлювати й інтерпретувати інформацію та використовувати її при підготовці наукового дослідження, здійснювати бібліографічний опис, користуватися підручниками, посібниками, словниками та монографічними працями; досліджувати розвиток різних галузей наук; зіставляти різні підходи вчених-літературознавців, моделювати зв'язний текст з урахуванням структурно-сміслових, жанрово-композиційних особливостей та дотримання принципів текстової організації, вести літературознавчу дискусію; відстоювати та обґрунтовувати власну думку.

На цьому етапі пропонуємо інтегрований спецкурс "Науково-дослідна робота вчителя-словесника". У процесі опанування інтегрованого спецкурсу студенти у співпраці з викладачем аналізують наукову спадщину відомих філологів (М. Жулинського, М. Ільницького, Г. Клочка, М. Наєнка, П. Хропка) і методистів (Т. і Ф. Бугайків, Н. Волошиної, А. Градовського, С. Жили, О. Куцевол, С. Пасічника, А. Ситченка, Б. Степанишина, В. Шуляра та ін.), розглядають особистість письменника як дослідника, опановують культуру наукового дослідження. Спецкурс дає можливість зорієнтуватися в методологічних підходах і принципах філологічного аналізу, розвинути потребу в нормативному вживанні засобів наукової мови, підготувати дослідницький проект, короткий словник термінів, анотацію на статтю, відредагувати фаховий текст, вибудувати оптимальні комунікативні стратегії наукової дискусії. Набути вміння студенти реалізують у курсових роботах, у наукових роботах на конкурс, у конспектах інтегрованих уроків, які апробовують під час педагогічної практики, у виступах на студентських конференціях.

Дослідницько-рефлексивний етап (5 курс). Відповідно до освітньо-кваліфікаційної характеристики студенти мають оволодіти знаннями щодо нових тенденцій у галузі літературознавства, поглиблено вивчають новаторський досвід учителів, викладачів філологічних дисциплін, аналізують актуальні проблеми методики викладання української літератури на сучасному етапі; розробляють засоби педагогічної діагностики рівня знань, умінь і навичок учнівської молоді з літературних дисциплін, окреслюють специфіку роботи педагога над підвищенням власного професійного рівня; опановують методологію, методику і практику науково-дослідницької діяльності в цій галузі. Важливим підґрунтям філологічної підготовки є також культурознавча і риторична складові, спрямовані на поглиблення аналітико-інтерпретаційних, текстово-жанрових, редакторських, полемічних умінь.

Навчально-дослідницька діяльність майбутніх учителів української мови і літератури вирізняється системою публічних захистів студентських робіт, конференціями, конкурсами наукових робіт, публікаціями матеріалів проведених досліджень та ін. На цьому етапі у становленні особистості студента-дослідника зростає вага науково-дослідної лабораторії і майстерні педагога-дослідника. Основною метою такої лабораторії і майстерні педагога-дослідника є забезпечення молодих дослідників психолого-педагогічними засобами, що дозволяють особистості саморозвиватися, шукати самостійні гуманістично спрямовані рішення педагогічних проблем. Результати наукових досліджень майбутні вчителі-словесники апробовують на регіональних, всеукраїнських, міжнародних студентських науково-практичних конференціях.

Під час етнографічної, педагогічної практик (пошуково-творчий і дослідницько-рефлексивний етапи) майбутні вчителі української мови і літератури проводять дослідницьку діяльність. Зокрема, під час педагогічної практики вводять елементи дослідження у плани-конспекти уроків з української літератури з метою залучення учнів загальноосвітніх шкіл до навчально-дослідницької діяльності, здійснюють педагогічні спостереження за учнями та оформлюють психолого-педагогічну характеристику, вивчають передовий педагогічний досвід вчителів.

Результатом кожного етапу є набутий рівень сформованості дослідницьких умінь студентів-філологів.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, запропонована модель формування дослідницьких умінь у студентів-філологів реалізується під час актуалізаційного, пошуково-творчого і дослідницько-рефлексивного етапів (охоплені студенти за освітнім ступенем "бакалавра" та освітньо-кваліфікаційним рівнем "спеціаліста"), розроблена з урахуванням положень системного, особистісно-діяльнісного, контекстного, компетентнісного, синергетичного, культурологічного, текстоцентричного, аксіологічного підходів, а результатом її поетапного впровадження є високий рівень дослідницьких умінь у майбутніх учителів-словесників. У подальшому нашу роботу вбачаємо у розробці неперервності формування дослідницьких умінь в учнів-старшокласників ЗНЗ, ВНЗ I – II рівнів акредитації та в системі післядипломної освіти.

Використані джерела

1. Базиль Л. О. Літературознавча освіта вчителя української мови і літератури : категоріальний зміст поняття / Базиль Л. О. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Серія : Педагогічні науки. – Збірник наукових праць. – Вінниця : ТОВ фірма "Планер", 2011. – Вип. 35. – С. 173 – 179.
2. Барбіна Є. С. Виховуючий аспект курсу основ педагогічної майстерності / Барбіна Є. С. // Соціальна робота в Україні і за рубежом. Зб. наук. пр. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: /www.socwd.uzhgorod.ua/
3. Методичні рекомендації до вивчення спецкурсу "Основи наукових досліджень" для студентів спеціальності 8.020207 "Музична педагогіка і виховання" / укл. : І. Гринчук. – Тернопіль : ТДПУ, 2003. – 43 с.
4. Навчально-дослідна робота у вищих педагогічних навчальних закладах : навч.-метод. посібник / [уклад. В.П. Зінченко]. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2006. – 78 с.
5. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий : учеб. пособие для учеб. заведений профтехобразования / К. К. Платонов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высшая школа, 1984. – 174 с.

Zemka O.

STRUCTURAL COMPONENTS OF THE MODELS OF FORMATION THE RESEARCH SKILLS AT THE STUDENTS-PHILOLOGISTS

The author of this article suggests the model of formation the research skills of future teachers of Ukrainian language and literature. This model combines the theoretical and methodological, operational and reflective, efficient units. The result of the gradual introduction is a high level of research skills of future teachers-language and literature. The designed model is based on the approaches of system, person-activity, synergistic, competence and context, cultural, axiological. This model is implemented in certain pedagogical conditions. The purpose of the proposed model is the formation of the high level research skills of future teachers of Ukrainian language and literature. Considering the proposed model as a unity of purpose, means and results of the specific educational process, we have identified its components: theoretical and methodological, operational and reflective, effective.

Theoretical and methodological block contains a clear definition of the social order, the objectives of the research activity of the future teachers of Ukrainian language and literature during the study of literary, psychological, pedagogical and methodological disciplines, the scientific research, implementation research objectives and research projects in the educational and pedagogical practices. Operational and reflective unit includes the organization of learning activities of students on the basis of already acquired knowledge or parallel with this process. This unit is the complex of methods, forms, techniques of educational process, which are aimed at developing research skills of future teachers-language and literature.

We defined that the main forms of educational activities, which contribute to the formation of research skills, were practical, independent and individual work (individual tasks), folklore, literature and local history expeditions during practical training, teaching practice, conferences. Effective block is aimed at checking levels, revelation shortcomings, and further correcting process of formation of research skills in students-philologists in the course of classroom and extracurricular classes, forms of research in the process of learning and teaching practices. The result of each stage is acquired level of formation of research skills of students-philologists.

Key words: a model, the research skills, future teachers of Ukrainian language and literature, literary disciplines, educational and pedagogical practices.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2016 р.

УДК 371.261 + 37.04

Ковбасенко Ю.І.

ПОГЛИБЛЕНЕ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ І ТЕСТИ ПОГЛИБЛЕНОГО РІВНЯ: ОСВІТА ДЛЯ ЕЛІТИ?..

У статті розглянуто проблему підвищення ефективності поглибленого вивчення літератури і новітніх освітніх вимірювань, зокрема, застосування різномірних текстів у процесі зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання (ЗНО) з літератури, проаналізовано досвід запровадження нового формату ЗНО – тесту поглибленого рівня – в зв'язку з пошуком ефективних шляхів підвищення якості літературної освіти.

Ключові слова: *якість освіти; поглиблене вивчення літератури; новітні освітні вимірювання; різномірні тести.*

Проблема покращення літературної освіти і, зокрема, поглибленого вивчення літератури нині набуває особливої гостроти. Увесь світ констатує "кризу читання", наші учні й студенти, звикаючи до "смс-стилю" і набуваючи "кліпової свідомості", щодалі менше читають класичні твори і щораз гірше пишуть зв'язні тексти значного обсягу, а суспільство занурюється у т. зв. "культуру шуму" [4]. Дехто з науковців намагається пояснити це виключно недосконалістю літературної освіти, яка, мовляв, пропонувала для вивчення "класичні, нецікаві для школярів твори та вузівський підхід до викладання літератури", і тим самим, нібито, "відбивала в дітей любов до книги" [8]. Тож, на їхню думку, варто лишень замість класики увести до шкільних програм твори "сучасні й цікаві для дітей" (фактично кітч), як школярі масово полюблять і негайно почнуть читати художні твори. Під прикриттям цих красивих гасел, за влучним висловом Максима Стріхи, в 2012 році "в шкільних програмах літературний канон замінили розважальною сумішшю" [9].

Проте реальне життя вже спростувало ці квазінаукові гіпотези: хоча оновлені за часів Дмитра Табачника стандарти, програми й підручники з літератури функціонують протягом кількох років поспіль, масового напливу читачів до книгозбірень так і не спостерігається.

Натомість під загрозою опинилися інтереси саме інтелектуальної учнівської еліти, оскільки акцентування уваги методистів переважно на слабкого та середнього учня (котрий ані класики, ані кітчу не читав, не читає й не читатиме), мінімізує шанси на здобуття якісної освіти для сильного учня, який у процесі отримання освіти читав би значно більше, якби наша методика була "заточена" не на планомірну примітивізацію викладання літератури, а навпаки – на поглиблення літературної освіти. А улюблений популістською методикою слабкий учень є початком загрозового ланцюжка: слабкий учень > слабкий студент > слабкий фахівець > слабка держава...

То як же можна зняти чи хоча б мінімізувати згадану проблему "кризи читання", як повернути учня до книжки? Як засвідчила практика, одним із ефективних засобів її вирішення є стимулювання оцінкою, а ЗНО стало єдиним насправді дієвим стимулом, який останнім часом активізував-таки читання, примусивши учнів піти до бібліотек і взяти до рук книжку, а також відповідальніше ставитися до уроків літератури. У 2015 р. воно отримало новий формат – тест поглибленого рівня (ТПР), котрий вже навіть своєю назвою корелює з поглибленим вивченням літератури. Тож можна спрогнозувати, що за умови ефективного застосування ТПР можна не лише краще селекціонувати філологічно здібних абітурієнтів, а й дієвіше впливати на процес поглибленого вивчення літератури в середніх і/або вищих навчальних закладах. До того ж, останнім часом все частіше йдеться про перехід навчальних закладів на ДПА у формі ЗНО, а також про зовнішні незалежні тестові вимірювання навчальних досягнень учнів на всіх етапах їхнього навчання (початкова школа > основна школа > старша школа > вища школа) і навіть про обов'язкове складання тестів ЗНО вчителями-практиками як необхідну умову їхньої атестації/сертифікації, матеріального заохочення та фахового просування. Усе сказане засвідчує гостру актуальність теми цієї статті.

Метою статті є аналіз досвіду та перспектив використання різномірних (поглибленого і базового) тестів на ЗНО з літератури в зв'язку з пошуками шляхів підвищення ефективності поглибленого вивчення літератури.

Практика функціонування ЗНО з української і зарубіжної літератури (2008-2016 рр.) засвідчила, що тести базового рівня (ТБР) в цілому відзначалися високою якістю, яка зросла в ТПР: "Як засвідчила практика впровадження нового формату зовнішнього оцінювання з української мови та літератури, тест поглибленого рівня, розроблений фахівцями Українського центру оцінювання якості освіти, став доволі якісним вимірювальним інструментом, здатним диференціювати осіб за рівнями їх компетентності з питань мови й літератури, на чому наголошували спеціалісти з питань тестології й учителі та викладачі

словесності й про що свідчать психометричні характеристики тесту за наслідками статистичного аналізу результатів учасників тестування" [9, с. 142].

Базові статистико-тестологічні параметри результатів ЗНО-2015 з української мови і літератури наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Назва параметру	Кількісне значення	
	ТБР	ТПР
Кількість учасників	254 278 чол.	20 896 чол.
Максимально можливий бал	104	136
Максимально набраний бал	104 (отримало 8 учасників)	135 (отримали 2 учасники)
Середній набраний бал	48,18	76,16
Стандартне відхилення	21,71	27,43
Середня складність завдань тесту (%)	48,50	58,79
Середня розподільна здатність тесту (%)	48,60	49,79
Коефіцієнт α -Кронбаха	0,94	0,95

З наведеної таблиці видно, що ЗНО-2015 з української мови та літератури відзначається високою якістю за тестологічно-психометричними параметрами, найважливішим з-поміж яких вважається "Коефіцієнт α -Кронбаха", що є індикатором надійності тесту і має такі цифрові виміри: {> 0.9 дуже гарно} # {> 0.8 гарно} # {> 0.7 достатньо} # {> 0.6 сумнівно} # {> 0.5 погано} # {0,5 і менше – недостатньо} [6]. Як бачимо, за "Коефіцієнтом α -Кронбаха" ТПР характеризується трохи вищою якістю, ніж ТБР (0,95 проти 0,94).

Ще одним позитивом у застосуванні ТПР є те, що з його запровадженням зникли підстави для нарікань, що всі без винятку абітурієнти, "і фізики, і лірики", вимушені складати єдиний тест, оскільки ЗНО з української мови і літератури було й залишається загальнообов'язковим. Отже, запровадження ТПР дозволило редукувати гостроту проблеми диференціації вступників за напрямками підготовки, оскільки "лірики" змогли обрати ТПР, а "фізики" – ТБР. Звісно, тести поглибленого рівня краще виконали випускники класів з поглибленим вивченням літератури, а сам факт їхньої наявності стимулює школярів до такого вивчення. Зауважу також, що в ідеалі кожен престижний ВНЗ мав би відбирати студентів конкретного фаху, приймаючи сертифікат саме ТПР, а не ТБР.

На жаль, усі згадані й незгадані тут позитивні аспекти не врятували ТПР від виведення з процесу ЗНО, і на ЗНО-2016 було зроблено крок назад – відбулося повернення до єдиного уніфікованого ТБР. Це обумовлено низкою причин як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, але передовсім тим, що багато з-поміж наших чисельних ВНЗ більше стурбовані елементарним виживанням, аніж якістю студентського контингенту, тобто цікавляться не стільки ВІДбором кращих, скільки НАбором хоч яких-небудь студентів. Тож для таких ВНЗ тести поглибленого рівня не актуальні, і під час вступної кампанії сертифікатів ТПР вони не приймають. Проте, якщо Україна не позірно, а насправді хоче увійти до престижного клубу країн із якісною освітою, якщо не хоче "пасти задніх" у цивілізованому світі і прагне мати свою "лігу плюща", то ми неминуче повернемося до ідеї використання різнорівневих тестів. Тим більше, що, попри фактичне ігнорування цієї новації під час вступної кампанії-2015 більшістю українських вишів (сертифікати ТПР визнали лише КНУ, КПІ й академія СБУ), поглиблені тести обрали аж 20 896 абітурієнтів [2], що засвідчує актуальність ТПР для українського суспільства й освіти. Тому можливим і бажаним є поновлення застосування ТПР на ЗНО. Крім того, ТПР можна розглядати ще й як своєрідний "експериментальний майданчик" для апробації новацій у тестах базового рівня.

То що ж нового з'явилося у ТПР в порівнянні тестами базового рівня? Насамперед, уперше за час проведення ЗНО з української і зарубіжної літератури запроваджено аналіз не фрагментів, а цілісних художніх текстів, до яких запропоновані спеціально розроблені фасети тестових завдань (див. ТЗ № 59-62 у Таблиці 2, де правильні відповіді позначені "зірочкою").

Аналіз на ЗНО цілісного твору є важливим передовсім з двох причин. По-перше, конститутивними ознаками художнього тексту є його цілісність і зв'язність, які неможливо репрезентувати в умовах тестових завдань звичного формату, де використовуються хай і прецедентні, вагомні, але надто лаконічні цитати. А оптимально продемонструвати філологічну підготовку й здібності ("компетенції") учаснику тестування дозволяє лише аналіз цілісного літературного твору (нехай і "малих жанрів").

По-друге, саме фасетні (різновекторні) тестові завдання до цілісного твору найоптимальніше корелюють з услашеною в літературознавстві методикою аналізу та інтерпретації художнього тексту. Тому їхнє виконання (у ЗНО-2015 це були ТЗ №№ 59-62, див. таблицю 2) найкраще демонструє саме літературознавчі здібності абітурієнтів. Такі здібності повинні бути найкраще розвинені у випускників класів з поглибленим вивченням літератури, майбутніх філологів, журналістів, перекладачів.

Як зазначено в офіційному звіті УЦОЯО про ЗНО-2015 [3], у завданнях на аналіз цілісного самодостатнього художнього твору (ТЗ №№ 59–62) переважна більшість абітурієнтів, які вибирали сертифікаційну роботу поглибленого рівня, успішно визначили віршований розмір запропонованого тексту, осягнули творчу концепцію автора (ідею твору), визначили рецепцію наведеного твору в загальноукраїнському літературному контексті. Але завдання № 62 (визначення антитези до образу "народу самостійних дітей") викликало певні труднощі. Правильний варіант "В" ("лиш потурнаки й яничари") вказали лише 41,9 % абітурієнтів. Водночас кожен п'ятий уважав, що це варіант "Г" ("вулканом націй ціла раса"), що свідчить про недостатнє вміння випускників шкіл аналізувати та інтерпретувати художній текст самостійно. Вочевидь, у процесі навчання вчителі й учні занадто захоплюються репродуктивними видами роботи (написати – фактично скачати з Інтернету – реферат або матеріал до нього) чи т. зв. "творчою діяльністю" (роботою в тимчасових творчих групах, "методом проєктів" тощо), через що багато учасників ЗНО-2015 виявилися некомпетентними у процесі самостійного аналізу конкретного твору, запропонованого в тесті поглибленого рівня. Отже, результати ЗНО є конкретною підказкою вчителям класів із поглибленим вивченням літератури (й не лише їм), як "відділити зерно від половин", на що варто звертати увагу в першу чергу, а що є факультативним.

Таблиця 2

ПОГЛИБЛЕНИЙ РІВЕНЬ
Частина 4
Українська література
Читання та аналіз тексту

I

Прочитайте текст і виконайте завдання 59–62.

*Тяжким хрестом лежать шляхи.
Ясні вночі, вони сліпі вдень:
Рамено – з Заходу на Схід,
Рамено – з Півночі на Південь.*

*І так – розі'ята – віки
Вогонь буття не загасила:
Невичерпальний дух який!
Яка непереможна сила!*

*Гноблять, калічать, труять рід,
Ворожать, напускають чари.
Здається, знищено вже й слід –
Лиш потурнаки й яничари.*

*Аж ось Стефаник і Куліш,
Ось Коцюбинський, Леся – квіти
Степів стражденної землі,
Народу самостійні діти.*

*Аж ось підземно загуде
Вулканом націй ціла раса,
І даром Божеським гряде
Нам Прометей дух Тараса.*

59. Віршовий розмір твору –
- А хорей
 - Б дактиль
 - В амфібрахій
 - Г анапест
 - Д ямб

Відповіді учасників (%)					Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
А	Б	В	Г	Д				
16,25	7,64	8,56	6,63	56,85	4,07	56,85	57,35	0,44

60. Непереможність українського народу підкреслено в рядку
- А «Тяжким хрестом лежать шляхи»
 - Б «Невичерпальний дух який!»
 - В «Гноблять, калічать, труять рід»
 - Г «Квіти степів стражденної землі»
 - Д «Народу самостійні діти»

Відповіді учасників (%)					Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
А	Б	В	Г	Д				
4,86	79,12	5,27	3,68	3,52	3,54	79,12	29,93	0,29

61. У тексті згадано міфологічний образ, наявний також у творі
- А «Кавказ»
 - Б «До Основ'яненка»
 - В «Мені однаково»
 - Г «Гайдамаки»
 - Д «Заповіт»

Відповіді учасників (%)					Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
А*	Б	В	Г	Д				
70,06	7,26	3,89	10,45	4,69	3,65	70,06	52,44	0,44

62. Антитеза до образу «народу самостійних дітей» наявна в рядку
- А «Ясні вночі, вони сліпі вдень»
 - Б «Яка непереможна сила!»
 - В «Лиш потурнаки й яничари»
 - Г «Вулканом націй ціла раса»
 - Д «Нам Прометей дух Тараса»

Відповіді учасників (%)					Не виконали завдання (%)	Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
А	Б	В*	Г	Д				
11,38	12,26	41,87	21,53	8,73	4,24	41,87	53,61	0,41

63. Установіть послідовність виникнення літературних напрямів (течій).
- А експресіонізм
 - Б романтизм
 - В бароко
 - Г реалізм

Правильна відповідь	Розподіл учасників (%) за кількістю набраних балів				Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
	0	1	2	3			
ВБГА	17,45	31,84	8,33	42,37	58,54	49,96	0,46

64. Установіть послідовність написання творів, де діють такі персонажі:
- А Чіпка
 - Б Дідона
 - В Медвин
 - Г Тагабат

Правильна відповідь	Розподіл учасників (%) за кількістю набраних балів				Складність (P-value)	Дискримінація (D-index)	Кореляція (Rit)
	0	1	2	3			
БАГВ	22,51	34,90	6,01	36,58	52,22	58,78	0,55

Окремо слід сказати, що в 2015 році до сертифікаційної роботи вперше включено ще й завдання на встановлення правильної послідовності літературних явищ. Завдання такої форми успішно апробовані на ЗНО із зарубіжної літератури (2008, 2012, 2013) і мають специфічні переваги, оскільки перевіряють сформованість алгоритмічного мислення, а їхні результати менше залежать від угадування, ніж у ТЗ із вибором однієї відповіді.

До того ж, ці завдання (див. ТЗ № 63 у Таблиці 2) перевіряли не лише знання хронології виникнення конкретних літературних фактів, а й осмислення їхніх каузальних, причинно-наслідкових зв'язків. За рівнем складності ці завдання виявилися оптимальними, що є свідченням здатності абітурієнтів, які вибирали поглиблений рівень сертифікаційної роботи, досягнути літературу саме як процес, що важливо для її поглибленого профільного вивчення у ВНЗ.

Важливо також, що добір художніх творів для ТПР (на відміну від ТБР) програмою ЗНО не регламентувався, тому абітурієнти в принципі не могли завчити їх заздалегідь, отже згадані тестові завдання гарантовано були не "знанцевими" (на репродукцію завчасно завченої інформації), а передовсім завданнями вищих когнітивних рівнів за "пірамідою Блума" ("застосування" > "аналіз" > "синтез" > "оцінювання").

Виправдало себе також застосування "принципу матрешки", коли тест поглибленого рівня не замінював, а "надбудовувався" над тестом базового рівня, а останній був інваріантним для всіх без винятку учасників ЗНО, які, в разі потреби, могли відмовитися від результату виконання ТПР, при цьому зберігши для вступу до вишу свій результат за виконання ТБР. Отже, підготовка до виконання ТПР підвищила мотивацію до навчання значно ширшого кола випускників, ніж ті, хто обрав саме ТПР. Тож навряд можна погодитися з тим, що "в майбутньому в разі використання різнорівневих тестів доцільно перетворити базовий і поглиблений тести на цілком автономні з погляду процедури їх розробки й проведення" [9, с. 142-143].

Практичне застосування та психометричний аналіз ТПР підказали шляхи їхнього вдосконалення. Так, доцільно дещо підвищити рівень складності їхніх завдань, оскільки результати ЗНО-2015 засвідчили наявність завдань оптимального та легкого рівнів складності за відсутності складних ТЗ. Це й не дивно, оскільки розробники тесту поглибленого рівня моделювали його теоретично, починаючи фактично з нуля й не маючи ані практичного досвіду використання дворівневих тестів в системі ЗНО попередніх років, ані будь-яких експериментальних результатів.

Вирішення цього завдання могло би посприяти активніше використання в ТПР теоретико-літературних понять, оскільки, по-перше, теорія літератури є ядром літературознавства, і, по-друге, саме застосування цих понять дозволяє розробляти ТЗ вищих когнітивних рівнів, які є складнішими за знаннями.

З огляду на це викликає стурбованість невмотивована редукція теоретико-літературних понять у щойно затвердженій МОНУ оновленій Програмі ЗНО-2017 з української літератури [7], звідки вилучено вимогу, успішно апробовану в 2008-2015 рр.: "Учасник ЗНО повинен визначати дво- і трискладові віршові розміри". Крім того, суттєво погіршено кореляцію рубрик програми: наприклад, поняття "експресіонізм" залишилося, але при цьому вилучено експресіоністичну новелу Василя Стефаника "Камінний хрест", на якій лише й можна було показати в рамках ЗНО, що таке експресіонізм у літературі. Те саме й щодо нововведеного поняття "трагедія", яке в Програмі ЗНО-2017 не має опертя на конкретний твір.

З невідомих причин зникла також вимога "знати характерні риси бароко", чи не найяскравішого художньо-естетичного явища, яке переконливо засвідчує самодостатність української літератури та дозволяє вивести її з естетичної тіні російської культури, котра, на відміну від української, не дала світу яскравих літературних барокових творів.

Невідомо, якими міркуваннями керувалися "вдосконалювачі" Програми ЗНО-2017, але з неї зникла ще й новела Юрія Яновського "Подвійне коло", з її мудрою настановою-рефреном "Тому роду нема переводу, в котрому браття милують згоду", котра є особливо актуальною в умовах неоголошеної війни Росії проти України та спровокованого РФ розколу українців на патріотів і прибічників "руського мира" (символіка Авеля і Каїна).

Оскільки якість сертифікаційної роботи напряму пов'язана з програмою ЗНО, то таке невмотивовано-волюнтаристське редукування останньої, крім усього іншого, ще й ллє воду на млин опонентів ЗНО, які й без цього закидають тестуванню з літератури і брак літературознавчих понять, і навіть антиукраїнськість (sic!) [1]. Перелік продуктивних шляхів удосконалення ЗНО та методики поглибленого вивчення літератури можна продовжити [див. 5].

Таким чином, поглиблене вивчення літератури та застосування на ЗНО тестів поглибленого рівня, попри їхню орієнтованість на філологічну еліту, можуть і повинні слугувати підвищенню якості усієї української освіти.

Використані джерела

1. Бернадська Н. Через пень-колоду чи комар носа не підточить. ЗНО – шляхи вдосконалення / Ніна Бернадська // Дивослово, 2015. – № 7-8. – С. 35-38. Див. також блискучу відповідь на цю статтю: Корнійчук В. "Коли не по конях, так хоч по оглоблях": Щира турбота про якість освіти чи псевдоінтелектуальний тролінг? / Валерій Корнійчук // Дивослово, 2015. – №12. – С. 17-25.

2. Пор. статистику ЗНО: 2013 р.: франц. мова – 903 чол.; ісп. мова – 168 чол.; 2014 р.: нім. мова – 2814 чол.; ісп. мова – 177 чол.; рос. мова – 3429 чол.
3. Звіт про ЗНО-2015. – Режим доступу: <http://testportal.gov.ua/reports/>.
4. Ковбасенко Ю. Про перспективні напрямки розвитку літературної освіти в Україні та шляхи підвищення її ефективності / Юрій Ковбасенко // Зарубіжна література в навчальних закладах. – К., 2002. – № 1. – С. 2-97.
5. Ковбасенко Ю. Реалізація семантичного потенціалу художнього тексту як фермент якості ЗНО / Юрій Ковбасенко // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова: Сер. 5. Пед. науки: реалії та перспективи. – № 43. – К., 2013. – С. 83-89. – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/7256/1/Y_Kovbasenko_EA_21_GI_ZNO.pdf.
6. Кронбах Л. (Cronbach Le.) Coefficient alpha and the internal structure of tests; *Psychometrika*, 16, 1951. – Р. 297-334.
7. Програма ЗНО з української мови і літератури: Наказ МОНУ № 77 від 03.02.2016. – Режим доступу: http://testportal.gov.ua/prepare_ukr_2016/.
8. "Сучасні футуристи від педагогіки "скинули з корабля сучасності" Гомера, Данте, Сервантеса, взявши на борт загалом цікавих, але "прохідних" Коельо, Сігела, Лук'яненка: не надто дитячу, проте розтиражовану... масову літературу" (Каєнко О. "А поля за майданом не було", або Літературі винесли вирок / Олександр Каєнко // Дзеркало тижня. Україна. – № 20, 01.06.2012).
9. Терещенко В. Шляхи вдосконалення поглибленого тесту ЗНО з української мови та літератури / Василь Терещенко // Тези Міжнарод. науково-методичної конференції "Освітні вимірювання–2015. Реформування ЗНО: методологія, модель, основні складові". – 30.09-02.10.2015, Одеса. – С. 142-143.
10. "Хапальний рефлекс важливіший за освіту і знання". Максим Стріха про причини падіння рівня освіти в Україні // *Gazeta.ua*. – 09.05.2012.

Kovbasenko Yu.

DEPTH STUDY OF LITERATURE AND TEST ADVANCED: EDUCATION FOR ELITE?

In the article the problem of improving the in-depth study of literature and educational measurement, in particular, the use of multi-level texts in the external evaluation of learning outcomes (UPE) in literature. In particular, analyzed the experience of introducing a new format of testing – test advanced in connection with finding ways to improve the quality of literary education.

In this article we consider topical issue of an in-depth study of literature and use of new educational measurement of factors that increase the quality of education. Based on the psychometric analysis of the first in the Ukrainian history EA results we're able to find a perspective ways to improve the quality of new educational measurement and in-depth the study of literature and also to overcome modern "unreadable crisis". In particular, all weaknesses of teaching literature in school are analyzed: excessive teacher's interest in "effective", but really not so effective types of work and at the same time insufficient attention of psychological training center – analysis and interpretation of text, studying elements of literature Theory etc. We also consider major failures in curriculum development (low quality of EA software and teaching literature) This article contains specific teaching tips for manager of advanced educational measurement, teacher trainees and scientists.

Key words: *quality of education; in-depth study of literature; new educational measurement; multilevel tests.*

Стаття надійшла до редакції 07.05.2016 р.

ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕОРЕТИКО-ЛІТЕРАТУРНИХ КУРСІВ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Автор статті досліджує програмно-методичне забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів української літератури до роботи з літературознавчими поняттями. З цією метою автор аналізує змістове наповнення робочих і навчальних програм з теоретико-літературних курсів, а також визначає основні аспекти теоретичної і практичної підготовки майбутніх учителів-філологів. На основі отриманих результатів автор пропонує шляхи удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів української літератури до роботи з теоретико-літературними поняттями.

Ключові слова: теоретико-літературні поняття, майбутні учителі літератури, теоретико-літературні курси, програма, професійна підготовка.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Головною метою системи вищої педагогічної освіти на сучасному етапі є якісна професійна підготовка вчителів української літератури відповідно до соціального замовлення. Тому упродовж останніх років в Україні реформується система педагогічної освіти, яка в попередній період була спрямована на оволодіння знаннями й уміннями з окремих спеціальних дисциплін і не завжди забезпечувала професійну підготовленість учителя до цілісного гуманно-демократичного виховання учнів і творчого самовдосконалення власної особистості. Однією з важливих складових професійної компетентності учителя української літератури є володіння відповідним категоріально-понятійним апаратом, готовність до роботи з ним на уроках.

Проте, як свідчать анкетування і спостереження, значний відсоток учителів відчуває труднощі в процесі роботи з теоретико-літературними поняттями в шкільному курсі української літератури. Це обумовлює необхідність дослідження цього питання й розроблення методики формування готовності майбутніх учителів української літератури до роботи з літературознавчими поняттями в школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. У процесі дослідження ми спираємося на праці науковців-методистів, у яких розроблено теоретичні й методичні засади професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів (О.А. Дубасенюк, А.Ф. Линенко, Л.А. Онишук, В.В. Радул, М.М. Солдатенко, Л.О. Хомич); виявлено основні напрями розвитку педагогічної майстерності майбутнього учителя (І.А. Зязюн, О.А. Лаврінченко, О.М. Семенов, А.В. Ткаченко). Пильну увагу питанню формування теоретичних понять приділяли відомі психологи Л.С. Виготський, С.Л. Рубинштейн, О.А. Леонт'єв, П.Я. Гальперін, О.М. Нікіфорова, Н.Д. Молдавська, М.Ф. Талізін, Д.Б. Ельконін, В.В. Давидов. У їхніх працях аналізуються механізми і специфіка поетапного процесу формування теоретичних понять в учнів. У методиці викладання літератури питання вивчення теоретико-літературних понять досліджувалося М.О. Рибніковою, Г.І. Беленьким, О.Ю. Богдановою, О. Бандурою, Ф. і Т. Бугайками, Є. Пасічником, Б. Степанишиним, Т. Телеховою. Водночас ми використовували праці, у яких були закладені теоретичні і методичні основи професійної підготовки майбутніх учителів української літератури, – Л. Базиль, Ю. Бондаренка, Н. Волошиної, А. Градовського, С. Жили, О. Ісасвої, О. Куцєвол, Л. Мірошніченко, А. Ситченка, Г. Токмань. Проте аналіз наявних досліджень підтвердив необхідність і своєчасність вивчення проблеми формування готовності майбутніх учителів української літератури до роботи з теоретико-літературними поняттями. Проте, перш ніж розробляти модель формування зазначеної готовності, необхідно з'ясувати реальний стан професійної підготовки майбутніх учителів української літератури до роботи з літературознавчими поняттями, а отже, необхідно проаналізувати документальну базу, на основі якої це відбувається.

Мета статті – дослідити програмно-методичне забезпечення теоретико-літературних курсів у системі професійної підготовки майбутніх учителів української літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі здійснюється пошук і відбір змістового і процесуального компонентів професійної освіти майбутніх учителів української літератури, одним із недоліків якої є відсутність постійних державних і галузевих стандартів, які мають регулювати основні напрями діяльності викладачів і студентів й на базі яких можна будувати варіативні складові освітніх стандартів, спрямовані на підготовку фахівців, що задовольняють запити сучасного ринку праці й потреби суспільства. Підвищення якості професійної освіти має відбутися шляхом структурної перебудови національної освітньої системи відповідно до чинних освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійних програм.

Навчальні й робочі програми з теоретико-літературних курсів у вишах (насамперед зі "Вступу до літературознавства" й "Теорії літератури") розроблені на основі вимог Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Законом України "Про вищу освіту", наказу № 99 від 10 лютого 2010 р. "Про Концепцію організації підготовки магістрів в Україні", що гарантується законами України "Про освіту", "Про вищу освіту" [2], "Законом про мови", прописано у "Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті" та "Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти" [1].

Відповідно до навчальних планів підготовки майбутніх учителів української літератури, курс "Вступ до літературознавства" викладається в першому семестрі. У процесі опрацювання цієї дисципліни студенти мають ґрунтовно засвоїти першооснови та засади літературознавства як філологічної науки, що синтезує досвід історії літератури, теорії літератури і літературної критики, а також сприяє систематизації відомостей з літературознавства, засвоєних у середній школі, формуванню в майбутніх учителів-словесників відповідних уявлень про специфіку художньої літератури як різновиду мистецтва слова, закріпленню нових знань з теорії літератури, виробленню навичок наукового аналізу художніх творів, осягненню основ закономірностей літературного процесу [4, с. 3].

Метою вивчення курсу є формування цілої низки компетентностей, зокрема: *фольклорної, літературознавчої* як сукупності знань про українську літературу і фольклор у їхньому історичному розвитку та на сучасному етапі, умінь здійснювати фольклорний, літературознавчий аналіз, усвідомлювати закономірності літературного процесу, оцінювати художню своєрідність творів, творчості письменника в цілому в контексті національної і світової культур; *комунікативної* як сукупності знань, умінь, здібностей, прагнень особистості, необхідних для здійснення комунікації в різних мовленнєвих сферах, знань правил спілкування та етикету, розуміння мотивів, цілей, засобів у суспільних відносинах та особистісних стосунках, формування умінь виступу (умінь розкрити суть проблеми, аргументувати власне бачення проблеми, підтримувати в слухачів інтерес та увагу, керувати аудиторією); *психологічної* як сукупності знань із загальної, вікової, педагогічної психології, лінгвопсихології, психічних процесів, пам'яті, мислення, уяви, уміння визначати рівень розвитку особистості; *науково-дослідної* (індивідуально-творчого мислення, мотивації науково-дослідницької діяльності) як сукупності умінь проводити пошукове, наукове, експериментальне дослідження, працювати з першоджерелами, критичною літературою, конструювати власну й колективну науково-дослідницьку діяльність; *культуроснавчої* як сукупності знань про матеріальну і духовну культуру, традиції, звичаї, обряди рідного народу, сукупності умінь використовувати культуроснавчі знання у професійній діяльності [4, с. 5].

Загальновідомим є факт, що предметом вивчення навчальної дисципліни "Вступ до літературознавства" є специфіка художньої літератури як словесного виду мистецтва та її місце в культурній парадигмі сучасної людини; особливості змісту і форми літературного твору в складній комунікативній системі: "автор-текст-читач"; основні закономірності розвитку художньої літератури в національних, регіональних та світових вимірах.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми підготовки учителів української мови і літератури, студенти-філологи мають знати етапи й закономірності розвитку мистецтва; основні концепції літературознавчої науки; критерії класифікації літературознавчих дисциплін; визначення та принципи взаємодії основних літературознавчих термінів; принцип поділу на роди літератури, основні ознаки кожного роду літератури, найбільш поширені ліричні, епічні та драматичні жанри, їхні ознаки; найбільш поширені та уживані художні засоби; естетичні риси кожного літературного напрямку, їхні суспільно-історичні та філософсько-психологічні засади, визначальні ознаки; місце й час народження і розвитку літературних напрямів, представників, що дотримувалися творчих принципів цих напрямів у світовій та українській літературах; основні наукові напрями і школи літературознавства XIX–XXI ст.

Окрім того, студенти мають уміти добирати ілюстративний матеріал до кожного терміна; поцінювати художній текст як окреме естетичне ціле й з огляду на його місце в літературному процесі; визначати родову приналежність твору, його жанрову форму, коментувати засоби зображення світу й людини в ньому; здійснювати спостереження над способами і прийомами типізації та індивідуалізації характерів, майстерністю композиції та сюжету, мовою художніх творів і особливостями віршування [4, с. 7].

На розгляд студентів виносяться такі теми: "Літературознавство як наука", "Література як форма суспільної свідомості", "Зміст і форма літературного твору", "Літературні роди і жанри", "Художній образ у літературному тексті", "Основи віршування", "Мова літературного твору", "Літературний процес". Загалом зазначимо, що дисципліна "Вступ до літературознавства" належить до пропедевтичних курсів, основним завданням яких є сформувати необхідну теоретичну базу для подальшого вивчення української і зарубіжної літератури, сформувати навички літературознавчого аналізу. Ефективність засвоєння зазначеної дисципліни обумовлюється глибиною засвоєних знань під час лекційних і практичних занять, рівнем виконання самостійних та індивідуальних завдань.

Узагальнити та систематизувати знання щодо теоретико-літературних понять дає змогу курс "Теорія літератури", який, як правило, вивчається на старших курсах філологічних факультетів. Його метою є повторення й поглиблення знань з історії та теорії літератури, розвиток уявлення про сучасний стан розвитку літературознавства та проблемні аспекти вітчизняної та зарубіжної науки, формування навичок літературознавчого аналізу. Предметом вивчення зазначеної дисципліни є розвиток

літературознавчої думки від давнини й до сьогодні на основі науково-критичних і літературно-методичних досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних авторів [5, с. 4].

На відміну від "Вступу до літературознавства", предмет "Теорія літератури" викладається поглиблено у зв'язку з розвитком світового літературознавства; розглядається динаміка формування і визначення наукових категорій і положень про літературу; ґрунтовно осмислюються основні етапи розвитку літературознавчої науки; досліджуються літературні напрями, школи, роди, види, жанри; визначається функція літератури в суспільному житті як одного із видів мистецтва слова, яке впливає на формування духовності людської особистості, її переконання і свідомість.

Завданням курсу "Теорія літератури" є висвітлення основних етапів та напрямів розвитку теоретико-літературної думки від античності до XXI ст.; ознайомлення із проблемним полем, термінологічно-категоріальним апаратом, концепціями сучасного літературознавства; поглиблення та узагальнення знань, пов'язаних із природою художньої літератури як мистецтва слова, художнього твору, методами та принципами його аналізу; розкриття основних закономірностей розвитку літературного процесу; удосконалення навичок наукового аналізу художнього твору з урахуванням новітніх методологій літературознавства [5, с. 6].

Отже, на основі набутих історико-літературних, філософських, лінгвістичних знань студенти мають теоретично осмислити найактуальніші проблеми сучасної літературної дійсності й особливості розвитку української літератури у взаємозв'язках з традиціями, новаторством і художньою майстерністю. Окрім того, майбутні учителі української літератури мають усвідомити взаємозв'язки між основними питаннями теорії літератури і практикою роботи майбутніх учителів, критиків і літературознавців. Це має допомогти студентам-філологам глибше оволодіти принципами ідейно-художнього аналізу літературних творів, підвищити їхню вимогливість до оцінки творчості письменників, особливо сучасних. Водночас, одним із основних завдань дисципліни є ґрунтовне вивчення найважливіших праць вітчизняних і світових теоретиків літератури згідно з програмою, творче осмислення їхніх ідей та концепцій з позицій сьогодення. Це стимулюватиме студентів до зміцнення знань шляхом систематичного, глибокого знайомства і творчого осмислення найновіших літературознавчих праць.

Теорія літератури має не лише сприяти засвоєнню майбутніми учителями теоретико-літературних принципів, положень, категорій і визначень, але й пробудити в них серйозну зацікавленість науковою діяльністю, бажанням долучитися до розроблення тих чи інших теоретичних проблем у контексті виконання курсових, дипломних і магістерських робіт.

У курсі "Теорії літератури" згідно з навчальною програмою виділено чотири змістові модулі, у яких науково осмислюються важливі літературно теоретичні питання і проблеми. У контексті першого висвітлюється коротка історіографія теоретико-літературної думки, у якій виділено два основні етапи, які охоплюють розвиток теоретико-літературної думки в XIX і XX ст., з урахуванням того, що саме на межі двох століть відбулися кардинальні зміни в розвитку художнього мислення людства. Другий змістовий модуль присвячений літературі як виду мистецтва; увага зосереджується на її ґносеологічній та розважальній функціях, з позицій сьогодення висвітлюються взаємини митця із суспільством та владою. Третій модуль – "Теорія літературного твору", у ньому пропонується теорія побудови та розуміння літературного твору як системноорганізованої цілісності. Четвертий модуль "Теорія літературного процесу" побудовано на системному підході до розгляду літературного твору й розвитку вітчизняного й світового літературних процесів [5, с. 8].

Теорія літератури тісно пов'язана з іншими науковими дисциплінами, зокрема з мовознавством, фольклором, літературною критикою, філософією, психологією. Зазначимо, що вивчення теорії літератури пов'язане насамперед з історією української літератури, якій вона "постачає" наукову інформацію про об'єктивні закономірності розвитку літератури, а від неї бере необхідні дані, що допомагають глибше осмислити теорію літературного процесу, проілюструвати окремі теоретичні положення. Саме тому формування в майбутніх учителів української літератури знань з теорії літератури, формування вмінь застосовувати їх на практиці відбувається і під час курсу "Історія української літератури", який вивчається з першого по четвертий курс.

Водночас для формування готовності майбутніх учителів української літератури до роботи з теоретико-літературними поняттями в середній загальноосвітній школі недостатньо володіти системою теоретичних знань, методами і прийомами їх застосування під час літературознавчого аналізу. Потрібно також озброїти студентів-філологів необхідним інструментарієм для репрезентації зазначеного матеріалу учням на уроках літератури.

У межах дисципліни "Методика навчання української літератури" виокремлюємо окремий тематичний блок "Вивчення теорії літератури в школі" [3] у межах якого заплановано засвоєння студентами такої інформації: місце елементів теорії літератури в шкільній програмі; система понять з теорії літератури в середніх і старших класах; етапи засвоєння теоретико-літературних понять; основні методи і прийоми засвоєння понять (первинне спостереження учнів у процесі вивчення художнього твору, теоретичне визначення понять, оперування відомими поняттями під час висловлювань оцінювальних суджень про художній твір, розширення й поглиблення понять у наступних класах). На опрацювання цього матеріалу відводимо лекційне заняття, під час якого викладач знайомить студентів з теоретичними основами цієї проблеми, і практичне, під час якого майбутні учителі української

літератури моделюють фрагменти уроків, у межах яких пропонують моделі вивчення окремих понять теорії літератури.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений констатувальний експеримент засвідчив, що у випускників філологічних факультетів педагогічних університетів недостатньо сформована готовність до роботи з теоретико-літературними поняттями в шкільному курсі української літератури.

На нашу думку, зазначених дисциплін недостатньо для того, щоб сформувати зазначену готовність. Доцільним вважаємо розробку й упровадження в процес професійної підготовки майбутніх учителів літератури спецкурсу "Методика роботи з теоретико-літературними поняттями в школі", який пропонуємо для опанування на старших курсах.

Використані джерела

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Закон України "Про вищу освіту" від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Методика навчання української літератури : Програма навчальної дисципліни / Укл. О.О. Лілік. – Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка, 2016. – 16 с.
4. Вступ до літературознавства : Програма навчальної дисципліни / Укл. О.О. Лілік. – Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка, 2015. – 20 с.
5. Теорія літератури : Програма навчальної дисципліни / Укл. О.О. Лілік. – Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка, 2015. – 18 с.

Lilik O.

SOFTWARE SUPPORT OF THE THEORETICAL-LITERARY COURSES AT THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF UKRAINIAN LITERATURE

The author explores the software support of the professional training of future teachers of Ukrainian literature, including the theoretical-literary courses. To this end, the author analyzes the semantic content of training and working programs of such courses: "Introduction to Literature", "Theory of Literature", "Methodic of Ukrainian literature training", and defines the main aspects of theoretical and practical training of teachers-philologists.

The author argues that the important conditions of formation of readiness of future teachers of Ukrainian literature to the work with theoretical-literary concepts are mastering the knowledge of literary theory, the skills of handling them. Future teachers have to acquire the knowledge about the methods, techniques for the work with theoretical concepts at the secondary school.

The author concludes that it's not enough for future teachers of Ukrainian literature to learn these disciplines for the formation of willingness to work with theoretical-literary concepts at the secondary school. Therefore we propose to develop and implement the course "Methodic of theoretical-literary concepts learning at schools" to the training process of professional training of teachers of Ukrainian literature.

Key words: *the theoretical and literary concepts, the future teachers of literature, the theoretical and literary courses, the professional training, the curriculum.*

Стаття надійшла до редакції 01.04.2016 р.

ВИКЛАДАННЯ ЛІТЕРАТУРИ ЯК МИСТЕЦТВА СЛОВА: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЗИЦІЇ Н. Й. ВОЛОШИНОЇ І СЬОГОДЕННЯ

У статті висвітлено результати констатувального експерименту, який проводився в 2015 році в школах України з метою виявлення ставлення учнів до вивчення національної літератури як мистецтва слова зокрема, труднощів, викликаних цим процесом, з'ясування причин їх виникнення.

Здійснено огляд важливих науково-методичних положень відомих українських учених для вироблення концепції літературної освіти старшокласників у часи її реформування. Науково-теоретичними засадами творення нової концепції літературної освіти мають стати основні ідеї учених-філософів, психологів, педагогів, учених-методистів про естетичну природу художньої літератури. Особлива увага звертається на праці учених Волошиної Н. Й., Лісовського А. М., Степанишина Б. І. про необхідність вивчення літератури саме як мистецтва слова; про проблему співтворчості як мети художнього сприймання; про шляхи інноваційних методик навчання художньої літератури в школі, які не відривали б роботу над художнім твором від його естетичної природи.

В основні частині йдеться про необхідність у процесі навчання забезпечити розуміння учнями літератури як мистецтва слова і як складової духовної культури людства. З'ясовується специфіка художньої літератури, яка виявляється в її естетичній природі, в образності. Виявлення цієї головної відмінності художньої літератури розвиває вміння сприймати літературний твір як явище мистецтва слова. Тільки емоційно-естетична природа літератури має збагачувальний вплив на читача. Ось чому вчені вважають закономірним розвиток літературно-естетичного сприйняття як необхідної умови для морального збагачення людини. Розуміння учнями естетичної природи літератури веде до співтворчості, яка виявляється у діалозі між автором і читачем, у варіативності прочитання літературного твору, в усвідомленні законів умовного вимислу, елементів гри у мистецтві слова; у здатності перевтілюватися. Співтворчість відбувається у процесі індивідуальної інтерпретації художнього твору як реалізація творчого потенціалу читача.

Ключові слова: Волошина Н.Й., навчальний предмет, українська література, мистецтво слова, естетична природа літератури, образність, співтворчість, мета художнього сприймання, масова література.

Постановка проблеми. Освіта – це один з основних важелів цивілізаційного поступу та економічного розвитку. Саме розуміння того, що освіта має "продукувати індивідів, здатних забезпечити прискорене економічне зростання і культурний розвиток країни, свідомих, суспільно активних громадян, конкурентоспроможних на європейському і світових ринках праці", вкотре спонукає уряд до системної реформи освіти, її структурування у відповідності до потреб сучасної економіки та інтеграції України в європейський економічний та культурний простір [4].

Предмет "Українська література" в загальноосвітній школі в такі часи набуває особливого значення, як наголошується в навчальній програмі, адже він *засобами мистецтва слова* допомагає формувати, збагачувати внутрішній світ дитини, позитивно впливати на формування її самосвідомості, спрямовувати морально-етичний потенціал, розвивати інтелектуальні, творчі, здібності, естетичні смаки.

На перше місце виведено специфіку художньої літератури як мистецтва, одним із основних його видів, що становить специфічну, художньо-образну форму відображення об'єктивної дійсності, практично-духовного освоєння світу. Специфіка художньої літератури – в її естетичній природі, що давало змогу ще Г. Гегелю визначити головне завдання літератури – *"сприяти усвідомленню сил духовного життя і взагалі всього того, що буває в людських пристрастях і почуттях чи спокійно проходить перед спостережливим зором, – всеосяжного царства людських вчинків, діянь, доль, уявлень, усієї суєти цього світу <...>"* [10, с. 37].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема естетичної природи художньої літератури як багатоаспектна була у колі наукових досліджень учених-філософів, психологів, педагогів, учених-методистів зокрема (О. Бандура, Т. і Ф. Бугайки, П. Волинський, Н. Волошина, О. Дорошкевич, С. Жила, А. Лісовський, О. Мазуркевич, В. Неділько, О. Никифорова, Є. Пасічник, Б. Степанишин, К. Сторчак, В. Щербина), чії праці стали теоретичною і практичною основою виховання особистості на естетико-культурологічних засадах.

Так, найважливішими напрямками наукових досліджень Н. Й. Волошиної були проблеми вивчення літератури як мистецтва слова, естетичне виховання учнів засобами цього мистецтва, який вона завжди розглядала як важливий елемент культури. Як учитель-методист, науковець-методист, учений, Н. Й. Волошина добре розуміла, що найголовнішим у навчальному процесі є читання й аналіз творів,

засвоєння кола понять, необхідних для розуміння літератури як мистецького явища. А в доборі творів для вивчення користувалася головним критерієм – їх художньою цінністю.

Особливо важливими для вироблення концептуальних положень викладання літератури як мистецтва слова сьогодні є дослідження Жили С. О. про художній твір як культурний універсам [13]; Лісовського А. М. про здатності художнього тексту бути носієм скритого смислу, що виступає як його підтекст, відкриття якого потребує творчих зусиль читача [5]; Бондаренка Ю. І. про виокремлення художньо-естетичних центрів у процесі формування літературного канону для програмотворення [3]; Неживої Л. Л. про естетичні орієнтири сприйняття літератури як проблеми компетентнісного підходу в шкільній літературній освіті [13]; Овдійчук Л. М. про вивчення життєпису письменника через естетичний аспект, що дає змогу здійснювати вплив на естетичні почуття та уподобання школярів [13].

Хоча актуальність проблеми визначається програмовими документами, дослідники відзначають нині й певну "втрату відчуття гостроти проблеми вивчення літератури саме як одного з видів мистецтв – мистецтва слова, привнесення в методи і прийоми її вивчення видів і форм роботи, які не відповідають мистецькій природі, ведуть до послаблення її духовного впливу і виконання нею тієї ролі, в ім'я якої вона введена в навчальний план школи [5, с. 23]".

Отже, **метою статті** є з'ясування важливих положень науково-методичних праць відомих українських учених для вироблення концепції літературної освіти старшокласників у часи її реформування.

Виклад основного матеріалу. Як задекларовано в Державному стандарті базової і повної середньої освіти, *метою* вивчення української літератури є введення учнів у *світ прекрасного, прилучення до національного і світового мистецтва слова у його взаємозв'язках з мовою, історією, іншими видами художньої творчості*; виховання потреби в читанні, зміцненні інтересу до художнього слова, вироблення високих естетичних смаків, здатності і вміння творчо сприймати прочитане; формування комунікативної і літературної компетентностей, що базуються на знаннях, уміннях пізнавального і творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях; формування правильного, глибокого розуміння загальнолюдських цінностей і виховання громадянина з почуттям високої відповідальності за доручену справу, виховання патріота рідного краю – розвиток громадянської компетентності як результату всієї освіти, як шляху інтегрування у соціокультурний контекст світу [12].

Науково-методичне забезпечення навчання української літератури учнів старшої школи (академічний рівень) на засадах компетентнісного, особистісно зорієнтованого і діяльнісного підходів сприятиме підвищенню ефективності літературної освіти старшокласників, *якщо процес навчання української літератури відповідатиме специфіці художньої літератури як мистецтва слова й унікальності української літератури як навчального предмета*. Це одна з найважливіших концептуальних позицій викладання української літератури, яку обґрунтовувала й відстоювала **Н. Й. ВОЛОШИНА**. Це одна з перших умов загальної гіпотези нашого дослідження, яка спонукала до опрацювання психолого-педагогічних, філософських та методичних джерел із зазначеної проблеми.

Переконані, що й сьогодні методика викладання літератури в школі має спиратися на теоретичні надбання тих наук, які вивчають літературу як мистецтво слова: основні положення філософської науки, естетики, психології, літературознавства про естетичну природу художньої літератури як форму індивідуальної самореалізації особистості у певних культурно-історичних обставинах; висновки психологів та філософів про природну потребу людини спілкуватися з мистецтвом слова, сприймати його сугестивний та естетичний заряд; художнє сприйняття як основу вивчення літератури (проникнення в суть і специфіку художнього образу; пізнання, моральне вдосконалення, прагнення естетичної насолоди – як психологічні установки на сприймання літератури; загальна культура людини, естетичний досвід, мотиви сприймання художнього твору, навички спілкування мовою мистецтва – як чинники художнього сприймання).

Не можна не погодитися з думками багатьох учених-методистів (зокрема Н. Й. Волошиної, Ю. І. Бондаренка, С. О. Жили, А. М. Лісовського, Г. Л. Токмань та ін.) про те, що на проблему вивчення літератури як мистецтва слова звертається увага і в багатьох дискусіях з методики літератури, на практиці ж ця особливість предмета часто не враховується: "про твір, про письменника говорити легше і простіше, користуючись готовими штампами теоретичних викладок, ніж розвивати здатність учнів розуміти мову образів і деталей, підтекст ситуації, опису, розповіді, самостійно визначати внутрішній смисл подій [5, с. 9]". Цю тезу підтверджують і результати *констатувального експерименту*, який проводився в 2015 році з метою виявлення ставлення учнів до вивчення української літератури, труднощів, викликаних цим процесом, з'ясування причин їх виникнення; ефективності способів навчання цього предмета з погляду старшокласників; якості науково-методичного забезпечення.

Аналіз нормативних документів, що визначають основні завдання щодо вивчення національної літератури в школах України, спонукали ввести до анкет запитання, які б виявили розуміння учнями 10-11 класів проблеми вивчення української літератури як мистецтва слова. Зміст запитань сформульовано на основі теоретичних положень праць учених-методистів Н. Й. Волошиної, А. М. Лісовського, В. Ключека, А. Л. Ситченка, Б. І. Степанишина.

Так, старшокласники зокрема відповідали на питання:

- *Які з вивчених творів українських письменників Ви сприймаєте як твори мистецтва слова і чому?*
- *Під впливом яких творів українських письменників розвивалася Ваша уява і збагачувалися Ваші почуття, естетичні смаки?*
- *Що ви ставите на перше місце в процесі вивчення художнього твору: (вказати послідовність цифрами напроти кожного пункту)*
- *інтерес до художнього твору,*

- інтерес до автора,
- сюжет художнього твору,
- художньо-виражальні засоби,
- розкриття духовного смислу, що несуть образи письменника і їх долі,
- інтерес до епохи, в яку жив і творив письменник,
- авторська позиція, виражена в творі,
- розкриття метафоричного характеру образного світу художнього твору (підтекст художнього твору),
- намагання зрозуміти і дати оцінку зображенням подій, характерам героїв,
- осмислення твору в контексті світової літератури, художньої культури?

У поданих пунктах є такі, що дають змогу виявити, в залежності від того, на яке місце учні винесуть художньо-виражальні засоби, розкриття метафоричного характеру образного світу художнього твору (підтекст художнього твору), чи вивчалася на уроках література як мистецтво слова.

Проведене анкетування серед учнів старших класів дало змогу визначити, які з вивчених творів українських письменників вони сприймають як твори мистецтва слова. Так, 36,3% учнів 10-11 класів твори Т. Шевченка сприймають як твори мистецтва слова; 27,9% – твори Лесі Українки; 17,9% – "Кайдашеву сім'ю" І. Нечуя-Левицького; 9,5% – твори І. Франка ("Сойчине крило", "Мойсей", "Украдене щастя", на жаль, без коментарів і пояснень); 9,5% – твори О. Кобилянської ("Земля", "У неділю рано зілля копала"); 6,1% – новели В. Стефаника ("Його твори захоплюють, інтригують та лякають, втім відірватися від них неможливо"); 6,1% – "Чорну раду" П. Куліша ("Після прочитання творів мій світогляд змінився"); 3,9% – "Хіба ревуть воли..." Панаса Мирного.

На нашу думку, учнівські відповіді варто використати укладачам програм із навчального предмета для старших класів під час її змістового наповнення.

Серед пояснень і коментарів, чому названі твори учні вважають творами мистецтва слова, більшість стосувалася аналізу порушених у творах проблем, наприклад (цитуюмо без виправлень): "<...> завдяки цим творах ми можемо дізнатися про тогочасні проблеми, які хвилювали народ і автора, про події, які відбувалися тоді", "ці твори знає вся Україна, вони цікаві і викликають багато різних емоцій"; "Для мене справжніми творами мистецтва є твори, в яких оспівується вірність своєму народові, залізна воля, рішучість; твори, які можуть виховувати з людини справжнього патріота своєї держави" ...

"Вірші Лесі Українки написані дуже гарно і просто, сенс дуже глибокий, художні засоби додають певного шарму", "...стиль написання"; "Вона, Ольга Кобилянська, неперевершений майстер психологічної прози"; "У творі чудово показано, як велике місто змінює людей", "Григорій Сковорода вміє влучно підібрати слова, його твори були сповнені глибоким змістом", "Автор описує усе з життєвим реалізмом, але видно художність, мальовничість. "Хіба ревуть воли, як ясла повні" – написано з реалізмом життя"; "Співпереживаємо емоційному стану героя, коли читаємо "Тіні забутих предків", "Лісову пісню"; "Кожен твір, який ми вивчаємо, є твором мистецтва слова, тому що кожен письменник має унікально цікавий стиль написання".

Як бачимо, відповідей (виділили курсивом), які хоч трохи виявляють розуміння проблеми, було дуже мало. Це змусило нас, на жаль, зробити невтішні висновки, оскільки важливим показником літературного розвитку учня, на думку вчених-методистів, є його здатність у розповіді, описі бачити прихований роздум, позицію автора, а значить сприймати і розуміти твір у його художньо-естетичній цілісності.

Стосувалося означеної проблеми й питання анкети: Під впливом яких творів українських письменників розвивалася Ваша уява і збагачувалися Ваші почуття, естетичні смаки?

Найбільше голосів учні віддали таким творах українських письменників: "Intermezzo", "Тіні забутих предків" **Михайла Коцюбинського** – 46,9%; "Лісова пісня", "Боярина", "Contra spem spero", "Давня казка", поезія **Лесі Українки** – 31,3%; "Кобзар", "Наймичка", "Причинна", "Кавказ", "Катерина", "Мені однаково", "Гайдамаки", "Сон", поезія **Тараса Шевченка** – 26,8%; "Сойчине крило", "Украдене щастя", "Захар Беркут", "Перехресні стежки", "Каменяри", "Мойсей", "Зів'яле листя", поезія **Івана Франка** – 16,8%; "Земля", "Людина", "У неділю рано зілля копала" **Ольги Кобилянської** – 12,3%; "Єрмія Вишневецький", "Кайдашева сім'я" **Івана Нечуя-Левицького** – 9,5%.

Визначаючи характеристики, за якими може зацікавити той чи той твір у процесі вивчення художньої літератури, на перших 5 місць 75,9% учнів ставили інтерес до художнього твору взагалі; 75,4% респондентів – сюжет художнього твору; 57,5% – інтерес до автора; 43% – авторську позицію, виражену у творі; 25,7% учнів – художньо-виражальні засоби і 17,9% учнів – розкриття метафоричного характеру образного світу художнього твору (підтекст художнього твору).

На жаль, художньо-виражальні засоби та розкриття метафоричного характеру образного художнього світу (підтекст художнього твору) старшокласники виносили на останні позиції в процесі вивчення художнього твору. Хоча з кінця 80-х у програмах з української літератури для шкіл з українською і російською мовами викладання декларується принцип "вивчення літератури як мистецтва слова". Учені наголошують, що саме мова цього мистецтва є мова художніх образів, мистецтво слова є мисленням в образах. "А отже, розуміти літературу як один із видів мистецтва, значить розуміти мову її образів[6, с.19]". І нині вивчення літератури в школі спрямоване на розв'язання одного з важливих завдань – забезпечити розуміння учнями літератури як мистецтва слова і як складової духовної культури людства. Таємниця духовно-збагачувального впливу художнього твору на читача зумовлена тим, що за зовнішньою легкістю розуміння образів літератури – складний процес виникнення почуттів: любові і ненависті, схвалення і осуду; здатності читача проникати в духовний світ героїв, "у проблеми, які

спонукають автора взятися за перо"; проживаючи непомітно для себе життя героїв улюблених творів, читач "набирається досвіду пізнання людини, світу і себе в ньому [6, с. 20]".

Естетична природа художнього твору полягає у його красі, яку легше відчутти, ніж з'ясувати її суть, основу. І. П. Безпечний зауважує, що краса визначається нашим духовним станом, який виникає у процесі сприймання явищ прекрасного. А завдання письменника, які б "речі, явища, ідеї не взяв поет чи артист" (за І. Франком), так використати і представити їх, щоб викликати з їх допомогою враження в душі читача. І щоб мистецтво було важливою справою, воно має впливати на реальний світ – у цьому визнання його справжньої краси [1, с. 19]". Естетична оцінка життя органічно входить у специфічність художнього образу, що, разом з життєвою конкретністю, відображає кожне явище в його відношенні до людини.

Розуміння старшокласниками образності як головної відмінності художньої літератури має стати виявом розвитку уміння сприймати літературний твір як явище мистецтва слова. Тільки емоційно-естетична природа літератури має збагачувальний вплив на читача. Ось чому вчені вважають закономірним розвиток літературно-естетичного сприйняття як необхідної умови для морального збагачення людини. "Якщо ж література у сприйманні учнів втрачає свої художньо-естетичні якості, вона не може виконувати і свою духовно-збагачувальну роль [6, с. 41]". Щоб викладання літератури як мистецтва слова не втрачало своєї духовно-збагачувальної ролі, діяльність суб'єктів має бути спрямована на такий характер навчального процесу з літератури, який виключав би відрив роботи над художнім твором від його естетичної природи.

Саме тому фахівці актуалізують нині проблему співтворчості як мети художнього сприймання. Вона визначається поняттям *художня рецепція*. Враховуючи естетичну природу літератури, вчені-методисти, науковці виділяють такі риси співтворчості, як діалог між автором і читачем, варіативність прочитання літературного твору, усвідомлення законів умовного вимислу, елементів гри у мистецтві слова; здатність перевтілюватися. Співтворчість визначається ними як індивідуальна інтерпретація художнього твору, як реалізація творчого потенціалу читача, що визначає сьогодні і шляхи інноваційних методик навчання художньої літератури в школі [2, с. 8].

Нам найбільше імпонують науково-методичні праці про зорієнтованість на естетичні основи викладання літератури Н. Й. Волошиної, С. О. Жили, А. М. Лісовського, Б. І. Степанишина, Н. М. Білоус, Л. М. Овдійчук. Їхне бачення механізмів сприйняття художнього твору учнем-читачем розглядається як таке, що співзвучне сучасним науковим подходам, які ґрунтуються на *особливостях читацької діяльності як виду естетичної рецепції*. Компетентність визначається як набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що містить не лише знання й уміння, а й позитивну настанову, тобто готовність діяти. *Найважливішими читацькими умінями*, які потрібно сформувати в учня-читача в процесі літературної освіти, методисти вважали такі: уміння мислити художніми образами, розуміти метафоричну мову літературного твору, відчувати асоціативне багатство слова, сприймати умовність художньої форми, поетичний домисел, проникати в підтекст. Наголос робиться на баченні ученими своєрідності художнього сприймання, проблеми його реалізації у діалогічній взаємодії свідомості реципієнта й об'єктивних якостей художнього тексту.

Б. І. Степанишин, зокрема, приділяв велику увагу *єдності читання, сприймання й аналізу*, бо "турбота про уникнення розриву між цими трьома аспектами має бути постійною, оскільки розрив першої ланки з другою чи другої – з третьою згубно позначиться на естетичному вихованні, не кажучи вже про літературну освіту". Шукаючи шляхи правильного сприймання учнем художнього слова, що веде до формування сучасного читача, учений радив долати *"наївний реалістичний підхід, мислити образами, розуміти метафоричну мову літературного твору, функціональне значення художніх засобів, відчувати асоціативне багатство слова, сприймати умовність художньої форми, поетичний домисел"* [12, с. 151].

Отже, щоб художній твір не став "примітивним заміником, сурогатом, протезом літератури" (А. Лісовський), осягнення предмета має виходити з мистецької природи літератури.

На нашу думку, важливими в цьому процесі стають вступні уроки, на яких розглядаються питання: "Образне слово – першоелемент літератури. <...> Художня література як мистецтво слова. Види мистецтва" (5 клас); "Художній твір як явище мистецтва. <...> Функції мистецтва" (7 клас); "<...> Багатозначність художнього образу. Різновиди образів (образ-персонаж, образ-символ, словесні, зорові, слухові образи та ін.) <...>" (8 клас); "<...> Художній твір – нова естетична дійсність, що "вбирає" свій час і є носієм загальнолюдських цінностей. <...>" (9 клас) [9, с. 106, 124, 132, 141]. Порушені проблеми мають поступово доводити, що мислення образами досить природне явище для людини, мислення образами для людини є основним, біологічним, видом розумової діяльності, що "література й на сьогодні залишається "королевою мистецтв" із широким спектром функцій, напрямів, пріоритетів як національна ідентифікація, патріотизм, мовленнєвий розвиток, риторична компетенція школяра, естетично-культурне виховання, розвиток образного мислення".

Література як мистецьке явище є й потужним джерелом духовності, людинотворення і людинознавства. Духовну сутність людини, її глибинні сутності естетичного і морального ставлення до життя розкриває образна мова – метафора як основа художньо-естетичного бачення людиною світу і себе в ньому, ціннісного ставлення до явищ життя – в ньому вона відкрила добро і зло, правду й кривду, прекрасне і потворне, величне і смішне, що в образах літератури кожного народу має свої національні особливості, зумовлені своєрідністю національної історії, побуту, звичаїв.

Особливо актуальними нині є думки науковців, учених (Т. Бабійчук, Т. і Ф. Бугайків, Н. Волошиної, С. Жили, Н. Диги, В. Іванишина, П. Іванишина, Є. Пасічника, Г. Токмань, В. Шуляра та ін.) про те, що весь курс літератури повинен бути пройнятий національною ідеєю, необхідністю

зосереджувати особливу увагу на вихованні цінностей національного характеру, патріотичних почуттів. Школа повинна прищеплювати учням стійкий інтерес до історії народу, його традицій, ідеалів, моральних норм. Література покликана сприяти відродженню національних традицій, які нагромаджувалися віками, усвідомленню українського народного характеру, його менталітету. Повноцінне пізнання літературного твору поза національним контекстом неможливе, бо "у центрі літературного твору стоїть людина, але людина як національна істота" (за В. Іванишином, П. Іванишином). Учені доводять, що процес національного ототожнення відбувається і під час спілкування читача з літературним твором, коли проходить "підсвідомо-свідомий процес ототожнення індивідом себе з текстуальними суб'єктами та об'єктами як зразками, в результаті якого формується національна ідентичність цього індивіда". До текстуальних суб'єктів та об'єктів науковці відносять образи людей як втілення певних національно-психічних констант (національного менталітету), моральні принципи, національні цінності, мистецькі твори, фольклорну систему, міфологічні символи, місця рідної землі, характер родинних зв'язків, традицій народу, усі структурні елементи загальнонаціональної мови.

Українська ментальність, як відомо, виявляється в особливостях сприйняття навколишнього світу, у спілкуванні з природою та іншими людьми, що у свою чергу породжує певні риси характеру та поведінки. Мислення українського народу, шанобливе ставлення до землі, рідної природи, що породило надзвичайну працездатність і працелюбність українців, які й черпають життєві сили від постійного зв'язку з рідною землею; емоційно-поетичне сприйняття навколишньої дійсності знайшли своє яскраве відображення в народнопоетичній творчості, з якою національна література зберігає тісний зв'язок. Отже, особливості національного світосприймання розкриваються перед учнями у процесі вивчення рідної літератури.

Приємно відзначити, що твори українських письменників стали "орієнтирами духовного життя" для більшості (82,7%) старшокласників, які брали участь у констатувальному експерименті, а національна література – основою їхнього духовного розвитку.

Реалізуючи одне з основних завдань вивчення літератури в школі утвердженням естетичної функції мистецтва слова, увиразнюємо високу національну ідею, формуємо національну самосвідомість, почуття сучасного патріота України, який спроможний гідно представляти себе і свій народ у світовій цивілізації.

Вивчення та аналіз науково-методичних джерел відомих українських учених-фахівців дали змогу визначити одне з концептуальних положень про те, що зміст літературної освіти в старшій школі має визначатися літературними явищами і фактами, художніми творами, у процесі розкриття їх ідейно-естетичної своєрідності та значущості в історії української і світової культури, встановлення зв'язків між різними національними літературами, літературою і фольклором, літературою і міфологією, літературою і філософією, літературою та іншими видами мистецтва. Зміст літературної освіти має передбачати обсяг загальних теоретичних понять, необхідних для розуміння літератури як мистецтва слова, формування вмінь аналізувати та інтерпретувати художні твори в різних аспектах з урахуванням вікових особливостей учнів. Як відомо, у шкільному курсі літературної освіти учнями 10-11 класів вивчаються найкращі твори письменників-класиків XIX-XX століть, художня вартість яких перевірена часом. Більшість творів сучасних письменників (поч. XXI ст.) вивчатиметься на уроках позакласного читання, факультативних курсах, курсах за вибором. Якщо запровадиться 12-річна освіта, систематичний курс сучасної української літератури становитиме зміст предмета в 12 класі. Це важливо, оскільки не можна ігнорувати, зауважує Токмань Г. Л., "такий психологічний чинник звернення молоді до книги, як прагнення довірливо поговорити із тим, хто тебе розуміє, бо такий самий, як ти, він є десь поруч, існує в тих самих обставинах, розв'язує подібні до твоїх проблеми" [14].

Враховуючи важливі думки вченого-літературознавця, методиста Г. Л. Токмань, варто наголосити і на змісті радіодискусій щодо масової літератури, яка має стати складовою сучасної літературної освіти як така, що відіграє важливу роль у сучасному літературному процесі в Україні і світі та користується широкою популярністю серед молоді, яка читає. А ще тому, що сьогодні неможливо, на думку літературознавців, чітко відмежувати масову та елітарну літератури, адже дедалі продуктивнішим стає взаємопроникнення стилів, поліфонія жанрових різновидів, тож у багатьох сучасних творах наявні ознаки як масового, так і високого мистецтва. Про це, зокрема, свідчать і результати щорічних конкурсів "Коронація слова", що відкривають молодих талановитих письменників. А міжнародна комісія конкурсу визначає кращих у номінації "Золоті письменники України". Цього року серед них – Т. Литовченко, Дора Корній – письменники-фантасти. До слова, їхні твори введені до програм факультативних курсів "Українська фантастична проза" (10-11 кл.) [8], "Сучасне українське фентезі" (8-9 кл.) [7]. З досвіду роботи можемо сказати, що внесені до програм твори учні читають з цікавістю, охочих відвідувати ці факультативні заняття з кожним роком зростає.

Отже, вивчення та аналіз науково-методичних праць відомих українських учених для вироблення концепції літературної освіти старшокласників у часи її реформування сприяли визначенню важливого положення, що Українська література в старшій школі вивчається як складова духовної культури людства і як один із видів мистецтва, який становить специфічну, художньо-образну форму відображення дійсності, духовно-практичного освоєння світу. Таємниця духовно-збагачувального впливу художнього твору на читача зумовлена складним процесом виникнення почуттів; здатності читача проникати в духовний світ героїв, у проблеми, що їх порушує автор; проживаючи непомітно для себе життя героїв улюблених творів, читач набирається досвіду пізнання людини, світу і себе в ньому.

З'ясування основних теоретичних засад щодо вивчення в школі літератури як мистецтва слова водночас порушує і проблему викладання літератури як мистецького явища. Це спонукає в подальшій роботі узагальнити і систематизувати найефективніші методи і форми, на їх основі вибудувати систему викладання літератури як мистецтва слова, щоб вона не втрачала своєї духовно-збагачувальної ролі, щоб робота над художнім твором не відривала б від його естетичної природи.

Використані джерела

1. Безпечний І. П. Теорія літератури / Іван Безпечний. – К. : Смолоскип, 2009. – 388 с.
2. Білоус Н. М. Підготовка студентів вузу до викладання літератури як мистецтва слова : автореферат дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук / Білоус Ніна Миколаївна. – К., 1998. – 16 с.
3. Бондаренко Ю. І Літературний канон і проблема програмо творення / Бондаренко Ю. І. // Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки" (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / [за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко]. – Ніжин : Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2011. – №5. – 210 с.
4. Концепція розвитку освіти України на період 2015 – 2025 років. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rayvo-sl.at.ua/news/do_obgovorennja_koncepcija_rozvitku_osviti_ukrajini_na_period_2015_2025_rokiv/2014-11-04-223
5. Лісовський А. М. Етюди з методики викладання літератури : Навч. посібник / А. М. Лісовський. – К. : Ленвіт, 2013. – 105 с.
6. Лісовський А. М. Морфологія художнього твору і вивчення літератури в школі / А.М. Лісовський. – Житомир : Полісся, 2004. – 132 с. [Науково-практичне видання].
7. Логвіненко Н. М. Сучасне українське фентезі. Навчальна програма курсу за вибором. 8-9 класи / Н. М. Логвіненко. – Українська література в загальноосвітній школі. – 2014. – №2. – С. 35-39.
8. Логвіненко Н. М. Українська фантастична проза. Програма факультативного курсу. 10-11 класи // Програми курсів за вибором і факультативів з української літератури. 8-11 класи / За заг. ред. К. В. Таранік-Ткачук. – К. : Грамота, 2011. – 312 с. – С.76-95.
9. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова, Українська література. 5-9 класи. – К. : Видавничий дім "Освіта", 2013. – 160 с.
10. Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник / За редакцією доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента НАПН України Н.Й. Волошиної. – К. : Ленвіт, 2002. – 344 с.
11. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Постанова КМУ №1392 від 23.11.11 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/28030/
12. Степанишин Б. І. Стратегія і тактика в літературній освіті учнів: роздуми старого словесника, або Від "альфи" до "омеги" у викладанні рідного письменства в школі: Навчальний посібник / Борис Степанишин. – К. : Веселка, Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. – 191 с.
13. Теорія і методика навчання української літератури: актуальні проблеми. Збірник наукових праць / Наук. редактор і упорядник Логвіненко Н. М. – К. : Педагогічна думка, 2015. – 380 с.
14. Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенційно-діалогічна концепція / Токмань Ганна Леонідівна. – К. : Міленіум, 2002. – 320 с. – [Монографія].

Logvinenko N.

TEACHING OF LITERATURE AS ART OF WORD: CONCEPTUAL POSITION OF N.Y. VOLOSHINA AND NOWADAYS

The article contains results of the experiment, which was conducted in 2015 in Ukrainian schools to identify students attitude to the study of national literature as an art of speech in particular, the difficulties caused by this process, clarify the reasons for their occurrence.

It made an overview of important scientific and methodical positions known Ukrainian scientists to develop the concept of literary education of high school students at the time of its reform. The scientific and theoretical principles of creating a new concept of literary education should be the main ideas of philosophers, psychologists, teachers, researchers, trainers about aesthetic nature of literature. Particular attention was drawn to the work of scientists Voloshyna N.Y., Lisowski A.M., Stepanishina B. I. about the need for the study of literature as the art of word; the problem of co-creation as an objective of art perception. About the ways innovative methods of teaching literature in schools whatever not tearing artwork on its aesthetic nature. The main part of the need to ensure understanding by students of literature as the art of word and as a component of spiritual culture of mankind in the learning process. It turns out the specifics of fiction, which appears in its aesthetic nature, imagery. Identification of the main differences of fiction develop the ability to perceive the literary work of art as a phenomenon of speech. Only emotional and aesthetic nature of literature is concentrating effect on the reader. That is why scientists believe the natural development of literary and aesthetic perception as a necessary condition for human moral enrichment. When students understand the aesthetic nature of literature that leads to co-creation, which appears in the dialogue between author and reader and variability in reading literary works, in comprehension of the laws of conventional fiction and elements of the game in the art of speech; the ability to transform. Co-creation takes place in the individual interpretation of a work of art as the realization of reader creative potential.

Key words: N.Y. Voloshina, a subject, Ukrainian literature, art of word, aesthetic nature of literature, imagery, co-creation, the purpose of artistic perception, mass literature.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2016 р.

ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ З МУЗИЧНИМ МИСТЕЦТВОМ У СВІТЛІ ІДЕЙ НІЛИ ВОЛОШИНОЇ

У статті окреслено складники методики вивчення ліричних творів у взаємозв'язку з музичним мистецтвом у старших класах крізь призму ідей естетичного виховання Ніли Волошиної. Запропоновано творчі завдання з української літератури у взаємозв'язку з музичним мистецтвом.

Ключові слова: методична спадщина Н.Й. Волошиної, естетичне виховання, література, синтез мистецтв, музичне мистецтво, цільний художній образ, асоціація, інтенціонал.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних завдань розвитку українського суспільства ХХІ століття має бути гуманізація освіти, адже сьогодення вимагає впровадження нових моделей навчання і виховання, переосмислення художніх цінностей, норм і відносин задля зміцнення духовних орієнтирів молодого покоління, розвитку й самореалізації особистості, здатної творчо мислити й діяти.

Особлива роль у цьому відведена українській літературі. Адже, за Концепцією літературної освіти 11-річної школи, "література як мистецтво слова є важливою складовою духовної культури людства" [9, с. 15] і способом формування загальної культури людини, її моральних орієнтацій і цінностей" [9, с. 6].

Проте будь-яка інноваційна методика обов'язково ґрунтується на досвіді й надбаннях видатних учених-попередників, який варто переосмислювати й адаптувати у світлі сучасних освітянських реформ.

Так, завдання освітньої галузі "Мови і літератури" (Державний стандарт базової й повної загальної середньої освіти), сформовані на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів, можуть бути якісно реалізовані лише за умови осмислення напрацювань методистів різних часів, їх розуміння проблеми сучасного уроку літератури в конкретних суспільних умовах, стану розвитку дидактики, предметних методик, потреб технологізації освітньої галузі [14, с.22].

Педагогічні ідеї відомого вченого Ніли Йосипівни Волошиної, зокрема щодо системи естетичного виховання й синтезу мистецтв на уроках літератури, сьогодні надзвичайно актуальні й знаходять нове прочитання, адже покликані формувати й розвивати творче сприйняття учнів, навчати бачити красу й духовне благородство, утверджувати прекрасне в собі. Тому поруч із традиційними дидактичними літературознавчими та методичними принципами, серед яких "взаємодія мистецтва й дійсності в естетичній свідомості учня", представлено нові, зокрема "вивчення літератури в контексті розвитку культури й мистецтва", відповідно до якого рекомендовано "розглядати літературні твори в контексті загального культурного руху на певному етапі, у зв'язках із живописом, музикою та іншими видами мистецтва" [9, с.15].

Проте дуже поширеними й сьогодні в практиці вчителів-філологів залишаються стереотипні підходи до викладання літератури, зокрема лірики як ізольованої, замкненої художньої системи. Тому вважаємо необхідним розширювати мистецький контекст викладання літератури застосуванням музичного мистецтва, що не лише естетично виховує, а й сприяє глибшому осмисленню старшокласниками духовної цінності та поезики художніх творів, літературних явищ і фактів у контексті української і світової культур.

Особливої уваги потребує робота з ліричним творами, адже поезія і музика споріднені за своєю природою і внутрішньою структурою.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковане розв'язання проблеми дослідження. Суголосною сучасним підходам до викладання літератури є думка Н.Й. Волошиної про те, що література "живе в духовному світі сучасної людини в складних органічних взаємозв'язках і взаємодії з іншими видами художньої й загальної культури, враженнями й асоціаціями, з іншими потоками естетичного буття сучасності", тому вивчення літератури як мистецтва слова має відбуватися у взаємозв'язку з іншими видами мистецтв", зокрема музичним [6].

Розширенню мистецтвознавчих уявлень учнів у процесі ознайомлення з літературним матеріалом присвячено роботи З. Шевченко, А. Вітченка, Т. Яценко, С. Паламар, Л. Овдійчук та ін. Теоретико-методологічні засади вивчення української літератури у взаємозв'язку з різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи створені С. Жилою, яка через специфіку художнього сприймання різних видів образотворчості, взаємовплив мистецьких знань у сучасній шкільній освіті обґрунтувала засади інтеграції мистецьких знань у процесі вивчення української літератури [8]. Про відкритий характер художньої літератури як різновиду мистецтва, що знаходиться в активному і творчому діалозі та взаємодії з іншими видами художньо-естетичної творчості, зокрема з музичним, зазначає у своїх роботах В. Біруля [1].

Однак ціла низка аспектів проблеми ще недостатньо опрацьована. Потребує глибокого дослідження питання використання музичного мистецтва під час вивчення літературних творів, зокрема, ліричних, що має особливий вплив на емоційну сферу школярів, сприяє естетичному вихованню, кращому засвоєнню навчального матеріалу.

Мета статті – ознайомити зі складниками методики вивчення старшокласниками ліричних творів у взаємозв'язку з музичним мистецтвом крізь призму ідей естетичного виховання Н. Й. Волошиної; презентувати творчі завдання, в основі яких – синтез мистецтв слова і музики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Музика, на думку О. Лосева, є "слово і вираження" і "включає в себе свій логос, своє слово", "музика втілює не образи становлення, а само становлення як таке", "поезія закріплює це становлення" [10, с. 255]. На нерозривний зв'язок поезії і музики як вид літературно-словесної творчості вказував І. Франко у своєму трактаті "Із секретів поетичної творчості" [13].

На думку психологів, процес навчання починається від здивування, тобто від безпосереднього впливу на емоції. Почуттєвість, емоція є першоджерелом художньої творчості. А пробуджена музичним твором, вона стає психологічним законом, який робить можливим не тільки повноцінне сприйняття учнями художнього твору, а його глибоке розуміння через систему словесних і музичних образів. Творчість українських поетів Лесі Українки, І. Франка, М. Вороного, П. Тичини, А. Малишка, М. Рильського, В. Симоненка, Л. Костенко та ін. не може бути повноцінно представлена на уроці літератури без використання музичного мистецтва. Адже кожен письменник по-своєму "озвучував словом" навколишній світ, який зрозуміти допоможе музика.

Учні старших класів за рівнем свого психологічного, соціального й загальнокультурного розвитку вже підготовлені до осягнення поетичного твору на рівні чуттєвого сприймання художнього твору, через синестезію, асоціації.

Важливою "відправною точкою" уроку української літератури є оголошення теми. Як правило, саме вона налаштовує учнів на певну тональність звучання, взаємозв'язок, допомагає в подальшому різнопланово розкрити художній світ митця, а в ліричному творі – визначити основний об'єкт зображення. На думку Н. Волошиної, "у ліричному творі тема як основний об'єкт зображення розкривається головним чином через поетичне вираження почуттів, переживань, настроїв, роздумів, а також і тих життєвих обставин, які їх викликали" [6]. "Музичне звучання" теми уроку: "Звуки радості і суму в поезіях Івана Франка і Павла Грабовського", "Струни творчості Лесі Українки"; "Не людина, а музика": Життєвий і творчий шлях Павла Григоровича Тичини"; "У симфонії слів, звуків, кольорів поетичного світу П. Г. Тичини" тощо.

Часто у своїй практиці вчителі застосовують прийом мелодекламації. Проте поширеною помилкою педагогів є те, що вони добирають музичний твір лише як звукове тло, не вдаючись до визначення виражальних можливостей музичного твору у співвіднесенні із поетичним. Результатом такого підходу є звучання ліричного і музичного творів у різних площинах, проте це має бути взаємозв'язок, а не лише ілюстрація. У таблиці наведено кілька прикладів музичних творів, рекомендованих (за виражальними можливостями) для мелодекламації українських ліричних творів.

Поетичний твір	Музичний твір, рекомендований для мелодекламації
Павло Тичина "Ви знаєте, як липа шелестить"	Н. Паганіні. Соната №6
Павло Тичина "Арфами, арфами"	Л. Тельнюк "Арфами, арфами"
Олександр Олесь "Чари ночі"	М. Лисенко "Чари ночі", Ф. Ліст "Мрії кохання"
Леся Українка "Стояла я і слухала весну"	Ф. Шопен. Ноктюрн Мі-бемоль мажор
Василь Симоненко "Лебеді материнства"	Г. Майборода "Гуцульська рапсодія"
Максим Рильський ""Молось і вірю..."	В. А. Моцарт . Симфонія серця

Аналіз поетичного твору у взаємозв'язку з музичним мистецтвом ("словесне малювання музики і музичне малювання слова", можна назвати як гру "Музична асоціація").

Н. Волошина зазначала, що "у викладанні літератури особлива увага має бути приділена сприйманню художнього твору", цитувала В. Сухомлинського, який підкреслював, що викладати літературу треба так, щоб учень "сприйняв художній твір, як дивну, чудову музику" [4].

Після ознайомлення учнів з текстом поезії пропонуємо для слухання музичні фрагменти різного характеру й темпу. У світлі ідей національно-патріотичного виховання можна пропонувати старшокласникам фрагменти музичних творів українських композиторів. Проте ознайомлення зі світовою музичною культурою розширює діапазон знань молоді. Прослуховуванню передують завдання (наведемо варіанти відповідно до специфіки ліричного твору, тематики тощо): який музичний фрагмент найвиразніше передає: настрій (тональність) поезії; стан ліричного героя; зображуване явище; красу природи тощо. Учні через власні асоціації повинні визначити художні образи в музиці (визначити темп (швидкий, повільний, стриманий), характер мелодії (сумна, оптимістична, тривожна), гучність звучання (тиха, гучна) і перенести на поезію (завдяки художньо-виражальним засобам). Це сприяє створенню цілісного художнього образу.

Цей процес поетапно можна зобразити так: слухання музичного твору – здивування (вплив на емоції) – сприйняття музичного твору (на слуховому рівні) – визначення музичних образів – пошук дотичних образів у літературному творі – створення цілісного художнього образу – пізнання літературного образу через музичний, через асоціації, пробуджені музикою – краще розуміння ідейно-художнього змісту поетичного твору.

Зазначимо, що учнями добре сприймаються як класичні твори, так і твори сучасної молодіжної музичної культури, що під час подальшого аналізу ліричного твору сприяють осучасненню української класичної літератури.

"Художня література, оперуючи словом, яке також має звукові вібрації, спроможна "настроювати" читача, будуючи складний звуковий образ" [13]. Тому під час аналізу поетичного твору важливим завданням є пошук слухових (звукових) образів (для різноплановості завдання додамо ще й зорові образи). Назвемо завдання "*Пошук слів-звуків і слів-кольорів*". Учитель роздає учням картки-символи із зображенням скрипкового ключа (для звукових образів) і пензля (для зорових). Далі зачитує рядки з поезії, а учні, асоціюючи слово із звуком (кольором), піднімають відповідну картку. Наведемо приклади: "Стояла я і слухала весну" (Леся Українка) (звуковий); "Сміються, плачуть солов'ї" (Олександр Олесь) (звуковий); "Гомонять-бринять пісні / Голосні / І сплітаються в гротески" (Микола Вороний) (звуковий, зоровий); "Лине вся в прозорих шатах" (Микола Вороний) (зоровий); "Старі гаї...все бачать крізь тумани" (Павло Тичина) (зоровий) тощо.

Види мистецтва відрізняються засобами творення образів, а об'єднує їх образність. Тому основою, серцевиною будь-якого мистецтва є образ [12, с. 9]. Створити цілісний художній образ в асоціативній площині для розуміння авторської думки допомагає "*інтенціонал*" – значення, що набуває слово в контексті, яке старшокласники визначають через асоціації і знання про навколишній світ: нейтральне значення слова, кольорову й музичну асоціації. Наприклад, як визначено інтенціонал у творах П. Г. Тичини: "хмари муром" – хмарне небо перед дощем, "мармуровий мур" – перешкоди в коханні, "кучерявий дзвін" – багатозначність рішення тощо [11, с. 40-41].

Важливо пояснювати етимологію слів через мистецькі терміни. Наприклад, елегія, фортепіано (Леся Українка), енгармонізм, кларнетизм, арфа (Павло Тичина), гротески (М. Вороний) тощо.

Варто ознайомлювати учнів з "*музичним родичем*" поетичного твору. Є велика кількість музичних творів, написаних за поезіями українських митців. Наприклад, "Гімн" М. Лисенка, "Ви знаєте, як липа шелестить" М. Вериківського тощо.

Можна запропонувати учням (на вибір) домашнє завдання творчого характеру: створити власну мелодію на слова українських поетів (або уявне створення мелодії на рівні характеристики, якою ця мелодія має бути). Назвемо образно "*Звукове малювання поезії*". Це підтверджує думку Н. Й. Волошиної про те, що "естетичне виховання покликане не лише розвивати в учнів вміння сприймати й оцінювати прекрасне, а й пробудити їхню творчу діяльність" [5].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, використання музичного мистецтва під час вивчення літератури урізноманітнює процес навчання, допомагає глибше проникнути в ідейно-художній задум письменника, сприйняти красу літературного твору, відтворити в уяві змальовані письменником образи й картини, емоційно відчувати їх, а також забезпечує усвідомлення української літератури як його складової частини всесвітнього культурного процесу. Такий підхід є реалізацією методичних ідей Н. Й. Волошиної про естетичне виховання [3], міжпредметні зв'язки, культурологічний підхід до вивчення літератури через синтез мистецтв, що є, на думку науковця, важливим фактором, що визначає якість літературної освіти.

Методика вивчення ліричних творів у взаємозв'язку з музичним мистецтвом потребує подальшого вдосконалення, пошуку нових шляхів проникнення словесного і музичного образів задля створення цілісного художнього образу задля формування гармонійно розвиненої особистості, здатної розуміти українську літературу в загальнокультурному контексті. А методичні ідеї, висловлені Н. Й. Волошиною, є актуальними у ХХІ столітті й тому потребують адаптації під сучасний ґрунт методичної науки.

Використані джерела

1. Біруля В. В. Естетико-виховні можливості художньої літератури / В. Біруля // режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/apdup/2012_1/1-6-45.
2. Волошина Н. Виховання учнів засобами художнього слова / Н. Волошина // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 1996. – №7. – С. 2 – 5.
3. Волошина Н. І. Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури / Н. Й. Волошина. – К.: Радянська школа, 1985. – 104 с.
4. Волошина Н. Й. 3 теоретичних засад естетичного виховання учнів засобами мистецтва слова / Н. Й. Волошина // Педагогіка і психологія. – 1996. – №3. – С. 9 – 18.
5. Волошина Н. Й. Шляхи аналізу художніх творів і вимоги до нього / Н. Й. Волошина // Українська література в загальноосвітній школі. – 2003. – №7. – С. 2-6.
6. Волошина Н. Проблеми літературної освіти й поради Валерія Шевчука в програмотворенні / Ніла Волошина // режим доступу : www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vg/.../36_20.
7. Волошина Н. Й. Твори споріднених галузей мистецтва на уроках літератури / Н. Й. Волошина, С. О. Жила // Українська література в загальноосвітній школі. – 2004. – №2. – С.2-5.

8. Жила С. О. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи: Монографія / С. О. Жила. – Чернігів: РВК "Деснянська правда", 2004. – 360 с.
9. Концепція літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2010. – №10(97). – С. 10-19.
10. Лосев А. Очерки о музыке // Форма. – Стиль. – Выражение. – М., 1995. – С. 255-257, 300-301.
11. Молочко С. "...Не людина, а музика" : Система уроків вивчення творчості Павла Тичини у взаємозв'язку з музикою / Світлана Молочко // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2004. – № 1. – С. 37-50.
12. Пахаренко В.І. Основи теорії літератури / В. І. Пахаренко. – К.: Генеза, 2007. – 296 с.
13. Франко І. Із секретів поетичної творчості / Іван Франко // режим доступу : www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=624.
14. Шуляр В. Спадщина професора Н. Волошиної і методичні імперативи сучасного уроку літератури / Василь Шуляр // Українська література в загальноосвітній школі. – 2014. – № 1. – С. 22-25.

Molochko S.

STUDYING UKRAINIAN LITERATURE LYRIC IN CONJUNCTION WITH THE MUSICAL ART IN LIGHT OF N.VOLOSHINA'S IDEAS

The article outlines the components of methodologies to study lyrical works in conjunction with the musical art in high school through the lens of aesthetic education of N.Voloshina's ideas. It is stated that literature has special part in strengthening the spiritual guidance of the younger generation, harmonious development and personal fulfillment, the need for the introduction of new models of training and education, taking into account the achievements of outstanding scientist N.Y. Voloshina, in the light of modern educational trends.

Particular emphasis is placed on the close connection of poetry and music, the importance of studying poetry in conjunction with the musical art.

During this work past studies were analyzed and a solution for interconnection problem between different arts while studying of literature was founded. It is indicated that high school students in terms of their psychological, social and general cultural development are prepared to comprehend the poetic work at the sensory perception of art, through synaesthesia, associations, awakened with the help of music.

Following creative tasks based were proposed by the author based on the synthesis of word and music arts: Musical topic of the lesson (for example, "Chords of Lesya Ukraïka", "In the symphony of words, sounds, colors"); melodeclamation method (recommended music, in unison with lyric) "Verbal music exposition and musical description of the word" (mechanism of determining the whole artistic image) "In search of word-sounds and word-colors" (based on sensory perception of poetic work, the definition of intensional (meaning that receives the word in context) explanation of the etymology of words through artistic terms (enharmonic, grotesque, harp, clarinet), "Sound painting of the poetry", "Musical relatives of the poetry" and so on. Guidelines for their implementation in the educational process are provided by the author of this article.

It has been concluded that it is very important to study literature in conjunction with the musical art to get better understanding of the ideological and artistic content of poetry, students' art knowledge expansion and harmonious development of personality.

Proposed approaches prove N. Voloshyna's idea that aesthetic education is intended not only to develop students' skills to perceive and evaluate beautiful, but also awaken their creative activity.

Key words: *N.Voloshina's methodical heritage, aesthetic education, literature, synthesis of the arts, musical art, integral artistic image, association, intensional.*

Стаття надійшла до редакції 18.10.2016 р.

МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ ТВОРЧОГО ЧИТАННЯ РІЗНОСТИЛЬОВИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

У статті розглянуто метод творчого читання відповідно до завдань формування великостильової літературної компетентності. Йдеться про застосування виразно-художнього, вибіркового, коментованого читання в зв'язку з вивченням літературних напрямів, прийому стильових асоціацій.

Ключові слова: літературний напрям, творче читання, методичний прийом, емоційно-художня рефлексія.

Нормативними документами шкільної літературної освіти одним із найважливіших завдань етапів системного та літературно-критичного читання визначено формування уявлень про основні літературні епохи, напрями, течії в контексті вітчизняної та світової культури. Такий підхід дає можливість уявити стильове різноманіття художньої літератури, багатогранність творчості митця і окремого твору. Література приваблює тим, що вона відтворює художній образ світу, де кожне явище може виражатися засобами різних стилів, задовольняючи будь-які естетичні смаки читачів. Ефективність методики вивчення літератури на естетичних засадах великою мірою залежить від вибору методичних прийомів, їх спрямованості на засвоєння стильових орієнтирів мистецтва слова.

До розв'язання визначеної проблеми зверталися Н. Волошина та С. Жила, характеризуючи методи організації огляду літературного періоду: "...слід зіставляти синхронно чи типологічно близькі події і закономірності в розвитку споріднених літератур періоду, розкривати теоретичні поняття, спільні для всього літературного процесу, творчий метод, напрям..." [3, с. 114]. Г. Токмань окреслила низку методичних прийомів вивчення літературних напрямів, зокрема: встановлення зв'язків з іншими мистецтвами; тлумачення і унаочнення назви напрямку; зіставлення творів українських і зарубіжних авторів, що репрезентують один напрям тощо [4, с. 207].

Мета статті – розглянути метод творчого читання відповідно до завдань формування великостильової літературної компетентності, схарактеризувати методичні прийоми сприйняття різностильових творів українського письменства.

Метод творчого читання справедливо пов'язують з культурою естетичного сприйняття, адже мета його застосування полягає в сприйнятті "потужному і тривалому художньому враженню, що потім постійно поглиблюється" [1, с. 17] й забезпечує глибоке проникнення в світ художнього твору, засвоєння його ціннісного потенціалу. Водночас естетичні переживання, на думку М. Кудряшова, – це "перший і необхідний ступінь наукового пізнання літератури, оскільки при цьому відбувається безпосереднє засвоєння специфіки літератури" [1, с. 59]. У методиці вивчення літературних напрямів призначення творчого читання полягає в розвитку чуттєвого сприйняття різностильових художніх творів, у налаштуванні на відповідний рівень емоційної рефлексії в процесі читацької діяльності, реалізація чого відбувається засобами методичних прийомів виразно-художнього, вибіркового, коментованого читання та стильових асоціацій.

Для виразно-художнього читання важливими умовами є образне мислення, відчуття емоційності тексту й міри її художнього втілення. Письменникам властиво виражати емоції через пафос. Літературознавці тлумачать це поняття як "піднесення, ентузіазм, пристрасне переживання, спричинені певною ідеєю, подією" [2, с. 194]. Призначення пафосу – впливати на почуття, адже він виявляється в творі й стильових літературних явищах у категоріях сентиментального, романтичного, оптимістичного, трагічного, меланхолічного, іронічного, настроями дитинного здивування, радісного наближення майбутнього тощо. Тому естетичні переживання, зафіксовані художником слова відтворюються читцем за допомогою пафосу, що потрібно опанувати зокрема в творі, загалом – у стилі й дотримуватися у власному виконанні. Наприклад: відчуття піднесеності, урочистості у виразно-художньому читанні барокових поезій акцентуватиме увагу на їх духовному змісті; витриманість етико-гуманістичного пафосу в творах, позначених класицизмом, сприятиме усвідомленню міри й гармонії; вираження романтичної піднесеності, мрійливості у виконанні творів романтиків підкреслюватиме чуттєвість художнього зображення. Виразно-художнє читання різностильових творів українського письменства передбачає особливий стан натхнення: в реалістичних – емоційної детермінованості реаліям зображеного; натуралістичних – напруженості, резонансності брутального, низького; імпресіоністичних – життєвого оптимізму; експресіоністичних – вибухової емоційності, що супроводжує показ людської трагедії; символістичних – сугестивності емоцій, песимістичності, зумовленої недосяжністю ідеалу; футуристичних – епатажності, піднесеності привітання майбутнього; сюрреалістичних – вираження "дитинного здивування" дивовижністю світу; постмодерністських – іронічності, скептичності тощо.

Звичайно, в одному творі можуть виражатися різні настрої, емоції, враження, однак зауважимо, що йдеться про читання художнього тексту, створеного за мистецькими законами якогось із стилів.

Розвитку емоційно-художньої рефлексії в процесі читання різностильових творів українського письменства сприятиме коментування образності, виражальних засобів мови, процесів художнього мислення. Наприклад, ознайомлення старшокласників із віршами, в яких окреслено особливості процесу творчості. Такі поезії умовно називають поетичними маніфестами. В українському символізмі такими можна вважати вірші М. Вороного з циклу "Ad astra", зокрема "В сьйві мрій", "Зоряне небо", "Вега", в яких старшокласники знайдуть відповіді на питання про творчі принципи символіста. Отож, перед тим, як аналізувати програмові поезії, позначені символізмом, читаємо й коментуємо "поетичні маніфести" з визначенням нових рис літературної творчості. Найбільш виразним у цьому плані є вірш М. Вороного "Ти – чарівник", присвячений Г. Чупринці – яскравому представникові символізму в українській літературі. Читаючи поезію, старшокласники усвідомлюють провідні принципи творчості символістів. Поет, наділений особливим даром чарівника, віщуна, а процес його творчості порівнюється з культово-обрядовим дійством ("Ти знаєш тайни волхвування"). Таким чином, митець намагається здійснити прорив у "нетрі світознання"; його дух "сягає понад хмари" в "незміряний простір", долучаючись до пізнання таємниць Всесвіту, абсолютного ідеалу "ясних зір", "чистих зір". Осягнення істини відбувається через абстрагування від конкретики, шляхом освоєння трансцендентного світу, презентованого символікою мрій, медитацій, тобто станів, коли з'являється можливість інтуїтивно відчутти "музику сфер", що осмислюється як світова гармонія. Образ співця, який носить "вінець надлюдського страждання" і "квилить" у своїх піснях голосом сліз і крові, передає трагічне світосприйняття, викликане усвідомленням суперечностей між омріяним ідеалом і дійсністю, притаманне символістам.

Вивчення літературних напрямів на прикладах художніх творів зумовлює спрямованість вибіркового читання. Демонструючи риси великого стилю, вчитель обиратиме в бароковій літературі уривки творів із зображенням мотивів скороминущості, мінливості життя, барокових контрастів миті й вічності, життя і смерті, розкоші й аскетичності, духовного й матеріального. У класицизмі потрібно акцентувати увагу на рисах світогляду, зокрема підпорядкованості особистих бажань суспільним запитам, зумовленості моральної поведінки і вибору державними інтересами. У реалізмі цитуватимемо уривки з літературними пейзажами, портретами, інтер'єрами, історичними екскурсами, щоб відчутти їх детальність і правдивість, а ще авторські відступи, де виражено національну ідею тощо. Вивчення натуралістичних творів вимагатиме перечитування фактів; імпресіоністичних – художніх вражень; експресіоністичних – уривків творів, де виражено блискавичні, вибухові емоції; символістичних – цитування мотивів смутку, меланхолії, страждання від нездійснених мрій, а ще казкових мотивів, в яких втілено проєкції на Україну та український народ; екзистенціалістичних – мотивів пошуків сенсу життя людини, її самоідентифікації, самоствердження, свободи, вибору; футуристичних – урбаністичних мотивів; сюрреалістичних – картин фантастичного парадоксального відтворення світу; постмодерністських – уривків, позначених інтертекстуальністю тощо.

Проаналізовані види читання (виразно-художнє, коментоване, вибіркоче) важливі для відкриття старшокласниками нової реальності, естетизованої якимось із великих стилів. Таким чином, абстрактність літературного напрямку в якості стильової естетики художнього тексту набуває в свідомості читачів конкретизації. Необхідність набуття практичного досвіду естетичної взаємодії з різностильовим письменством зумовлює впровадження прийому стильових асоціацій. Літературний напрям слід асоціювати з художнім вираженням його стильової домінанти та конститутивних рис. Стильові асоціації мають бути не тільки "текстуальними" (Г. Токмань), але й стосуватися пластичної, образотворчої, музикальної техніки, що творчо засвоювалася письменниками, зокрема, це стосується: формальної гри пластичних мистецтв в літературі бароко, футуризму, постмодернізму; музикальності романтизму і символізму; мови живопису в імпресіонізмі, експресіонізмі, сюрреалізмі. У шкільній практиці старшокласники асоціюють:

– реалізм з деталізованими літературними пейзажами, образами соціально-побутової повісті "Кайдашева сім'я" І. Нечуя-Левицького, картинами народного життя з роману "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" Панаса Мирного;

– натуралізм – з літературною фотографією факту, побутовими картинами суспільного "дна", зображеними І. Франком в творах бориславського циклу;

– імпресіонізм – з імпресіоністичними пейзажами М. Коцюбинського, П. Тичини, Г. Косинки;

– експресіонізм – з приголомшливою художньою експресією, змальованою В. Стефаником, М. Кулішем, О. Довженком;

– символізм – із символічністю й музикальністю "Зів'ялого листа" І. Франка, який виспівав трагічну самотність ліричного героя, драматизм нездійсненого кохання, недосяжності ідеалу, а ще із поліфонією сенсів символу "Інфанти" М. Вороного, романсом "Чари ночі" О. Олеся, мотивом болісного зіткнення піднесених мрій із буденною дійсністю в його драматичному етюді "По дорозі в Казку", синестезію "мальовничої музичності" П. Тичини тощо;

– футуризм – з "футуристичним заумом", картинами механічного світу в поезіях М. Семенка;

– сюрреалізм – з магією химерних метафор у "казках для дорослих" (поезіях Б.-І. Антонича, В. Голобородька), де постають надзвичайно дивовижні художні образи;

– постмодернізм – з карнавальністю бубабістів, іронічною грою Ю. Позаяка, В. Недоступа, С. Либоня та ін.

Таким чином, творче застосування вчителем-словесником методичних прийомів творчого читання з акцентуванням стильових особливостей літературних напрямів сприятиме розвитку естетичного досвіду компетентного читача. Подальшого дослідження потребують репродуктивні й дослідницькі прийоми засвоєння рис літературних напрямів.

Використані джерела

1. Кудряшев Н. И. Взаимосвязь методов обучения на уроках литературы: Пособие для учителя / Н. И. Кудряшев. – М.: Просвещение, 1981. – 190 с.
2. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2 / Авт.-уклад. Ю.І.Ковалів. – К.: ВЦ "Академія", 2007. – 624 с. (Енциклопедія ерудита).
3. Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник / За редакцією Н.Й. Волошиної – К.: Ленвіт, 2002 – 344 с.
4. Токмань Г.Л. Методика навчання української літератури в середній школі : підручник / Г.Л. Токмань. – К.: ВЦ "Академія", 2012. – 312 с.

Nezhuva L.

TECHNIQUES OF CREATIVE READING OF ART WORKS OF DIFFERENT STYLES

The author of this article analyzes the methodical techniques of creative reading accordance with the objectives of forming the macro styles literary competence. For expressive reading it's important to feel the emotion of the text. Writers express their emotions through pathos, which is reflected in the style of art work and literary direction in terms of sentimental, romantic, optimistic, tragic, and ironic.

Expressive reading of literary works of different styles provides a special state of inspiration: the emotional determinism of the realities, which are depicted at the realistic art works; the vital optimism which is realized at the impressionistic literary works; the shocking, which is shown at the futuristic art work; the capture the wonder of the world at the surreal literary texts.

The commenting of the imagery, the expressive means of the language, the processes of artistic thought, which are expressed in verse (the poetic manifestos), contribute the development of emotional and artistic reflection during the reading the literature works of different styles.

The study of literary directions on the examples of works of art direction causes the features of selective reading. While demonstrating features of style, at the realistic art works we read passages, which describes the literary landscapes, the portraits, the historical overview; at the impressionistic literary texts – the artistic impressions; at the expressionistic art works – the passages, where expressed the lightning, explosive emotions; at the symbolic literary works – the motives of sadness, melancholy, and pain.

Literary movement should associate with the artistic expression of his dominant style and constitutive features. Stylistic association should also apply to plastic, pictorial, musical equipment, including: the formal game of plastic arts at the literature of the Baroque, the Futurism, the Postmodernism; the musicality of the Romanticism and the Symbolism; the language of painting at the Impressionism, the Expressionism, and the Surrealism.

Key words: *the literary direction, the creative reading, the teaching method, the emotional and artistic reflection.*

Стаття надійшла до редакції 03.05.2016 р.

УДК 373.5.016:821.161.2.09

Привалова С. П.

СУЧАСНИЙ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

У статті окреслено особливості проведення сучасного літературознавчого аналізу художніх творів, зокрема наголошено на дослідженні мовно-виражальних особливостей художнього тексту.

Ключові слова: літературознавчий аналіз художніх творів, мова художнього твору, методи аналізу мови художнього твору.

Постановка проблеми. Визначення специфіки літературознавчого аналізу твору зумовлює ґрунтовне дослідження художнього тексту, всебічну й об'єктивну оцінку розвитку естетичної свідомості, літературного процесу, стильового й жанрового багатства національної словесності. Літературознавчий аналіз художнього твору сприяє всебічному розвитку особистості, вихованню національно свідомої, духовно багатой, зорієнтованої на творчу діяльність особистості, здатної до саморозкриття і самореалізації.

Аналіз останніх досліджень. Проблема ґрунтового літературознавчого аналізу художніх творів завжди була об'єктом уваги вчених О. Бандури, О. Богданової, Т. Бугайко, Н. Волошиної, А. Градовського, С. Жили, М. Кудряшова, В. Неділька, А. Лісовського, Л. Овдійчук, Є. Пасічника, В. Пахаренка, С. Пультера, А. Ситченка, Б. Степанишина, Г. Токмань, В. Шуляра та ін.). Дослідники наголошували на вивченні художнього твору у єдності змісту і форми, на доцільності визначення особливостей художньої мови, що є невід'ємною складовою літературознавчого аналізу.

Мета статті. Дослідити специфіку проведення літературознавчого аналізу художнього тексту з урахуванням особливостей художньої мови твору на уроках української літератури в старших класах загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу статті. Проведення літературознавчого аналізу художнього твору є актуальною проблемою у системній шкільній літературній освіті. Аналіз художніх текстів на уроках української літератури в старших класах повинен мати відповідну літературознавчу спрямованість. Під час такого аналізу визначаються: виникнення творчого задуму щодо написання твору, час написання твору, жанрова специфіка тема, ідея, сюжет, композиція, образна система, образотворчі засоби (епітети, метафори, порівняння, персоніфікація тощо). На сучасному уроці української літератури в старших класах ґрунтовний літературознавчий аналіз художнього твору передбачає й аналіз його мови. Можливим шляхом аналізу художнього твору, що застосовується в практиці роботи старшої школи, є мовно-стилістичний, завданням якого є "виявити індивідуальні особливості мови дійових осіб з метою складання характеристики; встановити лексико-стилістичні особливості мови письменника, внесок його в розвиток літературної мови" [3, с. 59].

Словесник під час роботи над художнім твором у старших класах школи акцентує увагу учнів не тільки на тому, які причини зумовили його написання митцем, яке комунікативне завдання ставив перед собою автор, а й які мовні засоби використані ним у тексті, яким є мотив їх відбору. Вчитель також наголошує на тому, чому певний твір має декілька тлумачень, які пояснення потрібні для адекватного розуміння художнього тексту, які слова, звороти, мовні форми і категорії, тропи не характерні для повсякденного мовлення, які з них є специфічними для творів певного письменника.

Учені зазначали, що для того, щоб школяр осягнув глибину твору мистецтва, необхідно, щоб він "заглибився" у світ образів та ідей, у художню мову. На думку Р. Брандесова, справжній художній твір – завжди є творчим відкриттям і може бути сприйнятий такими шляхами мислення, які і ведуть до відкриття [1, с. 8].

На уроках української літератури в старшій школі для текстуального вивчення пропонуються різні за жанровою специфікою художні твори. Визначальне місце в старших класах відводиться епічним творам. Мову епічного твору доцільно досліджувати протягом усіх уроків вивчення творчості письменника, проте на кожне заняття варто підбирати такі завдання щодо вивчення мовної специфіки, які б відповідали поставленій меті і допомогли б кращому сприйманню та засвоєнню учнями певної монографічної теми.

У шкільній практиці відомі різні види вправ стосовно вивчення мови епічного твору. Учні добирають синоніми до виділених слів, заповнюють "білі" місця в передрукованому тексті, де пропущено прикметники, дієслова тощо, знаходять перифраз, перечитують у класі окремі епізоди. Крім того, учитель застосовує близьке до тексту художнє переповідання, коментоване читання, живі, невимушені розмови, під час яких словесник тактовно спрямовує естетичні уподобання школярів, прищеплює їм розуміння істинно прекрасного. Ці та інші види робіт проводяться на уроках української літератури в старших класах, присвячених вивченню індивідуальної творчої манери письменника.

Найголовніше завдання при цьому – дати учням емоційно відчувати красу художнього слова, збудити в них радість естетичного сприймання художнього твору як витвору мистецтва.

Формування вмінь у старшокласників аналізувати мову художніх творів залежить від теоретичних знань, здобутих ними на уроках української мови і літератури. Учитель, формуючи вміння учнів, систему наукових знань пов'язує з особистим досвідом школярів. Взаємозв'язок знань і умінь під час начального процесу сприяє розвитку літературно-творчих і мистецьких інтересів, нахилів, здібностей, посилює інтерес до глибокого осмисленого аналітичного читання, до літератури як мистецтва слова, особливостей вивчення індивідуального стилю письменника.

Аналіз мови художнього твору на уроках української літератури в старших класах школи дає змогу з'ясувати, як усі підсистеми служать для вираження авторського задуму, для з'ясування мовленнєвої діяльності митця слова, як автор умотивовує вибір кожної мовної одиниці.

Вивчення мови художнього твору в старшій школі передбачає аналіз усіх засобів, способів і словесних форм, що беруть участь у створенні образності і в художньому відображенні дійсності. Старшокласники повинні наочно побачити, як форма твору впливає на розкриття його ідейного змісту, який вплив на форму художнього тексту має зміст.

На уроках літератури мова художнього твору нерідко розглядається лише пристосовано до мовної характеристики певного персонажа (наприклад, мова Марусі Кайдашихи, Омелька Кайдаша, Мотрі, Карпа, Лавріна, Мелашки у повісті "Кайдашева сім'я" І. Нечуя-Левицького). Основна мовна канва – мова автора – залишається "поза кадром", як і безліч найцікавіших деталей, що непомітно розкривають основну тему, взаємодію мовних одиниць найрізноманітніших рівнів (фонетики, лексики, морфології, синтаксису, словотворення). Основні мовні засоби художнього твору залишаються непоміченими, навіть непотрібними у контексті, а учні не розуміють їх значення і не відчують справжню силу авторського слова.

Причина такого схематичного аналізу мови художніх творів у тому, що іноді на уроках української літератури в старших класах робота над мовою художнього тексту здійснюється негрунтовно, тобто основна увага акцентується на художніх прийомах, використаних митцем.

Завдання шкільного аналізу мови художнього твору – основну увагу старшокласників зосередити на вивченні мови і художніх особливостей літературних творів, навчити учнів визначати компоненти аналізу художньої особливостей мови, поєднувати компоненти лінгвістичного і літературознавчого аналізів, зважаючи, що перший є основою для другого, розрізняти теоретико-літературні поняття "мова художньої літератури" та "літературна мова". Шкільний аналіз художньої мови в залежить від ряду чинників, а саме: від вікових та пізнавальних особливостей учнів, рівня їх літературної освіти, від рівня фахової підготовки вчителя, від його стилю роботи, смаку, уподобань, від бюджету часу, що є у розпорядженні словесника.

Шкільний мовний аналіз художнього тексту може бути повним (комплексним) і неповним (вибірковим, фрагментарним). У сучасній методичній науці існують різні погляди дослідників щодо проблеми визначення видів аналізу художньої мови твору. Наприклад, А. Фетисова визначає такі види мовного аналізу, як: повний і неповний (вибірковий); Н. Пасік – комплексний і фрагментарний; Г. Студнева – повний і неповний (частковий); І. Петрова, В. Салаяв – лінгвістичний коментар, лінгвостилістичне тлумачення (частковий аналіз), лінгвопоетичне тлумачення (комплексний аналіз); О. Дуденко, І. Коломієць – лінгвістичний коментар, лінгвостилістичне тлумачення (частковий аналіз), лінгвостилістичне тлумачення (комплексний аналіз); М. Крупа – повний, частковий і вибірковий та ін.

Повний мовний аналіз художнього твору передбачає всебічну характеристику всіх його особливостей: фонетичних, морфологічних, лексичних, синтаксичних чи стилістичних, причому пропорції між складовими мови чітко визначити не можна. Найчастіше такий вид аналізу художньої мови твору практикують у вищій та старшій школі. Комплексний мовний (лінгвістичний) аналіз тексту потребує чимало часу, тому такий вид аналізу здебільшого застосовують під час вивчення літературних творів малих форм – віршів, байок, казок, новел тощо. Повний аналіз художньої мови не практикують під час вивчення творів великих та середніх форм (романів, повістей, поем та ін.). Мовний аналіз таких текстів можна здійснювати двома способами: 1-й – виокремити певну частину великого за обсягом твору і провести її повний лінгвістичний аналіз; 2-й – проаналізувати одну-дві мовні особливості, найбільш цікаві, які сприяють розкриттю авторської ідеї. Аналіз художньої мови твору, проведений таким способом, є неповним або вибірковим (фрагментарним). Вибірковий аналіз практикується в тому випадку, якщо аналізується тільки одна (наприклад, лексичний склад) або дві-три мовні особливості (наприклад, фонетичні та морфологічні), при цьому немає потреби суворо притримуватися певного порядку характеристики мови художнього тексту. Неповний аналіз художньої мови доцільно здійснювати і тоді, коли у творі наявна певна, спеціально підкреслена автором, мовна особливість, наприклад, лексична (авторські неологізми) та ін.

Є чимало методів дослідження особливостей художньої мови твору. Найважливіші методи її вивчення в сучасній школі – це спостереження, експеримент, статистичний, моделювання.

Спостереження – це такий метод наукового пізнання, який здійснюється без втручання учня-спостерігача в об'єкт (мову художнього твору). Цей метод передбачає цілеспрямоване і чітко сплановане вилучення із об'єкта необхідних фактів і ознак (мовних особливостей художнього тексту). Спостереження – найпростіший, найдоступніший і найбільш розповсюджений метод, він не потребує спеціальних умов і підготовки до його проведення. Спостерігаючи за мовою художнього твору,

накопичуючи і класифікуючи певні факти, учні не тільки аналізують мовні особливості, а і встановлюють їх взаємозв'язок із внутрішнім змістом. Свої висновки старшокласники описують, так виникає синтез способу спостереження з описовим методом, який найбільше пристосований до шкільної практики.

Сучасний аналіз мови художнього твору не може бути проведений без експерименту, без моделювання.

Важливий спосіб дослідження особливостей художньої мови твору у шкільній практиці – експеримент. Це штучне вимірювання фактів, що спостерігаються. Експериментальному способу пізнання відповідає метод трансформації, який дозволяє учневі швидше виділити стилістико-граматичні відтінки. Трансформи необхідні під час аналізу синонімічних речень і сполук. Н.Пасік свідчить: "Метод стилістичного експерименту, розроблений у працях О.Пешковського і Л. Щерби, полягає у відшукуванні найточніших, найдоречніших одиниць, які б реалізували авторський задум. Із цією метою використовуються прийоми заміни або опускання елементів тексту, заміни порядку розташування членів речення, багатоваріантної підстановки інших слів, конструкцій на місце вжитих спочатку, що веде до його деформації [4, с. 17]". Метод стилістичного експерименту передбачає виконання учнями творчої роботи, наприклад: у тексті вставити пропущені слова, орієнтуючись на запитання:

Ліс ще дрімає в (якій?) ... тиші. (Як?) ... стоять дерева, загорнені в сутінь, (як?)... вкриті (якою?) ... росою.

(М. Коцюбинський, "Хо")

У класах з високим рівнем літературних здібностей можна запропонувати учням замість одного слова декілька варіантів слів і виразів. Старшокласники повинні визначити, яке слово найбільше підходить до певної ситуації та найточніше відтворює авторську думку. Наприклад:

Ліс ще дрімає в ... (ранковій, передранішній, полуденній, вечірній, нічній) тиші. ... (непорушно, тихо, спокійно, самотно) стоять дерева, загорнені в сутінь, ... (непомітно, рясно, густо, щедро) вкриті, ... (ранковою, передранішньою, вечірньою, нічною) росою.

(М. Коцюбинський, "Хо")

Реконструйований текст учні порівнюють з оригіналом, умотивовують доцільність письменницького слововживання; роблять висновки про ставлення письменника до важливих життєвих явищ, своєрідність творчої манери митця.

Статистичний спосіб вивчення особливостей мови художнього тексту на уроках української літератури в школі спрямований на визначення провідних і другорядних мовних елементів твору. Цілеспрямоване застосування статистичного методу надає можливість з'ясувати особливості мовної манери автора. М. Шанський зазначав, що "поверховий лінгвістичний коментар, який дуже часто зустрічається у словниковій роботі, повинен поступитися місцем справжньому лінгвістичному коментуванню, заснованому на глибоких знаннях всієї системи мовних засобів, які були використані художником слова у певному творі чи уривку" [5].

Метод моделювання є похідним від попередніх методів. Моделювання – це узагальнення, що являє собою образний запис об'єкта спостереження з використанням особливих знаків, перш за все таблиць, схем. Така форма запису у вигляді таблиці дозволяє представити і порівняти кілька мовних ліній, наприклад:

Мовна характеристика персонажів п'єси "Наталка Полтавка" І. Котляревського

Персонажі твору	Мовна характеристика (репліки, фрази, монолог та ін.)
Наталка Полтавка	
виборний	
возний	

Після складання таблиці необхідно зробити висновки за нею. Принцип складання таблиці довільний: за одним розділом, за кількома розділами, за всім твором.

Аналіз мовної структури тексту супроводжується лінгвістичним коментуванням, що являє собою універсальний прийом пояснення і синтезу. Лінгвістичний коментар сприяє розвитку мовної інтуїції, логічному мисленню, формуванню образного мислення і зв'язного мовлення.

Висновки. Отже, проведення літературознавчого аналізу художнього твору є актуальною проблемою в практиці роботи сучасної школи. Специфічним під час такого аналізу є дослідження зображувально-виражальних засобів, визначення їх ролі у художньому тексті, що значно підвищує ефективність рівень сприймання й осягнення авторської ідеї художнього тексту.

Використані джерела

1. Брандесов Р.Ф. О творческой активности ученика на уроке литературы // Развитие творческой активности школьников в процессе преподавания литературы / Р.Ф. Брандесов. – Л. : ЛГПИ, 1978. – С. 6–13.
2. Гиршман М.М. Литературное произведение. Теория и практика анализа / М.М. Гиршман. – М. : Высшая школа, 1991. – 160 с.
3. Наукові основи методики літератури : посібник для студентів вищих закладів освіти / за загальною редакцією доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента АПН України Н.Й. Волошиної. – К. : Ленвіт, 2002. – 344 с.
4. Пасік Н.М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / Н.М. Пасік. – Ніжин : НДПУ ім. М.Гоголя, 2003. – 206 с.
5. Шанский Н.М. Лингвистический анализ художественного текста / Н.М. Шанский. – Л. : Просвещение, 1990. – 411 с.

Pryvalova S.

THE MODERN LITERARY ANALYSIS OF THE ART WORK

The author of this article outlines the features of modern literary analysis of art works; particularly she stresses the study of language and expressive features of the literary texts.

The problem of thorough analysis of literary fiction has always been the object of scientists' attention: O. Bandura, O. Bohdanova, T. Buhayko, N. Voloshyna, A. Gradovskyi, S. Zhyla, M. Kudriashov, V. Nedilko, A. Lisowskyi, L. Ovdychuk, Ye. Pasichnyk, V. Paharenko, S. Pulter, A. Sytchenko, B. Stepanyshyn, G. Tokman, V. Shuliar). Researchers emphasized the study of the art works in the unity of content and form, determine the feasibility the features of artistic language that are an integral part of literary analysis.

Conduct analysis of literary work is an urgent problem in the system of school literary education. The analysis of literature texts at the classroom in high forms of secondary school must have the appropriate literary orientation. Such component are defined during this analysis: the emergence of a creative idea for writing work, the period of writing work, the genre specificity, theme, idea, plot, composition, imagery, visual means (epithets, metaphors, similes, personifications). In modern Ukrainian literature class in high school profound literary analysis of the artwork and provides an analysis of its language.

There are many methods to study the characteristics of artistic language of literature works. The observation, the experiment, the statistical, the modelling are the most important methods of study in a modern school.

Conduct analysis of literary work is an urgent problem in the practice of modern school. During this analysis the teachers have to analyze the figurative-expressive means, to define their roles in fiction. Such actions greatly improve the efficiency level of perception and comprehension of the author's idea of a literary text.

Key words: *the literary analysis of art works, the language of literature works, the methods of art works' analysis.*

Стаття надійшла до редакції 28.05.2016 р.

УДК 372.881.116.12

Романишина Н.В.

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ПРОЦЕСУ ВИВЧЕННЯ МЕТОДИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ СТУДЕНТАМИ ПЕДАГОГІЧНИХ ВНЗ

Автор статті теоретично обґрунтовує напрями інтенсифікації процесу вивчення студентами педагогічних вищих навчальних закладів методики української літератури, перевіряє їх практично, моделюючи лабораторне заняття-тренінг, – набуття досвіду трансформувати науковий фактаж у методичні настанови, як наповнити пізнавальну діяльність школярів на уроках рідного письменства емоційним змістом

Ключові слова: методика літератури, інтенсивне навчання, активізація, опанування інформацією, принцип емоційності.

Постановка проблеми. Ефективною на етапі модернізації сучасної вищої освіти є система навчання, що базується на інтенсивних засадах. Традиційно проблема оволодіння студентами інформацією, яка безперервно зростає, вирішувалася шляхом поповнення програм новим матеріалом, збільшення кількості годин на вивчення навчальних дисциплін тощо. Нині можливості організації екстенсивної освітньої діяльності вичерпали себе, процес опанування інформаційним простором, поглиблене і ґрунтовне засвоєння знань здійснюється за рахунок мобілізації інтелектуальних, духовних, психологічних ресурсів молоді людини, підвищення рівня мотивації, стимулювання активності, творчості.

Затребуваність суспільством висококваліфікованих фахівців, зокрема учителів української літератури, зумовлює ускладнення не лише технології їх підготовки, а й змісту одного з базових для бакалаврів педагогічного спрямування предметів – методики навчання української літератури. Академічне навчання із цієї нормативної дисципліни включає знайомство студентів з основами, суттю та розвитком науки; обізнаність із найновішими досягненнями літературознавства у поєднанні з новітніми здобутками психолого-педагогічної думки, встановленням взаємозв'язків із філософією, історією, культурологією, лінгвістикою та ін.; прочитання художніх творів класиків та письменників раніше заборонених, замовчуваних; вивчення педагогічного досвіду кращих вчителів-словесників, вміння відтворити літературознавчу освіту під час виробничої практики тощо. Для забезпечення якості виконання навчальної програми, матеріал із методики української літератури важливо систематизувати та структурувати відповідно "принципу ошадності в освіті" (Х. Ортега-і-Гассет), віднайти інтенсивні технології, методи, форми та засоби вивчення дисципліни.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковане розв'язання проблеми дослідження. Теорію інтенсивного навчання розробляли науковці: Ю. Бабанський, Д. Бруннер, П. Гальперін, Д. Ельконін, П. Ерднієв, С. Караман, Г. Китайгородська, Г. Лозанов, В. Монахов, Д. Сачман, Д. Чернілевський, В. Шаталов та ін. Інтенсифікація, – обґрунтовує методист С. Караман, – компенсує відставання школи на всіх її щаблях від небаченого прискорення науково-технічного прогресу, "дає змогу людині в процесі діяльності реалізувати набуті знання, здібності, уміння, значно посилює рівень задоволеності працею і забезпечує психологічний комфорт" [3]. Нові підходи до керування процесом вивчення методики української літератури, завдання і вправи, які розвивають у студентів навички активної, творчої, самостійної діяльності, пропонують автори сучасних посібників, практикумів: Л. Башманівська, Н. Білоус, Л. Гулевич, О. Куцевол, В. Микитюк, І. Руснак та ін. [1, 2, 4, 5, 6]. Зважаючи, що у сучасній педагогіці удосконалення вищої освіти все частіше пов'язують із визначенням і впровадженням інтенсивних технологій, **мета статті:** окреслити напрями інтенсифікації процесу вивчення методики української літератури студентами педагогічних ВНЗ (із метою формування в них нового типу мислення, нового, направленного на ефективне вирішення навчальних завдань, стилю діяльності), практично втілені в моделі лабораторного заняття.

Виклад основного матеріалу. Вивчивши та узагальнивши результати теоретичних досліджень, досвід творчих викладачів, відзначимо важливість удосконалення змісту літературної освіти майбутніх учителів-словесників, не лише в аспекті обсягу, також якості. Проблема в тому, щоб, збільшивши матеріал, який слід опрацювати на занятті, забезпечити належний рівень і глибину осмислення, мінімізувавши витрати зусиль студентів. Ураховуючи фактор психологічних, особистісних можливостей, насамперед важливо визначити мету, завдання діяльності, мотивувати кожного, зацікавити.

Наприклад, перед оголошенням теми заняття "Емоційна насиченість навчально-виховного процесу вивчення української літератури", викладач пояснить, у чому її актуальність: "Емоційний компонент

виступає провідним смислом вивчення рідної літератури. У навчальній програмі за новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти зазначено, що на вимогах емоційної сфери, виокремлених курсивом, зроблено особливий акцент; емоційний "прогноз" увиразнює й "дисциплінує" весь навчальний процес на уроках української літератури. Опановуючи предмет, школярі вчаться "керувати своїми емоціями", "висловлювати" їх, розвивають почуття. Опис, пояснення, диференціація "емоцій" та "почуттів" – прерогатива психологів. Фахівці в галузі педагогіки (С. Пальчевський, І. Підласий, В. Помагайба та ін.) розглядають емоційність серед дидактичних принципів навчання; теоретики і практики методики літератури – серед специфічних. За Є. Пасічником, емоційність є складовою принципу аналізу художнього твору в єдності думки і почуття; принципу, – на думку Г. Токмань, – дуже складного для реалізації, що "потребує душевної тонкості та режисерської майстерності від педагога"; але дотримання якого, – переконаний Б. Степанішин, – "забезпечує головний успіх уроку". О. Куцевол до основних креативних якостей, професійно необхідних для методичної діяльності вчителя літератури, зараховує емоційно-креативні властивості; обґрунтовує надважливу роль емоцій у педагогічному творчому процесі ("мотив, мета й супровід"). Оскільки таку стереофонію творить взаємопереплетення різних систем, підґрунтям яких є насамперед літературознавча, психологічна та педагогічна теорія, тему включено до першого змістового модуля "Роль дисципліни "Методика навчання української літератури в школі" у вітчизняній моделі літературної освіти вчителя-словесника" для висвітлення одного з вузлових питань – зв'язку методики навчання української літератури з іншими науками. Таким чином, позиціонували зміст навчального матеріалу як спеціально дібраний, професійно спрямований. Також викладач уточнить мету заняття: "вчити майбутніх учителів-словесників реалізовувати принцип емоційності у процесі навчання української літератури; віднайти пояснення важливості наповнення пізнавальної діяльності школярів емоційним змістом у психологічній, педагогічній та літературознавчій теорії". Щоб кожен студент усвідомив, на який майбутній результат орієнтуватися, передбачаємо етап заняття: "Висловлювання очікувань учасників".

Високого рівня пізнавальної активності аудиторії досягаємо, пропонуючи систему завдань пошукового характеру, із застосуванням набутих у процесі вивчення різних дисциплін (літературознавчі курси, психологія, педагогіка) знань та вмій; узгоджуючи "когнітивні та афективні потреби" (У. Макгу) – емоційність актуалізується у навчанні та художньому тексті. Використовуємо різні способи структурування програмового матеріалу (блоки, узагальнювальні таблиці, схеми, алгоритми, "технологічні" вказівки). Наприклад, повідомлення про психологічний аспект емоцій рекомендовано готувати за опорним конспектом-схемою: "Чи важливо школярам розрізняти "почуття" та "емоції"? Пізнання відкривається "емоційним ключем", позбавлений емоційної присутності навчальний процес породжує нерозуміння учнями нового навчального матеріалу, послаблене запам'ятовування і швидке забування. Емоційно налаштовані на урок учні досягають значно більших успіхів, ніж ті, яких не заохочували. Планування діяльності учнів, яке включає детальне продумування факторів впливу на їх емоційну та мотиваційну сферу. Емоції у структурі художнього сприймання твору. Плекання емоційної пам'яті учня. Емоційний інтелект – запорука життєвого успіху (американська приказка: "IQ дає тобі роботу, а EQ – кар'єру").

В інтенсивному навчанні вирішальним є фактор інтеграції навчально-пізнавальної діяльності й спілкування, зокрема рольового. Оскільки обрана тема має неоднозначне тлумачення, вимагає обґрунтування з трьох позицій, які є водночас трьома професійно важливими блоками, студенти обирають ролі "літературознавців", "психологів" та "дидактів". Кожний виконує вправи певної малої творчої групи, є відповідальним за вибір власної освітньої траєкторії, раціональну організацію самостійної роботи, пошук і використання наукових обґрунтувань, уточнення теоретичних понять, приклади із практики (художніх творів, педагогічного досвіду), технічні засоби презентації виконаних завдань. Навчальна діяльність відбувається в атмосфері міжособистісної комунікації, колективного обговорення варіантів вирішення проблем. Заплановане діалогічне спілкування між групами: запитання один одному, дискусії, взаєморецензування відповідей, взаємооцінювання.

"Психологи" і "дидакти", наприклад, виконують вправи "літературознавців": "Творче читання". Прочитайте текст (фрагмент), інтонаційно виявивши його розуміння, передавши свої емоції, настрої як відгук на прочитане на глибокому рівні свого "я". "Pro et Contra". Кожна з груп представляє обґрунтовану точку зору на захист або спростування тези: "вивчення основних положень та понять теорії літератури /.../ сприяє поглибленому емоційно-естетичному сприйняттю твору" (К. Соп'яненко). "Захист фрагменту конспекту уроку". Витишіть із програми виокремлені курсивом "вимоги емоційно-ціннісної сфери", які необхідно обов'язково враховувати під час розгляду конкретних художніх текстів. На одному прикладі покажіть, як ви будете реалізовувати рекомендації авторів програми? "Поетизація почуття кохання". Напишіть етюд (есе, поезію) на тему: "З любові – творчість, з любові – щастя людське" (Олесь Гончар).

Крім того, що особистість розвивається у учінні та спілкуванні, саме імітаційно-ігрове моделювання дозволяє відтворити в умовах навчання у педагогічному ВНЗ шкільний процес вивчення української літератури. Аналізуючи конкретні ситуації, студенти визначають правильні і помилкові рішення, вчаться міркувати аналітично, уникати конфліктних ситуацій тощо, трансформуючи пізнавальну діяльність у професійну. Наприклад, вправа групи дидактів "Майже за Макаренком". У 20-х рр. ХХ ст. А. Макаренко

заохочував тренінг у педінституті: "Ось група. Один з вас займає директорське крісло, а інший грає учня, провина якого в тому, що він сказав неправду. Будь ласка, розмовляйте з ним, а ми подивимось /.../" ("Моє педагогічне бачення"). Покажіть вміння дотримуватися демократичного стилю спілкування; спокійно, без крику, образ, можливо, з гумором, виходити з важких ситуацій, як-от: "Учень запитав вчительку, коли народився Т. Шевченко. Вона відповіла: "У 1840 році". Учень зі зневажливою посмішкою виправив: "Можливо, ви хотіли сказати у 1814 році?" Клас вибухнув реготом". Якщо учасникам буде складно відповідати на питання, спираючись на досягнення суміжних наук, пропонуємо кожній із груп самоорганізуватися, обравши варіанти роботи відповідно технології кооперативного навчання, – ротаційні трійки, два – чотири – разом, карусель, синтез думок, проект, коло ідей, акваріум тощо.

Визначений основний психологічний механізм навчання як творчості зумовлює добір відповідних нетрадиційних форм занять (тренінг, круглий стіл, консультація, конференція, брифінг, дебати, засідання методичного об'єднання, коучинг, парадокс, сумнів, пошук істини тощо). У плані лабораторного заняття-тренінгу з теми "Емоційна насиченість навчально-виховного процесу вивчення української літератури" в рубриці "Nota bene!" студенти прочитають, що тренінг – це інтерактивна форма групової роботи, яка забезпечує активну участь і творчу взаємодію учасників між собою та з викладачем у системі "тренер – учасник – група". Мета тренінгу – здобуття і поповнення знань, відпрацювання певних умінь і навичок, формування або корекція особистісних установок, поглядів чи переконань учасників. Група вчиться, виконуючи практичні завдання тренера. Викладач розробляє план-сценарій тренінгу, визначає його мету та завдання, розподіляє ролі між учасниками, заохочує виготовлення змістовного роздавального матеріалу. Тренер – не те саме, що вчитель. Учасники переконані в його досвідченості, не лише теоретичній, але й практичній підготовці. Тренер не нав'язує "правильне" знання, але орієнтує на знаходження варіантів рішень, програмує на подальше самостійне відпрацювання навичок і вмінь. Викладач може брати участь у обговоренні як представник однієї з "груп", віддати роль тренера студентам із високою навчальною мотивацією. Серед умінь, які відпрацьовують студенти-тренери, зокрема дослідницькі. Наприклад, лідер "літературознавців" готує міні-лекцію за запропонованими викладачем орієнтовними тезами: "Емоційний досвід учня-читача. Художні твори – матеріал для усвідомлення великого значення для формування особистості почуття. Визначення емоційної тональності твору, ставлення до прочитаного (прослуханого) як елемент аналізу твору. Виразність зразкового читання. Репрезентація емоційності в текстах; робота з епізодами, які несуть найбільше емоційне навантаження; увага до внутрішнього світу, почуттів образів-персонажів; визначення художніх засобів, завдяки яким автор здійснює емоційний вплив на читача. Опис викликаних художнім словом відчуттів. Визначення у шкільній програмі "поезії як сповіді душі, вияву найсокровенніших думок і почуттів людини", реалізація завдання – "розвиток вміння відчувати поезію". Поетизація почуття (кохання, краси, дружби, вірності, патріотизму тощо). Формування вмінь поетично висловлювати свої думки. Усвідомлення естетичної насолоди від читання, розуміння мистецького твору".

Спеціально організована рефлексивна діяльність студентів і викладача запланована, щоб конкретизувати і структурувати актуальні методичні проблеми, уточнити отримані результати, набувши певного досвіду, передбачити нові завдання.

Висновки. Таким чином, основними напрямками інтенсифікації навчання методики літератури у педагогічних ВНЗ є: збільшення інформаційного обсягу дисципліни, – при цьому внутрішні дані й можливості особистості спонукатимуть її до активності, ефективного осягнення структури, методів, сутності методичних понять і категорій тощо; комплексний підхід до відбору навчальної інформації, її викладу, зокрема нелінійного (розробка різних варіантів змісту), укрупненими блоками, на міжпредметній основі, з використанням педагогічних ситуацій, нових форм організації навчального процесу; зміцнення навичок самостійного пошуку знань, заохочення "комунікативного обміну та інтеракції" (Д. Джері) з викладачем, одногрупниками, творчої діяльності; дотримання принципів мотивування кожного, вибору індивідуальної освітньої траєкторії.

Перспективи подальшого пошуку з означеної проблеми потрібно спрямувати у руслі підготовки навчально-методичного забезпечення дисципліни "методика української літератури" відповідно до вимог інтенсифікації навчального процесу у ВНЗ, інноваційного потенціалу педагогічного університету.

Використані джерела

1. Башманівська Л. Практикум з методики викладання української літератури / Л. Башманівська, Н. Білоус. – К.: Слово, 2013. – 144 с.
2. Гулевич Л. Методика навчання української літератури. Практикум / Л. Гулевич. – Дрогобич: ВД ДДПУ імені Івана Франка, 2014. – 148 с.
3. Караман С. Інтенсифікація навчання... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://interklasa.pl/portal/dokumenty/ridna_mowa_uk/index.php.

4. Куцевол О. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія) / О. Куцевол. – К.: Освіта України, 2011. – 464 с.
5. Микитюк В. Практикум з методики викладання української літератури / В. Микитюк. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 186 с.
6. Руснак І. Роль тренувального практикуму в процесі формування художньо-педагогічної компетентності студентів-філологів / І. Руснак // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2012. – № 1. – С.71–80.

Romanishina N.

INTENSIFICATION OF THE PROCESS OF TEACHING UKRAINIAN LITERATURE METHODICS BY STUDENTS OF PEDAGOGICAL UNIVERSITIES

Effective on the stadium of modernization of modern higher education is the system of education which is based on the intensive foundations. Traditionally the problem of taking information by the students, which grows continuously, was decided by the way of the renewal of the programs by new material, increasing of the number of hours of the subjects study etc. Now the opportunities of the organization of extensive educational activities are exhausted, process of taking information space, depth and thorough learning is doing through the expense of mobilizing the intellectual, spiritual and psychological resources of a young man, raising motivation, stimulate activity and creativity.

To ensure quality of implementation of educational programs, saturated by information material from the methodics of Ukrainian literature is important to organize and structure according to the "principle of thrift in education" (H.Ortega-and-Gasset), find intensive technologies, methods, forms and tools of the discipline. The author of the article theoretically justifies directions of the intensification of the studying Ukrainian literature methodics by students of pedagogical universities: increasing of the information amount of the discipline, – while internal data and capabilities of the individual will induce its activity, effective achieving of the structure, methods, forms, essence of teaching concepts and categories etc.; an integrated approach to the selection of educational information, its presentation, including aggregated blocks on interdisciplinary basis; strengthen of the skills of independent search for knowledge, encouraging "communicative exchange and interaction" (D.Jerry) with the teacher, classmates, respect for the principles motivating everyone choosing individual educational trajectory.

Intensive technology was tested on the modeled by the author laboratory training "Emotional richness of the educational process of studying Ukrainian literature."

Key words: *methodics of literature, intensive study, activization, taking the information, principle of emotionality.*

Стаття надійшла до редакції 28.05.2016 р.

УДК 371. 811.161

Рускуліс Л. В.

ЛЕКЦІЯ ЗА СПОСОБОМ ВИКЛАДУ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано поняття "форма навчання" в дидактиці та лінгводидактиці; види лекцій за способом викладу навчального матеріалу (проблемна, лекція-візуалізація, бінарна лекція, лекція із заздалегідь запланованими помилками, лекція з аналізом конкретних ситуацій, лекція-прес-конференція та ін.), особливості добору теоретичного матеріалу до кожного з видів лекцій.

Ключові слова: форма навчання, лекція, проблемна лекція, лекція-візуалізація, бінарна лекція, лекція із заздалегідь запланованими помилками, лекція з аналізом конкретних ситуацій, лекція-прес-конференція.

Постановка проблеми. Інноваційні процеси, що відбуваються в сучасній вишівській освіті, вимагають від викладача вибору ефективних форм навчання з метою формування професійної (фахової) компетентності майбутнього вчителя української мови, а саме: лекції, семінари, практичні та лабораторні заняття, практикуми, індивідуальні заняття тощо. В основі їх вибору – мета та зміст навчальної дисципліни, рівень підготовки студента, матеріально-технічна база вищого навчального закладу.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковане розв'язання проблеми дослідження. Аналіз наукової літератури з педагогіки дає підстави стверджувати, що визначення поняття "форма навчання" є однією з актуальних проблем у дидактиці вищої школи (Алексюк А., Болюбаш Я., Лозова В., Нагаєв В., Курлянд З., Ортинський В., Подласий І., Сорокін Н., Товканець Г., Туркот Т., Фіцула М. та ін.). Як зазначає І. Харламов, воно немає чіткого формулювання, оскільки більшість науковців "обходять його тлумачення й обходяться звичними уявленнями про сутність цієї категорії" [14, с. 237].

За І. Подласим, Н. Сорокіним, форма навчання – це зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється в певному порядку [8; 10]. І. Харламов розширює таке визначення, наголошуючи, що форма навчання (організаційна форма навчання) – "це дидактична категорія, що означає зовнішню сторону організації навчального процесу, яка пов'язана з кількістю тих, хто навчається, часом та місцем навчання, а також порядком його здійснення" [14, с. 238]. При цьому науковець наголошує, що одна й та сама форма навчання може мати різну внутрішню модифікацію та структуру в залежності від завдань та методів навчальної роботи [14, с. 239]. В. Ортинський визначає, що форми навчання у вищій школі – це "певна структурно-організаційна та управлінська конструкція навчального заняття залежно від його дидактичних цілей, змісту й особливостей діяльності суб'єктів та об'єктів навчання [7, с. 197]. Як зауважує Н. Волкова, "форма організації навчання – це спосіб організації навчальної діяльності, який регулюється певним, наперед визначеним розпорядком; зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється у визначеному порядку і певному режимі" [4, с. 324]. На думку П. Підкасистого, форма навчання – це "конструкція відрізків, циклів процесу навчання, що реалізуються в поєднанні керуючої діяльності вчителя та керівної навчальності тих, хто навчається, щодо засвоєння певного змісту навчального матеріалу й засвоєння способів діяльності. Представляючи собою зовнішній вигляд, зовнішнє окреслення відрізків, циклів навчання, форма віддзеркалює систему їх стійких зв'язків і зв'язків компонентів усередині кожного циклу навчання, і, як дидактична категорія, позначає зовнішню сторону організації навчального процесу, яка пов'язана з кількістю тих, хто навчається, часом, місцем навчання, а також порядком його здійснення" [9, с. 253-256]. Констатуємо, що визначення П. Підкасистого є найбільш ґрунтовним та повним оскільки характеризує процес навчання зі сторони й викладача, й студента; передбачає характеристику як аудиторних форм організації навчання, так і самостійну роботу.

Дидактика вищої школи представлена різноманітними класифікаціями форм навчання у вищій школі. Так, В. Лозова пропонує поділ на: *теоретичні* (лекція, семінарське заняття, курсова робота, дипломна робота, консультація, навчальна екскурсія); *практичні* (лабораторно-практичні заняття, практикуми); *комбіновані* (педагогічна й виробнича практика); *контрольні* (колоквіум, залік, іспит) [5, с. 215]. В. Ортинський визначає такі форми: навчальні заняття (лекція, семінар, лабораторне заняття, практичне заняття, індивідуальне заняття, навчальна конференція, консультація, навчальна гра та ін.); практична підготовка; самостійна робота; контрольні заходи. [7, с. 197]. М. Фіцула до форм навчання відносить також участь студентів у науково-дослідній роботі [13, с. 116].

У сучасній лінгводидактиці вищої школи питання вибору оптимальних форм роботи у вищих навчальних закладах знаходяться в полі зору багатьох науковців. Цій проблемі приділяли увагу в своїх дослідженнях, Н. Голуб, О. Горошкіна, В. Дорож, І. Дроздова, А. Нікітіна, С. Караман, Л. Кожуховська, М. Пентилюк, О. Потапенко, Т. Симоненко, Т. Товкайло, Т. Чубань та ін.

Охарактеризовані класифікації дозволили нам запропонувати таку систему форм організації навчальної діяльності у виші: а) аудиторні заняття: традиційні та інноваційні; б) навчально- та науково-

дослідницька діяльність; в) самостійна робота студентів; г) практична підготовка (педагогічна та виробнича практики); д) змішані форми навчання.

Мета статті – проаналізувати особливості лекцій за способом викладу навчального матеріалу в практиці вишів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Лекція (лат. *lectio* – читання) – форма навчання, що передбачає систематизований та логічний виклад навчального матеріалу із застосуванням засобів і прийомів активізації пізнавальної діяльності студентів, що супроводжуються засобами наочності [2; 7]. Сучасна лекція – це сумісна діяльність викладача та студента, спрямована на передавання, сприйняття та обмін науковими фактами з дисципліни, що засвоюється, це постійний пошук оптимальних шляхів добору та виголошення інформації перед студентською молоддю.

Сьогодні в лінгводидактиці ученими запропоновано різноманітні класифікації видів лекцій. Однак найбільш прийнятною в руслі нашого дослідження є їх поділ на дві групи:

I. За дидактичними завданнями: вступна, тематична, настановча, оглядова, заключна.

II. За способом викладу навчального матеріалу лекції поділяються на: проблемна, лекція-візуалізація, бінарна лекція, лекція із заздалегідь запланованими помилками, лекція з аналізом конкретних ситуацій, лекція-прес-конференція та ін.

Лекція з елементами проблемного навчання передбачає створення перед студентами проблемної ситуації, сприяючи розвитку теоретичного мислення, пізнавального інтересу до навчального курсу, забезпечує професійну мотивацію, корпоративність [6; 7; 12; 13].

А. Алексюк зауважує, що в ході використання проблемного викладу "відбувається стимулювання студента до того, щоб він навчився "бачити" проблему, формулювати предмет пошуку; відокремити відоме від невідомого, проаналізувавши конкретні умови й оцінивши їх; висунути гіпотезу або виробити план рішення; розробити план розв'язання проблеми, самостійно побудувати знайдений доказ; перевірити правильність дій та отриманого результату; реалізувати знайдені докази або просто зробити необхідні висновки" [1, с. 461].

У процесі підготовки проблемної ситуації на лекції, на думку С. Вітвіцької, доцільно використовувати такі прийоми: пряма постановка проблеми; проблемна завдання у вигляді питання; ознайомлення аудиторії з інформацією, яка містить суперечність; концентрація уваги студента на той факт, що необхідно пояснити, витлумачити; наголошення на факти, що викликають непорозуміння; наведення наукових доказів; постановка питання, на яке потрібно отримати відповідь [3, с. 171].

Так, під час викладу дисципліни "Сучасна українська літературна мова" з теми "Лексика сучасної української літературної мови з погляду походження" пропонуємо актуалізацію знань студентів за допомогою створення проблемної ситуації на основі тексту.

У нашій сім'ї є прекрасна традиція: щонеділі ми збираємося за обіднім столом. В гості приходить бабуся з дідусем. Вони завжди приносять пиріжки. Мама на обід готує борщ із пампушками, вареники зі шкварками, салат із овочів і різноманітні бутерброди. А потім ми п'ємо чай або каву з тортом чи тістечками.

Пропонуємо витлумачити виділені слова, визначити їх походження. Як показує досвід, студенти легко визначають власне українські слова, а ось встановити з якої мови походять слова *салат*, *бутерброд*, *чай*, *кава*, *торт*, *тістечко* викликає труднощі. Отже, створена проблемна ситуація вимагає роботи зі словниками, довідниками та ґрунтовного ознайомлення з теоретичним матеріалом лекції.

На основі заздалегідь підготовлених питань студентів організовується та проводиться **лекція-дискусія** [5, с. 216 – 217]. Вважаємо, що такий вид заняття сприяє розвитку критичного мислення, дає можливість визначити особисту позицію студента, формує навички доводити власні погляди на певне лінгвістичне (лінгводидактичне) явище, поглиблює знання з обговорюваної проблеми. Так, на занятті зі стилістики української мови з теми "Стилі сучасної української літературної мови" доцільно поставити дискусійне питання в сучасній лінгвістиці "Епістолярний стиль чи різновид адміністративно-канцелярського підстилю офіційно-ділового стилю". Розкриття проблеми допомагає повторити здобуті знання з сучасної української літературної мови, історії мови, методики навчання української мови; проаналізувати різноманітні думки з цього питання в мовознавстві та лінгводидактиці.

На старших курсах (III-IV), на думку науковців (В. Ортинський, Т. Туркот М. Фіцула та ін.), доцільно впроваджувати **лекцію-конференцію**, що проводиться як науково-практичне заняття за попередньо окресленою проблемою, складові якої висвітлюються студентами в підготовлених виступах. Для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів обирається група опонентів та експертів, які доповнюватимуть і поглиблюватимуть інформацію доповідачів, висловлюючи критичні зауваження. В кінці лекції узагальнюються результати виступів студентів та оцінює їх діяльність. Система підготовлених та проголошених виступів сприятиме глибокому висвітленню теоретичних питань дисципліни [7; 12; 13]. У ході дослідження нами запропоновано на другому лекційному занятті з дисципліни "Сучасна українська літературна мова" провести лекцію-конференцію на тему "Мова – чинник ідентифікації народу", на яку винести наступні питання":

1. Сучасна мовна ситуація на території України.
2. Мовленнєвий етикет українців.
3. Особливості гендерного спілкування.
4. Спілкування в соціальних мережах: позитивні й негативні риси.
5. Культура мовлення молоді як показник розвитку суспільства.

Такий вид лекції, як ми переконалися, стимулює глибоко проаналізувати літературу з теми, вибудувати систему доповідей, що дозволяє різносторонньо розкрити актуальні лінгвістичні (лінгводидактичні) проблеми.

Нам імпонує думка науковців щодо ефективності впровадження в навчальний процес *лекцій з запланованими помилками*, яка розвиває в студентів уміння аналізувати професійні ситуації. Постаючи в ролі експертів, опонентів, рецензентів, вони знаходять неправильну або неточну інформацію [7; 12; 13]. Методика проведення такої лекції передбачає визначенням та ознайомленням студентів із тими помилками, які буде допущено викладачем (змістового, методичного, поведінкового характеру). Завдання студента – фіксувати їх, щоб у подальшому провести аналіз.

Такий вид лекції знайшов утілення в процесі проведення лекції на тему "Культура мовлення", де замість терміну "мовлення" використано термін "мова".

Із часу виникнення науки про мову можна говорити й про складову частину мовознавства – культуру мови. Адже створюючи словники, граматики, тлумачення текстів, завжди доводиться добирати, оцінювати, класифікувати мовні факти. А узагальнені в лінгвістичних працях, вони сприяли усталенню, поширенню тих чи інших норм, їх кодифікації. Культура мови як галузь мовознавства оформилася в системі лінгвістичних дисциплін як власне практичний курс у 50-60 роки ХХ століття.

Над питанням культури мови працювали українські вчені, методисти Н. Бабич, О. Біляєв, Д. Ганич, М. Жовтобрюх, С. Єрмоленко, А. Коваль, М. Пентиліюк, М. Пилинський, І. Синиця, Є. Чак та інші; серед російських науковців можна назвати Б. Головіна, В. Костомарова, Л. Щербу, С. Обронського, Л. Скворцова, В. Чернишова та ін.

Студентам пропонується самостійно визначити, чи правильно охарактеризовано поняття "культура мови", думку обґрунтувати. Після їх роздумів пропонуємо пояснення науковців:

Сучасне мовознавство чітко розрізняє поняття "культура мови" і "культура мовлення". Якщо йдеться про наукову дисципліну, завданням якої є вдосконалення літературної мови як засобу культури, про зіставлення різних жанрів і форм висловлювань, про мовне життя суспільства і тенденції його розвитку, тобто про те, що у поширених дефініціях називають об'єктивно-історичним аспектом, – тоді є підстави вживати термін "культура мови".

Науковці виділяють також *бінарну лекцію* – лекцію, що є продовженням проблемного викладу матеріалу в діалозі двох викладачів, які виголошують лекцію за однією і тією ж темою, але є, наприклад, представниками різних наукових шкіл, кафедр або теоретиком і практиком. Методика організації та проведення такої лекції досить складна, оскільки передбачає ґрунтовне обговорення теоретичних положень викладачами, володіння ними комунікативною й загальною культурою, готовність до імпровізації. Перевагами такої лекції є актуалізація наявних у студентів знань, необхідних для розуміння діалогу та участі в ньому; створення проблемної ситуації, розгортання системи доказів тощо. Наявність різних точок зору сприяє знаходити відповіді на спірні питання в процесі побудови діалогу, формулювати власну точку зору на певне явища [5; 12; 13].

Такий вид лекції впроваджуємо для читання курсів "Методика навчання мови" та "Історія мови" (тема лекції: "Методика вивчення різних видів ділових паперів (адреса, лист, оголошення, розписка, доручення, заява, протокол, звіт, автобіографія тощо)" та "Писемна мова Київської Русі", "Методика навчання української мови" та "Педагогіка" (тема лекції "Загальнодидактичні та власне методичні принципи навчання української мови"), "Методика навчання української мови" та "Психологія" ("Психолінгвістичні чинники навчання української мови") тощо.

Пропонуємо фрагмент бінарної лекції.

Тема лекції: Методика вивчення іменника.

Студенти повинні знати: лінгвістичні та психолого-педагогічні особливості вивчення іменника в шкільному курсі мови,

Студенти повинні вміти: аналізувати наукову та науково-методичні джерела з теми, чинну програму з української мови та діючі підручники, розробляти систему вправ та складати конспект уроку.

Питання для обговорення

1. Лінгвістичні основи вивчення іменника з історичними коментарями ("Сучасна українська літературна мова", "Загальне мовознавство", "Історія мови").
2. Психологічні чинники засвоєння іменника в 6 класі ("Вікова психологія").
3. Дидактичні засади вивчення іменника: специфічні методи та прийоми, засоби навчання ("Методика навчання української мови", "Педагогіка").
4. Труднощі під час вивчення іменника ("Методика навчання української мови").

На наше переконання, такий вид лекції допоможе упроваджувати інтегративне навчання в процес підготовки майбутнього вчителя української мови, сприятиме майбутньому фахівцеві узагальнити власні знання з певного кола дисциплін.

Нам імпонує думка науковців щодо доцільності застосування в навчальному процесі *лекцій з аналізом конкретних ситуацій*, у якій пропонується для аналізу ситуація подається у вигляді усного опису, фрагменту фільму, відеозапису тощо, які містять достатній обсяг інформації для оцінки й обговорення певного явища [3, с.170]. Зокрема, вважаємо використання такого виду лекції є виправданим під час читання дисциплін "Методика навчання української мови" та "Педагогіка", оскільки аналізуються певні професійні питання, "Культура мовлення", "Стилістика української мови" тощо, оскільки дозволить охарактеризувати окремі питання культуромовної підготовки майбутнього фахівця.

Глибокий аналіз лінгводидактичної літератури, власний досвід роботи у ВНЗ дає можливість стверджувати про важливість виділення *лекцій-візуалізації*. Читання такої лекції супроводжується коментування візуальних, матеріалів, на яких поряд із текстом використовуються зображення: схеми, діаграми, малюнки, фотографії, відеоматеріали тощо. В. Лозова наголошує, що такий вид лекції виник як результат пошуку нових можливостей реалізації принципу наочності, який "не тільки сприяє більш успішному сприйняттю і запам'ятовуванню навчального матеріалу, але й дозволяє глибше проникнути в сутність явищ, що пізнаються" [3, с. 216-217]. Однак ми вважаємо, що кожен із проаналізованих нами видів лекцій обов'язково повинен включати елементи презентації, мультимедії, кіно, аудіо- й відео засоби, що сприяють зацікавленню студентської аудиторії і є необхідним на часі інтенсивного розвитку інформатизації суспільства. На основі аналізу нормативних документів щодо організації навчального процесу у вищих навчальних закладах, лінгводидактичної літератури, нами запропоновано фрагмент робочої програми з дисципліни "Методика навчання української мови", із вказівкою на види лекцій, що можна впроваджувати в процес викладання курсу.

Теми лекційних занять

№ з/п	Назва теми	Вид лекції
МОДУЛЬ І. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ШКОЛІ		
ТЕМА 1. Методика української мови як наука і навчальна дисципліна		
1.	Методика української мови як наука і навчальна дисципліна. Значення методики для викладання української мови в школі. Концепції мовної освіти та їх роль у її стандартизації.	<i>За дидактичним завданням:</i> вступна лекція; <i>За способом викладу:</i> проблемна лекція з елементами візуалізації
ТЕМА 5. Урок як основна форма організації навчання		
1.	Урок української мови – основна форма організації навчально-виховного процесу. Основні вимоги до сучасного уроку української мови на сучасному етапі. Мета і зміст уроку: правильне співвідношення між теорією і практикою на уроці мови, організація навчальної діяльності учнів, значення системи завдань і вправ для вироблення комунікативних умінь; виховна спрямованість уроків мови.	<i>За дидактичним завданням:</i> тематична лекція <i>За способом викладу:</i> проблемна лекція з елементами візуалізації
2.	Проблема типології уроків: загальнодидактична типологія і типи уроків з мови з урахуванням специфіки предмета. Типи уроків за метою проведення.	<i>За дидактичним завданням:</i> тематична лекція <i>За способом викладу:</i> I частина – бінарна лекція (спільно з викладачем курсу "Педагогіка"); лекція – прес-конференція з елементами візуалізації II частина – проблемна лекція з елементами візуалізації
3.	Структура уроку мови, основні її компоненти. Методичні вимоги до окремих етапів уроків різних типів: повідомлення теми й мети уроку, мотивація навчальних завдань, перевірка вивченого, актуалізація опорних знань, умінь і навичок учнів, вивчення нового матеріалу, закріплення вивченого, підбиття підсумків уроку, домашнє завдання.	<i>За дидактичним завданням:</i> тематична лекція <i>За способом викладу:</i> проблемна лекція, бінарна лекція з елементами візуалізації
4.	Особливості технології основних типів уроку: урок вивчення нового матеріалу; урок закріплення знань, умінь і навичок; урок перевірки й обліку набутих знань і вмінь; урок аналізу контрольних робіт; урок узагальнення й систематизації; урок повторення теми, розділу; урок розвитку комунікативних умінь і навичок;	<i>За дидактичним завданням:</i> тематична лекція <i>За способом викладу:</i> проблемна лекція з елементами візуалізації
5.	Нестандартні форми проведення уроку. Нетрадиційний урок. Характеристика інтегрованих уроків, уроків-лекцій, уроків-семінарів, уроків-заліків та ін. Роль дидактичної гри в опануванні української мови. Вимоги до нетрадиційних уроків. Модульна систем уроків, її значення для вивчення теми (розділу).	<i>За дидактичним завданням:</i> тематична лекція <i>За способом викладу:</i> лекція – прес-конференція з елементами візуалізації

№ з/п	Назва теми	Вид лекції
ТЕМА 6. Актуальні проблеми методичної науки		
1.	Передовий досвід та використання методичної спадщини минулого, дані наукових досліджень у галузі методики навчання мови, мовознавства, педагогіки, психології. Рідна мова – основа духовного та інтелектуального розвитку особистості. Мовна особистість учня середньої школи. Специфічні методи та прийоми навчання української мови. Особливості технології уроків.	<i>За дидактичним завданням:</i> підсумкова лекція <i>За способом викладу:</i> лекція – прес-конференція з елементами візуалізації; лекція з аналізом конкретних ситуацій з елементами візуалізації

Запропоновані види лекцій сприятимуть, на нашу думку, обрати найбільш ефективний шлях викладу навчального матеріалу, урізноманітнять способи проведення занять. Це сприятиме зацікавленню студентів не лише відвідувати лекції викладача, а й брати активну участь в обговоренні наріжних питань, вести дискусію, готувати власну інформаційну продукцію.

Слід зазначити, що специфічними особливостями характеризується лекція з методики мови а саме: аналіз лінгвістичних та психолінгвістичних основ методичного явища; чітке визначення принципів навчання часткових методик (фонетика, лексика, словотвір, граматики, стилістика); удосконалення змісту лекцій із методики відповідно до концепції та стандартів мовної освіти; зміст курсу методики рідної мови має тісно переплітатися з етнолінгвістикою, українознавством, антропологічною лінгвістикою; тлумачення лінгвометодичних явищ має враховувати вимоги культурологічного, аксіологічного, ноосферного, синтезованого, духовно-інтуїтивного підходів; усі лекції повинні містити елементи проблемності, активізації пізнавальної діяльності студентів; слід посилювати, враховуючи зміст та завдання цього курсу, практичну спрямованість занять [11, с 253].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, лекції у вищій школі відводиться одна з провідних ролей: вона сприяє формуванню поглядів та переконань студентської молоді щодо прослуханої інформації; знайомить із найновішими науковими досягненнями з дисципліни; окреслює шляхи розв'язання проблемних завдань; розвиває критичне мислення, уміння аналізувати та синтезувати навчальний матеріал; спрямовує на самостійне вивчення окремих питань теми.

Використані джерела

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: Підр. – К.: Либідь, 1998. – 461 с.
2. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти : Навч. посіб. для слух. закл. підвищ. / Болюбаш Я. Я. – К. : ВВП "КОМПАС", 1997. – с. 11
3. Вітвицька С. С. Онови педагогіки вищої школи. Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. – 2-ге вид./ Світлана Сергіївна Вітвицька. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 171 с.
4. Волкова Н. П. Педагогіка : Навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. / Волкова Наталія Павлівна. – К. : Академвидав, 2007. – 324 с.
5. Лекції з педагогіки вищої школи: Навчальний посібник / За ред. В. І. Лозової – Харків: ОВС, 2006. – 215 с.
6. Нагаєв В.М. Методика викладання вищої школи: Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 58 с.
7. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Л. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009, с. 197
8. Педагогіка: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Ю. К. Бабанский, В. А. Слостенин, Н. А. Слостенин, Н. А. Сорокин и др.; Под ред. Ю. К. Бабанского. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Просвещение, 1988. – с. 419;
9. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении. – М.: Наука, 1980, с. 253-256
10. Подласый И. П. Педагогіка. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: в 2 кн. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – с. 519
11. Потапенко О. І. Лінгводидактика (курс лекцій) : Навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закладів / О. І. Потапенко, Л. П. Кожуховська, Т. І. Товкайло, Т. В. Чубань. – К. : Міленіум, 2005. – 253 с.
12. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – 201 с.

13. Фіцула М. М. Пед. вищ. шк.: Навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2006. – 116 с.
 14. Харламов И. Ф. Педагогика : Учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. / Харламов Иван Федорович – М. : Высш. шк., 1990. – 237 с.

Ruskulis L.

**LECTURE OF PRESENTATION
 OF EDUCATIONAL MATERIAL IN TRAINING OF FUTURE TEACHER
 OF UKRAINIAN LANGUAGE**

The article analyzes the concept of "form of education" in didactics and linguodidactics; determined that this definition is one of the urgent problems in didactics of higher education, there is no clear statement, because the most scientists ignore its interpretation and use familiar idea of the essence in this category. Scientists determined that the form of training is the coordinated activities of teacher and student, which is related to the number of students, time and place of study, as well as the procedure for its implementation. Didactics of higher school presented various classifications of learning in high school, which allowed us to offer a system of forms of educational activities at the university: a) classroom instruction: traditional and innovative; b) the educational and scientific and research activities; c) the independent work of students; d) practical training (teaching practice and production); d) blended learning.

The lecture is the studies, providing a systematic and logical presentation of educational material with the use of tools and techniques to enhance the cognitive activity of students, accompanied by visualization tools. However, the most acceptable in the mainstream of our study is their division into two groups: a) for the didactic objectives: introduction, content, prescriptive, survey, final; b) according to the method of presentation of educational material lectures divided into: problem, lecture-visualization, binary lecture, lecture with premeditated errors lecture with analysis of specific situations, lecture-press-conference and others. Proposed types of lectures will help, in our opinion, to choose the most effective way of presentation of educational material, diversify ways of conducting classes. This will facilitate to interest students not only attend lectures teacher, but also participate in the discussion of the crucial issues to debate, prepare your own information products. Lectures in high school play a leading role: it forms the views and opinions of students according to the listened information; introduces the latest scientific advances in the discipline; outlines solutions to problem tasks; developing critical thinking, the ability to analyze and synthesize learning material; directs independent study of specific issues of the topic.

Key words: *form of education, lecture, problem lecture, lecture-visualization, binary lecture, lecture with premeditated errors, lecture with the analysis of specific situations, lecture-press-conference.*

Стаття надійшла до редакції 18.05.2016 р.

УДК 82-6-027.21

Сазонова О.В., Яковенко М.В.

ЕПІСТОЛЯРНИЙ СТИЛЬ ПИСЬМА (ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ)

У статті схарактеризовано поняття "епістолярної літератури". Уточнено, що це – різножанрові твори художньої літератури, у яких використовується форма листа або послання, узалежнена законами художньої умовності. Визначено одиницю епістолярної літератури, тобто лист.

Також проаналізовано похідні поняття – "епістолярна критика" та "епістолографія". Епістолографія – це листування приватного характеру, що в кращих своїх зразках має історико-культурне значення, відома з дуже давніх часів, початок її можна віднести до періоду античності.

Спостережено, що в розвитку української літератури епістолярій письменників займає чільне місце, оскільки листи є джерелом не тільки біографії письменників, але вони ще можуть надати важливі відомості про культурно-історичний та політичний розвиток того чи іншого періоду.

Наводиться думка про те, що письменницькі листи цінні, насамперед, тим, що в них містяться вкраплення літературно-критичних роздумів і оцінок. Розглядається поняття епістолярної критики на прикладі листування М. Коцюбинського та М. Чернявського.

Ключові слова: епістолярна література, епістолографія, епістолярій, епістолярна критика, лист.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Сьогодні такий вид спілкування як листування майже згас, оскільки всі засоби комунікації пережили технічну революцію і стали доступними: це і телефон, і інтернет. Це призвело до занепаду навичок розвитку зв'язного мовлення. Напевно, є сенс згадати епістолярний стиль письма, оскільки ми живемо в діловому комунікативному світі.

Останні дослідження та публікації. Українську історико-літературознавчу думку стосовно епістолярної спадщини репрезентують дослідження В. Гладкого та В. Святюця. Ґрунтовнішою позначені праці Л. Вашків, В. Ткачівського та І. Заб'яки, у яких розглядається специфіка епістолярного жанру кінця ХІХ – початку ХХ ст. Значним здобутком у вивченні приватних письменницьких кореспонденцій стали праці В. Брюховецького, М. Коцюбинської, В. Кузьменка, М. Острика, Ю. Сивоконя та ін.

Мета роботи – на теоретичному рівні з'ясувати стан вивчення епістолярного стилю у вітчизняному літературознавстві, унаочнити поняття на прикладі листів українських письменників.

Виклад власне матеріалу дослідження. Відомий європейський філософ Ф. Бекон писав: "Ми повинні зберегти пам'ять про одні тільки діяння людей, а й про їх слова..." [6, с. 12]. Велику роль у збереженні доброї пам'яті про думки і почуття людей відомих і маловідомих відіграють листи.

Епістолярна література або епістола (від грец. epistole – лист) – різножанрові твори художньої літератури, в яких використовується форма листа або послання, узалежнена законами художньої умовності [5, с. 235]. Своєю розвитку епістолярна література сягнула в добу Просвітництва: з'явилися відкриті листи-памфлети, листи-визнання, листи-новели. В українській літературі письменники зверталися до епістолярної форми, що спостерігається у повістях "Музикант" і "Художник" Т. Шевченка, у романі у листах "Намилена трава" П. Загребельного тощо.

Епістолографія (грецьке epistole – лист, послання та grapho – описую) – це листування приватного характеру, що в кращих своїх зразках має історико-культурне значення [5, с. 236]. Епістолографія відома з дуже давніх часів, початок її можна віднести до періоду античності.

Лист як засіб заочного спілкування людей особливо розвинувся у 17-18 століттях. Він використовувався у різних сферах життя (політичному, приватному, офіційному тощо) і був різноманітним за своїм змістом. Поширення листування привело навіть до укладання так званих "письмовників", котрі подавали зразки листів мало не на всі випадки життя. Українська епістолографія своїми коренями сягає часів Київської Русі, в епістолярній культурі якої простежуються сліди впливу античної форми.

У зв'язку з появою полемічної літератури епістолографія в Україні набуває соціального значення. Це була епоха відкритого стилізованого листа. До нас дійшли твори І. Вишенського, в яких письменник-чернець, який жив скорботами рідного краю, у короткій формі листа виявляє масштабність мислення, свою громадянську активність, виразну суспільну позицію.

Фактично ж історія спілкування в Україні українською мовою починається з ХІХ століття. З цього часу маємо велику кількість листів культурних діячів зокрема письменників, фольклористів,

композиторів, музикантів, що відображають світогляд, естетичні й політичні погляди, життєвий досвід авторів, їхні індивідуальні риси та ставлення до адресата.

Залишаючись фактом приватного життя окремих осіб, ці листи широко висвітлюють суспільне та культурне життя всієї нації. Свідченням цього є епістолярна спадщина Т. Шевченка, П. Куліша, М. Драгоманова, Лесі Українки, І. Франка, М. Коцюбинського, В. Стефаника, О. Кобилянської, В. Гнатюка.

Одиницею епістолярної літератури можна вважати лист. В. Сметанін, ґрунтовно проаналізувавши основні погляди науковців щодо ключового в епістолографії поняття "лист", робить висновок про те, що жодна з відомих нині дефеніцій епістоли не називає її головної ознаки – специфіки архітекtonіки, структури, побудови. Тільки остання, підкреслює вчений, дозволяє надійно відокремити власне лист від інших різновидів документальних джерел або актових матеріалів. За В.Сметаніним, "лист – це письмове повідомлення автора адресату, побудоване на основі типологічної архітекtonіки певного часу" [7, с. 61].

Найчіткіше це поняття визначає дефеніція В. Кузьменка: "Лист письменника – це твір літературного та історіографічного жанру, позначений яскраво вираженою психологічною інтроспекцією та особистісним ставленням автора до дійсності й конкретного адресата, написаний з урахуванням специфіки кореспонденції певної історичної доби" [4, с. 61].

Термін "епістолярна література" також розуміють і в широкому культурологічному сенсі: 1) епістолярний масив тієї чи іншої літературної особистості; 2) обопільне листування діячів культури (відкрите чи приватне); 3) твори у формі листів тощо.

Природа листа, його поетика, жанрово-стильова своєрідність дають читачеві змогу скласти враження про духовний образ, характер та темперамент його автора. Листу, як способу комунікативного акту, властиві такі функції: інформативність, інтроспективність, практичність.

Листи також є найкращим коментарем не лише до біографії митця, й до його творчості. В. Кузьменко наголошував на поліфонічності листа особлива форма бачення світу і людини, зображувана у творі). Г. Мазоха стверджувала, що в різних листах точки зору автора, адресата або інших осіб будуть залежать від домінуючої ролі одного з учасників епістолярного діалогу: автора чи адресата [2, с. 4-5].

Безперечно, на листування впливає та доба, в яку живуть автор і адресат. Листи дають уявлення про "творчу лабораторію" письменника, можуть бути сюжетом для його творів. Письменницькі листи цінні, насамперед, тим, що в них містяться вкраплення літературно-критичних роздумів і оцінок.

Епістолярна критика – аналіз і оцінка творів літератури з погляду сучасності, вміщені в листах. Епістолярні жанри із вкрапленням літературно-критичних роздумів і оцінок мають чималі традиції – ще від часів античності. В окремі періоди історії національних літератур вони досягли значного розвитку, стаючи одним із провідних різновидів літературної критики загалом.

Форма літературно-критичних оцінок, наявна в листах письменників, різноманітна. В епістоляріях І. Франка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, О. Кобилянської та ін. письменників наявні такі групи листів: листи, в яких письменники безпосередньо висловлюють своє розуміння твору чи ставлення до автора; листи, через корі письменники переказують авторам певних творів думку власну чи чужу; листи, адресати яких діляться враженнями від прочитаного чи почутого. Своєрідною формою вияву оцінки був фіксований інтерес до творчості певного автора і прохання переслати його твори, листи з критикою чужих авторів і листи з автокритикою [5, с. 237].

Стосовно епістолярної критики у вітчизняній науці про літературу усталилася думка, що це "аналіз і оцінка творів літератури з погляду сучасності, уміщені в листах". Розглядаючи кореспонденції письменників під цим кутом зору, дослідники диференціюють листи як жанр літературної критики і приватні листи з уміщеною в них літературною критикою [1, с. 53]. До першої групи відносять, зокрема, "Писульку" П. Гулака-Артемівського до редактора "Українського вестника", "Супліку до пана іздателя" та лист до редактора "Русского вестника" Г. Квітки-Основ'яненка, "Відкритий лист до Вш. п. В. Блавацького" І. Багряного та ін. Другу групу репрезентують письменницькі листи, у котрих зафіксована творча історія відомих і малопомітних творів літератури; містяться оцінки творів художньої словесності, відбиті стосунки письменників між собою, з редакторами, видавцями та ін.

Як приклад другої групи листів можна навести листування М. Коцюбинського та М. Чернявського.

В епістолярії Миколи Чернявського і Михайла Коцюбинського ми виділяємо дві групи листів: а) приватні листи з уміщеною в них літературною критикою; б) листи як жанр літературної критики.

За змістом їх можна поділити на три групи:

1) листи, в яких письменники безпосередньо висловлюють своє розуміння твору чи ставлення до автора;

2) листи, в яких автори переказують власну чи чужу (але авторитетну) думку про певні твори;

3) листи, адресанти яких діляться враженнями від прочитаного чи почутого.

При цьому будемо враховувати, що своєрідною формою вияву оцінки є також постійний інтерес до творчості певного автора і прохання переслати його твори або критичні статті інших письменників про них.

У листах М. Чернявський не раз критично оцінював твори Михайла Михайловича, й останній прислухався до його думки. Так, про оповідання "В путях шайтана" Микола Федорович писав, що

"слабким боком його є відсутність єдності, розпад його на якихось дві частини, майже не сполучені психологічним моментом" [3, с. 46].

Коцюбинський на критику не ображався, а навпаки прислухався, брав до уваги. Уже наступне оповідання-акварель "На камені" Чернявський прочитав із захопленням і такою ж була його оцінка: "До цього часу ви нічого кращого не написали. Це є верх вашої творчості. Бажаю вам і далі йти од сили в силу й бути таким, як зараз, ясним і об'єктивним, і виявляти таку артистичну повноту і закінченість" [7, с. 498]. Хоча як прискіпливий критик Чернявський не втримався від зауважень про "деякі дрібні стилістичні неадаптованості" [7, с.498].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Таким чином, листи письменників ХІХ – початку ХХ ст.ст. цікаві для нашого покоління і як твори, що розкривають характер самого автора, особливості його творчої манери, і як форма літературно-критичних оцінок власних та чужих художніх і публіцистичних творів.

Використані джерела

1. Вознюк Г.Л. Майстерність письменницької критики // Рад. літературознавство. – 1983. – №7. – С. 53.
2. Зарицька Л.В. Жанрово-стильові особливості епістолярію Івана Франка (на матеріалі інтимного спілкування) : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 – українська література / Л.В. Зарицька. – Львів, 2011. – 19 с.
3. Коцюбинська І.М. Михайл Коцюбинський. – М., 1962. – 191 с.
4. Кузьменко В.І. Письменницька епістолярія в українському літературному процесі 20 – 50-х років ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття ступеня док. філол. наук : спец. 10.01.01 – українська література / В.І. Кузьменко. – К., 1999. – 21 с.
5. Літературознавчий словник – довідник / За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. – К.: ВЦ "Академія", 2007. – 752 с.
6. Сметанин В.М. Византийское общество XII – XV веков (по данным эпистографии). – Свердловск, 1987. – С. 12.
7. Чернявський М. Твори: У 10 томах. – Харків : Рух, 1998. – Т 2. – 596 с.

Sazonova O., Yakovenko M.

EPISTOLARY WRITING STYLE (THEORETICAL ASPECTS)

The article examines the notion of "epistolary literature". Specifies that it is multi-genre works of fiction that use form letter or message, addicted laws of artistic conventions. Defined the unit of epistolary literature – the letter. Also analyzed original concepts such as "epistolary criticism" and "epistolografiya." Epistolografiya – is the private nature of correspondence that his best specimens have historical and cultural significance, known from very ancient times, the beginning of it can be attributed to the period of antiquity.

Analyzes that the development of Ukrainian literature writers correspondence prominently because letters are not only a source of biography writers, but they can still provide important information about cultural, historical and political development of a period.

Is the view that writing letters is valuable primarily to the fact that they contain inclusions of literary-critical reflection and evaluation. Discusses the concept of epistolary criticism on the example of the correspondence of M. Kotsyubinsky and N. Cherniavsky.

Revealed that epistolography opinion in ukrainian literary criticism becomes widespread. Noticed that the ukrainian historical and literary opinion on the epistolary heritage was represented by researches of V. Svyatovets, V. Gladkogo, V. Dudko. Established that the researchers determine the consideration of private writer's letters not only in terms of their relationship with the artistic creativity, as much historical and literary sources. Noted that since the 90-ies of XX century. a priority for many epistolography studios becomes a comprehensive study of the genre. In particular, N. Nazarchuk one of the first in the ukrainian literature has analyzed letters of the late XVI – early XVII century, learned their place and significance, outlined the social and aesthetic function of correspondence of the specified era, in all its varieties. The works of L. Vaskiv, V. Tkachivskogo and I. Zabyaky focused on the specificity of the epistolary genre of the late XIX – early XX century. In general, the researchers differentiated letters as a genre of literary criticism and private letters with literary criticism fitted in them. There are groups of letters: letters in which the writers directly expressed their understanding of a work or author; the letters through which writers retell the authors of some works of the opinions of their own or someone else's; the letters, which recipients share their impressions read or heard.

Key words: epistolary literature, epistolography, epistolary, epistolary criticism, the letter.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2016 р.

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ НА ЗАНЯТТЯХ ЛІТЕРАТУРНИХ КУРСІВ ЗА ВИБОРОМ

У статті розглянуто можливості контекстного вивчення художньої літератури в школі. Обґрунтовано доцільність встановлення зв'язків між творами мистецтва різних національних культур для розвитку цілісного сприйняття учнями літературного навчального матеріалу та формування гармонійно розвиненої особистості школярів. Проблему контекстного вивчення художньої літератури висвітлено на матеріалі творчості У. Самчука та Дж. Стейнбека.

Ключові слова: профільна освіта, курси за вибором, методика літератури, контекстне вивчення літератури, творчість У. Самчука та Дж. Стейнбека.

Постановка проблеми. Концепцією літературної освіти культурологічний принцип вивчення літератури визначається одним із пріоритетних у шкільній практиці [3]. Оскільки література як мистецтво слова є важливою складовою духовної культури народу й людства в цілому, літературні твори в школі доречно розглядати в контексті загального культурного руху на певному етапі.

Контекстне вивчення художньої літератури передбачає осмислення творів у взаємозв'язках із іншими мистецькими явищами, залучення учнів до найкращих надбань вітчизняної і світової культури, історії, мистецтва, філософської думки.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Проблема контекстного вивчення літератури частково порушувалася у психолого-педагогічній та літературознавчій науці. Методологічні засади її розв'язання закладено в літературознавчих працях І. Франка, О. Білецького, Ю. Булаховської, Ю. Лотмана, Д. Наливайка, К. Шахової, присвячених порівняльному вивченню літератур. Проблему взаємозв'язків між навчальними предметами розглядали І. Лернер, Н. Менчинська, В. Онишук, З. Молдавська, В. Маранцман та інші.

У методичній науці значну увагу обґрунтуванню взаємозв'язного вивчення літератур надавали вчені XIX ст. Х. Алчевська, Б. Грінченко, С. Русова, Ю. Стоюнін та методисти XX ст. – О. Бандура, Л. Мірошніченко, Є. Пасічник, А. Градовський, Ю. Султанов, О. Куцевол, Ж. Клименко, Ю. Горідько, С. Жила, В. Гладишев, С. Сафарян, Т. Яценко та інші.

Виділення нерозв'язаних раніше аспектів загальної проблеми. У статті висвітлюється проблема контекстного вивчення художньої літератури в школі на матеріалі творчості українського письменника Уласа Самчука та американського письменника Джона Стейнбека.

Виклад основного матеріалу дослідження. В історії XX-го ст. тема Голодомору 1932-33 рр. в Україні має особливе значення. Художні твори про цю трагічну подію рятують від забуття історичне минуле, формують у молоді свідому громадянську позицію, систему духовних цінностей. Серед літературних творів, що вражають подробицями життя українців періоду насильницької колективізації, вирізняється роман У. Самчука "Марія".

Чинною навчальною програмою з української літератури для профільного навчання учнів ЗНЗ підходи до вивчення роману У. Самчука "Марія" зумовлюються його жанровою специфікою як роману-хроніки, тобто своєрідного художнього документу про життя селянської родини в Україні в умовах тоталітаризму. Зображення картин голодомору простежується на прикладі однієї сім'ї. У методичних настановах зазначається, що вчителю необхідно розвивати читацькі вміння учнів – коментувати проблематику роману, характеризувати образ головної героїні, розкривати символічний смисл, спорідненість із біблійними образами. Відзначається утвердження у творі моральних якостей українців, осуд зрадників свого роду, нації. Увага учнів концентрується на майстерності письменника у розкритті психології героїв, побудові драматичного сюжету. Вагоме значення надається характеристиці пейзажів та художніх деталей, визначенню їх ролі у творі [6].

Шкільне вивчення творчості У. Самчука передбачено в тематичному розділі "Українська література за межами України". Кращим письменникам-емігрантам вдалося зберегти національну специфіку творчості, але з об'єктивних причин у їхніх художніх творах простежується безпосередній вплив нового культурного середовища. Зауважимо, що рубрика навчальної програми "Мистецький контекст" орієнтує на розкриття спорідненості твору з романом українського письменника-емігранта В. Барки "Жовтий князь".

Зважаючи на доцільність вивчення роману У. Самчука "Марія" у широкому контексті, виправданим вважаємо звернення до роману американського письменника Дж. Стейнбека "Грона гніву" на заняттях літературних курсів за вибором у профільних класах філологічного та суспільно-гуманітарного напрямку. Ефективна організація заняття потребує 2 навчальні години, протягом яких

варто співвіднести твори з творчістю авторів, літературно-мистецькою діяльністю їхніх попередників та сучасників.

Порівняльне вивчення художніх творів різних національних літератур, установлення взаємозв'язків між ними допоможе учням ознайомитися із романом Дж. Стейнбека, збагнути цінність надбань національного мистецтва. За умов контекстного навчання вчитель не стільки навчає і виховує, скільки актуалізує, стимулює учнів до розвитку, створює умови для їхнього самовираження на основі використання емоційно-ціннісного досвіду. Таким чином виникає пріоритет суб'єктно-смыслового навчання в порівнянні з інформаційним навчанням, використання сенсопошукового діалогу, включення навчальних завдань у контекст життєвих проблем.

Навчальне заняття за романом Дж. Стейнбека "Грона гніву" доцільно провести після вивчення роману У. Самчука "Марія". Підготовка до сприйняття твору американського письменника, осмислення його ідейно-естетичного змісту передбачає повторення матеріалу зі шкільного курсу всесвітньої історії. Зауважимо, що розвиток духовної культури особистості не є ізольованим процесом, оскільки вона перебуває у найтіснішому зв'язку із суспільно-політичним та економічним розвитком. Тому на занятті необхідно презентувати огляд соціально-економічної ситуації, що склалася в США в 30-рр. XX ст., визначити суспільні, економічні та природні фактори, які мали вплив на загострення політичної ситуації – велика депресія 1929-1935 рр., спека, засуха, нищівні пилові бурі та їх наслідки – неврожай, розорення тисяч фермерів, боротьба з класовою нерівністю, банкрутства, зубожіння, міграції.

Учні повідомлять, що в 1933-1935 рр. несприятливі погодні умови панували в багатьох американських штатах. Однак, на державному рівні згубні для фермерів "чорні пилові бурі" сприймалися як позитивний економічний фактор. Так, тогочасний заступник міністра сільського господарства П. Тагуел пояснював, що з точки зору національних інтересів, посуха стала іронічним благословенням, оскільки сприяла скороченню перевиробництва зерна.

Руйнівною була й економічна політика в державі. Уряд оголосив землі, охоплені пиловими бурями, постраждалими територіями, але допомоги не було надано. "Закон про регулювання сільськогосподарського виробництва" загострив тяжке економічне становище дрібних фермерів. Великі фермери також змушені були скорочувати території посівних площ та відповідно робочі місця. Рятуючись від зубожіння родини аграріїв направлялися у "благодатну" Каліфорнію. В США розгорнулися соціальні зіткнення.

Підсумовуючи інформацію, нагадаємо, що в Україні голод 1932-1933 рр., його витоки та наслідки, стали національною трагедією. Голодомор був не випадковим явищем природного чи соціального походження, а результатом цілеспрямовано застосованого тоталітарною владою терору голодом, тобто геноцидом. Фізичне винищення штучним голодом було свідомим терористичним актом політичної системи, спрямованим проти мирних людей, проти українців як нації загалом, і, проти селян як класу зокрема. Внаслідок нищівної урядової політики зник не тільки численний прошарок заможних і незалежних від держави селян-підприємців, але й цілі покоління землеробів. Спланований голодомор призвів до зменшення населення українців на одну п'яту. Головною метою організації голоду був підрив соціальної бази опору українців проти комуністичної влади та забезпечення тотального контролю з боку держави. У результаті похитнулися соціальні основи, традиції, духовна культура та самобутність народу. Національне лихо знайшло художнє відображення в творах художнього мистецтва.

Зауважимо, що інформація історичного контексту не повинна замінити аналітичної роботи над художнім текстом, оскільки є лише допоміжним прийомом на заняттях літератури.

На наступному етапі навчального заняття домінуючим може бути метод шкільної проблемної лекції у поєднанні з елементами евристичної бесіди, повідомленнями учнів. Оскільки чинною програмою із зарубіжної літератури не передбачено вивчення творчості Дж. Стейнбека, учням необхідно надати коротку інформацію про життєвий та творчий шлях письменника. Звернення до біографічного контексту дозволяє ознайомитися з фактами життя письменника, обставинами роботи над твором. У біографії Дж. Стейнбека простежуються окремі витоки проблематики роману "Грона гніву". Розповідь про життєвий шлях митця доречно унаочнити фотоматеріалами в мультимедійній презентації.

Розглядаючи історію створення роману "Грона гніву", відзначимо, що твір написаний на основі власних життєвих вражень письменника. Журнал "Life" замовив Дж. Стейнбеку матеріал про роботу сезонних робітників, однак стаття не була опублікована. Інше інформаційне джерело твору – поїздка автора до СРСР, де у той час проходила колективізація.

Роман "Грона гніву" ("Grapes of Wrath") був опублікований у 1939 р. Твір, який займає 21-ше місце у рейтингу "100 найкращих книг усіх часів" американського журналу "Newsweek", удостоєний Пулітцерівської (1940 р.) та Нобелівської (1962 р.) премій. Однак оцінка роману не було однозначною. Роман забороняли, звинувачення автора та його твору звучали на засіданнях Конгресу США. На захист Дж. Стейнбека стала дружина президента США Елеонора Рузвельт, якій роман сподобалася, про що вона заявила публічно.

Порівнюючи історію художніх творів, зазначимо, що роман "Марія" було створено письменником української діаспори за межами його рідної країни – у Празі в 1933 р. на основі трагічних подій, з якими письменник ознайомлювався перш за все зі сторінок зарубіжної преси, а окремі факти було реконструйовано його письменницькою уявою. Відзначимо, що твір, неодноразово перевиданий у різних

країнах світу, проинятий щирим глибоким болем за Україну, на батьківщині письменника був офіційно виданий більше ніж через півстоліття.

Актуалізація опорних знань передбачає повторення теоретико-літературних знань про жанр роману та його різновиди. Розкриваючи жанровий різновид твору Дж. Стейнбека, старшокласники відмітять, що "Грона гніву" – це соціальний роман, в якому синтезовані публіцистичний та художній пласти – соціально-історичне есе, документальні свідчень та окремі новели. Фабула твору – хроніка переселення сімейства Джоудів до Каліфорнії.

Розповідь є доступною та зрозумілою, розрахованою на широке коло читачів. У романі відсутні складні колізії, повчальний авторський тон. Дж. Стейнбек звертається до ретроспективи – трагедія трьох поколінь фермерів Джоудів: засновників ферми, американських піонерів, що захопили землю в індіанців; їхніх дітей, зігнаних з насиджених місць неврожаєм, банками і трестами; їхніх онуків, що перетворилися в найманих робітників. Розірваність оповіді автор використовує для відкритого вираження думок і почуттів, для чіткого відтворення оригінальних ідей. Зображення в романі "Грона гніву" подій загальнонаціональної значущості, соціальної трагедії суспільства надають твору ознак жанру народної епопеї.

Розгляд образів головних героїв роману Дж. Стейнбека передбачає обов'язкову характеристику глави родини Джоудів – їхньої матері. Це жінка величезної волі, простонародної мудрості, чуйності, глибокої віри в людей. Вона єдина людина зі всієї родини, хто зберігає мужність та розсудливість у тяжких випробувань. Саме Ма зуміла зрозуміти головну істину: єдиний порятунок бідняків – у єдності та взаємодопомозі. Почуття письменника до матері проиняті любов'ю та повагою.

Варто нагадати учням авторську присвяту роману "Марія": "Матерям, що загинули голодною смертю на Україні в роки 1932-1933". В образі головної героїні возвеличується материнство. Марія за будь-яких обставин залишається широю у почуттях і не зраджує їх. У її нерозривному зв'язку із землею як джерелом життя автор бачить порятунок для людської душі.

Розкриваючи сутність заголовків романів, зазначимо, що в християнській та іудаїстській традиції "Грона гніву" – це Боже покарання містам Содом і Гоморра за розпусту та бездуховність. У романі це поняття набуває метафоричного змісту як грона справедливого гніву, що наливаються й дозрівають у душах людей.

Християнські традиції простежуються і в романі У. Самчука, зокрема в імені головної героїні. Встановлюючи точки дотику із романом американського письменника, необхідно звернути увагу учнів на високий стиль художнього життєписання, притаманний твору в цілому, та на традиції біблійного стилю, що звучать у заклик Гната до уцілілих від голоду односельців.

Актуалізація опорних знань зі шкільного курсу зарубіжної літератури та опрацювання філософських понять приведе до висновку про вплив на роман "Грона гніву" філософських течій ХХ ст.: трансцендентальна наддуша, емерсонівська віра в звичайну людину, її протестантська впевненість в своїх силах, уїтменівська релігія всезагальної любові та його масова демократія, реалістична філософія прагматизму, ефективності дії.

Узагальнюючи характеристику роману Дж. Стейнбека, що мав велике суспільне значення, наголосимо на його самодостатності як мистецького явища, в якому форма відповідає змісту, авторські ідеї нерозривно пов'язані з життєвим матеріалом і в своїй єдності відображають типово американську національну дійсність.

Ефективна організація шкільного контекстного вивчення літератури дозволяє розглядати загальні закономірності розвитку різних видів мистецтва в їх органічному взаємозв'язку, прослідковувати зв'язки твору мистецтва з життям, суспільним рухом епохи, аналізувати його роль у житті людей. Тому методично доцільним буде кінематографічний екскурс. Дослідницька група відзначить вплив Дж. Стейнбека на розвиток кіномистецтва. Автор був визнаним голлівудським письменником, сімнадцять творів якого екранізовано.

Після перегляду кінофрагментів варто повідомити, що "Грона гніву" було екранізовано Джоном Фордом. Цей фільм-драма став одним із світових кінематографічних шедеврів. Серед здобутків фільму, премії "Оскар" за кращу режисуру та кращу жіночу роль другого плану та 5 номінацій на цю кінопремію (1941 р.). Кіновір входить до списку 100 кращих американських фільмів за версією Американського інституту кіномистецтва. У СРСР фільм був забороненим, не зважаючи на дух співчуття до простих робітників і ненависть до капіталістів. Причину заборони можна пояснити тим, що зубожілі американські фермери на екрані мали достатньо заможний вигляд у порівнянні з радянськими колгоспниками.

Завершаючи кінематографічний екскурс, зауважимо, що студія Стівена Спілберга "Dream Works" планує повторно екранізувати роман. Із цього факту учні мають зробити висновки про актуальність роману Дж. Стейнбека в наш час та про його незаперечну високу художню вартість.

На етапі рефлексії учням варто осмислити інформацію, що в 1947 р. Дж. Стейнбек відвідав Україну. Із Києва він писав: "Чудова країна і чудове місто, але воно було так жорстоко, дико зруйноване німцями... Ми збираємо відмінний матеріал, але боюся, що газетам Херета він не сподобається. Ці українці – прекрасні приязні люди, з чудовим почуттям гумору. Я ретельно записую довгі розмови з селянами й робітниками, щоби не забути. Нам просто пощастило, що ми змогли сюди приїхати" [8].

Старшокласники вкажуть на спільні мотиви, загальнолюдську проблематику в романах американського та українського письменників, відзначать, що тема роману "Грона гніву" є глибоко

актуальною для України в аспекті як матеріальних (егоїзм і бюрократизм, трагедія міграцій, втрата коренів, краху сім'ї), так і етичних цінностей (благородство та велич людини, її прагнення до кращого життя, гуманізм, перемога життя над відчаєм та смертю).

Висновки. Отже, створення та впровадження в практику роботи вчителя-словесника науково обгрунтованої й експериментально перевіреної методики контекстного вивчення літератури в профільній школі сприяє підвищенню рівня літературної освіти старшокласників, їхньому інтелектуальному, духовному та естетичному розвитку. Зважаючи на доцільність забезпечення вивчення роману-хроніки У. Самчука "Марія" у широкому історико-літературному контексті, допускаємо можливість звернення до роману Дж. Стейнбека "Грона гніву" на заняттях літературних курсів за вибором.

Використані джерела

1. Леонова Н. Е. Семантика художественного пространства в произведениях Джона Стейнбека: дис.... канд. фил. наук : 10.01.03 / Леонова Н. Е. – М., 2004. – 181 с.
2. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1392. [Електронний ресурс] – Режим доступу. – zakon.rada.gov.ua/go/1392-2011-п.
3. Про затвердження Концепції літературної освіти: наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 26.01.11 № 58 // Директор школи. – 2011. – № 27-28. – С. 58-63.
4. Самчук У. О. Марія. Хроніка одного життя: Роман / У. О. Самчук. – К.: Укр. письменник, 2000. – 189 с.
5. Стейнбек Джон. Собрание сочинений: в 6-ти т. / Джон Стейнбек. – М.: Правда, 1989.
6. Українська література. 10–11 класи: Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям (профіль української філології). Профільний рівень / укладачі: М. Г. Жулинський, Г. Ф. Семенюк – керівники авторського колективу; Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, М. П. Бондар, О. А. Камінчук, В. І. Цимбалюк; за заг. ред. Р. В. Мовчан. – К.: Грамота, 2011. – 112 с.
7. Художня література в контексті світової культури. 10 (11) класи / укл.: Т. О. Яценко, З. О. Шевченко // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2010. – № 9. – С. 23-34.
8. Steinbeck John. "Russian Journal" / John Steinbeck. – Penguin Books, 1948. – P. 212.

Trygub I.

COMPARATIVE ANALYSIS OF LITERARY WORKS ON THE LESSONS OF ELECTIVE COURSES

The article discusses the possibility of contextual literature studying in elective courses of the school's literary lessons in sphere of profile studying. Argued that the studying of literature in the context of special courses and electives promotes individual personality of student, his intellectual and substantive, social, spiritual and civic competences. Efficiency in studying of Ukrainian and foreign literature in the context of different types of art, among which are set very close ideological and aesthetic relationships, defined the general laws of the world of art.

The author of the article substantiated the establishing links between literary art of different national cultures to develop students' holistic perception of the literary educational material and forming harmonious development of students' personality. In the context of such students' teaching there are the requirements: to show understanding of the contexts in which literary texts are written; demonstrate the understanding of the contexts of cultural and historical influences on literary text. The problem of contextual studying of literature based on material of Ukrainian writer William Samchuk and American writer James Steinbeck.

Comparative studying of literary works of various national literatures, establishing relationships and mutual influences between them will help students not only learn from the novel by John Steinbeck's "Grapes of Wrath", but also deeply understand, discover new Ukrainian literature, reflect national historical events, realize the value of heritage native art as Ukrainian spiritual space development is impossible without careful preservation and development of their culture, but with a focus on global achievements..

Key words: profile literary education, elective courses, context study of literature, creation of U. Samchuk and J. Steinbeck.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2016 р.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ ОГЛЯД

У статті актуалізовано проблему використання інформаційно-комунікаційних технологій в сучасному шкільному літературному навчанні, подано класифікацію ІКТ та охарактеризовано можливості їх застосування у процесі вивчення української літератури.

Ключові слова: загальноосвітня школа, методика навчання, українська література, тенденція, інформаційно-комунікаційні технології, мультимедійна лекція, мультимедійна презентація, слайд-шоу, віртуальна екскурсія.

Постановка проблеми. Інтенсифікація процесів культурної та інформаційної глобалізації визначає нові тенденції у розвитку сучасної вітчизняної шкільної освіти. Потужні перспективи її модернізації мають інформаційно-комунікаційні технології, інтенсивне застосування яких надає шкільному навчанню широкі можливості оптимізації, визначає нові якості його змісту та передбачає впровадження інноваційних методів і прийомів для підвищення освітніх результатів.

Ретроспективний огляд методики навчання української літератури засвідчує послідовне запровадження інформаційних технологій в загальноосвітніх навчальних закладах, що в 60-70-і рр. ХХ ст. співвідносилось із використанням технічних засобів навчання (діафільми, діапозитиви, навчальні кінофільми, звукові посібники, навчальні телепрограми), у 80-ті рр. – комп'ютерного обладнання та програмового забезпечення, нині – мультимедійного арсеналу та інформаційних джерел електронного простору глобальної мережевої освітньої діяльності. Таким чином, є підстави вказати на тенденційний характер застосування інформаційних технологій у шкільному навчанні, зокрема літературному.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковане розв'язання проблеми дослідження. Проблема використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі є об'єктом дослідження вчених-педагогів В. Бикова, М. Жалдака, Б. Житомирського, Н. Морзе, Ю. Жука, М. Лапчика, Г. Михаліна, С. Ракова, О. Співаковського, М. Шкіля, В. Шовш. У методиці навчання української літератури ця проблема конкретизується в дослідженнях Т. Бабійчук, Г. Бійчук, Л. Назаренко, О. Ісаєвої, В. Оліфіренка, Г. Токмань, В. Уліщенко, В. Шуляра.

Нині в педагогіці та предметній дидактиці актуальним є питання щодо класифікації ІКТ та визначення можливостей їх оптимального застосування у процесі вивчення української літератури.

Мета статті – розкрити теоретичний аспект проблеми використання інформаційно-комунікаційних технологій у шкільному літературному навчанні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У методиці української літератури функції застосування ІКТ визначаються розумінням їх як джерела знань або наочного посібника, генератора нових форм комунікативної активності учня-читача, в результаті яких змінюються процеси усвідомлення навчального матеріалу з літератури, як результативного засобу виконання школярами навчальних завдань та їх перевірки.

Переконливими є настанови науковців-методистів (Т. Бабійчук, Г. Бійчук, Н. Білоус, О. Ісаєва, Л. Назаренко, В. Оліфіренко, Г. Токмань, В. Уліщенко, В. Шуляр) щодо необхідності розроблення та впровадження в навчально-виховний процес спеціального програмно-методичного забезпечення щодо вивчення літератури з використанням ІКТ та відповідно важливості набуття вчителями-словесниками фахової підготовки для організації навчальної діяльності в умовах інформаційного простору.

Типологію уроків української літератури з використанням ІКТ В. Шуляр класифікує "за домінуючим методом або видом діяльності в системі літературно-мистецької освіти учнів" на адаптовано-новаційну та модифіковано-інноваційну. Перший тип передбачає такі уроки: лекції, консультації, семінар, лабораторно-практичні заняття, літературно-мистецькі проекти, контрольні-корекційні заняття та навчальні науково-дослідні роботи учнів; другий – інтернет-урок та інклюзивно-дистанційний урок [1, с. 328-329].

Г. Токмань рекомендує укладати медіатеку – збірку навчального матеріалу на електронних носіях, що варто використовувати "системно й економно, не переобтяжуючи учнів роботою з комп'ютерною технікою, а застосовуючи її як допоміжний засіб у діалозі юного читача з художньою книгою" [4, с. 290-292]. Слушною є думка методиста щодо створення банку комп'ютерних моделей для виконання різноманітних завдань: написання твору, реферату, складання хронологічної таблиці тощо. Науковець, зазначає, що в процесі аналізу художнього твору доцільно активно залучати дидактичний потенціал електронних підручників і посібників, суміжних матеріалів, алгоритмів і схем проведення розумових операцій над текстом, націлювати учнів на створення власних варіантів розвитку художніх подій,

розвивати уміння вести уявний діалог з персонажами, автором та іншими читачами, створювати авторський навчальний медійний проект.

В. Уліщенко наголошує на необхідності проведення мультимедійних презентацій навчальної інформації та широкому використанні інформаційно-комунікаційних можливостей Інтернету – мережевий діалог (через електронну пошту), мережеві змагання (комп'ютерні олімпіади, конкурси, тестування тощо), пошук необхідної навчальної інформації тощо [5].

Важливо, що вчені-методисти вважають мультимедійні засоби навчання ефективними прийомами передачі навчальної інформації за допомогою ІКТ, компонентами яких є текст, графіка, анімація, звуковий супровід тощо.

На значимості естетичного та виховного впливу кіномистецтва на школярів акцентує С. Жила, вказуючи, що "сприймання і переробка інформації, одержуваної від фільму, здійснюється на більш високому рівні психічної активності, а це сприяє глибшому і повнішому засвоєнню матеріалу" [2, с. 55].

Доцільність застосування у навчанні літератури відеозаписів на основі аматорської інсценізації (за мотивами художнього твору, про творчу лабораторію письменника) аргументовано в дослідженнях Т. Бабійчук. Однак, теза методиста щодо проведення першого ознайомлення з художнім твором "через добротне кіно" є неоднозначною, оскільки кіноверсія запобігає об'єктивному первинному враженню про літературний твір, що є одним із факторів його подальшого зацікавленого опрацювання учнями.

Н. Білоус пропонує проведення мультимедійних презентацій, кожна з яких "може містити найосновніші фрагменти, публіцистичні виступи, характеристики образів-персонажів" художніх творів тощо, вказує на технічні можливості "продемонструвати історичне тло" подій, зображених у творі, "створити віртуальну виставку із застосуванням архівних і документальних матеріалів". Такий вид навчальної діяльності забезпечує ефективність самостійної роботи учнів, "допомагає здійснювати творчий пошук, підвищує інтерес до творчості письменника" [1, с. 29].

Методичну модель формуванням літературної компетентності учнів засобами ІКТ пропонує методист Л. Назаренко.

В аспекті означеної проблеми актуальним залишається питання підготовки педагогів-словесників, здатних "... до ефективного застосування ТЗН і комп'ютерних технологій у навчально-виховному процесі" [5, с. 40], а також підвищення фахової майстерності вчителів, інформаційна культура яких включає "технічні спроможності користуватися інформаційно-комунікативними технологіями, здатність передавати світоглядне знання учням, що визначатиме найближчим часом якість освіти загалом" [1, с. 133].

Методична результативність уроку української літератури із застосуванням засобів ІКТ залежить від оптимального використання ефективних методів, прийомів, форм і засобів організації навчальної діяльності. У сучасному шкільному літературному навчанні активно практикуються мультимедійні лекції, мультимедійні презентації, слайд-шоу, віртуальні екскурсії, веб-квести (рольові комп'ютерні ігри), Інтернет-конференції (вебінари), Інтернет-дискурси, кейс-метод, комп'ютерна діагностика знань (мультимедійні літературні диктанти, тестування, плікери, фанфіки тощо), створюються мультимедійні проекти, електронні портфоліо, рекламні ролики, мікрофільми, мультфільми, відеоролики за мотивами художніх творів (буктрейлери), використовуються відео- та аудіоматеріали (відеокліпи, аудіокниги), телевізійні програми, електронні підручники, посібники, енциклопедії тощо. Важливо, що специфіка літератури як мистецтва слова визначає особливі підходи до методики використання ІКТ.

Коротко охарактеризуємо деякі з них.

Мультимедійна (електронна) лекція – це послідовна демонстрація слайдів презентації, що супроводжується поясненнями вчителя. Така лекція має певні переваги у порівнянні з традиційною, зокрема:

- чітко структурований зміст, лаконічність, композиційна цілісність презентації навчального матеріалу дозволяють акцентувати увагу учнів на основній інформації;
- розвинена гіпертекстова структура орієнтує на отримання додаткової інформації залежно від інтелектуального рівня та особистісних інтересів школярів;
- схеми, таблиці та діаграми забезпечують представлення інформаційно насиченого матеріалу в скороченому вигляді;
- застосування додаткових прийомів викладу матеріалу (звук, анімація, графіка) та його естетичне оформлення сприяють глибокому розумінню змісту лекції;
- можливість попереднього ознайомлення з її презентацією, заздалегідь надісланою вчителем на e-mail учнів із метою підготовки до обговорення проблемних запитань.

Отже, практикування мультимедійної лекції на уроках літератури робить їх цікавими і змістовними.

Мультимедійна презентація – це певна послідовність слайдів, створених у програмі Power Point, об'єднаних темою, метою та шляхами її досягнення. Слайди як автономна інформаційна структура містять різні об'єкти (текст, фото, графічні зображення, таблиці, діаграми, анімація, звук), що демонструються на моніторі комп'ютера або за допомогою проектора на екрані чи інтерактивній дошці у вигляді єдиної композиції.

Мультимедійні презентації практикуються для лекційного викладу навчального матеріалу, уроків узагальнення, систематизації, контролю знань та умінь учнів. Це ефективний засіб формування в учнів

комунікативної компетентності – здатності виступати перед аудиторією, чітко формулювати та обґрунтовувати висловлену думку, структурувати доповідь, використовувати мультимедійні засоби для інтерпретації результатів досліджень.

Одним із варіантів проведення мультимедійної презентації є *слайд-шоу* – демонстрація слайдів (фотоматеріали, ілюстрації до художнього твору, репродукції картин тощо), що може відбуватися як без коментаря вчителя, так і з відповідним текстовим чи музичним супроводом. Переваги комп'ютерної презентації виявляються в її можливостях щодо послідовності викладу матеріалу (за необхідності – зміни черговості демонстрації слайдів), утримання уваги аудиторії, ретроспективи розглянутих питань, використання мультимедійних ефектів (елементів анімації, аудіо- та відеофрагментів).

Учитель може використовувати слайди для яскравого унаочнення, ефективного розподілу часу на будь-якому етапі уроку. Наприклад, за допомогою слайдів можна подати тему, епіграф, мету, очікувані результати уроку, теми для письмових робіт, інструкції щодо виконання творчих завдань, перелік запитань для тестової перевірки знань, для роботи з підручником, індивідуальні та групові завдання, домашні завдання тощо. Окрім підготовлених слайдів на певну тематику, презентація передбачає публічний виступ, під час якого учень-доповідач повинен переконати аудиторію в достовірності результатів індивідуального чи колективного дослідження на літературну тематику, доповнювати стисло подану на слайдах інформацію, аргументовано відповідати на запитання.

Слушною є настанова В. Уліщенко про доцільність практикування презентацій у різних формах: "...реклами (з метою зацікавити, заінтригувати аудиторію ймовірною зустріччю або знайомством з героями твору, його автором, збіркою творів); звіту (з метою переконати слухачів у достовірності результатів дослідження, розкрити його обрї); характеристики (якщо йдеться про представлення власного сприйняття образу-персонажа, проблематики мистецького явища, його зв'язків з іншими творами мистецтва, імітацію художнього простору мистецького явища в іншій часовій площині тощо); узагальнення (представлення різних точок зору на окреслену автором проблему, різних підходів до інтерпретації мистецького явища, даних літературознавчого, культурологічного дослідження)" [5, с. 46].

Під час мультимедійної презентації вмотивованим є використання *динамічних таблиць*, елементи яких рухаються, змінюють розмір та колір, що концентрує увагу учнів, допомагає запам'ятати навчальний матеріал, якісно застосовувати набуті знання, розвивати асоціативне, образне мислення.

Таким чином, створення навчальних презентацій допомагає увиразнити й розширити спектр методів і прийомів опрацювання навчального матеріалу на уроці літератури, сприяє розвитку читацької, комунікативної та інформаційної компетентностей учнів, передбачає поєднання різних видів навчальної діяльності при мінімальних затратах навчального часу.

Віртуальна екскурсія – це організаційна форма навчання, що відрізняється від реальної екскурсії віртуальним відображенням існуючих об'єктів з метою створення умов для самостійного спостереження, накопичення необхідних фактів. Такий вид діяльності ефективний за умов виконання учнями навчальних завдань до сюжету конкретної віртуальної екскурсії. Об'єктами такої екскурсії можуть бути віртуальні експонати літературних музеїв, відомі історичні місця, фотогалереї, ілюстрації до творів, художньо озвучені літературні твори, критичні статті, що в цілому позитивно впливає на формування читацької та загальної культури учнів.

У процесі підготовки до віртуальної екскурсії вчителю необхідно дотримуватися певних методичних настанов: визначити мету та завдання екскурсії; чітко розробити маршрут екскурсії (визначити послідовність слайдів, акцентувати на знакових моментах, визначити факти для самостійного спостереження); узгодити тематичне наповнення екскурсії зі змістом і темою навчального матеріалу; враховувати вікові особливості сприймання учнями навчального матеріалу; забезпечити технічний аспект розробки; презентувати результати та методичні рекомендації щодо проведення віртуальної екскурсії.

Найбільш ефективними є віртуальні екскурсії під час ознайомлення з певною історично-мистецькою добою, вивченні біографії письменника, а також екскурсії "Шляхами літературних героїв". Завданням учнівського навчального проекту може бути створення літературної карти певного регіону.

Таким чином, віртуальні екскурсії вирізняються яскравою наочністю, доступністю презентованого матеріалу, сприяють розвитку спостережливості та творчої яви учнів, удосконаленню вмінь критично аналізувати навчальний матеріал; дозволяють заглибитися у творчу лабораторію письменника, формують уявлення про унікальність музейних експонатів, надають можливість повторного перегляду та спонукають до ознайомлення з оригіналом мистецького явища, передбачають застосування інтерактивних завдань для глибокого усвідомлення презентованого матеріалу.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, запровадження інформаційно-комунікаційних технологій надає уроку української літератури особистісно зорієнтованої спрямованості, пізнавальної та емоційної насиченості, активізує різні види навчальної діяльності учнів (аналіз та інтерпретація художніх творів, самостійна дослідно-пізнавальна робота, створення та взаєморецензування навчальних проектів тощо), що передбачає наявність фундаментальних знань із літератури та базових знань із інформатики, тобто комплексну реалізацію *читацької* (діалогічна взаємодія учня з художнім словом, його аналіз, виразне читання, декламування напам'ять поезій, уривків прозових творів), *інтерпретаційної* (інтерпретація твору, висловлення ставлення до прочитаного), *літературознавчої* (пізнання художньої літератури, її функціонування в суспільстві), *інформаційної* (робота з різними джерелами літературної інформації), *бібліотечно-бібліографічної* (орієнтування в

книжковому світі), *мистецької* (створення власного висловлювання на літературну тему, виявлення творчих здібностей учня) компетенцій, загалом створює умови для особистісного самовизначення в сучасному інформаційному суспільстві.

Використані джерела

1. Білоус Н. В. Застосування мультимедійних технологій під час вивчення кіноповісті О. Довженка "Україна в огні" / Наталія Білоус // Українська література в загальноосвітній школі. – 2014. – № 1. – С. 28-30.
2. Жила С. О. Кіномистецтво на уроках літератури / С. О. Жила // Українська література в загальноосвітній школі. – 2002. – № 1. – С. 55-58.
3. Наукові основи методики літератури: навч.-метод. посіб. ; за ред. Н. Й. Волошиної. – К. : Ленвіт, 2002. – 344 с.
4. Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі: підруч. / Г. Л. Токмань. – Київ : ВЦ "Академія", 2012. – 312 с.
5. Уліщенко В. В. Представлення чи ілюстрування? Презентація та її роль у діалогічному навчанні української літератури / В. Уліщенко // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2008. – № 9. – С. 46.
6. Цінько С. Роль ТЗН і комп'ютерних технологій у розвитку професійно-творчого потенціалу майбутніх учителів-словесників / С. Цінько, О. Рябцев // Українська мова і література в школі. – 2005. – № 1. – С. 40-42.
7. Шуляр В. І. Сучасний урок української літератури: монографія / В. І. Шуляр. – Миколаїв : Іліон, 2014. – 553 с.

Yatsenko T.

INFORMATIONAL AND COMMUNICATIONAL TECHNOLOGIES IN SCHOOL EDUCATION OF LITERATURE: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL REVIEW

The article actualized on the problem of using ICT in school literary studies, indicated on bias establishment and spread in the educational sphere.

There is a review of scientists' research, which revealed on methodological basis of using ICT and the implementation of some aspects of the modern educational process.

The attention accented on the importance of professional teachers' studding competence in information society.

The functions are exposed on the using of ICT on literature lessons, defined as understanding them as knowledge sources or visual aids, effective means of achieving their learning objectives and check students' knowledge and skills. It is noted that the usage of ICT in school Ukrainian literature studying promotes learning motivation and cognitive readers' activity of learning diversification, individualization of learning, intensifying individual students' work, increase the amount of training tasks performed by means of the Internet.

There is a classification of informational and communicational technologies, which mainly practiced in teaching of literary at school: multimedia lectures, multimedia presentations, slideshows, virtual tours, web quests (playing video games), online conferences (webinars), Internet discourses, case method, computer diagnostics knowledge (multimedia literary dictation, testing, plikers, fanfiction, etc.), create multimedia projects, electronic portfolio, commercials, microfilms, cartoons, movies based on literary works, used video and audio (video clips, audio books), television programs, electronic books, manuals, encyclopedias and so on. The possibilities characterized on using some of them in Ukrainian literature studding.

Key words: *secondary school, teaching methodology, Ukrainian literature, trend information and communication technologies, multimedia lectures, multimedia presentations, slideshows, virtual tour.*

Стаття надійшла до редакції 11.05.2016 р.

РОЗДІЛ 4 ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 37.091.12.011.3-051]:37.091.26-043.2

Аксюта О.Ю., Черета О.В.

ВПЛИВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ВЧИТЕЛЯ НА НАВЧАЛЬНІ ДОСЯГНЕННЯ УЧНІВ

У статті здійснено аналіз сучасних підходів науковців і практиків стосовно впливу індивідуального стилю діяльності вчителя на перебіг навчального процесу в школі, розвиток особистості школяра, рівень його навчальних досягнень. Названі можливі індивідуальні стилі діяльності вчителя, визначені психологічні компоненти гармонізації стосунків між вчителем та учнем. Значну увагу приділено особистісним характеристикам вчителя та учнів, їх емоційній сфері. Робиться висновок про важливість врахування індивідуального стилю діяльності вчителя при організації навчально-виховного процесу в сучасній загальноосвітній школі, забезпеченні високих показників у навчальній діяльності учнів.

Ключові слова: навчальна діяльність, індивідуальний стиль, досягнення учнів, особистість, гармонізація стосунків.

Постановка проблеми. Розвиток освіти в Україні обумовлює необхідність переосмислення теорії й практики навчання та виховання. У Законі України "Про освіту", "Про вищу освіту" наголошується, що діяльність учителя є основним засобом формування творчої особистості, розвитку здібностей та обдарованості юних громадян [4]. Впровадження дванадцятибальної шкали оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти є свідченням позитивних зрушень в цьому напрямі. Однією з важливих тенденцій розвитку сучасних освітніх технологій є збільшення уваги до індивідуального підходу в навчально-виховному процесі, прагнення висвітлити саме з цих позицій традиційно переважаючий пізнавально-інформаційний підхід. Формування індивідуального стилю особливо тісно пов'язане саме з навчальною діяльністю, коли вчитель взаємодіє з учнями і мусить весь час порівнювати свої можливості й досягнення учнів з певним еталоном. Тому успішність навчальної діяльності учнів у процесі формування індивідуального стилю вчителя є дуже важливою.

Мета статті полягає в узагальненні наявних в психолого-педагогічній літературі думок стосовно впливу індивідуального стилю діяльності вчителя на ефективність навчання учнів загальноосвітніх шкіл.

Аналіз останніх досліджень. Діяльність педагога, як і будь-яка інша, характеризується певним стилем. Стиль діяльності у самому широкому сенсі слова – це стійка система способів, прийомів, що проявляються в різних умовах її існування. Він зумовлюється специфікою самої діяльності, індивідуально-психологічними особливостями людини. Індивідуальний стиль – це та цінність, значущість якої надає собі індивід загалом та окремим сторонам своєї особистості, діяльності, поведінки.

Індивідуальний стиль впливає на поведінку, діяльність і розвиток особистості, її стосунки з іншими людьми. Відображаючи рівень задоволення чи незадоволення собою, створює основу для сприймання як власного, так і учнівського успіху чи неуспіху в діяльності (навчанні), досягненні мети певного рівня, тобто рівня вимог особистості. Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить про те, що окремі аспекти проблеми індивідуального стилю були предметом теоретичних досліджень у філософії, психології та педагогіці. Так, філософський аспект індивідуального стилю представлено в працях О. Устюгової, М. Щукіна [5, с. 26]; теоретико-методологічні основи проблематики індивідуального стилю розкрито в наукових розробках А. Адлера, Л. Андрюхіної, О. Асмолова, В. Григор'яна, С. Гільманова, Л. Дорфмана, І. Зязюна, Є. Ільїна, Є. Клімова, В. Кременя, О. Лібіна, В. Мерліна, Г. Неустроева, В. Посталука, В. Толочка, проблеми педагогічної взаємодії вчителя та учнів досліджувались багатьма сучасними українськими вченими-педагогами. Серед них: О. Глузман, О. Друганова, С. Золотухіна, М. Євтух, В. Курило, Н. Побірченко та інших.

Класичним для вітчизняної концепції індивідуального стилю виявився підхід, обумовлений В. Мерліним і Є. Клімовим, які говорили, що індивідуальний стиль діяльності у вузькому сенсі – це обумовлена типологічними особливостями стійка система способів, що складається у людини, яка прагне до найкращого виконання даної діяльності, індивідуально-своєрідна система психологічних засобів, до яких свідомо чи несвідомо вдається людина з метою найкращого урівноваження своєї (типологічно зумовленої) індивідуальності з предметними зовнішніми умовами діяльності. Водночас успішність діяльності виступає ознакою сформованості стилю, а неуспішність – ознакою стихійно сформованого та типологічно неадекватного стилю [7, с. 223].

Індивідуальний стиль діяльності може формуватися цілеспрямовано або стихійно, усвідомлено чи без усвідомлення передумов, щодо його формування. Стихійне формування індивідуального стилю не завжди ефективно, тому існує необхідність його формування в процесі професійної підготовки майбутнього фахівця. Стиль педагогічної діяльності, відображаючи її специфіку, включає і стиль управлінської діяльності, і стиль саморегуляції, і стиль спілкування, когнітивний стиль її суб'єкта – педагога. Система улюблених прийомів, певний склад мислення, манера спілкування, способи пред'явлення вимог – всі ці риси, нерозривно пов'язані з системою поглядів і переконань, ми і називаємо індивідуальним стилем педагогічної діяльності [7, с. 78].

Ефективний індивідуальний стиль забезпечує найбільший результат при мінімальних витратах часу і сил. Головним аргументом на користь знайдених вчителем індивідуальних способів здійснення педагогічної діяльності буде особистісний та розумовий розвиток його учнів. Саме вироблення свого стилю з урахуванням, насамперед, властивостей власної особистості, а також специфіки вимог діяльності, веде до того, що вчитель менше напружується і втомлюється.

Говорячи про індивідуальний стиль діяльності вчителя, не можна оминати і тему індивідуальних відмінностей кожної людини. Індивідуальні відмінності можуть виявлятися практично в усіх компонентах педагогічної діяльності. Становлення індивідуальних відмінностей відбувається в ході включення, інтеграції вчителя у педагогічне середовище, порівняння себе з іншими педагогами. Кожен вчитель відрізняється від інших вибором і комбінацією способів викладання, ставленням до дітей, рівнем вимог, характером помилок і труднощів та ін.

Поділяємо думку В. Кан-Каліка, який диференціював стилі таким чином:

- стиль захопленості педагога спільно з учнями творчою діяльністю є вираженням відношення вчителя до своєї справи, до своєї професії;
- стиль дружнього відношення, яке служить загальним фоном та передумовою успішності взаємодії вчителя з класом (ні в якому разі не переходячи до фамільярного). Товариськість повинна бути педагогічно доцільною, не суперечити загальній системі взаємодії педагога з дітьми;
- стиль спілкування – дистанція, яка є вираженням авторитарного стилю, який позитивно впливає на зовнішні показники дисципліни, організованість учнів, але може призвести до особистісних змін – конформізму, фрустрації, неадекватності самооцінки, завищення рівня вимог;
- стиль спілкування – залякування та загравання, що є свідченням професійної недосконалості педагога [5, с. 115].

Практика виховання й наукові дослідження дають підставу вважати, що вплив індивідуального стилю діяльності вчителя на навчальні досягнення учня не однозначний, його наслідки залежать від багатьох факторів. Постійна ситуація неуспіху, негативного оцінювання, безумовно, виступає для дитини як психологічна травма. Це, в свою чергу, викликає негативні емоційні переживання, спричиняє утворення компенсаторних механізмів, що детермінують шкільну, та часом, й соціальну дезадаптацію. Компенсаторні механізми, що кожного разу "вмикаються" в ситуації негативного оцінювання, порушують нормальний перебіг навчального процесу та призводять до відхилень в успішності навчальної діяльності учня.

Наявність впливу індивідуального стилю професійної діяльності вчителя на успішність учня відмічається багатьма дослідниками проблем навчання (Б. Ананьєв, М. Алексєєва, А. Алексюк, Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін, Г. Костюк, С. Максименко, О. Матюшкін, Н. Якіманська та

інші) [8, с. 77]. Дослідники спрямовували зусилля переважно на покращення показників наукованості дитини, сподіваючись, що їх рекомендації призведуть до швидкого й ефективного вирішення проблеми низького рівня засвоєності знань. Проте, як доводить практика шкільного навчання, в кожному класі існує певний прошарок дітей, які постійно виявляють лише початковий та середній рівень знань. Зараз таких дітей все частіше об'єднують в одному або двох класах, протиставляючи їх тим одноліткам, що успішно засвоюють програму. Отже, низька навчальна успішність і, відповідно, зменшення вимог з боку вчителів (під впливом індивідуального сприйняття кожного учня), а звідси й недостатній ступінь засвоєності шкільної програми стає вже не тимчасовою прикрістю для учня, а його постійною життєвою ситуацією.

Відповідно до теорії навчальної діяльності, оцінювання діяльності породжує потребу учня або вчителя одержати інформацію про те, відповідає чи ні якість знань і вмій учнів з предмета вимогам програми. Метою такого оцінювання є контроль успішності учнів і формування в учителів адекватного індивідуального стилю діяльності, а підсумком – оцінка, яка може виражатися знаком та інтенсивністю емоційного переживання і оцінним судженням школяра.

Інакше кажучи, процес навчання організовується згідно з індивідуально-психологічними здібностями учня, під час організації обов'язково враховується стиль діяльності, яким керується вчитель під час навчального процесу. Н. Лейтис увів поняття психологічних компонентів, під якими він розумів зв'язок між індивідуальним стилем діяльності вчителя та успішністю навчальної діяльності учнів. До таких компонентів належать: позитивне ставлення вчителя та учнів до навчання; процеси безпосереднього ознайомлення з матеріалом; презентація як процес активної переробки матеріалу, який вивчається; процес запам'ятовування і збереження отриманої й обробленої інформації [6, с. 36].

Формування повноцінної навчальної діяльності у школярів може відбуватися лише на основі адекватного індивідуального стилю діяльності вчителя.

Тому, говорячи про наявність прямого зв'язку між індивідуальним стилем вчителя та його впливом на успішність навчальної діяльності учнів слід зазначити, що треба брати до уваги такі положення: рівень засвоєння знань залежить не тільки від рівня розвитку учня, а й від індивідуального стилю вчителя, який здійснює на учня прямий вплив під час навчального процесу.

Педагогічними вважають провідними в пізнавальній діяльності учня процеси аналізу та синтезу вчителя та його стилю діяльності.

Загальне значення отриманих від учителя знань поступово набуває особистої значущості їх для учнів, пов'язаної з потребами, інтересами й переконаннями особистості. У результаті цього вплив вчительської діяльності має усе більш дієвий характер. Коли вчитель взаємодіє з учнями та має свій професійний індивідуальний стиль, то в учнів починає формуватися позитивне ставлення й інтерес до знань, саме ці знання й засвоюються більш успішно [1, с. 128].

Зазначимо, у практиці шкільного життя вчителів часто доводиться мати справу з негативними емоційними реакціями учнів на оцінки, зауваження, вимоги, труднощі у навчальній роботі. Інколи вчитель не розуміє етіології цих реакцій, а вони є показником певного неблагополуччя у сприйнятті учнем індивідуального стилю діяльності вчителя. Ці реакції можуть бути різної глибини, сили й тривалості. Реакції учнів визначаються не тільки об'єктивною справедливістю або несправедливістю дій учителя, а й внутрішніми психічними особливостями учня, пов'язаними з його самооцінкою і ставленням до себе.

Тож, щоб навчити дитину сприймати індивідуальний стиль діяльності вчителя, слід забезпечити доступність, своєчасність надходження інформації, сприятливий клімат для спілкування між учасниками педагогічного процесу. Між процесами викладання та навчання існують складні причинно-наслідкові зв'язки, які потрібно виявляти, аналізуючи конкретні ситуації процесу навчання.

Важливо зазначити, що знання закономірностей впливу індивідуального стилю вчителя на успішність навчальної діяльності учнів та їх досягнення, сприяють формуванню тісного контакту між педагогом і учнем на різних вікових етапах, дають педагогу змогу оптимізувати навчально-виховний процес. Для успішності в навчанні не абияке значення має здатність дитини до аналізу індивідуального стилю діяльності кожного вчителя [2].

Педагогічна практика показує, що деякі вчителі не завжди усвідомлюють значимість впливу індивідуального стилю своєї діяльності на успішність навчальної діяльності учнів, і це є не правильною тактикою з їх сторони. Бо школярі в першу чергу бачать у своєму вчителі – приклад для наслідування. Він є авторитетом в очах кожного учня і повинен відповідати всім вимогам, які ставить до нього шкільний навчальний процес. Кожен вчитель, що володіє індивідуальним стилем повинен адекватно оцінювати свою роботу та діяльність. Прямим показником результатів такої діяльності – є успіхи учнів у навчанні. Вчитель має розуміти, що від його ставлення до своєї роботи залежить не тільки його особистісна задоволеність, а ще й ставлення учнів до навчального процесу в цілому. Тому вчитель в першу чергу мусить зайнятися самоаналізом своєї професійної діяльності, визначити для себе основні цілі в роботі, та виробити для себе свій власний індивідуальний стиль діяльності, який принесе успішні результати в навчальній діяльності учнів.

Висновки. Таким чином, аналіз психолого-педагогічних досліджень, які присвячені психологічним проблемам успішності навчальної діяльності учнів під впливом індивідуального стилю діяльності вчителя, доводять, що на шляху до вирішення цих проблем зроблено чимало. Однак ще виникає багато питань про причини, що впливають на цей причинно-наслідковий зв'язок. Практикам (педагогам, психологам) слід здійснювати поглиблене вивчення особливостей становлення вчительського індивідуального стилю, аналізувати, які фактори допомагають йому уникати труднощів у навчальному процесі та взаємодії з учнями і забезпечують високі досягнення школярів.

Використані джерела

1. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – Вид. 2-ге. – К.: Каравела, 2007. – 400 с.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І.М. Дичківська – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
3. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України [гол. ред. В.Є. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040, [401, 989-981, 970-971] с.
4. Закон України "Про вищу освіту": чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 7 квітня 2016 року: (офіц. текст). – К.: Право, 2016. – 106 с.
5. Кан-Калик В.А. Педагогическое творчество / В.А. Кан-Калик, Н.Д. Никандров. – М.: Педагогика, 1990. – 144 с.
6. Лейтес Н.С. Возрастная одарённость школьников / Н.С. Лейтес. – М.: "Academia", 2001.
7. Педагогічна майстерність: підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; [За ред. І.А. Зязюна]. – Вид. 2-ге. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.
8. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. / О.П. Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга, Богдан, 2005. – 360 с.
9. Семиченко В.А. Психологія та педагогіка сімейного спілкування: навч. посіб. / В.А. Семиченко, В.С. Заслуженюк. – К.: Веселка, 1998. – 214 с.

Aksyuta O., Chereda O.

INFLUENCE OF INDIVIDUAL TEACHER'S STYLE ON PUPILS EDUCATIONAL ACHIEVEMENTS

The article deals with the problem of improving professional efficiency of teachers through the use of individual style. The authors believe that the individual style is the value, the significance of which the individual gives himself as a whole and to certain aspects of his personality, activity and behavior. Individual style affects the behavior, activities and personality development, his or her relations with others. Reflecting the level of satisfaction or dissatisfaction with himself, the teacher provides the basis for perception of his own and students' success or failure in activity (learning), achieving the objective of a certain level, i.e. the requirements of the individual.

Individual style of activity can be formed intentionally or spontaneously, consciously or without conscious awareness of preconditions for its formation. The spontaneous formation of individual style is not always effective, so it is necessary to form it in the process of professional training of future specialists. The style of educational activity, reflecting its specifics includes the style of management, the style of self-regulation and the style of communication, the cognitive style of its subject – a teacher. This is the system of favorite methods, mentality, style of communication, requirements presentation methods – all of these features are inextricably linked with the system of attitudes and beliefs that are called an individual style of pedagogical activity.

The article deals with the analysis of current research in Pedagogy and Psychology on the effect of individual style of the teacher on the course of the educational process at secondary school, the development of the individual student and a level of educational achievements, summarize the experience of teachers. There are presented possible for use at school styles of professional teachers, outlined possible restrictions concerning the negative effects of inefficient individual styles and identified the key psychological components of effective professional activity.

Much attention is paid to the personal characteristics of teachers and students, their emotional state, the capacity for analysis and introspection of their own activities.

There is made the conclusion about the importance, the significance of consideration of individual style of the teacher in the educational process of modern secondary school, providing high efficiency of learning activities of pupils and their high achievements.

Key words: educational activities, individual style, pupils' achievements, personality, harmonization of relations.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2016 р.

ГУРТКОВА РОБОТА – НЕВІД’ЄМНА СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНОМУ ЛІЦЕЇ

У статті розкрито значення позаурочної роботи учнів як важливого компоненту навчально-виховного процесу в професійних ліцеях. Зазначено, що однією з ефективних організаційних форм позаурочної роботи є гурток. Гурткові заняття забезпечують не лише вагомий підвищення теоретичної та практичної підготовки вихованців, а й створюють сприятливі умови для досягнення ними високого рівня знань, умінь і навичок.

Проаналізовано особливості організації та проведення гуртка "Я – учасник дорожнього руху", що розрахований на учнів сучасного ліцею (на прикладі Сосницького професійного аграрного ліцею) і має на меті донести учням важливість знань правил дорожнього руху та медичної підготовки в умовах сучасного життя. Також даний гурток є першою сходинкою в підготовці учнів до майбутнього навчання в автошколах для отримання посвідчення водія. Розроблено пояснювальну записку і тематичний план гуртка.

Ключові слова: гурток, позаурочна робота, професійний ліцей, правила дорожнього руху, долікарська допомога, учасник дорожнього руху.

Від якості, глибини та обсягу знань, якими оволодіває молоде покоління, значною мірою залежить прогрес суспільства. Тому на сучасному етапі модернізації системи освіти України невідкладним завданням сучасного ліцею є створення необхідних умов для творчого, інтелектуального, духовного й фізичного розвитку учнів у навчальній і позаурочній діяльності. При цьому важливого значення набуває позаурочна робота, що дає змогу учням здобути поглиблені знання, задовольнити свої запити й інтереси, розвивати здібності й таланти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми удосконалення навчально-виховного процесу в професійно-технічних навчальних закладах знайшли своє відображення у роботах таких науковців: Л. Волович, В. Боярчук, О. Дубинчук, М. Думченко, А. Кирсанов, В. Паламарчук, В. Скакун, Г. Цибульська та інших. Формування професійних знань учнів ПТНЗ у процесі позаурочної роботи вивчали С. Батишев, Р. Гуревич, Н. Ничкало, І. Петрова та інші.

Мета статті: проаналізувати особливості організації та проведення гуртка "Я – учасник дорожнього руху" для учнів професійного аграрного ліцею, розробити тематичний план гуртка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Л. Канішевська визначає позаурочну діяльність як систему організованих і цілеспрямованих занять, які проводяться в позаурочний час для розширення й поглиблення знань, умінь і навичок, розвитку самостійності, індивідуальних здібностей і нахилів учнів, а також задоволення їхніх інтересів і забезпечення корисного відпочинку [1].

Позаурочна робота – надзвичайно важливий компонент навчального процесу, що відбувається за взаємодії розуму, волі, емоцій учнів і вимагає чіткої організації.

Навчальна і позаурочна робота мають однакову мету, але позаурочна робота з учнями професійного ліцею має певні особливості. Перш за все позаурочна робота організовується на основі добровільної участі в ній учнів. Залежно від інтересів і уподобань учні записуються в гуртки, секції, товариства тощо. За власним бажанням беруть участь у масових, групових чи індивідуальних формах роботи або окремих заходах. В умовах добре продуманої й організованої позаурочної роботи є можливість залучити до неї всіх без винятку учнів.

Другою особливістю позаурочної роботи є те, що зміст цієї роботи не пов'язаний і не обмежений рамками обов'язкової та єдиної для всіх навчальних закладів програми, а залежить від бажань, певних запитів самих учасників, а також від конкретних умов, що склалися в професійному навчальному закладі, зокрема, наявності спеціалістів, особливостей матеріальної бази тощо. Для проведення такої роботи в кожному навчальному закладі складаються певні програми і рекомендації, але вони повинні мати лише рекомендаційний характер та бути певними орієнтирами в роботі. На основі таких програм керівники складають плани роботи на семестр або навчальний рік.

Однією з ефективних організаційних форм позаурочної роботи є гурток. Добре спланована гурткова робота аж ніяк не перевантажує учнів. Навпаки, вона значно полегшує сприйняття та засвоєння матеріалу на уроках, допомагає учням працювати за покликанням. У процесі гурткової роботи педагог має змогу глибше пізнати особистість кожного вихованця, допомогти йому самовизначитись. Гурткова робота нерозривно зв'язана з навчально-виховним процесом, що здійснюється на уроках і ґрунтується на знаннях і навичках, набутих учнями на заняттях. Характерною особливістю гурткової роботи є те, що

вона не регламентується обов'язковими програмами, а це надає їй гнучкості і дозволяє краще враховувати прагнення кожної дитини.

Цінність гурткової роботи полягає в тому, що вона, в деякій мірі, вирішує проблему організації вільного часу учнів, задовольняє їх різноманітні інтереси, активізує пізнавальну діяльність учнів, тощо. Активізуючи пізнавальну діяльність учнів, вона в той же час створює умови для практичного застосування одержаних ними знань.

Головною метою позаурочної гурткової роботи в сучасному ліцеї є: створення умов для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку дітей та учнівської молоді у вільний від навчання час, підготовка до майбутнього життя в умовах переходу до ринкової економіки, задоволення їх освітніх потреб. За правильної постановки гурткової роботи значно зростає пізнавальна пошукова і творча активність учнів, вищим стає рівень їхнього психолого-педагогічного розвитку та вихованості.

У гуртковій роботі, учні проявляють себе з іншого боку, вони більш активно включаються в роботу, пропонують нові, творчі підходи до вирішення проблем різного характеру, і найголовніше, вони задають цікаві та водночас складні запитання, що не є характерним для звичайного процесу навчання.

Представлене нами планування гуртка "Я – учасник дорожнього руху" є необхідною умовою підготовки учнів із теоретичних та практичних аспектів правил дорожнього руху та медичної підготовки у позаурочній роботі.

Актуальність даного гуртка викликана тим, що ситуація на автошляхах України протягом останнього десятиріччя істотно змінилась і продовжує інтенсивно змінюватись. Дороги і вулиці міст, сіл наповнюються потужними автомобілями, які мають добру маневреність, швидкий розгін і різке гальмування. Нерегульованість багатьох питань у сфері законодавства призвела до зниження дисципліни учасників руху, збільшення кількості дорожньо-транспортних пригод та травматизму на дорогах.

Дана програма розрахована на учнів сучасного ліцею (на прикладі Сосницького професійного аграрного ліцею) і має на меті донести учням важливість знань правил дорожнього руху та медичної підготовки в умовах сучасного життя. Також даний гурток є першою сходиною в підготовці учнів до майбутнього навчання в автошколах для отримання посвідчення водія.

Цей курс дає змогу відкрити учню в собі нові можливості та певний потенціал для успішного виконання своїх обов'язків як учасника дорожнього руху.

Найважливіше завдання гуртка "Я – учасник дорожнього руху" – сформувати вміння дотримуватись правил дорожнього руху та виховати культуру особистої безпеки.

На заняттях гуртка учні зможуть опанувати знання з правил дорожнього руху та першої медичної допомоги. Практичні роботи дадуть змогу краще засвоїти та закріпити знання з різних тем. З метою більш ефективного і зрозумілого викладу матеріалу доцільно використовувати макети, зображення, креслення перехресть міста чи населеного пункту в якому безпосередньо розташований навчальний заклад. У процесі вивчення питань про першу медичну допомогу гуртківці матимуть змогу поглибити свої знання отримані в шкільному курсі біології та анатомії людини. Курс гуртка містить теми, які розвивають інтерес у учнів до занять, самостійної роботи, пробуджують почуття відповідальності та гуманності.

Мета даного гуртка: формування компетентності особистості при вивченні теоретичної, практичної частини правил дорожнього руху та використання їх в умовах дорожнього руху.

Основні завдання гуртка:

- засвоєння учнями знань з правил дорожнього руху;
- формування практичних навичок надання першої долікарської допомоги потерпілим;
- виховання поваги, толерантного ставлення до учасників дорожнього руху та працівників поліції;
- виховання культури поведінки та дорожнього етикету в умовах дорожнього руху;
- виховання бережливого ставлення до навколишнього середовища;
- формування особистісного та соціально-значимого досвіду безпечної поведінки на дорогах;
- розвиток умінь орієнтуватися у дорожньо-транспортних ситуаціях.

По закінченню навчання учні повинні знати:

- свої права та обов'язки як учасника дорожнього руху;
- правила переходу вулиць на регульованих пішохідних переходах, безпечні місця переходу дороги у своєму селищі, місті;
- правила користування громадським транспортом, очікування громадського транспорту, посадки та висадки пасажирів;
- правила поведінки у салоні транспортного засобу, під час зупинки громадського транспорту;
- порядок сигналів світлофора та регулювальника, їх значення;
- порядок дій при дорожньо-транспортних пригодах;
- основи домедичної допомоги;
- правові норми взаємодії учасників дорожнього руху.

Учні повинні вміти:

- орієнтуватися на дорозі та різних її частинах під час руху;
- правильно оцінювати ситуацію та прогнозувати її розвиток;
- розпізнавати дорожні знаки, попереджувальні пристрої, написи та позначення;
- керуватися дорожньою розміткою, сигналами світлофора та регулювальника;

– надавати першу медичну допомогу потерпілим у дорожньо-транспортних пригодах.

Матеріально-технічне забезпечення: наочні посібники, роздатковий матеріал, макети перехресть, електрифіковані стенди світлофорів, плакати, діафільми, кінофільми, комп'ютерна техніка, програмне забезпечення.

Комплектація гуртка: до гуртка приймаються учні I курсу, які не мають медичних протипоказань. Кількісний склад групи – 15 осіб. Набір в гурток проводиться на початку навчального року.

Гурток розрахований на 1 рік навчання – 72 години, з них 36 теоретичних та 36 практичних занять. Загальна кількість годин на тиждень – 2.

Заняття в гуртку є підготовчим етапом для вивчення повного курсу ПДР (II курс відповідно до навчального плану) учнями, які навчаються за спеціальністю "Тракторист-машиніст сільськогосподарського виробництва; слюсар з ремонту с/г машин та устаткування, водій автотранспортних засобів категорії "С".

А для учнів спеціальності "Кухар, кондитер" – це підготовчий етап до навчання на курсах підготовки водіїв категорії "А", "А₁". У 16 років, тобто на II курсі, учні зможуть отримати посвідчення водія вищевказаних категорій, пройшовши підготовчі курси.

Отже, запропоновані заняття дадуть можливість сформувати в гуртківців базу знань, яку вони зможуть використовувати не тільки в повсякденному житті щодо забезпечення безпеки себе та оточуючих на дорозі, а і у вивченні повного курсу ПДР безпосередньо під час навчання в ліцеї, або на курсах підготовки водіїв, що в значній мірі полегшить вивчення і збільшить кількість вільного часу.

Форми контролю. Після закінчення циклу занять за кожною темою проводиться контроль, аналіз та корекція знань гуртківців. По завершенні роботи гуртка учні складають іспити з правил дорожнього руху та медичної підготовки.

При роботі гуртка доцільно використовувати наступні методи навчання: лекція, розповідь, пояснення, бесіда, демонстрування та ілюстрування, практична робота. Під час занять також використовуються дидактичні ігри: настільно-друковані, словесні, ігри-подорожі, сюжетно-рольові ігри, ігри-змагання тощо.

Пропонуємо на розгляд тематичний план гуртка "Я – учасник дорожнього руху" для учнів Сосницького професійного аграрного ліцею.

Таблиця 1

Навчально-тематичний план гуртка "Я – учасник дорожнього руху"

	Кількість годин		
	усього	теоретичних	практичних
Розділ 1. Вступ.	2	2	-
Розділ 2. Правила дорожнього руху.	55	23	32
Тема 2.1. Загальні положення. Основні поняття та терміни. Обов'язки та права учасників дорожнього руху.	5	3	2
Тема 2.2. Дорожні знаки.	6	2	4
Тема 2.3. Дорожня розмітка і дорожнє обладнання.	5	2	3
Тема 2.4. Регулювання дорожнього руху.	5	2	3
Тема 2.5. Порядок руху, зупинки та стоянки транспортних засобів.	6	2	4
Тема 2.6. Проїзд перехресть.	5	2	3
Тема 2.7. Проїзд пішохідних переходів, зупинок транспортних засобів загального користування та залізничних переїздів.	5	2	3
Тема 2.8. Особливі умови руху.	5	2	3
Тема 2.9. Перевезення людей та вантажів.	4	2	2
Тема 2.10. Вимоги до технічного стану та обладнання транспортних засобів.	5	2	3
Тема 2.11. Номерні, розпізнавальні знаки, попереджувальні пристрої, написи та позначення.	4	2	2
Розділ 3. Медичне забезпечення безпеки дорожнього руху.	13	9	4
Тема 3.1. Основи анатомії та фізіології людини.	2	2	-
Тема 3.2. Склад автомобільної аптечки.	1	1	-
Тема 3.3. Стан небезпечний для життя.	2	2	-
Тема 3.4. Перша допомога при травмах.	3	1	2
Тема 3.5. Послідовність дій при наданні першої допомоги потерпілим у ДТП.	3	1	2
Тема 3.6. Алкоголь, наркотики та їх шкідливий вплив на учасників дорожнього руху.	2	2	-
Розділ 4. Підсумкове заняття.	2	2	-
Разом	72	36	36

Висновки. Отже, позаурочна робота в сучасному ліцеї є одним із засобів всебічного розвитку особистості учня і сприяє не тільки задоволенню інтересів і запитів учнівської молоді, а й розвитку її творчого потенціалу, нахилів і здібностей у різних сферах діяльності та спілкування.

Гурткові заняття забезпечують не лише вагоме підвищення теоретичної та практичної підготовки вихованців, а й створюють сприятливі умови для досягнення ними високого рівня знань, умінь і навичок.

Використанні джерела:

1. Базильчук Л.В. Організація позакласної роботи в школі як педагогічна проблема / Л.В. Базильчук // Методи і засоби забезпечення інноваційності едукативного процесу в закладах освіти: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Черкаси, 24–25 квітня 2008 р. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – С. 4–6.
2. Гармаш С.А. Включення старшокласників у позакласну виховну роботу з метою їх самореалізації / С.А. Гармаш // Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр. – Слов'янськ: Видавничий центр СДП, 2004. – Вип. 12. – С. 284–287.
3. Закон України Про професійно-технічну освіту [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/103/98-вр>
4. Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) світи [Електронний ресурс] / Навчальні матеріали онлайн. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1417012055041/pedagogika/kontseptsiya_rozvitku_profesiyno-tehnichnoyi_profesiynoi_osviti_ukrayini_shlyahi_vdoskonalennya
5. Носовець Н.М. Гурток як форма організації позаурочної роботи учнів професійно-технічних закладів / Н.М. Носовець, О.В. Кудлай // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Випуск 124. Серія: Педагогічні науки. – Чернігів: ЧНПУ, 2015. – С. 174-177
6. Положення про організацію навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах : наказ Міністерства освіти і науки України № 419 від 30.05.2006 // Інформ. зб. МОН України. – 2006. – №28. – С. 16 – 32.
7. Фіцула М.М. Педагогіка: [навч. посібн.] / М.М. Фіцула. – К.: Акадкмвидав, 2006. – 560 с.

Andriyenko A., Nosovets N.

CIRCLE WORK IS AN INTEGRAL PART OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE MODERN LYCEUM

In the article it is disclosed the importance of extracurricular work of students as an important component of the educational process in vocational high schools. Extracurricular educational work is a purposeful work which is carried out during afterschool hours and aimed at broadening and deepening of the knowledge, skills and abilities of students to develop their individual abilities and inclinations, scientific outlook, to meet the interests and provide organized entertainment. It is emphasized the fact that this work is based on the interests and desires of students, their level of development and is based on initiative, voluntary activity and will of students. It is noted that one of the most effective organizational forms of extracurricular work is a circle. Circle classes do not only provide significant improvement of theoretical and practical training of students, but also create favorable conditions for the achievement of a high level of knowledge and skills.

It was analyzed the features of the organization and holding of the group "I am the member of the traffic", which is designed for modern students of the lyceum (for example Sosnitsky professional agrarian lyceum) and aims to convey to students the importance of knowledge of traffic rules and medical training in modern life. Also, this circle is the first step in preparing students for future learning in driving schools to obtain a driving license. The aim of the circle is to develop individual competence in the study of theoretical, practical part of traffic rules and using them in traffic.

It is developed an explanatory note and a themed plan of the circle. The most important task of the circle "I am the member of the traffic" is to form the ability to keep to general traffic rules and raise the culture of personal safety. During training, the students learn the practical skills to provide first aid to victims; the lessons are aimed at forming culture of behavior and road etiquette in traffic, the development of skills to navigate in traffic situations. The course of the circle contains topics that develop interest in students to lessons, independent work, evoke a sense of responsibility and humanity.

Key words: circle, extracurricular work, vocational lyceum, traffic rules, first aid, member of traffic.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2016 р.

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ВПЛИВУ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ СПРЯМОВАНИХ НА РОЗВИТОК ПСИХОМОТОРНИХ ЯКОСТЕЙ У ШКОЛЯРІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Актуальною проблемою сучасної педагогічної науки є пошук нових підходів до організації навчально-виховного процесу в школі, спрямованих на гуманізацію освіти, що забезпечить створення оптимальних умов для духовного зростання особистості, повноцінної реалізації психофізичних, психомоторних можливостей, збереження та зміцнення здоров'я. Саме тому наша розроблена методика була направлена на підвищення мотиваційного рівня учнів та розвитку психомоторних якостей в учнів молодших класів, адже саме в цьому віці закладається фундамент вмінь та навичок.

Ключові слова: навчально-виховний процес, психомоторні якості, учні молодших класів.

Постановка проблеми. Однією з важливих задач для педагогічної науки є осмислення необхідності нової якості, організаційно-структурної побудови системи фізичної культури, створення інноваційних педагогічних технологій, адекватних вимог часу, що відповідає сучасній концепції освіти, метою якого стає сама людина, її здоров'я, здібності, інтереси і потреби.

На сучасному етапі розвитку суспільства одним із пріоритетних напрямків в галузі освіти є створення максимально сприятливих умов для всебічного гармонійного розвитку дитини з урахуванням її індивідуальних морфофункціональних, фізичних, психічних особливостей.

І.М. Сеченов [7, с. 23-28] висловив гіпотезу (яку тепер підтверджено експериментально і яка є основою теорії психічної регуляції рухів), що в рухах дітей містяться елементи думки.

Діючи, людина пізнає світ, а пізнаючи його – теж діє. Психомоторика обслуговує механізми емоцій, почуттів, думок, образів, рухів, пам'яті. Психомоторика – це і механізм, і система, і функція. Вони, зливаючись у цілісність, утворюють функціональний орган. Це дійовий орган людини, а не тіла. Отже, психомоторика є знаряддям людини, завдяки якому вона має практичну можливість втручатися в довкілля, змінювати його створюючи нові предмети і явища власними силами [2, с. 968].

На нашу думку покращення рівня розвитку психомоторних якостей можливе за допомогою засобів художньої гімнастики. Різноманіття фізичних вправ і методів їх застосування, що становлять зміст художньої гімнастики, дозволяє цілеспрямовано впливати на розвиток всіх основних функцій організму відповідно до рухових можливостей людини. Тому художня гімнастика є одним з найбільш дієвих засобів гармонійного фізичного розвитку та психомоторних якостей безпосередньо.

Аналіз останніх досліджень. У різних роботах в яких розглядаються рухові можливості людини, зокрема – психомоторні якості, є неоднозначність використання термінів. Наприклад в науковій літературі з фізичної культури можна знайти кілька термінологічних понять, які характеризують особливості рухової діяльності: "фізичні якості", "рухові якості", або у Н.А. Бернштейна – "психофізичні якості" [1, с. 32-36].

Використання терміну "психомоторні якості" (здібності) виправдано в тих випадках, коли автор хоче підкреслити, що їм вивчається не тільки фізіологічна сторона рухових здібностей, але і нейропсихологічні механізми їх прояву: вольове зусилля, процеси переробки інформації сенсорно-моторних реакцій і т.д. [4, с. 22-23].

На думку Є.П. Ільїна [3, с. 125], відмінностей між поняттями "фізичні якості", "рухові якості", "психомоторні якості", "психофізичні якості" немає, і вони описують одне й те саме явище з різних точок зору. Також вчений проводить межу між поняттями якості та здібності. Здібності є вродженими, руховими можливостями, а якості – можливості, обумовлені вродженим та набутиим. Отже, опираючись на положення Є.П. Ільїна, термін "психомоторні якості", вчений розглядає як інтегральну характеристику рухових можливостей людини, що обумовлені її анатомо-морфологічними, фізіологічними та психологічними особливостями.

Ефективність психомоторної діяльності визначається функціональним станом моторної системи та нейродинамічних функцій. Нейродинамічні функції характеризуються швидкістю протікання, швидкістю виникнення і концентрації після первинної фази іррадіації, а також зникненням нервового збудження після припинення дії подразника. По суті, нейродинамічні функції визначають ефективність вироблення умовних рефлексів психомоторної діяльності людини.

Моторна програма психомоторної діяльності багато в чому визначає її структуру. Як компоненти психомоторної діяльності представлені моторний і сенсорний. На основі взаємодії моторного і сенсорного компонентів визначається результат психомоторної діяльності.

Питання використання засобів художньої гімнастики в процесі фізичного виховання учнів допоміжної школи досліджувала О.В. Шевченко (2001). Можливості художньої гімнастики у формуванні правильної постави та покращенні фізичної підготовленості дітей молодшого шкільного віку вивчали Л.О. Новикова (2004) та С.Г. Лемешева (2000) [5, с. 136-139]. Проблему використання художньої гімнастики як засобу фізичного виховання студенток розглядала Л.І. Лубишева [6, с. 240]. Проте питання уведення засобів художньої гімнастики до сучасних навчальних програм з фізичної культури для учнів молодших класів розроблені ще недостатньо.

Мета статті – визначити ефективність розробленої методики направленої на розвиток психомоторних якостей в учнів молодших класів на уроках з фізичної культури

Виклад основного матеріалу. Для аналізу та оцінки впливу розробленої нами методики направленої на розвиток психомоторних якостей дітей молодших класів на уроках з фізичної культури був організований і проведений педагогічний експеримент, в якому брали участь учні 1-4 класів, які були поділені на дві групи – контрольну та експериментальну. Проведене до початку експерименту тестування не виявило достовірних відмінностей між учасниками цих груп за показниками, які вивчалися. Контрольна група займалася за стандартною шкільною програмою, експериментальна група – займалася за розробленою нами методикою.

Результати контрольного тестування, проведеного до педагогічної дії і після її закінчення, дозволили виявити достовірне збільшення при $p < 0,05$ більшості показників рівня розвитку психомоторних якостей.

В суть поняття психомоторні якості, ми вклали координаційні здібності, так як вони являються сенситивним періодом для молодших школярів, та сенсомоторний компонент – сприйняття та переробку зорової інформації. Тому і тести для оцінювання як в констатувальному, так і в формуальному експерименті були направлені на визначення рівня та приросту саме цих здібностей.

Приріст показників у формуальному експерименті в учнів молодших класів по всім параметрам. Однак експериментальна група характеризується високим рівнем приросту. Так для оцінювання здібності до збереження рівноваги ми використовували методику Ромберга, утримання статичної пози, стоячи одна нога перед другою на одній лінії, очі закриті, руки витягнуті вперед. У результаті тестування приріст в контрольній групі становив 10%, в експериментальній 14%.

Для визначення приросту рухової пам'яті ми використовували складні за координацією вправи. Так в процесі контролю здібності у формуальному експерименті в контрольній групі приріст становить 0,8%, в експериментальній 4%, такий незначний приріст порівняно із контрольною групою ми спостерігаємо у зв'язку з тим, що початковий рівень рухової пам'яті в учнів знаходився на середньому рівні.

Відчуття ритму оцінювалось за допомогою тесту на сплескування в долоні в заданому ритмі. В ході формуального експерименту в учнів контрольної групи приріст становить 6%, в експериментальній групі приріст показника 16%. Отримані результати свідчать про ефективність методики та засобів направлених на підвищення рівня здібності до відчуття ритму учнями.

Для визначення відчуття часу використовувався біг на місці за 5 с та в подальшому його самостійне відтворення без підрахунку секундоміра. У контрольній групі приріст становить 4,5%, в експериментальній групі 23,5%. По цим показникам ми спостерігаємо значний приріст здібності до відчуття часу.

Просторово-часова та динамічна чутливість визначалась за допомогою тесту біг зигзагами типу "Конверт". В ході експерименту в контрольній групі приріст становить 4%, в експериментальній 16%. Ми спостерігаємо значне покращення показників. На початку експерименту в учнів 1 класу рівень просторово-часової та динамічної чутливості знаходився на рівні нижче середнього. З результатів формуального експерименту ми можемо говорити про те, що незважаючи на те, що учні першого класу ще по своїм віковим можливостям не здатні виконувати вправи на високому рівні, однак якщо цілеспрямовано впливати на розвиток здібності ми спостерігаємо значне покращення їх рівня розвитку.

У результаті тестування сенсомоторних компонентів учнів, а саме сприйняття та переробка зорової інформації ми отримали наступні результати: приріст простої зорової реакції латентного періоду часу реакції в контрольній групі становить 0,1%, в експериментальній групі 7,6%. Приріст показника помилки, який говорить нам про психоемоційний стан учнів становить в контрольній групі 0,1%, в експериментальній 23,4%. Комп'ютерний тест на реакцію вибору показав приріст в контрольній групі 1,1%, в експериментальній 5,3%. Показник помилки реакції вибору становить приріст в контрольній групі 7,8%, в експериментальній 31,3%. З отриманих результатів ми спостерігаємо найбільший приріст в експериментальній групі здібності до сприйняття та переробки інформації. Такий результат ми отримали за допомогою вправ та засобів, які несли в собі за ціль не тільки розвивати ту, чи іншу здібність, але й були направлені на зацікавленість і мотиваційну сферу учнів. Вправи під музичний супровід, вправи з предметами та без предметів з елементами художньої гімнастики, різноманітні естафети підвищили насамперед психоемоційний стан учнів, що сприяє підвищенню й інших здібностей учнів.

Різницю приросту показників між контрольною та експериментальною групою ми можемо побачити з рис. 1

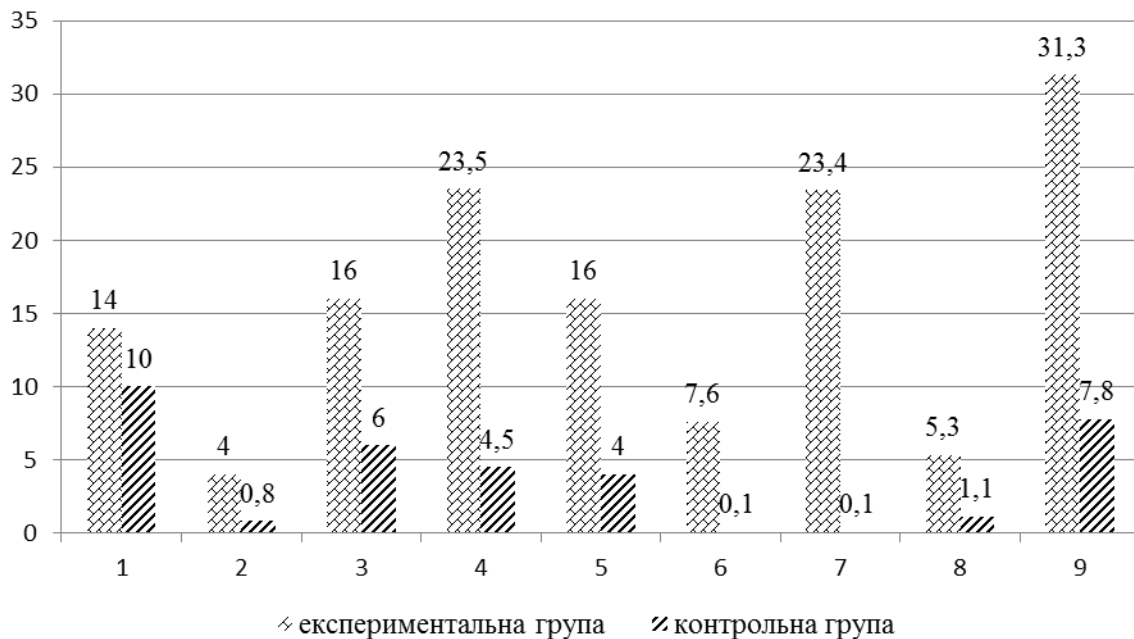

Рис. 1. Зміни показників психомоторних якостей у досліджуваних учнів перших класів на формуальному етапі експерименту

1 – Здібність до збереження рівноваги; 2 – визначення рухової пам'яті; 3 – відчуття ритму; 4 – відчуття часу; 5 – просторово-часова та динамічна чутливість; 6 – ПЗМР латентний час; 7 – ПЗМР помилки; 8 – РВ 1-3 латентний період часу; 9 – РВ1-3 – помилки.

В учнів 2 класів найбільший приріст показників ми спостерігаємо по показникам здібності до збереження рівноваги в контрольній групі 4%, в експериментальній 14%, відчуття ритму в контрольній групі 4%, в експериментальній приріст становить 20%, здібність до відчуття часу в контрольній групі 6%, в експериментальній приріст становить 15,9%. Найбільший приріст показників становить в здібності до просторово-часової та динамічної чутливості приріст в контрольній групі зовсім не відбувся, в експериментальній групі, яка займалась за запропонованою нами методикою приріст відбувся на 16%. Також суттєве збільшення рівня розвитку ми спостерігаємо в здатності до простої зорової реакції. В учнів 2 класів збільшення показників психомоторних якостей ми спостерігаємо по кожній здібності, що свідчить про ефективність нашої методики (рис. 2).

По результатам формуального експерименту учнів третіх класів приріст здібності до збереження рівноваги в контрольній групі становить 4%, в експериментальній групі спостерігається значне покращення даних порівняно з контрольною групою 12%. Результати визначення рухової пам'яті становить в контрольній групі 2,1%, в експериментальній 5,4%. Таке незначне покращення результатів пов'язано з тим, що вихідний рівень здібності знаходився на середньому рівні розвитку. Приріст здібності до відчуття ритму в контрольній групі становить 6%, в експериментальній 16%. В нашій методиці ми використовували комплекс вправ під музичний супровід, з ціллю покращення рівня розвитку відчуття ритму. Як ми бачимо з результатів нашого дослідження даний засіб позитивно впливає на розвиток здібності до відчуття ритму та на розвиток психомоторних якостей загалом. Результати здібності до відчуття часу в контрольній групі становить 4,1%, в експериментальній групі 23,1%. По цих даних ми теж можемо говорити про значний приріст показників здібності до відчуття часу. Просторо – часова та динамічна чутливість в учнів третіх класів визначилась наступним чином, в контрольній групі приріст відбувся на 4%, в експериментальній на 16%. В учнів третіх класів ми спостерігаємо значний приріст всіх компонентів координаційних здібностей. Це дає нам змогу говорити про те, що методика, яка була направлена на розвиток кожної координаційної здібності приводить до ефективного та позитивного результату.

В результаті оцінювання показників сприйняття та переробки зорової інформації ми отримали наступні дані простої зорової реакції латентного періоду часу в контрольній групі приріст становить 0,9 %, в експериментальній 5,1%.

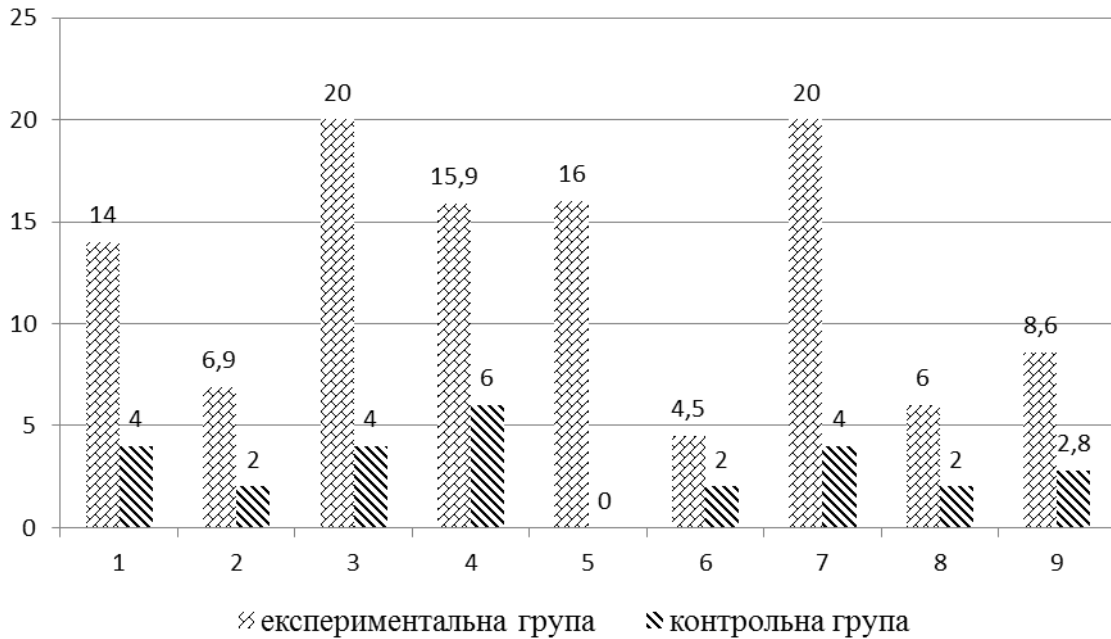

Рис. 2 Зміни показників психомоторних якостей у досліджуваних учнів других класів на формувальному етапі експерименту

1 – Здібність до збереження рівноваги; 2 – визначення рухової пам'яті; 3 – відчуття ритму; 4 – відчуття часу; 5 – просторово-часова та динамічна чутливість; 6 – ПЗМР латентний час; 7 – ПЗМР помилки; 8 – РВ 1-3 латентний період часу; 9 – РВ1-3- помилки.

Ми спостерігаємо не значний приріст показників у зв'язку з тим, що вихідні дані знаходились на середньому рівні розвитку. При оцінюванні показника помилки простої зорової реакції в контрольній групі ми отримали приріст 5,8%, в експериментальній 19,2%. По результатам тестування ми бачимо значне підвищення рівня психоемоційного стану учнів, їх врівноваженості та зосередженості. Тест на визначення рівня реакції вибору латентного періоду часу в контрольній групі 1,3%, в експериментальній 5,6%. Результати приросту реакції вибору помилок становлять в контрольній групі 5%, в експериментальній 19,1%. Тут ми спостерігаємо таку ж тенденцію, що і в тестуванні простої зорової реакції, приріст показників значно збільшується, що говорить нам про позитивний вплив застосованої методики. Невеликий приріст спостерігається в результатах латентного періоду часу. Це говорить нам про те, що за рахунок оптимізації психоемоційного стану, збільшення зосередженості та точності у виконанні завдань, учні більше затрачують час на виконання завдання. Якщо в подальшому на учнів надалі буде застосовуватись ціленаправлена методика на розвиток та вдосконалення психомоторних якостей, то рівень їх розвитку буде ще більш досконаліший. На рис. 3. можна побачити різницю приросту показників між групами де учні займались за звичним планом та група учнів, яка займалась за запропонованою нашою методикою.

Дані отримані в результаті формувального експерименту в учнів четвертих класів на уроках з фізичної культури показали нам, що збільшення показників в значній мірі відбулося майже по всім компонентам психомоторних якостей, окрім показників простої зорової реакції та реакції вибору латентного періоду часу. Такі результати незначного підвищення здібностей на нашу думку пов'язане з віковими характеристика. Учні четвертих класів вже можуть виконувати завдання більш вправно, адже їх нервова система працює більш злагоджено з руховою діяльністю, ніж в учнів 1-3 класів. Однак ті ж здібності до простої зорової реакції та реакції вибору, але показника помилки показали нам значний приріст в експериментальній групі, ніж в контрольній. Це говорить нам про те, що психоемоційна сфера потребує цілеспрямованого впливу в процесі занять, так як з віком навантаження в учнів наростає і втма також, через що діти не можуть бути повністю зосередженими та сконцентрованими на завданні.

Висновки. Критерієм ефективності розробленої методики слугувала динаміка приросту у показниках різновидів координаційних здібностей та показників сприйняття та переробки зорової інформації. Порівняння даних, які були отримані під час проведення педагогічного експерименту свідчать, що в експериментальних групах у дітей молодших класів спостерігаються значно вищі статистично достовірні результати ($p < 0,05$) у показниках не лише різних видів координаційних здібностей, але і сенсомоторних реакціях, що підтверджує ефективність використання розробленої експериментальної методики у процесі фізичного виховання учнів 1-4 класі у процесі занять фізичною культурою.

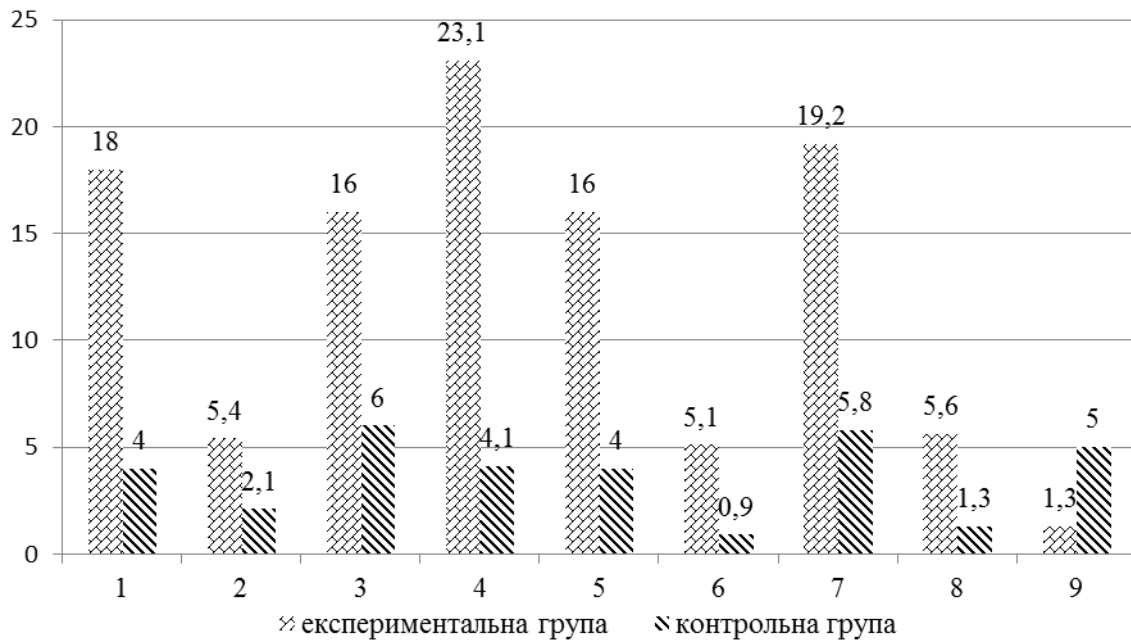

Рис. 3 Зміни показників психомоторних якостей у досліджуваних учнів третіх класів на формуальному етапі експерименту

1 – Здібність до збереження рівноваги; 2 – визначення рухової пам’яті; 3 – відчуття ритму; 4 – відчуття часу; 5 – просторово-часова та динамічна чутливість; 6 – ПЗМР латентний час; 7 – ПЗМР помилки; 8 – РВ 1-3 латентний період часу; 9 – РВ1-3 – помилки.

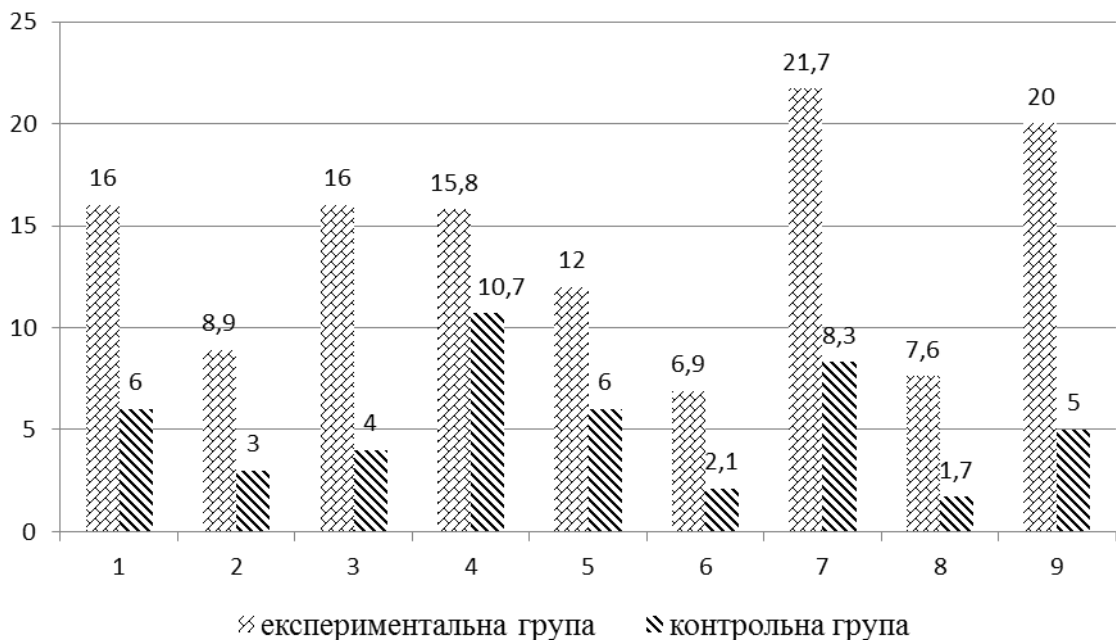

Рис. 4. Зміни показників психомоторних якостей у досліджуваних учнів четвертих класів на формуальному етапі експерименту

1 – Здібність до збереження рівноваги; 2 – визначення рухової пам’яті; 3 – відчуття ритму; 4 – відчуття часу; 5 – просторово-часова та динамічна чутливість; 6 – ПЗМР латентний час; 7 – ПЗМР помилки; 8 – РВ 1-3 латентний період часу; 9 – РВ1-3 – помилки.

Таким чином, результати педагогічного експерименту, у рамках якого було апробовано застосування розробленої методики розвитку психомоторних якостей школярів на заняттях фізичною культурою із пріоритетним використанням елементів художньої гімнастики з достовірністю показали стійке поліпшення показників за усіма проведеними тестами в експериментальній групі серед всіх молодших класів.

Використані джерела

1. Бернштейн Н.А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности / Н.А. Бернштейн. – Москва, 1998. – С.32-36
2. Варій М.Й. Сутність психомоторики Навчальний посібник. 2-ге видан., випр. і доп./ М.Й. Варій. – К.: "Центр учбової літератури", 2007. – 968 с.
3. Ильин Е.П. Психомоторная организация человека: учебник для вузов / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2003. – 384 с.
4. Караулова Л.К. К вопросу о терминологии двигательных способностей человека / Л.К. Караулова, А.И. Кавокин, И.С. Зоря // Физическая культура в школе. – 2013. – № 5. – С. 22-23. – Библиогр. в конце ст.
5. Коренберг В.Б. Проблема моторно-функциональных и двигательных качеств / В.Б. Коренберг // Физическая культура и спорт в условиях современных социально-экономических преобразований в России: Юбилейная научно-практ. конф., посвященная 70-летию ВНИИФК. – Москва, 2003. – С. 136-139.
6. Лубышева Л.И. Социология физической культуры и спорта / Л.И. Лубышева: Учеб. пособие. – М.: "Академия", 2001. – 240 с.
7. Сеченов И.М. Психология поведения / И.М. Сеченов; Под ред. М.Г. Ярошевского. – М.: Институт практической психологии, Воронеж: НПО "МОДЕК", 1995. – С. 23-28.

Bryk A.

ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE SPECIAL AIMED AT THE DEVELOPMENT OF PSYCHOMOTOR QUALITIES IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN TO LESSONS ON PHYSICAL TRAINING

Actual problems of modern pedagogy are seeking new approaches to teaching – educational process in schools aimed at humanizing education that will ensure the creation of optimal conditions for the spiritual growth of the individual, the full implementation of psycho-physical, psychomotor capabilities, preservation and promotion of health. Analyzing the current state of physical education and sport in schools, secondary and higher education can come to the same conclusion: it does not meet the requirements put forward nor promotes childhood sustained interest in exercise. This problem is solved thanks to special interpretations occupation and physical activity at workshops that use modern technologies and methods aimed at increasing the efficiency of systems and functions. Education is a complex movement of the educational process that integrates many external and internal factors. The methodological basis of this process is modern pedagogical principles and patterns. Acting, one learns, and perceiving it – also valid. Psychomotor serves mechanisms emotions, feelings, thoughts, images, movements and memory. Psychomotor – this mechanism and system and function. They merge with integrity, form a functional organ. So, in any living movement on the one hand – thinking on the other – rights movement fused into one indivisible unity. Psychomotor people – a complex functional system consisting of sensory, motor and cognitive – mental management subsystems of complex motor activity, consistent with the architectonics of functional systems. In recent architecture consists of five interconnected blocks: afferent synthesis; decision making; formation programs of action; performance and get the result; feedback. Therefore, it is logical to assume that psychomotor quality is the core of almost all systems. That is why our methodology was developed aimed at increasing the motivation of students and the development of psychomotor skills in younger students, because at this age the foundation of skills.

Key words: educational process, psychomotor quality, junior students

Стаття надійшла до редакції 10.10.2016 р.

СТРУКТУРА І ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

У статті розглядається питання щодо педагогічних умов формування творчих здібностей у майбутніх робітників харчової промисловості в процесі навчання в професійно-технічних навчальних закладах. На основі наукових досліджень видатних вчених проаналізовано та розкрито сутність понять "умова" та "педагогічні умови". Розглядаються педагогічні умови, що сприяють ефективному формуванню творчих здібностей у майбутніх робітників харчової промисловості. На основі вивчення характеру і змісту роботи кваліфікованих робітників харчової промисловості виокремленні основні компоненти системи педагогічних умов формування творчих здібностей.

Ключові слова: харчова промисловість, кваліфіковані робітники, виробниче навчання, творчі здібності, педагогічні умови.

Актуальність проблеми дослідження. В умовах динамічного розвитку харчової промисловості та сфери обслуговування конкурентоспроможність кваліфікованих робітників забезпечується не лише високим рівнем знань технологічних процесів і вмінням виконувати виробничі операції, а й творчими здібностями. Здатність до творчості є однією з найбільш важливих умов для успішного самовираження особистості, її всебічної самореалізації та адаптації в сучасному світі. Професійна освіта послідовно переходить на новий якісний рівень. Саме професійна освіта забезпечує ринок праці кваліфікованими, конкурентоздатними робітниками. До підготовки кваліфікованих робітників висуваються вимоги не тільки досконалого знання технологічного процесу своєї майбутньої професійної діяльності, а й формування творчих здібностей. Сучасний фахівець повинен вміти використовувати раніше отримані знання в нестандартних обставинах, тобто бути творчою особистістю. Таким чином, назріла об'єктивна потреба в дослідженні структури педагогічних умов формування творчих здібностей кваліфікованих робітників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з формуванням конкурентоздатного робітника в галузі харчової промисловості, знайшли своє відображення в роботах Д. Богиня, Л. Гриніва, П. Осипова, Н. Педченко, М. Портера, А. Тищенко, Р. Фатхутдинова, А. Чабана, О. Чернишова та інших.

Умовам підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах присвячені роботи А. Беляєва, Н. Верченко, Т. Десятова, І. Козловської, М. Кадемії, М. Костюченко, О. Курбатова, В. Лінк, І. Рогова, В. Титаренко, В. Цветкова та інших.

Проблему формування творчої особистості в процесі професійної підготовки досліджували В. Барко, В. Борисов, І. Бужина, В. Головінов, Н. Гузій, А. Давиденко, А. Жиденко, Є. Кулик, Н. Ничкало, В. Радкевич, С. Сисоєва, В. Сидоренко, Д. Тхоржевський та ін.

Педагогічні умови досліджували Т. Гуцан, Т. Каминіна, М. Малькова, О. Федорова та інші.

Аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що є актуальним питання щодо формування творчих здібностей у майбутніх робітників харчової промисловості в процесі навчання в професійно-технічних навчальних закладах.

Мета статті – проаналізувати структуру та зміст педагогічних умов розвитку творчих здібностей у майбутніх кваліфікованих робітників харчової промисловості.

Виклад матеріалу. Специфіка підготовки майбутніх кваліфікованих робітників харчової промисловості в наш час визначається умовами модернізації галузі харчової промисловості, яка здійснюється шляхом адаптації зазначеної сфери до світового рівня. Поява такого фактору ринкової економіки, як конкуренція, сприяє постійному впровадженню нової техніки, нових технологій та матеріалів у харчову промисловість. Реформування економіки України в контексті децентралізації вимагає нового підходу до підготовки майбутніх кваліфікованих робітників харчової промисловості, адекватних вимогам сучасного ринку праці. Тому перед професійною освітою постає актуальна проблема формування творчих здібностей у майбутніх кваліфікованих робітників харчової промисловості, які мають володіти вміннями й навичками відповідно до вимог підприємств-замовників на ринку праці, зорієнтованих на конкурентне середовище.

Аналіз наукових досліджень показав, що формування творчих здібностей у майбутніх кваліфікованих робітників харчової промисловості в умовах професійно-технічних навчальних закладів забезпечується створенням цілісної системи педагогічних умов.

Виходячи з того, що слово "умова" означає "те, від чого залежить щось інше (зумовлене)", визначаємо поняття "педагогічні умови" як обставини процесу навчання й виховання, які забезпечують (обумовлюють) досягнення заздалегідь поставлених педагогічних цілей. Успішність виділення педагогічних умов залежить від чіткості визначення тієї кінцевої мети або результату, які мають бути досягнуті:

- від розуміння того, що вдосконалення навчання, як правило, досягається за рахунок реалізації не однієї, а цілої низки умов, їхньої системи;
- на певних етапах педагогічні умови можуть виступати як результат, досягнутий у процесі їх реалізації.

На думку Т. Каминіної, під педагогічними умовами варто розуміти сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів і матеріально-просторового середовища, спрямованих на розв'язання поставлених у педагогіці завдань. Автор вважає, що до педагогічних умов належать лише ті, що спеціально створюються в педагогічному процесі та реалізація яких забезпечує найбільш ефективний його перебіг [2, с. 34].

В. Манько педагогічні умови визначає як взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, яка забезпечує високу результативність навчального процесу і відповідає психолого- педагогічним критеріям оптимальності [5, с. 156].

О. Федорова під педагогічними умовами розуміє сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей, що забезпечують успішне розв'язання поставленого завдання [6, с. 44].

Т. Гуцан зазначає, що педагогічні умови мають віддзеркалювати структуру готовності майбутніх фахівців до діяльності в умовах профільного навчання й містити передбачені компоненти технології формування готовності моделі або технології [1].

М. Малькова, досліджуючи педагогічні умови, визначає їх як сукупність зовнішніх і внутрішніх обставин (об'єктивних заходів) освітнього процесу, від реалізації яких залежить досягнення поставлених дидактичних цілей [4, с. 17].

Проаналізувавши різні думки науковців, вважаємо, що під педагогічними умовами формування творчих здібностей у майбутніх робітників харчової промисловості слід вважати сукупність обставин, що сприяють побудові навчально-виховного процесу в професійно-технічних навчальних закладах. Становлення педагогічних умов формування творчих здібностей у майбутніх кваліфікованих робітників харчової промисловості відбувається в умовах зміни вимог роботодавців до професійних і особистісних характеристик випускника ПТНЗ. Тому доцільно виділити наступні педагогічні умови: особистісно-діяльнісні; матеріально-технічні; науково-методичні; професіологічні; організаційно-управлінські.

Особистісно-діяльнісні умови сприяють створенню сприятливого педагогічного середовища для формування особистісних якостей учнів у процесі теоретичного й виробничого навчання шляхом розв'язання педагогічних завдань через активізацію й мотивацію професійної діяльності, розвиток самостійної діяльності учнів під час професійного навчання, формування саморегуляції учнів у процесі професійної діяльності, формування творчих здібностей, естетичних смаків і етично-правових норм професійної діяльності.

Матеріально-технічні умови забезпечують функціонування навчально-виробничого процесу відповідно до формування творчих здібностей у майбутніх кваліфікованих робітників харчової промисловості (навчальні й виробничі майстерні, аудиторії, комп'ютерні класи, інформаційне забезпечення, обладнання, сировина, технології).

Науково-методичні умови закладають основу для подальшого розвитку системи професійної підготовки, дидактично-методичного забезпечення навчально-виховного й виробничого процесів та його учасників (учнів, викладачів, майстрів виробничого навчання, наставників на виробництві, колективів виробничих підприємств, викладачів структур підвищення кваліфікації), залучення їх до проблем професійної підготовки молоді й упровадження нових технологій на виробництві.

Професіологічні умови забезпечують професійну орієнтацію, професійну спрямованість усіх загальноосвітніх і загальнотехнічних предметів відповідно до мети освітньої діяльності (у нашому випадку – формування творчих здібностей), моделювання професійно важливих якостей особистості, розуміння ролі своєї професії в житті людини.

Організаційно-управлінські умови забезпечують процес управління системою формування творчих здібностей у майбутніх кваліфікованих робітників харчової промисловості, як на рівні управління навчальним закладом, так і на рівні функціонування педагогічного й виробничого процесів.

Наведені педагогічні умови взаємопов'язані між собою й утворюють цілісну систему проектування й реалізації системи професійного навчання майбутніх кваліфікованих робітників харчової промисловості.

Створена таким чином система підготовки майбутніх кваліфікованих робітників харчової промисловості відповідає основним принципам створення змісту професійної освіти, зокрема: інтеграції навчальних предметів і тем, науковості, історизму, доступності, систематичності та ін.

Виробниче навчання забезпечує інтеграційну складову й закріплює теоретичні знання, формує стійкі уміння й міцні навички. Навички, доведені до автоматизму в процесі виконання програми виробничого навчання, забезпечують певний рівень професіоналізму і складають основу для творчої діяльності [3, с. 51].

Виходячи із загальної мети професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників харчової промисловості, ми виділили основні завдання, які необхідно розв'язувати викладачам і майстрам виробничого навчання ПТНЗ, які здійснюють підготовку учнів з метою формування в них творчих здібностей:

- участь у розробці структури і змісту навчання в системі формування творчих здібностей (навчальних програм теоретичного й виробничого навчання);

- підпорядкування організації навчального процесу, навчально-пізнавальної і навчально-виробничої діяльності учнів єдиній меті – розвитку творчих здібностей на основі особистісно орієнтованого підходу;

- ефективна організація творчої діяльності під час навчально-пізнавальної і навчально-виробничої діяльності на основі особистісно орієнтованого підходу;

- безпосередня участь у творчій діяльності разом з учнями;

- поширення свого й вивчення передового досвіду.

Досліджуючи характер і зміст роботи робітників харчової промисловості, доцільно виокремити основні компоненти системи педагогічних умов формування творчих здібностей у майбутніх кваліфікованих робітників харчової промисловості:

- реалізація принципів гуманізації, інтеграції, системності, наступності, поетапності на основі особистісно орієнтованого й особистісно-діяльнісного підходів;

- зміст освітніх програм з теоретичного й виробничого навчання;

- науково-педагогічне забезпечення навчального процесу;

- матеріально-технічні умови професійної підготовки робітника;

- взаємозв'язок педагогічного й виробничого процесів;

- використання сучасних педагогічних технологій на базі передових підприємств з використанням сучасних ІТ-технологій і їхніх комплексів;

- система контролю за опануванням навчального матеріалу, якістю засвоєння знань, умінь, навичок, рівнем сформованості особистісних якостей учнів;

- посилення мотивації до творчого виду діяльності;

- сприятливий психологічний клімат в освітньому й виробничому середовищі, який сприяє формуванню творчих здібностей учнів, розвитку позитивних міжособистісних стосунків між учасниками освітнього процесу.

Висновки. На підставі вищезазначеного можемо зробити висновок, що ефективність формування творчих здібностей у кваліфікованих робітників харчової промисловості можлива при обов'язковому дотриманні педагогічних умов:

1. Реалізація формування творчих здібностей майбутніх кваліфікованих робітників харчової промисловості можлива тільки в структурі професійної підготовки в ПТНЗ, де навчання організовується на принципах гуманізації, індивідуалізації, системності й етапності формування знань, умінь і навичок, професійних й особистісних рис учнів.

2. Практична підготовка майбутніх кваліфікованих робітників харчової промисловості потребує створення спеціалізованої матеріальної бази. Сучасні технології приготування їжі вимагають відповідного обладнання й сировини, тому навчально-матеріальна база має бути науково обґрунтованою, враховувати вікові особливості учнів. Засоби навчання мають відповідати меті навчання, забезпечувати реалізацію нових методів і технологій теоретичного й виробничого навчання, методично правильно використовуватись, забезпечувати можливість індивідуалізації й диференціації процесу професійного навчання, створювати можливість для творчої діяльності майбутніх кваліфікованих робітників харчової промисловості.

Використані джерела

1. Гуцан Т.Г. Педагогічні умови формування готовності майбутніх вчителів економіки до профільного навчання старшокласників [Електронний ресурс] / Т.Г. Гуцан. – Режим доступу : <http://intkonf.org>.
2. Камынина Т.П. Формирование учебно-проектной деятельности студента в образовательном процессе: дис. ... кандидата пед. наук / Т.П. Камынина. – Оренбург, 2006. – 200 с.
3. Лернер И.Я. Процесс обучения и его закономерности / И.Я. Лернер. – М. : Знание, 1980. – 96 с.

4. Малькова М.О. Формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до взаємодії з девіантними підлітками: дис. ...кандидата пед. наук: 13.00.01 / М.О. Малькова. – Луганськ, 2006. – 252 с.
5. Манько В.М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін / В.М. Манько // Соціалізація особистості: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. – К. : Логос, 2000. – Вип. 2. – С. 153–161.
6. Федорова О.Ф. Некоторые вопросы активизации учащихся в процессе теоретического и производственного обучения / О.Ф. Федорова. – М.: Высшая школа, 1970. – 301 с.

Vdovenko O.

THE STRUCTURE AND CONTENT OF PEDAGOGICAL CONDITIONS OF CREATIVE ABILITIES' FORMATION OF FUTURE SKILLED WORKERS OF FOOD INDUSTRY

In the article there's been discovered the issue of pedagogical conditions of formation of creative abilities of future food industry workers in the training process in vocational schools. Basing on the research of prominent scientists, there've been analyzed the essence and the concepts of "condition" and "pedagogical conditions". There was considered the educational environment that facilitates the efficient formation of creative abilities of future workers in the food industry, namely, personal and actional; logistical and technical; scientific and methodical; professional; organizational and managerial. Based on the overall goal of training of future skilled food industry workers, there were highlighted the main challenges that need to be solved by teachers and masters of industrial training in vocational schools, that train students to form their creative abilities: participation in the development of the structure and content of education system of creative skills' formation (training programs of the educational and industrial training); abundance of the educational process organization, learning-cognitive and learning-production activities to single goal – the development of creative abilities based on personality oriented approach; effective management of creativity in the learning-cognitive and learning-production activities on the basis of personality oriented approach; direct participation in creative activities with students; studying of the new experience and sharing the own one. On the basis of studying of the nature and content of profession of food industry workers, there were established the basic components of the pedagogical conditions of creative abilities' formation of future skilled workers in the food industry, implementation of the principles of humanization, integration, consistency, continuity, the gradual implementation on the basis of personality-oriented and personal-activity approaches; content of educational programs of the theoretical and industrial training; scientific-pedagogical support of the educational process; material and technical conditions for workers' training; the connection of educational and manufacturing processes; implementation of continuous training for professional careers; the use of modern educational technologies based on advanced companies' experience; enhance motivation for creative activity; favorable psychological climate in the learning and working environment that promotes the formation of creative abilities of students.

Key words: food industry, skilled workers, production training, creativity, pedagogical conditions.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2016 р.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРИСТОСУВАНЬ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У 6-МУ КЛАСІ

Дана стаття продовжує розкривати проблему використання технологічних пристосувань на уроках трудового навчання, яку було розпочато у № 97 і 125 "Вісника ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки". Зміст статті розкриває педагогічну проблему виховання технологічної культури учнів за рахунок підвищення технологічності виготовлення об'єкту практичної діяльності на уроках трудового навчання. Прیدілено увагу вибору об'єкту технологічної діяльності, якій буде виконуватись на практичних заняттях вивчення інваріантної складової навчальної програми "Трудове навчання. 5-9 класи" (2015 р.) у 6 класі. Обґрунтовано, що доцільно запропонувати виконати учням форму для печива.

Проаналізовано послідовність виготовлення форми для печива і визначено доцільні технологічні пристосування для підвищення якості і швидкості виконання технологічних операцій. Запропоновано використати для розмічання слюсарний рейсмус, штамп – для виконання відбортовки і копір для гнуття контуру форми для печива. Розроблено методичні рекомендації, щодо використання учнями пристосувань під час виконання технологічних операцій виготовлення форми для печива.

Ключові слова: технологічна культура учня, об'єкт технологічної діяльності, технологічний процес, технологічне пристосування.

Актуальність дослідження. Технологічна підготовка не обмежується формуванням в учнів техніко-технологічних знань і вмінь, але також сприяє вихованню і розвитку особистості. Одним з завдань діючої програми "Трудове навчання. 5-9 класи" є усвідомлення учнями значущості ролі технологій як практичного втілення наукових знань [5, с. 3]. Таке спрямування навчального предмету на виховання технологічної культури учнів є виправданим. Технологічна культура – це органічна частина загальної культури, яка прагне у своєму змісті інтегрувати досягнення технічних і гуманітарних наук, застосовувати інтегровані принципи не тільки до вивчення соціального простору, але і до активному його облаштування відповідно до цілей розвитку соціальних систем, сенсом людського існування [4, с. 446]. На сьогоднішній день розуміння учнем технологічної сфери життя суспільства і вміння її раціонального використання є однією з основних вимог професійного зросту у майбутньому. Досягнути позитивного виховного ефекту можна за рахунок набуття учнями позитивного досвіду підвищення технологічності виготовлення виробу за допомогою використання технологічних пристосувань. На сьогоднішній день розроблено багато пристосувань для оснащення шкільних майстерень, але не всі вони підходять для виготовлення конкретного виробу і учнів певної вікової групи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обґрунтування доцільності використання технологічних пристосувань та вимоги до них висвітлені у статті "Використання технологічних пристосувань на уроках трудового навчання у 5-му класі" [1]. Методичний аспект даної проблеми вже було розглянуто у статті "Методика використання технологічних пристосувань на уроках трудового навчання" [2]. Оснащення навчальних майстерень технологічними пристосуваннями досліджували та розробляли: В.Г. Гетта, А.К. Горошкин, В.М. Денисенко, Р.М. Лещук, М.М. Сердюк, В.К. Сидоренко, О.Г. Сіромаха, Д.О. Тхоржевський, В.М. Фещенко та інші.

Мета статті – обґрунтувати доцільність і ергономічність технологічних пристосувань, які будуть використовуватись учнями під час виготовлення виробу на заняттях трудового навчання у 6-му класі.

Виклад матеріалу. Згідно з вимогами програми "Трудове навчання. 5-9 класи" (2015 р.) на вивчення інваріантного модуля "Технологія виготовлення виробів із тонколистового металу та дроту" відводиться 26 годин [5, с. 8]. Спрямований він на формування знань і вмінь виконувати технологічні операції обробки тонколистового металу і дроту. Орієнтовними об'єктами технологічної діяльності можуть бути: підвіски для рам, коробочка для дрібних деталей, совок, декоративні квіти, головоломки з дроту, іграшки для новорічної ялинки, підставка для паяльника, кашпо, декоративний свічник тощо [5, с. 24]. Виконавши календарно-тематичне планування занять трудового навчання для учнів 6-го класу, визначено, що на виготовлення виробу і формування вмінь виконувати технологічні операції обробки тонколистового металу відводиться 4 години. Це не так вже й багато для виготовлення виробу. Врахувавши практичність об'єктів технологічної діяльності для побутового вжитку, учням 6-А, 6-Б і 6-В класів Чернігівської гімназії № 31 була запропонована для виготовлення – форма для печива (рис. 1).

Даний виріб є нескладним у виготовленні і його приємно подарувати мамі чи бабусі, які будуть використовувати форму для приготування печива. Технічні рисунки (рис. 1) і технологічна картка для виготовлення форми для печива розміщено у підручнику "Трудове навчання (для хлопців). 6 клас", авторів Б.М. Терещук, С.М. Дятленко, В.М. Гащак, Р.М. Лещук [3, с. 75-76].

Рис. 1 Форми для печива

Контур форми для печива учні можуть виконати за власним задумом – технологічний процес кординально це не змінить. Даний нескладний виріб учні 6 класу встигають виконати у повній мірі за 3 заняття. Залишається ще одна година, яку можна використати для виконання тренувальних вправ на закріплення технологічних операцій обробки тонколистового металу і формування позитивного досвіду підвищення технологічності виготовлення виробу. Завдяки використанню технологічних пристосувань, учні можуть за один урок виконати ще одну форму для печива і порівняти їх якість.

Підвищення якості виготовлення форми для печива і швидкості виконання технологічних операцій було досягнуто за рахунок використання спроектованих слюсарного рейсмуса для розмічання заготовки форми для печива, штампу для загинання відбортовки і копіру для згинання контуру.

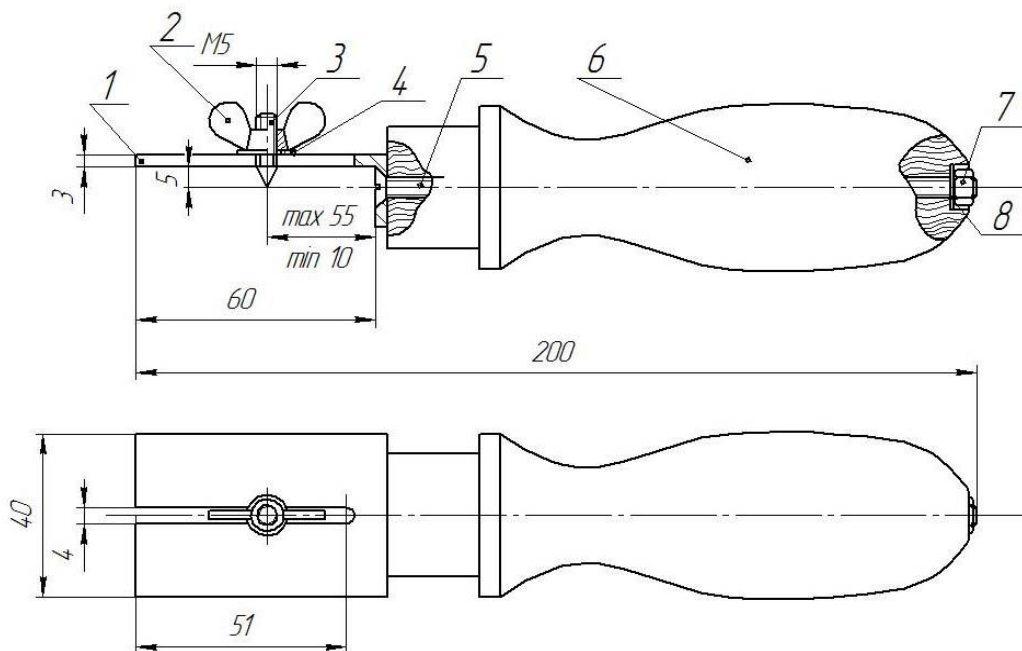

Рис. 2 Креслення слюсарного рейсмуса

Під час розмічання деталі для виготовлення форми розміром 300×20 мм дуже часто зустрічаються відхилення від прямолінійності. Це трапляється бо довжина лінії більше за розмір лінійки. Для того, щоб виправити даний недолік необхідно: від базової лінії, замість 2 засічок, зробити – 5-7, по яким провести за допомогою лінійки лінію. Це достатньо довго, але щоб прискорити цей процес можна використати рейсмус. Проте, у навчальних майстернях наявні лише рейсмуси для столярних робіт, а для слюсарних – відсутні. Пропонуємо таку конструкцію рейсмуса для розмічання на тонколистовому металі, яку зображено на рисунку 2. За допомогою гайки-баранця 2 рисувалку 3 можна змістити вздовж пазу основи 1 на довільну відстань від 10 до 55 мм від п'ятки. Рисувалка 3 виконана з фрезерованими фасками, як це показано на розрізі рисунку 3, та загартованим жалом. Фаски потрібні для того, щоб можна було закрити різьбове з'єднання болта М5 (позиція 3 рис. 2) і фіксує гайки-баранця 2.

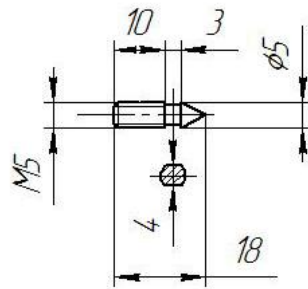

Рис. 3 Креслення рисувалки слюсарного рейсмуса

Здійснювати розмітку заготовки рейсмусом необхідно на краю верстака притиснувши її лівою рукою зверху, а правою рукою провести лінію одним рухом до себе. Рисувалку при цьому доцільно нахилити у бік руху рейсмуса приблизно на кут 5° . Для того, щоб край тонколистового металу не ковзався по п'яті основи 1, його необхідно встановити у паз глибиною 1 мм. Він зроблений слюсарною ножівкою через шліц болта 5. Враховуючи глибину паза, розмір для розмічання необхідно виставляти у мінусі на 1 мм від п'ятки основи 1. Виконувати технологічні операції з тонколистовим металом учням необхідно у рукавицях. Налаштований рейсмус на один розмір 20 мм можуть використовувати учні всього класу по черзі.

Наступними технологічними операціями є розмічання лінії згину відбортовки та відбортовування однієї сторони деталі форми для печива по довжині. Зазвичай, після проведеної відбортовки край залишається нерівний, а ширина вздовж деталі – не однакова. Це погіршує зовнішній вигляд виробу. Для того, щоб зекономити час на розмічанні і підвищити якість гнуття краю на відбортовку пропонуємо використати штамп (рис. 4а). Він складається з матриці 1 і пуансона 2 (рис. 4). Для зручності матрицю доцільно закріплювати у лещата за хвостовик довжиною 30 мм. Ширина штампа складає 50 мм – цього достатньо для того, щоб забезпечити прямолінійність відбортованого краю і зменшити ударні навантаження для згинання тонколистового металу. Висота пуансона 100 мм забезпечує зручність утримання його рукою під час роботи.

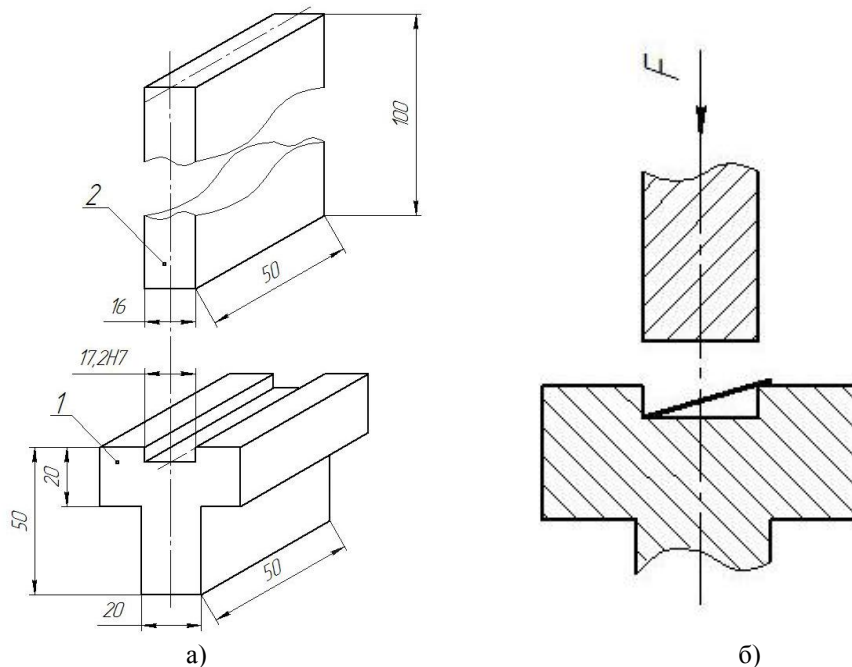

Рис. 4. Креслення штампу для гнуття відбортовки і схема застосування

Для згинання краю деталі по довжині її необхідно розташувати на матриці, як показано на рисунку 4б. Таким чином, одна кромка буде затиснута у куті матриці, а інша матиме свободу руху для загинання краю. Технологічну операцію доцільно проводити ліктьовими ударами молотком по пуансону. Після

кожного удару заготовку необхідно зміщувати на половину загнутої частини вздовж кромки, щоб забезпечити прямолінійність відбортовки і зменшити зайву деформацію металу.

Під час виконання учнями першої форми для печива без використання пристосувань багато труднощів і дефектів виникло при згинанні контуру форми для печива. Спостерігались відхилення від симетрії, не дотримання розмірів відповідно креслення, лінії згину були не під прямим кутом до кромки. Особливо багато відхилень від симетрії було у формах, які містили криволінійні контури (форми у вигляді серця, рибки, грибочка). Досягти високої якості і швидкості згинання форми для печива можна за рахунок використання копіру (рис. 5а). Схема розмічання копіру для гнуття форми для печива наведено на рисунку 5б. Основу 17 (рис 5а) для копіра можна виготовити з дошки товщиною 30 мм. Упорами для гнуття слугують цвяхи $\varnothing 3$ мм і довжиною 50 мм, які забиваються у дошку на глибину приблизно 30 мм у опорних точках (рис. 5б). Для надійного закріплення копіра у лещатах зі зворотного боку доречно прикрутити на шурупах кутника №3,5 ГОСТ 8509-86.

Технологічний процес згинання контуру форми для печива відбувається таким чином: 1) спочатку необхідно зігнути відрізану і відбортовану заготовку навпіл у поперек; 2) потім надіти на перший цвях (рис. 5а) і розвести полоси до упору в цвяхи 2 і 16; далі зняти заготовку з цвяхів і надіти завівши полоси через точки 2 і 16 за цвяхи 3 і 15; після чого дії повторюються з наступними опорними цвяхами; завершується гнуття на цвяху 9 і виконанням фальцевого шва.

Якщо контур форми для печива містить криволінійні поверхні, то копір для гнуття має особливості, як конструктивні (рис. 6), так і технології використання. На основі 1 розміщується тільки два опорні цвяхи. Згинання контуру виконується у такий послідовності: 1) спочатку заготовка згинається навпіл у поперек і заводиться за цвях 3 (рис. 6); потім встановлюється між двома цвяхами 3 і 4 фасонна оправка 2 у вигляді серця; далі полоси обгинаються навколо неї. Завершується виконання форми для печива фальцевим швом біля опорного цвяха 4. Зручніше його виконувати прямо на оправці затиснувши її у лещата.

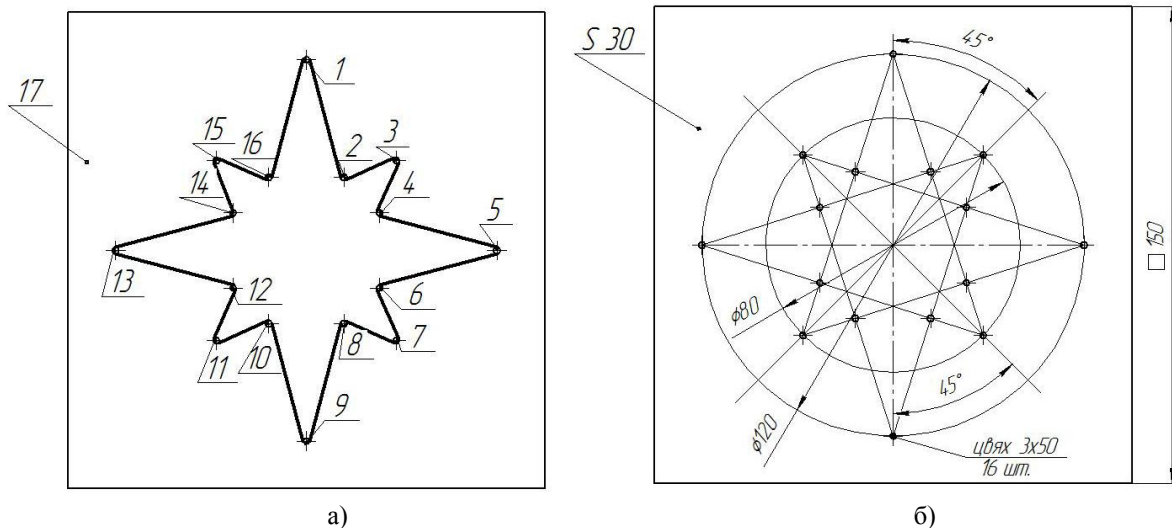

Рис. 5. Копір для гнуття контуру форми для печива у вигляді зірки

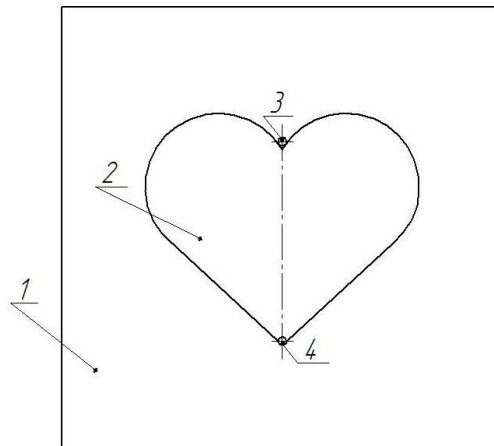

Рис. 6. Копір для гнуття контуру форми для печива у вигляді серця

Висновки. Отже, виконані форми за допомогою технологічних пристосувань учнів 6-А, 6-Б і 6-В класів Чернігівської гімназії №31, якісно відрізняються від виробів зроблених за технологічною карткою наведеною у підручнику [3]. Підвищились рівність зробленої відбортовки, паралельність сторін форми, точність зігнутого контуру відповідно креслення і швидкість виготовлення виробу.

Перелік виробів, які учні можуть виконувати з 5 по 9 клас дуже великий, а технологічні пристосування рідко мають універсальне використання, тому постійно необхідно проектувати нові. Надалі планується продовжити проектувати технологічні пристосування для підвищення технологічності виготовлення виробів у 7 класі і виховання технологічної культури учнів.

Використані джерела

1. Джевага Г.В. Використання технологічних пристосувань на уроках трудового навчання у 5-му класі / Г.В. Джевага // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка [текст]. Вип. 125. – Чернігів: ЧНПУ, 2015. – С. 64 – 68.
2. Джевага Г.В. Методика використання технологічних пристосування на уроках трудового навчання / Г.В. Джевага, В.Г. Джевага // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Випуск 97. – Чернігів: ЧНПУ, 2012. – С. 188-192. – (Серія: Педагогічні науки).
3. Терещук Б.М. Трудове навчання (для хлопців): підруч. для 6 класу загальноосвіт. навч. закл. / Б.М. Терещук, С.М. Дятленко, В.М. Гащак, Р.М. Лещук. – К.: Видавництво "Генеза", 2014. – 181 с.
4. Тощенко Ж.Т.. Соціологія. Загальний курс. [Електронний ресурс] / Ж.Т. Тощенко. – 2-е вид., Доп. і перераб. – М.: Прометей: Юрайт-М, 2001. – 511 с. – Режим доступу: <http://socio.125mb.com/tehnologicheskaya-kultura-22257.html>
5. Трудове навчання. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 класи (2015 р.) [Електронний ресурс] / За загальною редакцією В.К. Сидоренко та ін. // Портал Міністерства освіти і науки України. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів (5-9 класи) – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html>.

Dzhevaha G., Minkov Y.

USE OF TECHNOLOGICAL DEVICES AT THE LESSONS OF LABOR STUDIES IN 6TH GRADE

This article continues to disclose the problem of use of technological devices at the lessons of labor studies, which was started in the issue 97 and 125 "Visnyk of CHNPU named after T.G.Shevchenko. Series: Pedagogical Sciences." It will be of interest to the teachers of labor studies and scientists who conduct research in the field of technological education.

The content of the article reveals the pedagogical problem of upbringing technological culture of pupils by improving manufacturability of object producing at the lessons of labor studies. Attention is paid to the choice of the object technological activity, which will be carried out at workshops studying the invariant component of the curriculum "Labor Studies. Grades 5-9"(2015) in the 6th grade. It is proved that it is appropriate to offer pupils to make the mold for cookies. This is practical and useful in everyday life product feasible for the sixth graders at the time that is given by the curriculum. The pupils have time to perform to the full during three lessons. There remains one more hour, which can be used to perform training exercises to consolidate manufacturing operations of sheet metal processing and forming positive experience of increasing manufacturability of the product.

Analyzed the sequence of manufacturing molds for cookies and set appropriate technological adaptation to enhance the quality and speed of manufacturing operations. It was advised to use the bench marking gauge, stamp for making sides and copier circuit for bending molds for cookies. It was described the construction of the technological devices that maximum ergonomically designed, taking into account the age characteristics of pupils of the 6th grade. There were given drawings to these devices so that teachers of technologies could produce a set of devices for use in the educational process and fill the material base of school workshop. There were developed methodical recommendations for the use of devices by pupils during the technological operations of making molds for cookies.

Completed molds with technological adaptations by the pupils of the sixth grade of Chernihiv school №31 are qualitatively different from products made in the technological card provided in the textbook "Labor training. Grade 6". There was increased equality of the sides, parallel sides of the molds, curved contour accuracy under drawings and speed of manufacturing of the product.

Key words: *technological culture of pupils, object of technological activity, technological process, technological adaptation.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 37.091.33:373.5.016:629.35

Дідух В.О., Клименко С.П.

АКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗА ПРОФІЛЕМ "ВОДІЙ КАТЕГОРІЇ С"

У статті звертається увага на викладання автосправи у старших класах з використанням активних методів навчання. А саме на такі питання як: тренінг з будови автомобіля, вирішення технічних задач на пошук несправностей та регулювання окремих механізмів автомобіля, також на вирішення ситуаційних задач з правил дорожнього руху. Адже активні методи навчання – це, на самперед, методи які сприяють учнів до розумової та практичної діяльності у процесі оволодіння матеріалом. Саме через це, активні методи у викладанні автосправи представляють собою методи викладання які мають сприяти включенню учня у навчальний процес, за для подальшого широкого використання матеріалу. Для підготовки учня який здатний творче вирішувати поставлені перед ним завдання та знаходити шляхи вирішення проблемних ситуацій.

Ключові слова: активні методи навчання, розумова діяльність, навчальний процес, тренінг, інтерактивні методи.

Постанова проблеми. Крім традиційних методів навчання, у практиці педагогіки середньої школи за останні двадцять років великого розповсюдження та застосування набули й інші методи навчання, які ми називаємо нетрадиційними. Серед них певної уваги заслуговують так звані "активні" методи навчання.

Активні методи навчання – це методи, які спонукають учнів до активної розумової і практичної діяльності у процесі оволодіння навчальним матеріалом. Активне навчання передбачає використання такої системи методів, яка спрямована головним чином не на виклад викладачем готових знань, їх запам'ятовування і відтворення, а на самостійне оволодіння учнями знаннями і вміннями у процесі активної розумової і практичної діяльності.

Загалом існує багато активних методів навчання. Підбирати такі методи необхідно з урахуванням вікової категорії групи, класу, їх життєвого досвіду та предмету навчання.

У даній статті ми спробуємо проаналізувати та підібрати активні методи навчання, які можна використовувати при підготовці старшокласників за профілем "водій категорії С".

Виклад основного матеріалу. Активні методи навчання – це навчання діяльністю. Саме в активній діяльності учні опановують необхідні знання, уміння, навички, розвивають творчі здатності. В основі активних методів лежить діалогічне спілкування, як між вчителем і учнями, так і між самими учнями. А в процесі діалогу розвиваються комунікативні здатності, уміння вирішувати проблеми колективно, і саме головне розвивається мова учнів. Активні методи навчання спрямовані на залучення учнів до самостійної пізнавальної діяльності, викликати особистісний інтерес до рішення яких-небудь пізнавальних завдань, можливість застосування учнями отриманих знань на практиці.

У активізації пізнавальної діяльності велику роль грає уміння вчителя спонукати своїх учнів до осмислення логіки і послідовності у викладі учбового матеріалу, до виділення в ньому головних і найбільш істотних положень. Вже в молодших класах корисно привчати дітей самостійно виділяти найістотніше в поясненні вчителя і формулювати найважливіші питання, які пояснені на уроці. У середніх же і старших класах цей прийом служить дієвим стимулом пізнавальної активності учнів. Якщо вчитель пропонує по ходу свого викладу виділити основні питання, тобто скласти план матеріалу, що вивчається, це завдання примушує школярів глибше вникати в суть нової теми, в думках розчленовувати матеріал на найважливіші логічні частини.

Слово "активний" означає "діяльний, дійсний". Активні форми навчання, застосовувані в системі, інтенсифікують, тобто прискорюють і поглиблюють процес навчання, що дуже важливо в сучасних умовах.

Фактори, що сприяють ефективності застосування активних методів навчання:

1. Необхідність перетворення знань у переконання, переконань в активну діяльність, з однієї сторони й інформаційний "вибух" з іншої.

2. Потрібно знайти дороги і засоби для навчання з повною віддачею, домогтися повної реалізації усіх природних можливостей учнів.

3. Запобігання перевантаженню мозку школярів механічними знаннями. Активна форма засвоєння матеріалу при наявності індивідуальних творчих задач значно збільшує потенціал, запобігає розумовій перевтомі.

4. Творчий підхід. Творча напруга значно збільшує ентузіазм.

5. У активному навчанні необхідно викликати позитивні емоції і мотиви учнів.

6. Перевантаження, конфлікти, інтенсифікація розумової праці в процесі навчання є запорукою його прогресивного розвитку.

7. Завдання для колективу дозволяє виховувати в учнях такі якості: відповідальність, почуття обов'язку, колективізм і ін.

8. Використання технічних засобів навчання, що повинні бути мобільні таблиці, схеми, слайди, книги.

Активними методами навчання слід називати ті, які максимально підвищують рівень пізнавальної активності школярів, спонукають їх до старанного навчання.

Ступінь активності учнів на уроці є реакцією на методи, і прийоми роботи викладача з автосправи та є показником його педагогічної майстерності.

Використання різноманітних навчальних методик, сприяє легкому засвоєнню учнями навчальних програм. Викладач використовує різноманітні системи мотивації у вивченні автосправи, а саме: поєднання та застосування інтерактивних методик, ігрових форм, практичних занять та використання сучасних аудіо- відео засобів.

Такий підхід сприяє глибокому засвоєнню навчальних програм та здобуттю знань. Окрім того, активні методики допомагають формувати в учнів, позитивне ставлення до професії та автомобільної галузі в цілому, а також формують у них цікавість до вивчення даного профілю після завершення навчання.

При підготовці старшокласників за профілем "водій категорії "С" вчителю потрібно насамперед необхідно впроваджувати наступні активні методи навчання.

Метод розігрування ролей найбільш ефективний при розв'язку таких досить складних завдань, таких як: "Вивчення правил дорожнього руху", Розв'язок подібного завдання є результатом компромісу між декількома учасниками, інтереси яких не ідентичні. Розігрування ролей вимагає для розробки й впровадження значно менших витрат часу й засобів, ніж ділові ігри. При цьому воно є досить ефективним методом розв'язку певних організаційних, планових і інших завдань. Орієнтовно метод розігрування ролей вимагає для проведення від 30 до 35 хвилин.

Ігрове виробниче проектування – активний метод навчання, що характеризується наступними відмітними ознаками:

- наявність дослідницької, методичної проблеми або завдання з автосправи;
- поділ учнів на невеликі групи, що змагаються (групу може представляти один учень) і розробка ними варіантів розв'язку поставленої проблеми (завдання).
- проведення заключного засідання науково-технічної ради (або іншого подібного з ним органу), на якому із допомогою методу розігрування ролей групи привселюдно захищають розроблені варіанти розв'язків.

Семинар-дискусія (групова дискусія) утворюється як процес діалогічного спілкування учнів, у ході якого відбувається формування практичного досвіду спільної участі в обговоренні й дозволі теоретичних і практичних проблем.

Необхідною умовою розгортання продуктивної дискусії є особисті знання, які здобуваються учнями на попередніх заняттях, у процесі самостійної роботи. Успішність семінару-дискусії багато в чому залежить і від уміння викладача його організувати. Так, семінар-дискусія може містити елементи "мозкового штурму" і ділової гри. У першому випадку учасники прагнуть висунути як найбільше ідей вирішення проблем, наприклад з теми "Основ керування транспортним засобом", не піддаючи їх критику, а потім виділяються головні, обговорюються й розвиваються, оцінюються можливості їх доказу або спростування.

Під час семінару-дискусії вчитель ставить запитання, робить окремі зауваження, уточнює основні положення доповіді учня, фіксує протиріччя в міркуваннях.

На таких заняттях необхідний довірчий тон спілкування з учнями, зацікавленість у висловлюваних судженнях, демократичність, принциповість у вимогах. Не можна пригнічувати своїм авторитетом ініціативу учнів, необхідно створити умови інтелектуальної розкритості, використовувати приймання подолання бар'єрів спілкування, реалізовувати, в остаточному підсумку, педагогіку співробітництва.

"Круглий стіл" – це метод активного навчання, одна з організаційних форм пізнавальної діяльності учнів, дозволяє закріпити отримані раніше знання, заповнити відсутню інформацію, сформувати вміння вирішувати проблеми, зміцнити позиції, навчити культури ведення дискусії. Характерною рисою "круглого стола" є комбінація тематичної дискусії із груповою консультацією. Поряд з активним обміном знаннями, в учнів виробляються професійні вміння викладати думки, аргументувати свої міркування, обґрунтовувати пропонувані розв'язки й відстоювати свої переконання. При цьому відбувається закріплення інформації й самостійної роботи з додатковим матеріалом, а також виявлення проблем і питань для обговорення.

Виберемо тему для розгляду – "Безпека дорожнього руху". Важлива умова при організації "круглого стола": потрібно, щоб він був дійсно круглим. Принцип "круглого стола" (не випадково він прийнятий на переговорах), тобто розташування учасників особою друг до друга, а не в потилицю, як на звичайнім занятті, у цілому приводить до зростання активності, збільшенню числа висловлень, можливості особистого включення кожного учня в обговорення, підвищує мотивацію учнів, включає невербальні засоби спілкування, такі як міміка, жести, емоційні прояви.

Вчитель також розташовується в загальному колі, як рівноправний член групи, що створює менш формальну обстановку в порівнянні із загальноприйнятою, де він сидить окремо від учнів вони звернені до нього особою. У класичному варіанті учасники дискусії адресують свої висловлення переважно йому, а не один одному. А якщо вчитель сидить серед дітей, обігу членів групи один до одного стають більш

частими й менш скованими, це також сприяє формуванню сприятливої обстановки для дискусії й розвитку взаєморозуміння між вчителем й учнями.

Під час проведення "круглого стола" панує діловий шум, що, з одного боку, створює атмосферу творчості й емоційної зацікавленості, а з іншого – ускладнює роботу вчителя. Йому необхідно серед цієї поліфонічності почути головне, створити робочу обстановку, дати можливість висловитися, правильно вести дискусію. Але всі труднощі окупаються високою ефективністю такої форми проведення занять.

Мозковий штурм (мозкова атака) – широко застосовуваний спосіб продукування нових ідей для розв'язку наукових і практичних проблем з таких тем як "Автотранспортне право". Його ціль – організація колективної розумової діяльності по пошуку нетрадиційних шляхів вирішення проблем. Використання методу мозкового штурму в навчальному процесі дозволяє розв'язати наступні завдання:

- 1) творче засвоєння школярами навчального матеріалу;
- 2) зв'язок теоретичних знань із практикою;
- 3) активізація навчально-пізнавальної учнів;
- 4) формування здатності концентрувати увагу й розумова зусилля на розв'язку актуального завдання;
- 5) формування досвіду колективної розумової діяльності. Проблема, що формується на занятті за методикою мозкового штурму, повинна мати теоретичну або практичну актуальність і викликати активний інтерес школярів.

Загальною вимогою, яка необхідно враховувати при виборі проблеми для мозкового штурму – можливість багатьох неоднозначних варіантів розв'язку проблеми, яка висувається перед учнями як навчальне завдання.

Ділова гра – метод імітації ситуацій, що моделюють професійну або іншу діяльність шляхом гри, за заданими правилами. Правила ділової гри визначаються обраною діяльністю. Одним з її варіантів є рольові ігри. Так гра може бути організована й на етапі первинного закріплення матеріалу, і як узагальнення, і як певна форма контролю. У цьому випадку мова йде про самий стандартний варіант ділової гри. Такі варіанти, як організаційно-ділові й організаційно-розумові ігри й аналогічні їм, вимагають дуже серйозної спеціальної підготовки їх організаторів.

Для оцінки роботи учнів на уроці використовувати можна різні варіанти. Для того щоб висока пізнавальна діяльність зберігалась протягом всього уроку необхідно:

- 1) компетентне незалежне журі (викладач і учні-консультанти з інших груп);
- 2) завдання розподіляти повинен сам вчитель, враховуючи складність завдання, інакше слабким учням буде не цікаво виконувати складні завдання, а сильним – прості;
- 3) оцінювати діяльність групи і індивідуально кожного учня;
- 4) давати творчі домашні завдання до узагальнюючого уроку. При цьому можуть проявити себе тихі учні, непомітні на фоні активних.

Активізацію пізнавальної діяльності можна проводити також на позакласних заходах.

Переваги та недоліки активних методів навчання порівняно з іншими методами при вивченні профілю водій категорії "С".

Проблемно-пошукові методи застосовуються в ході проблемного навчання. Педагог створює проблемну навчальну ситуацію, організовує колективне обговорення можливих підходів до вирішення проблеми. Проблемно-пошукові методи застосовуються з метою розвитку творчої учбово-пізнавальної діяльності, вони сприяють більш осмисленому і самостійному засвоєнню знань. В умовах проблемної ситуації виникає пошукова домінанта, що забезпечує активність розумової діяльності. Коли знання даються в готовому вигляді (лекції) це призводить до спаду мислительної діяльності мозку, знижує його творчий потенціал. Слабким місцем цих методів є велика витрата часу на вивчення цього матеріалу, слабка ефективність при формуванні практичних вмінь і навичок, коли показ і імітація особливо корисні; мала ефективність при поясненні принципово нового матеріалу, коли не може бути застосований принцип опори на колишній досвід (принцип апперцепції) і в край необхідні пояснення.

Метод пізнавальної ділової гри. Ділові пізнавальні ігри важливі тим, що можуть активізувати навчальний процес, а також служать засобом розвитку теоретичного і практичного мислення, актуалізації знань, вчать виділяти постійні тривалі зв'язки, що формують і зображують даний процес. Дозволяє контролювати рівень знань учнів. Даний метод змушує викладача постійно підвищувати свій теоретичний рівень, шукати нові форми і методи підвищення творчої активності.

Недоліки цього методу для вчителя: 1) складність організації уроку; 2) перегляд літератури по всій темі й осмислення можливих варіантів організації ділової гри.

Метод створення пізнавальної суперечки. Його призначення – створення підвищеного інтересу до теми. Включення учня у ситуації наукової суперечки не тільки поглиблює його знання, але й викликає на цій основі особливий до навчання.

Висновки. Як показує практика, використання активних методів навчання в системі освіти є необхідною умовою для підготовки висококваліфікованих фахівців, що призводить до позитивних результатів: вони дозволяють формувати знання, уміння та навички учнів шляхом залучення їх в активну навчально-пізнавальну діяльність.

Використання активних методів навчання у середній школі наближає учнів до реальної професійної діяльності, тому навчальний процес надає можливості: підвищити емоційний відгук учнів на

пізнання; посилити мотивацію навчальної діяльності та інтерес до оволодіння новими знаннями й вміннями і практичному їх використанні; сприятиме розвитку творчих здібностей, усного мовлення; формування вміння та обґрунтування й висловлювання власної точки зору. Необхідно використовувати активні методи навчання так, щоб вони активізували мислення всіх учасників педагогічного процесу, розвивали партнерські стосунки, підвищували результативність навчання не лише за рахунок збільшення об'єму інформації, але й за рахунок глибини й швидкості її переробки, забезпечували високі результати навчання студентів та їх самовдосконалення.

Використані джерела

1. Гуревич Р.С. Теорія і практика навчання в професійно-технічних закладах: Монографія / Р.С. Гуревич. – Вінниця: ТОВ Планер, 2009. – 410 с.
2. Дубинчук Е.С. Активизация познавательной деятельности учащихся средних профессионально-технических училищ в процессе обучения / Е.С. Дубинчук. – К.: Высшая школа, 1987. – 101 с.
3. Жукова Р.Ф. Активные методы обучения в концепции перестройки учебного процесса. / Р.Ф. Жукова, Ю.В. Кузнецов // Активные методы обучения в системе подготовки специалистов и руководителей: Сборник научных трудов. – Ленинград, 1989. – С. 5-13.
4. Кругликов Г.И. Методика профессионального обучения с практикумом. / Г.И. Кругликов. – М.: Академия, 2007. – 288 с.
5. Молчанов В.М. Способи активізації пізнавальної діяльності учнів ПТНЗ. Навчально-методичний посібник / В.М. Молчанов – Донецьк: АПНУ ДПДО ІПП, 2006. – 182 с.
6. Сілаєва І.Є. Методи професійно-практичної підготовки. Методичні рекомендації / І.Є. Сілаєва. – Донецьк: АПНУ ДПДО ІПП, 2006. – 153 с.
7. Шамова Т.И. Активизация учения школьников / Т.И. Шамова. – М.: Педагогика, 1982. – 208 с.

Didukh V., Klymenko S.

THE ACTIVE TEACHING METHODS IN PREPARING HIGH SCHOOL STUDENTS FOR THE ACCOUNT "DRIVERS OF CATEGORY C"

The article focuses on teaching the automobile engineering in senior forms with using active methods of studies. Students get necessary knowledge, skills; develop creative abilities in interactive forms of studying. The base of active methods is dialogical communication both between a teacher and students and between students only. In the process of dialogical intercourse students develop communicative skills, abilities to settle problems collectively and the most important it develops the speech of students. The active methods of studies are directed to involve students into independent cognitive activity, to raise personal interest in solving some cognitive tasks, they give the possibility to use knowledge in practice.

In this article we suggest including the following interactive methods of studies to the preparation of senior pupils at the profile "Driver of category C". 1. The method of role-playing is the most effective at the solving of such difficult enough tasks as: "Studying the traffic rules". Role-playing requires considerably less time and facilities for development and introduction than business games. 2. Seminar-discussion (group discussion) is a process of dialogical intercourse between students, which forms the practical experience of participating in discussing and solving theoretical and practical problems. Seminar-discussion can contain the elements of "brain storming" and business games. In the first case the participants strive to expose as many ideas of solving of the problems as possible, for example for the theme "Basics of driving", without criticizing them and then the main ideas are distinguished, discussed and developed, and the possibilities of their proof or refusal are estimated. During the seminar-discussion a teacher asks questions, makes some remarks, specifies essential principles of students' reports, and fixes the contradictions in reasoning. 3. "Round Table" is a method of active learning, one of the organizational forms of cognitive activity of students, it gives the opportunity to revise the previously obtained knowledge, to fill in missing information, to create the ability to solve problems, to strengthen the positions, to learn the culture of debating. Thus there is a consolidation of information and independent work with additional material, as well as identifying problems and issues for discussion. 4. "Brain storming" is a widely used way of producing new ideas for solving scientific and practical problems for such topics as "Auto transport law". Its goal is the organization of collective mental activity by finding non-traditional ways of solving the problems. 5. Business game is a method of imitating the situations which model professional or other activity in a form of a game with a set of rules. So a game can be organized on the stage of the primary revising of material, and as generalization, and as a certain form of control.

Using interactive methods of studies in the system of education is a necessary condition for preparation of highly skilled specialists that has positive results: they allow to form knowledge, abilities and skills of students by bringing them into interactive educational-cognitive activity.

Key words: active methods of studding, mental activity, process of studying, training, interactive methods.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 373.017

Миколаєнко А.Є.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ВЗАЄМОДІЇ СІМ'Ї І ШКОЛИ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ

У статті здійснено аналіз стану досліджуваної проблеми патріотичного виховання в науково-педагогічній літературі; патріотизм як духовно-моральна цінність завжди виступав пріоритетним завданням функціонування держави, становлення суспільства, розвитку особистості; визначено, що сучасне формування патріотизму, зокрема й старшокласників, здійснюється в умовах національного виховання; виявлено основні підходи до визначення поняття "патріотизм"; теза проблеми засвідчує, що становлення патріотизму, як стрижневої якості особистості старшокласника базується на вихованні патріотичної свідомості.

Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, національне виховання, формування патріотизму, виховання патріотизму.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Виховання в сучасній освіті займає особливе місце, адже сьогодні Українська держава та її громадяни стають безпосередніми учасниками процесів, які мають надзвичайно велике значення для подальшого визначення, своєї долі, долі своїх сусідів, подальшого світового порядку на планеті. "Серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають патріотичне, громадянське виховання... Тому нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості", – зазначено в Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді [8].

У сучасних важких і болісних ситуаціях викликів та загроз і водночас великих перспектив розвитку, кардинальних змін у політиці, економіці, соціальній сфері пріоритетним завданням суспільного поступу, поряд з забезпеченням своєї суверенності й територіальної цілісності, пошуками шляхів для інтегрування в європейське співтовариство, є визначення нової стратегії виховання як багатокomпонентної та багатовекторної системи, яка великою мірою формує майбутній розвиток Української держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значимо, що проблема патріотичного виховання завжди була актуальною у працях педагогів А. Бондар О. Захаренко, І. Зязюн, А. Дем'янчук, О. Мороз, І. Ткаченко, О. Рудницька, Т. Шашло, М. Шкіль, М. Ярмаченко та ін. Сучасні аспекти формування патріотизму дітей та молоді досліджуються І. Бехом, В. Бабич, В. Білоусовою, В. Болгаріною, О. Вишневським, М. Зубалієм, П. Ігнатенком, В. Кузем, Б. Кобзарем, М. Левківським, В. Постовим, Г. Пустовітом, Ю. Руденком, А. Сиротенком, Є. Старовойтовим, М. Стельмаховичем, К. Чорною та ін.

Особливо важливим у цьому зв'язку є положення академіка АПН України І. Бега про мовленнєву задачу як суб'єкт-суб'єктну взаємодію вчителя і учня, результатом розв'язання якої є здатність вихованця до усвідомленого й добровільного підтримання настанов вихователя, що сприяє особистісному розвитку, формуванню, зокрема й патріотизму [2].

Також проблеми патріотизму різних вікових груп дітей та шкільної молоді досліджують Н. Баєрська, М. Вишняк, В. Ганський, С. Гуменюк, Л. Кандиба, Ю. Руденко. Досить цікавим у цьому зв'язку є етнокультурний підхід Ю. Руденка, котрий обстоює важливість формування, зокрема у шкільної молоді, кращих зразків відданості національним патріотичним ідеалам юних козаків у школах джур (у Запорозькій Січі – у XVII столітті) [11]. Оригінально, окреслює загальні підходи щодо патріотичного виховання школярів В. Ганський, який пов'язує патріотичне виховання з громадянським, моральним, естетичним, і на цій основі, зробив спробу розкрити певну систему практично спрямованої діяльності загальноосвітньої школи [7].

Висвітленню ролі сім'ї як середовища виховання зростаючої особистості присвятили свої праці М. Аккерман, Т. Алексєєнко, С. Голод, О. Кляпець, В. Кравець, В. Постовий, В. Семиченко та інші. Дослідники одностайні у тому, що належна реалізація сім'єю відповідних функцій можлива лише за умов усвідомлення батьками своєї виховної ролі, оволодіння необхідними знаннями щодо патріотичного виховання дітей.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування сутності, структури й особливостей патріотизму старшокласників у взаємодії сім'ї і школи; визначити особливості українського патріотизму на сучасному етапі розвитку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Патріотизм – це основа, головний критерій оцінки громадянськості, ступінь її розвиненості. Його змістом є почуття любові до Вітчизни, до України, відданість їй, народу, гордість за його минуле і сучасне, прагнення захистити його інтереси.

Запорукою ефективності виховного процесу є органічне поєднання принципів національно-патріотичного виховання в цілісну систему, яка забезпечує досягнення відповідних результатів. Розвиток патріотичного виховання слід починати із засвоєння дитиною азбучних істин того, що процес цей довготривалий та нелегкий. Для того, щоб він був результативним, необхідно дотримуватись певних принципів: зацікавленість дитини; безпосередня участь кожного учня у підготовці та проведенні заходів; систематичність та системність; різноманітність тематики; урахування вікових особливостей.

У методичних рекомендаціях МОН України щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах говориться, що важливо, щоб кожен навчальний заклад став для дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єдності української політичної нації та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві [9].

У молодшому шкільному віці у дитини формується здатність пізнавати себе як члена сім'ї, родини, дитячого об'єднання, як учня, виховується любов до рідного дому, школи, своєї країни, її природи, до рідного слова та державної мови, побуту. У підлітковому віці виховується духовно осмислений, рефлексивний патріотизм, любов до свого народу, нації, Батьківщини, почуття поваги до інших народів, своїх і чужих прав та свобод. У старшому шкільному віці виховується прагнення жити в Україні, пов'язати з нею свою долю, служити Вітчизні на шляху її національного демократичного відродження; працювати на її благо, захищати її, поважати Конституцію України і дотримуватися законів; володіти рідною та державною мовою, визнавати пріоритети прав людини, поважати свободу, демократію, справедливість.

На думку В. Сухомлинського, патріотичне виховання – "це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, узнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується. Патріотизм як діяльна спрямованість свідомості, волі, почуттів, як єдність думки і діла дуже складно пов'язаний з освіченістю, етичною, естетичною, емоційною культурою, світоглядною стійкістю, творчою працею" [12].

Школа має невичерпні можливості для здійснення патріотичного виховання учнів, формування у них відповідних знань, цінностей, моделей поведінки. Вступаючи у численні взаємини в шкільному колективі, дитина навчається вирішувати конфлікти ненасильницькими способами, доходити розуміння з оточуючими за допомогою діалогу, вчиться захищати права людини, зокрема свої права.

Сучасне формування патріотизму, зокрема й старшокласників, здійснюється в умовах національного виховання, яке розуміють як "формування гармонійної розвиненої, високоосвіченої, соціально активної й національно свідомої людини, наділеної глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими й духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю, господарською кмітливістю, підприємливістю й ініціативою. Інтеркультурне виховання – навчання різноманітності культур, виховання поваги та почуття гідності у представників всіх культур, незважаючи на расове чи етнічне походження, сприймання взаємозв'язку і взаємовпливу загальнолюдського і національного компонентів культури в широкому значенні" [8].

В умовах сьогодення України актуальними є думки відомого галицького педагога М. Галушинського, який у своїх міркуваннях щодо виховання підростаючого покоління підняв проблему виховання державотворчого громадянина-патріота своєї держави. Опираючись на західноєвропейський педагогічний досвід, він наголошував, що вирішення цього завдання має бути різним для однонаціональної та багатонаціональної держави. Якщо в однонаціональній державі завдання патріотичного виховання доцільно трактувати через призму формування "громадянина як доброго члена нації", то в багатонаціональній державі оптимальним буде таке його вирішення, яке давало б можливість кожній людині "узгоджувати громадянські й національні інтереси та духовно-культурні цінності" [5, с. 104].

Спираючись на західноєвропейський педагогічний досвід, а також на досвід власної багаторічної педагогічної роботи, М. Галушинський дійшов висновку, що тільки національна система виховання може забезпечити належне патріотичне виховання молоді, а, отже, і збереження української нації [5, с. 24]. У контексті здійснюваного дослідження заслуговують на увагу його думки про те, що тільки за умови гармонійного поєднання сімейного і суспільного виховання можливо виховати "новий тип людини, тип, наділений громадськими чеснотами, що своїм добром буде уважати добро громади й свого народу..." [5, с. 22]. На думку педагога тільки народ "з розвинутими громадянськими чеснотами" здатний відстояти свою незалежність і незалежність своєї країни, тільки такий народ "...буде найвищим своїм законодавцем і найвищим своїм паном, буде народом сувереном" [5, с. 23].

Український патріотизм відображає природну закономірність тривалого історичного розвитку українського народу як нації аж до ствердження державності. Сьогодні відроджена, оновлена Українська держава стоїть на шляху зростання національної свідомості, гордості, незалежності. У контексті нового

патріотизму незалежної України дедалі більше уваги акцентується на національно-усвідомленому ставленні до Батьківщини. У цьому контексті в "Енциклопедії освіти" зазначено: "патріотизм передбачає визнання тотожності досягнень і поразок української історії як особисто притаманних кожному: в минулому – спільна слава і спільне каяття за допущені помилки, в майбутньому – спільна для всіх мета [6, с. 633].

Патріотизм має сприяти процесу національно-державного розвитку, що спрямований на побудову толерантного, демократичного, громадянського суспільства. Це усвідомлення конкретною людиною свого ставлення до народу, Вітчизни, що виявляється у бережливому ставленні до культурно-духовних надбань й історії свого народу, у цілеспрямованій діяльності щодо його демократичного розвитку і процвітання.

Ми погоджуємося з думкою дослідниці О. Абрамчук про те, що відродження патріотизму є однією з найбільш нагальних потреб сучасного українського суспільства, що соціально-економічна ситуація в нашій країні вимагає переосмислення "провідних теоретико-методологічних підходів до патріотичного виховання, мети, завдань, змісту та технології їх реалізації" [1, с. 23].

На основі аналізу наукових досліджень встановлено, що науковці виокремлюють декілька різновидів патріотизму. У роботах українського дослідника О. Вишневського виокремлено такі різновиди патріотизму [4, с. 290-292]:

1. Етнічний патріотизм, який, ґрунтується на почутті власної причетності до свого народу, на любові до рідної мови, культури, до власної історії тощо. Цей патріотизм зумовлений природою як відчуття родовидових ознак народу, є вродженим. Ці ознаки, на думку О. Вишневського, розвиваються повноцінно, якщо дитина зростає у національно свідомій сім'ї, навчається в українській школі. При цьому велике значення має вивчення власної історії, рідної мови та літератури, українського мистецтва, народних звичаїв тощо [4, с. 290-291].

2. Територіальний патріотизм, що, на думку дослідника, базується на любові до так званої Малої Батьківщини, тобто того місця, де людина народилася і виросла. У роботах українських педагогів доведено, що любов до рідного краю зароджується, формується, ґрунтується на ранніх дитячих захопленнях, викликаних красою рідних місць [4, с. 290-291].

На основі багаторічних спостережень В. Сухомлинський стверджував, що "емоційне ставлення до навколишнього світу має велике значення для формування свідомості дитини, її переконань..." [11, с. 247]; О. Вишневський стверджує про формування "містичної єдності" з територією, на якій дитина народилася, з околицею, які пізнала вперше, з характерним кліматом тощо" [4, с. 293].

Державний патріотизм, що ґрунтується, на думку дослідника, на загальнонаціональній меті – державному самовизначенні, побудові високорозвинутої демократичної держави. Справедливим є положення автора даної класифікації, що у випадку відокремлення й аналізу державного патріотизму ми маємо справу з вищим патріотизмом, який "базується на державній ідеології і пов'язується з почуттям громадянськості", ... "згладжує не тільки природні міжетнічні протиріччя, але й тертя, пов'язані з майновим станом окремих людей. Він має об'єднувальну силу" [4, с. 291].

У контексті здійснюваного нами дослідження важливим є висновок відомого українського психолога М. Боришевського, що молода людина "не може розвиватись гармонійно, не може збагнути великого сенсу свого життя, якщо вона не усвідомлює себе носієм якостей, властивостей не лише загальнолюдських, а й національних, своєрідних і неповторних" [3, с. 145]. На думку дослідника, в структурі особистості громадянина-патріота наявні такі компоненти: "розвинена національна свідомість та самосвідомість", прагнення до самоідентифікації з нацією; національна гідність і самоповага у поєднанні з шаною, повагою до усіх етносів та націй; інтерес до минулого, сучасного та майбутнього своєї нації як державного утворення; усвідомлення власної відповідальності за сучасне і майбутнє нації, держави, прагнення внести свій вклад у цю справу; усвідомлення себе як суб'єкта рідної та державної мови; як символ людського в Людині, як можливість збагнути сенс самовдосконалення й творення себе задля прагнення найвищої і благородної мети – служити людині, народові, Вітчизні й знаходити в цьому справжнє людське щастя" [3, с. 4].

Структура патріотичної свідомості, на думку М. Боришевського і К. Чорної, аналогічна структурі суспільної свідомості в цілому, що зумовлено частковим співпадінням об'єкта і повним співпадінням суб'єкта і механізму відображення. Національна свідомість є відображенням суспільних відносин, самосвідомість – соціальної суті людини. Національна свідомість, на думку К. Чорної, включає: "любов до своєї нації, до історичного і самобутнього образу свого народу, ідентифікація себе з ним; віру в духовну силу народу" [13, с. 12–14.]. Нам імпонує думка дослідниці про те, що патріотична свідомість передбачає сформованість "сили волі особистості і її відповідальності за те, щоб народ посів почесне місце в цивілізованому світі" [12, с. 12–14].

На основі аналізу історико-педагогічного літератури (Г. Ващенко, М. Галушинський, О. Духнович, І. Огієнко, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, та ін.), а також напрацьовань сучасних дослідників (О. Абрамчук, І. Бех, О. Вишневського, Р. Петронговського, К. Чорної та ін.) з'ясовано, що патріотизм є багатоаспектним поняттям, фундаментальною духовно-моральною якістю,

світоглядною і психологічною характеристикою особистості, духовно-моральним принципом її життєдіяльності [10, с. 88]. Він базується на системі знань, почуттів, понять, переконань, діяльності і визначає ставлення людини до себе, своєї родини, свого народу й Батьківщини, їх історії і духовно-культурних надбань, готовність до праці в ім'я процвітання народу і країни.

Мета патріотичного виховання старшокласників полягає не тільки у сприянні, допомозі у розумінні і осмисленні певних положень патріотизму, але й у тому, щоб підвести особистість до внутрішнього їх сприйняття, тобто у формуванні патріотичних переконань. Патріотичні переконання проявляються у: – ставленні особистості до себе, свого народу; – ставленні особистості до історії, духовних і культурних надбань народу; – розумінні особистістю значення ролі народу й Батьківщини в її житті; – вірі в майбутнє українського народу, у його здатність побудувати цивілізовану демократичну державу; – в активності особистості в побудові на загальнолюдських засадах свого життя і розбудові Української держави.

Виховання в учнівській молоді патріотизму і реалізація ідеї патріотичного виховання набуває в сучасному українському суспільстві особливого значення в силу таких причин: соціально-економічні зміни, кризові явища, притаманні сучасному українському суспільству, спричинили деформацію ціннісних орієнтацій значної частини молодих людей; демократизація, плюралізм і поява багатопартійної системи створили певні труднощі в соціальному розумінні суті патріотизму. Тому в сучасних умовах виникла необхідність здійснення патріотичного виховання на якісно новому рівні, тобто в руслі аксіологічного, особистісно-діяльнісного і культурологічного підходів.

Висновки. Підсумовуючи, відзначимо, що проблема патріотичного виховання підростаючого покоління знаходиться у полі зору сучасних науковців. Тож, аналізуючи праці дослідників можемо дійти висновку, що становлення патріотизму, як стрижневої якості особистості старшокласника базується на вихованні патріотичної свідомості і тому вона характеризує патріотичне виховання як процес, направлений на становлення патріотичної свідомості особистості, який відображає ставлення людини до своєї Батьківщини: рівень розвитку патріотичних почуттів, готовності до усвідомленого служіння Батьківщині і досвіду суб'єктної діяльності на благо свого народу.

Використані джерела

1. Абрамчук О. В. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів / О. В. Абрамчук, М. М. Фіцула.–Вінниця: УНІВЕРСУМ, 2008.–136 с.
2. Бех І. Д. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / Іван Дмитрович Бех, Катерина Іванівна Чорна / І. Д. Бех // Шкільний світ. – 2007. – № 13. – С. 2–12.
3. Боришевський М. Й. Духовні цінності в становленні особистості громадянина / М. Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 144–150.
4. Вишневецький О. Концепція демократизації українського виховання / О. Вишневецький // Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. Педагогічні концепції. – К.: Школяр, 1997. – С. 78–122.
5. Галушинський М. Національне виховання / М. Галушинський. – Львів: [б. в.], 1920. – 30 с.
6. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; [головний ред. В. Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Петронговський Р. Р. Теорія і практика формування патріотизму старшокласників: Монографія / За ред. проф. М. В. Левківського. – Житомир: Полісся, 2003. – 220 с.
8. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16. 06. 2015 р. № 64. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/
9. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. – № 7. – С. 70–95; Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. – № 8. – С. 87–95; Текст наказу доступу в Інтернеті: / Міністерство освіти і науки України (Офіційний веб-сайт) – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ru/about-ministry/normative/4068>.
10. Оришко С. П. Структура і зміст патріотичного виховання учнівської молоді / С. П. Оришко // Науковий вісник Чернівецького університету імені Ю. Федьковича: зб. наук. праць. – Чернівці, 2006. – Вип. 308: Педагогіка та психологія. – С. 87–94.
11. Руденко Ю. Патріотичне виховання учнів: концепція / Ю. Руденко // Освіта. – 2001. – 22-29 серп. – С. 10–15.
12. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976. – Т.1. – 654 с.; Т.2. – 670 с.).
13. Чорна К. І. Патріотизм молоді в контексті національних інтересів української держави / К. І. Чорна // Проблеми виховання і навчання в сучасних соціально-економічних умовах: [зб. наук. пр.]. – Херсон, 2003. – Вип. 34. – С. 110–114.

Mykolayenko A.

**PATRIOTIC EDUCATION OF PUPILS
IN THE INTERACTION OF FAMILY AND SCHOOL
AS AN OBJECT OF SCIENTIFIC AND THEORETICAL ANALYSIS**

In the article the analysis of the investigating problems of patriotic education in the scientific and educational literature is made; patriotism as the spiritual and moral values has always been a priority of state functioning, the formation of the society, the personal development; it was determined that the formation of modern patriotism, including high school students, is carried out in the conditions of national education; the basic approaches to the definition of "patriotism" are elicited; the genesis of the problem shows that the formation of patriotism as a pivotal value of a senior pupil's personality is based on the education of patriotic consciousness.

Patriotism is the basis, the main criterion of estimation of citizenship, the degree of its development. Its maintenance is the sense of love to motherland, to Ukraine, the devotion to it, to the people, pride for its past and contemporary, the aspiration to protect its interests.

The pledge of efficiency of an educational process is the organic combination of principles of the national-patriotic education in the integral system which provides the achieving of the proper results.

The education of patriotism at student's youth and the realization of the idea of patriotic education acquire the special value in modern Ukrainian society by virtue of such reasons: social and economic changes, crisis phenomena, the inherent of modern Ukrainian society, entailed the deformation of the valued orientations of the considerable part of young people; democratization, pluralism and appearance of the multi-party system, created certain problems in the social understanding of the essence of patriotism. That is why in modern conditions there was a necessity of the realization of patriotic education at a new high-quality level, in other words in the riverbed of personal-active and cultural approaches.

A problem of patriotic education of the growing generation is in sight of modern scientists. Therefore, analysing the works of researchers we can conclude that the becoming of patriotism, as the main quality of personality of a senior pupil is based on the education of patriotic consciousness and that is why it characterizes the patriotic education as the process directed on becoming of patriotic consciousness of a personality, which represents the attitude of a person to their motherland: the level of the development of patriotic senses, readiness to the realized service to motherland and an experience of subject activity for the good of the people.

Key words: *patriotism, patriotic education, national education, formation of patriotism, patriotism education.*

Стаття надійшла до редакції 31.10.2016 р.

ВАЖЛИВІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТЗН НА УРОКАХ КРЕСЛЕННЯ

У статті розглянуто використання технічних засобів навчання при вивченні курсу "Креслення" в школі. Одним із найважливіших етапів інформатизації освіти є використання у навчально-виховному процесі електронних засобів навчання. Все це потрібно сучасному вчителю для того, щоб ефективно використовувати ТЗН під час навчального процесу. Визначається, що використання ТЗН дозволяє збільшити обсяг інформації, крім того, це дозволяє значно інтенсифікувати пізнавальну діяльність учнів, дає можливість доповнити навчальний процес додатковою інформацією. Виявлені зміни, які дає інформатизація процесу навчання. Виділені переваги використання на уроках креслення інформаційних технологій.

Ключові слова: креслення, технічні засоби навчання, навчальний процес, КОМПАС 3D, комп'ютеризація уроку.

Постановка проблеми. Засоби навчання є невід'ємною складовою навчальної діяльності, в процесі якої відбувається засвоєння знань, умінь та навичок. Обов'язковим елементом цього процесу є інформація, а точніше її зміст.

Сучасні комп'ютерні технології дозволяють вивчати будь-які предмети, звичайно при наявності відповідного апаратно-програмного або програмного забезпечення (електронного посібника, моделюючої системи тощо). Використання на заняттях креслення різноманітних технічних засобів і носіїв інформації до них суттєво впливають на організацію і проведення занять. Але всі технічні засоби є лише зброєю у руках викладача, яка повинна збільшувати можливості його впливу на учнів. Ці засоби допомагають розвивати у учнів самостійність у досягненні знань, підвищують ефективність навчання.

Численність застосовуваних у графічній підготовці технічних засобів доволі динамічна: одні змінюються іншими, більш сучасними та відповідними у методичному відношенні. Викладач повинен знати дидактичні можливості найбільш відомих і допустимих технічних засобів навчання, володіти методикою їх застосування, а отже, і творчо використовувати їх на заняттях креслення. Лише у тому випадку з'явиться можливість поновлювати арсенал технічних засобів навчання, що буде сприяти підвищенню рівня проведених занять і якості засвоєння учнями змісту предмету.

Аналіз досліджень і публікацій засвідчив, що найбільший внесок у дослідження проблем застосування технічних засобів навчання в навчальному процесі внесли: П.С. Атаманчук [1], Г.О. Бал [2], А.М. Гуржій [4], Г.М. Коджаспірова [6], М.І. Пащенко [8], М.Д. Ярмаченко [9], та багато інших. Проте більшість дослідників приділяють значну увагу особливостям та методиці застосування традиційних ТЗН і максимум комп'ютера, оснащеного відповідним периферійним обладнанням.

Виклад основного матеріалу. Основні зусилля викладача направлені головним чином на те, щоб викласти й пояснити учням навчальний матеріал, а на самостійну роботу та практичні заняття залишається дуже мало часу.

За такої організації та методиці учні перетворюються у пасивних слухачів, вони не набувають багатьох важливих практичних навичок, що негативно відображається на розвитку їх просторових уявлень. Якщо предмет вивчається самостійно, то це може призвести до великого перевантаження учнів. З досвіду відомо, що на виконання креслення середньої складності учень у домашніх умовах затрачає дуже багато часу.

Для успішного вивчення креслення в школі необхідно шукати шляхи активізації уроку, ширше використовувати сучасні технічні засоби навчання. Необхідно економніше добирати навчальний матеріал, уникати непотрібних повторень, до мінімуму скоротити непродуктивні витрати навчального часу.

Сучасний урок, який повинен дати учням глибокі і міцні знання неможливо представити без використання навчання і дидактичної техніки. Тому одним із ефективних шляхів вирішення проблеми удосконалення навчально-виховного процесу на основі широкого використання навчально-наочних посібників і сучасних технічних засобів навчання (ТЗН) [7].

Доцільність використання ТЗН зумовлено об'єктивними законами фізіології вищої нервової діяльності та заснованою на них психології особистого сприйняття. Дані фізіології та психології свідчать, що в процесі засвоєння знань переважають органи відчуття. Особливо велику роль у формуванні і розвитку мислення належить візуальному та слуховому аналізаторові.

Так, 90% всіх відомостей про навколишню дійсність людина отримує за допомогою зору, 9% – за допомогою слуху та 1% – за допомогою інших органів відчуття. Ці дані ще раз підкреслюють, що додаткове завантаження візуального і слухового аналізаторів за допомогою технічних засобів навчання дає значну можливість засвоєння більшого обсягу інформації [8, с. 230].

В умовах стрімкого зростання інформаційних потоків і збільшення дефіциту навчального часу аудіовізуальні засоби дозволяють за один і той же термін часу викласти і засвоїти значно більший обсяг навчальних знань. При цьому якість інформації, що засвоюється студентами, підвищується за рахунок її наочності, виділення в графіках, діаграмах, схемах, слайдах, відеороликах, головних структурних елементах процесів і явищ.

Використання ТЗН у викладанні навчальних дисциплін дозволяє збільшити обсяг інформації, яку необхідно запам'ятати, приблизно на 35% і підняти ефективність занять на 20%. Крім того, це дозволяє значно інтенсифікувати пізнавальну діяльність учнів, дає можливість доповнити навчальний процес додатковою інформацією [3].

Шкільний предмет "Креслення" представляє собою систему законів, закономірностей, взаємопов'язаних понять і термінів, які виражаються словом та зображенням. У процесі вивчення креслення в учнів складається наукова система графічних понять, на основі якої розвивається вміння мислити категоріями даного предмету. Шкільний курс креслення формує особистість, здатну самостійно оволодівати знаннями і вміти застосовувати їх на практиці. І одним з найважливіших завдань, що стоять перед учителем, є здійснення цілеспрямованої систематичної роботи щодо їх реалізації за допомогою новітніх технологій.

Серед технічних новинок, що приходять сьогодні у школу, особливе місце займають технічні засоби навчання – комплекс устаткування, що дозволяє педагогу зробити процес навчання наочним, динамічним, варіювати індивідуальні рішення з опорою на наявні готові "шаблони", а також більш ефективно здійснювати "зворотний зв'язок" від учнів до вчителя [1].

Поява новітніх технологій потребує перегляду стану й перспектив розвитку системи освіти. Це особливо необхідно в зв'язку з випереджаючим розвитком технологій порівняно з можливостями їх використання в освіті. Технічні засоби навчання застосовуються в середній школі для проведення різних дослідів, зберігання і переробки навчальної інформації, спостереження за явищами природи.

В Законі України "Про освіту" зазначено, що метою освіти в нашій державі є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності нашого суспільства. Звідси випливає одне з основних завдань школи: поліпшення якості навчання, виховання і розвитку учнівської молоді.

Для досягнення цього слід постійно вдосконалювати зміст освіти, методи, форми і засоби навчання. Серед них важливе місце належить технічним засобам навчання [6, с. 8].

Технічні засоби навчання – це система засобів, яка складається з двох взаємопов'язаних частин:

- перша – це спеціальні навчальні посібники або носії аудіовізуальної інформації;
- друга – це апаратура, за допомогою якої подається інформація [8].

У зв'язку з цим використання ТЗН має два аспекти – педагогічний і технічний. Педагогічний аспект охоплює питання, пов'язані з створенням носіїв навчальної інформації відповідно до дидактичних вимог навчального процесу і розробки методики їх застосування. Технічний аспект охоплює питання, які стосуються створення необхідної для використання носіїв навчальної інформації апаратури, яка б задовольняла педагогічним і технічним вимогам [6, с. 7].

Які ж зміни дає інформатизація процесу навчання:

– підвищує ефективність навчального процесу за рахунок внесення різноманітності на різних етапах уроку.

- має багатий додатковий матеріал для підготовки до уроку вчителю і учням;
- дозволяє показати деякі процеси в динаміці (відеофрагменти, анімація);
- підсилює наочність;
- показ об'єктів, які іншим способом показати не можна;
- якісне закріплення і відпрацювання навичок у великого числа учнів при використанні локальної мережі;
- підвищує інтерес учнів [1].

Знайомство з новими інформаційними технологіями вражає діапазоном своїх можливостей, які відкриваються для вдосконалення навчального процесу та системи освіти в цілому. Нові інформаційні технології, що впроваджуються в освіті, сприяють його підйому на якісно новий рівень.

На уроках креслення, так само як і будь-якій іншій дисципліні, учень повинен отримати певну кількість знань і навичок. При цьому не слід забувати, що підвищення якості та ефективності всієї роботи в школі багато в чому залежить від методичної досконалості і спрямованості уроків.

Використання комп'ютера і формування умінь і навичок роботи з найбільш поширеними програмами на рівні користувача є важливим завданням освіти.

Графічну освіту школярів направлено на підготовку в області графічної діяльності випускників шкіл, які володіють сукупністю знань про графічних методах, способах, засобах, правилах відображення, збереження, передачі, перетворення інформації і їх використання в науці, виробництві, дизайні,

архітектурі, економіці і суспільних сферах життя суспільства; володіють сукупністю графічних умінь, а також здатних застосовувати отримані знання і вміння не тільки для адаптації до умов життя в сучасному суспільстві, а й для активної участі в репродуктивній і творчій діяльності (наукової, виробничої, проектної та ін.).

Комп'ютерні технології допоможуть поліпшити викладання традиційних, добре забезпечених методично шкільних предметів. Тому важливим завданням перед викладачем є вибір найбільш досконалих комп'ютерних програм, які можна використовувати в процесі навчання.

Програма КОМПАС, як сучасний креслярський інструмент звільняє учня від утомливих операцій виконання креслення, забезпечуючи при цьому високу якість виконуваних графічних робіт, учню не слід побоюватися, що одне його невірний рух змусить виконувати роботу заново.

Для проведення тематичного контролю знань учнів можуть бути використані програми електронного тестування. Ці програми дозволяють створювати контролюючі тести з кожного предмету, що складаються з десяти запитань з вибором правильного з чотирьох відповідей на кожне питання. Викладач має можливість задавати критерії оцінки і час виконання тесту [8].

Використання на уроках креслення інформаційних технологій дає ряд переваг:

- підвищення мотивації до навчання, інтересу учасників навчального процесу до уроків;
- економія часу;
- можливість багатогранної і комплексної перевірки знань учнів;
- можливість учневі обирати свій темп роботи;
- самостійність роботи та ін.

Проте в даний час для використання ПК на заняттях з креслення існує дві проблеми:

- недостатня кількість сучасного обладнання;
- нестача кваліфікованих учительських кадрів.

Напрацьована роками методика викладання креслення не враховувала використання комп'ютера. Поки вчитель не переконається сам в дієвості того чи іншого підходу, тієї чи іншої технології, він не зможе їх застосовувати адекватно. Але вчитель, щоб не відставати від часу, повинен постійно вчитися, обмінюватися досвідом, бачити досвід роботи своїх колег. Не можна сказати, що наші вчителі зовсім незнайомі з програмами для креслення на комп'ютері. Рівень у всіх різний: хтось просто чув назви КОМПАС або AutoCAD, хтось трошки працював з цими програмами. Тому в даній ситуації дуже своєчасними були б курси для вчителів креслення із застосування таких програм на уроках в школі. Потрібен певний поштовх, а далі все залежить від особистості самого вчителя. Отримавши початкові навички при бажанні можна досягти багато чого [5].

Що стосується комп'ютерного обладнання, то тут мало що залежить від вчителів. Забезпеченням шкіл цією технікою займаються інші інстанції. А поки вчителям треба вчитися працювати на комп'ютері, щоб, коли настане золотий час загальної комп'ютеризації шкіл, не стояти біля дошки з крейдою і ганчіркою.

Висновки. Технічні засоби надають нові можливості в організації навчального процесу викладачеві та учневі у виявленні і розвитку його творчих здібностей, а також сприяють формуванню самостійної роботи під час навчальної діяльності. Організаційні можливості засвоєння самостійно навчального матеріалу при використанні ТЗН, без сумніву, набагато вищі ніж у традиційному, бо вони у першу чергу забезпечують полі сенсорне сприйняття матеріалу: зорове, слухове та чуттєве, а таке поєднання подачі матеріалу сприяє мобілізації активності учнів, стимулює їх розумову діяльність, викликає інтерес до навчання, довільна увага перетворюється у мимовільну, розвиваються всі види пам'яті і таким чином створюються належні умови для розвитку уяви, яка спонукає кожного учня, незалежно від його індивідуальних задатків, до раціонального пошуку найоптимальніших кроків для самостійного оволодіння матеріалом. По-друге, вони сприяють формуванню мотивів навчання через виявлення потреб та інтересів під час попереднього контролю, який проводиться з метою встановлення вихідного (початкового) рівня знань, умінь та навичок учнів, бо якщо учень не усвідомлює потреби в навчанні, якщо в нього немає пізнавального інтересу, він, як правило, не проявляє розумової активності, тому й навчальний процес буде перебувати на стадії "затримки", і водночас не буде давати належного результату.

Використані джерела

1. Атаманчук П.С. Інноваційні технології управління навчанням фізики: монографія / П.С. Атаманчук. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 1999. – 174 с.
2. Бал Г.О. Проблемна задача. Комп'ютерна технологія навчання: Словник-довідник / Г.О. Бал. – К.: Наукова думка, 1992. – 413 с.
3. Баранова І.В. КОМПАС-3D для школьників. Черчение и компьютерная графика. Учебное пособие для учащихся общеобразовательных учреждений / И.В. Баранова. – М.: ДМК Пресс, 2009. – 272 с.
4. Богуславский А.А. Учимся моделировать и проектировать в КОМПАС-3D LT / А.А. Богуславский. – Коломна: Коломенский гос. пед. ин-т, 2002

5. Гуржій А.М. Засоби навчання: навчальний посібник [Електронний ресурс] / А.М. Гуржій, Ю.О. Жук, В.П. Волинський. – К.: ІЗМН, 1997. – 208 с. – Режим доступу: http://kukh.ho.ua/kurs/zao/lit/zn.htm#_Toc248683488
6. Коджаспирова Г.М. Технические средства обучения и методика их использования / Г. М. Коджаспирова, К.В. Петров. – М.: Академия, 2002. – 256 с.
7. Методика обучения черчению / [упоряд.: В.Н. Виноградов, Е.А. Василенко, А.А. Альхименюк]. – М.: Просвещение, 1990. – 176 с. – (Учеб. пособие для студентов и учащихся худож.-граф. Спец. учеб. заведений).
8. Пашенко М. І. Педагогіка: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / М.І. Пашенко, І.В. Красноштан. – Умань: Жовтий О.О., 2012. – 269 с.
9. Ярмаченко М.Д. Педагогіка / Під ред. М.Д. Ярмаченко. – К.: Рад. школа, 1986. – 544 с.

Minko N., Smilyk O.

THE IMPORTANCE OF USING TECHNICAL MEANS OF EDUCATION AT THE LESSONS OF DRAWING

In the article the using of technical teaching in the study course "Technical drawing" at school was considered. One of the most important stages of informatization of education is the using of e-learning in the education process. All this is necessary of the modern teacher to make effective using of the Technical means of education during the learning process. It is marked that for the successful study of draft at school it is necessary to search the ways of activation of lesson. Appearance of the newest technologies needs the revision of the state and prospects of development of the system of education. It is distinguished, that computer technologies will help to improve teaching of traditional, well provided methodically school objects.

Determined that the using of technical means of education allows you to increase the amount of information, it also allows significantly intensify cognitive activity of students, it gives the opportunity to complement the learning process with additional information. It is marked that technical teaching in the study consists of two constrained parts. Effective ways of decision of problem of improvement of educational-educator process. The changes, which informatization, of the learning process gives were revealed.

The advantages of using information technology at the drawing lessons were identified. Examples of computerization of drawing lesson were introduced. Certainly, that for realization of thematic control uses the programs of the electronic testing. The using of computer programs to improve the learning process at the drawing lesson was analyzed. The necessity of application technical means of teaching drawing by a modern was justified. It is marked that for a modern teacher the push of receipt of skills of computerization of lesson is needed. Technical equipments give new possibilities in organization of educational process to the teacher and student in an exposure and development of him creative capabilities, and also assist forming of independent work during educational activity. It is marked that the technical equipments of studies assist forming of reasons of studies through the exposure of necessities and interests during previous control, that is conducted with the aim of establishment of initial (initial) level of knowledge, abilities and skills of students, because if a student does not realize a requirement in studies, if he does not have cognitive interest.

Key words: technical drawing, technical equipments of studies, educational process, COMPASS 3D, computerization of lesson.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

ВПЛИВ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Стаття присвячена розгляду проблеми формування ціннісних орієнтацій сучасної молоді в умовах розвитку особистості. Висвітлено динаміку та шляхи їх формування. Проаналізовано різні підходи до їх систематизації, ієрархічну структуру ціннісних орієнтацій, рівні ціннісних парадигм. У результаті вивчення встановлено, що в числі головних ціннісних орієнтацій, до чого прагне молодь є добробут, сім'я, саморозвиток та самореалізація, свобода волевиявлення, демократія, тобто те, що сприяє зайняти гідне місце в суспільстві.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, особистість, світогляд, сучасна молодь.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема ціннісних орієнтацій сучасної молоді в суспільстві, пріоритетів та шляхів їх формування залишається незмінно актуальною впродовж всього існування цивілізації. Так, питання цінностей особистості, досліджували ще стародавні мислителі, такі як Сократ, Платон, Аристотель. Ґрунтовний пласт розробок цієї проблематики базується в працях класиків – І. Канта, Д. Локка, І. Песталоцці, Я.-А. Коменського, А. Макаренка, М. Бердяєва, Г. Сковороди, С. Франка, П. Флоренського, В. Соловйова, П. Сорокіна, П. Юркевича, Е. Муньє, М. Фуко, А. Швейцера, М. Шелера та ін. Сучасні теорії цього феномену знаходимо у працях В. Андрущенко, Л. Губернського, М. Головатого, І. Надольного, С. Кримського, Л. Ваховського, О. Сухомлинської, В. Желанової, А. Пеканової та ін. Проблеми людини та її ціннісних орієнтацій були об'єктом багатьох дисертаційних досліджень таких авторів, як Д. Балдинюк, О. Барановська, О. Баришнікова, В. Вексельман, Г. Гуменюк, І. Гущина, В. Долженко, О. Зубарева, Ж. Міцкевич, В. Калінін, Г. Хруслов, С. Нікітенко та ін.

Ця проблема набуває особливої значущості в умовах соціально-економічної, політичної та духовно культурної трансформації українського суспільства, що супроводжується в свою чергу кардинальною переоцінкою політичних, економічних, культурних та духовних цінностей громадян.

Водночас, – зазначає дослідниця Т. Артимонова, – українська держава ще утримує в собі залишки колишньої системи. Застарілі норми, вартості, стереотипи дають знати про себе не лише в середовищі старших поколінь, а й серед молоді. Дехто з них все ще перебувають під впливом націоналістичної ідеології й має про демократію примітивне уявлення. З іншого боку, частина молоді "інфікована" західними цінностями [1, с. 72].

Метою статті є визначення головних ціннісних орієнтацій сучасної молоді в умовах формування особистості.

Виклад основного матеріалу. Через особливу сприйнятливості і високу суспільну мобільність студентської молоді виникнення нових ціннісних орієнтацій і девальвація колишніх торкнулися цієї перехідної соціальної групи більшою мірою, чим інші шари суспільства. Молодь виступає в якості потенційної інтелектуальної, політичної, економічної, культурної еліти суспільства – рушійної сили розвитку держави, і від того в якому ракурсі будуть закладені ціннісні орієнтації молоді, залежить найближче майбутнє нашого суспільства. Тому питання формування ціннісних орієнтирів молоді має державний статус і є доволі актуальним.

Від того, наскільки молоде покоління – національно свідоме, патріотичне, готове взяти на себе відповідальність за розвиток, за збереження духовності та культурних здобутків української держави, активно і конструктивно приєднатися до суспільних процесів, наскільки ініціативно воно бере участь у процесі соціально-економічних і політичних перетворень, значною мірою залежить доля країни, її національні інтереси [2, с. 113].

Для визначення самого терміну "ціннісні орієнтації" науковцями було проведено багато дослідницької роботи. Так, зокрема, автор В. Ольшанський вважає, що сутність "ціннісної орієнтації" є система особистісних цінностей людини, детермінованих певними соціально-психологічними факторами, тобто як один із способів функціонування цінностей у свідомості індивіда [3, с. 118]. Доречі, це було першим формулюванням цього феномену у радянському науковому просторі.

Згодом А. Здравомислов та В. Ядов у своїй публікації розкриють поняття "ціннісні орієнтації" з точки зору соціології, як установку особистості на певні цінності суспільства [4].

У стислому психологічному словнику знаходимо іншу дефініцію, а саме "ціннісні орієнтації" – це відображення у свідомості людини цінностей, які визначаються нею, як стратегічні життєві цілі й загальні світоглядні орієнтири [5].

Будь-яка історична суспільна форма життєвого устрою, життєдіяльності людей має не просто окремі цінності, але їх систему, певну ієрархію цінностей. Без засвоєння людиною такої системи

цінностей, без визначення власного відношення до них неможливий не лише успішний процес соціалізації особи, але і відповідна підтримка нормативного порядку в суспільстві взагалі.

В аксіології – науці про цінності – існують різні підходи до їх систематизації.

Так, вчені А. Кармін, О. Новикова виділяють фінальні, інструментальні і похідні цінності [6, с. 143]:

– фінальні цінності – це вищі цінності та ідеали, важливіше і значиме яких немає нічого. Вони коштовні самі по собі, а не тому що служать засобами для досягнення яких-небудь інших цінностей. Це кінцева мета людських устремлінь. Фінальні цінності – це, наприклад, людське життя, свобода, справедливість, краса, щастя, кохання, дружба, честь і гідність особи, законність, гуманізм... Відносно таких цінностей безглуздо запитувати: навіщо або для чого вони потрібні? Вони потрібні самі по собі. Прагнення до них не потребує ніяких обґрунтувань;

– інструментальні цінності представляють собою засоби та умови, необхідні для досягнення і збереження фінальних цінностей. Наприклад, якщо здоров'я – фінальна цінність, то відпочинок на курорті як засіб його зміцнення – інструментальна цінність;

– похідні цінності – це наслідки, або прояви інших цінностей, що мають значущість лише як ознаки і символи останніх. Так, дарунок від улюбленої людини – вивідна цінувати: він є наслідок, або знак її кохання.

У результаті дослідження, ці автори зробили висновки, що у кожної людини утворюється ієрархічна структура ціннісних орієнтацій, що визначає, які з цінностей є для його більш, а які – менш значимими. У цій структурі на вершині ієрархії знаходяться вищі, фінальні цінності, нижче – інструментальні і похідні цінності [6, с. 143].

Однак, як зазначають А. Кармін, О. Новикова, ієрархія ціннісних орієнтацій у різних людей зводиться по різному. Одна і та ж цінність може бути фінальною для однієї людини та інструментальною для іншої. У людини високої культури фінальними є духовні цінності. Вони мають пріоритет перед усіма іншими цінностями, які виконують по відношенню до них інструментальну функцію або є похідними від них.

Можна розрізняти два типи або рівні ціннісних парадигм. Перший – це ціннісні парадигми, що складаються і функціонують на рівні буденної свідомості. Вони визначають цінності, до яких прагнуть люди в своєму повсякденному житті. Другий – парадигми соціальних цінностей та ідеалів, що формуються на рівні суспільної ідеології. Вони визначають завдання та цілі, на реалізацію яких має бути направлений розвиток суспільства [6, с. 143-144].

Отже, система цінностей охоплює особистісну значущість певних соціальних, загальнолюдських, культурних, духовних, естетичних, етичних цінностей, відбиваючи ціннісне ставлення до дійсності.

У віковій психології молодість характеризується як період формування стійкої системи ціннісних орієнтацій, становлення самосвідомості і формування соціального статусу особи. Молодь, в процесі формування і розвитку власної системи ціннісних орієнтацій і ієрархічної системи цінностей, пропускає через власну свідомість величезний потік інформації, яка несе в собі духовне багатство нації, історію, культуру, звичаї, традиції, мову і т.д. Проте на даний момент, в процесі трансформації нашої держави, ми можемо спостерігати картину визначеного ідейно-світоглядного вакууму, коли одні соціальні ідеали і цінності вже пішли в минуле, а інші ще не сформувалися. У цій ситуації відсутності єдиних і однозначних світоглядних орієнтацій, молодь поставлена в строгі рамки самовизначення і самоідентифікації (етичної, соціальної, етнічної, політичної, економічної і т.д.). Думка вчених відносно цього феномену є неоднозначною. Не всі молоді люди здатні самостійно вирішити такі складні світоглядні питання, як наслідок в процесі саморозвитку одні набагато випереджають інших. Що у свою чергу може спричинити порушення ціннісних орієнтацій молоді, як значимої самостійної соціально-демографічної групи суспільства, адже для неї обов'язково мають бути певні ідеали та цілі з тим, аби здійснювати свій особистісний розвиток. Звідси в поведінці молоді спостерігається дивне поєднання суперечливих якостей і рис: прагнення до ідентифікації і відособлення, конформізм і негативізм, наслідування і заперечення загальноприйнятих норм, прагнення до спілкування і відхід, відчуженість від зовнішнього світу.

Спосіб життя як фактор формування демократичних поглядів молоді є багатогранний за своєю структурою, має макро- і мікросередовище. Поступово опосередковуючись від глибинних, всезагальних, потрібних зв'язків і відношень до таких, які обмежені лише певною вузькою сферою спілкування студентської молоді, спосіб життя сприяє перетворенню духовних цінностей суспільства у внутрішні, притаманні молодому поколінню чесноти, риси характеру. Вибір і осягнення демократичних цінностей, що пропонуються суспільством, зумовлені їхньою особистісною значущістю, тобто тим, чи є вона вартістю для самої особистості і сприятиме досягненню її мети. З огляду на це з-поміж однаково підкріплених духовних цінностей студентська молодь завжди вибирає лише ті, які оцінюються нею як потрібні (корисні або приємні) об'єкти, мета та засоби задоволення власних потреб. Проїшовши через її досвід, одержавши практичну перевірку та підтвердження потрібності, доцільності й корисності, такі цінності закріплюються як ціннісні орієнтації молодіжного середовища, – зазначає Т. Артімонова [1, 73].

Які ж визначені ідеали та основні життєві цінності сучасної молоді людини?

На основі аналізу філософської та психолого-педагогічної літератури автори В. Желанова та А. Пецанова в системі ціннісних орієнтацій особистості виокремлюють наступні компоненти:

- соціальні цінності (соціальна справедливість, свобода, права і обов'язки людей тощо);
- цінності спілкування (дружба, любов, довіра тощо);
- цінності діяльності (праця, творчість, пізнання істини);

- культурні цінності (релігійні (не вбивай, шануй батька свого матір свою, не кради, не чини перелюбу), цінності ставлення до світу взагалі, стилю життя);
- цінності самоствердження і самореалізації (соціальний статус, гідність, бажаний образ "Я" тощо);
- загальнолюдські цінності (мир, людина, гідність);
- цінності, що характеризують особистісні якості індивіда (чесність, хоробрість, вірність своєму слову, чуйність тощо);
- естетичні цінності (краса, гармонія);
- духовні цінності (істина, справедливість);
- етичні (добро, гуманізм, милосердя тощо) [3, с. 118].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, на основі вищевикладеного, ми вважаємо, що в числі головних ціннісних орієнтацій, до чого прагне молодь є добробут, сім'я, саморозвиток та самореалізація, свобода волевиявлення, демократія, тобто те, що сприяє зайняти гідне місце в суспільстві. Але постає питання: хто та при яких умовах повинен закладати, формувати та розвивати у сучасній молоді дані виокремлені цінності. У сучасних умовах державотворення потрібно визначитись зі значенням батьків, вчителів, органів влади та місцевого самоврядування у цьому процесі. Поєднання зусиль вищеперелічених суб'єктів забезпечить набуття ціннісних орієнтацій в середовищі молоді, надасть їм духовної та культурної значущості. Ці та інші аспекти у в контексті даної проблеми ми будемо розкривати у наступних дослідженнях.

Використані джерела

1. Артимонова Т. Основні духовні пріоритети студентської молоді: напрями трансформацій / Т. Артимонова // Вища школа України. – 2008. – № 1. – С. 72 – 75.
2. Сільська молодь України: стан, проблеми ті шляхи їх вирішення: щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2003 р.). – К.: Державний ін-т проблеми сім'ї та молоді, 2004. – С. 113.
3. Желанова В.В. Теоретико-методологічні аспекти проблеми цінностей особистості / В.В. Желанова, А.В. Пецанова // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т.Шевченка (педагогічні науки). – 2008. – № 7. – С. 114 – 119.
4. Человек и его работа (социологическое исследование) / Под ред. А.Г. Здравомыслова, В.П. Рожина, В.А. Ядова. – М.: Мысль, 1967. – 392 с.
5. Краткий психологический словарь / Сост. Л.А. Карпенко; Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985. – 431 с.
6. Кармин А.С. Культурология / А.С. Кармин, Е.С. Новикова. – Спб.: Питер, 2005. – 464 с.

Oleksiyenko O.

INFLUENCE OF VALUE ORIENTATIONS ON FORMATION OF PERSONALITY OF MODERN YOUTH

The article considers the problem of formation of valuable orientations of modern youth in terms of personal development. The article deals with the dynamics and the way of their formation. Different approaches have been analyzed to their classification, hierarchical structure of value orientations, levels of value paradigms. As a result of the study revealed that among the main value orientations, to aspire to a youth welfare, family, self-development and self-realization, freedom of expression, democracy, and that is something that contributes to take their rightful place in society. The article found that the value system includes the personal significance of certain social, human, cultural, spiritual, aesthetic, ethical values, reflecting the value attitude to reality.

Highlighted the following components in system of valuable orientations of the person: social values, the value of communication, the value of activities, cultural values, the value of relationship to the world in general, life style, the value of self-affirmation and self-realization, human values, the values that characterize the personality of the individual, aesthetic value, spiritual, ethical values. As a result, studies have concluded that each person forms a hierarchical structure of value orientations, determines which of the values is to it more, and what – are less important. In this structure, at the top of the hierarchy is higher final values, below – are instrumental and derivative values

But the question arises: who and under what conditions should lay, build and develop the youth of today values of the data allocation. In modern conditions the state is necessary to determine the value of parents, teachers, authorities and local government in this process. Combining the efforts of the above subjects will provide the value orientations among young people, will give them the spiritual and cultural significance. These and other aspects in the context of this problem, we will disclose in subsequent studies.

Key words: values, value orientation, personality, outlook, modern youth.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2016 р.

УДК 378.14: 371.13.03 (043.3)

Оранюк Б.Ю.

РОЗВИТОК ОСНОВНИХ ХАРАКТЕРИСТИК (ПРОФІЛІВ) УЧАСНИКІВ МЕРЕЖЕВОГО СПІЛКУВАННЯ (УЧНІ 5-8 КЛАСІВ)

Стаття присвячена дослідженню основних характеристик (профілів) учнів 5-8 класів учасників мережевого спілкування.

В якості методології дослідження використаний діяльнісний підхід. Наведені приклади такого феномену агресивного впливу в мережевому спілкуванні на учнів як "кібербулінг", розкриті його особливості. Представлені основні характеристики (профілі) учнів 5-8 класів учасників діяльності в мережевому спілкуванні ("жертви", "агресори", "свідки"). Описані типи учнів які беруть участь у мережевому спілкуванні і їх ролі в залежності від обставин. Доведено, що типи учнів змінюються в залежності від ролей які вони відіграють в мережевому спілкуванні.

Ключові слова: мережеве спілкування, кібербулінг, знання, уміння, характеристики, профілі, ролі.

Постановка проблеми. Аналіз психолого-педагогічної та філософської літератури щодо проявів насилля в молодіжному середовищі засвідчує, що воно існувало завжди, проте, за минулі двадцять років масштаби, форми і методи цього явища значно зросли, що пояснюється зростанням насилля і злочинності в суспільстві в цілому, як за рахунок процесів глобалізації так і інформатизації суспільства [1].

Розвиток інформаційних технологій привів до створення універсального комунікаційно-інформаційного середовища – мережевого спілкування (інтернет, мобільний зв'язок, текстові повідомлення і т.п.), яке крім позитивних якостей, надає можливість, агресивно налаштованим особам, широко розповсюджувати негативну агресивну інформацію в мережі спілкування, анонімно маніпулювати негативною системою цінностей, впливати анонімно на учасників мережевого спілкування. В зв'язку з цим, агресія, яка поширюється через неконтрольовану інформаційну мережу, поставила перед педагогами необхідність дослідження актуальної проблеми формування готовності учасників мережевого спілкування (дітей) до безпечної діяльності в універсальному комунікаційно-інформаційному середовищі [2].

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що основні дані містяться в дослідженнях які були проведені за останні декілька десятиріч в Європі, Австралії, Канаді та США. Це пояснюється як активним розвитком комунікаційної електронної мережі (наявність передових технологій) так і рівнем публічного доступу до інформації в цих демократичних країнах [3-6]. Серед українських дослідників виділяються публікації Найдонової Л.А. та ін. [2; 7]. Однак швидкий розвиток мережевого спілкування, поява нових засобів спілкування (ай пати, ай фони, планшети і т.п.), нових інформаційних технологій актуалізує педагогічну проблему формування готовності дитини до діяльності в мережевому спілкуванні.

Метою статті є встановлення основних характеристик (профілів) учасників мережевого спілкування та аналіз їх розвитку.

Поліаспектність проблеми діяльності учнів в мережевому спілкуванні передбачає застосування **комплексу методів дослідження**, адекватних аналізованому феномену. Для з'ясування сучасного стану теорії і практики досліджуваної проблеми, визначення методологічних і теоретичних основ феномену "кібербулінг", врахування вітчизняного та зарубіжного досвіду в уточненні сутності й особливостей даного процесу нами використовувались теоретичні методи (контент-аналіз, синтез, порівняння, моделювання, узагальнення). З метою вивчення діяльності учнів в мережевому спілкуванні використовувались емпіричні методи (анкетування, бесіда, пряме та непряме спостереження, метод експертних оцінок, самооцінювання).

Виклад основного матеріалу. З педагогічної точки зору, проблема агресивності дитини в мережевому спілкуванні, лежить в площині аналізу причин розвитку особистості, які в свою чергу, формуються через спеціально організовану взаємодію між особистістю і оточуючим середовищем. Тому в психолого-педагогічній літературі агресію в мережевому спілкуванні розглядають як взаємодію двох суб'єктів "жертва" і "агресор" [2].

Встановлено, що анонімність, яку забезпечує Інтернет, може привести людей до того, що вони в мережевому спілкуванні можуть заходити за межу, яку вони не готові переступити у відкритому публічному спілкуванні. Коли їх не можливо ідентифікувати, люди часто говорять і роблять те, що вони

не будуть робити, якщо їхня особа була б відома. В психолого-педагогічній літературі це явище відоме як розгальмовування. У класичному дослідженні в рамках соціальної психології, науковці виявили, що саме їхня анонімність, дозволяє деяким людям взагалі бути агресором [1-3].

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми агресивної поведінки, залякування (булінг) [1] в мережевому спілкуванні (кібербулінг) показав, що можливість людей ховатися за псевдо іменами в Інтернеті, коли вони вчиняють агресію, відносно інших членів електронної мережі, породжує феномен який в науковій літературі називають кібербулінг, і трактується як "невідкрита форма залякування" [2; 3].

Проведений аналіз літератури показав наявність дуже багатьох трактувань кібербулінгу, що визначається такими факторами як: мета, методологія, методика дослідження та особистими психологічними відчуттями учасників кібербулінгу [2; 3; 7].

Для встановлення основних профілів учасників кібербулінгу нами були проаналізовані реакція дітей на даний феномен. Проведені опитування учнів 5-8 класів показало, що більшість з дітей досить негативно реагують на кібербулінг і зі співчуттям відносяться до дітей, які стали жертвою кібербулінгу (83%). Поряд з тим опитування показало що учні не знають як себе поводити у випадку агресії в мережевому спілкуванні (78%). Учні 5-6 класів (88%) готові повідомити про випадки агресії батькам або вчителям. Учні 7-8 класів менше довіряють вчителям (58%) і батькам (64%), і готові прислухатися до поради своїх старших друзів (32%). Аналіз відповідей учнів на запитання "Чому діти не намагаються протидіяти кібербулінгу?", розкрив один з мотивів. Це страх, що агресор може активізувати свою діяльність і невпевненість що вчителі (батьки) їх захистять. Проведений поглиблений аналіз показав, що причиною страху і невпевненості в допомозі, часто є інтимні особисті проблеми учнів, які є таємницею і для батьків і вчителів, а також страх, що свідки кібербулінгу самі імовірно можуть стати мішенями для "агресорів", якщо будуть вживати якихось заходів щоб зупинити кібербулінг.

Поряд з тим частина учнів 5-6 класів висловила думку, що агресія в мережевому спілкуванні є "необхідною умовою його існування" (17%), та "...можливо він заслужив таке знущання" (15%). На жаль, (15-21%) учнів нікому не кажуть про свою віктимізацію.

Наведені результати опитування дозволяють встановити частковий висновок, про необхідність контролю соціального клімату в школі на який суттєво може впливати кібербулінг.

У роботі [4] наведені результати, які дають відповідь на питання: "Чому діти неохоче повідомляють про булінг"? За результатами опитування учнів середньої школи в США, дві третини з тих, хто відчував на собі знущання, відчували що персонал школи погано відреагував на інциденти булінгу в школі; лише 6% були впевнені в тому, що персонал школи добре впорався з вирішенням цих проблем. Як зауважив хлопчик, під час фокус групи, яку зібрали розробники Національної Кампанії по Перешкоджанню Булінгу [5]: "Дорослі або недостатньо реагують, або занадто сильно реагують на нього. Вони майже ніколи не можуть зрозуміти що сталося." На цій підставі, автор роботи [5] робить висновок, що з віком діти все менше і менше схильні вірити в те, що дорослі можуть допомогти зупинити булінг. Що і підтвердили результати наших спостережень.

Аналіз досліджень впливу булінгу на дітей [4], підтверджують що булінг серйозно може впливати на психічне та фізичне здоров'я дітей та на їхнє навчання. Діти, які є жертвами булінгу частіше, ніж діти, над якими не знущались, є тривожними Цікаво що зв'язок між віктимізацією булінгом та депресією є сильнішим стосовно непрямих ніж прямих, або відкритих форм булінгу. Тобто негативний вплив кібербулінгу на дітей є набагато сильніший ніж звичайний булінг. Адже, якщо в булінгу діти можуть вдарити один одного, штовхати, дражнити, і це можуть побачити інші, або залишитися фізичне ушкодження (слід), то в кібербулінгу, виключення дитини з мережі спілкування ("вони на мене не реагують", або агресивні погрози або висловлювання "вони мене порівнюють з ..." може нанести дитині важку психічну травму. Захистом дитини в такому випадку є приналежність до певної групи і тому вони важче переносять відчуження від групи ніж фізичне насильство.

Булінг також може вплинути і на навчання дітей, над якими знущаються. Діти, над якими знущаються, мають більше прогулів у школі, ніж їхні однолітки, які не стали жертвами булінгу [4].

Аналіз успішності учнів 5-8 класів показав, що діти які були учасниками кібербулінгу зменшили вимоги до свого навчання (66%). 75% з них висловлюються що їм не подобається школа в якій вони вчаться.

Руйнівні наслідки кібербулінгу можуть відчуватися протягом тривалого часу. Так у дітей, які були "жертвами" кібербулінгу в 5-6 класах, рівень самооцінки в 8 класі був значно нижчий (45%) ніж у всіх решта учнів.

Аналіз найбільш характерних діяльностей, які вважаються непрямими, реляційною або соціальною агресією (поширення чуток, обмеження доступу однолітків до соціальної групи, погроза відмовою від дружби, образи, приниження і т.п.) нами був використаний для опису поведінки, яка є соціальною по своїй природі. Такий підхід дозволив встановити основні характеристики (профілі) "жертв", "агресорів", "спостерігачів", що дозволить нам в подальшому розробити педагогічні умови формування інформаційної культури у учнів при їх комунікації в мережевому спілкуванні.

Аналіз причин агресії школярів в мережевому спілкуванні, як на рівні психолого-педагогічної літератури [1; 2; 4] так і реальної педагогічної практики, дозволив нам виділити основні характеристики (профілі) школярів, які беруть участь у кібербулінгу.

Так до основних характеристик дітей "жертв" булінгу належать учні:

- як правило вони тихі, обережні, чутливі діти, яких легко довести до сліз;
- вони мають мало впевненості, та страждають від низької самооцінки;
- у них зазвичай мало друзів і вони соціально ізольовані;
- вони можуть бути тривожними або перебувати в депресії;
- вони, як правило, фізично слабші за своїх однолітків (особливо це стосується хлопчиків), або мають природні вади (дівчата);
- їм комфортніше проводити час з дорослими (батьками, вчителями, тренерами) ніж з однолітками.

Через те, що діти часто не розповідають дорослим, про те, що вони стали жертвою кібербулінгу, батькам, вчителям та іншим дорослим, які працюють з дітьми, важливо проявляти пильність щодо ознак кібербулінгу. Аналіз літератури [4] та наші дослідження дозволило нам виділити основні поведінки учнів які зазнали знущання в мережевому спілкуванні: боїться ходити до і повертатися зі школи; приймати участь в організованій позашкільній діяльності з однолітками; йде довгими, "нелогічними" маршрутами до школи або до дому; втратила інтерес до навчання в школі, або несподівано почала погано вчитися; тривожно реагує на телефонні дзвінки, стривожена, часто сумує, легко піддається змінам настрою, плаче, часто знаходиться в депресії; погано спить, або часто бачить погані сни; немає апетиту; має низьку самооцінку.

Аналіз психолого-педагогічних робіт [2; 4] показує, що діти з такими характеристиками насправді мають більше шансів стати жертвами кібербулінгу. Автори встановили, що з великою імовірністю тривога, депресія і низька самооцінка є "сигналом" для однолітків, потенційних "агресорів" що ці діти можуть бути легкою мішенню для кібербулінгу.

Аналіз літератури [4] та наші спостереження феномену кібербулінгу серед учнів 5-8 класів показали, що учасники кібербулінгу частіше ніж їх однолітки піддаються агресії у випадку: надмірної ваги та ожирінням; з вродженими вадами здоров'я; не здатності до якісного навчання і активного проведення вільного часу; синдрому гіперактивності та дефіцитом уваги; зовнішня сексуальність яких є або "занадто жіночна" (хлопці), або занадто "мужні" (дівчата) .

Вивчення профілю учнів "агресорів" [3; 4] та результати наших опитувань показали, що немає єдиного "профілю" у учнів – "агресорів". Однак проведені узагальнення наших досліджень і аналіз літературних джерел дозволили нам виділити основні характеристики учнів "агресорів": вони мають домінуючі природні дані, і їм подобається заявляти про те що вони впливають на обставини; вони проявляють характер, імпульсивні, і дуже швидко розчаровуються; вони більш позитивно ставляться до насильства або агресії; вони нехтують загальноприйнятими правилами і часто поведуться агресивно з дорослими; вони легко виходять із складних ситуацій.

Спостереження показують, що учні які відносяться до "агресорів" менше схильні до депресій, менш соціально тривожні, менш самотні ніж їхні однолітки. Оцінка соціального статусу серед ровесників є високою. Опитування вчителів показало, що учні, які є агресорами, часто є найбільш популярними в класі. Хоча не всі учні "агресори" є популярними, проте більшість з них мають невеличку групу друзів ("хлопчики на побігеньках" або "дівчатка на побігеньках") яка підтримує їхню поведінку в умовах кібербулінгу. Учня "агресори" дуже добре розуміються на психічних станах та емоціях інших дітей і вміють маніпулювати ними.

Крім яро виражених учнів "жертв" і "агресорів", науковці виділяють дітей, яких часто називають "жертви/агресори" (самі піддаються агресії і можуть направити свою агресію на "жертву"), "зухвалі жертви", або "агресивні жертви". Характерною особливістю цих індивідів є гіперактивність, неспокійність, вони мають труднощі з концентрацією уваги [4]. Як група, вони більш незграбні і незрілі ніж їхні однолітки, і вони часто мають проблеми зі зчитуванням соціальних сигналів інших дітей. "Жертви/агресори" як правило норавливі і можуть спробувати дати відсіч, коли відчувають що їх образили або на них напали (навіть коли насправді це не є так; [4]. Опитування вчителів підтвердило тезу про їх непростий характер. По рейтингу складності роботи з учнями, вчителі їх віднесли до найскладнішої групи.

Дослідження підтверджують, що є певні причини щоб перейматися "жертвами/агресорами", тому що у них є багато соціальних та емоційних проблем, які є в "пасивних" жертвах булінгу та поведінкові (біхевіористичні) проблеми, які є у учнів "агресорів". Порівняно з іншими учнями, "жертви/агресори" мають гірші показники у різних сферах, включаючи поведінку, самоконтроль, соціальну компетенцію, девіантний вплив однолітків, пристосування та комунікацію в школі з друзями [1-4]. В роботі [4] вчителі оцінили їх як дуже непопулярних, та тих, які мають багато проблем з поведінкою. Тривожним є той факт, що "жертви/агресори" частіше ніж інші діти мають суїцидальну поведінку, та суїцидальні думки. Підтвердженням цьому є робота [4], в якій автори відмітили, що часто агресивні молоді люди також

ставали жертвами агресії. Автори припустили що ці діти можуть бути представниками "зухвалих" або "агресивних" жертв "...які часто поводяться агресивно у відповідь на знущання над ними" [6, 270].

Висновки. Аналіз психолого-педагогічної літератури [1-4] і наші дослідження дозволили нам встановити основні профілі учасників кібербулінгу, описати типи таких учнів, та узагальнити "оточення" даного феномену: учень який ініціює кібербулінг; послідовники або поплічники, які активно приймають участь в процесі, але не ініціюють його; вболівальники, які відкрито підтримують кібербулінг (вони надають можливості своєї мережі, ретранслюють) але не приймають активної участі; пасивні вболівальники, яким подобається кібербулінг, але вони відкрито не підтримують його; вільні глядачі, які і не втручаються, і не відчувають відповідальності за те щоб виступити та зупинити кібербулінг; можливі захисники, яким не подобається кібербулінг, які думають що мусять щось зробити, але не роблять нічого; захисники, яким не подобається кібербулінг і вони намагаються допомогти тим, над ким знущаються; учень, над яким знущаються.

Важливо відмітити, що ці ролі не є статичними, але вони можуть змінюватися від однієї ситуації до іншої. В одній ситуації учень може бути пасивним вболівальником, в якій знущаються над учнем, якого він не знає, в іншій ситуації він може захищати друга, над яким знущаються. Тому ролі дітей залежать місця події, від певного соціального оточення і взаємодії учнів в рамках цього оточення.

Використані джерела

1. Бандура А., Уолтере Р. Подростковая агрессия: изучение влияния воспитания и семейных отношений. – М.: ЭКСМО, 2000. – 512 с.
2. Найдьонова Л.А. Кібер-булінг або агресія в Інтернеті: способи розпізнання і захист дитини / Л.А.Найдьонова //Методичні рекомендації / Серія: На допомогу вчителю. Вип. 4. – К., 2011. – 34 с.
3. Kowalski, Robin M., Limber, Susan P., Agatston, Patricia W // Cyber bullying: bullying in the digital age./ – Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2008. – 218 p.
4. Olweus, Limber, 8c Mihalic, 1999
5. Harris, Fetrie, 8c Willoughby, 2002
6. Swearer, Grills, Hays, & Cary, 2004
7. Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки: Інформаційно аналітичний бюлетень (Додаток до журналу "Україна: події, факти, коментар" / [Електронний ресурс] / Відповідальний редактор Л. Чуприна // Огляд інтернет-ресурсів (21.09–4.10) – 2015. – № 17. – Режим доступу до журн.:<http://www.segodnya.ua/life/health/zloupotreblenie-obshcheniem-v-socialnyh-setyah-vredno-dlya-podrostkov-648742.html> – Назва з екрану.

Oranyuk B.

DEVELOPMENT OF BASIC DESCRIPTIONS (PROFILES) OF PARTICIPANTS OF NETWORK COMMUNICATION (STUDENTS ARE 5-8 CLASSES)

Article dedicate today's actual problems of the students in network communication. As metodohiyi kiberbulinh study of the phenomenon and its impact on the development of the main characteristics of students grades 5-8 used active approach.

Poliaspektivist problems of students in network communication involved the application of complex research methods adequate analyzed phenomenon. It is shown that the presence of so many interpretations kiberbulinhu determined by factors such as purpose, methodology, research methods and personal psychological sense kiberbulinhu participants. The purpose of the article was to establish the basic characteristics (profiles) students grades 5-8 participants networking. What will further develop a set of educational interventions on students for their safe behavior in network communication.

It is shown that the educational point of view, the problem of child aggression in network communication, lies in the analysis of the causes of the individual, which in turn formed through specially organized interaction between the individual and the environment.

The above analysis reactions of teachers and students in grades 5-8 this phenomenon .

Analysis of the most characteristic activities that are considered indirect , relational or social aggression we have been used to describe behavior that is social in nature. This approach revealed the main characteristics (profile) "victims", "aggressors", "observers" that will allow us to further develop pedagogical conditions of formation of information culture of students in their communications in network communication.

Key words: network communication, kiberbulinh, aggression, viktymnist, features, profiles, roles.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2016 р.

УДК 377.091.64:377.016:641.5

Ребенок В.М., Клімова О.М.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ УЧНЯМИ ПТНЗ НА ЗАНЯТТЯХ З КУЛІНАРІЇ

У статті проаналізовано технічні засоби навчання до яких належать технічні пристрої та дидактичні засоби. Визначено психологічний механізм формування чуттєвого досвіду учнів, який сприяє на відчуття дійсності, тобто сприйняття, уваги та відтворення.

Встановлено, що наочність широко використовується у навчально-виховному процесі, а саме при засвоєнні знань учнями. Аналіз літературних джерел доводить, що для ефективного використання технічних засобів навчання на заняттях харчової галузі у процесі засвоєння знань велику роль грає не тільки відбір наочних засобів у відповідності до рівня знань, а й організація їх сприйняття. У процесі дослідження встановлено, що за допомогою анімації будь-який руховий цикл переміщення об'єкта в просторі можна демонструвати учням, як безупинний динамічний процес.

Ключові слова: *технічні засоби навчання, технологічний процес, професійна діяльність, харчова галузь, наочність, самостійність.*

Актуальність проблеми дослідження. Здійснення перебудови нашого суспільства, кардинальна економічна реформа, перехід до ринкової економіки викликали необхідність переосмислення і чіткого визначення ролі професійної освіти, конкретизації її мети і завдань з урахуванням нинішніх особливостей і перспектив соціально-економічного розвитку України.

Сучасна професійна освіта як невід'ємна складова частина всієї системи народної освіти сформувалася в період переважно екстенсивного розвитку економіки і техніки, коли переважали валові показники, мали місце незбалансованість підготовки робітничих кадрів з професійно-кваліфікаційною структурою зайнятих у народному господарстві, невідповідність зростаючих вимог рівню професійної компетентності робітників і якості загальноосвітньої та професійної підготовки, відставання змісту освіти від розвитку науково-технічного прогресу.

Тому, учнів треба готувати до праці в нових умовах ринкової економіки та провідної ролі технологій всіх сфер діяльності забезпечуючи їхню можливість опанувати інваріативні способи і засоби технологічного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільший внесок у дослідження проблем застосування технічних засобів навчання в навчальному процесі внесли: С. Архангельський, Ю. Бабанський, Б. Бенедиктов, С. Белкін, І. Берман, Н. Бичкова, Н. Головікіна, Н. Головова, А. Деттерер, І. Дрига, Г. Коджасапірова, І. Кошман, М. Ляховицький, А. Лур'є, А. Молибог, Л. Пресман, Н. Склярєнко, Л. Цесарський.

Проблеми розвитку харчової промисловості висвітлено в працях вітчизняних та зарубіжних науковців: О. Алімова, О. Амоши, В. Антонова, В. Бутковського, В. Геєць, В. Гончарова, Б. Данилишина, Л. Дейнеко, С. Дорогунцова, Т. Кравченко, Д. Крисанова, П. Купчак, А. Лисецького, В. Москаленко, П. Осипова, Л. Пашнюк, А. Поддєрьогіна, М. Сичевського, В. Титаренко, Е. Шелудько, Т. Якимчук та інших дослідників.

Мета статті – проаналізувати особливості використання технічних засобів навчання учнями ПТНЗ на заняттях з кулінарії.

Виклад матеріалу. У процесі викладання учням навчального матеріалу учитель широко використовує один з найважливіших принципів дидактики – принцип наочності. Принцип наочності вперше теоретично обґрунтував Я. Коменський, який висунув вимогу вчити людей пізнавати самі речі, а не тільки свідоцтва про них. Я. Коменський приділяє велике значення також діяльності розуму [4]. Розвиваючи його ідеї про наочність в навчанні І. Песталоцці переоцінював наочність, помилково вважаючи її абсолютною основою всілякого пізнання. Д.Ушинський підкреслював, що наочність відповідає психологічним особливостям учнів. Наочне навчання будується не на уявленнях і словах, а на конкретних образах безпосередньо сприйнятих ним: чи будуть ці образи сприйняті при самому навчанні, під керівництвом учителя або самостійним спостереженням учня. Такий хід навчання від конкретного до абстрактного, від уявлення до мислення, а не навпаки. Д.Ушинський вважав єдино вірним, природним, таким що базується на яasnих психологічних законах [1].

Д.Ушинський наголошував про необхідність використання наочності в діяльності учнів. Образну мову учителя він відносив до засобів наочності, а наочність вважав одним із шляхів зближення вчителя з групою.

До технічних засобів навчання належать: технічні пристрої та дидактичні засоби навчання, які за допомогою цих пристроїв відтворюються. Класифікувати технічні засоби навчання складно через різноманітність будови, функціональних можливостей, способів передачі інформації [6].

Свідоме оволодіння знаннями базується на практичному досвіді, який у свою чергу, засновано на безпосередніх спостереженнях.

Наочність сприяє кращому засвоєнню знань, надає активність розумової діяльності, мобілізує увагу.

Психологічним механізмом формування чуттєвого досвіду є сприйняття на відчуття дійсності: сприйняття, увага та відтворення. Формування чуттєвого досвіду здійснюється за допомогою спираючись на наочність. Слово "наочність" означає доступність візуальному спостереженню, та очевидно те, що можна показати, побачити, безпосередньо сприйняти. Слід підкреслити, що термін "наочність" і "сприйняття" не тотожні і можуть бути представлені як властивості (ознаки), безпосередньо сприйняті [4].

Наочність широко використовується у навчально-виховному процесі, а саме при засвоєнні знань учнями. Для формування наукових узагальнень (систем понять) недостатньо тільки показувати наочний матеріал про харчову галузь. Необхідно так організувати навчальну діяльність, щоб були створені умови для самостійного розподілу та узагальнення учнем суттєвих і несуттєвих ознак. Без спеціальної організації імперичного досвіду учня наочність може зіграти не стільки позитивну, скільки негативну роль – гальм [1].

Використання в процесі навчання різних теоретичних моделей харчової галузі у вигляді графічних схем, відтворюючих своїм змістом найбільш загальні залежності, широко практикується на заняттях при засвоєнні знань.

При використанні наочності необхідно враховувати 2 загальних моменти:

- 1) яку конкретну роль наочний матеріал виконує в засвоєнні;
- 2) в якому співвідношенні знаходиться предметна змістовність та засіб того наочного виразу стосовно до об'єкту вивчення [4].

Наочність виконує ілюстративну функцію, та ця функція далеко не поодиноким. Наочний матеріал може виконувати функцію пояснювальну, операторну, тобто не тільки ілюструвати, показувати спосіб дії з матеріалами. Наочність є засіб матеріальної функції різного змісту засвоєння знань.

Всю різноманітність видів наочності що використовується можна звести до деяких типів, різних за своїм змістом і функціями:

- 1) натуральні, речові моделі (муляжі, геометричні тіла, макети різних предметів, технологічні зразки); сюди можна віднести їх перспективні зображення;
- 2) умовні графічні зображення, що відрізняються різноманітністю форм і змісту (наочні відображення в системі аксонометричних, ізометричних проєкцій, розрізи, перерізи, ескізи, різні технічні та технологічні схеми);
- 3) знакові моделі (графіки, діаграми, формули, рівняння, окремі математичні вирази та символи).

Всі ці види наочності по-різному зв'язані з об'єктом зображення і мають неоднакове значення в розкритті його окремих властивостей.

Натуральні (речові) моделі та їх наочні зображення є простими замінювачами реальних об'єктів, з якими вони зберігають повну схожість. Вони виступають наочною опорою для формування в учнів конкретних образів навчальних об'єктів харчової галузі, на основі яких формуються наукові поняття, і утворюють той емоційний фонд, без якого знання не можуть бути зрозумілі і достатньо міцно засвоєні. Ці види наочності передають, як правило, конкретні чуттєво сприйняті властивості окремих об'єктів в усій їх повноті, різноманітності й виконують роль ілюстрацій при засвоєнні знань.

Найбільш ілюстрованим є малюнок, виконаний у вигляді кольорового відображення. Він сприяє утворенню яскравих уявлень про навчальні об'єкти. Зберігаючи образи наочної картини, він відтворює риси найбільш стійкі, суттєві в предметі, як типовому представникові цілого класу однорідних предметів. Цим навчальний малюнок відрізняється від простих фотографій, що фіксують предмет в одномоментному (випадковому) проявленні. Через це всякий навчальний малюнок уже утримує в собі узагальнення [4].

Умовні графічні зображення, на відміну від натуральних (речовин) моделей і наочних малюнків, сприяють передачі схованих від безпосередньо сприйняття властивостей навчального об'єкта. Порівняємо, наприклад, модель та креслення одного і того ж технічного об'єкту. Модель передає тільки зовнішні, типові особливості даного об'єкту, в той час як його креслення дозволяє виявити всю геометричну форму та особливості конструкції. Кінематична схема цього ж об'єкту дає уявлення про характер взаємодії його окремих частин, незалежно від їх конкретного конструктивного оформлення у вигляді окремих складових елементів.

Посилення теоретичного змісту знань учнів ПТНЗ є неминучістю приводить до необхідності широкого використання графічних моделей у якості наочного матеріалу на заняттях кулінарії. Представлений в них зміст стає спеціальним предметом засвоєння та моделюється самим учнем під керівництвом учителя [2].

Для ефективного використання технічних засобів навчання в процесі засвоєння знань велику роль грає не тільки старанний відбір наочних засобів у відповідності до рівня знань, а й організація їх сприйняття. Важливе значення має у зв'язку з цим постановка перед учнями задач у момент демонстрування наочного матеріалу [5].

Саме вказівка на засіб праці з наочним матеріалом формує активність, динамічність і усвідомленість сприйняття, без чого не може бути повноцінного засвоєння знань.

Під впливом навчальної задачі, може змінюватись не тільки зміст, а й характер сприйняття. Володіння раціональними засобами роботи з наочним матеріалом забезпечує можливість здобувати нову, додаткову інформацію про об'єкт зображення. Однією з найважливіших задач розвиваючого навчання є формування в учнів активного відношення до сприйняття і перетворення наочного матеріалу.

Важливо не тільки уміти сприймати представлену наочність, переосмислювати її з урахуванням навчальної задачі, а й передати її зміст. Останні вимоги пов'язані з тим, що учні постійно мають справу з різноманітною наочною інформацією, переходять від використання одних видів умовних зображень до інших. Володіючи конкретними поняттями, учні відтворюють їх усно, умовно-символічно, наочно-графічно. Нерідко вимоги висловлювати одне й те ж знання в різних системах, тобто перекодувати, викликають серйозні труднощі. Бо утворені при цьому образи мають неоднаковий зміст. Різні умови їх утворення та оперування ними. Широко застосований у наш час у науці метод моделювання.

В одному разі наочність супроводжує пояснення нового матеріалу, в іншому – є засобом розв'язання задачі, в третьому – передусе виконання практичних робіт, в четвертих – виступає як самостійний об'єкт аналізу і перетворення. Види наочності відрізняються також засобами виготовлення.

Використання засобів наочності при засвоєнні знань харчової галузі припускає не тільки їх старанний відбір у відповідності з цілями засвоєння, а й поняття того, які змістовні уявлення повинні бути сформовані в учнів, яка міра їх узагальнення, динамічності, наочності.

Педагогічна і методична практика показує, що формування основ теоретичних знань і розвиток абстрактного мислення в учнів на заняттях харчової галузі не можна спрощувати. Інформаційний матеріал повинний викладатися досить широко й обґрунтовано, із застосуванням різноманітних засобів наочності і навчання [7].

Однак використання на заняттях навчально-наочних посібників і технічних засобів навчання ефективно лише тоді, коли вчитель має у своєму розпорядженні систему оснащення ними навчального процесу і володіє методикою їхнього застосування.

"Комп'ютерна" наочність (прикладні програми, електронні дошки) займає одне з найбільш важливих місць в арсеналі сучасних технічних засобів навчання, використовуваних у процесі харчової галузі. Вона найбільшою мірою сприяє передачі в короткий термін необхідної інформації, поєднує в собі ряд властивостей, властивих багатьом іншим видам наочного приладдя. Ця наочність активізує всі розумові процеси, а отже, і ефективність занять з кулінарії [6].

За допомогою анімації будь-який руховий цикл переміщення об'єкта в просторі можна демонструвати як безупинний динамічний процес. Це дозволяє показати учнем роботу будь-якого механізму машини харчової промисловості в різних режимах.

Графічна наочність – один з видів наочності, застосовуваний при вивченні різних агрегатів та машин харчової промисловості. До неї відносяться креслення, схеми, графіки, таблиці і малюнки.

Вчитель прибігає до графічної наочності при демонстрації досліджуваних об'єктів, математичному обґрунтуванні фізичних процесів, де словесних пояснень недостатньо для розкриття сутності конкретного явища.

Схеми дають учням представлення про кінематику механізмів, про теплові, електричні процеси, що відбуваються в механізмах під час їх роботи.

Макет – це об'ємний чи площинний посібник, він має деталі, які рухаються. Це імітаційний пристрій, що наочно демонструє найбільш важливі для сприйняття процеси роботи.

Деякі викладачі цілком віддають перевагу всім розрізним приладам, бачачи в цьому їхню перевагу в навчальному процесі. Методично виправдана цінність розрізів полягає в тому, що вони дозволяють ознайомити учнів із внутрішніми вузлами і деталями об'єкта вивчення, не затрачаючи часу на його розбирання і складання.

Практика показує, що формування основ теоретичних знань і розвиток абстрактного мислення в учнів не можна спрощувати. Інформаційний матеріал повинний викладатися достатньо широко, обґрунтовано і з застосуванням різноманітних засобів наочності.

Слід зазначити, що основна перевага використання діючих стендів і установок у процесі навчання полягає в тому, що вони концентрують увагу учнів тільки на елементах розглянутої системи. Однак

детальне вивчення об'єктів у їхній експлуатації вимагає інших технічних засобів навчання: таких, як моделі і макети [4].

У наш час використання наочності у процесі інформатизації освіти та впровадженні нових інформаційних технологій дещо спрощується. Зараз за допомогою звичайного комп'ютера та деяких прикладних програм можна створити повністю ілюстровану підтримку для пояснення будь-якої теми. Не треба навіть замовляти та купувати плакати, діа- та кінофільми.

Екранні технічні засоби навчання поділяються на статичні й динамічні, їх ще називають відеограмами, визначаючи як візуальний образ, призначений для подачі навчальної інформації за допомогою проекції [2].

Для кращого сприйняття навчального матеріалу варто застосовувати електронні дошки, які з'єднуються з комп'ютером та все зображення з дисплея відображається на великій дошці (екрані). Її можна розмістити у будь-якому зручному для вчителя та учнів місці. Це значно полегшує роботу вчителя та заощаджує час. Адже вчителю не треба відволікатися на знаходження та встановлення плакатів. Тепер за допомогою простого натиснення клавіш можна змінити зображення та показати учням агрегати машин харчової галузі у різних розрізах. Також можна встановлювати автоматичну зміну зображень (слайдів) через заданий проміжок часу.

До багатьох тем кулінарних занять розроблено окремі серії діапозитивів, що складаються з 10, 15 чи 20 кадрів. Кожен кадр має свій порядковий номер, однак є інформаційно цілісним, тому вчитель може відбирати окремі кадри й демонструвати їх у будь-якій послідовності, варіювати їх поєднання та кількість залежно від цілей, структури й методики проведення заняття.

За характером зображеного матеріалу, представленого в кадрах, виокремлюють три групи діафільмів: створені переважно на мальованому матеріалі; створені в основному на фотоматеріалі; комбіновані, де здійснено монтаж малюнка й фотографії.

Методичні прийоми роботи з діафільмами різноманітні. Деякі вчителі обмежуються лише читанням субтитрів. Таку методику можна вважати доцільною лише в тому разі, якщо підписи під кадрами, не повторюючи тексту підручника, дають чітку й необхідну для розв'язання завдань інформацію. Під час демонстрування більшості діафільмів учителю слід запропонувати учням порівняти матеріал діафільму з раніше вивченим, спираючись при цьому на особистий життєвий досвід. Пояснення зображення на екрані за допомогою навідних питань забирає більше часу, але воно ефективніше. Вміло поставлені запитання поступово підводять учнів до самостійного розуміння матеріалу й правильних висновків. Виразність читання тексту діафільму вчителем допомагає учням краще зрозуміти його зміст [7].

Спосіб каширування полягає в тому, що на транспаранті, який містить складний малюнок або схему, закривають більшість деталей непрозорим матеріалом (шторками), а потім, поступово знімаючи прикриття, ускладнюють малюнок, виводять на екран нові елементи.

Зміни, що відбуваються у сфері інформаційних технологій у цілому, формують нову культуру роботи з інформацією, як учителя харчової галузі, так і учнів, із використанням сучасної комп'ютерної техніки. Перспективними технічними пристроями екранної проекції є мультимедійні проектори, які характеризуються високою якістю відеозображення й надають такі можливості, як масштабування, "картинка в картинці", "антирапечія" тощо, а також дають змогу вивчати явища в динаміці [3].

Інформаційна насиченість фільму полягає в тому, що за короткий час його демонстрування подається такий обсяг інформації, який неможливо передати словесно з використанням інших засобів наочності.

Навчальне телебачення – це спосіб передачі на відстані навчальної зорової і звукової інформації через систему відкритих або замкнених телевізійних систем. Значні дидактичні й виховні можливості мають навчальні телевізійні передачі. Вони створюються до конкретних тем навчальної програми й призначені для безпосереднього використання на заняттях їхня особливість полягає в тому, що вони автономні [7].

Висновок. Отже, використання технічних засобів навчання в навчальному процесі у ПТНЗ значно поліпшує якість знань учнів та спрощує сприйняття навчального матеріалу, а також є конкретним шляхом до моделювання, організації сприйняття та засвоєння учнями знань про властивості конкретних об'єктів харчової галузі. Психологічним механізмом формування чуттєвого досвіду є сприяння на відчуття дійсності: сприйняття, увага та відтворення. Формування чуттєвого досвіду здійснюється за допомогою спирання на наочність. Це є необхідною умовою навчального процесу.

Перспективи подальших досліджень. Можливість удосконалення та поглиблення підготовки учнів харчової галузі на заняттях кулінарії в ПТНЗ.

Використані джерела

1. Афонина Г.М. Педагогика. Курс лекций и семинарских занятий / Под ред. О.А. Абдуллиной. – Ростов н/Д: Феникс, 2002. – 515 с.
2. Алимов О.М. Українська модель промислового зростання: теоретичні засади створення та економічний механізм реалізації / О.М. Алимов, В.М. Ємченко, В.В. Микитенко // *Фундаментальні орієнтири наук* [зб. наук. праць]. – К.: Академперіодика, 2005. – С. 290-309.
3. Гончаров В.Д. Оценка функционирования производственного потенциала пищевой промышленности / В.Д. Гончаров, Т.Н. Леонова // *Экономика сельского хозяйства и перерабатывающих предприятий*. – 2003. – № 6. – С. 11-14.
4. Дорошенко Ю.О. Комп'ютерна графіка в старших класах / Ю.О. Дорошенко. – Тернопіль: "Підручники і посібники", 2005. – 128 с.
5. Загальна психологія : Підруч. для студентів вищ. навч. закладів / За загальн. ред. акад. С.Д. Максименка. – К: Форум, 2002. – 256 с.
6. Інженерна графіка: креслення, комп'ютерна графіка: Навч. посібник / А.П. Верхола, Б.Д. Коваленко, В.М. Богданов, В.М. Нігора. – К.: Каравела, 2005. – 304 с.
7. Освітні технології: Навч.-метод. посіб. / О.М. Пєхота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін. ; За ред. О.М. Пєхоти. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 255 с.

Rebenok V., Klimova O.

USAGE OF TECHNICAL FACILITIES OF TRAINING BY STUDENTS AT THE LESSONS OF COOKING

The article analyzes the technical facilities of training which include technical devices and didactic learning tools. It is defined the psychological mechanism of formation of the sensory experience of students, which contributes to a sense of reality, that is the perception, attention and play. Formation of sensory experience is held by using reliance on visibility.

It is found that visualization is widely used in the educational process, namely in the assimilation of knowledge by students. To generate scientific generalizations (systems of concepts) it is not enough only to show visual material about the food industry. It is necessary to organize training activities so that the conditions were created for independent distribution and generalization by a student of material and immaterial characteristics.

It is proved that visibility in the learning process takes illustrative function, and this function is not unique. Visual material can serve as explanatory, operator, i.e. not only illustrate, display mode of action with materials. Visibility is a means of physical features of different content of learning and support for the development of specific images of learning objects of the food industry, on which scientific concepts are formed and that emotional foundation is created, without which knowledge cannot be understood and learned quite fast. It is determined that conventional images, as opposed to natural (substances) models and visual images, promote the transfer of hidden from direct perception properties of educational facility that provides insight into the nature of the interaction of its individual parts, regardless of their specific structural design as separate components.

Analysis of the literature shows that the effective use of technological facilities of education in the classroom teaching of the food industry in the process of learning an important role is played not only by the selection of visual aids in accordance with the level of knowledge, but also by the organization of perception. It is important to be able to perceive not only provided visibility, to rethink its educational task in view, but convey its meaning.

The study found that using animation any motor cycle moving object in space can be shown to students as a continuous dynamic process. This allows you to show them the work of any mechanism for food processing machines in different modes.

Key words: *technical facilities of training, technological process, professional activities, food industry, visibility, independence.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

МОДЕЛЮВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Мета – визначити нові підходи до викладання предмету фізичної культури через організацію процесу фізичного виховання серед учнівської молоді. Матеріал: проаналізовано 20 літературних джерел з проблеми формування фізичного виховання та розвитку здорової особистості. Результати. Завдяки правильному вибору методик організації фізичного виховання в урочний та позаурочний час можна суттєво підвищити рухову активність, покращити фізичний та фізіологічний стан учня. Сприяти залученню учнів до спеціально організованої рухової активності. Моделювання навчального-виховного процесу - це один з етапів управління процесом формування особистості учня та створення стійкого розуміння ціннісного відношення до власного здоров'я. Висновки: Розглянуті принципи заохочення до позаурочної діяльності учнів. З метою забезпечення викладання фізичного виховання у навчальних закладах серед учнівської молоді на належному рівні можуть бути застосовані різноманітні форми залучення учнів, а також пропонуються різні форми та методики навчання.

Ключові слова: педагогічне моделювання, стимуляція успіху, оцінювання навчальних досягнень, методика, заохочення.

Постановка наукової проблеми та її значення. Базуючись на фундаментальних підвалинах науковців минулого століття вчених з теорії та методики фізичного виховання В.М. Заціорського, Л.П. Матвєєва необхідно вишукувати, апробувати та запроваджувати нові підходи до організації фізичного виховання серед учнівської молоді в урочний та позаурочний час.

Організація фізичного виховання серед учнівської молоді на сучасному етапі край потребує нових підходів викладання предмету фізичної культури. Моделювання навчального-виховного процесу - це один з етапів управління процесом формування особистості учня та створення стійкого розуміння ціннісного відношення до власного здоров'я та поширення ідей здорового способу життя серед однолітків учнівського колективу.

Аналіз досліджень, в яких започатковано вивчення означеної проблеми. Досвід розвинених країн підтверджує, що розвиток фізичного виховання, фізичної культури і спорту є найбільш економічно вигідним та ефективним засобом профілактики захворюваності, зміцнення генофонду та розв'язання інших соціальних проблем.

Педагогічне моделювання тісно пов'язане з реальними життям, та саме: зв'язок з життям; різносторонність виховної роботи; доцільність вибраних форм організації; конкретні завдання, а головне зацікавленість всіх учасників процесу надасть позитивний, очікуваний результат.

На сьогоднішній день розроблені і практично випробувані авторські комплекси і програми фізичних вправ оздоровчої спрямованості для масового використання. Основні їх переваги - доступність, простота реалізації і ефективність. Насамперед це: помірковані бігові навантаження (система Купера); режим 1000 рухів (система Амосова); 10000 кроків кожний день (система Міхао Інаї); біг заради життя (система Лід'ярда); абетка оздоровчого бігу (система Мільнера). Дослідження показують про те що розроблені авторські комплекси необхідно адаптувати до навчальних програм загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Засвоєння навичок і вміння отриманих знань, вимагає проведення спеціальних тренувальних вправ. Тренувальні заняття мають на меті: збереження і зміцнення здоров'я; гармонійний фізичний розвиток (в тому числі поліпшення статури); виховання фізичних якостей і формування системи рухових навичок; збагачення спеціальними знаннями і навичками. У процесі спортивного тренування здійснюється не лише навчання, але й формування особистості учня, його почуття, навички та звички, моральні переконання і світогляд) [5].

Руховий навик – це індивідуально вироблена стереотипна композиція довільних рухів, виконувана без участі свідомості. Руховий навик є стереотипним елементом багатопланової структури рухової активності [4].

До методів удосконалення і закріплення рухових дій та вдосконалення функціональних можливостей організму належать ігровий і змагальний методи.

Підвищене емоційне виконання навчальних завдань ігровим методом сприяє адаптації учнів до тренувальних впливів, вирішує комплексне використання рухових навичок, прояву фізичних, вольових і моральних якостей для досягнення успіху [3].

Змагальний метод спрямований на досягнення перемоги, або якомога вищого прояву фізичного потенціалу учня. Змагальний метод дає можливість повністю розкрити функціональні та психічні можливості учнів і вивести їх на новий рівень підготовленості.

Для самореалізації особистості першочергову роль мають стимулювання та заохочення. Особливо вони важливі в дитячому та юнацькому віці як психолого-педагогічний засіб стимулювання пізнавальної, навчальної діяльності учнів, незамінний фактор інтенсифікації учіння. Вчасне й адекватне заохочення активізує особистість, зміцнює її віру у власні сили, дає їй нові імпульси для діяльності [12].

Стимулюючи та заохочуючи всіх учасників навчально-виховного процесу, педагоги повинні прагнути залучити учнів до активної діяльності на уроці та в позакласній роботі на основі повного використання потенціалу успіху, ресурсів довіри.

За результатами діяльності школярів кожен заклад може обирати і такі стимули, як: "Кращий випускник", "Кращий спортивний клас року", "Кращий спортсмен року" (за день, тиждень, місяць, тощо).

Вибором методик організації фізичного виховання в урочний та позаурочний час можна суттєво підвищити рухову активність, покращити фізичний та фізіологічний стан учня.

1. Секційна. Створення широкої мережі як спеціалізованих спортивних, так і загальнооздоровчих секцій, гуртків, клубів, які працюють за фіксованим розкладом у вільний від основних навчальних занять час (наприклад, у другу зміну для учнів, які мають навчальні заняття в першій половині дня).

Секції загальної фізичної підготовки створюються в кожній школі. Її основне завдання: поліпшити загальну фізичну підготовленість і фізичний розвиток школярів, головним чином шляхом використання вправ з навчальної програми з фізичної культури.

Секції можуть бути створені як на базі школи, так і на базі спортивного товариства (у порядку шефства). Однак у будь-якому випадку вони повинні працювати за навчальним планом і розкладом, затвердженим директором школи. Планується робота секції загальної фізичної підготовки на основі принципів і по типу планування навчальної роботи на уроках фізичної культури. Облік пройденого і відвідуваності занять ведеться в журналі секції.

Для вирішення цього питання (без претензії на вичерпність) пропонуються: заняття в групах загальної фізичної підготовки; спортивні змагання, фізкультурні свята (залучення учнів до систематичних занять фізичними вправами вдома і в колективі фізкультури, які підвищують фізичну підготовленість учнів та згуртовують дитячий колектив); заняття у спортивних секціях (створюються для учнів, які бажають займатися певним видом спорту і основними завданнями секцій є – залучення школярів до систематичних занять спортом; сприяння їх спортивного вдосконалення в обраному виді спорту; підготовка їх до участі у позашкільних змаганнях); заняття в гуртках (для учнів початкових класів, з метою залучення їх до систематичних занять фізичною культурою, структура і зміст яких наближені до уроків фізичної культури).

Ефективність позакласної роботи забезпечується при дотриманні наступних умов: тісний зв'язок з навчально-виховною роботою та доступність занять і різноманітність форм, що забезпечують включення у фізкультурно-спортивну діяльність широкого контингенту учнів [1].

Важливу роль у розв'язанні проблеми зміцнення фізичного здоров'я дітей відіграють дитячо-юнацькі спортивні школи.

ДЮСШ – це позашкільний навчальний заклад спортивного профілю, який має забезпечувати розвиток здібностей вихованців в обраному виді спорту, що в установленому порядку визнаний в Україні, створювати необхідні умови для гармонійного виховання, фізичного розвитку, повноцінного оздоровлення, змістовного відпочинку і дозвілля дітей та молоді, самореалізації, набуття навичок здорового способу життя, підготовки спортивного резерву для збірних команд області та держави.

2. Оздоровча орієнтована. Розроблення низки комплексних програм з фізичного виховання, які прямо орієнтовані на особливості фізичного розвитку, відхилення за станом здоров'я, наявними вадами здоров'я.

Альтернативними варіантами відвідування таких програм можуть бути суто рекреаційні заняття з залученням медичного працівника. Ефективно використовувати після лікувального періоду, який відведено для приведення функціонального та фізичного стану відновлення організму.

Поняття рекреація слід трактувати як активний відпочинок або відпочинок за рахунок зміни видів діяльності, наприклад, зміна розумової діяльності фізичною або навпаки.

В сучасній школі рекреаційними формами фізичного виховання є урок фізичної культури, фізкультхвилинка, фізкультпаузи, рухливі перерви, ігри на свіжому повітрі, прогулянки, екскурсії, фізкультурно-спортивні свята, заняття в спортивних секціях та шкільних спортивних клубах, туристські походи, виїзди у оздоровчі табори тощо. Всі ці форми фізичного виховання спрямовані на активний відпочинок дітей, зміну їх розумової діяльності на фізичну активність, вони відіграють значну роль у збереженні здоров'я школярів і підвищенні їх емоційного стану, роблячи шкільне навчання різноманітним та цікавим.

Розроблені та випробувані авторські комплекси і програми фізичних вправ оздоровчої спрямованості для масового використання такі як оздоровча аеробіка, її різновиди: степ, слайд, джаз, аква або гідроаеробіку, танцювальну аеробіку (фанк-аеробіку, сіль-джем, хіп-хоп), велоаеробіку, аеробіку з навантаженням (невеликою штангою), акваджогінг, шейпінг, фітнес, стретчинг, тощо [9].

Вибір методики занять фізичними вправами з оздоровчою спрямованістю є співвідношення з реальними обставинами, можливостями, вимогами, деколи є справою індивідуального стилю і інтересу.

3. Традиційна. Фізичне виховання в якості обов'язкової дисципліни уроку фізичної культури з розкладом занять не менш 3 години на тиждень з виставленням заліків. А також надання можливості учням відвідувати заняття з групою, чи займатись індивідуально в спортивних секціях та оздоровчих гуртках, клубах, програмах тощо на їх вибір.

Навчальні заклади можуть застосовувати різного роду стимули для активної участі учнів. Зокрема:

1. Рейтинг. Рейтинговий підхід до оцінювання навчальних досягнень учнів дозволить активізувати кожного не лише під час виконання контрольних навчальних нормативів, а й у процесі інших видів та форм діяльності, пов'язаних з виконанням вправ, індивідуальним самовдосконаленням.

За успішну реалізацію кожної форми та виду активності учневі можна нараховувати певну кількість очок.

Поняття "рейтинг" це: показник оцінки діяльності, популярності, авторитету якоїсь особи, організації чи групи, що визначається соціологічним опитуванням, голосуванням та ін. і визначається місцем, яке вони посідають серед собі подібних (серед школярів) [2].

2. Стимул, як дійова форма формування позитивного ставлення учнів до занять фізичною культурою: підвищення їхньої рухової активності, заради сприяння самостійної роботи учнів на уроках фізичного виховання; залучення учнів до занять фізичною культурою в позаурочний час; участі школярів у змаганнях всіх рівнів; творчої роботи дітей у школі сприяння здоров'ю.

Оцінювання навчальних досягнень учнів може здійснюватися, базуючись не тільки на основі особистих досягнень школярів протягом навчального року за програмою, а і надаватися учням можливість отримати високу оцінку не зважаючи на їхній стан здоров'я, фігуру чи фізичну готовність. Задля цього можна розробити систему нараховування "Бонусних балів".

Наприклад: при оцінюванні навчальних досягнень можна використовувати систему нараховування "бонусних" балів, які впливатимуть на тематичну оцінку та включатимуть в себе: особисті досягнення школярів протягом навчального року; активну роботу учнів на уроках фізичної культури; залучення учнів до занять фізичною культурою в позаурочний час; участь у змаганнях всіх рівнів, тощо.

Бонусна система оцінювання надає можливість: корегувати дії учнів за допомогою балів; визначати пріоритетні напрямки діяльності кожного; заохочувати до занять фізичною культурою сучасну молодь; заохочувати бажання самовдосконалюватись всіх присутніх на уроках фізичного виховання; використовувати індивідуальний та диференційований підхід у навчанні; оголошувати дисциплінарне стягнення з учнів за порушення дисципліни та правил безпеки життєдіяльності у вигляді скасування частки заохочуваних балів [8].

Отже, інтерес до занять фізичною культурою належить до мотиваційної сфери особистості [6].

3. Змагання. Змагання ґрунтуються на природній основі схильності дітей та учнів до здорового суперництва і самоутвердження в колективі, це конкуренція, боротьба за існування, воно є своєрідною пружиною розвитку.

Одним із варіантів активізації змагальної діяльності є проведення в школах різноманітних багатоступеневих змагань, національних ігор, таких, як "Козацькі розваги", "Козацький гарт", "Старти надій", різноманітних шкільних олімпіад, тощо.

Проведення спортивно – масових заходів та змагань, у будь-яку пору року не потребує ні спортивних залів, ні спеціально обладнаних майданчиків і це досить ефективний та діючий засіб активізації пізнавальної активності до занять фізичною культурою. Завдяки участі учнів у різноманітних змаганнях можна нараховувати додаткові бали під час оцінювання [10].

Такі види заохочення допоможуть втягнути дітей в навчальну роботу, активізувати їх до участі у змаганнях та заходах [7].

4. Сертифікати, посвідчення. (фізорг, суддя, активіст фізичного виховання). Ключові поняття у рейтинговій системі оцінювання активної діяльності учнів на уроках фізичної культури це "рейтинг", "лідер", "досконалий".

Поняття терміну "лідер", бути лідером – займати (зайняти) ведуче місце серед інших, подібних. Поняття "досконалий" трактується, як наповнений позитивних якостей; довершений.

В цьому контексті фізорг, суддя, активіст фізичного виховання, як раз можуть бути лідерами, активістами фізичного виховання і відповідно до цього мати сертифікати та посвідчення, які в свою чергу можуть впливати на оцінку з предмету в цілому.

5. Медійна підтримка (нормаційно-психологічна підтримка) (кращий спортсмен року).

Відзначення на лінійках, загальних зборах школи, в періодичній та міській пресі, друкованій газеті школи, радіогазеті, стінках позаурочних та позашкільних досягнень учнів має велике значення щодо заохочення учнів до занять фізичною культурою та спортом.

Висновки й перспективи подальших досліджень. З метою забезпечення викладання фізичного виховання у навчальних закладах освіти серед учнівської молоді на належному рівні можуть бути застосовані різноманітні форми залучення учнів до спеціально організованої рухової активності, пропонуються різні форми та помірковане їх поєднання.

Розробити та дослідити форму та систему нарахування "бонусних" балів при оцінюванні учнів, які впливатимуть на тематичну оцінку та включатимуть в себе участь у всіх формах роботи.

Використані джерела

1. Бех І.Д. Виховання особистості / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – Т.2. – С. 215-225.
2. Білова В.М. Бонусна система оцінювання навчальних досягнень учнів освітніх навчальних закладів // Вчит. фіз. вих. ЗСШ. – Дніпродзержинск. – №19.
3. Васьков Ю.В., Пашков І.М. Уроки фізкультури в загальноосвітній школі. 10 – 11 класи. – Х.: Торсінг, 2004. – 256 с.
4. Віндюк А.В. Основи технології самостійних занять фізичними вправами учнів молодших класів : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і спорту: 24.00.02 / А. В. Віндюк; Львів. держ. ін-т фіз. культури. – Л., 2002. – 18 с.
5. Глухов В.И. Физическая культура в формировании здорового образа жизни / В.И. Глухов. – К.: Здоров'я, 1989. – 70 с.
6. Горшкова Н.Б. Мотивація школярів до занять фізичною культурою і спортом / Н.Б. Горшкова // Актуальні проблеми фізичної культури і спорту. – 2005. – №6-7. – С. 130-133.
7. Козленко О. Формування мотивів фізичного вдосконалення в молодших школярів // Фізичне виховання в школі. – 1999. – № 4. – С. 29-32.
8. Красікова Н.Б. "Бонусна" система оцінювання навчальних досягнень з фізичної культури / Н.Б. Красікова. – Донецьк, 2014.
9. Лимаренко Н.П. Особливості проведення уроків фізичної культури з учнями підготовчої та спеціальної медичних груп // Заступник директора школи. – 2015. – №2.
10. Носко М. О. Теоретичні та методичні основи формування рухової функції у молоді під час занять фізичною культурою та спортом : дис. д-ра пед. наук : 13.00.09 / М. О. Носко. – К., 2003. – 430 с.
11. Постанова КМУ від 27 серпня 2010 р. № 778 "Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад" (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 28 (28-2014-п) від 22.01.2014.
12. Сінчаєвський С.М. Фізичне виховання школярів (теоретична підготовка) // Фізичне виховання в школі, 2002. – №2. – С. 25-28.

Pavlenko T., Pavlenko E.

MODELLING OF EDUCATIONAL PROCESS ON PHYSICAL TRAINING OF PUPILS IN MODERN CONDITIONS

Purpose: to define a new concept of a teaching physical education through an organization of physical education's process among students, which focuses on creating an educational environment that encourages physical activity physical person and organization in accordance with the age and psychophysical specificity of the body.

Material: 20 sources concerning a problem of physical education and healthy personality growth formation are analyzed. Copyright studied systems and programs improving orientation exercise for mass use. Results: by virtue of the right choice of methods of organization the physical education process during classes and at spare time, it is possible to improve motor activity, physical and physiological cond, to favour to bring students in specially organized motor activity. Stimulating and encouraging all participants in the educational process, teachers must strive to attract students to the activity based on the full use of the potential success resources trust. Bonus evaluation system allows students to adjust the action using points; identify priorities and encourage everyone to physical training. A simulation of a educational process is one of the stages in formation students' personality and creating fixed understanding of one's health.

Conclusions: the principles of encouragement unsociable time's activity are considered. In order to assure physical education teaching at a decent level, different types of students' Implication can be used, and also various methods and forms are offered. Organization of physical education among students at this stage edge requires new approaches to teaching the subject of physical training. Improving physical fitness of the student output it to a safe level main task of the teaching staff.

Keywords: Pedagogical modeling, success stimulation, educational achievements evaluation, method, promotion.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2016 р.

УДК 37.015.31:746.3-023.5

Пискун О.М., Кузнєцова Н.О.

РІЗНОВИДИ ОБ'ЄМНОЇ ВИШИВКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ТВОРЧОГО НАТХНЕННЯ

У статті наведено огляд різновидів об'ємної вишивки як сучасного популярного рукоділля. Коротко розкрито походження, технологію виконання та особливості застосування кожного виду. Вивчення об'ємної вишивки у школі передбачено у варіативній частині програми трудового навчання і технологій. Обґрунтовується педагогічна доцільність занять вишивкою, її позитивний вплив на формування особистості підростаючої людини. Об'ємна вишивка надає широкі можливості для прояву творчості. Оволодівши техніками об'ємного вишивання, учні зможуть створювати будь-які композиції, поєднувати між собою кілька вишивальних технік, виготовляти неповторні вироби за власним задумом.

Ключові слова: об'ємна вишивка, 3D-вишивка гладдевіми швами, стрічками, бісером, сутажем, вишивка у бразильському і французькому стилі, італійська вишивка "трапунто", золоте шитво "михлама", килимова вишивка, вишивка на пластиковій канві, навчання об'ємній вишивці.

Вишивка – один з найпоширеніших видів декоративно-ужиткового мистецтва. Як у давнину, так і в наш час мистецтво вишивки дуже популярне. Воно стрімко розвивається, збагачується новими техніками, оригінальними способами виконання. Традиційні національні вишивки "осучаснюються" та "інтернаціоналізуються". Сучасні крамниці з рукоділля пропонують багатий набір спеціальних інструментів і пристосувань для вишивки, широкий асортимент ниток, стрічок, тканин, матеріалів для оздоблення. Вишивка бісером, стрічками, хрестиком та іншими техніками стала улюбленим захопленням багатьох людей різного віку.

Нажаль, сучасні дівчата багато часу проводять за комп'ютером чи мобільним телефоном і мало знають про вишивку, не цікавляться нею. Проте, заняття вишивкою є дуже корисними. Вони мають велике значення для розвитку естетичних почуттів, дрібної моторики, обчислювальних здібностей, уваги, виховання вольових якостей (посидючості, терпіння, зосередженості, акуратності), а також, звичайно, творчих здібностей. Усі ці якості дуже важливі як для навчальної діяльності, так і для майбутньої професійної діяльності. Саме тому заняття вишивкою особливо потрібні в школі.

Не випадково вишивка завжди входила і входить до шкільних програм з трудового навчання. Її вивчення передбачається в обов'язковій (інваріантній) частині програмі, у варіативних модулях та у профільному технологічному навчанні. Так, програмою для 7-8 класів пропонуються варіативні модулі з вивчення української народної вишивки, гладдевих швів, мережок, вишивки бісером, для 10-11 класів – виготовлення текстильної аплікації, вишивки стрічками, технології зонитки, художнього набивання на тканині та об'ємної вишивки [3].

Нашу увагу привернула об'ємна вишивка, оскільки цей вид рукоділля швидко поширюється в Україні і все більше викликає інтерес не тільки у аматорів, а й у професіоналів.

Об'ємна вишивка – це старовинний вид рукоділля, колись дуже поширений у Західній Європі. Вперше об'ємна вишивка з'явилася в Англії, у другій половині XVII століття. Цікаво, що її виникнення пов'язане з розколом західної християнської церкви. У XVI столітті, коли Англія ще була католицькою, все мистецтво вишивальниць йшло на прикрашання церковного одягу та вишивку ікон. Реформація внесла свої корективи: розкіш стала забороненою для церковників і перекочувала у світське життя. Можливість прикрасити свій побут дала потужний поштовх творчій фантазії: мистецтво вишивки злетіло на нові висоти, в тому числі і нова техніка – об'ємна. Англійські майстрині намагалися винайти максимально прості способи виготовлення об'ємних квітів так, щоб вони виглядали, як живі [1].

Суть техніки об'ємної вишивки тих часів полягала в тому, що окремі елементи картини вишивалися на шматочках тканини, які потім пришивались до готової роботи. Так створювалося рельєфне зображення. Найчастіше ним прикрашали шкатулки і рами для дзеркал. Найбагатшою і найкрасивішою вважалася об'ємна вишивка золотом, яка свідчила про високий соціальний статус свого власника.

В наші дні об'ємну вишивку за прикладом тривимірного простору часто називають "3D-вишивкою". На сьогодні відомо багато різновидів об'ємної вишивки. Основними її мотивами є квіти, популярні також пейзажі, натюрморти й орнаменти. Ця незвичайна вишивка може виконуватися з використанням комбінування найрізноманітніших технік і швів – від гладдевих швів до голкового плетіння. Саме тому роботи, виготовлені в техніці об'ємної вишивки, часто стають справжніми витворами мистецтва. Фігурки людей і тварин, дерева і квіти здаються справжніми, а готова вишивка виглядає, як жива картина. За бажанням об'ємну вишивку можна поєднувати з вишивкою стрічками і бісером. Для надання рельєфності окремим елементам використовують тонкий дріт, картон, прокладочні матеріали.

Мистецтво вільної об'ємної вишивки доступне вишивальницям-початківцям, оскільки тут не потрібно дотримуватись певних жорстких правил, кожна майстриня може застосовувати в роботі над власним твором будь-які доступні їй способи і техніки вишивання, навіть придумати власні. Легкість роботи в цій техніці дає можливість повністю реалізувати свій творчий задум і швидко побачити результат.

Усі напрямки цього чудового виду рукоділля можна умовно класифікувати наступним чином: класична об'ємна вишивка *stumpwork*, вишивка стрічками, об'ємна вишивка бісером, італійська вишивка "трапунто", об'ємна вишивка в бразильському стилі, французька об'ємна вишивка, сутажна вишивка, художнє набивання на тканині (килимова вишивка), кримськотатарське золоте шитво "михлама", 3D-вишивка на пластиковій канві та змішання різних стилів об'ємної вишивки.

Коротко розглянемо особливості технології виконання кожної з названих видів об'ємної вишивки.

Об'ємна вишивка в класичному стилі stumpwork іноді називається знімною аплікацією. Родзинка цієї вишивки в тому, що об'єм їй надають квіти на дротяній основі, вишиті двобічною художньою гладдю. В результаті виходять красиві та унікальні тривимірні композиції.

Ця вишивальна техніка вимагає багато часу, вміння і терпіння. Особливість її полягає в тому, що усі об'ємні деталі виконуються окремо і для цього застосовується інша, додаткова тканина – бавовна або органза. Для роботи використовується м'який тонкий дріт, який прокладається по контуру пелюстки або листочка і прикріплюється до тканини невеликими поперечними стібками. Потім дріт щільно обшивають петельним швом або гладдевим валиком. Після цього площу пелюстки заповнюють двосторонньою тінювою гладдю. Чим більше кольорів і відтінків використовується в роботі, тим точніше передаються нюанси квітів і зелені, й об'ємна картина стає максимально реалістичною.

Вишиті деталі обережно вирізаються за допомогою маленьких ножиць. Дріт, закріплений по краю елементів, створює потрібну форму і об'єм. Коли всі об'ємні елементи вишиті і вирізані, їх збирають у квіти, закріплюючи на основній тканині, і оформлюють у композицію. Фон такої картини може бути виконаний різними способами.

Об'ємна вишивка стрічками добре відома сучасним рукодільницям. Суть її полягає в тому, що по тканині вишивають не нитками, а стрічками різної ширини. Ця техніка вимагає володіння спеціальними прийомами виконання швів стрічками і розуміння, як саме необхідно закріпити стрічку, щоб композиція виглядала натурально. Для роботи знадобиться голка, що має велике широке вушко і тупий кінець. В якості основи вишивки стрічками не підійде дуже м'яка і тонка тканина, бо вона не витримає ваги стрічок. Тканина основи має бути достатньо щільною й еластичною, щоб крізь неї легко проковзувала стрічка.

Відмінність *об'ємної вишивки бісером* від класичної техніки роботи з цим матеріалом полягає в тому, що бісер підбирають не під розмір "клітинки" канви, а беруть крупніше і викладають його не рівномірно і гладко, а рельєфно, дуже щільно, створюючи оригінальну випуклу фактуру. У такій вишивці бісер різного розміру поєднують з бусинами, камінням, стеклярусом, рубкою, перлами тощо. При цьому бісером можуть зашиватись тільки певні елементи картини, а фон залишають невишитим (якщо це тканина з принтом) або зашивають іншими техніками, наприклад, косим хрестиком. Для пришивання бісеру до основи використовують в основному шов напівхрестик та "назад голку".

В техніці об'ємної вишивки бісером і камінням виконують в основному жіночі прикраси (кулони, кольє, браслети, сережки, брошки), закладки та обідки для волосся, оздоблювальні елементи одягу (знімні комірки, погони) та різні аксесуари.

Італійська об'ємна вишивка "трапунто" зародилася у середньовічній Флоренції, пізніше набула популярності по всьому світу, особливо в Америці. "Трапунто" – це, скоріше, стьобання об'ємного виробу, ніж вишивка. За допомогою цієї техніки можна створити елегантні рельєфні набивні візерунки на багатошарових клаптикових виробках – покривалах, подушках, фіранках і предметах одягу.

Об'ємна вишивка "трапунто" може бути виконана як за допомогою швейного обладнання, так і вручну. Як правило, ручні шви в техніці "трапунто" виконують найпростішим стібком "вперед голку". Роботи на швейній машині виконують у вільно-ходовій техніці.

Головним у цій вишивці є так званий метод декількох шарів. Для "трапунто" необхідно брати тонкі тканини, такі, як бавовна, батист або шифон (ні в якому разі не можна брати стрейч). Головну роль у створенні об'єму відіграє прокладка, яку розміщують між верхнім і нижнім шарами. Саме від неї

залежить і сам об'єм, і кінцевий результат вишивки. В якості прокладки використовують синтепон, холофайбер або спанбонд. Якщо прокладка затонка, її можна покласти в два шари, або комбінувати з іншими прокладними матеріалами. При цьому необхідно пам'ятати, що велика товщина виробу може призвести до пропуску машиною стібків. Для виконання "трапунто" необхідна спеціальна голка для квілтингу з довгим і гострим вістрям та великим вушком. Така голка легко проходить всі шари, не обриває нитку і не дозволяє з'являтися пропускам стібків. Нитки для "трапунто" потрібні дуже міцні, найкраще поліестерні. Дуже прикрашає роботу металізована нитка, але вишивати такими нитками потрібно на мінімальній швидкості. А бавовняна нитка надає виробу ефекту старовинної ручної вишивки.

Вишивка в техніці "трапунто" вимагає зосередженості, скрупульозності і неабиякої майстерності, що під силу лише справжнім професіоналам машинного стьобання.

Інша цікава техніка – *об'ємна вишивка в бразильському стилі*. Вона нескладна, проте дуже цікава у виконанні. Поєднує в собі велику кількість різноманітних декоративних швів, а також прийоми мереживоплетіння. В результаті виходять чудові квіткові композиції.

Зародившись в Бразилії, ця техніка швидко набула популярності в інших країнах. У XXI столітті вона стає однією з найбільш популярних. Зазвичай бразильська вишивка активно поєднується з іншими техніками, особливо з гладдю. Наприклад, фон вишивається гладдю, а квіти – об'ємною технікою.

Така вишивка виконується з великої кількості елементів, що мають об'єм. Зовні бразильська вишивка виглядає як деяка оригінальна суміш фріволіте, рококо і румунських брид. Для її виконання використовуються поєднання різноманітних швів з обвиванням, гладдєвих, у прикріп, петельного, тамбурного, стеблового, набірних швів та їх модифікацій. Кожний із цих швів використовується для виконання конкретного елемента композиції, поєднання яких здійснює вражаючий ефект.

Для цього рукоділля застосовуються лише спеціальні кручені нитки із штучного шовку різноманітних яскравих відтінків.

Французька об'ємна вишивка активно використовує різні вузлики, що особливо гарно виглядають у поєднанні зі стрічками. Зазвичай "французькі вузлики" використовують для створення квіткових бутонів: крупні вузлики використовують для вишивання бутонів і тичинок, дрібними вишивають квіти і суцвіття другого плану. Проте, є й інші способи застосування вузликів для створення вишиваної композиції. Так, останній тренд, пов'язаний із французькою вишивкою, – багатобарвна об'ємна вишивка. Суть цього прийому полягає в тому, що вузликами повністю вишивається вся картина.

Ще одним видом об'ємної вишивки є *сутажна вишивка*, тобто вишивка вузьким плоским пластичним оздоблювальним шнуром-тасьмою, що називається сутажем. Сутаж складається з пари тонких круглих шнурочків, скріплених між собою щільними витками шовковистої обмотки, завдяки чому точно посередині утворюється характерний жолобок, саме в який і вколється голка для пришивання сутажу до тканини. За допомогою тонкої голки і ниток в колір тасьми (або спеціальної напівпрозорої мононитки) сутаж пришивається на тканину-основу, одночасно скріплюючись між собою, утворюючи витончені об'ємні переплетення. Для цього виду вишивки характерні рослинні візерунки та орнаменти, що утворюються безперервною лінією. Техніка виконання полягає у викладуванні шнуром візерунка по контуру з одночасним пришиванням її дрібними малопомітними стібками. Зазвичай використовується шов "вперед голку" з дуже маленькою довжиною стібка. Насичений безперервний візерунок дозволяє отримати ефект цілісного мереживного оздоблення.

Сутажна вишивка здавна застосовувалась для прикрашання елементів святкового одягу, взуття, сумок, а також різноманітного домашнього текстилю. Її також поєднують з вишивкою бісером і камінням і таким чином створюють усіякі прикраси та панно.

Художнє набивання на тканині (Punch needle), або килимова вишивка, або вишивання петлями – це не лише килими і килимки. Усе частіше цей вид об'ємної пухнастої вишивки застосовується для оздоблення жіночих аксесуарів, дитячих іграшок, у дизайні модного одягу, для виготовлення панно і картин тощо. Головне в цій вишивці – спеціальна голка, що являє собою зрізану під кутом 45° металеву трубку з вушком унизу біля вістря, з обмежувачем (що визначає висоту ворсу) і ручкою.

Тканину підбирають відповідно до товщини голки. Найкращою основою для килимової вишивки вважається вовняна однотонна тканина з полотняним переплетенням, хоча можна використовувати льон, канву, мішковину. Головне, щоб основа була достатньо щільною, адже петлі в ній тримаються лише за рахунок тертя. Для художнього набивання застосовують різнокольорові нитки: муліне, шовкові, вовняні, акрилові, ірис та інші, а також пряжу для в'язання і вузькі стрічки.

Технологія виконання килимової вишивки нескладна: тканину-основу закріплюють у підрамник або п'яльці, наносять рисунок (слід пам'ятати, робота в килимовій техніці виконується з виворотного боку, тому при перенесенні малюнка на основу його необхідно дзеркально відобразити) і поступово заповнюють елементи рисунка різнокольоровими нитками, розташовуючи стібки щільно один біля одного. За допомогою регулювання висоти ворсу та підстригання петель можна створити рельєф поверхні вишитого виробу і досягти цікавих ефектів. Готові килимові вишивки можна оздобити китицями, гудзиками, намистинами, дерев'яними чи металевими елементами, шкірою тощо [4].

Серед величезного різноманіття вишивок мало відомим для широкого загалу залишається *лицьове золоте шитво кримських татар – "михлама"*. Пов'язана з традиціями Візантії та Близького Сходу, кримськотатарська вишивка у період XV-XVIII століть вважалася однією з найкращих за технікою виконання. "Михлама" – це золоте або срібне одностороннє шитво, що виконувалося, як правило, на оксамиті, атласі або шкірі та використовувалося в деталях одягу, де спідня сторона не мала ніякого практичного значення.

Це шиття гладдю по настилу з картону, вати, вовни або шкіри. У наш час замість золотих і срібних ниток використовують металізований люрекс. Найпопулярнішим є настил із картону різної товщини. В якості основи вишивки використовують ворсову тканину, найчастіше оксамит чи велюр. Нині вишивають одночасно двома нитками: простою і золоченою. Спочатку треба нанести елементи малюнка на картон або драп, вирізати їх і закріпити на тканині-основі декількома стібками. Золочена нитка викладається тільки поверху, а прикріплюють її до тканини простою ниткою. Вишивку прикрашають золотим шнуром, блискітками, бісером, камінням, бахромою.

Такою технікою оздоблюють в основному прикраси для дому – панно, диванні подушки, скриньки, а також сумки, гаманці тощо. Вироби, оздоблені "михламою" виглядають витончено і розкішно [2].

3D-вишивка на пластиковій канві – це ноу-хау у вишивці, що займає свою особливу нішу серед видів об'ємної вишивки. Тут об'єм створюється не за рахунок самої вишивки, а в результаті створення тривимірних виробів. Пластикова канва – це синтетичний сітчастий матеріал, який імітує структуру тканини для вишивки хрестиком. Такий матеріал має ряд переваг: добре тримає форму, гнучкий, краї не обсыпаються, не боїться вологи, не потрібно прасувати і відпарювати, довговічний, для вишивання не потрібні п'яльця, випускається у вигляді готових шаблонів, ідеально підходить для створення об'ємних будиночків, скриньок, футлярів, ялинкових прикрас, рамок для світлин та інших виробів, для яких потрібна жорстка основа. Такі вироби виглядають дуже оригінально і вишукано.

Кожну деталь (грань) виробу виконують окремо, а потім з'єднують їх між собою за допомогою стібків "в стик". Вся робота виконується вручну. Вишивати можна в будь-якій техніці, проте пластикова канва передусім найкраще підходить для вишивки лічильним хрестиком, а також косим стібком та гобеленовими швами. Нитки для вишивання вибираються залежно від номера канви: для крупних клітин використовуються вовняні та акрилові нитки, для дрібних – бавовняне муліне.

Отже, різновидів об'ємної вишивки багато. Оволодівши техніками об'ємного вишивання, можна створювати справжні витвори мистецтва. З окремих елементів можна komponувати будь-яку композицію, а також поєднувати між собою кілька вишивальних технік, змішувати стилі. Виготовляти задуманий виріб можна з використанням як машинних, так і ручних робіт. Основним принципом тут є творчий підхід у поєднанні з відчуттям гармонії.

У школі виготовлення виробів технікою об'ємної вишивки відповідно до структури та змісту програми трудового навчання виконується через проектно-технологічну діяльність. Практичним результатом роботи учнів має бути проект. Згідно рекомендацій програми спочатку вчитель розкриває перед учнями загальні теоретичні відомості про технологію об'ємної вишивки, які дадуть їм змогу розпочати пошук потрібної інформації, визначитись із напрямком, за яким вони бажають працювати. Тому не варто перевантажувати учнів зайвою інформацією. Слід пам'ятати, що все необхідне для виконання проекту – від теоретичних відомостей до технології виготовлення і матеріалів для роботи – учні мають віднайти та скомпонувати самостійно [3].

Орієнтовними об'єктами проектної діяльності учнів з об'ємної вишивки можуть бути: вітальна листівка, панно, косметичка, сумочка, торбинка, чохол для мобільного телефону або окулярів, репродукція картини (вишивка по принту), картина, рушник, диванна подушка, серветка чи скатертину, м'яка іграшка, підхват для штор, елемент оздоблення одягу, прикраса, закладка чи обідок для волосся, пояс тощо.

Заняття вишивкою сприяють формуванню гармонійної особистості з розвиненим естетичним чуттям, творчими здібностями і вольовими якостями. Це дасть дівчам можливість у майбутньому створювати своїми руками затишок у домі, а, можливо, й передбачити професію вишивальниці.

Використані джерела

1. Ди ван Никерк. Объемная вышивка. Самая полная энциклопедия [Текст] / Ди ван Никерк – М.: АСТ-Пресс, 2008. –183 с.
2. Крупа Т.М. Мистецтво золотого гаптування. Знайомтесь: михлама [Текст] / Т.М. Крупа // Трудове навчання в школі. – 2012. – № 13/14. – С. 32-34.

3. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Технології 10-11 кл. Варіативні модулі [Електронний ресурс] // Трудове навчання. – Режим доступу: <http://trudove.org.ua/post/tekhnolog-10-11-vs-var-ativn-modul>
4. Стюарт М. Объёмная вышивка. Новые идеи [Текст] / Маринда Стюарт – Пер. с англ. – М.: ЗАО "БММ", 2010. – 240 с.

Pyskun O., Kuznetsova N.

VARIETIES OF VOLUME EMBROIDERY AS A SOURCE OF CREATIVE INSPIRATION

Volume embroidery is a popular kind of contemporary crafts. Its essence is to create a relief image. Today there are many varieties of volume embroidery that can be performed using a combination of a variety of techniques and stitches, both manually and on the sewing machine. This article provides an overview of the varieties of volume embroidery, namely the volume embroidery in the classic style "Stumpwork", embroidery with ribbons, volume beadwork, Italian volume embroidery "Trapunto", volume embroidery in the Brazilian style, French volume embroidery, soutache embroidery, Tatar gold embroidery "Miklama", carpet embroidery "Punch needle", 3D-embroidery on plastic canvas. It is briefly disclosed the origin, technology, performance and features of each kind of decoration products. Volume embroidery provides ample opportunities to demonstrate creativity. The art of free volume embroidery is available not only to professional embroiderers, but embroiderers beginners, since it is not required to follow certain strict rules, each master can use in his own work any available methods and technologies of embroidery.

It is proved the pedagogical feasibility of embroidery studies, its positive influence on shaping of the individuality of a growing up person. Embroidery lessons are important for the development of aesthetic sense, fine motor skills, computer skills, imagination and attention, education of endurance qualities (diligence, patience, concentration, accuracy), and creativity.

Study of volume embroidery at school is provided in the variable part of the program of labor training and technologies. Production of works with volume embroidery technique is performed through design and technological activities. Having mastered the techniques of volume embroidery, pupils can create any kind of compositions, combine together several embroidery techniques, produce unique products of their own design. The basic principle here is creativity combined with a sense of harmony.

Key words: *volume embroidery with satin-stitch, ribbons, beads, soutache, embroidery in the Brazilian and French style, Italian embroidery "Trapunto", gold embroidery "Miklama", carpet embroidery, embroidery on plastic canvas, volume embroidery studies.*

Стаття надійшла до редакції 31.10.2016 р.

УДК 374.091.33:796.5:613.9

Примак М.М.

ВПЛИВ ЗАНЯТЬ ТУРИЗМОМ НА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті описано вплив занять туризмом на формування навичок здорового способу життя в системі позашкільної освіти. З'ясовано, що сучасна позашкільна освіта стала додатковою формою і засобом освіти та виховання у вільний від навчання час. У статті охарактеризовано, ефективний вплив занять туризмом на формування позитивного ставлення до власного здоров'я підростаючого покоління. Встановлено основні форми туристично-краєзнавчої роботи з учнями (прогулянки, екскурсії, подорожі та походи, естафети, зльоти, експедиції), що є засобом гармонійного розвитку і зміцнення їх здоров'я.

Ключові слова: спосіб життя, здоровий спосіб життя, позашкільна освіта, туризм, краєзнавство.

Постановка проблеми. Здоров'я дітей і молоді перебуває під значним впливом навколишнього середовища, при цьому вплив зовнішніх чинників на організм, що розвивається, є більшим, ніж на організм дорослої людини (М.О. Носко).

Заняття туризмом в системі виховання виділені в особливу групу, оскільки дозволяють найбільшою мірою, в порівнянні з іншими видами, опанувати знання, уміння і навички, потрібні в житті кожної людини [3].

Кардинальна зміна поглядів молоді на своє здоров'я має ґрунтуватися на новій системі цінностей, яку потрібно розглядати, як сукупність переконань, що визначають внутрішні мотиви поведінки особистості.

Різноманіття туристичної діяльності дають змогу учнівській молоді отримувати яскраві враження, дізнаватись корисну інформацію, укріплювати здоров'я, фізично розвиватись, набувати різних вмінь та навичок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом помітно активізується увага вчених до дослідження проблеми збереження здоров'я підростаючого покоління та учнівської молоді. Проблемі здоров'я і здорового способу життя присвячені праці відомих науковців М. Амосова, Г. Апанасенко, Е. Булич, О. Вакуленко, Ю. Галустьян, С. Грищенко, М. Носко, Л. Тюрікова, О. Шиян, О. Яременко. Такі науковці як: О. Мурашкевич, О. Полякова, Н. Пустовіт, Л. Харченко висвітлюють питання формування здорового способу життя в позашкільних навчальних закладах. У монографії Л. Дудорової досліджено готовність майбутніх учителів до організації шкільного туризму як соціально-педагогічну проблему. Головні принципи формування здорового психологічного клімату під час туристичних походів розкривають у своїх працях вчені М. Короп, Н. Довгань.

Мета статті проаналізувати вплив занять туризмом в позашкільних навчальних закладах, як складову запровадження здорового способу життя підростаючого покоління та молоді.

Результати теоретичного дослідження. Для нашого дослідження необхідно проаналізувати туристичну діяльність позашкільної освіти.

Туризм в Україні є засобом гармонійного розвитку, зміцнення здоров'я, виховання сучасної людини. Актуальність розвитку туристичної діяльності як суспільно-соціального явища підкреслена у змінах до Закону України "Про туризм" (2003) у якості засобів, покликаних охороняти і зміцнювати здоров'я людей, забезпечувати змістовне дозвілля населення країни. Особлива роль в розвитку туристичної діяльності відводиться позашкільній освіті [3].

Туризм – одна з найпопулярніших форм активного відпочинку, яка поєднується з активним пізнанням навколишнього світу. Позитивною функцією туризму є те, що він сприяє фізичному, психологічному та моральному вихованню молоді. "Споживчий кошик" туризму складають: емоційні переживання; корисна інформація; укріплення здоров'я; фізичний розвиток; яскраві враження; різного роду вміння й навички [5].

Серед ціннісних орієнтацій, які сприяють розвитку мотивацій до турботи про власне здоров'я, важливе місце повинне зайняти живе спілкування з природою [4, с. 2].

Туризм, як явище, є свого роду системою заходів, в якій необхідно розрізнати в якості компонентів ідеологічні, природничо-наукові, науково-методичні, організаційно-управлінські і

програмно-нормативні основи. Туризм в Україні слугує ідеалам, боротьбі за їхнє практичне втілення в житті. Природничо-наукові основи туризму припускають обґрунтування оздоровчого ефекту після занять. Вивчення морфологічних і функціональних перебудов організму людини в процесі занять туризмом дозволяє вирішити питання вікової періодизації тих, хто займається, раціонального харчування в поході, особистої і громадської гігієни, життєзабезпечення в походах з екстремальними умовами, пристосованості до гірських умов, утворення стійкої гіпоксії, акліматизації організму та ін. В даному випадку за допомогою дисциплін медико-біологічного циклу (фізіологія, анатомія, біохімія і спортивна медицина) видається можливим фундаментально вивчати, вплив різних видів і форм туризму на організм людини [3, с. 20].

Туристична діяльність пов'язана з переминою місць, організовується при будь-якій погоді і пред'являє людині різноманітні вимоги. Одночасно діють три важливі фактори: чергування оточуючого середовища (обстановка), кліматичних умов і видів діяльності. Світ природи, взаємодіючи з людиною, виконує по відношенню до неї ряд важливих функцій: психотерапевтичну, реабілітаційну, естетичну, пізнавальну. Оздоровча функція туризму спрямована на використання природних об'єктів з метою позитивного впливу на організм особистості. Сучасні досягнення науки і техніки все більше позбавляють людину від фізичних навантажень в результаті чого різко зменшується рухома активність людей. Рухому недостатність треба ліквідувати штучно, за рахунок фізичних вправ. Найбільш доступними для всіх людей є гігієнічна гімнастика, прогулянка, екскурсія, походи. На відміну від усіх видів спорту, в туризмі фізичні навантаження, хоча і можуть бути в загальному високими, цілком посилені за рахунок того, що розподілені на багато годин та днів [2].

Основними формами туристично-краєзнавчої роботи з учнями є прогулянки, екскурсії, подорожі та походи, естафети, зльоти, експедиції.

Прогулянка – це найпростіша короточасна форма туристичної роботи (пересування пішки, на лижах, велосипедах, човнах), яка доступна для широких мас, з метою оздоровлення та загартування організму, яка має елементи техніки туризму (подолання нескладних природних перешкод, елементи орієнтування на місцевості, елементи туристичного побуту). Туристичні прогулянки спрямовані на формування туристичних навичок, необхідних при підготовці спортивних походів.

Похід – це форма включення людини в природне середовище пов'язана з активними способами пересування, автономністю існування туристської групи. Залежно від складності походи бувають одноденними (походи вихідного дня), багатоденними, категорійними.

У туристсько-краєзнавчій діяльності найчастіше організовують походи вихідного дня з метою активного відпочинку, вони мають спортивно-тренувальну спрямованість і актуальні для будь-якої пори року.

Розглянемо один із видів походів. Одноденні походи умовно можна поділити на прогулянково-оздоровчі, навчально-екскурсійні, тренувально-спортивні. Вони розрізняються за відстанню, швидкістю руху, характером дороги і природних перешкод, метою проведення та ін.

Будь-який похід повинен бути насамперед цікавим, тобто мати емоційний центр. Ним можуть бути мальовничі береги річок, пам'ятки природи, архітектури, культури, історії та ін. Спочатку бажано організувати походи рідним краєм, районом, областю. Залежно від мети існує кілька видів туристичних походів. Серед них слід вирізняти агітаційно-масові походи, підготовчі та спортивні [7, с. 24].

Оздоровче значення туризму вирішується за допомогою правильно організованого графіку проходження маршруту з дотриманням оптимального режиму фізичних навантажень і активного відпочинку, використання благотворної дії природних чинників на усі функції організму. Періодичне переключення на заняття туризмом людей, що регулярно займаються оздоровчим бігом або плаванням, сприяє ліквідації небажаних наслідків адаптації людини до фізичних навантажень. Адаптація обумовлена тим, що в результаті тривалого стандартного виконання одного і того ж фізичного навантаження припиняється процес прояви нових пристосованих зрушень (перебудов) в організмі. У даному випадку потрібна тимчасова переорієнтація людини на інший рід діяльності, але також зв'язаної з фізичними навантаженнями [3].

Відсутність необхідного туристського спорядження в загальноосвітніх навчальних закладах робить не можливим залучення підростаючого покоління до постійних занять туризмом. Саме позашкільні навчальні заклади допомагають вирішити це питання. Важливим завданням позашкільних установ є надання школам допомоги в організації виховної роботи з учнями [8].

"Позашкільна освіта та виховання здійснюється в закладах, які покликані сприяти соціальній адаптації особистості у реальному житті, у відкритій системі соціалізації і розглядається як найбільш демократичний та гнучкий засіб залучення сім'ї до співпраці у вихованні і розвитку дітей і підлітків. Вона передбачає самостійний вибір і використання її суб'єктами доступних для сприйняття різноманітних форм і методів навчально-виховного процесу: визначення форм і методик навчання та виховання, тематики наукових досліджень, навчально-виховних курсів та спецкурсів і послідовність їх опанування з урахуванням вікових особливостей, здібностей та інтелектуальних можливостей особистості" [5, с. 2].

В наш час позашкільна освіта становить невід'ємну частину системи неперервної освіти, оскільки дає дитині додаткові можливості інтелектуального, духовного й фізичного розвитку, сприяє актуалізації творчих та освітніх потреб. Саме тому позашкільні заклади мають попит у сучасному суспільстві. Їхня робота помітно відрізняється від організації інших соціокультурних і виховних центрів. Актуальність позашкільної освіти полягає в розвитку соціально-комунікативної компетентності у дітей, у становленні їхньої соціальної зрілості та відповідальності [9].

Одним з ефективних напрямів позашкільної освіти, що дозволяє поєднувати навчання і виховання дітей та підлітків є дитячо-юнацький туризм і краєзнавство. Саме туризм та краєзнавство дають виняткову можливість на власні очі побачити красу рідної землі, познайомитись з історією, культурою, традиціями свого народу, загартуватись як фізично, так і морально. Для дитини подорож – це своєрідне відкриття, це можливість зрозуміти, що стоїть за звичним словом "Батьківщина". Допомогти дитині зробити такі відкриття є узагальненою метою колективів центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді та станцій юних туристів України, завдяки яким дитячо-юнацький туризм залишається одним з найбільш популярних видів діяльності дітей та підлітків у позанавчальний час. В Україні діє 104 центри туризму і краєзнавства учнівської молоді та станцій юних туристів які є базовими організаційно-методичними осередками розвитку дитячо-юнацького туризму. Серед них: Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді, 22 обласних, 48 міських, 32 районних. Слід відзначити, що останнім часом серед позашкільних навчальних закладів зростає саме мережа закладів туристсько-краєзнавчого профілю. Український державний центр туризму і краєзнавства, а також обласні такі центри виступають координаторами спортивно-туристської, краєзнавчої і, починаючи з 2007 року – патріотичної роботи. Однак, здійснення Українським державним центром туризму і краєзнавства координації навчально-виховної, інформаційно-методичної та організаційно-масової роботи обласних, районних, міських позашкільних навчальних закладів військово-патріотичного напрямку та проведення масових заходів з цього напрямку потребує підсилення управлінської ланки [8].

Сутність позашкільної освіти та виховання як складової частини системи освіти України визначають специфічні умови її функціонування, а саме: диференційованість, динамічність, гнучкість, мобільність, варіативність, доступність тощо. Позашкільна освіта та виховання – це процес неперервний. Він не має фіксованих термінів завершення і послідовно переходить із однієї стадії в наступну від створення умов, сприятливих для творчої діяльності дітей та підлітків, до забезпечення їхнього співробітництва у творчому процесі та самостійної творчості, яка і формує потребу особистості у подальшому творчому сприйнятті світу. Зміст позашкільної освіти та виховання у порівнянні з базовою освітою ґрунтується на інших засадах [5]. Такими засадами є особистісні замовлення дітей і їхніх батьків. Ці замовлення постійно розвиваються, варіюються, в чому і простежується неперервна динамічність цієї ланки освіти, її нестандартність та варіативність. Особливість позашкільного освітнього процесу полягає у проектуванні таких педагогічних методик та технологій, які могли б допомогти дітям зорієнтуватися і самореалізуватися у складній багатогранній соціокультурній ситуації.

Висновки. Здоровий спосіб життя – це діяльність, активність особистості, групи людей, суспільства, що використовують надані їм можливості в інтересах здоров'я, гармонійного, фізичного та духовного розвитку людини. Проблема здоров'я учнів стає одним із пріоритетних напрямків розвитку освітньої системи сучасної освіти, мета якої – виховання і розвиток вільної життєлюбної особистості, збагаченої науковими знаннями про природу і людину, готової до творчої діяльності і моральної поведінки.

Живе спілкування з природою, під час занять туризмом, надає підростаючому поколінню певний фізичний, психологічний, інтелектуальний та емоційний запас міцності та здоров'я. Гармонійне співіснування з природою учні починають сприймати як життєву цінність. Постійне спілкування з довкіллям сприяє формуванню особистісно-ціннісного ставлення до життя і власного здоров'я, розвивають позитивні погляди на формування здорового способу життя. Різноманіття форм туризму, його доступність і масовий розвиток в останній час роблять цю форму оздоровчої роботи серед молоді все більш перспективною.

Перспективами наших подальших розвідок є дослідження організації та режиму харчування в туристичному поході.

Використані джерела

1. Биржаков М.Б. Введение в туризм / М.Н. Биржаков. – СПб : Торговый дом Грейда, 2003. – 318 с.
2. Грабовський Ю.А. Спортивний туризм : [навч. посіб.] / Ю.А. Грабовський, О.В. Скалій, Т.В. Скалій. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. – 304 с.
3. Дудорова Л.Ю. Формування готовності майбутніх вчителів до організації шкільного туризму (теоретико-методичний аспект) : [монографія] / Л.Ю. Дудорова. – Вінниця : ТОВ "Нілан-ЛТД", 2014. – 422 с.

4. Кобеньок Г.В. Вплив туризму на формування мотивацій до здорового способу життя учнівської та студентської молоді / Г.В. Кобеньок, І.І. Козиненко // Вісник Черкаського університету. – Черкаси, 2010. – Вип. 191. – Ч. 3. – С. 54–59. (Серія Педагогічні науки).
5. Концепція позашкільної освіти та виховання // Освіта. – 1997. – 5 берез. – С. 2-4.
6. Куликов В.М. Шкільний туризм. Концепція с критическими оцєнками современного состояния (28 тезисов) / В.М. Куликов // Вестник детско-юношеского туризма в России. – 1997. – № 3 (23). – С. 16-24.
7. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей : [навч. посіб.] / Б.П. Пангелов. – К. : Академвидав, 2010. – 245 с.
8. Позашкільна освіта: історичні поступи та здобутки : [зб. матеріалів] Всеукраїнської педагогічної конференції. Київ, 2–3 грудня 2008 / за заг. ред. доктора пед. наук В. В. Вербицького – К. : АБЕРС, 2008. – 308 с.
9. Ткаченко Ю. Від туризму до здоров'я / Ю. Ткаченко // Здоров'я та фізична культура – 2006. – № 26. – С. 5-7.

Прымак М.

INFLUENCE OF TOURISM ON THE FORMATION OF SKILLS OF A HEALTHY LIFESTYLE IN THE SYSTEM EXTRACURRICULAR EDUCATION

The article describes the influence of tourism on the formation of skills of a healthy lifestyle in the system Extracurricular education. The problem of formation of healthy lifestyle of the younger generation of Ukraine is the urgent problem the solution of which determines the future of the state and the continued existence of a healthy nation. Today the sphere of formation of healthy lifestyle of children and adolescents is the education system. Found that modern out Extracurricular education is an additional form and a means of education and training in their free time.

A healthy lifestyle is an activity, individual activity, groups of people, of society, using the opportunities provided to them in the interests of health, harmonious physical and spiritual development of man. The problem of the health of students becomes one of priority directions of development of the educational system of modern education, the aim of which is the upbringing and development of free personality, which has scientific knowledge about nature and person, ready for creative activities and moral behavior.

Modern science and technology increasingly relieve a person from physical exertion, resulting in dramatically reduced mobile activity of people. Lack of physical activity is necessary to eliminate artificially through physical exercise. Health functions of tourism aims to use natural objects for the purpose of positive effects on the body of the individual. The most accessible for all people is hygienic gymnastics, walking, tour, Hiking.

Tourism is one of the most popular forms of active recreation, which combined with the active cognition of the surrounding world. A positive feature of tourism is that it promotes physical, psychological and moral education of youth. Classes tourism in the system of education is highlighted in a special group, as they allow to the greatest degree compared to other species, develop knowledge, abilities and skills necessary in life of every person unlike all kinds of sports, tourism exercise, although they can be generally high, it is quite feasible due to the fact that distributed over many hours and days.

The main forms of tourist and local history work with pupils are trips, excursions, trips and hikes, relay races, events, expeditions.

Constant interaction with the environment contributes to the formation of personal values related to life and health, develop positive attitudes, healthy lifestyles.

Key words: *lifestyle, healthy lifestyle, Extracurricular education, tourism, study of local lore.*

Стаття надійшла до редакції 16.10.2016 р.

УДК 37.091.31:061.2

Федан Т.В.

МІСЦЕ І РОЛЬ ГУРТКОВОЇ РОБОТИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

У статті проаналізовано місце і роль гурткової роботи в освітньому процесі. Розглянуто роль гурткової роботи для всебічного розвитку особистості школяра. Визначено вплив гурткової роботи на формування особистості учнів, їх психічних процесів.

Важливим напрямом у навчально-виховному процесі є орієнтація на всебічний розвиток учня, розвиток його здібностей, самостійної і творчої активності, індивідуальності, таланту. Для успішного вирішення цієї проблеми та найбільш сприятливим для розвитку творчого потенціалу учнів є органічне поєднання їх діяльності на уроках та в позаурочний час. І в цьому велику роль відіграє гурткова робота.

Ключові слова: гурток, гурткова робота, декоративно-ужиткове мистецтво.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення одним із найважливіших завдань, які стоять перед закладами освіти, є поновлення української національної творчості у різних її формах. Провідна значущість її полягає у впливі на мислення, думки школяра як інструмента пізнавальної діяльності, комунікативні якості як засобу духовного та ділового спілкування і творчі здібності як основного засобу самореалізації особистості. Ще більш важливого значення набуває проблема активізації самовиховання учнів, адже становлення суспільно активної та гармонійно розвиненої особистості великою мірою залежить від власних зусиль самої людини, спрямованих на самовдосконалення як неодмінної умови досягнення успіху в самовизначенні, самореалізації, життєтворчості. У зв'язку з цим найважливішим завданням сучасної школи стає забезпечення всіх необхідних умов для розвитку особистості учня, його самореалізації, набуття життєво важливих компетенцій. Розвиток творчого мислення учнів, їх пізнавальної діяльності, прагнення до пошуків досліджень – одна з важливих проблем оптимізації навчання і комплексного підходу до навчально-виховної роботи, до використання у навчально-виховному процесі різних форм позаурочної діяльності, зокрема гуртків.

Мета статті – розкрити місце і роль гурткової роботи в освітньому процесі.

Аналіз досліджень і публікацій. Вирішенню питань удосконалення професійної діяльності педагогів присвячено багато досліджень вітчизняних і зарубіжних учених (А. Алексюк, Г. Ардаміров, С. Барбін, С. Гончаренко, О. Мороз, Н. Ничкало, Г. Ковальчук, В. Сластьонін та інші). Проблему професійно-педагогічної підготовки організатора позакласної та позашкільної виховної роботи вивчали С. Васильченко, Н. Водоп'янова; організацію декоративно-ужиткової діяльності підлітків досліджували О. Красовська, А. Лукановська, І. Савчук та ін.

Над проблемою підготовки майбутніх учителів до організації позаурочної діяльності школярів працювало чимало науковців сьогодення, серед яких: Л. Базильчук, С. Борисова, В. Мазуріна, Н. Носовець, М. Пригодій, А. Терещук, О. Ткачук, Л. Чистякова та інші. Сьогодні багатьма дослідниками, зокрема О. Биковською, В. Борисовим, Т. Сущенко, визнається значення гурткової роботи для розвитку особистості і створення умов для досягнення культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу. Закон України "Про освіту" наголошує, що "метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу ..." [5].

Проблема розвитку творчості дитини набуває в наш час особливого значення. Важливим напрямом у навчально-виховному процесі є орієнтація на всебічний розвиток учня, розвиток його здібностей, самостійної і творчої активності, індивідуальності, таланту. Для успішного вирішення цієї проблеми та найбільш сприятливим для розвитку творчого потенціалу учнів є органічне поєднання їх діяльності на уроках та в позаурочний час. І в цьому велику роль відіграє гурткова робота з учнями.

Гурток – це ефективна форма позаурочної роботи. В процесі занять в гуртку досягається розвиток особистості не лише освіченої, а й культурної.

Гурткова робота продовжує і доповнює навчання на уроці і організовується у відповідності з тими ж закономірностями, принципами і вимогами, що і навчальний процес. Добре спланована гурткова робота аж ніяк не переважує учнів. Навпаки, вона значно полегшує сприйняття та засвоєння матеріалу на уроках, допомагає учням працювати за покликанням.

Мета гурткової роботи – створення умов для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку учнівської молоді у вільний від навчання час, підготовка до життя в умовах переходу до ринкової економіки при впровадженні якісно нових форм і методів організації позашкільної життєдіяльності підлітків, задоволення їх освітніх потреб шляхом залучення до науково-експериментальної, дослідницької, технічно-конструкторської, художньої, декоративно-прикладної, еколого-природничої, туристично-краєзнавчої та інших видів творчості [3].

В.О. Сухомлинський писав: "Гуртки – важлива форма виховання підлітків. Цінність гурткової роботи полягає в тому, що кожен може протягом тривалого часу випробувати свої здібності, задатки, пробувати в конкретній справі свої схильності, знайти улюблену роботу. Без гуртків, в яких вирує допитлива думка, не можна уявити ні інтелектуального, ні емоційно-естетичного виховання. Кожен гурток – центр творчої праці і повноцінного інтелектуального життя..." [10].

Гурткова робота декоративно-ужиткового напрямку розвиває естетичні та художні смаки учнів, поглиблює їх знання, розвиває їх творчі здібності, виховує почуття краси. Залучаючи учнів до творчої праці ми створюємо необхідні умови для розвитку всіх без винятку психічних якостей особистості.

У сучасних умовах зростають вимоги виховання творчої особистості, здатної знайти своє місце на складних перехрестях життя, самовизначитися і реалізувати себе. Зросло значення виховання у людини таких особистісних якостей, завдяки яким вона поступово стає активним суб'єктом соціальної взаємодії. Ще більш важливого значення набуває проблема активізації самовиховання учнів, адже становлення суспільно активної та гармонійно розвиненої особистості великою мірою залежить від власних зусиль самої людини, спрямованих на самовдосконалення як неодмінної умови досягнення успіху в самовизначенні, самореалізації, життєтворчості.

Саме гурткова робота, участь школярів у різних її видах – важлива сфера, у якій можливості для вияву самоактивності, а водночас і для особистісного самовизначення та самореалізації учнів є вельми широкими. Вільна від жорсткої регламентації, обов'язковості, гурткова діяльність розкриває широкі можливості для вияву самостійності, самоактивності.

Не менш важливою є мотиваційна сфера особистості. Самопізнання є основою самосвідомості, таким чином у процесі реалізації програми гурткової роботи ми впливаємо на формування самосвідомості, однією із складових якої є самооцінка особистості, образ "Я". Усвідомлюючи самого себе і власні актуальні потреби (в самовизначенні, самореалізації, самоствердженні через спілкування і діяльність), учні починають розуміти, що мотивом участі і є задоволення потреби в самовизначенні, самореалізації, розв'язанні комунікативних проблем. Мотив участі може перебувати на різному рівні усвідомлення на початку гурткової діяльності, але в процесі її відбувається формування духовного світу особистості, виховання вищих духовних потреб, задоволення яких і стає головним мотивом участі в позашкільній нерегламентованій діяльності.

А. Маслоу дає визначення мотивації як прагнення людини виявити себе в тому, до чого вона відчуває себе потенційно здібною [7]. Мотивація – генетичне прагнення людини до самореалізації у відповідності з її природними здібностями до певних видів діяльності і наполегливість в оволодінні нею на творчому рівні. Це активне і стійке прагнення реалізується в реальні досягнення лише тоді, коли виникають чи створюються необхідні умови для цього. Мотивацію учасників навчального процесу можна зміцнити шляхом моделювання їх особистої поведінки, викликаючи стан захопленості, ентузіазму, енергії, піднесення. Досягнення й успіхи учнів потребують постійного схвалення. Однак, мотивація – не пасивний механізм, який чекає запуску ззовні, а активний особистісний мотор, який постійно рухає учня в те поле діяльності, де його здібності можуть виявитися найбільш повно, і гальмує рух в інших напрямках.

Творча діяльність школяра разом з тим благодійно позначається на його фізичному і естетичному розвитку. Залучення учнів до творчої діяльності різних гуртків розкриває перед ними горизонти людських можливостей і сприяє правильному визначенню свого місця на широкому полі власних умінь та здібностей. Відбувається це з тієї причини, що в творчості людина реалізує у повноті свої знання, уміння та здібності, а отже отримавши можливості випробувати себе в різних видах діяльності, наочно переконається в наявному арсеналі знань, умінь та здібностей і цим самим адекватно оцінює свої можливості, що безумовно сприяє в майбутньому правильному вибору професії.

Особливо велика цінність гурткової роботи полягає у вихованні моральних якостей учнів: волі, наполегливості в подоланні труднощів, доведенні до кінця розпочатої роботи, критичного ставлення до себе. Участь у гуртковій роботі дає можливість оцінити красу думки чи способу розв'язку, а отже розвиває естетичні почуття.

Вміло організована гурткова робота відіграє значну роль у вирішенні таких задач:

- розширення і поглиблення знань, отриманих на уроці;
- формування і удосконалення практичних навичок і умінь;
- розвиток індивідуальних нахилів учнів;
- розвиток творчої активності, ініціативи і самостійності;
- формування інтересу до інтелектуальної і практичної праці;
- організація змістовного відпочинку учнів.

Висновки. Отже, у вихованні естетичних смаків і творчого розвитку особистості гурток відіграє незамінну роль. Гурткова робота є популярною формою організації життєдіяльності і становить невід'ємну частину освітнього процесу. Вона розглядається як ефективний шлях формування життєво компетентної, творчо спрямованої особистості у контексті своєчасного виявлення інтересів, здібностей і нахилів учнів, розвитку креативності однієї із базових якостей.

Гурткова робота здатна перенести школярів у світ творчості, в якійсь мірі прилучити до скарбів художньої культури. Цінність гурткової роботи полягає в тому, що вона, в деякій мірі, вирішує проблему організації вільного часу школярів, задовольняє їх різноманітні інтереси, активізує пізнавальну діяльність школярів, тощо.

Використані джерела

1. Борисова С.В. Підготовка майбутніх учителів технологій до художньо-естетичного виховання молоді в системі позашкільної освіти на заняттях з декоративно-ужиткового мистецтва (аплікація зі шкіри) / С.В. Борисова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – Вип. 31. – 2012. – С. 33-38.
2. Борисова С.В. Вивчення декоративно-ужиткового мистецтва як елемент підготовки вчителів технологій до художньо-естетичного виховання учнівської молоді в системі додаткової освіти і гурткової роботи [Електронний ресурс] / С.В. Борисова. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/domtp/2012_3/Borisova.pdf
3. Гевко І.В. Гурткові заняття з декоративно-ужиткового мистецтва і технічної творчості / І.В. Гевко, Я.Т. Ломницький. – Тернопіль: Вид-во Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, 2012. – 163 с.
4. Гончаров О.І. Місце і роль гурткової роботи в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя / О.І. Гончаров // Науково-дослідна робота студентів як чинник удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя: зб. наук. пр. / редкол.: Л.І. Білоусова та ін. – Х.: Факт, 2010. – Вип. 1. – С. 7-10.
5. Закон України "Про освіту" (від 23.05.1991 № 1060-ХІІ, редакція від 19.02.2016) [Електронний ресурс] // Верховна Рада УРСР. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
6. Лукановська А. Організація декоративно-ужиткової діяльності підлітків засобами відродження народних традицій / Аліна Лукановська // Вісник Львівського університету. – 2008. – Вип. 23. – С. 90-97 (Серія педагогічна).
7. Маслоу А. Мотивация и личность [Электронный ресурс] / Абрахам Маслоу. – Режим доступу: http://www.bim-bad.ru/docs/maslow_motivation_and_personality.pdf
8. Носовець Н.М. Гурток як форма організації позаурочної роботи учнів професійно-технічних закладів / Н.М. Носовець, О.В. Кудлай // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Випуск 124. Серія: Педагогічні науки. – Чернігів: ЧНПУ, 2015. – С. 174-177
9. Пригодій М.А. Підготовка студентів індустріально-педагогічних факультетів до гурткової роботи в загальноосвітній школі / М.А. Пригодій // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Вип. 12. Серія: Педагогічні науки: Збірник. – Чернігів: ЧДПУ, 2002. – № 12. – С. 84-86.
10. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. – Т. 3. – К., 1977. – 670 с.
11. Чистякова Л.О. Підготовка майбутніх учителів технологій до організації позаурочної діяльності учнів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Л.О. Чистякова. – Кіровоград, 2011. – 22 с.

Fedan T.

INTEREST-GROUPS ROLE IN EDUCATIONAL PROCESS

Interest-groups role in educational process is analyzed in the article. The author grounds the importance of interest-groups for student's harmonic development. The influence of the interest-groups on the forming of students' personalities and their psychic processes is defined.

Harmonic personality oriented learning is an important strategy in educational process, which presupposes student's skills and talents development, stimulation for an independent work and creativity. This strategy can be successfully realized through students' activity as during the classes so while the after-school activities. Thus, interest-groups work is becoming extremely urgent.

Interest-groups are aimed to go deeper into a subject matter of studying, being a kind of a supplement to the main course. It is organized in accordance to the same principles and requirements which are the basis for educational process organization. With a well-planned interests-group work students are never obsessed with the studying. It helps to absorb the new information easily as well as to find something to their likings.

Interests-group work is aimed to create necessary conditions for creative, mental and physical development of students in their free time, give a certain basis and preparation for the life in the era of market economy which presupposes new forms and methods of out-of-school activities of the students. Alongside, it is aimed to provide necessary level of education through students' participation in scientific and experimental, research, technical and constructional, artistic, design-applied, ecological and natural, touristic and other kinds of creativity.

Thus, interest-groups are of an extremely importance for cultivation of personal creativity and emotional education. It is a popular form and a vital part of educational process, being an effective way for sophisticated and creative personality forming in the context of interests, and students' skills and abilities. Interest-groups work can take students to the world of arts, introducing the treasures of artistic culture. It solves the problem of students' free time organization to some extend as well as activates cognitive work corresponding to different spheres of their interests.

Key words: *interest-group, interest-group work, ready-made art.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

РОЗДІЛ 5 ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ОСВІТИ

УДК 378.147:004

Амеліна С.М., Тарасенко Р.О.

ІННОВАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

У статті розглянуто стан формування інформаційної компетентності перекладачів у вищих навчальних закладах Європи та США. Узагальнено шляхи інформаційної підготовки майбутніх перекладачів у провідних університетах світу. Виявлено спільні підходи університетів різних країн до формування інформаційної компетентності перекладачів та деталізовано їх сутність. Визначено інновації у процесі інформаційної підготовки майбутніх перекладачів. Встановлено, що вони полягають у спрямуванні професійної підготовки перекладачів на вивчення САТ-систем в межах традиційних дисциплін, спеціалізованих дисциплін, позанавчальних курсів, тренінгів та у процесі проходження виробничих практик і стажувань на виробництві.

Ключові слова: інформаційна компетентність, навчальний курс, САТ-системи, перекладацький проект, перекладач.

Актуальність проблеми дослідження. Зміст підготовки перекладачів у провідних вищих навчальних закладах Європи і США значною мірою зумовлено орієнтацією на стандарти із надання перекладацьких послуг щодо забезпечення вимог якості перекладів та формування відповідних компетентностей перекладачів [2].

Сутність визначених зазначеними стандартами компетентностей та видів діяльності перекладачів, передбачає наявність у них високого рівня сформованості здатностей застосовувати інформаційні технології у перекладі. Незважаючи на прагнення провідних університетів різних країн до вироблення узагальнених підходів щодо формування у майбутніх перекладачів переліку та змісту професійно значущих компетентностей, зокрема і інформаційної, існує суттєва різноваріантність у формах інформаційної підготовки фахівців з перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення зарубіжного досвіду підготовки перекладачів знайшло відображення у дисертаційних дослідженнях та публікаціях О. Мартинюк (США), О. Сергєєвої (Великобританія), Н. Шамне, Л. Ребриної (Німеччина), а питання модернізації підготовки перекладачів в Україні для підвищення їхньої конкурентоздатності досліджували Н. Абабілова, Є. Беседіна. Однак, вивчення інноваційних напрямів у формуванні інформаційної компетентності майбутніх перекладачів у провідних університетах світу потребує окремого дослідження.

Мета статті – розглянути стан формування інформаційної компетентності майбутніх перекладачів у вищих навчальних закладах Європи та США та визначити інноваційні аспекти його вдосконалення на сучасному етапі.

Виклад матеріалу. Переважна більшість університетів для вдосконалення інформаційної підготовки перекладачів здійснює модифікацію змісту окремих дисциплін за рахунок уведення до них відповідних модулів, що передбачає вивчення у межах традиційних перекладацьких курсів

комп'ютерних інструментів для створення і використання термінологічних баз та баз перекладених матеріалів.

Зокрема, у Лейпцигському університеті (Universität Leipzig) передбачається вивчення дисципліни "Термінознавство і мовна технологія". При цьому пізнавальний процес студентів спрямовується на вивчення технічних і програмних засобів, засвоєння конкретних прийомів роботи з термінологією, які, в першу чергу, зорієнтовані на застосування термінологічних баз при здійсненні перекладу з використанням систем автоматизованого перекладу [11]. У Заарландському університеті (Universität des Saarlandes) нормативною для майбутніх перекладачів є дисципліна "Термінологія, обробка мовних даних, автоматизований переклад", у курсі якої вони вивчають теоретичні та практичні аспекти перекладу, пов'язані із застосуванням спеціалізованого програмного забезпечення, зокрема: інструменти для автоматизованої роботи з термінологією, машинного і автоматизованого перекладу та управління проектами в перекладі. Зазначена дисципліна складається з трьох модулів: "Автоматизована робота з термінологією", "Специфічні проблеми машинного та автоматизованого перекладу" [9]. Крім того, вивчення модулів "Фаховий переклад: інформаційні технології та інженерія", "Фаховий переклад: економіка" передбачає використання відповідних програмних засобів для управління проектами, створення термінологічних баз та здійснення автоматизованого перекладу.

В університеті імені Йоганнеса Гутенберга міста Майнц (Johannes Gutenberg-Universität Mainz) із загального обсягу нормативної дисципліни "Перекладознавство" на вивчення інформаційних технологій в перекладі відведено теми "Автоматизований переклад", "Системи Translation Memory" [10]. Університет прикладних наук Кельна пропонує бакалаврам-перекладачам у межах дисципліни "Техніка перекладу фахових текстів з першої іноземної мови" вивчення допоміжних інструментів, таких як електронні бази даних та Інтернет. Метою модуля "Мови й інформаційні технології", який входить до програми з перекладознавства Ірландського національного університету (Корк) також є вивчення студентами програмних інструментів та інформаційних ресурсів для створення й аналізу тексту. Модуль "Мова та автоматизація" (Лондонський університет) [3] призначений для засвоєння різних тем, що стосуються застосування комп'ютерних систем для представлення, використання, вилучення або перекладу інформації, вираженої природною мовою, і включають машинний переклад, управління лінгвістичними ресурсами й вилучення термінології. Включення до програми підготовки перекладачів модуля "Використання технологій в індустрії письмового і усного перекладу" в британському університеті Бат [1] сприяє формуванню у студентів системного розуміння технологічних інструментів, що використовуються у перекладацькій індустрії.

Модуль "Технологія перекладу" у Лондонському університеті передбачає набуття практичного досвіду роботи з набором засобів для перекладу: SDL Trados MultiTerm 2014, SDL Trados Studio 2014™, memoQ™ і кілька вибраних хмарних систем. Посадження набуття теоретичних знань і їх практичного втілення з використанням інструментів автоматизованого перекладу закладено й у модуль "Переклад технічних текстів" [6]. Під час навчання студенти отримують цінну інформацію від професіоналів і вчених у відповідних галузях і мають доступ до спеціалізованих засобів та устаткування (лабораторій та відповідного програмного забезпечення, такого як SDL Trados і WinCAPS).

Модуль "Переклад і технологія" (Університет Астон, Бірмінгем) представляє добірку електронних засобів для підтримки діяльності професійного перекладача. Студенти виконують практичні завдання з перекладу, використовуючи системи автоматизованого перекладу з технологією Translation Memory, системи машинного перекладу, термінологічні бази, редактори субтитрів та інструменти локалізації. В американському філіалі університету Астон формування навичок комп'ютерного перекладу здійснюється не за рахунок окремої дисципліни, а шляхом інтегрування відповідного матеріалу до курсу "Просунутий рівень перекладу". Серед широкого спектру тем дисципліни "Теорії перекладу" у Ягеллонському університеті в Кракові є комп'ютерний переклад. Навчальний план підготовки перекладачів у Варшавському університеті на третьому курсі бакалаврату передбачає опанування дисципліни "Трансляторика", до змісту якої додано тему "Нові напрями в дослідженнях перекладу: аудіовізуальний переклад, локалізація, комп'ютерний переклад", що спрямована на опанування технологій автоматизованого перекладу.

Деякі університети запровадили спеціальні дисципліни і міждисциплінарні модулі, спрямовані на поглиблене вивчення систем автоматизованого перекладу (CAT-систем) та систем управління термінологією. До них належить, зокрема, університет прикладних наук Кельна, де запроваджено дисципліну "Технологія перекладу", яка збагачує майбутнього перекладача знаннями методів комп'ютерної лінгвістики та технологій перекладу в контексті їх застосування в системах машинного і автоматизованого перекладу. На основі засвоєних теоретичних знань з технології перекладу базується дисципліна "Технологія перекладу (засоби)", яка формує здатність працювати з технічними і програмними засобами комп'ютерного перекладу, в основному з системами пам'яті перекладів.

У Каліфорнійському державному університеті Монтерей до переліку обов'язкових для вивчення дисциплін віднесено дисципліну "Вступ до комп'ютерного перекладу" та інтенсивний курс "Просунутий рівень комп'ютерного перекладу". Якщо студенти, що розпочали навчання, вже мають певні знання і

навички роботи з CAT-системами, їм уже в першому семестрі пропонується зазначений інтенсивний курс. В університеті Бінгхемтон, державному університеті штату Нью-Йорк курс "Вступ до комп'ютерного перекладу" також належить до обов'язкових, але не передбачає диференціації за рівнем попередньої підготовки з інформаційних технологій.

Американський університет Вісконсін-Мілуокі включає до програми підготовки перекладачів письмового і усного перекладу курс "Комп'ютерний переклад", який є обов'язковим для вивчення і передбачає формування навичок перекладу на основі комп'ютерних технологій для прискорення процесу перекладу та підвищення його ефективності шляхом автоматизації зберігання даних, аналізу файлів, пошуку і використання даних. До практичного блоку переліку дисциплін в університеті імені Адама Міцкевича у Познані увійшла також дисципліна "Комп'ютерний переклад". Така ж дисципліна вивчається і в чеському університеті Палацького в Оломоуці, яка слугує для ознайомлення студентів зі способами використання комп'ютерних технологій у процесі перекладу. Зокрема, вона забезпечує набуття знань із загальної теорії перекладу на основі інформаційних технологій і дозволяє сформулювати базові навички використання різних програмних продуктів, які належать до CAT-систем: Wordfast Classic, Wordfast Pro, PlusTools, Kilgray's MemoQ, MemSource.

До програми підготовки перекладачів в університеті Флоріда включено 2 дисципліни – "Письмовий переклад" і "Усний переклад", які обов'язково вивчаються усіма студентами, і ще 5 обов'язкових дисциплін, які обираються студентами з 8 пропонованих. Найбільш поширеною комбінацією обраних студентами дисциплін є поєднання "Комп'ютерного перекладу", "Професійного стажування" і кількох дисциплін галузевого перекладу, що підкреслює важливість опанування майбутніми перекладачами інформаційних технологій.

Програма підготовки перекладачів у державному університеті Кент-Огайо включає обов'язкову дисципліну "Термінологія і використання комп'ютера у перекладі", у процесі вивчення якої основна увага приділяється роботі з базами пам'яті перекладів [7; 8]. Нью-Йоркський університет включає до програми підготовки майбутніх фахівців з перекладу дисципліну "Теорія і практика термінології".

З метою вивчення особливостей використання термінології у процесі перекладу текстів із застосуванням інформаційно-технологічної підтримки студентам університету Бабель у США пропонується обов'язкова дисципліна "Опрацювання тексту для перекладачів". Її зміст спрямовано на отримання студентами навичок швидкого створення словників, паралельного розташування на сторінці вихідного та перекладеного текстів, опрацювання основних видів текстів, використання типового набору функцій програмного забезпечення для здійснення перекладу.

Окремі університети спрямовують підготовку майбутніх перекладачів на нові види професійної діяльності, зумовлені актуальними запитами ринку перекладацьких послуг. Так, у багатьох американських університетах до програм підготовки перекладачів включено дисципліну "Локалізація програмного забезпечення". Вона є обов'язковою в університетах Кент-Огайо, Каліфорнійському державному університеті Монтерей. У ході вивчення цієї дисципліни студенти дізнаються, як створюється, авторизується, оформляється і публікується веб-контент. Використовуючи спеціально обладнані комп'ютерні лабораторії, студенти відпрацьовують різноманітні операції з реальним сайтом для створення його працездатної локалізованої копії. У курсі вивчення дисципліни "Вступ до локалізації програмного забезпечення і веб-сайтів" у Нью-Йоркському університеті студенти навчаються адаптувати програмне забезпечення для міжнародних ринків, а також перекладати веб-сайти. В університеті Бабель студентам пропонується дисципліна "Створення веб-сайтів". Її зміст передбачає, що студенти, які успішно завершили цей курс, зможуть створювати свої власні домашні сторінки в Інтернеті і розуміти мову розмітки HTML, необхідну для перекладу веб-сайтів. До дисциплін, орієнтованих на задоволення перекладачами суспільних запитів, можна віднести і запроваджену університетом Даллас дисципліну "Написання текстів для нових медіа". При цьому увага зосереджується на практиці створення письмових форм текстів для мережесервісів (блог, вікі, подкасти, Youtube, Twitter). Університет Чикаго здійснює підготовку перекладачів за гібридною програмою шляхом поєднання аудиторної роботи з елементами дистанційного навчання. Всі студенти цього університету зобов'язані вивчати дисципліни "Інструменти перекладу" і "Управління проектами для перекладачів".

Організацією виконання навчальних перекладацьких проектів деякі університети забезпечують відпрацювання навичок колективної та менеджерської діяльності з використанням систем автоматизованого перекладу. Такий підхід реалізується у Кельнському університеті прикладних наук шляхом запровадження дисципліни "Перекладацький проект з використанням інструментів перекладу". Дисципліна орієнтована на практичну реалізацію перекладацьких проектів, починаючи від розгляду вихідного матеріалу до створення проектних структур згідно зі стандартом "DIN EN 15038 Послуги перекладу" і власне до перекладу з використанням засобів перекладу (переважно SDL Trados Studio, Multiterm, WinAlign). З вивченням попередньої дисципліни пов'язана дисципліна "Менеджмент перекладацьких проектів", призначена для формування здатності, в першу чергу, керувати виконанням замовлення на переклад та координувати роботу його виконавців. У курсі дисципліни розглядаються теми з технології перекладу комплексних документів із використанням CAT-систем; організації команди для перекладацького проекту та розподілення функціональних обов'язків; управління інформаційними,

часовими, апаратними та фінансовими ресурсами. У таких університетах, як Бабель, Монтерей, Чикаго, студентам також надаються можливості для отримання достатнього рівня спеціальних знань щодо координації, співробітництва й управління перекладацькою діяльністю для здійснення перекладацьких проєктів.

Принципово новий підхід пропонують ті університети, які запроваджують нові бакалаврські і магістерські програми. Зокрема, в університеті прикладних наук Анхальт розпочато навчання за єдиною в Німеччині бакалаврською програмою "Фахова комунікація – Локалізація програмного забезпечення". Ця бакалаврська програма тісно пов'язана з лінгвістичною, перекладацькою й інформаційною підготовкою. Майбутні фахівці вивчають локалізацію програмного забезпечення, тобто адаптацію програмного забезпечення або веб-сайтів до мовних і культурних реалій різних країн-користувачів. Фахівці з локалізації перекладають текстові елементи інтерфейсу комп'ютерних програм, розробляють зрозумілі форми онлайн допомоги й інструкцій для користувача. Аналогічною на ринку освітніх послуг є пропозиція Каунаського технологічного університету щодо підготовки фахівців за спеціальністю "Переклад і технологія локалізації". Особливість цієї спеціальності полягає в тому, що перекладачі готуються для роботи виключно із системами автоматизованого перекладу, які застосовуються для реалізації перекладацьких проєктів, локалізації програмних продуктів та веб-сайтів. У процесі навчання студенти опановують широкий спектр програмного забезпечення для здійснення перекладу і локалізації: SDL Trados Studio, MemoQ, OmegaT, DejaVu, Wordfast, Passolo, Catalyst, Language Studio, Multilizer, Visual Localize. Особлива увага приділяється набуттю навичок роботи з програмними продуктами SDL Trados, які найчастіше використовуються в усьому світі, як окремими перекладачами, так і перекладацькими організаціями.

Цікавою є новація університету Кент-Огайо щодо можливості отримання подвійного диплома – магістра ділового адміністрування (МБА) і магістра з перекладу, призначеного для студентів з достатнім рівнем володіння іноземними мовами, які хочуть інтегрувати управлінські якості у перекладацьку діяльність. До змісту програми з отриманням подвійного диплому включено поглиблене вивчення CAT-систем, як робочого інструменту реалізації перекладацького проєкту. Вища школа міжнародних відносин в Лодзі урізноманітнює програму підготовки майбутніх перекладачів шляхом пропозиції додаткової спеціалізації з комп'ютерного перекладу, яка спрямована на поглиблене вивчення дисциплін в галузі інформаційних технологій.

У тих університетах, де програми підготовки перекладачів не містять дисциплін, зміст яких пов'язаний з використанням інформаційних технологій, студентам пропонують їх вивчення у межах додаткових курсів. Зокрема, Сілезький університет в Катовіце організовує одноденні курси для навчання перекладу із застосуванням CAT-інструментів, які проводяться сертифікованим викладачем. Об'єктом вивчення на зазначених курсах обрано систему автоматизованого перекладу MemoQ. Підготовка магістрів в Університеті Казимира Великого у Бидгощі також передбачає можливість безкоштовного вивчення програмного забезпечення CAT SDL Trados Studio з отриманням відповідного сертифіката.

Деякі польські університети спрямували свої зусилля на організацію практичного навчання майбутніх перекладачів шляхом надання їм можливості проходження практики в установах, які використовують у своїй діяльності CAT-системи. Так, з 2013 року Опольський університет співпрацює з компанією TextPartner sp.j., яка приймає для індивідуальних стажувань студентів-філологів старших курсів. Така форма навчання позиціонується як унікальна можливість для забезпечення галузевої практики перекладу, набуття знань щодо принципів використання інструментів для підтримки перекладу (CAT-інструментів), а також вивчення методів обробки та підготовки перекладених файлів (так званих інженерних файлів).

Висновок. Таким чином, аналіз стану формування інформаційної компетентності перекладачів у вищих навчальних закладах Європи та США дозволив узагальнити шляхи здійснення цієї діяльності, виявити спільні підходи університетів різних країн до неї, деталізувати їх сутність та визначити інновації у процесі інформаційної підготовки майбутніх перекладачів. В цілому вони полягають у спрямуванні професійної підготовки перекладачів на вивчення CAT-систем в межах традиційних дисциплін, спеціалізованих дисциплін, позанавчальних курсів, тренінгів та у процесі проходження виробничих практик і стажувань на виробництві.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані із пошуком шляхів удосконалення інформаційної підготовки майбутніх перекладачів у вітчизняних університетах з урахуванням досвіду вищих навчальних закладів Європи та США.

Використані джерела

1. Book of Modules 2014/2015 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ucc.ie/modules/>
2. British Standards EN ISO 17100:2015 Translation Services. Requirements for translation services, London: British Standards Institution, May 2015. – 30 p.

3. Department of Linguistics. MA Programmes 2012-2013 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.soas.ac.uk/linguistics/programmes/mathepratrans/>
4. Doyle Michael Scott: Translation Pedagogy and Assessment: Adopting ATA's Framework for Standard Error Marking, in The ATA Chronicle, November/December 2003.
5. F 2575 – 06 Standard Guide for Quality Assurance in Translation, ASTM International, June 2006. – 11 p.
6. Interpreting, Language and Translation Studies [Electronic resource]. – Access mode: http://www.mdx.ac.uk/courses/postgraduate/translation/Business_Legal_Translation.aspx
7. Kent State University Course Descriptions Fall 2014. Undergraduate and Graduate Courses. – 2014. – 1907 p.
8. Kent State University. Course Descriptions Spring 2015. Undergraduate and Graduate Courses. – 2015. – 1958 p.
9. Modulhandbuch des Master-Kernbereich-Studiengangs Translationswissenschaft (Übersetzen und Dolmetschen) [Electronic resource]. – Access mode: http://www.uni-saarland.de/fileadmin/user_upload/Studium/studienplanung/master/Translationswiss-Ma-Modulhandbuch.pdf
10. Modulhandbuch des Bachelorstudiengangs B. A. (Bachelor of Arts) Sprache, Kultur, Translation am Fachbereich 06 Translations-, Sprach- und Kulturwissenschaft der Johannes Gutenberg-Universität Mainz. Stand: 10. Mai 2013. – 214 S.
11. Studienführer Translation Bachelor of Arts. Universität Leipzig. Stand: Jan. 2014. – 14 S.

Amelina S., Tarasenko R.

INNOVATIONS IN THE FORMATION OF THE INFORMATION COMPETENCE OF TRANSLATORS: EXPERIENCE OF FOREIGN UNIVERSITIES

The article deals with the state of formation of information competence of translators in the European and US top-universities. It is determined that the contents of the training of translators in the leading universities of Europe and the United States is largely due to a focus on standards of translation services to ensure the quality requirements of translation and the formation of the competences of translators. The essence of these standards defined competencies and activities of translators implies that they have a high level of formation of the ability to apply information technologies in translation. Despite the desire of leading universities of different countries to develop generalized approaches to list and contents of the formation of professionally significant competences of future translators, including information, there is a considerable variability in various forms of training in translation. Ways of information training future translators in the world's leading universities are generalized. The general approaches of universities in different countries in the formation of information competence of translators are revealed and their nature is detailed. The innovations in the process of information training future translators are defined. It has been determined that they are made in the direction of the orientation of training translators on learning CAT-systems within the traditional disciplines, specialized disciplines, extracurricular courses, training sessions and in the course of practical training and training in the workplace. The majority of universities to improve information training of translators provides modifying the content of some disciplines through the implementation of relevant modules involves studying within the traditional translation courses computer tools for the creation and use of terminology databases and databases of translated materials. By the educational performance of translation projects, some universities provide working and managerial skills of collective activity using automated translation. A fundamentally new approach offered by those universities that establish new undergraduate and graduate programs. In particular, future specialists studying software localization, i.e. adaptation software or websites to linguistic and cultural realities of different countries users. In those universities where training programs for translators not include courses whose content involves the use of information technologies, students are offered additional courses within their study.

Key words: *information competence, course, CAT-system, translation project, translator.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 377.091

Бабенко М.О.

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ В СЕРЕДНІХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ НАПРИКІНЦІ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У процесі досліджень проаналізовані якісні та кількісні показники кадрового складу середніх технічних училищ як визначеного критерію відповідності роботи навчального закладу задачам його існування. Також були виявлені чинники формування училищних штатів, динаміки їх зміни впродовж зазначеного періоду та ступінь їх відповідності нормативним документам. За результатами досліджень були визначені основні принципи формування кадрової політики у середніх технічних навчальних закладах Катеринославщини наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.

Ключові слова: *середня технічна освіта, викладацький склад, педагогічна рада, викладачі практичних занять, завідувач навчальними майстернями, контроль успішності та поведінки.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Модернізація процесів реалізації кадрової політики в системі освіти у відповідності до вимог сучасності є однією з провідних задач діяльності освітньої галузі сьогодення. Якісні та кількісні характеристики штату працівників освітнього закладу визначають його престижність та здатність працювати в умовах модернізації освіти, оновлення її структури та змісту.

У сучасних економічних умовах високий рівень професійної підготовки стає гарантом самореалізації та показником соціальної захищеності громадянина, що визначає необхідність зміни теоретичних та практичних підходів до процесів навчання майбутніх фахівців середньої ланки. На успішність реалізації зазначених процесів значний вплив здійснює якісно сформований контингент викладачів. При здійсненні кадрової політики в галузі професійної освіти доречним буде звернення до історико-педагогічного досвіду формування штатів у технічних училищах наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.

Катеринославська губернія наприкінці ХІХ ст. була одним із найважливіших промислових районів Російської імперії. Кінець ХІХ – початок ХХ ст. відзначився в історії Катеринославщини як період пошуку шляхів розбудови системи технічної освіти в складних умовах економічних, політичних та соціальних криз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення професійними кадрами української промисловості розглядалися у сучасних історико-педагогічних дослідженнях. Проблемам підготовки робітничих кадрів на Україні присвячені роботи І. Лікарчука, Г. Бондаренко, Н. Падун, Л. Хойнацької, М. Бахтіна, А. Селецького та ін. Значний вклад у висвітлення питання розвитку професійно-технічної освіти з урахуванням здобутків минулого внесено Н. Ничкало, П. Лукашенком, О. Ганнопольським, М. Гончаром. Процеси формування технічних фахівців середньої ланки досліджували М. Лисенко, Є. Луценко, О. Кривопішин. Зміст і форми управління середніми закладами профосвіти України в 1917–1941 рр. проаналізував С. Бутівченко.

Відомі також дослідницькі роботи з тематики підготовки професійних кадрів на території Катеринославщини. Так, в роботах В. Курила, Н. Романов розглянуто проблему розвитку професійної освіти в східноукраїнському регіоні в другій половині ХІХ – першій половині ХХ ст. В роботі Т. Медведовської досліджено професійну підготовку гірничих інженерів в Україні з 1899 р. по 2005 р. Дисертаційне дослідження А. Ємельової присвячене особливостям розвитку трудового навчання в народних школах Катеринославської губернії в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. В наукових публікаціях Л. Прокопенка розглянуто питання розвитку професійної освіти Катеринославщини наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.

Системних досліджень з питання розбудови мережі середньої технічної освіти Катеринославщини не виявлено, тому тематика історико-педагогічного досвіду підготовки фахівців середньої ланки на території Катеринославської губернії в кінці ХІХ – на початку ХХ століття являє цікавість для досліджень.

Формулювання мети статті. Стаття присвячена дослідженню процесів формування та виявлення основних принципів організації кадрової політики в навчальних закладах мережі середньої технічної освіти Катеринославщини в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 70-х рр. XIX ст. внаслідок пришвидшення темпів розвитку на території Катеринославської губернії таких промислових галузей, як гірнична, залізнична, будівельна, металургійна та машинобудівельна, виникла потреба у кваліфікованих фахівцях технічного профілю. Тому, не дочекавшись рішень освітнього міністерства, при підтримці активних промисловиків та галузевих міністерств в Катеринославщині почалася розбудова системи професійних навчальних закладів для підготовки фахівців середньої ланки. Загалом впродовж досліджуваного періоду з метою забезпечення народного господарства регіону фахівцями середньої ланки в Катеринославській губернії працювало вісім технічних навчальних закладів [1].

Першим таким навчальним закладом в Катеринославщині стала Лисичанська штейгерська школа, відкрита у 1873 р. за ініціативою Гірничого управління Південної Росії. У серпні 1878 р. при підтримці "Товариства південно-руської кам'яновугільної промисловості" було відкрито гірниче училище ім. С. С. Полякова. За період свого існування гірничі училища декілька разів змінювали своє підпорядкування: до 1905 р. – узгоджували діяльність з Гірничим департаментом при Міністерстві державного майна, у травні 1905 р. були передані у ведення Міністерства фінансів, а з жовтня 1905 р. – підпорядковані Міністерству торгівлі і промисловості [2, с. 570–575].

Оскільки гірничі училища ім. С. С. Полякова існувало за приватні кошти засновника, то "головним начальством" цього закладу була Піклувальна рада училища на чолі з Головою Правління Спільки південно-руської кам'яновугільної промисловості С. С. Поляковим. Для безпосереднього управління училищем Піклувальна рада обирала начальника училища, який відповідно до статуту "мав закінчити повний курс навчання щонайменше в одному з середніх навчальних закладів". На допомогу начальнику з нагляду за вихованнями призначався наглядач, а для догляду за майном і для забезпечення звітності та листування затверджувалась посада "амунічника". Заняттями у майстерні мав керувати "особливий досвідчений майстер" [3, с. 30–31].

У службовому відношенні зазначені особи користувалися правами державних службовців, окрім пенсій, внаслідок чого мали виконувати відповідні обов'язки з правом носити мундир Міністерства державного майна. Відповідно до посад цих службовців встановлювались класи: "для начальника училища і секретаря Піклувальної Ради ті ж, які присвоєні доглядачам повітових училищ, а для викладачів – права вчителів цих училищ" [3, с. 31]. З метою "постійного найближчого нагляду за училищем" Піклувальною радою призначався інспектор з осіб із вищою освітою, бажано керівників гірничими підприємствами. До обов'язків інспектора входило спостереження за ходом навчання і виховання.

Згідно зі статутом Горлівського училища "для найближчого нагляду за успіхами вихованців, покращення порядку та способів виховання" працювала Училищна рада, яка складалася з інспектора училища, начальника училища та усіх викладачів [3, с. 25]. Училищна рада мала збиратись щомісяця та вирішувати питання як господарчого характеру, так і навчально-педагогічного, як то: розглядання класних журналів та успішності учнів, зміни у навчальних планах, обрання підручників та ін. До складу першої Училищної ради входили: інспектор училища П. Горлов, директор училища С. Стрільман, викладач з російської мови і літератури та математики П. Фалін, викладач з фізики, хімії, мінералогії та маркшейдерську справи Д. Стемпковський, викладачі зі спеціальних дисциплін К. Кванішевський та А. Міненков та викладач Закону Божого батюшка М. Герцик [4].

Впродовж свого існування кадровий склад училища не завжди відповідав умовам статуту та зазнавав значних змін. Так, відсутність даних про викладачів у 1895 р. [5, с. 241] стала наслідком кризових часів існування гірничого училища. Саме в цей період згідно з рішенням Товариства південно-руської кам'яновугільної промисловості поляківське училище мали перетворити на однорічний практичний курс при Лисичанській штейгерській школі [4]. Однак завдяки фінансовій підтримці членів Товариства у першому десятилітті XX ст. училище продовжило свою діяльність.

Викладацький колектив Лисичанської штейгерської школи відрізнявся більшою стабільністю та складався з: інспектора-вчителя, який одночасно завідував школою; законовчителя, двох вчителів, майстрів і штейгерів. Серед перших викладачів під керівництвом інспектора-педагога гірничого інженера М. Білоусова працювали: викладачі спеціальних та загальноосвітніх дисциплін Г. Виржиковський, М. Версілов, Г. Куликов, Ф. Подоба, А. Дячков; священник Левандовський; керівники практичними заняттями, майстри, які служили при казенному заводі та руднику Н. Іванов, М. Горлов, П. Сафонов. Головою педагогічної ради був призначений керівник Лисичанського металургійного заводу І. Зеленцов, який за сумісництвом викладав основи механіки [6, с. 84–86].

Аналізуючи викладацький склад гірничотехнічних училищ, необхідно зазначити, що викладати дисципліни з базової та спеціальної підготовки запрошувались викладачі з вищою інженерною освітою (гірничі інженери, інженери-механіки). Викладання дисциплін загальноосвітньої підготовки здійснювали випускники університетів. Оскільки в училищах значна увага приділялася практичній підготовці учнів, то на роботу обов'язково приймали штейгерів зі спеціальною середньою освітою та виробничим стажем.

Фахівців для залізничної галузі готували: Донецьке технічне залізничне училище в Луганську, відкрите у 1881 р., та Катеринославське технічне залізничне училище, засноване у 1902 р. Діловодством у вказаних залізничних училищах займалася Канцелярія Міністра шляхів сполучення. З метою

впорядкування процесу роботи з училищами при Міністерстві шляхів сполучення в 1886 р. був заснований Навчальний відділ [7, с. 131].

Діяльність залізничних училищ регламентувалась "Положенням про технічні залізничні училища Міністерства шляхів сполучень" від 1886 р. Згідно з цим документом безпосереднє управління училищем доручалося начальнику, який призначався з "осіб, які закінчили повний курс в одному з вищих вітчизняних навчальних закладів". Для нагляду за процесом викладання та успіхами учнів з числа викладачів училища обирали інспектора.

Вимоги до викладачів описані в "Положенні про технічні залізничні училища" [8, с. 554–558]. Так, для викладання наукових технічних предметів запрошувалися особи, які закінчили повний курс у вищих технічних навчальних закладах з відповідної спеціальності. Викладачами фізики та математики мали бути випускники вищих спеціальних або вищих нетехнічних навчальних закладів. На посади завідуючих майстернями та їх помічників приймалися особи зі середньою технічною освітою, "практично ознайомлені з прийомами систематичного викладання ремесел".

Завідування навчальною частиною діяльності училища здійснювалось Педагогічною радою, до складу якої входили: законовчителі, штатні викладачі, завідувач навчальними майстернями та його помічник. Для управління господарськими справами організували Господарський комітет, членами якого були піклувальник училища, начальник, інспектор та один викладач училища. Також на засідання господарського комітету запрошували лікаря "з правом голосу".

За статусом державної служби всі штатні педагогічні працівники залізничних училищ вважались державними службовцями та дорівнювалися в соціальних правах до посадових осіб навчальних закладів Міністерства народної освіти тієї місцевості, де засновано училище. При цьому службовий рівень начальника училища відповідав посаді інспектора прогімназії; завідувачі майстернями, їх помічники та викладачі, які мали вищу освіту, дорівнювалися до старших вчителів гімназій; працівники викладацького колективу, які не мали вищої освіти, дорівнювалися до штатних вчителів міських училищ (за положенням 1872 р.). Законувчитель користувався правами на пенсію, які надавались усім законовчителям міських училищ [8, с. 557].

В технічних залізничних училищах Міністерства шляхів сполучень існувала система нормування оплати навчально-педагогічної діяльності працівників. Так, штатні викладачі розподілялись за окладами утримання на три розряди: 750 руб., 900 руб. та 1250 руб. на рік за 12 уроків на тиждень. Впродовж перших п'яти років служби викладачі отримували мінімальний оклад, через п'ять років педагогічної діяльності оклад підвищували до другого розряду. Для отримання окладу третього розряду окрім вимоги до педагогічного стажу не менш 10 років додавалась умова наявності у навчальному закладі такої "фінансової вакансії". Також з метою заохочування за "особливу та ревну службу" викладачам, які прослужили в залізничних училищах не менш 15 років, з дозволу Міністра шляхів сполучень виплачувався оклад в сумі 1500 руб. на рік за 12 тижневих уроків [8, с. 246].

Дані стовно кадрового забезпечення технічних залізничних училищ, які безпосередньо знаходились у Катеринославській губернії, були отримані з аналізу "Пам'ятних книжок та адрес-календарів Катеринославської губернії". До штату Донецького залізничного училища входили: начальник (інженер технолог або інженер-механік), інспектор (інженер механік), у 1915 – 1916 рр. – попечитель (інженер-будівельник), законовчитель, один (у 1915 – 1916 рр. – два) штатних викладача з вищою інженерною освітою, викладачі з телеграфії, співів, гімнастики, два вчених майстри (завідувач майстернями та його помічник), лікар, наглядач та діловод. Кадровий склад Катеринославського залізничного училища відрізнявся більшою кількістю викладачів. Наприклад, загальна кількість викладачів упродовж 1911 – 1915 рр. змінилась від семи до одинадцяти чоловік, а кількість працівників з вищою освітою – від двох до чотирьох. Роботу учнів в майстернях організували в різні роки від двох до чотирьох викладачів-техніків, а обов'язки наглядачів здійснювали двос викладачів.

Викладацький колектив Катеринославського залізничного училища на початку ХХ ст. відзначився своєю активною громадянською позицією відносно просвітницької діяльності у Катеринославі. Восени 1905 р. у приміщенні технічного залізничного училища за ініціативою Катеринославського відділення Російського технічного товариства (КВ РТТ) були відкриті курси для дорослих з метою поширення технічної освіти серед робітників. У січні 1906 р. головою Комісії з технічної освіти КВ РТТ був обраний директор технічного залізничного училища, інженер В. Галицький, який виконував ці обов'язки впродовж кількох років [6, с. 158].

Для підготовки техніків з машинобудівельної справи у 1899 р. було засноване Олександрівське середнє механікотехнічне училище. З метою забезпечення технічними спеціалістами металургійної промисловості у 1901 р. було відкрите нижче механікотехнічне училище в Маріуполі. Обидва училища підпорядковувались Міністерству народної освіти.

Кадровий склад Олександрівського середнього та Маріупольського нижчого механіко-технічних училищ визначався нормативними документами Міністерства народної освіти. Формування викладацького складу в цих технічних училищах відбувалось при узгодженні кадрової політики з попечителем Одеського навчального округу.

Відповідно до пп. 23, 24 "Основних положень про промислові училища" [9] викладачі промислових училищ обиралися з осіб, які мали право на обіймання відповідних посад у реальних училищах. На посади вчителів спеціальних предметів в середні та нижчі технічні училища призначалися особи, які закінчили курс з відповідної спеціальності в одному з вищих вітчизняних навчальних закладів.

На посади керівників практичних занять можливим було прийняття також осіб, які закінчили курс не нижчій за середнє технічне училище. Претендентам на викладання спеціальних предметів та керівництво практичних занять, які не мали виробничого стажу, належало пройти за рахунок коштів освітнього міністерства підготовку на відповідних виробництвах тривалістю від одного до двох років.

У 1900 р. в Олександрівському середньому механіко-технічному училищі працювали: директор Д. Поддєрьогін, який викладав креслення; виконуючий обов'язки інспектора, викладач математики М. Садіков; викладач російської мови І. Деревенко, виконуючий обов'язки викладача німецької мови Р. Вальдман; виконуючий обов'язки викладача краснопісу та малювання Ф. Беляєв; законовчитель, священник І. Синєоков-Андрієвський; виконуючий обов'язки викладача географії С. Белецький; виконуючий обов'язки помічника класних наставників та вчитель співів М. Попов; лікар В. Туча; виконуючий обов'язки діловода Н. Рязанцев [10].

Подальше збільшення кількості класів мало забезпечуватись викладачами зі спеціальних дисциплін, тому штат училища збільшився. Станом на 1911 р. до штату Олександрівського промислового училища входило до 19 співробітників, серед них: вісім викладачів з вищою освітою, троє з яких – з інженерною кваліфікацією; законовчитель; учитель гімнастики; учитель співів; завідувач майстернями; три майстри-техніки; двоє помічників класних наставників; лікар та діловод.

Усі викладачі Олександрівського середнього механіко-технічного училища входили до складу Педагогічної ради, яку очолював директор. Кожного місяця з метою контролю навчально-виховного процесу та вирішення виявлених проблем з діяльності училища проводилися засідання Педагогічної ради. Фахова всебічність та висока освіченість педагогічного колективу забезпечували гідний рівень підготовки учнів [11, с. 20–21].

Викладацький склад Маріупольського технічного училища обумовлювався призначенням та рівнем навчального закладу. Оскільки термін навчання тривав не більше трьох років, то і штат училища у порівнянні з Олександрівським був значно меншим та складався з трьох викладачів з вищою інженерною освітою, двох викладачів з інших предметів, законовчителя, керівника робіт в майстернях, двох майстрів-техніків, діловода. Директор та інспектор призначалися з числа викладачів. За даними статистичних джерел штати промислових училищ Катеринославщини впродовж свого існування до 1917 р. були стабільними та не зазнавали значних змін.

Для задоволення кадрових потреб аграрної галузі на території Катеринославщини працювало перетворене 11 листопада 1911 р. з нижчої сільськогосподарської школи Верхньодніпровське середнє сільськогосподарське училище, яке підпорядковувалося Міністерству землеробства та державного майна. Діяльність Верхньодніпровського середнього сільськогосподарського училища нормувалась Положенням про сільськогосподарську освіту від 26 травня 1904 р., згідно з яким штат сільськогосподарських закладів затверджувався Міністром землеробства та державного майна. Училище очолював директор, для здійснення допомоги якому призначався інспектор. Особлива роль відводилася піклувальнику, який мав всіляко сприяти створенню умов з повноцінної діяльності навчального закладу.

Навчально-виховні питання обговорювались на Педагогічній раді, господарські – на Раді господарчого комітету. Усі обов'язки, пов'язані з навчально-виховним процесом та завідуванням навчально-допоміжними закладами училища, розподілялися Педагогічною радою між інспектором та штатними викладачами.

Викладачами училища могли працювати особи з вищою освітою, переважно сільськогосподарською. Помічникам викладачів, вихователям та лаборантам дозволялося мати середню спеціальну освіту. Також наявність середньої спеціальної освіти допускалась у вчителів нових мов, рахівництва та землемірства. Усі викладачі були зобов'язані працювати по 12 уроків на тиждень, директор – 6 уроків. За додаткові уроки викладачі отримували грошову доплату. Директор та інспектор права на додаткові уроки не мали. За кожні п'ять років служби в сільськогосподарських училищах на викладацькій посаді, вчителі отримували додаткові надбавки. Керівники та викладачі таких училищ користувалися всіма правами державної служби з навчальної частини відомства Міністерства народної освіти [12, с. 548–549].

Починаючи з моменту відкриття до революційних часів 1917 р., Верхньодніпровським середнім сільськогосподарським училищем керували: піклувальник Е. Бродський, випускник юридичного факультету Новоросійського університету, землевласник; директор П. Тушкан, кандидат сільського господарства, випускник Петровської академії. Викладацький склад училища щорічно збільшувався, що пояснюється збільшенням навчальних класів і, відповідно, кількості учнів та предметів викладання. Розпочавши роботу у складі чотирьох викладачів, законовчителя та двох вихователів, на початок 1916 р. педагогічний колектив збільшився до восьми викладачів, помічника викладачів, законовчителя та трьох вихователів.

Необхідно відмітити, що Верхньодніпровське сільськогосподарське училище було єдиним середнім технічним закладом в Катеринославщині, в якому працювали жінки. У 1914 р. на викладацьку посаду було прийнято вченого агронома першого розряду М. Богушевську, на посаду лаборанта – Ганну

Баккал. Значну роль у підборі кадрів до Верхньодніпровського училища зіграв піклувальник Е. Бродський, який особисто запрошував досвідчених працівників [13, с. 35].

Для задоволення кадрових потреб Межевого управління у 1914 р. було відкрите Катеринославське землемірне училище, підпорядковане Міністерству юстиції. Училище працювало за новим Положенням про землемірні училища 1909 р. Правила формування кадрового складу таких училищ мали багато спільного з сільськогосподарськими училищами з питань керівництва та організації навчально-виховного процесу, вимог до рівня освіти викладачів, норм часу, заохочування та державних привілеїв.

На початку своєї діяльності штат Катеринославського землемірного училища складався з директора, шести викладачів, лікаря та діловода [14]. Через два роки існування кадровий склад значно розширився. У 1916 р. в училищі працювали: директор, інженер О. Попов; інспектор, інженер М. Мезнев; викладачі, межові інженери А. Нікольський, М. Ветвінов, В. Аргентов; законовчитель С. Орловський; викладачі з університетською освітою П. Батлер, М. Вєлявський, С. Войцеховський, С. Комарецький, Л. Лангаммер, М. Понизовський, Б. Смирнов; викладач, вчений агроном С. Петров; лікар В. Ульман, діловод П. Шаврін [15].

Штат землемірного училища містив усі адміністративні одиниці, встановлені умовами положень, що у повній мірі забезпечувало якість навчально-виховного процесу. Отже, не зважаючи на важкі воєнні часи, Міністерство Юстиції всіляко підтримувало безперервність та надійність підготовки межових фахівців.

Висновки. На початку ХХ ст. на території Катеринославської губернії працювала доволі розгалужена система середніх технічних навчальних закладів, формування якої розпочалося у пореформені часи ХІХ ст. Однією зі складових успішної діяльності зазначених навчальних закладів була організація правильної кадрової політики. Училища з підготовки фахівців для різних галузей підпорядковувались різним галузевим міністерствам, які здійснювали адміністративно-нормативне управління організаційної, навчальної та господарської діяльності підлеглих їм навчальних закладів.

Серед основних принципів організації штатів середніх технічних училищ необхідно зазначити:

- бажання засновників забезпечити навчальний процес викладачами з вищою освітою;
- необхідність організації роботи у майстернях кваліфікованими спеціалістами з середньою технічною освітою та стажем виробничої практики для якісної практичної підготовки учнів;
- намагання при формуванні штатного складу забезпечити всебічність обслуговуючого персоналу, починаючи з обслуговування господарської частини і закінчуючи охороною здоров'я;
- універсальність системи колективного управління, яка складалась з Педагогічної та Господарської ради;
- заходи зі збереження контингенту, заохочення викладачів до тривалої роботи у технічних навчальних закладах підпорядкування одного галузевого міністерства.

Проведення якісної кадрової політики всередніх технічних училищах не тільки підвищувало рівень підготовки фахівців, але й сприяло утворенню колективу однодумців, здатного до соціальної діяльності з формування активної громадянської позиції.

Використані джерела

1. Бабенко М. О. Практична підготовка як пріоритетна складова професійного формування майбутніх фахівців середньої ланки в Катеринославщині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. / М. О. Бабенко // Розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті: здобутки, проблеми, перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (13–14 жовтня 2016 р., м. Умань) / гол. Ред. Муковіз О. П. – Умань : Жовтий О. О., 2016. – С. 9–12.
2. Отчет горного департамента за 1906 и 1907 гг. – СПб., 1909.
3. Устав горного училища С. С. Полякова. – СПб. : Тип. А. А. Краевского – 1877. – 32 с.
4. Дмитренко О. В. Історія заснування та етапи розвитку гірничого училища ім. С. С. Полякова (Горлівського технікуму Донецького національного університету) в 1876 – 1900 рр. / О. В. Дмитренко // Збірник наукових праць [Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди]. Серія : "Історія та географія". – 2011. – Вип. 41. – С. 119-124. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ist_2011_41_29.
5. Памятная книжка и адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1895 год. Издание Екатеринославского Губернского Статистического Комитета / под ред. Я. Г. Гололобова. – Екатеринослав : Типо-литография Губернского Правления, 1894.
6. Чернобай П. О. Формування технічної інтелігенції на Катеринославщині наприкінці ХІХ-на початку ХХ ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / П. О. Чернобай – Дніпропетровськ, 2010. – 201 с.
7. История железнодорожного транспорта России. Т. 1: 1836-1917 гг. / Г. М. Фадеев, С. В. Амелин, Ф. К. Бернгард и др.: подбор. Ред. Е. Я. Красковского, М. М. Уздина. – СПб.: Иван Федоров, 1994. – 336 с.
8. Астафьев А. Сборник действующих правительственных распоряжений по железным дорогам: 1885-1887 года / А. Астафьев, П. Техин – СПб. : Тип. Ю. Н. Эрлих, 1893. – 588 с.
9. Основные положения о промышленных училищах (7-го марта 1888 г.) // Журнал министерства народного просвещения. – 1888. – №257. – С. 52–61.
10. ДАЗО. – Ф. 6, оп. 1, д. 9, л. 28 – 29 об.

11. Запорізький державний технічний університет : історичний нарис (1900-2000) / О. Ф. Бічевої, Б. Ф. Гордєєв, М. В. Дедков [та ін.] ; за ред. С. Б. Белікова [та ін.]. – Запоріжжя : Дике Поле, 2000 – 320 с.
12. Положение о сельскохозяйственном образовании. ПСЗРИ. Собр. III : Т. 24. Законы 23839–25604. – № 24628 (26.05.1904). – С. 544–553.
13. Джміль В. К. Гордість землі Катеринославської / Василь Карпович Джміль – Ерастівка, 2007. – 70 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.erastovsky.ucoz.co.uk/Book_Brod.pdf – (23.08.2016).
14. Календарь-ежегодник "Приднепровье". 1914 год. – Издание Екатеринославского Губернского Статистического Комитета, 1914. – С. 235.
15. Екатеринославский адрес-календарь. 1916 г. Издание Губернской типографии, 1916. – С. 195.

Babenko M.

**HISTORICAL AND PEDAGOGICAL EXPERIENCE OF FORMATION
OF PERSONNEL POLICY IN SECONDARY TECHNICAL SCHOOLS
OF EKATERINOSLAVSCHINA
IN THE LATE XIX – EARLY XX CENTURY**

Personnel policy of the educational system aims to provide reliability of pedagogical, social, legal and economic activities of educational institutions. During the designing principles of staffing of educational institutions it will be appropriate to take into account questioning of previous generations. In the late XIX – early XX century the network of educational institutions, that train middle-level mining, machine building, metallurgy, agricultural and land management specialists, have been organized.

Qualitative and quantitative composition of employees of surveyed schools had to comply with provisions on the organization of industrial education and personal statuses of colleges. Teachers amounted significantly greater part (90%) of the total number of employers, attendants amounted the other part. The criteria of the formation of the teaching staff were in a large degree defined by tasks of teaching and educational work on training middle-level specialists in technical schools. Thus, candidates for the post of teachers on teaching general subject had to complete higher educational institutions. For those, who wanted to work as teachers of general disciplines, it was important to have higher technical education, for agrarian institutions – higher special education. Also, some technical schools invited to work teachers of singing and gymnastics for the full student's development. Much attention was paid to the learning practical skills in the workshops and at manufacturing by students. Workshop head and his assistants, who were obliged to have secondary professional education, always worked by the school.

Therefore, the conducted analysis of personnel policy in middle technical educational institutions of Ekaterinoslavschnina in the late XIX – early XX century allowed to reveal its basic principles. Formation of states of industrial schools occurred in accordance with the regulatory documents pursuant to the problem of qualified middle level staff with sufficient level of theoretical knowledge and practical skills.

Key words: *secondary technical education, academic staff, pedagogical council, teachers of practical lessons, head of educational workshops, control of progress and behavior.*

Стаття надійшла до редакції 30.10.2016 р.

УДК 37.015.31:316.42

Земба Б.А.

ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті проаналізовано процес виховання, який відбувається в певному середовищі по догляду за дитиною, де створюється ряд факторів, що впливають на ефективність цього процесу. Визначено, що успіх процесу соціалізації залежить від педагогів, їх професіоналізму, стилю управління процесом виховання, ідеології та інших складових, які безпосередньо і опосередковано впливають на формування бажаних якостей і внесення певних змін у особистості учня. Дослідженням встановлено, що особистісно-орієнтоване виховання передбачає орієнтацію суб'єктів виховного впливу до умов конкретної ситуації шляхом індивідуалізації стилю власної соціально-педагогічної діяльності.

Ключові слова: виховання, світське і християнське виховання, сталий розвиток суспільства, особистість, соціалізація.

Актуальність проблеми дослідження. Постійний процес трансформації інформаційного суспільства ставить все нові вимоги до рівня знань, умінь і навичок, необхідних для саморозвитку, проектної творчості і, насамперед, самостійності над зміною себе та якості свого життя. За своєю сутністю саме виховання орієнтоване на формування вміння налагоджувати партнерство у пошуках шляху самореалізації своєї особистості в процесі сталого розвитку суспільства, де задовольняються життєві потреби сучасного покоління і зберігається така можливість для майбутніх поколінь. Змістом виховання в цьому процесі є: культурна, екологічна, етнічна і наукова спадщина, заявлені авторитети, сформований суспільний добробут.

Сталий розвиток суспільства неможливий без відповідної системи освіти, здатної повною мірою передавати від одного покоління до іншого знання, досвід проектно-творчої діяльності, норми і цінності, властиві народу, досвід духовного життя. Таке утворення можливо тільки з урахуванням тісної взаємодії світських та християнських традицій. Вважається, що така освіта є природовідповідним і науковим простором, який дозволяє дітям усіх національностей і конфесій увійти в світову культуру.

Актуальність нашого дослідження полягає в процесах, що відбуваються у польському соціальному просторі, де гостро стоїть проблема соціальної адаптації незахищених та мало захищених верств населення, особливо дітей та молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема виховання підрастаючого покоління знаходиться в самому центрі різних соціальних взаємодій, що відображено в наукових публікаціях С. Головінської, Я. Жиманського, Д. Лалака, К. Маржек-Хольки, А. Мاسяж, Є. Маринович-Хетки, Т. Пільха та ін. У сучасних дослідженнях знаходять відображення такі аспекти зазначеної проблеми: виховне середовище сім'ї як психолого-педагогічний компонент, що забезпечує процес формування соціально здорової, фізично розвиненої і психоемоційно благополучної особистості (Б. Войцехівська-Шарлак, Р. Врожинський, С. Годлевський, Б. Жередрецька, З. Забровський, А. Келм, С. Ковальський, Х. Пелка, М. Плопа, П. Форма та ін.); навчально-освітнє середовище як психологічний компонент соціального розвитку особистості (Б. Ельконін, Р. Костюк, Х. Мужинський, Д. Розинський, В. Фрумін та ін.) і соціально-педагогічний феномен (О. Веряєв, Є. Гінецинський, М. Вінярський, Н. Бастун, Є. Яковская та ін.).

Дослідження спиралося на результати наукових пошуків з проблеми цілеспрямованого формування і гуманізації шкільного середовища як умови і чинника впливу на ефективність виховання підрастаючого покоління (К. Конашевський, С. Кучковський, В. Оконь, В. Помикало та ін.), а також педагогічної взаємодії (Ш. Амонашвілі, І. Зязюн та ін.) і навчальної взаємодії дитини з об'єктами соціально-виховного середовища (І. Бех, Я. Кодлюк, Я. Морбицер, С. Пишун, В. Слободчиков, А. Станковський, С. Цюлюпа та ін.).

Мета статті – дослідити особливості виховання дітей та молоді в умовах сталого розвитку суспільства.

Виклад матеріалу. Виховання, на думку К. Конашевського, це діяльність, в якій одна людина намагається змінити іншу [6, с. 5]. В свою чергу, В. Оконь виховання визначає як "свідомо організовану суспільну діяльність, метою якої є цілеспрямовані зміни в особистості людини. Ці зміни охоплюють і пізнавально-інструментальну сторону, яка пов'язана з пізнанням дійсності та вмінням впливати на неї, та аксіологічну – полягає у формуванні відношення людини до світу та інших, їх переконань та принципів, системи цінностей та цілей життя" [8, с. 347-348]. Вказані визначення логічно доповнює В. Помикало, який зазначає: "виховання – це вплив сукупності специфічних педагогічних стимулів і загальносуспільного, групового, індивідуального, професійного і непрофесійного досвіду, який призводить до відносно стійких наслідків у розвитку людського індивіда у його фізичній, розумовій, соціальній, культурній та духовній сферах" [9, с. 918].

У сучасних умовах спрямованості освітніх та соціально-виховних систем на особистісний розвиток підростаючого покоління результати виховання формуються під впливом: 1) свідомої та цілеспрямованої діяльності відповідальних за виховання осіб та інституцій (батьків, вчителів, родини, школи, суспільно-політичних та культурних організацій); 2) системи паралельного виховання, і особливо відповідно організованої діяльності засобів масового впливу; 3) результатів індивіда щодо формування власної особистості.

Враховуючи величезне значення власної діяльності вихованця в процесі формування його особистості, під поняттям виховання слід було б розуміти розумову, соціальну, виробничу (роботу), проектно-творчу та оздоровчу діяльність.

Більшість дослідників дотримуються погляду, згідно з яким всі соціальні процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві, характеризуються певними ознаками: а) тотальний характер, де процеси модифікації і трансформації торкнулися всіх сфер суспільства; б) посилення соціальної гетерогенності, яка часто призводить до розвитку тенденцій дестабілізації соціального цілого і неузгодженості цих змін; в) нерівномірність перебігу змін у різних регіонах. Все це призводить до зростання маргіналізації серед підростаючого покоління в умовах високої соціокультурної стійкості, яка в майбутньому визначить розвиток трансформаційних процесів.

Тому, виховання – це своєрідна "підготовка до життя" та набуття здатності адаптуватись до суспільного життя та його культури. Предметом виховного процесу є молоде покоління, яке, в більшості випадків, є недостатньо зрілим для отримання роботи та участі в культурі. Світ, який постійно змінюється, ставить усе нові вимоги, зокрема щодо підвищення рівня знань, саморозвитку, творчості і, насамперед, самостійної роботи над зміною своєї особистості прагненням до ідеалу.

Як видно з вищевказаного, термін "виховання" охоплює і дітей, і дорослих. В сучасному світі змінюються і діти, і дорослі, а вихованці та вихователі разом повинні вчитися "як жити", шукати сенс життя, один від одного отримувати енергію пізнання. Вони повинні вчитися любити світ і робити все, щоб прагнути до цінностей гуманності.

Виховання, як стверджує С. Кучковський, "зводиться до розумного й самостійного вибору поведінки вихованцями, яка могла б, з одного боку, принести їм особисте задоволення, а з іншого – не суперечити інтересам суспільства. Іншою ціллю виховання є вироблення у дітей почуття відповідальності за власні вчинки. Слід також навчити дітей здобувати знання, потрібні для вирішення різноманітних життєвих проблем. Вихованці повинні здобути вміння розв'язувати конфліктів без застосування фізичного чи психічного насилля" [7, с. 30].

Роджерс, окрім згаданих вище виховних цілей, виділяє ще наступні: "заохочення різних форм самостійного вирішення проблем; навчання швидкому пристосуванню до нових труднощів і ситуацій; розвиток принципів співробітництва; поважання гідності людей, які мислять інакше; повага до фактів, які неможливо зрозуміти з раціональної точки зору; заохочення зразкової поведінки в суспільній сфері та в галузі власної творчості; формування емоційної зрілості і навчання розумінню власної відмінності, власної гідності і сприйняття себе та своїх відчуттів" [7, с. 31].

Виховання можна аналізувати зі світської чи релігійної точки зору. Якщо світський компонент визначає традицію як систему форм і стереотипів суспільної поведінки, то церковний компонент християнської традиції включає форми і зміст християнського виховання особистості. Щодо духовно-морального становлення особистості, християнська традиція є формою і змістом християнського виховання [1, с. 113-114]. Величезною цінністю виховного та соціально-педагогічного впливу на підростаюче покоління християнськими традиціями є особистісно-орієнтований підхід до вдосконалення людського буття.

Філософське тлумачення християнської традиції відкриває для людини його власну особистісну глибину, бездонність особистісного буття. Щодо християнського світорозуміння особистість не розвивається – вона збувається. Особистість за християнським світоглядом – це буття людини з Богом [2]. Таке розуміння християнської традиції пропонує Церква для повноцінного розкриття творчого потенціалу підростаючого покоління в будь-яких складних життєвих обставинах: адаптувати до об'єктивних суспільних змін, вчити розуміти події, виявляти їх зміст і усувати їх негативний вплив.

При цьому виховний та соціалізуючий вплив Церкви відбувається як ззовні – розвиток здатності до наслідування культурних зразків, що дозволяють дітям та молоді досягти і приймати норми і цінності суспільства, так і зсередини – створення процесу духовно-морального становлення підростаючої особистості. Відзначимо, що обидва напрями мають цілепокладанням створити не просто духовно розвинену особистість, яка приймає норми і цінності суспільства, а особистість самоактуалізовану і корисну для сталого розвитку суспільства.

Велику роль в ефективності виховання дітей та молоді грає консолідація всіх членів родини. Сім'я, з точки зору християнської традиції, є спадкоємицею і берегинею духовно-моральних традицій, виховує дітей своїм укладом життя. З духовної точки зору, сім'я покликана передавати духовно-релігійну, національну, етнічну традицію від одного покоління до іншого. Однак, сучасна сім'я, в більшості випадків, відрізняється пасивністю до дотримання (або повним відторгненням) культурно-мистецької традиції християнства, отже, має не духовні взаємини, а психологічні. Такий тип стосунків у сім'ї сприяє формуванню егоїзму і байдужості у всіх її представників і є визначальним чинником духовної деградації родини в сучасному суспільстві.

"Якщо в шлюбі відбулося тільки зовнішнє з'єднання, а не подолання кожного з двох своєї самоті та гордині, то це позначиться і на дитині, спричинить неминуче її відчуження від батьків. Неможливо насильно утримати, переконати, змусити дитину бути такою, як цього хочуть батько або мати. Тому для

виховання дітей, найважливіше, щоб вони бачили своїх батьків, які живуть істинним духовним життям і освяченими любов'ю" [4, с. 291].

Так, ігумен Георгій (Шестун), досліджуючи проблеми сімейного виховання, зазначає: "Людський індивідуалізм, себелюбство створюють у шлюбі особливі труднощі. Подолати їх можливо лише зусиллями обох членів подружжя. Обидва повинні щодня творити шлюб, борючись з повсякденними пристрастями, що руйнують його духовну основу. ...Сім'я, що живе церковним життям, зміцнює духовність всього роду, наповнює життєдайною енергією і дає духовні сили для народження і виховання не одного чи двох, як свідчить практика сучасного життя, а багатьох дітей" [5]. Тобто, виховання підростаючого покоління повинне відбуватись у родині, яка є природним середовищем внутрішньої свободи особистості.

Соціально-педагогічний і виховний вплив Церкви можна побачити і в шкільному освітньому середовищі. "Визначальне значення має не формальне підпорядкування школи церковним статутом, а внутрішній, духовний вплив Церкви на школу. Зміст церковної школи в тому, що вона внутрішньо повинна бути пронизана духом віри. Вважаємо, що система церковної освіти та система державної (світської) школи не можуть бути абсолютно різними, оскільки вони поєднані в одній культурі і повинні орієнтуватися на єдині ціннісні доміанти" [1, с. 119].

Освоєння традиції в різних формах освіти передбачає три складові: знання традиції, досвід їхнього освоєння і побудова особистого буття на основі цього досвіду. Освоїти традицію – означає придбати мистецтво співставляти власне життя з духовними, ціннісними орієнтирами, тобто увійти в традицію, стати її носієм, пізнати дівість смислів і ціннісних традицій; практично застосувати їх енергію і творчу сутність [5]. Тобто, крім досвіду засвоєння традиційних знань, умінь і навичок, освітній процес повинен містити й інші змістовні елементи: досвід професійної діяльності; досвід проектно-творчої діяльності; досвід засвоєння цінностей і смислів етнічних традицій; досвід міжособистісного спілкування на основі цінностей і смислів етнічних традицій; досвід моральної та духовної життя у формах етнічних традицій. Якщо школа не забезпечує цього, вона не виконує завдання освоєння традицій. Слід, однак, розуміти, що без відповідного виховання в сім'ї і Церкві, школа не здатна здійснити це завдання.

Для цього необхідна відповідна виховна робота в освітніх закладах, яка полягає в подоланні шкільних і сімейних репресій, обструкції з боку однолітків, корекції їх спілкування і поведінки, яка формує взаємовідносини підростаючого покоління з оточуючими.

Корекція поведінки передбачає створення умов для адаптації дітей до життя в соціумі, подолання або ослаблення їх недоліків і дефектів розвитку у спеціально створених для цього умовах. Для того щоб більш цілісно і всебічно підійти до вивчення особистості дитини, простежити динаміку її соціального розвитку розробляється спеціальна програма, яка складається з наступних розділів:

1. Соціальні та біологічні умови поведінки (соціальний профіль; лист обстеження дитини).
2. Вивчення форм поведінки (індивідуальні: тести, лабораторний експеримент, лист обстеження дитини; колективні – програма вивчення колективу, лист обстеження дитини).
3. Вивчення особистості в цілому (лист обстеження дитини, спостереження, природний експеримент).
4. Шкільна успішність (тести шкільної успішності, аналіз трудової та творчої продукції дитини).
5. План медико-педагогічної корекції на основі програми вивчення дитини (соціально-економічних умов; біологічних умов; окремих форм поведінки, як індивідуальних, так і колективних; особистості в цілому; шкільної успішності та соціальної придатності).

Досліджуючи різні способи виховного впливу на підростаюче покоління, ми відзначили найбільш часте використання наступних методів:

- метод соціально-педагогічного впливу через працю,
- метод соціально-педагогічного впливу шляхом раціональної організації колективу,
- соціально-педагогічна робота з батьками.

Зазначимо, що використання зазначених методів актуально і в діяльності гмінних комісій Республіки Польща.

У процесі виховної роботи гмінними комісіями необхідними є:

- співпраця з консультативними установами по попередженню соціальної дезадаптації підростаючого покоління;
- співпраця з неурядовими організаціями, які займаються виховною роботою з дітьми і молоддю;
- навчання фахівців соціальної сфери для виховання та соціального розвитку підростаючого покоління;
- зміцнення компетенцій фахівців соціальної сфери.

Деякі найважливіші завдання виховання підростаючого покоління в умовах сталого розвитку суспільства, реалізуються місцевими адміністраціями воєводства: 1) розробка і впровадження цільових програм, які служать реалізації завдань соціальної підтримки підростаючого покоління та їх фінансування; 2) діагностування потреб і ресурсів у співпраці з гмінами і повітами, вироблення стратегії розвитку виховання підростаючого покоління; 3) вирівнювання рівня життя мешканців воєводства (з причини бідності, міграції, інвалідності тощо); 4) просування нових рішень у сфері соціальної політики, в тому числі і соціальної допомоги дітям та молоді; 5) розпорядження, у вигляді договорів, для громадських організацій, костелу і церков, релігійних об'єднань, фондів, товариств, працедавців, фізичних та юридичних осіб, щодо завдань у сфері виховання підростаючого покоління та їх фінансової підтримки [10].

Висновки. Враховуючи специфіку виховної діяльності з підростаючим поколінням, яка полягає в операціоналізації процесу надання соціальних послуг та соціально-педагогічної допомоги, практична реалізація вихованих впливів на підростаюче покоління можливе лише за умови наявності (розробки)

відповідних методичних матеріалів, в тому числі соціально-педагогічної програми, в рамках якої вирішується соціальне завдання.

Отже, необхідність спеціально розробленої програми соціально-педагогічних дій, які містять визначені засоби і способи задоволення соціально-гарантованих та особистісних запитів підростаючого покоління, обумовлена, з одного боку, розумінням виховної діяльності як технологічного процесу, з іншого – спрямованістю виховної діяльності на інноваційність з метою сталого розвитку і управління, де суб'єкти виховного впливу здатні адаптуватись до умов конкретної ситуації шляхом індивідуалізації стилю власної соціально-педагогічної діяльності.

Використані джерела

1. Захарченко М.В. Проблемы воспитания в книге Игумена георгия (Шестуна) "Православная педагогика" / М. В. Захарченко // Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология. – 2009. – Вып. 1 (12). – С. 111–125.
2. Святое Евангелие с толкованием / под ред. блаженного Феофилакта, Архиепископа Болгарского ; [по благословению Патриарха Московского и всея Руси Алексия II]. – Москва : Новая книга ; Ковчег, 2000. – 608 с.
3. Тхоржевська Т.Д. Православне виховання в теорії педагогіки України: монографія / Т.Д. Тхоржевська. – Київ, 2008 – 398 с.
4. Настольная книга священнослужителя. У 8 т. / [по благословию Святейшего Патриарха Московского и всея Руси ПИМЕНА]. – М., 1983. – Т. 4. – 824 с.
5. Иеромонах Георгий (Шестун). Православные традиции духовно-нравственного становления человека (историко-теоретический аспект) [Электронный ресурс] / Шестун Евгений Владимирович. – Режим доступа: <http://profi-rus.narod.ru/semya/georgij-shestun-pravoslavnye-traditsii-dukhovno-nravstvennogo-stanovlenija.htm>
6. Konarzewski K. Podstawy teorii oddziaływań wychowawczych / K. Konarzewski. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982. – S. 5.
7. Kuczowski S. Strategie wychowawcze / S. Kuczowski. – Kraków : WAM, 1985. – S. 30-35.
8. Okoń W. Słownik pedagogiczny / W. Okoń. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984. – S. 347-352.
9. Encyklopedia pedagogiczna / pod red. Wojciech Pomykało. – Warszawa : Fundacja Innowacja, 1993. – VIII – 1016 s.
10. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 2004 Nr 64 poz. 593).

Zieba B.

THE EDUCATION OF THE YOUNGER GENERATION IN TERMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIETY

In the article much attention is paid to issues of appropriate education. Appropriate upbringing means the proper human socialization. Some factors may interfere the upbringing process. These factors can cause adverse changes in human behavior. Improper behavior affects the relationships with family and community. Investigated that the governments and society may have a role in child-rearing as well. In many cases, orphaned or abandoned children receive parental care from non-parent blood relations. Others may be adopted, raised in foster care, or placed in an orphanage. Parenting skills vary, and a parent with good parenting skills may be referred to as a good parent. Focused on the fact socialization of the child is done by the parents and all who are in contact with the child. Socialization is carried out by various methods of upbringing as observation, imitation, punishments and rewards, and more. A child who observes the people important to him – imitates their habits. Respect for the rights of the child and the assignment of responsibilities – is necessary. This is essential because it introduces the child to the world of precepts, prohibitions, privileges and rights.

The article clarified – parenting takes a lot of skill and patience and is constant work and growth. Research shows that children benefit most when their parents: communicate honestly about events or discussions that have happened, and when parents explain clearly to children what happened and how they were involved if they were; stay consistent, as children need structure; parents who have regular routines benefits children incredibly; utilize resources available to them, reaching out into the community; take more interest in their child's educational needs and early development; and keep open communication and staying educated on what their child is learning and doing and how it is affecting them. Parenting skills are often assumed to be self-evident or naturally present in parents. The conclusion about violations of children's rights and the lack of responsibility of the child – may distort his morale and social attitudes. This implies a great need to educate parents in this regard.

Key words: education, secular and Christian education, sustainable development of society, personality, socialization.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2016 р.

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У СВІТОВІЙ ПРАКТИЦІ

У статті здійснено аналіз проблеми правового виховання молоді у таких розвинутих країнах світу, як Сполучені Штати Америки, Канада і Великобританія, задля можливості застосування їх досвіду у виховний простір української школи. З'ясовано сутність поняття "правового виховання" в українському освітньому полі та у зарубіжній науковій літературі. Розглянуто особливості змісту правовиховної роботи у вище зазначених країнах. Наведено ряд організацій, асоціацій та фондів, які пропонують численні заходи, метою яких є популяризація і поширення правових знань серед молоді. Особливу увагу приділено формам та методам правовиховної роботи.

Ключові слова: *правове виховання, молодь, правовиховна робота, форми правового виховання, методи правового виховання.*

Постановка проблеми. В умовах сьогодення реалізація завдань правового виховання молоді України не може успішно втілитися у практику без урахування специфіки розвитку світового освітнього простору, зокрема й у царині правового виховання. Цивілізовані країни світу виробили в умовах сьогодення достатньо досконалу систему виховної роботи щодо формування правової свідомості громадян. В українському освітньому полі правове виховання – це цілеспрямована та спеціально організована виховна діяльність школи, сім'ї, правоохоронних органів, громадських організацій та об'єднань, позашкільних закладів, що спрямовується на формування правосвідомості, навичок та звичок правової поведінки особистості.

У зарубіжній науковій літературі поняття "правового виховання" часто співвідносяться із категоріями "соціально-правовий захист" та "захист соціальних прав". Це означає, що діти та молодь вивчають проблеми права та правового виховання, а дорослі допомагають їм реалізувати свої права на практиці. Так, Г. Вінтер зазначає, що соціальні права вважаються інтегрованою складовою правового статусу людини. У соціальному плані правовий статус особи вважається комплексом соціальних можливостей. Соціально-правовий захист, таким чином, спрямовується на реалізацію тих соціальних можливостей, які дає правовий статус особи. Він реалізується через діючі у державі механізми захисної роботи, які передбачають наявність у суспільстві умов, що дають змогу зреалізувати надані людині права і можливості, відновити їх у випадку порушення [17].

Учені наголошують на важливості не правових знань, а на оволодінні правовою компетентністю, яка "...найчастіше розглядається як інтегративна особистісно-професійна якість особистості, що ґрунтується на правових цінностях та відображає її здатність і готовність застосувати систему правових знань, умінь у процесі соціально-педагогічної діяльності" [1].

Зарубіжні вчені, зокрема Й. Фальтербаум, розглядають правову компетентність особистості як високий ступінь володіння правовими знаннями і вміннями у розв'язанні конкретних завдань діяльності, ґрунтовну обізнаність у законах і підзаконних актах міжнародного, загальнодержавного і регіонального рівнів, якими вона має керуватися у житті, усвідомлення права як невід'ємної складової, здатність захищати свої права та інтереси відповідно до чинних законодавчих норм. Правова компетентність особистості, на його думку – це система правових знань, умінь і навичок, а також здатність застосовувати їх на практиці [6].

Дослідник проблем правового виховання та соціальної педагогіки Я. Кічук вважає, що правова компетентність, як інтегроване утворення, може бути представлена єдністю особистісного, операційного, процесуального та оцінювального компонентів, що забезпечують у своїй взаємодії продуктивну правову діяльність та творчу самореалізацію особистості. Так, особистісна складова, на переконання вченого, проявляється у мотивації вибору правомірних варіантів поведінки, гносеологічна – у правових знаннях; виявом операційного компонента виступають пізнавальні й практичні вміння поводитися у сфері правового регулювання; процесуальна ж складова відбиває технологічні аспекти законотворчої діяльності, оцінювальний компонент репрезентує комплекс ставлень особистості до порушень законності та правопорядку [3, с. 64].

Вище проведений компаративний аналіз поняття правового виховання дає нам підстави детально дослідити проблему з метою використання раціонального досвіду у практиці сучасної української освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми правового виховання давно були предметом дослідження українських педагогів. Останнім часом зросла кількість досліджень українських вчених

проблеми правового виховання у європейських країнах. Різним аспектам означеної проблеми присвячені праці І. Гриник, М. Гурій, які зокрема розглядають питання правового виховання молоді Німеччини та Великобританії.

Метою нашої статті є з'ясувати особливості змісту, форм та методів правовиховної роботи серед молоді у деяких передових країнах задля визначення можливостей їх екстраполяції у виховний простір української школи.

Для нашого дослідження ми звернули увагу на проблему правового виховання у таких прогресивних країнах, як США, Канада і Великобританія.

Виклад основного матеріалу. Детальний аналіз численних зарубіжних джерел щодо правового виховання дітей та молоді у цих країнах свідчить, що правове виховання населення, а особливо молоді, проводиться на високому рівні і пов'язане не лише з інформуванням про актуальні правові проблеми та законодавство у тій чи іншій країні, але базується, головним чином, на діяльності цілих асоціацій, шкіл, організацій та служб, які пропонують численні заходи щодо реалізації завдань правового виховання населення. Така робота проводиться у вільний від навчання час.

Досліджуючи правове виховання населення, зокрема молоді, у Сполучених Штатах Америки, можемо констатувати, що американці наполегливо борються за розширення і захист своїх прав і реалізацію можливостей, за свободу та рівність. Процес правового виховання молоді реалізується через низку молодіжних організацій, які мають свої програми, ресурси, осередки у різних країнах світу, таким чином, охоплюючи молодь різних національностей. Зокрема, The National Youth Rights Association (Національна Асоціація Прав Молоді) є основною організацією за громадянські права і свободи молоді у США. Завдання організації – знизити віковий ценз на право голосу, захищати права студентів, боротися проти будь-яких вікових упереджень [16].

Інше громадянське утворення – Americans for a Society Free from Age Restrictions (Американці за суспільство вільне від вікових обмежень) – організація, створена з метою захисту і розширення прав молоді, а також ліквідації законів, які обмежують свободу і самовираження молодих людей країни. Організація виступає проти законів про обов'язкову освіту, про працю дітей, про мінімальний віковий ценз на вживання алкоголю і на володіння зброєю тощо [4].

Серед подібних організацій у Сполучених штатах – The Freechild Project, The Global Youth Action Network, Choose Responsibility та інші [7].

People's Law School (Народна школа права) у Канаді (провінція Британська Колумбія) є благодійною організацією з 1972 року, яка сприяє розвитку правового виховання населення крізь призму послуг, програм та різноманітних форм і методів правової освіти з метою підвищення правової обізнаності та вирішення щоденних правових проблем. Серез розповсюджених форм та засобів роботи слід назвати: буклети, наприклад "Family Violence and Abuse" ("Насильство та зловживання у сім'ї"), "Human Trafficking in Canada" ("Торгівля людьми у Канаді"), анімації та відео, театри правосуддя, правові уроки, довідкові послуги по телефону, вікіпідручники, публікації у газетах, електронні публікації, інформаційні листки, радіо- та телепередачі, мультимедійні презентації тощо [11].

The Public Legal Education Association (Асоціація правової освіти громадськості) в Саскачевані, провінція Канади, є недержавною організацією, метою якої є інформування людей про право і правову систему. Організація пропонує програми та послуги широким верствам населення, а також шкільним громадам. Організація надає загальну інформацію з права, безкоштовно розповсюджує публікації з різних галузей права. До того ж, вона розробила молодіжну та шкільну програму, яка прагне сприяти інтеграції правової освіти у школи. Організація займається розробкою різноманітних джерел правової інформації, які можуть бути використані вчителем у навчальному процесі [14].

Ще одна організація Канади – Public Legal Education and Information Service (Служба громадської правової освіти та інформації) у Нью-Брансвіку. Мета організації полягає у тому, щоб надати мешканцям провінції необхідну інформацію з права, оскільки саме правова інформація допомагає зрозуміти, як працює правова система, підвищує обізнаність громадян у тому, як право впливає на щоденну діяльність, дає змогу дізнатися про різні аспекти права з метою захисту своїх прав та виконання своїх обов'язків, покращує здатність вирішувати правові проблеми. Адже, знаючи свої права та обов'язки, можна приймати правильні рішення і долати чимало труднощів. Таким чином, завдання Служби громадської правової освіти та інформації – якнайчіткіше і зрозуміліше подати правову інформацію. З цією метою організація використовує різноманітні форми, методи і засоби. До них належать: публікації навчальних матеріалів; створення веб-сайтів, які пропонують вільний доступ до публікацій по праву; бюро спікера (консультування громадян адвокатами); лінія сімейного права – безкоштовна інформаційна лінія з питань сім'ї; відео-бібліотека (містить чимало фільмів на різні правові проблеми), програма правосуддя молоді (організація займається поширенням інформаційних джерел у школи, щоб учні могли більше дізнатися про Акт кримінального правосуддя молоді); спеціальні проекти, семінари і навчальні сесії [13].

У зарубіжній педагогіці для вирішення питань правового виховання часто використовується така форма роботи як творчий портфель (portfolio). До нього учні занотують характер заходу, очікувану мету, досягнуту мету, труднощі під час виконання заходу (проекту), пізнавальну мету, знання та розуміння про активне громадянство, використання та розвиток вміння спілкування, комунікації, участі та

відповідальної дії, отриману допомогу, користь від даного заходу для інших людей/організацій, наступні кроки проекту.

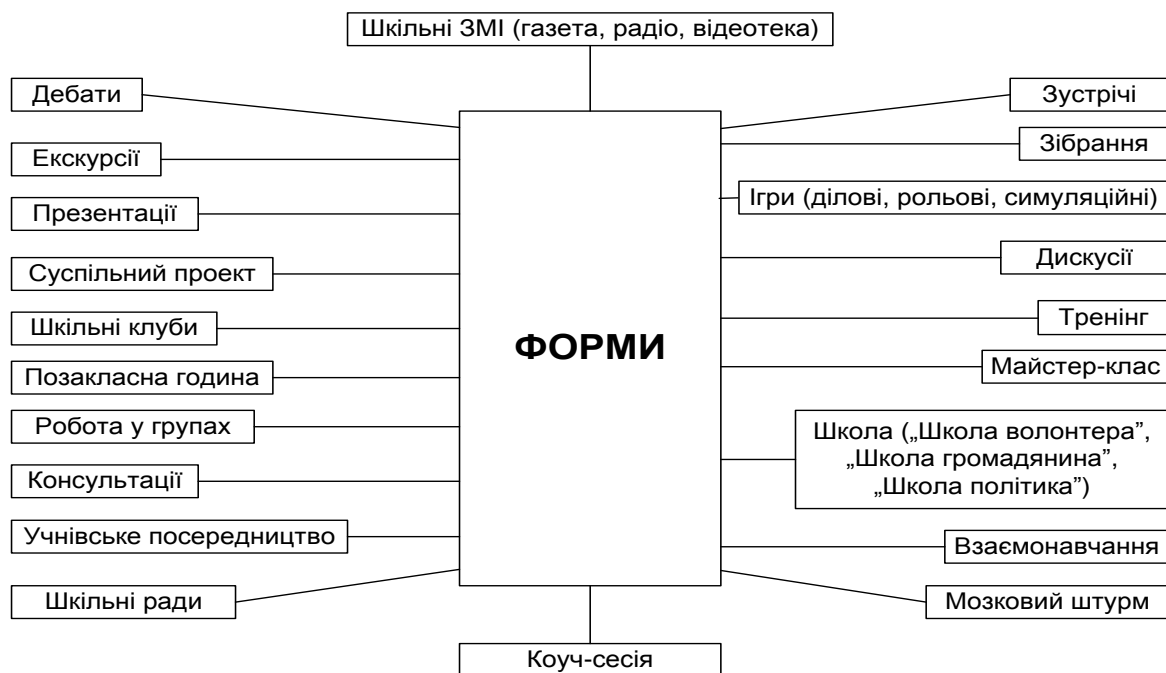
Творчий портфель учні подають на розгляд для оцінки та відзначення досягнень. Портфоліо виступає також цінним особистісним здобутком на шляху до формування правосвідомого громадянина [5, с. 10].

Британські учителі активно займаються питанням правового виховання школярів-старшокласників, проте констатувати, що ця проблема уже розв'язана, не можна. Частина педагогів висловлює стурбованість щодо того, чи не призведе активне формування правової свідомості старшокласників до появи у них необґрунтованих претензій на привілеї. У цьому випадку прослідковується тенденція до "прагнення прав", "розширення прав". Її витoki слід шукати у філософії антропоцентризму, який є глибоко вкоріненою хворобою західної цивілізації [2, с. 102]. Без урівноваженості прав та обов'язків особистості і прийняття людиною такої позиції не можна сподіватися на побудову громадянського суспільства. Ця небезпека загрожує не лише розвиненим демократіям, але й тим державам, які сліпо копіюють чужий досвід у цій сфері [18, с. 7].

З метою реалізації завдань формування правової свідомості школярів, у британській педагогіці активно використовуються такі форми роботи як:

- 1) проектна робота: організація різноманітних проектів та кампаній;
- 2) позакласна година з предмету "Громадянознавство";
- 3) зібрання (очолювані викладачем та шкільні зібрання);
- 4) особливі види діяльності чи події;
- 5) діяльність класної / шкільної ради;
- 6) робота шкільної газети / журналу;
- 7) діяльність шкільних клубів;
- 8) організація дебатів;
- 9) ігри;
- 10) дискусії;
- 11) рольові ігри;
- 12) зустрічі із представниками громадських організацій та людьми нешкільного середовища;
- 13) виконання правил, встановлених учнями;
- 14) складання та виконання програм оздоровлення школи;
- 15) зв'язки із громадськими організаціями та відвідування їх учнями;
- 16) навчальні програми із впровадження громадянського виховання у школах [8].

Досліджуючи проблеми громадянського виховання у Великобританії у його зв'язку із правовим, М. Гурій зокрема визначила такі форми його організації:

Основні форми громадянської освіти та виховання старшокласників у школах Великої Британії [2, с. 149]

До того ж, як і у вище зазначених країнах, у Великобританії також існує ціла мережа організацій для популяризації правових знань – **Plenet** (The Public Legal Education Network), членами якої є професіонали в галузі права, дослідники, освітяни, некомерційні організації [15]. **Law for Life: the Foundation for Public Legal Education** (Право для життя: фундація громадянської правової освіти) у Великобританії, є благодійною організацією, яка надає людям знання про свої права та обов'язки, правові навички та упевненість в успішному вирішенні щоденних правових проблем. Форми організації правової освіти цієї фундації є дуже різноманітні: флєри, аудіо- та відеоінформація, навчальні курси, театральні вистави, телепередачі тощо. До того ж фундація інтенсивно займається вивченням розуміння права дітьми, а також питанням, як молодь вирішує правові проблеми [10]. **The Citizenship Foundation** (Громадянський фонд), який допомагає молодим людям зрозуміти право, усвідомити свої права та обов'язки, впевнено прямувати життям в рамках правових норм. Остання з вказаних організацій здійснює правове виховання молоді, зокрема, через програму "Юристи у школах" ("Lawyers in Schools"), через так звані Змагання з удаваного судового процесу (Mock Trial Competition), через Паспорт юного громадянина (The Young Citizen's Passport) тощо [12].

Зарубіжні учені тісно пов'язують питання правового виховання з громадянським, вважаючи, що лише таким чином можна реалізувати ідею дієспроможності серед молодих людей: "Лише після того, як виросте хоча б одне покоління учнів, що отримали громадянське освіту, ми зможемо дати яку-небудь оцінку нині чинній освітній стратегії громадянства" [9, с. 26].

На жаль, не можна констатувати, що проблеми правової освіти у Європі відносяться до розв'язаних. Це спонукає вчених і педагогів-практиків шукати шляхи для їх розв'язання. Дослідження компетентностей щодо прав та обов'язків серед дітей та молоді по всій Британії виявили: 76 % з них не могли назвати які-небудь свої права, чи навіть не чули про них. Результати все ж свідчать, що англійські діти та молодь не лише мають бажання довідатися про свої права, але також пам'ятають інформацію про свої права упродовж принаймні декількох років [18, с. 20]. Результати дослідження засвідчили також про те, що навчання дітей їхніх прав і конвенції прав дитини є дуже важливим елементом навчання, і вони очікують, що обізнаність у цій царині дасть учням моральні, соціальні та інтелектуальні привілеї. Майже всі опитані старшокласники наголосили, що для них є надзвичайно важливим знати про Конвенцію ООН з прав дитини, і більшість змогли навести приклади особистої користі від такої обізнаності. Паралельно з вивченням прав дітей учні бажають отримувати інформацію стосовно того, куди їм слід звертатися у випадку їх порушення. Навіть не пройшовши формального курсу вивчення конвенції з прав дитини, учні часто можуть назвати права дітей, через поінформованість з інших джерел, наприклад, з інформації від агентств із захисту дітей.

Висновки. Таким чином, означений досвід передових країн, на наше переконання, може стати дієвою допомогою при організації результативного правового виховання молоді в Україні в умовах сьогодення. Окреслена проблема має перспективи розвитку, а подальших досліджень потребують питання вивчення проблеми правового виховання молоді у інших країнах світу.

Використані джерела

1. Гриник І. М. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до правового захисту дітей у Німеччині : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ігор Миронович Гриник. – Дрогобич, 2013. – 301 с.
2. Гурій М. Громадянське виховання старшокласників у Великій Британії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Марія Гурій. – Дрогобич, 2008. – 242 с.
3. Кічук Я. В. Правова компетенція – інваріантна суб'єктна характеристика сучасної студентської молоді / Я. В. Кічук // Вісник Черкаського університету. – 2010. – Вип. 189. – Ч. 2. – С. 64 – 70.
4. Americans for a Society Free from Age Restrictions [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://en.wikipedia.org/>
5. Citizenship at Key Stage 4. Staying Involved: Extending Opportunities for Pupil Participation [Електронний ресурс] – London : Qualifications and Curriculum Authority, 2002. – 12 p. – Режим доступу: http://www.standards.dfes.gov.uk/pdf/secondaryschemes/ks4_booklet.pdf
6. Falterbaum J. Rechtliche Grundlagen Sozialer Arbeit : Eine praxisorientierte Einführung / J. Falterbaum. – Stuttgart, W. Kohlhammer Verlag, 2009. – 260 s.
7. Human Rights Organizations / Режим доступу: <http://www.humanrights.com/>
8. Institute for Citizenship. Primary Education [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.citizen.org.uk/education/primary.html
9. Kerr D. Citizenship Education in England. The Making of a New Subject [Електронний ресурс] // Journal of Social Science Education (JSSE). – 2003. – № 3. – P. 18 – 26. – Режим доступу : http://www.jsse.org/2003-2/pdf/england_kerr.pdf
10. Law for Life / Режим доступу: www.lawforlife.org.uk
11. People's Law School / Режим доступу: <http://www.publiclegaled.bc.ca>
12. Public legal education [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.citizenshipfoundation.org.uk/>

13. Public Legal Education and Information Service of New Brunswick [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.legal-info-legale.nb.ca
14. Public Legal Education Association of Saskatchewan [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.plea.org
15. Public legal education. Improving lives, empowering communities [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.plenet.org.uk
16. The National Youth Rights Association [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://en.wikipedia.org/>
17. Winter G. Sozialer Wandel durch Rechtsnormen / G. Winter. – Berlin, Duncker & Humblot, 1969. – 64 S.
18. Work in Progress II. Education for Citizenship in Four Nations: Follow-up interviews with teachers and pupils in schools in England, Northern Ireland, Scotland, Wales [Електронний ресурс] – London: UNICEF, 2002. – 33 p. – Режим доступу: www.unicef.org.uk/tz/teacher_support/assets/pdf/cemp_work_in_prog2.pdf

Kashchuk M.

THE ISSUE OF LEGAL EDUCATION OF YOUTH IN WORLD PRACTICE

The article analyzes the problems of legal education of young people in such developed countries as the United States, Canada and Britain, in order to apply their experience in the educational space of the Ukrainian school.

The essence of the concept of "legal education" in the Ukrainian educational field and in foreign scientific literature is clarified. Thus in Ukraine legal education is considered to be a purposeful and specially organized educational activity of school, family, law enforcement organs, public organizations and associations, and extracurricular institutions, aimed at the formation of legal consciousness, skills and habits of legal behavior of an individual. Whereas in the foreign scientific literature the concept of legal education is often related to the categories of social and legal defence as well as the defence of social rights.

The features of the content of legal education activity in the above mentioned countries are considered. A number of organizations, associations and foundations which offer numerous events aimed at popularization and dissemination of legal knowledge among young people are indicated. Among the most popular ones in the USA are The National Youth Rights Association, Americans for a Society Free from Age Restrictions, The Freechild Project, The Global Youth Action Network, Choose Responsibility; in Canada – People's Law School, The Public Legal Education Association, Public Legal Education and Information Service; in Great Britain – Law for Life: the Foundation for Public Legal Education, The Citizenship Foundation.

A particular attention is given to forms and methods of legal education activity. Among the most effective methods and forms one can define such as project work on topical issues, class assemblies, school council, extracurricular activities, debates, games, discussion, role-play, materials publications, websites, video-library, family law line, theatre performances, radio and TV programs etc.

Key words: *legal education, youth, legal education activity, forms of legal education, legal education methods.*

Стаття надійшла до редакції 29.09.2016 р.

УДК 796:94(=16)(477)

Лазоренко С.А., Чхайло М.Б., Балашов Д.І.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА НАРОДІВ, ЩО НАСЕЛЯЛИ ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ ДОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ ДОБИ

Більшість сучасних науковців, котрі пишуть навчальну літературу з історії фізичної культури нашої країни, розпочинають свої фоліанти з розповідей про фізичний і військовий вишкіл слов'ян часів Київської Русі. Повністю ігноруючи цивілізації, що населяли Великий Європейський степ, за причини недостовірності інформації про ці народи. Але до наших днів збереглися грецькі, римські та візантійські рукописи, написана велика кількість історичних книжок і наукових статей про відважних, сміливих та авантюристичних кочовиків, які мужньо боронили свої землі від посягань інших степних мешканців – про кіммерійців, скіфів та сарматів. Народів, які освоїли наддніпрянські степи задовго до слов'ян.

У статті зроблена спроба систематизувати та реалістично представити історичну інформацію про військову і фізичну культуру, про ініціативні заходи народів, що населяли територію України в до слов'янський період.

Ключові слова: історія фізичної культури, фізична культура, військовий вишкіл, скіфи, сармати, кіммерійці.

Постановка проблеми. Більшість вітчизняних науковців і вчених близького зарубіжжя, які є фахівцями історії фізичної культури, чомусь починають свої наукові пошуки з часів становлення слов'ян як народу та Київської Русі. Описуючи у своїх підручниках, вишкіл слов'ян і військову підготовку княжого війська керманічів Київської державності середніх віків [1]. Не даючи відповіді на питання, надбання яких народів у сфері фізичної культури, стали основою системи ініціативних заходів і військово-прикладного вишколу слов'янських юнаків і дівчат. Адже терени, які облюбували свого часу венеди, анти і склавини (племена, що трансформувалися згодом у слов'янський етнос), освоювали протягом століть довгий час скіфи і сармати. Які починаючи з VII ст. до н.е. і аж до III ст. н.е. мешкали на території Великого Євразійського степу.

На сьогодні, офіційна історія чомусь не має чіткої думки, щодо походження слов'янського народу від кочових племен скіфів. Але ми звернемося до старослов'янських хронологій, і зокрема до "Повести временных лет" і процитуємо Нестора Літописця і його послідовника ігумена Сільвестра: "Поляне же, жившиє сами по себе, как мы уже говорили, были из славянского города и только после назывались полянами, и древляне произошли от тех же славян и так же не сразу назывались древляне; радимичи же и вятичи – от рода ляхов. Были ведь два брата у ляхов – Радим, а другой – Вятко; и пришли и сели: Радим на Соже, и от него прозвались радимичи, а Вятко сел с родом своим по Оке, от него получились своёназвание вятичи. И жили между собою в миреполане, древляне, северяне, радимичи, вятичи и хорваты. Дулебы же жили по Бугу, где ныне волыняне, а уличи и тиверцы сидели по Днестру и соседили с Дунаем. Было их множество: сидели они прежде по Днестру до самого моря, и сохранились города их и до ныне; вот почему греки называли их "Великая Скифия" [5]. "Велесова книга", "Іоакімівський літопис" та ін. теж обстоюють думку про спорідненість двох етносів. Батько історії Геродот у своїх роботах, де-юре підтверджує походження слов'янського елемента з надр скіфської культури [2]. Більш за все, на формування древньоруського народу впливали культури народів, з якими слов'яни мешкали довгий час пліч-о-пліч. Спочатку це були скіфи (довгий час племена венедів, анти і склавинів входили до складу Скіфського царства), потім сармати, гуни, авари, хозари, половці та ін.[4]. Тож спробувавши дати визначення історії у новій інтерпретації, як науки котра вивчає трансформацію етносів, народів та народностей, усе стає на свої позиції. Зазначеним вище, підтримаємо погляди А.М. Хазанова та Б.А. Рибаківа, які вбачали розвиток слов'янського елемента з глибин скіфського етносу.

Тому у даній науковій статті, авторський колектив, на основі аналізу науково-методичної літератури, узагальнив відомості про прикладне, військове та ініціативне значення фізичної культури народів, які освоювали рівнини Великого Європейського степу у до слов'янські часи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історії та культурі народів, що мешкали на території нинішньої України фізична культура, а особливо її військова складова, мала досить важливе значення. Спосіб життя стародавніх кіммерійців, скіфів, сарматів повною мірою залежав від важкої фізичної праці: обробітку землі, пасовищного скотарства, виробництва господарської продукції тощо. Тому Гіппократ описуючи морфологію скіфів, які мешкали вздовж Борисфена (Дніпра), указує на їх не високий зріст, але підкреслює широкоплечість та не аби яку витривалість. Скіфія весь час була об'єктом зазіхання з боку інших кочових племен, які територіально межували з нею. Золото скіфів приваблювало персів, їхній цар Кір навіть намагався війною побороти вольнолюбивий степовий народ, але потерпів поразку [2]. Помірні клімато-географічні умови, добрі пасовища, рідкісні чорноземи, які давали гарні врожаї приваблювали інших степовиків, які бажали володіти скіфською територією. Тому для збереження власної незалежності

і ідентичності, прадавнім мешканцям Борисфенії весь час треба було підтримувати військову культуру на високому рівні. "Найвищий стан військового мистецтва завжди відповідав високій культурі й цивілізації народу, за яких лише і можливе необхідне для успішного ведення війни найвище напруження усіх духовних і матеріальних сил людей" – пише Т.Б. Каландрук[3]. Історія бойового мистецтва киммерійців, скіфів, сарматів формувалася на основі рукопашного бою, з використанням зброї, або без неї, вмiлого користування списом, луком і мечем, вправного володіння конем. Техніка і тактика ведення бою скіфів адаптувалася повністю до рельєфу місцевості, на якій відбувалися воєнні дії [2].

З появою грецьких поселень на Кримському півострові у середині VII ст. до н.е. відбувається обмін інформацією у спортивній сфері, методиці та організації проведення змагальних заходів між еллінами та скіфами. Про це пише у своїй роботі М.В. Скржинська[6].

Мета даної статті – узагальнення та систематизація інформації за результатами аналізу науково-методичної літератури щодо систематизації розрізних відомостей про військову та фізичну культуру кочових народів Європейського степу, яка внесла неочікуваний вклад у становлення та розквіт однієї з найвеличніших культур середньовіччя – Київської Русі.

Результати дослідження та їх обговорення. Скіфи мешкали на землях Великого Євразійського Степу (Північне Причорномор'я, рівнини Наддніпрянини та долини річок Бугу і Дунаю), витіснивши з указаних територій киммерійців. Відомості про скіфів засвідчують грецькі і римські автори та археологічні знахідки. Найповніший опис Скіфського царства і скіфів ми зустрічаємо у четвертій книзі Геродотовської "Історії" під назвою "Мельпомена". Ніхто краще за "батька історії" не знав скіфів, їхню культуру, традиції, спосіб життя тощо. У V ст. до н.е. Геродот здійснює мандрівку Скіфією і записує нотатки про дивний кочовий народ, які будуть основою згаданої книги. Фізичний тип та морфологію скіфів описав Гіппократ: "Фігури їх товсті, м'ясисті, не членороздільні, слабкі, мляві. При своїй широкій, безбородій зовнішності скіфи всі на одне обличчя. Народ скіфський від холоду русавий, так як сонце його не пече. Біле тіло обпалюється морозом і воно червоніє". У скіфів була більш світла в порівнянні з греками пігментація волосся. Зображення скіфів є на гончарних та ювелірних виробах (скіфська пектораль, золотий гребінець з зображенням скіфських воїнів, золотий та срібний ритуальний посуд та ін. прикраси), на інших предметах скіфської і грецької роботи, знайдених у курганах Північного Причорномор'я (територія Герросу – долина поховання скіфських царів і жерців). На них представлені скіфи яскраво вираженого європеїдного типу, з гладким або злегка хвилястим волоссям на голові.

Вся історія існування Скіфського царства пов'язана з постійними військовими походами. Під проводом скіфи вирушали у військові кампанії у Передню і Малу Азію де воювали то з киммерійцями, то з асирійцями і мідійцями, пройшли Месопотамію, Сирію, Палестину і досягли кордонів Єгипту. Перебуваючи в країнах Малої Азії, скіфи перебрали багато елементів східної культури, зокрема у військовій справі і мистецтві, зазнали змін у своєму державному і побутовому устрої, особливо у наданні племінному вождеві прерогатив царя-деспота. Так вже у першій половині IV ст. до н.е. скіфський ватажок на ім'я Атей сконцентрував у своїх руках всю владу і створив у Північному Причорномор'ї могутню державу, столиця якої знаходилась поблизу містечка Кам'янка-Дніпровська (Кам'янське городище) Запорізької області. В цей час Атей вів переможні війни з фракійцями і стримав (339 р. до н.е.) похід військ Філіпа II Македонського, в бою з яким сам загинув. У 331 р. до н.е. скіфи перемогли і знищили військо Олександра Македонського, під проводом його намісника Зоїпіріона 349–290 рр. до н.е. А до цього в 514 або 513 рр. до н.е., вибивши під проводом своїх трьох царів з підвладної їм території армію перського царя Дарія I Гістаспа, котрий намагався завоювати Скіфію. За часів своєї могутності скіфи часто ходили у військові походи в Південну та Центральну Європу. Пам'ятки їхнього озброєння й мистецтва зустрічаються на території Болгарії, Угорщини, Німеччини і Польщі. Їхній похід на територію сучасної Польщі близько 500 р. до н.е. спричинив чимале господарське зубожіння і винищення людності в долинах річок Одрі і Вісли. Як зазначено вище, військовий вишкіл скіфських воєнків прямо пропорційно залежав від фізичної підготовки, і навпаки фізична культура кочових племен була повністю мілітаризованою і мала прикладне значення. І це не випадково, часті військові конфлікти між кочовими племенами Євразійського степу вимагали від скіфських чоловіків і жінок постійного бойового вишколу. Жінки так само як і чоловіки виховувалися у жорсткій формі майбутніх воєнків – захисників своєї території. Тому історичні свідчення розповідають нам про участь скіфських і жінок у військових походах разом з чоловіками. Жіноча половина вмiло володіла зброєю ближнього бою, влучно стріляла з луку та метала спис, вправно сиділа у сідлі (скіфи одні із перших почали використовувати повстяні сідла, повстяними були і помешкання кочовиків), терпляче переносила важкості воєнної кампанії.

Історія фізичної культури скіфів і сягає сивої давнини, коли фізичним вишколом юнаків і дівчат відали жерці. Фізичне виховання в цей час носило ініціативно-обрядові характеристики. Майже III тис. років тому назад, усі кочові народи не мали метричних документів, а основою усіх племен були воїни, які боронили свою землю, ходили у військові походи, обирали жінок для створення сім'ї, ділили здобич одержану у результаті перемоги над іншими народами. В цей час саме жерці вирішували вік, коли молоді юнаки і дівчата переводились до старшої вікової категорії і одержували статус повноправного члена свого роду чи племені. Такі рішення жерці приймали після того, як юнаки і дівчата проходили ініціативні посвяти. І саме останні у скіфів були спрямовані на демонстрацію фізичної готовності молодих людей переборювати усі негаразди кочового і військового життя. Зазвичай ініціативні заходи у скіфів відбувалися у вигляді спортивних свят (можливо на це вплинув контакт кочівників з грецькими

колоністами, які освоювали землі Північного Причорномор'я). У перший день літнього сонцестояння жерці, які зберігали традиції таких обрядів, проводили спортивні змагання. Усі кочівники були сонцепоклонниками, адже сонячні промені дають тепло, життя і гарний врожай. Сакральність цієї дати для скіфів і сарматів мала не аби яке значення: під час літнього сонцестояння день найдовший, а ніч найкоротша, день – це уособлення добра, а ніч – уособлення зла, саме перемогу добра над злом святкували кочівники під час таких ініціацій. Молоді юнаки і дівчата, отримавши путівку у доросле життя, повинні були у своїх вчинках керуватися добром і позитивізмом. Розпочиналися такі заходи танцями, ініціанти ставали великим колом і рухалися праворуч і ліворуч, зближуючись і віддаляючись. Символізм таких танців полягав у колі, яке уособлює життєдайне Сонце і нескінченність роду. Потім жерці давали команду про початок битви між групами молодих людей, які носили символічний характер, юнаки і дівчата під час цих воєнних акцій дужалися дерев'яною негострою зброєю. Такі розваги присвячувалися богові війни Арею, який захищав скіфів від поразок під час бойових кампаній. Наступними видами змагальної програми, в цей день, були змагання борців, кулачних бійців, стрільків з луку, металників спису у ціль і на дальність, металників каміння вціль за допомогою пращі, (праща – зброя легкоозброєних скіфських вояків), перенесення на дальність великих каменів (змагальний вид, яким доповнили номенклатуру ініціативного заходу скіфи-землероби), перегони верхи на конях. Жінки теж брали участь у цих змаганнях зі стрільби і метань, верховій їзді, адже у середовищі кочівників жінка мала особливий статус, її обов'язки не зводилися до хранительки домашнього затишку, вони разом з чоловіками воювали, полювали, вирощували тварин, мала право мати власну зброю, про це свідчать вазописи з грецьких міст Північного Причорномор'я. Окрім спортивних змагань жінки демонстрували своє вміння у творчих конкурсах: вони ткали тканини, виготовляли повсть, шили одяг, прикрашали його різноманітними аплікаціями, виготовляли повстяні сідла і святкове вбрання для коней і оздоблювали їх орнаментами з етнічної тематики. Як бачимо зазначені конкурси передбачали перевірку готовності скіфської молоді до майбутнього дорослого життя. А результати таких ініціацій давали можливість жерцям визначити готовність юнаків і дівчат змінити власний статус і перейти до повноправних членів свого суспільства. Ідентичність цих заходів зберігалась до кінця IV ст. до н.е. А з наступного століття ми відмічаємо вплив давньогрецької агоністики на фізичну культуру скіфів. Відбувається обмін надбаннями у сфері фізичної культури між еллінами і жителями степів. Поступово ініціації втрачають обрядовість і лишаються у побуті кочівників звичайними спортивними святами. В цей же час, стрільбу з луку на дальність у скіфів запозичили греки-олівіополіти. І під час спортивних свят в Ольвії лучники користувалися скіфським, а не еллінським луком, останнім греки користувалися лише на полюванні (за інформацією Платона і Феофраста). На островах Самос і Теос та в деяких грецьких містах знайдено написи зі згадками про змагання лучників. У олівійському написі, датованого IV ст. до н.е. названо дивовижний рекорд лучника Анаксагора, який пустив стрілу на відстань 282 оргії (близько 540 м.). Греки-олівіополіти виготовляли свої луки за скіфським зразком [6]. Мешканці Ольвії відродили занедбану славу спортивних змагань на честь славетного кіммерійця, героя троянської війни – Ахіллеса. Ігри на його честь носили назву Ахіллеї, які виростили зі свят місцевого значення та набули статусу панегерій (спортивне свято за участю греків з різних міст-полісів метропольної і колоніальної Греції). Спочатку програма ігор була біговою, про це згадував Еврипід, говорячи про розмічені стадії на Ахілловому дромі (бігові доріжки). Але є згадки античних істориків, які говорять про можливість змагань з бігу, які влаштували олівіополіти на Тендрівській косі ще аж у VI ст. до н.е. На благословенній статус Ахіллей, вказує декрет Нікерата (II ст. до н.е.), який засвідчує благословення олівійських агонів Дельфійським оракулом. У ранньо елліністичну добу, коли Ольвія досягла свого найвищого розквіту, тоді вона і змогла проводити спортивні змагання, які мали статус загальногрецьких. Судячи з історичних джерел, Ахіллеї відвідували громадяни міст Північного Причорномор'я та деяких малоазійських міст, зокрема з олівійської метрополії Мілета. Спортивний фестиваль на честь Ахіллеса проводилися один раз на декілька років, і тривав кілька днів. Згодом до бігової програми додаються перегони вершників і колісниць, до речі останні могли бути запряженими одним, двома або чотирма конями чи мулами. У одному з видів змагань потрібно було домчати до фінішу, не погасивши запалений на старті смолоскип. Візничий захищаючи вогонь щитом, повинен був вправно володіти і колісницею. Про такі цікаві змагання розповідають нам малюнки на амфорах переможців Ахіллей, які виготовлялися на замовлення організаторів ігор у столиці грецької метрополії – Афінах.

Інші греки з Херсонесу, під час власних спортивних фестивалів, використовували змагальний вид метання каміння за допомогою пращі – який вони називали анкіломахії.

Все життя кочівників пов'язане з кінями, які вважаються скіфами священними тваринами. Їхні коні, півтора метри заввишки, були досить витривалими та могли без водопою долати великі відстані. Основою скіфської армії були озброєні луками та списами легкоозброєні вершники, які маневруючи навколо противника осипали його тисячами стріл та сотнями дротиків. У пішому порядку скіфи майстерно володіли мечем, пращею, списом та луком. Тому з раннього дитинства батько навчав сина вправно керувати конем, коли дитині виповнювалося шість років. Дівчаток також навчали верхової їзди, тому скіфські жінки були вправними вершницями. Дітей старійшини з раннього дитинства починали вчити володіти зброєю у пішому порядку та сидяти верхи на конях. Під час народження сина, батько дарував йому зброю, яка мала бути для дитини засобом здобутку матеріальних цінностей, харчів, слави та поваги старійшин. Про військові звичаї скіфів ми дізнаємося з "Історії" Геродота "Військові звичаї у них такі: скіф п'є кров першого забитого ним ворога, а голови всіх забитих у бою відносять до царя, бо

той, хто приніс голови, дістає частину захопленої здобичі, а той, хто не приніс – не дістає". Про скіфських жінок історик пише "Жінки їздять верхи, стріляють з луків і кидають дротики, сидячи на конях, і б'ються з ворогами, поки вони дівчата, а заміж вони не йдуть, поки не заб'ють трьох ворогів, і оселяються жити з чоловіками тоді, коли принесуть звичайні жертви. Та, що вийде заміж, перестає їздити верхи, аж доки не прийде потреба виступати у похід". Після загибелі батька, старший син очолював і забезпечував сім'ю всім необхідним.

Скіфська військова тактика базувалась на створенні масового легкого кінного війська практично без обозу. Все постачання (і запаси бронзи в тому числі) забезпечувалось за рахунок пограбунку сусідніх племен. Нові наконечники стріл замість використаних відливались в маленьких переносних формах, а самі ковалі, очевидно, входили до складу кінного загону. Таке військо було надзвичайно рухливим, а при більшій далькості і пробивній силі стріл могло постійно триматись на безпечній відстані від ворога. Недарма Геродот називає скіфів "кінними стрільцями з лука".

Скіфи уміли робити снігоступи, за допомогою яких легко рухалися сніговим покривом узимку, про це розповідають нам грецькі і римські торговці: "Скіфи мали велику ногу (снігоступи), якою вони прикривались від негоди і на якій легко долали снігові замети". Мандрівник із Марселю Пітсас у 360 році писав про скіфів у своїх мандрівних записках: "На землях скіфів ми бачили дивно одягнених у шкіри тварин людей з довгими дошками на ногах".

Скіфи володіли знаннями про оздоровчий ефект впливу теплого повітря та ефірних масел на організм людини. Геродотівська "Мельпомена" згадує скіфські лазні: "Скіфи беруть насіння цих конопель, входять під повсть і кидають насіння на розпечене каміння. Від кинутого насіння здіймається такий дим і пара, що ніяка грецька лазня не перевершить цієї скіфської. Скіфи захоплюються такою лазнею і виють від утіхи, це заміняє їм обмивання, бо вони зовсім не миють собі тіла водою. Жінки їх, труть об шорсткий камінь, кипарисове, кедрове й ліванне дерево, підливаючи до них води, і густою масою, що при цьому утворюється, вимащують собі все тіло і обличчя, це дає тілу приємний запах, а коли на другий день знімуть мазь, то воно стає чистим і глянцеватим".

Після появи у причорноморських степах сарматів, які безперестанку воювали зі скіфами, військова та державна сила останніх почала слабнути. Після поразки у війнах з сарматами скіфи розділяються на дві великі гілки, одна – розпочала міграцію у Зауралля, а інша осіла в Криму. Витіснені до Криму скіфи, ще протягом двох століть змогли зберегти свою ідентичність, і обкласти даниною грецькі міста Ольвію і Херсонес, воювали з Боспорським царством. А у I ст. до н.е. скіфи поступово розчинилися серед сарматських племен. Шість століть панували сармати в степах Північного Причорномор'я, займаючи територію від Дону до Дністра. Сарматське суспільство було цілком воєнізованим. Воїнами були і чоловіки, і жінки, які носили такий самий одяг, як представники сильної статі. За свідченням Корнелія Тацита "...у сарматів має значення не лише голос вождя: вони всі підбурюють один одного не допускати в битві метання стріл, а попередити ворога сміливим нагиском і вступити в рукопашну". Сарматський період в історії військової справи – це час, коли зростає значення важко озброєної кінноти і прийомів ближнього бою. Основу війська ранніх сарматів складали легкоозброєні кінні стрільці, одягнені в шкіряні лати і шоломи. Але вже в пізній період сарматської доби військова перевага була забезпечена дружинами важко озброєних вершників (катафрактаріїв). Чисельність таких загонів і їхня роль у війську сарматів постійно зростали. Захищений панцером з металевих або рогових пластинок і конічним шоломом, знатний воїн перекидав супротивника списом і добивав його довгим мечем. Своїх коней сармати теж одягали в спеціальну зброю. Довгі мечі сармати носили на лівому боці, а на правому – короткі, схожі на скіфський акінак. У похованнях сарматів археологи іноді знаходять по декілька сотень наконечників стріл. Помпоній Мела писав про сарматів: "Плем'я войовниче, вільне, непокірне і до того жорстоке і люте, що навіть жінки беруть участь у війнах нарівні з чоловіками".

Своєрідною особливістю суспільного ладу сарматів, особливо в ранній, період, було високе становище жінок в родині та суспільстві. Вони були не лише хранительками домашнього затишку і вихователями дітей, але і воїнами нарівні з чоловіками. Знатні жінки нерідко виконували почесні функції жриць. Показово, що в могилу померлої жінки, навіть дівчинки, нерідко клали, окрім прикрас і предмети озброєння. Псевдо-Гіппократ (470–356 рр. н.е.) надає і таку дивовижну деталь: "у дівчат нерідко видаляли праві груди, аби вся сила і життєві соки перейшли в праве плече і руку та зробили б жінку сильною нарівні з чоловіком". Підтверджує високий статус сарматської жінки легенда про царицю – Амагу, яку записав грекомовний письменник II ст. н.е. Полієн, в основі якої лежать реальні історичні події на межі II–III ст. н.е. Чоловік Амаги, цар Медосак, був схильним до вживання хмільного меду, через що занедбав державні справи. Амага "сама розставляла по всій країні гарнізони, відбивала напади ворогів та допомагала сусідам, яких ображали". Коли скіфське військо оточило Херсонес і останні звернулися за допомогою до Амаги, вона, спільно зі 120 добірними воїнами, кожен з яких отримав трьох коней в своє розпорядження, за добу пододала майже 200 км і раптово з'явилася в таборі скіфів. Амага вбила скіфського царя, а владу передала його синові, наказавши правити справедливо і не ображати сусідів.

Як бачимо, з зазначеного вище, на фізичний вишкіл сарматів, величезний вплив мала фізична культура попередників – скіфів. Так як останні асимілювали серед сарматських племен у першому столітті старої ери. Слабкий культурний і економічний розвиток Сарматії у порівнянні зі Скіфією, не дав можливості ідентифікуватись фізичній культурі у цілісну і організовану систему. Фізичне виховання сарматської молоді зводилось до вузьких рамок, що носили випадковий мілітаризований характер. Їхні

ініціації вимагали демонстрації готовності юнаків і дівчат до воєнних походів, які були основою сарматської економіки: грабунок оточуючих племен, обкладання їх даниною, работоргівля тощо.

Фізична культура кочових племен, які мешкали на території сучасної України, була головною частиною загальної культури цих народів. Вона давала можливість виборювати їм місце під Сонцем у боротьбі з іншими кочовими народами, була основою їхнього економічного зростання, дозволяла з легкістю долати життєві негаразди та довгий час жити вільно на своїх землях, у порівнянні з землями між річками Тигром і Євфратом, де деспотичні режими змінювалися кожні сто років.

Висновки. Отже виходячи з вище зазначеного робимо наступні висновки. По-перше фізична культура кочових народів, що населяли терени Великого Європейського степу, носила релігійно-обрядові ознаки і була виключно прикладного змісту. По-друге – вона давала можливість самоідентифікуватись і скіфам, і сарматам у самостійні етноси, які залишили у світовій історії значний пласт інформації про свої цивілізації. По-третє – культура скіфо-сарматської доби, в надрах якої формувалась молода слов'янська, створила належні умови для розвитку фізичної культури усіх слов'янських племен, які заснують одну із могутніших держав раннього середньовіччя – Київську Русь. І по-четверте – деякі надбання фізичного вишколу степових народів Північного Причорномор'я найшли своє місце в межах давньогрецьких агоністичних фестивалів колоніальних міст Кримського півострову.

Використані джерела

1. Бака М.М. Фізичне і військово-патріотичне виховання молоді / М.М. Бака, В.П. Корж // Навч.-метод. посібник. – К.: ПВА "Книга пам'яті України", 2004. – 464 с., іл.
2. Історія України написана у V ст. до нашої ери Геродотом, перекл. Спасько С.К. – К.: ФОП Стебеляк О. М., 2012. – 144 с.
3. Каляндрук Т. Б. Таємниці бойових мистецтв України : монографія / Тарас Каляндрук. – Видання шосте, доповнене. – Львів : ЛА "Піраміда", 2013. – 304 с. : іл.
4. Климов А.А. Мир древних цивилизаций / А.А. Климов, Н.А. Соломадина. – Харьков: Веста; Ранок, 2008. – 288 с.: ил.
5. Памятники литературы Древней Руси. Начало русской литературы. XI – начало XII века. Вступит. статья Д.С. Лихачёва. Сост. и общ. ред. Д.С. Лихачёва и Л.А. Дмитриева. – М.: Худож. лит., 1978.– 413 с.
6. Скржинська М.В. Античні свята в містах Північного Причорномор'я / Марина Скржинська. – К.: Наш час, 2011. – 303 с.: іл. – (Невідома Україна). – Бібліогр.: С. 299–301.

Lazorenko S., Chkhaylo M., Balashov D.

PHYSICAL CULTURE OF THE FOLKS INHABITING THE TERRITORY OF UKRAINE IN PRE-SLAVIC PERIOD

The majority of contemporary scientists, writing their researches on the physical culture history of our country, start their works with telling about physical and military training of Slavs in the period of Kiev Rus. They absolutely ignore the civilizations that lived on the territory of Great European Steppe for the absence of true information about this people. But there are Greek, Roman and Byzantine manuscripts preserved till the present days, there are a lot of historical books and scientific articles written about brave, courageous and adventurous nomads, who valiantly guarded their land from the attacks of other steppe inhabitants – the Cimmerians, Scythians and Sarmats. These are the people who inhabited Dnipro steppes long before the Slavs.

The specified steppe inhabitants, as well as most of historical ethnic groups, in the evolutionary development had a cult of honoring of the died ancestors which provided a number of actions for a coaxing of gods who defined conditions of extra-mundane existence of the dead. Initiations of dedication of young nomads to the military of a social group of a sort or the tribe were one of such actions. During the rituals future soldiers showed physical readiness to the strict requirements of the future of hard life connected with protection of the earth – the object of constant attacks other nations not only from Europe but from the Trans-Ural area.

Physical readiness and military preparation provided historical prosperity to Scythians and Sarmatians in the territory of Big European steppes.

Sports actions and sports festivals of the Scythian-Sarmatian period developed in close contact from an Ancient Greek agonistics. Therefore we note interference of two systems of physical training and we state exchange of information between them. As two cultures long time existed nearby and their relations were not limited only to economic cooperation.

There is an attempt in the article to systemize and realistically present the historical information about military and physical culture, initiative activities of the folks inhabiting the territory of Ukraine in Pre-Slavic period.

Key words: *physical culture History, physical culture, military training, the Cimmerians, the Scythians, the Sarmats.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 37.013.74:37.017

Мазуренко К.Ю.

ВАЖЛИВІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКУ ОСВІТУ РЕЛІГІЙНОГО ПРЕДМЕТУ НЕКОНФЕСІЙНОГО ХАРАКТЕРУ

У статті розглядаються питання актуальності введення в українську освіту предмету з релігійної освіти і робиться наголос на тому, що він повинен мати виключно неконфесійний характер. Оскільки Україна є поліконфесійною країною і враховуючи глобалізаційні та поліетнічні трансформації в сучасному інформаційному світі не можна допустити, щоб школа стала місцем обернення у якусь конкретну віру. Також у статті приділяється увага змінам у соціумі, світовому та українському, які обумовлені переосмисленням духовності, що проявляється, зокрема, у так званому, релігійному ренесансі, що змінив роки комуністичного атеїзму. У статті підіймається питання законодавчого базису щодо релігійної освіти і впровадження їх в українській школі.

Ключові слова: неконфесійна, релігійна освіта, дитино-центрична педагогіка, законодавчі аспекти, методологічні відкриття, поліконфесійна країна, клеріальний.

Постановка проблеми. У статті піднімається актуальне на сьогодні питання релігійної освіти шкільництва та впровадження предметів релігійного спрямування до освітніх програм, адже релігійна освіта повинна відповідати не лише чинному законодавству України, а й міжнародним правовим документам в галузі релігії. Саме тому важливий досвід інших країн, котрі на різних етапах розвитку вирішували подібні завдання. Аналіз матеріалів дослідження дозволяє констатувати, що теорія і практика релігійної освіти Великої Британії дають можливість більш повно і системно охарактеризувати специфіку сучасних глобальних та регіональних перетворень в освітній сфері, усвідомити суперечності процесів європейської інтеграції вітчизняної освіти. Основними є об'єднання зусиль держави і церкви в освітньому просторі, спрямованих на формування духовності народу і визначення допустимої межі впливу релігійної освіти на загальноосвітній процес у державних освітніх закладах.

Мета статті розглянути питання актуальності введення в українську освіту предмету з релігійної освіти і важливості її неконфесійного характеру.

Виклад основного матеріалу. За роки незалежності в Україні почали відроджуватися традиції, однією з основних є повернення до християнства, як консолідуючої сили в державотворенні. Разом зміна парадигм науки викликана ідеологічними, соціально-економічними та культурними чинниками, поставила на чільне місце розв'язання морально-етичної проблематики, проблему духовності як загальногуманітарну культурологічну і педагогічну проблему.

Аналізуючи суспільні функції релігії, наприклад Еміль Деркгейм відомий філософ від релігії, зазначав, що вона є системою колективних уявлень, що виконує функцію згуртування суспільства, встановлення зв'язку між індивідом та суспільством або між групами та суспільством. Під таким кутом зору релігія постає як система інституційних норм, вірувань, цінностей, які тією чи іншою мірою поділяються всіма членами спільноти, що її підтримує її цілісність [1]. На думку українського науковця Н. Лавриненка, у сучасній європейській шкільній практиці переважає моральний і духовний плюралізм як вияв демократизму, толерантності й виваженості щодо передбачуваного розмаїття і складності людської реальності. Плюралістична реальність загострює і робить особливо нагальними пошуки моральних і духовних орієнтирів людського життя. І саме тому зростає поцінування релігії в сучасному європейському суспільстві, не зважаючи на формальне послаблення її офіційного статусу [2].

Також, для більшого розуміння важливості ролі релігійного аспекту в соціумі, а отже і релігійної освіти, необхідно звернути увагу на класифікацію, яка робить акцент саме на громадське розуміння місця релігійної освіти в системі шкільної освіти, що запропонував П. Шрейнер. Тут наявною є тричленна модель "пригадування та туга за до-комуністичним періодом" – мається на увазі глибока роль релігії в житті соціуму та насильницьке витіснення її за часів комуністичного режиму, що провокує ідеалізацію попереднього періоду та бажання повернутися до нього (наприклад, в Угорщині); "досвід протистояння між особистою та державною ідеологією в світі" – мова йде про різні шляхи вивчення, які пропонуються в державній школі та в сім'ї, що неминуче призводить до недовіри одній з цих ідеологічних систем та провокує конфліктне існування (наприклад, СРСР); "французька та американська модель", яка акцентує питання визначенні місця релігії в школі – від державних курсів до факультативів, від дозволу на молитву до заборони релігійної символіки, що є найбільш невизначеною на сьогодні моделлю [7].

Можна узагальнити, що основні характеристики, які є необхідними для безконфліктного існування релігійної освіти в державних школах, власне, основи цього були закладені розробками Інституту відкритого суспільства Північно-Східної Європи в праці "Релігія та шкільне навчання у відкритому суспільстві" у 2004 р. В ній передбачається виконання наступних положень: релігії як церковної інституції не повинно бути у державних школах; релігійна освіта має бути позаконфесійною або ж

надавати можливість вибору альтернативних курсів; визначення основних релігійних течій в державі має стати шляхом для взаємопорозуміння та самоідентифікації; виховання толерантності; навчання релігійним аспектам мають здійснювати виключно педагогічні працівники, що пройшли спеціальне навчання за сучасними методиками; релігійна освіта має бути присутня у школі для розв'язання моральної кризи у сучасному суспільстві [6]. Це один з багатьох поглядів на цей предмет і що до саме "християнської етики", то до такої манери викладання у багатьох науковців виникають запитання.

Отже, у 1992 р. в Україні почали вводити у шкільну програму, переважно західного регіону, курс за вибором "Основи християнської етики" (можливі різні варіації назви із збереженням суті). Наприклад, є досвід апробації курсів "Християнська етика", "Християнська культура", "Етика: духовні основи", "Основи православної культури", "Основи мусульманської культури" в школах Кримського півострова, в школах Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської, Рівненської та інших областей. В цілому це охопило практично чверть загальноосвітніх закладів. Цей курс був уведений, скоріше, як наслідок загальносуспільного бажання. Відповідно, ні затверджених (а спочатку навіть і чітко розроблених) програм, ні підручників не було. Поступово практика введення подібних курсів розповсюдилася практично на всю територію України, але нормативно залишилася не закріпленою. Така ситуація, в першу чергу, була пов'язана з конституційно і законодавчо закріпленим в Україні відокремленням церкви від держави та школи. Через це при навчанні курсам духовно-морального напрямку поставало питання не тільки про методичне забезпечення, але і про спеціалістів, які будуть читати цей предмет, оскільки достатньо широко розповсюджена практика запрошення священнослужителів чи монахів не являється виправданою для світської школи. Хоча, через суспільний інтерес, зміни світоглядних орієнтирів держави та реформування системи освіти питання про включення курсів духовно-морального (етичного) напрямку вставав все більш гостро. Наприклад, 8 червня 2005 року було підписане доручення Президента України № 1-1/657, для виконання якого була створена комісія для розробки змісту нових навчальних курсів. Результатом діяльності філософів, педагогів, вчителів та представників різних конфесій стала розробка концептуальних основ вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах предметів духовно-морального (етичного) напрямку. У відповідності із затвердженими Міністерством освіти і науки України типових навчальних планів для загальноосвітньої школи та відповідних листів МОН України передбачено вивчення, починаючи з 1 вересня 2005 р., за вибором учнів предмету "Етика" чи інших предметів духовно-морального напрямку в об'ємі годин, передбачених для вивчення предмету "Етика".

Згідно з законом України про "середню освіту" предмети духовно-морального спрямування можуть викладатися вчителями загальноосвітніх навчальних закладів, які пройшли відповідну педагогічну підготовку у вищих навчальних закладах. Згідно концептуальних основ, які були затверджені 23 червня 2006 р. протокол № 8/1-2 Колегії Міністерства освіти та науки України, особливістю програми курсу "Основи християнської етики" є акцентування у вивченні предмету на традиційних для України християнських духовних, моральних та культурних цінностях, поглиблене вивчення Біблії як однієї з фундаментальних основ християнського світобачення. Разом з тим, повинне бути передбачене інформування учнів про основи духовності, моральності та культури інших світових релігій. Разом з тим, повинно бути передбачене інформування учнів про християнські духовні, моральні та культурні цінності [4]. Курс "Основи християнської етики" не пов'язаний з релігійними обрядами, матеріалом вивчення в курсі слугують найкращі приклади християнської культури і філософії України і світу. Курс "Основи релігійної етики" являється дисципліною освітньо-виховною, світоглядною та релігійно-культурною напрямку, що базується на етичних основах світових релігій та будується як фундамент життєвих цінностей сучасної людини і спрямовується на формування толерантності, здатності до співіснування та взаємодії молодого покоління в полікультурному та поліконфесійному середовищі, повазі до свободи совісті, особистих релігійних переконань [3].

Таким чином, і можна привести узагальнення, яке висловила відома українська педагог і науковець О. Сухомлинська: "завдання школи, освіти – познайомити дітей як з різноманітним сьогодишнього духовного світу, так і з вічними цінностями, а вони вже самі будуть обирати світоглядні позиції. У сучасних демократіях, до яких ми так прагнемо, головні цінності, що поширюються в суспільстві, – це толерантність і плюралізм, довіра, взаємоповага, поміркованість і виваженість, які гарантуються законами, а з іншого – автономія особистості, самостійність, вільний вибір, відповідальність, уміння брати на себе рішення стосовно власної долі, своїх вірувань і бажань, суб'єктивізація віри. Якщо ж ми вважаємо особистість головною в навчально-виховному процесі, зі своїм внутрішнім світом, потребами, поглядами, то не треба лізти до неї в душу зі своїми релігійними принципами. Тому курси "Християнської етики" мають бути світськими за змістом і лише за вибором, а не в державному контексті, і цей вибір мають здійснювати спочатку батьки, а потім і сам учень" [5].

Подібних поглядів дотримуються також і інші науковці. Так, І. Снук, Д. Уайт та П. Гарднер вважають, що прищеплення релігійних світоглядів, думок перешкоджає дитячій автономії. Саме неконфесійний, педагогічний підхід може збалансувати свободу та автономію особистості з однієї сторони, та повну усталеність моральних засад, впливу авторитету батьків та школи з іншої. Не намагаючись залучати учня до певної конфесії, можна його ознайомити з релігійним світоглядом. До самостійної ж орієнтації учня в сфері духовних та моральних питань йому слід спочатку надати необхідну базу для роздумів та можливості цієї орієнтації. Бесіди, ігри, обговорення, які ведуться з учнями на уроках, сприяють зануренню в духовну сферу та рефлексії школяра над певними життєвими ситуаціями.

Висновки. Отже, головним завданням для науковців є коректна постановка цілей предмету релігійної освіти. Британські науковці визначають за головне поставлення конкретних цілей у викладанні предмету релігійної освіти, і якщо одна з головних цілей – виховання толерантності, то будувати подібний предмет на одній релігії (переважно) не можливо, оскільки це не допомагає розширити світогляд, а навпаки тільки звужує його, хоча і виправдовує себе благородними намірами. Проте, відповідно до сучасної полірелігійної ситуації в світі і в Україні, зокрема, толерантним було б запропонувати конфесійно незаангажований погляд на етичні цінності різних релігійних систем (іудаїзму, ісламу, буддизму, сикхізму і так далі). Звісно, це методологічно є більш складним завданням, все ж таки найскладніша задача постає перед вчителем і розробником методик і програм, щоб зробити цей предмет доступним для кожного віку і бути безпристрасним, не перетворювати цей предмет на катехизацію, а використовувати його для виховання толерантності.

Використані джерела

1. Лавриченко Н.М. Педагогіка спеціалізації: європейські обриси / Н.М. Лавриченко. – К: ВІРА ІНСАЙТ. – 2000. – 442 с.
2. Лавриченко Н.М. Школа і релігія в третьому тисячолітті: європейський контекст / Наталія Лавриченко // Шлях освіти. – 2002. – № 4. – С. 19-23.
3. Релігійна і світська освіта в Україні: проблема співіснування. Матеріали Міжнародної молодіжної школи. – К. – 2006. – 80 с.
4. Степкова Л. Методичні рекомендації щодо вивчення курсу морально-духовного спрямування "Етика" у 2009-2010 навчальному році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrintschool.org.ua/fi/admin/userup/oad/documents/etika/Methodichni_recomendaciji_etika.5_kl.doc.
5. Сухомлинська О.В. Про "Християнську етику" без ілюзій. Держава, суспільство, освіта повинні визначатися: чого вони хочуть, запроваджуючи такі курси. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/182365/>.
6. Чорноморець Ю. Викладання "Основ християнської культури" в світських вузах: новий методологічний підхід. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://religions.unian.net/ukr/detail/2519>.
7. Schweiner P. Religious Education in Europe. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <Http://resources.eun.org/etwinning/europa2.pdf>.

Mazurenko K.

THE IMPORTANCE OF BRINGING IN NONCONFESSIONAL RELIGIONS SUBJECT IN UKRAINIAN EDUCATION

This article shows the importance of nonconfessional religious education for Ukraine and pays attention to the fact that changes of conceptions are taking place in modern pedagogic, as well as in all aspects of human life in general. Some scientist, for example, Fedor Kozurev points out on the paradigmatic changes in pedagogic that have been influenced by the transformations in the society. In general sense it brightly reflects in conversion of authorial method of teaching into a liberal one, also it reflects in the appear of the child-centered pedagogic. Of course, this changes influenced on transformations in religious education. That is why the question concerning religious education became more actual in modern society. In Ukraine this theme became actual lately, not only among scientific community but among parents too. So it is very useful for us to investigate the experience of European countries in developing of religious education in Great Britain. Also this article pays attention to the question concerning legislative aspects of religious education in Ukraine, especially to the point that in Ukraine there are two Acts that describe religious education and contradict one another. That is why we may come to the conclusion that our country is not ready to bring the subject of religious education in school programmers and this question is needed to be investigated from different point taking into account political component and the most progressive methodological discoveries that was influenced by the changes in society in sociological, philosophical, scientific, economical, political and many other aspects. Also we describe question concerning rethinking of spiritual side of human existence that also influence a lot on the actualization of religious education in Ukrainian society. Also observe special situation in postcommunitic countries that brought years of atheism and now we came to religious and cultural renaissance and rebirth in our countries that bring question conserving the subject of nonconfessional religious education on the new level and new kind of understanding. Also we pay our attention on very important aspect that religious education must be nonconfessional because Ukraine is policonfessional country and true professional pedagogies shouldn't let priests transform this subject into clerical one.

Key words: nonconfessional, religious education, child-centered pedagogic, legislative aspects, methodological discoveries, policonfessional country, clerical.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

ЗМІСТ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СТРУКТУРІ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

У статті розглядається орієнтація освітньої практики на вирішення широкого спектру професійних дослідницьких задач, які покликаний розв'язувати сучасний педагог. Вирішення дослідницьких задач сьогодні викликає певні труднощі у педагогів, що свідчить про недостатній рівень готовності до дослідницької діяльності. Це входить у протиріччя з високим рівнем сучасних до професійної майстерності педагога, потребою учнів, їх батьків, управлінських структур у фахівці, спроможному на високому науково-методичному рівні здійснювати професійну дослідницьку діяльність. Дослідницьку діяльність педагога можна визначити як його активну взаємодія з процесами і явищами педагогічної та соціальної реальності.

Ключові слова: дослідницька діяльність, дослідницькі задачі, професійне вдосконалення.

Актуальність проблеми дослідження. З метою постійного професійного вдосконалення та саморозвитку сучасному педагогу потрібно знаходитися в пошуку, використовувати у власній діяльності нововведення, експериментувати, створювати оригінальні навчальні та виховні моменти, накопичувати індивідуальний досвід дослідницької діяльності. Вчитель повинен не просто створювати навчальний чи виховний захід, а розвивати й розвиватися. Гуманізація та гуманітаризація освіти, спрямовані на розвиток і прояв здібностей людини, обумовлюють спрямованість діяльності педагога на адаптацію освітнього процесу до запитів і потреб особистості учня, можливостями її саморозкриття. Якісні зміни, що відбуваються в змісті освіти, знайшли своє відображення в різноманітті наукового, навчального та методичного супроводу дисциплін.

Професіоналізації сучасного педагога також сприяє участь у розробці чи уточненні змісту освіти, створенні програми розвитку освітнього закладу, впровадження інноваційних технологій навчання та виховання, перебування в режимі постійного інноваційного, наукового пошуку в цілому. Об'єктивними причинами цього є: новий погляд на соціальне замовлення освітніми закладами, обумовлений іншими вимогами до характеру діяльності педагога та його професійних якостей.

Реорганізація освіти, яка орієнтує діяльність педагога на облік регіональних особливостей, обумовлює оволодіння ним новим змістом освіти, технологій його впровадження в практику роботи освітнього закладу, що можна охарактеризувати як дослідницьку діяльність. Зміна характеру відношення вчителів, вихователів, викладачів до самого факту засвоєння та використання педагогічних нововведень забезпечує залучення їх до цілеспрямованого педагогічного дослідження.

Мета статті – проаналізувати зміст дослідницької діяльності у структурі професійної підготовки педагога.

Виклад матеріалу. Аналіз офіційних вимог до сучасного педагога показав, що він повинен бути готовий до вивчення, аналізу та прогнозування розвитку особистості та життєдіяльності учнів, до здійснення комплексних перетворень системи освіти, до визначення протиріч її розвитку. Вчитель повинен бути здатним до дослідницької діяльності, до професійно-педагогічної рефлексії, до розгляду складних об'єктів педагогічної дійсності як цілісних явищ, до узгодження мети викладання свого предмету з задачами розвитку особистості учня, тенденціями функціонування навчального закладу на основі врахування інтегративних змін в інструменті педагогічної діяльності, категоріальному апараті. Освітня ситуація сьогодення висуває перед педагогом й інші не менш важливі вимоги: він повинен діяти не тільки на рівні мети реалізації, коли можна бути гарним виконавцем і вирішувати вже кимось сформульовані та поставлені задачі, реалізовувати чийсь ідеї, але й на рівні постановки мети, коли готовність педагога виявляти і формулювати мету розвитку учнів, особистісного саморозвитку, адекватно відображені потреби педагогічної реальності, стає необхідною якістю його професійної діяльності.

Традиційна функція педагога, яку сприймають як трансляцію строго регламентованого об'єму знань, перестала задовольняти потреби суспільства та системи освіти як в соціокультурному, так і в організаційно педагогічному, науково-змістовому планах.

Різноманітні аспекти дослідницької діяльності педагога були предметом спеціального дослідження достатньо великого числа психологів і педагогів. Це перш за все, роботи Н.В. Кузьміної й її школи, матеріали дослідження В.О. Слатьоніна та його учнів, роботи О.О. Абдулліної, А.К. Маркової, А.О. Реана та інших. Різноманітними аспектами педагогічної діяльності, включаючи й її дослідницький

компонент, присвячені роботи Ю.К. Бабанського, В.П. Беспалько, В.І. Загвязинського, М.Д. Нікандрова та інших. Основу педагогічної діяльності вчителя, як засвідчує аналіз її структури, складає процес рефлексивного управління діяльністю учнів. Рефлексивна природа діяльності педагога визначається тим, що дана професія належить до групи професій для яких характерне міжособистісна взаємодія. Як відомо, діяльність педагога за своїм характером є своєрідною метадіяльністю (діяльність з управління іншою діяльністю), де найважливішою задачею є керівництво учнями як суб'єктом його власної діяльності, формування в учителя внутрішніх "основ" (знання, переконання, дії), що дозволяють йому самостійно вирішувати задачі, які виникають в житті. У зв'язку з цим актуальним є питання про дії, що реалізує педагог у ході професійної діяльності. Сучасному педагогу, який прагне працювати творчо, професійно, доводиться багато чого переосмислювати, шукати щось і відкривати самостійно. Від його професіоналізму, вміння мислити на перспективу та діяти адекватно поставленим задачам залежить ефективність педагогічної діяльності. Педагог, який знаходиться в постійному пошуку набагато швидше досягає вищих рівнів педагогічної майстерності та професіоналізму.

На думку Ю.К. Бабанського, В.І. Загвязинського, Н.В. Кузьміної [1; 2; 4] рівні педагогічної діяльності можна "побудувати", починаючи з репродуктивного, доводячи до творчого та новаторського.

У дослідженнях Н.В. Кузьміної, А.К. Маркової та інших показано, що на вищих рівнях професіоналізму вчитель освоює позицію дослідника. Досягнення вершин професійно-педагогічної діяльності відбувається за допомогою трьох груп продуктивних психолого-педагогічних технологій: технологій дослідження, технологій конструювання, технології взаємодії. Кожна з них окремо і всі вони разом реалізуються в професійній діяльності педагога-практика.

Розгляд особливостей педагогічної праці дозволяє ясніше уявити специфічні сторони дослідницької діяльності педагога. Перш за все, специфічна мета, яка завжди соціальна, задана в кінцевому результаті та не стандартна по задачам в конкретних педагогічних діях. Ця обставина потребує від педагога творчих рішень, умінь проектувати мету, зіставляти їх з реальною конкретною обстановкою. На думку І.П. Раченко [5, с. 124], перспективні лінії в здійсненні мети дослідницької діяльності педагога можна побудувати наступним чином:

- найближча мета – виявити та встановити наявні недоліки в навчанні та вихованні учнів, планомірне і систематичне вдосконалення процесу праці шляхом впровадження в нього елементів нового, прогресивного виходячи з того, що немає роботи, яку неможливо було б покращити;
- середня мета – творча розробка конкретної актуальної проблеми навчання чи виховання учнів;
- дальня мета – формування ефективної системи педагогічної творчості як надійної основи планомірного та систематичного росту педагогічної майстерності.

Мета практичної педагогічної діяльності – навчання, виховання та розвиток дітей. Результат цієї діяльності – знання, вміння та навички, які набули учні, забезпечує просування в розвитку, рівні вихованості. Специфіка мети педагогічної діяльності полягає також в тому, що вона одночасно повинна бути і метою педагога, і метою учня, оскільки діяльність учителя є своєрідна метадіяльність, яка підстроюється під діяльність учнів. Мета педагога завжди об'єктивується в їх майбутньому, тому педагог живе сьогодні, але працює на майбутнє.

Основна мета дослідницької діяльності педагога інша: за зовнішніми проявами суб'єктивних дій педагога та вихованців необхідно виявити об'єктивну основу, закономірний зв'язок елементів. Результат цієї діяльності – розкрита сутність, наукова класифікація, закономірні зв'язки педагогічних явищ, нові достовірні знання про процеси навчання і виховання, розкрита їх сутність (внутрішня структура, функціонування, виникнення та розвиток). Сказане розкриває ще одну особливість педагогічної діяльності: творча педагогічна діяльність корелює з процесом наукового дослідження. Аналіз існуючих уявлень про стадії наукової творчості й етапів педагогічної творчості показав їх схожість. Перша стадія – стадія наукової творчості, представлена в літературі як усвідомлення проблеми, що включає її виникнення, розуміння наявних фактів, постановку питання, інформаційне обслуговування, відповідає етапу педагогічної діяльності, названому розробкою педагогічного задуму. Він включає в себе аналогічні операції, а саме: виникнення задуму, тобто певної проблемної ситуації, усвідомлення мети задуму; накопичення спостережень. Друга стадія – вирішення проблеми (формування гіпотези, розвиток і розгляд принципів вирішення, спостереження й експеримент, моделювання та конструювання) відповідає втіленню та реалізації педагогічного задуму шляхом дослідження можливих варіантів; здійсненню педагогічної діяльності, спрямованої на вирішення проблемної ситуації. Третя стадія наукової творчості – перевірка рішення (практична апробація) ідентична етапу оцінки результату творчого педагогічного процесу та самооцінки діяльності педагога.

Сучасна освітня практика актуалізує необхідність залучення всіх педагогів до інноваційної діяльності, яка, як зазначають Є.П. Морозов, В.О. Сластьонін, в якості провідного компонента включає в себе, перш за все, наукову підготовку, що має безпосередній вплив на професійні успіхи. Тільки поєднання у фахівці одночасно функцій педагога та вченого дозволяє йому знаходити больові точки, пропонувати ідеї, розробляти методики їх трансформації на основі довгострокового прогнозу наслідків їх застосування.

Творча діяльність педагога переходить у дослідницьку, коли він, вирішує узагальнити власний досвід, використати досвід колег або нові технології, свідомо застосовувати такі методи дослідження, які надають можливість отримати об'єктивні дані про результати проведеної ним творчої роботи. В

метафоричному вислові Р. Гріннелла, це звучить, так, що "педагог-професіонал поєднує в одній особі практика та дослідника. При відсутності такого поєднання ми маємо справу з напівпрофесіоналом. Професіонал посилює власні знання й інтуїцію за рахунок використання дослідницьких підходів, концепцій, методів і вмінь, що використовує на користь власної практики. Його дії ефективні лише тоді, коли він відкритий новим ідеям" [6, с. 14]. Н.В. Кузьміна зазначає, що дослідницька діяльність педагога – свідомий і цілеспрямований пошук вдосконалення педагогічного процесу на основі використання наукового апарату, що дозволяє зробити пошук більш вдалим. Змістом його є вимір різноманітних аспектів педагогічного процесу [3, с. 118-119].

Сьогодні для росту професійної майстерності педагога важливого значення набуває його вміння вивчати досвід інших вчителів. Це означає, що він повинен опанувати вмінням вести спостереження за діяльністю колег, учнів, виділяти головне, узагальнювати, аналізувати. Таким чином, і на цьому етапі ми зіштовхуємося з процедурами педагогічного дослідження.

Наступний крок у розвитку дослідницького початку в діяльності педагога полягає в переході до експериментальної роботи, в яку свідомо вноситься дослідницька установка та дослідницький елемент.

Дослідницька діяльність педагога є діалектичне поєднання об'єктивної та суб'єктивної сторони. Перша відображає дослідницьку діяльність, що утворює специфічний соціокультурний простір, в якому транслуються, підтримуються та зберігаються цінності, норми, зразки дослідницької діяльності педагогічного співтовариства. Для педагога як його суб'єкта вони виступають як об'єкт освоєння. У міру освоєння способів дослідницької діяльності, розуміння та прийняття її цінностей, їх адекватного використання в процесі наукового пізнання та перетворення дійсності педагог як її суб'єкт стає носієм, активним учасником даної діяльності. Існуючи об'єктивно та маючи відносну автономність, дослідницька діяльність педагогічного співтовариства функціонує через суб'єктивний світ ("суб'єктивність") окремого педагога та його особистісні сенси.

Творчий пошук педагога подібний праці вченого-дослідника, але він не тільки ближчий до практики, а й органічно з нею поєднаний. Так, під керівництвом вчених або педагогів-новаторів здійснюється педагогічне експериментування, в процесі якого апробуються методики, що дозволяють отримувати об'єктивні та відносно точні результати, що засвідчують ефективність нових педагогічних систем і засобів. Дослідницька діяльність педагога – ефективний спосіб не тільки опанувати майстерність, але й залучення до пошуку нового, хоча й не кожному педагогу-досліднику, вдається здійснити істинне новаторське відкриття.

Зміст дослідницької діяльності педагога, на наш погляд, може бути класифіковано за наступними аспектами:

- аналітико-прогностичний аспект передбачає аналіз і прогнозування розвитку особистості та життєдіяльності учнів, вдосконалення педагогічного процесу на основі знання історії педагогіки та педагогічної думки, психології, соціально-філософських проблем сучасної освіти, закономірностей педагогічного процесу та розвитку, навчання, виховання, принципів і методів наукового дослідження;

- проєктивний аспект передбачає: визначення дослідження, його мету та задачі, зміст, технології навчання в залежності від особливостей учнів, типу освітнього закладу; здійснення проєктувальної діяльності; проведення педагогічного експерименту з використанням методів наукового дослідження; побудова плану вирішення дослідницьких задач;

- рефлексивний аспект змісту включає готовність педагога до критичного осмислення власної діяльності та своєї особистості як суб'єкту перетворення педагогічної діяльності, здібність до рефлексії процесу та результатів власної професійно-педагогічної, дослідницької й інноваційної діяльності на основі закономірностей проходження психічних процесів, методів наукового дослідження.

Особливим моментом, який посилює актуальність дослідницької діяльності педагога, є наявність дослідницького компоненту в самій педагогічній діяльності. Нестандартна ситуація для педагога завжди виступає як проблемна. Активність пізнавальної дії вчителя в ній орієнтується на вироблення пізнавальних засобів, що забезпечують вирішення даної проблемної ситуації, тобто її подолання. На думку Г. Бернгарда, коли вчитель вступає в професійні відносини з учнем, він приступає до емпіричного дослідження. В процесі такої діяльності педагог проводить аналіз динаміки його розвитку, навченості, соціального статусу і т.д. При цьому застосовує набір спеціальних методів дослідження, який включає спостереження, опитування, вивчення й аналіз документації. Лонгитюдний характер дослідження педагога втілюється через різноманіття моніторингу, який забезпечує довгострокове та неперервне спостереження за розвитком одного й того ж учня, та проводиться з незмінних методологічних позицій. Концепція взаємовідносин, яка робить суб'єктну позицію учня, його введення життя, навколишнього світу предметом дослідження для педагога, дозволяє виробити науково-обґрунтований підхід до його світосприйняття, забезпечуючи ефективне рішення освітніх проблем.

Дослідницький компонент переломлюється через рівні педагогічної діяльності. В освітній практиці особливе значення займає мікрорівень – рівень технології, що є реакцією на те, що кожна педагогічна технологія є симбіозом універсального й унікального. В ній завжди наявні невизначеності та проблемності, і їх не можливо усунути за допомогою раніше відомих прийомів і дій. Якщо педагог не засвоїть способи дослідницької діяльності, то він прибігає до жорсткої регламентації власної праці. Це абсолютно не припустимо, так як бюрократизує педагогічну діяльність, "вирівнює" всіх учнів незалежно від динаміки їх розвитку, навчання та виховання. На нашу думку, відсутність дослідницького

компоненту в педагогічній діяльності перешкоджає здійсненню одного з актуальних сучасних підходів – особистісно-орієнтованого.

Дослідницька діяльність педагога, на наш погляд, виходить сьогодні на вивчення змісту освіти; методів навчання, організації навчального процесу; готовності педагогів і адміністрації до впровадження сучасних способів навчання й управління; відношень педагог – учень, педагог – педагог, педагог – батьки; розробки системи додаткової освіти. Але, в першу чергу, вона спрямована на вивчення особливостей учнів, їх навчальні досягнення та складнощі, результативності педагогічної дії. Педагог-професіонал здійснює дослідницьку діяльність в наступних випадках: аналізуючи ситуацію навчання чи виховання виділяючи в ній проблему, що підлягає вирішенню; плануючи роботу з учнями і визначаючи етапи виконання практичних дій; оцінюючи ступінь корисності й ефективності технологій, методів і прийомів, обраних для вирішення конкретної педагогічної проблеми чи дослідницької задачі; здійснюючи збір інформації про учнів, їх батьків, освітньому та соціальному просторі; при пошуку засобів активізації пізнавальної та самостійної діяльності учнів; розробляючи і впроваджуючи у власну професійну діяльність інновації, що підвищують її ефективність і якість; при інформуванні управлінських організацій про необхідності й оптимальності нових освітніх, виховних програм і технологій.

На основі вище наведеного, можна говорити про те, що педагог вирішує цілий спектр дослідницьких задач, які можна класифікувати за різними критеріями: за місцем виникнення та перебігу (ситуації в освітньому закладі, сім'ї); за сутністю педагогічного процесу (ситуації дидактичні, виховні та навчально-виховні, інноваційні, традиційні); за взаємодіючими в ситуаціях суб'єктами й об'єктами виховання ("педагог – учень", "батьки – діти" і т.д.); за виховними перспективами, закладеними в ситуації (стратегічні, тактичні, оперативні); за ступенем складності в залежності від засвоєного типу орієнтованої основи дій та іншим. Не викликає сумніву, що спектр напрямів дослідницької діяльності педагога та його дослідницьких задач потребує володінням різноманітних методів дослідження (способами – діями, способами – операціями). Відповідно, дослідницькі дії та операції, повинні входити до складу узагальнених професійних умінь педагога.

Виявлені елементи дослідження у щоденній роботі педагога знайшли своє відображення в сучасних вимогах з атестації педагогічних кадрів. Тим не менш, аналіз відповідних нормативних документів показав, що сфера дослідницької діяльності всіх категорій педагогічних працівників виявилася окресленою всього лише трьома типами прийомів і процедур, що являються основою складу дослідницької діяльності, а саме: педагогічна діагностика, педагогічне проектування, педагогічний експеримент. На наш погляд, цього недостатньо в сучасній освітній ситуації, оскільки, вона пред'являє більш серйозні вимоги до дослідницької діяльності педагога. Сьогодні вже не потребує доведення той факт, що педагогічна праця пов'язана з пошуком нових, оригінальних шляхів навчання та виховання, з професійним вдосконаленням за допомогою ознайомлення з новітніми досягненнями педагогічної науки і практики, з освоєнням нових способів вирішення професійних задач. Неодмінною умовою професійного зростання педагога є педагогічні новації, творчість, педагогічна діагностика й експеримент. Вчені обґрунтовують, що дослідження в діяльності педагога не виникає само по собі. Для його здійснення та розвитку необхідна сприятлива атмосфера, стимулююче середовище, відповідні зовнішні та внутрішні умови, серед яких найбільш вагомими є якісна професійна підготовка до дослідницької діяльності.

Дослідницьку діяльність педагога можна визначити як його активну взаємодія з процесами і явищами педагогічної та соціальної реальності. В ході її здійснення вчитель пізнає та відкриває щось нове в професійно-практичній або науковій сфері, задовольняючи власні професійні потреби і соціальний запит. Ця діяльність педагога, характеризує його готовність до вирішення професійних дослідницьких задач засобами наукового пізнання, поєднує в собі мотиваційний, когнітивний, орієнтований і операційний компоненти. Особистість педагога та дослідницька діяльність єдині, нероздільні. Змінюючи в процесі практичної дослідницької діяльності педагогічну дійсність, педагог змінює самого себе. Під впливом дослідницької діяльності здійснюється внутрішня розумова діяльність, в результаті якої формується уявлення про цінності наукової творчості, які втілюються в усвідомленій діяльності педагога. Разом з цим, існує ряд серйозних перешкод для вирішення дослідницьких задач, що виникають перед педагогами. Головна з них полягає в тому, що більшість педагогів з вищою педагогічною освітою, не залежно від їх спеціальності, досвіду роботи і віку, недостатньо готові до здійснення такої діяльності та не володіють способами вирішення багатьох дослідницьких задач.

Використані джерела

1. Бабанский Ю.К. Педагогическая наука и развитие творчества учителя: Избр. пед. труды / Ю.К. Бабанский. – М.: Педагогика, 1990. – 558 с.
2. Загвязинский В.И. Учитель как исследователь / В.И. Загвязинский. – М.: Знание, 1980. – 96 с.
3. Кузьмина Н.В. Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов для сферы образования / Н.В. Кузьмина. – М.: Исследовательский центр повышения качества образования, 2001. – 144 с.

4. Кузьмина Н.В. Методы исследования педагогической деятельности / Н.В. Кузьмина. – Л. : ЛГУ, 1970. – 114 с.
5. Раченко И.П. Диагностика развития педагогического творчества учителя / И.П. Раченко. – Пятигорск, 1992. – 196 с.
6. Holtkamp R. Fischer Bluhm K.: Lage und Forderung des wissenschaftlichen Nachwuchses. – Bonn: Ministerium für Bildung und Wissenschaft, 1987. – 74 p.

Maksimenko A.

THE CONTENT OF RESEARCH ACTIVITY IN THE STRUCTURE OF CONTEMPORARY TEACHER'S PROFESSIONALIZATION

The article deals with the orientation of educational practices to solve a wide range of professional research tasks that the contemporary teacher has to perform. Solving research problems today is of some difficulty to the teachers, indicating the insufficient preparedness to research. This is in contradiction with the current high level of professional skills of the teacher, students, their parents, experts in management structures`needs in the specialist capable to carry out professional research on high scientific and methodological level. The research activity of the teacher can be defined as his active engagement in the phenomena and processes of pedagogical and social reality.

With the aim of continuous professional improvement and self-development the teacher should search, use in their activities innovation, experiment, create original educational and educational moments accumulate individual experience of research. The teachers should not just create a training or educational event, but to develop and evolve. Humanization and liberalization of education, aimed at the development and manifestation of human capabilities, determine the direction of the teacher`s activity to adapt education process to the demands and needs of the personality of a student, possibilities of his self-disclosure. Qualitative changes occurring in the content of education, reflected in a variety of scientific, educational and methodological support of the disciplines.

Professionalization of the contemporary teacher is promoted by his participation in development or clarifying the content of education, creating the program of educational institutions, introduction of innovative technologies of training and education, staying in the mode of continuous innovation, scientific research in general. Objective reasons for this are a new look at the social order by educational institutions due to other demands to the nature of the teacher and his professional qualities.

Reorganization of education, which directs the activities of the teacher to the account of regional peculiarities, makes mastering the new content of education, technology of implementation in practice of the educational institution, which can be described as research activity. The changing of nature of the relation of teachers, tutors, educators to the fact of assimilation and use of pedagogical innovations ensure their involvement in the deliberate pedagogical research.

Key words: *research activity, research tasks, professional development.*

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

УДК 37-028.33(477)60/80 "19":116

Марусечко І.П.

РЕТРОСПЕКТИВА СТАНОВЛЕННЯ НОВАТОРСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ В УКРАЇНІ (60–80 РОКИ ХХ СТ.)

Розкрито передумови розвитку педагогічного новаторства в радянській час. Проаналізовано провідні ідеї педагогів-новаторів та досліджено їх реалізацію у практиці загальноосвітньої школи. Узагальнено, що учителі-новатори обґрунтовували нові педагогічні ідеї: суб'єкт-суб'єктні стосунки вчителя і учня, що виявляється у педагогіці співпраці; перевага нетрадиційних методів, прийомів та засобів навчання; загальнодоступність передового педагогічного новаторського досвіду; гуманістичні орієнтири педагогічної дії. Спроектовано перспективність педагогічного новаторства радянської епохи у сучасному навчально-виховному процесі.

Ключові слова: педагогічне новаторство, педагогіка співпраці, педагогічна майстерність, педагоги-новатори, професіоналізм.

Постановка проблеми. В умовах динамічного економічного, освітнього, культурного розвитку української держави відбувається зміна суспільної парадигми, зорієнтованої на утвердження людиноцентристських засад в освіті і науці. Трансформація філософії розвитку українського соціуму передбачає обґрунтування і ратифікацію нових підходів до змісту й організації навчання на різних рівнях – від загальноосвітньої школи до вищого навчального закладу. Сучасний стан національної освіти підтверджує необхідність актуалізації історично сформованих ідей з метою пошуку ефективних шляхів розвитку змісту, форм і методів навчання, які сприятимуть інтелектуальному, емоційному, естетичному розвитку особистості.

Аналіз ідей педагогів-новаторів радянської доби (1950 – 1990-х рр.) здійснювали зарубіжні й українські учені (Л. Бондарев, В. Носач, П. Плотніков, Н. Вавилова, М. Криворучко, Н. Іванова-Гладильщикова, С. Лобода та ін.), які зосередили увагу на висвітленні теоретичних і практичних досягнень педагогів-новаторів означеного періоду. Водночас потребує узагальнення ретроспектива розвитку ідей вчителів-новаторів з позиції розвитку шкільної освіти. Тому **метою статті** є розкрити роль вчителів-новаторів у висвітленні питань розвитку шкільної освіти в другій половині ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Творчі здобутки педагогів-новаторів є важливим чинником успішного розвитку країни. Саме через дію педагога реалізується державна політика, спрямована на зміцнення інтелектуального й духовного потенціалу народу, розвиток вітчизняної науки, збереження й примноження національно-культурної спадщини.

В науковому обігу української педагогіки в останні десятиріччя з'явилася значна кількість нових термінів і понять, які пов'язані з різними процесами в освіті та в суспільному житті в цілому. До них певною мірою можна віднести феномен "новаторство" та "педагогіка співробітництва". Поняття "новаторство" починає використовуватися вітчизняними вченими вже у 60 – 80-ті роки ХХ ст., які були насичені подіями величезного історичного значення (хрущовська відлига, "перебудова") і характеризується нестійкими тенденціями в суспільно-політичному та соціально-економічному житті України. Піки підйомів в економіці й культурі змінюються глибинними кризовими ситуаціями. Ця нестабільність відбилася на всій соціальній галузі, впливала й на школу, і на професійну діяльність учителів, стимулюючи ініціативу та науковий пошук.

Хрущовське десятиліття – це час розвитку народної освіти (перший припав на 20-ті роки ХХ ст.), коли було введено обов'язкову семирічну освіту, спільне навчання в школах та індивідуально-творчий характер діяльності вчителів. Із середини ХХ ст. в Україні спостерігається зростання рівня освіти за всіма структурними складовими. Так, якщо за даними першого повоєнного перепису населення 1959 р. середня тривалість навчання населення України віком 10 років і старші становила 5,5%, то в 1970 р. цей показник збільшився до 6,43%, а в 1979 – до 8,07%, в 1989 – до 9,34% [15].

На початку 60-х років ХХ ст. було прийнято програму щодо зміцнення гуманістичної моралі. Система народної освіти, як і практично всі галузі економіки й соціального життя, зазнали серйозного реформування. Владні структури були зацікавлені в покращенні освіти, тому в освіті, вихованні, педагогічній науці було досягнуто значних результатів [8, с. 65].

Дискусійні питання про особливу роль учителя в суспільстві в 70-і рр. XX ст. розходилися з дійсністю, у якій професіоналізму, особистим якостям та творчій активності відводилася другорядна роль, а головним ставали лояльність до влади, якій конче необхідно було налагодити систему управління найактивнішою й освіченішою верствою населення – інтелігенцією, а в її межах – учителем.

Застійні явища у суспільстві наприкінці 70 – 80-х рр. у Радянському Союзі захопили і школу. Замовчування недоліків, звеличення достоїнств, порівняльна оцінка роботи вчителя, одноманітність в навчально-виховній роботі, характеризували авторитарно-імперативну педагогіку. І на піку їй за умов перебудови зароджується педагогіка співробітництва [2]. Така педагогіка народилася під час зустрічей учителів-однодумців як напрям, протилежний авторитарній педагогіці. У першій зустрічі брали участь В. Шаталов, С. Лисенкова, Є. Ільїн, І. Волков, М. Щетинін, Ш. Амонашвілі, В. Матвеев та ін. Саме тоді ними були обгрунтовані засади педагогіки співпраці, яка розглядалась у трьох напрямках: творчий досвід вчителів і колективів; регіональний конкретний досвід; і, що особливо цінно – були видані книги самих учителів-новаторів, що розкривають специфіку їхньої творчої лабораторії.

Авторів цієї педагогіки почали називати новаторами. Так, у педагогіці виник рух новаторів, досвід яких був зустрінутий спочатку в "багнети" й лише в насмішку названий "новаторським". Проте назва утвердилася, що сприяло актуалізації таких якостей учителя, як творче ставлення до дійсності, висока професійна майстерність, віра в оптимістичну перспективу розвитку дитини, опора на її кращі риси, індивідуальний підхід, здатність захистити [8, с. 67].

Новатор – це людина, яка вносить і здійснює нові прогресивні принципи, ідеї, способи в якійсь галузі діяльності. Новаторство, як суспільна цінність, є дослідницько-творчим видом педагогічної діяльності вищого рівня. Справжнє новаторство народжується в ініціативному досвіді вчителя, на основі тісного зв'язку з наукою, воно є синтезом його кращих проявів і вершиною педагогічної творчості. Новаторська діяльність акумулює в собі різноманітні тенденції, що вже існують у практиці, але інтегровані в межах особистого досвіду [12, с. 59].

М. Скаткін зауважував, що "досвід учителів-новаторів – це відкрита система, що постійно вдосконалюється й спирається на досягнення психолого-педагогічної школи та шкільної практики, така, що творчо розвиває ідеї класичної педагогіки. Творча діяльність учителя передбачає свободу вибору варіантів педагогічного рішення, новизни пошуку, якісно відрізняється від нормативно поставлених, заданих установок" [13, с. 4].

Новатор – це фахівець, який несе та практично реалізує прогресивне у галузі діяльності. Новаторство у вітчизняні часи було породжене самим життям, саме прагненням вчителів різних спеціальностей вдосконалити навчально-виховний процес. Характерно, що новаторство охопило вчителів математики, фізики, літератури та мови, образотворчого мистецтва та початкових класів. Новаторський досвід відрізняється певною оригінальністю, новизною. Новизна досвіду може мати об'єктивний або суб'єктивний характер. Якщо новизна досвіду має об'єктивний характер і пошуки педагога-новатора носять експериментальний характер, новаторський досвід може відрізнитися оригінальністю, вдосконалення форм, методів, засобів навчання та виховання на основі творчого їх використання.

Вчитель-новатор відрізняється якостями від вчителя – професіонала, разом з тим він поповнює свій досвід новими формами, методами, прийомами, підвищуючи ефективність навчально-виховного процесу [1, с. 39–40].

У XX ст. українське педагогічне новаторство розвивалося у межах радянської системи освіти. Необхідно відзначити концепцію гуманістичної педагогіки В. Сухомлинського, оригінальну педагогічну систему колективного виховання А. Макаренка. У 1970–1980-х рр. проявили себе такі педагоги-новатори, як В. Шаталов, С. Лисенкова, М. Щетинін та ін. Проте їхній педагогічний досвід і методики в Україні використовувались обмежено, недооцінювалися, сприймалися критично або не сприймалися взагалі, що змушує їх шукати визнання в інших країнах.

Окреслимо основні ідеї педагогів-новаторів з проєкцією на шкільну освіту. Зокрема В. Шаталов відзначав, що головне у дитину вірити, щоб над нею не висів страх оцінки, страх відчуження й осуду, що впроваджують сьогодні, не вирішують проблеми якості освіти, руйнуючи вітчизняний багаторічний досвід. А надбання і досвід передових вітчизняних педагогів-новаторів широко не застосовується [5].

Учитель-новатор І. Волков виділяв такі принципи та орієнтири, якими має керуватися педагог-новатор: знання – фундамент творчості, бо творча діяльність учня не може вийти за межі знань, що є в нього; прискіпливий вибір навчального матеріалу; багаторазовість повторення по-різному організованого навчального матеріалу; різнобічний розвиток учня; формування стійкого інтересу до навчання; навчання грамотного виконання робіт під керівництвом дорослого; постійний контроль учителя за роботою учня; індивідуальний підхід. У результаті в учнів розвиваються пізнавальні, трудові, евристичні, винахідницькі здібності, передусім у тих видах діяльності, які відповідають природній обдарованості, достовірно визначається професійна спрямованість [6, с. 31-34].

Якщо проаналізувати роботу кращих учителів-новаторів означеного періоду, то можна побачити, що всіх їх характеризують загальні риси, а саме:

1. Гуманістична й демократична спрямованість навчального процесу, що зумовила стратегічні напрями розвитку шкільної освіти на засадах демократизації аж до початку перебудови суспільства в 90-ті роки ХХ ст. Саме ця якість педагогічного досвіду тих років підготувала прорив у вдосконаленні освітнього простору нашого часу.

2. Ставлення нових, гуманніших взаємин вчителя – учня як суб'єкт- суб'єктних стосунків.

3. Ініціатива й сумлінність у розв'язанні педагогічних проблем.

4. Глибока ідейність. Відмінна риса їхньої роботи – вміле поєднання виховання і навчання. Висока вимогливість, діловитість, умілий підхід до кожного із своїх учнів, урахування вікових та індивідуальних їхніх особливостей, а головне – постійна і напружена діяльність на уроці – ось що забезпечує їм успіх. Кожний урок цих учителів відзначається науковістю і глибокою ідейністю.

5. Висока педагогічна майстерність, знання психології дитини. Розвиваючи активність і самостійність у своїх учнів, ці вчителі не роблять за них те, що діти можуть зробити самі. Вчителі вимагають від них, щоб вони вчилися сумлінно, і самі вчать так само сумлінно, незважаючи на труднощі педагогічного процесу і складність психічних особливостей дитини. Кожний їхній урок дає дітям радість пізнання і відкриває перед ними нові перспективи.

6. Строгість, вимогливість, турботливість і справедливість.

7. Педагогічна майстерність виявляється не тільки в тому, щоб надати завершеній і строго визначеній формі окремому уроку, а й в умінні злити його в єдине з усіма іншими. Цього вчителі-майстри досягають постійними, приведеними у систему знань і досвіду на кожному новому уроці.

8. Постійне прагнення озброювати учнів сталими вміннями сприймати високу мовну культуру.

9. Широке використання емоційності. Опанувати мистецтво навчання по-новому – справа дуже складна. Вона стосується і вчителя, і учня. Вчитель повинен навчитися по-новому вчити, а учень – учитися. Для цього потрібен час, наполеглива і напружена праця [11, с. 15–17].

Висновки. Отже, педагогічне новаторство другої половини ХХ ст. в галузі шкільної освіти охопило вітчизняний освітній простір, стало явищем загальносуспільним, викликало ентузіазм у учителів багатьох поколінь. Узагальнено, що учителі-новатори обґрунтовували нові педагогічні ідеї: суб'єкт-суб'єктні стосунки вчителя і учня, що виявляється у педагогіці співпраці; перевага нетрадиційних методів, прийомів та засобів навчання; загальнодоступність передового педагогічного новаторського досвіду; гуманістичні орієнтири педагогічної дії. Реформування системи освіти, зокрема шкільної, спричинене постійними змінами суспільного життя в Україні. Має ґрунтуватися, поміж іншого на досвіді педагогів-новаторів, їх теоретичних і практичних досягненнях. Адже ідеї педагогічного новаторства набувають особливого значення, а досягнення й досвід доцільно широко використовувати і впроваджувати у вітчизняну практику.

Перспективою подальшого наукового пошуку є поглиблення наукових уявлень про феномен "новаторства" майбутніх педагогів у школах, адже це актуалізує проблемне поле сучасної педагогіки.

Використані джерела

1. Бондарев Л.Я. Опыт и мастерство педагогов-новаторов: учеб. пособ. по спецкурсу для студентов пед. вузов и молодых учителей / Л.Я. Бондарев, В.Е. Носач, П.В. Плотников. – Донецк: 1990. – 232 с.
2. Вавилова Н.А. Педагогика сотрудничества // Социальная сеть работников образования 25.03.2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nsportal.ru/shkola/raznoe/library/pedagogika-sotrudnichestva>. – Язык русс. – Загл. с экрана.
3. Гін А. Прийоми педагогічної техніки. – Луганск: Учебная книга, 2007.
4. Дрягалова Е.А. Анализ трудностей развития инновационной психолого-педагогической деятельности в системе общего образования в современных условиях // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – № 3. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ecsocman.hse.ru/direktor/msg/6856749.html>. – Язык русс. – Загл. с экрана.
5. Иванова-Гладильщикова Н. Интервью с В.Ф. Шаталовым "Мои дети заканчивают школу не в 11-м, а в 9-м классе" // Газета "Люди". [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.peoples.ru/science/professor/shatalov/>. – Язык русс. – Загл. с экрана.
6. Криворучко М.В. Учителі-новатори – педагогічне джерело передового досвіду / М.В. Криворучко // Завучу. Усе для роботи. – 2011. – № 9/10. – С. 29-35.
7. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения / Я.А. Коменский. – М.: Педагогика, 2005. – С. 300-301.
8. Лобода С.М. Новаторський пошук вчителів в умовах стагнації суспільства: [1960–1990 pp.] / С.М. Лобода // Вісн. Житомир. Держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2008. – Вип. 37. – С. 65-69.

9. Лушников А.М. История педагогики / А.М. Лушников. – Екатеринбург, 1994, – 368 с.
10. Львова Ю.Л. Творческая лаборатория учителя: Кн. для учителя. – 3-е изд., перераб. и доп. / Ю.Л. Львова. – М.: Просвещение, 1992. – 224 с.
11. Мітюров Б.Н. Педагогічна майстерність учителя / Б.Н. Мітюров. – К.: Рад. школа, 1966. – 127 с.
12. Пригожий А.И. Учитель-новатор.(социально-педагогический аспект): Школа и педагогіка/ А.И. Пригожий. – 1992. – № 17. – С. 57–82.
13. Скаткин М.Н. Школа и всестороннее развитие детей. : Кн. для учителя / М.Н. Скаткин. – М.: Просвещение, 1980. – 144 с.

Marusechko I.

RETROSPECTIVE OF FORMATION OF INNOVATIVE EDUCATION IN UKRAINE (60–80 YEARS OF XX CENTURY)

The article proves that the sustainable development of Ukraine requires transformation of teaching and technology of the educational process, improve the quality and efficiency of the Ukrainian educational system. Therefore, research in the field of pedagogical innovation are of particular importance, and the achievements and experience is useful widely used and implemented in domestic practice. Generally that innovative experience and has certain originality, a novelty. If the novelty of the experience has an objective character and quest of the teacher-innovator are very experimental, innovative experience may differ originality, perfection of forms, methods, means of training and education based on their creative use. Uncovered background of the development of pedagogical innovation in the Soviet era. Analyzes the leading ideas of innovative teachers and investigated their implementation in practice of comprehensive schools. It is proved that in didactic systems of teachers-innovators stood out common approaches: an equal partnership between teacher and student in the learning process; a constant search for unconventional methods, techniques and means of training activities; practical experience of teachers-innovators is characterized by high academic results; the accessibility of the experience of teachers-innovators: the mass publishing of the books of the innovators, a radio – and TV shows about them, meeting with teachers. Based on the analysis of pedagogical works marked the basic provisions of innovative teachers: initiative and diligence in solving educational problems; the skillful combination of education and training; demanding, skillful approach to each of their students, taking into account age and individual features; high pedagogical skills, knowledge of child psychology; severity, rigor, care and justice; the ability to turn training into a single stream; constant desire to equip students with sustainable skills and skills, abilities to perceive high language culture; the extensive use of emotion. Prospect designed the pedagogical innovation of the Soviet era in the modern educational process.

Key words: pedagogical innovation, cooperation pedagogics, pedagogical skills, teachers-innovators, professionalism.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2016 р.

УДК 37:39:81'246.2:373(73)

Машко́ва І.М.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ УКРАЇНОЗНАВЧОЇ ОСВІТИ В ДВОМОВНИХ І "РІДНИХ" ШКОЛАХ СУЧАСНОЇ КАНАДИ

У статті аналізуються методологічні орієнтири розвитку українознавчої освіти в двомовних і "рідних" школах Канади (аксіологічний, культурологічний, мультикультурний) в кінці ХХ та на початку ХХІ століття, що дозволяє дослідити ідеї та культурно-освітню спадщину українських канадських освітян у взаємозв'язках з реаліями і вимогами політики полікультурності канадського суспільства, цілісно охарактеризувати різні аспекти їхньої діяльності. Автор підкреслює важливість і доцільність використання педагогічного досвіду українських канадців в національній освітній практиці викладання української мови та інших українознавчих дисциплін на засадах мультикультурного підходу.

Ключові слова: *українознавство, аксіологічний, культурологічний, мультикультурний підходи, цінності, соціокультурне середовище, канадський мультикультуралізм.*

Вступ. В епоху глобалізації більшість країн знаходиться на різних етапах становлення полікультуралізму, що передбачає взаєморозуміння і толерантне ставлення до різних культур, їх особливостей та культурної спадщини. Збереження національної свідомості представників української спільноти за кордоном упродовж більше ста років забезпечувалось національним вихованням українських канадців. Аксіологічний, культурологічний та мультикультурний підходи дозволяють проаналізувати ідеї та культурно-освітню спадщину українських канадських освітян у взаємозв'язках з реаліями і вимогами політики полікультурності канадського суспільства, цілісно охарактеризувати провідні засади діяльності двомовних і "рідних" шкіл у Канаді. У період активних соціально-політичних процесів в сучасній Україні доцільно, на нашу думку, використовувати ще не досить оцінені надбання вчених освітян і практиків закордонного українства з його багаторічним досвідом згуртування.

"Культурологічна парадигма, побудована на синтезі національного і загальнолюдського, значно посилить інтелектуальні, моральні, політичні характеристики суспільства, а українознавчі цінності формуватимуть сприятливе для розвитку людини соціокультурне середовище, консолідуватимуть націю", – підкреслює Г. Філіпчук [10, с. 29].

Постановка проблеми. У сучасному світі глобалізаційні процеси сприяють прискоренню розвитку полікультурності в усіх сферах життя, тому особливо важливим є її впровадження в світові освітні системи. Канаду можна вважати лідером цього процесу, оскільки ще в 1988 р. федеральним урядом було прийнято "Закон про канадську мультикультурність" (The Canadian Multiculturalism Act), де одним із завдань стає оберігати та підтримувати використання в суспільстві інших мов, крім англійської і французької, зміцнюючи разом із цим статус та використання офіційних мов Канади.

Розвиток українознавчої освіти в Канаді відбувається під впливом суспільно-політичних, соціальних і педагогічних детермінант. Країна збагачує свою культуру і освіту завдяки різноманітному культурному корінню етнічних груп, надаючи їм можливість зберігати свою етнічну самобутність. Українська багатоструктурна, цілеспрямована і добре організована громада Канади стала прикладом не тільки для інших спільнот країни, для діаспор інших країн світу, але і для самої України, у збереженні національних і культурних цінностей і традицій, розвитку науки та освіти. Аксіологічна спрямованість формування взаємовідносин між учасниками педагогічного процесу, характерна для українських канадських освітян, відповідає сучасному ідеалу творчої людини ("людини культурної").

Зміст українознавчої освіти в двомовних і "рідних" школах Канади ґрунтується на засадах культурологічного, аксіологічного та полікультурного підходів, які є методологічними орієнтирами розвитку українознавчої освіти в сучасній Канаді.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Засади культурологічного та аксіологічного підходу до аналізу розвитку українознавчої освіти обґрунтували Т. Усатенко, П. Кононенко, Т. Кононенко та ін. Питання розвитку українського шкільництва та центрів українознавства в Канаді, тощо ґрунтовно аналізуються у працях українських учених Ю. Заячук, С. Романюк, І. Руснака та інших дослідників. Зокрема Т. Усатенко зауважує, що "аксіологічний підхід до українознавства суголосний поняттю культури, яка відтворює ментальні ціннісно-світоглядні орієнтації людини" [8, с. 64]. Методологічні засади полікультурної освіти в умовах глобалізації досліджують Ю. Булгаков, Л. Султанова, Л. Хомич,

Т. Шахрай та інші. Період широкого впровадження ідей полікультурності в світові освітні системи в Європі і на Північноамериканському континенті досліджує Н. Мукан, що відзначає, що "полікультурний компонент офіційної політики Канади дозволяє багатьом групам емігрантів та їх нащадкам зберегти рівень культури історичної батьківщини. Право мігрантів, представників національних меншин, на культурне самовираження закріплено в освітніх програмах більшості провінцій Канади, влада яких підтримує і фінансує вимоги емігрантських громад "третьої мови" (українців, італійців, німців), забезпечуючи навчання рідною мовою" [6, с. 146]

Метою статті є обґрунтування методологічної основи розвитку українознавчої освіти в двомовних і "рідномовних" школах сучасної Канади, з урахуванням основних положень аксіологічного, культурологічного, мультикультурного підходів

Основний виклад. Канадський полікультуралізм (мультикультуралізм) можна вважати базовою рисою канадського суспільства, канадською сутністю, основою канадської ідентичності, або загальноканадською ідентичністю, оскільки він об'єднує її спільноти в одне ціле. У теперішній час серед населення Канади можна виділити більше, ніж 100 чітких етнічних груп, періодичні видання яких виходять у світ на 60 мовах. Федеральний уряд приділяє величезну увагу розвитку освіти країни, тому, орієнтуючись на цю полімовну, офіційно білінгвальну країну з її різноманітними численними навчальними програмами, ефективними високотехнологічними навчально-методичними ресурсами, доцільно використовувати досвід канадських освітян для оптимізації навчання рідних та іноземних мов (особливо другої мови) в інших багатомовних країнах, у тому числі в Україні.

Флагманом наукового та навчально-методичного напрямків розвитку українознавства в Канаді залишається Альбертський університет, проте важливий внесок робить Департамент германських та слов'янських студій Манітобського університету, українську мову в якому вивчають не тільки філологи, а також студенти медичного, географічного, політологічного та деяких інших напрямків спеціалізації. Саме в провінції Манітоба в 1979 році було введено і розповсюджено Англійсько-українську двомовну програму (EUBP – English-Ukrainian Bilingual Program), яка підвищує академічний рівень та якість знань учнів, збагачує та доповнює рідну мову дитини та додаткові мови, розвиває критичне мислення та визнання культурної різноманітності в Канаді та світі. Ця програма за останні десятиріччя заслужила визнання в світовій громаді.

Українознавство, за визначенням Т. Усатенко – "специфічна інтелектуальна практика пізнання, осмислена система знань про фундаментальні основи українського буття, найзагальніші ментальні сутності, смисли, цінності, оцінки у ставленні до природи суспільства, духовного життя, про досвід у найширшому розуміння." [9, с. 11]. П. Кононенко розглядає українознавство як цілісну систему знань про Україну і світове українство, а Т. Кононенко підкреслює, що існує розгорнута концепція інтегративної гуманітарної науки – "Українознавство", над якою працювали відомі вчені України та зарубіжжя, починаючи з 1991 р." [3, с. 6; 4, с. 218]

Загальну гуманітарну освіту дає середня загальноосвітня школа, де вивчаються поряд з природничонауковими дисциплінами рідна та іноземні мови, література, історія, країнознавство тощо. В Канаді у цьому соціокультурному середовищі українознавство розглядається як сукупність наук про Україну: українська мова, українська література (яка тепер містить і діаспорну спадщину), історія України (та зарубіжного українства), етнографія, різні види мистецтва (традиційні національні художні в тому числі) тощо.

Полікультурність передбачає культурологічну освіту і виховання, цінності, ціннісні орієнтації у соціокультурному середовищі на різних рівнях. Мультикультурний підхід в українознавчій освіті об'єднує різні культурні групи та демонструє специфіку співіснування різних культур на принципах соціальної рівності і організації соціокультурного освітнього середовища на концептуальних засадах діалогу культур в рамках однієї держави, як то, наприклад, у Канаді.

Світоглядна чи ціннісно-орієнтаційна функція навчального середовища розкриває зміст моральної спрямованості навчального колективу – соціальну цінність, інтегративну єдність її мети, цілей, мотивів, перспективи розвитку колективу. Під соціокультурним середовищем ми розуміємо сукупність суспільних, матеріальних і духовних умов, факторів, відносин тощо, в яких існує особистість і які так чи інакше впливають на її свідомість, поведінку та діяльність. Вплив соціокультурного середовища на особистість і її подальший розвиток здійснюється через мікросередовище (групу, сім'ю, неформальну групу), безпосереднє соціальне середовище, що є сполучною ланкою між особистістю і суспільством [11, с. 526-27].

Цінності, пов'язані з соціокультурним контекстом, є фундаментом культури, а культура – предметним полем формування цінностей [7, с. 401]. Відповідно до загального функціонального визначення цінності: цінністю називається спосіб упорядкування світу, що відображає характер людської зацікавленості в чому-небудь. Цінністю вважають також явища суспільної свідомості, які виражають інтерес до предметних цінностей в ідеальній формі (поняття справедливості, несправедливості, ідеали, моральні норми і принципи). Дані понятійні структури є духовними та морально-етичними цінностями, й не просто описують певні явища реальності, як дійсні, так і уявні, але дають їм оцінку. Серед моральних цінностей слід особливо виділити соціальну справедливість, а саме сприйняття масовою свідомістю

розподілення доходів і життєвих благ у суспільстві, а також наявність рівних можливостей для самореалізації і просування особистості соціальними ступенями.

Західний світ сформував два напрямки соціальної відповідальності. В північноамериканській моделі переважає уклін на філантропію, коли компанії та окремі особи інвестують частину прибутку в соціально корисні ініціативи, як то в освіту і культуру. Яскравими прикладами цього є канадські українознавчі інституції і програми, засновані і підтримані канадськими меценатами.

Епоха постмодерну змінила пріоритети, поставивши у центр уваги особистість, яка вперше усвідомила себе як мікрокосм, як частину світової культури, де на основі діалогу культур вона пізнає себе у своїй власній, збагачуючи культурологічний досвід людства [2, с. 5].

Оскільки сім'я залишається основним ядром суспільства і певною мірою забезпечує єдність сімейного і суспільного виховання, на неї лягає тягар великої відповідальності за формування високої духовної культури, моральних переконань, соціальної підготовки дітей і молоді до життя не тільки у своїй країні, а й у глобальному просторі. Родина впливає на визначення життєвих цілей і цінностей людини, формування шкали її потреб. Проте, інформація без кордонів, масова культура щоденно підринають цей вплив. Доля суспільства в майбутньому залежить від того, яку особистість формують сьогодні сім'я, освіта, релігія, засоби масової інформації тощо.

Безперечно, сучасна постіндустріальна епоха вносить у моральні закони нові положення, які відповідають вимогам сьогодення. Проте вона вважає себе також у праві відмітати застарілі з її погляду традиційні моральні цінності, наприклад, такі, як ідея соборності, протиставляючи їй хибну єдність глобальної свідомості. Проте, соборність як одна із плідних ідей вітчизняної релігійної філософії, що означає зв'язок свободи і єдності багатьох людей на ґрунті їх спільної любові до одних і тих же цінностей, може слугувати мистецтву виховання. Головна ідея, яка об'єднує різні розуміння поняття "соборна особистість" – це ідея надіндивідуальної природи особистості, її існування в єдності з природним і соціальним оточенням [1, с. 8].

Виходити за межі власних інтересів, діяти заради іншого – це мінімальна вимога релігійності, що збігається із мораллю. В Україні зараз існування духовності безпосередньо обумовлюється відродженням релігії, намагаючись не допустити, щоб відмирили глибинні основи моральності, її переплетене із релігією коріння.

Т. Михайленко у своїх дослідженнях висвітлює роль українських релігійних організацій у вихованні національно свідомих і національно орієнтованих особистостей і вважає українську церкву осередком збереження національної самобутності етнічної спільноти в Канаді. "Найкращі здобутки релігійних організацій у вихованні підростаючих поколінь, – пише вчений, – використовуються українською діаспорою для впровадження національної ідеї українства в житті української етнічної громади" [5]. З перших днів перебування за кордоном, церква була духовним джерелом канадських українців. Вона продовжує відігравати значну роль у збереженні форм і методів національного виховання української молоді в умовах діаспори, тому національна система виховання використовує її кращі здобутки. Одним із важливих результатів їх плідної співпраці стали "Українська виховна система" (УВС) та "Виховний ідеал зарубіжного українця", а також створення, у зв'язку із забезпеченням "дії" цих документів Світової Координаційної Виховно-Освітньої Ради (СКВОР).

Едмонтонські католицькі школи (Школа Святого Мартина, Школа Святого Матея, Школа Святого Кевіна та Школа Остин О'Браєн) працюють за Українсько-англійською інтернаціональною двомовною програмою, яка розкриває різноманіття української культури. Діти беруть участь у святкуваннях, що допомагають їм осягти розуміння української католицької віри з особливим наголосом на візантійському обряді. Різні заняття, зокрема такі, як розмальовування писанок і випікання пасок, передають знання українських ремесел, символів, традиційної їжі. За допомогою програми традиційної музики та літератури поглиблюються культурні зв'язки.

Культурологічна функція українознавчої освіти полягає у реалізації культурологічного впливу українознавчих дисциплін на розвиток учнів, їх батьків, самих учителів, інших членів спільноти на різних рівнях соціокультурного середовища. Оскільки освіта безумовно є сферою соціокультурної діяльності, вона відкриває великі можливості для формування в особистості культурологічної основи, завдяки осягненню світової культури. Цей процес обумовлюють культурологічна діяльність плюс система соціокультурних факторів. Останнім часом філософи і педагоги все частіше звертаються до культурології як до науки, яка допомагає розумінню соціокультурних аспектів освіти [2, с. 15-16].

У контексті розвитку освіти на культурних засадах важливим є поняття культури особистості як мети і фактора освіти, а у концепції культурологічного підходу особистість постає як епіцентр культури, її найвища духовна цінність. Формування в учнів таких важливих якостей, як уміння діалогічного спілкування, взаєморозуміння, прагнення пізнати логіку один одного, адаптуватися в групі, в колективі є, наприклад, одним із основних завдань канадської українсько-англійської двомовної програми та "рідних" шкіл.

Висновки. Канадські вчені та педагоги приділяють значну роль розвитку українською мови та інших українознавчих дисциплін, чому сприяє активність української діаспори, яка підтримується

федеральним урядом в атмосфері реального канадського мультикультуралізму, співпраця канадських та українських освітян, підвищення якісної складової навчальних програм та методик із застосуванням інноваційних технологій, посилення наукової складової завдяки ефективному співробітництву дослідницьких інституцій з освітянами-практиками.

Оскільки українознавчі дисципліни за своєю сутністю є культурологічними, ціннісно-орієнтованими та розвиваються у полікультурному середовищі, можемо впевнено стверджувати, що аксіологічний, культурологічний та мультикультурний підходи є методологічними орієнтирами розвитку українознавства в двомовних та "рідних" школах сучасної Канади. Українські канадські освітяни творчо використовують світову українознавчу теорію і практику, впроваджують основні надбання в освітній процес інших полікультурних держав. Принцип діалогу культур, безумовно, покладений в основу реалізації полікультурного підходу до сучасної українознавчої освіти в Канаді. Збереження протягом більше, ніж століття традиційних етнонаціональних цінностей та збагачення їх власними, або сформованими під впливом інших культур є характерною рисою української діаспори Канади. Активну участь українських канадських освітян у формуванні нового прогресивного полікультурного середовища Канади та аксіокультурний розвиток українознавчої освіти можна впевнено розглядати як соціокультурну творчість.

Гуманізація освіти, притаманна канадському суспільству, – один із соціально-педагогічних принципів, який відображає спрямованість розвитку освіти на гуманні стосунки в суспільстві як загальнолюдську цінність, процес створення умов для самореалізації, самовизначення особистості в просторі сучасної культури, створення у навчальному закладі такого соціокультурного середовища, яке б стимулювало і спонукало особистість до творчості і саморозвитку, сприяло б внутрішній переорієнтації системи духовних цінностей, усвідомленню власної гідності і цінності іншої людини, формувало б почуття відповідальності та причетності до минулого, сучасного і майбутнього.

Перспективи дослідження проблеми. Предметом подальших наукових пошуків є обґрунтування періодизації розвитку українознавчої освіти у шкільництві Канади.

Використані джерела

1. Бастун М. В. Соборна особистість в умовах міжкультурного існування / М. В. Бастун // Психолого-педагогічні засади розвитку соборності особистості: Матеріали науково-практичної конференції / Редактор В.І. Панченко. – К.: ПВТП "LAT & K", 2009. – С. 8-10.
2. Иванова Т.В. Культурологическая подготовка будущего учителя / Т.В. Иванова // Монография. – К.: ЦВП, 2005. – 282 с.
3. Кононенко П.П. Слово до читача / П.П. Кононенко // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства Том I. – Київ : Видавництво "Міленіум", 2004 / Заг. ред. П.П. Кононенка / – С. 6-14.
4. Кононенко Т.П. Українознавство : інтегративне гуманітарне знання про Україну та світове українство – як протосистема дисциплін віртуального університету українознавства (розгорнуті тези-завдання) / Т.П. Кононенко // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства Том I. – Київ : Видавництво "Міленіум", 2004 / Заг. ред. П.П. Кононенка / – С. 217-219.
5. Михайленко Т.В. Національне виховання молоді української діаспори в Канаді (кінець XIX-XX ст.) : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Т. В. Михайленко ; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2008. – 20 с.
6. Муқан Н.В. Світовий та канадський досвід багатокультурності / Н.В. Муқан // Нові технології навчання. Наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Київ-Вінниця, 2011. – Вип. №67. Частина 1. – С. 144- 147.
7. Скотний В.Г. Філософія символічного світу. Цінності. / В.Г. Скотний // Філософія. Історичний і систематичний курс. – К.: Знання України, 2005. – 575 с.
8. Усатенко Т.П. Українознавча ціннісно-смілова концептосфера – важливий чинник у підготовці майбутнього педагога / Т.П. Усатенко // Аксіологічний підхід – основа формування цілісної особистості майбутнього педагога : [кол. мон. / за заг. ред. Л.О. Хомич]. – Київ-Ніжин: Видавець ПП Лисенко ММ, 2010. – 143 с.
9. Усатенко Т.П. Епістеміологія українознавство: педагогічний контекст: [монограф.] / Т. П. Усатенко. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – 128с.
10. Філіпчук Г.Г. Культурологічна основа сучасної школи / Г.Г. Філіпчук // Розвиток особистості в полікультурному освітньому просторі: Зб. Матеріалів Міжнародного конгресу Слов'янські педагогічні читання. – Черкаси : Вид-во ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2005. – С. 26-29.
11. Ягупов В.В. Педагогіка: навч. посібник / В.В. Ягупов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

Mashkova I.

**METHODOLOGICAL ORIENTATION POINTS
OF THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN-LANGUAGE STUDIES
IN BILINGUAL AND "NATIVE" SCHOOLS IN TODAY'S CANADA**

The article analyzes methodological orientation points of the development of Ukrainian-language studies in bilingual and "native" schools in Canada (axiological, culturological, multicultural) at the end of XX and the beginning of XXI century. It allows to review the ideas, reality, cultural and educational heritage of Ukrainian-Canadian educationalists related to multicultural policy and to characterize different aspects of their activities.

The analysis of psychological, pedagogical, methodological, culture studies and other works of prominent Ukrainian and Canadian educators reveals a considerable role and significance of axiological, culturological and multicultural approaches in forming professional competence of teachers and contemporary ideal of a creative personality ("a person of culture"). Polyculturalism implies cultural studies and education, values and valuable orientations in multilevel socio-cultural environment. Values related to socio-cultural context are the ground of culture, and culture is the subject area of forming values.

The development of Ukrainian-language studies in Canada today is influenced by some socio-political, social and pedagogical determinants. It is effectively realized on the ground of axiological, culturological and multicultural approaches. Efforts and attempts of Ukrainian-Canadian educationalists resulted in high quality Ukrainian-language learning programs and methodology that are due to the cooperation of talented scientific and practical educational staff applying new innovative technologies. Since national self-identification is realized through the native language (mother tongue), its learning and practical using by the Ukrainian community in Canada for more than 100 years was the very challenge but due to the Ukrainian Diaspora activities and federal government support it is in Canada where Ukrainian-language studies are realized in the most effective way.

The author considers schooling to be an important factor of Ukrainian Diaspora self-identification and activities in Canada that promotes forming and maintaining national identity of new generations of Ukrainians abroad as an integral part of active Ukrainians worldwide and emphasizes the prospectives of the positive experience of multicultural education in Canada and their implementation into polycultural nations' education systems.

Key words: *Ukrainian-language studies, axiological, culturological and multicultural approaches, values, sociocultural environment, Canadian multiculturalism.*

Стаття надійшла до редакції 29.10.2016 р.

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ
ТА КУЛЬТУРНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ
ДО ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ
(1985 – 2012 рр.)**

У статті проаналізовано умови, що стали визначальними для підготовки майбутніх вихователів до патріотичного виховання дошкільників впродовж 1985 – 2012 рр. Встановлено, що на цей процес мали вплив зміна державного ладу, перехід до ринкової економіки, економічна криза, різке зuboжіння населення, трудова та постійна міграція населення, зміна ціннісних орієнтацій, відсутність цілісної системи патріотичного виховання тощо. Вказано на зміст сучасних нормативних документів, які регламентують діяльність у сфері освіти та доведено актуалізацію названої проблематики в сьогоденні.

Ключові слова: підготовка майбутніх вихователів, патріотичне виховання, суспільно-політичні, соціально-економічні та культурні умови підготовки вихователів до патріотичного виховання дошкільників.

Постановка проблеми. Ідея патріотизму завжди була і залишається основою консолідації суспільства. Адже патріотизм є джерелом духовних і моральних сил і здоров'я суспільства, його життєздатності, які найбільш яскраво проявляються у переломні моменти розвитку, в періоди важких випробувань. Повноцінне життя в суспільстві і державі неможливе, якщо система виховання підростаючого покоління позбавлена моральних основ, любові до Батьківщини. Як стверджують автори Національної доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2016 р.) національно-патріотичне виховання має відігравати випереджальну роль у демократичному процесі, стати засобом відродження національної культури, припинення соціальної деградації, стимулом пробудження таких моральних якостей, як совість, людяність, почуття власної гідності; засобом самоорганізації, особистісної відповідальності; гарантом громадянського миру. Бо усі спроби здійснити реформи в політичній, соціально-економічній, культурній чи іншій сферах будуть приречені на провал, якщо не спиратимуться на духовно-моральні та патріотичні цінності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першочергового значення формуванню патріотизму у підростаючого покоління надавали класики вітчизняної педагогіки Г. Ващенко, О. Духнович, І. Огієнко, С. Русова, Я. Ряппо, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Ця проблематика залишається актуальною й для сучасних вітчизняних дослідників (О. Вишневський, В. Кузь, Ю. Руденко, М. Сметанський, М. Стельмахович, Б. Ступарик; К. Чорна та ін.). Психологічні аспекти формування етнічної самосвідомості стали предметом досліджень І. Бега, Й. Боришевського, О. Киричука та ін.

Проблема підготовки педагогічних кадрів, у тому числі і педагогів дошкільного фаху, стала предметом досліджень Л. Артемової, Г. Беленької, А. Богущ, З. Борисової, Е. Вільчковського, Н. Гавриш, Н. Голоти, Н. Денисенко, О. Кучерявого, Н. Лисенко, М. Машовець, Т. Поніманської та ін.

Мета статті полягає в аналізі суспільно-політичних, соціально-економічних та культурних умов підготовки майбутніх вихователів до патріотичного виховання дошкільників впродовж 1985 – 2012 рр.

Виклад основного матеріалу. Кінець ХХ ст. в історії України характеризується зміною державного ладу, крахом суспільних цінностей. Це був період реформ та змін у соціально-політичному, економічному, культурному житті держави. Така ситуація була спровокована станом кризи, в якій у середині 80-х рр. опинився СРСР. В суспільстві зростало незадоволення політичним та економічним становищем країни.

Для подолання кризових явищ було взято курс на перебудову всіх сфер життя держави, що передбачало в т.ч. й розвиток демократії, народовладдя, законності, прав і свобод громадян. "Нове мислення", проголошене М. Горбачовим підкреслювало пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими" [2, 360]. Історик О. Бойко [4] стверджував, що впродовж квітня 1985 р. – січня 1987 р. відбувалося визрівання політичного курсу перебудови. Саме в квітні 1985 р. було визначено курс на соціально-економічний розвиток держави, провідними елементами якого було визнано інтенсифікацію економіки, прискорення науково-технічного прогресу, активізацію "людського фактора", перебудову управління та планування, удосконалення структурної та інвестиційної політики, підвищення організованості й дисципліни, поліпшення стилю діяльності, обґрунтовані кадрові зміни. У лютому 1986 р. було висунуто два принципових лозунги: "гласність" і "широка демократія", що вплинули на

розвиток суспільних процесів. Одним з головних здобутків гласності стала ліквідація "білих плям" історії завдяки поверненню політично дискримінованих імен, літературно-мистецьких творів, наукових праць; вписуванню в історичний контекст замовчуваних фактів, розкриттю раніше заборонених тем, розширенню джерельної бази історичних досліджень; ширшому ознайомленню з працями закордонних дослідників; розгортанню дискусій навколо вузлових історичних проблем, залученню через публіцистику до осмислення суспільних процесів широкого загалу; появі плюралізму думок, ламанні стереотипів, новій інтерпретації відомих фактів та процесів, переоцінці діяльності історичних осіб; осмисленню сучасності через призму історичного досвіду.

Очевидно, що зміни, які відбувалися в країні, торкнулися й освітньої сфери. З одного боку, суспільні відносини в галузі освіти регулювалися Законом Української Радянської Соціалістичної Республіки "Про народну освіту" (1974 р., із змінами і доповненнями 1980 р.). Законом регламентувалася мета народної освіти в СРСР – "підготовка високоосвічених, всебічно розвинених активних будівників комуністичного суспільства, вихованих на ідеях марксизму-ленінізму, в душі поваги до радянських законів і соціалістичного правопорядку, комуністичного ставлення до праці, фізично здорових, здатних успішно працювати в різних галузях господарського і соціально-культурного будівництва, брати активну участь у громадській і державній діяльності, готових беззавітно захищати соціалістичну Батьківщину, берегти і примножувати її матеріальні та духовні багатства, зберігати й охороняти природу". Завданням дошкільної освіти декларувалося здійснення всебічного гармонійного розвитку і виховання дітей, охорона і зміцнення їхнього здоров'я, прищеплення елементарних практичних навичок і любові до праці, турбота про естетичне виховання, підготовка дітей до навчання у школі, виховання у душі поваги до старших, любові до соціалістичної Батьківщини і рідного краю. Натомість головними завданнями середніх спеціальних і вищих навчальних закладів, зокрема й тих, що готували майбутніх педагогів було визначено підготовку кваліфікованих спеціалістів, які володіють марксистсько-ленінською теорією, глибокими теоретичними знаннями і практичними навичками з спеціальності і з організації масово-політичної і виховної роботи; виховання в учнів та студентів високих моральних якостей, комуністичної свідомості, культури, соціалістичного інтернаціоналізму, радянського патріотизму, готовності до захисту соціалістичної Батьківщини; фізична підготовка учнів та студентів [8].

З іншого, – жорсткій критиці було піддано ідеї колективізму та інтернаціоналізму, що лежали в основі освітньої філософії. Спостерігається відхід від цінностей соціалістичного патріотизму. Проте очевидно, що така ситуація виникла не на порожньому місці. Відтак кризові явища в патріотичному вихованні проявилися ще до перебудови. Зокрема, І. Дубровицький констатує: багато років у планах з виховної роботи згадувалося лише військово-патріотичне виховання, незважаючи на те, що воно є лише частиною формування патріотичної спрямованості особистості [2, с. 106]. Таким чином, автор вказує на односторонність патріотичного виховання, формалізм, що призвело до недоліків та прогалин у ньому. У роки застою для виховної системи характерною стала "показуха" – прагнення до створення видимості благополуччя, перебільшення ефективності виховного процесу, невідповідності задекларованого у програмах змісту виховання і того, що реалізувався на практиці тощо.

Починаючи з 1987 р. здійснювалася кристалізація та усвідомлення основних завдань перебудови, формування та розширення її соціальної бази. Відбулося зміщення центру рушійних сил перебудови зверху вниз; офіційно проголошено курс на створення правової держави, парламентаризму, розподілу влади. У цей період активно створювалися неформальні організації. Уже в червні 1989 р. в Україні діяло більш як 47 тис. неформальних об'єднань. Найактивнішими були суспільно-політичні, культурно-історичні та екологічні громадські формування, які поклали в основу діяльності вирішення важливих суспільних питань: утвердження ідей демократизму, формування національної свідомості, висунення альтернативних лідерів, проектів та програм.

Події суспільно-політичного життя суспільства з 1986 р. надзвичайно вплинули на виховну систему. Принципи суспільного життя – демократизм, народовладдя, права і свободи громадян – проникали і в освітню сферу, забезпечуючи реалізацію принципів демократизації і гуманізації навчання та виховання. Проте часто названі принципи залишалися лише лозунгами. Адже недоліки економічного життя – безробіття, погіршення умов життя населення, стан хаосу і непевності поширювалися й на освітню сферу. Перебудова супроводжувалася крахом попередніх цінностей, ідеології і освітньої філософії загалом, що призвело до антипатріотичних настроїв в країні і, як наслідок, до руйнування системи виховання радянського патріотизму.

Причини такого стану речей варто шукати у відсутності державних стандартів патріотичної освіти, а також уявлень про подальший розвиток системи патріотичного виховання дітей та молоді. Практично усі політичні суб'єкти та державні органи влади, організації та відомства, об'єднання, спілки, клуби патріотичного спрямування згорнули діяльність з патріотичного виховання. Держава, зосередившись на проблемах реорганізації суспільства шляхом перебудови його інститутів, зневажила питання становлення громадянина-патріота. Застійні явища у розвитку соціалістичного суспільства призвели до знецінення багатьох цінностей, вироблених старшими поколіннями, діти та молодь втратили відчуття господаря власної землі. Зрештою, тогочасні дослідження засвідчили відсутність у молоді

ідеалів, абстрактність розуміння ними понять Батьківщина та Вітчизна. На фоні відродження національної самосвідомості діти й молодь втрачали відчуття національної ідентичності. До того ж засоби масової інформації зосереджували увагу на соціально-політичних перетвореннях суспільства, нехтуючи питаннями виховання підростаючого покоління. У таких умовах постала проблема відтворення цілісної системи патріотичного виховання. Виховання патріотичних почуттів мало спиратися на такі принципи комплексного впливу на патріотичну свідомість, як системність, наступність і неперервність патріотичного виховання. Воно мало будуватися із врахуванням практичної спрямованості і соціальної зумовленості формування патріотизму в дітей [12].

Впродовж 1990 р. спостерігалось поступове зміщення вправо акцентів політики керівництва СРСР і радикалізація народних мас. Це період активного виходу на арену опозиційних сил, а також студентського страйку. Вже наступного року Україною прокотилася хвиля шахтарських страйків. До літа 1991 р. ситуація в СРСР ускладнилася. І вже 24 серпня 1991 р. Верховною Радою України було прийнято Акт про незалежність України.

Проте умови економічного життя в пострадянській Україні були надзвичайно несприятливими. Економічна нестабільність поглиблювала проблеми безробіття, бідності та трудової міграції. Виїзд українців за кордон у пошуках роботи спричинився до інтенсифікації процесу постійної міграції. Перебування за кордоном дало змогу громадянам України оцінити інші стандарти життя та прагнути до їхнього здобуття. Такий стан речей ускладнював процес патріотичного виховання, адже велика кількість українців виїжджала за межі країни, а ще більша частина – мріяла про еміграцію.

Після проголошення незалежності в Україні гостро постало питання про державну підтримку розвитку культури та про використання культурної політики як ефективного інструменту оновлення суспільства. Адже, як зазначає О. Бойко, саме з цього моменту дедалі більшої сили і розмаху в духовно-культурному житті набули три суперечливі процеси: 1) перегляд, переосмислення та переоцінка донедавна панівних поглядів, орієнтирів, настанов поведінки; 2) повернення традиційних цінностей національної культури, відтворення релігійних та національних форм світосприйняття; 3) проникнення та адаптація на національному ґрунті нової системи цінностей, які характерні для духовно-культурного життя західної цивілізації [5].

Відхід від соціалістичної ідеології, перехід до капіталістичного устрою економіки посприяли зміні державницької філософії. Країна, втрапивши ціннісні орієнтири, залишилася без загальної системи патріотичного виховання. У суспільстві відбулася зміна ставлення до таких цінностей, як патріотизм, честь, обов'язок. Робота з патріотичного виховання в освітніх установах практично не здійснювалася, що великою мірою було зумовлено розгубленістю, як функціонерів від освіти, так і вихователів. Суб'єкти виховного процесу (від держави до кожного вихователя) не мали чітких уявлень про мету, завдання, принципи та зміст патріотичного виховання, адже радянські цінності були втрачені, а нові пріоритети не були викристалізовані.

Вітчизняний вчений Р. Гула [5] вказав на історичний досвід, що негативно впливав на патріотичне становлення громадян України. По-перше, це заперечення основ патріотичної ідеології попередників, досягнень та здобутків національної історії, які призвели до втрати патріотичних орієнтирів народу. По-друге, це відсутність механізму створення та оновлення патріотичної ідеї, що привело до кризового стану патріотичної свідомості українського суспільства. По-третє – політичні та "духовні" еліти України не є носіями стратегії розвитку національно-патріотичної ідеї у її класичному вигляді. По-четверте, це загрозливість ситуації ігнорування патріотизму, невід'ємної генетичної риси менталітету народу.

Очевидно, що на патріотичне виховання, а також підготовку до реалізації його завдань майбутніми педагогами впливав і розвиток освіти. У "Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні" (за ред. В.Г. Кременя) [4, с. 11 – 12] узагальнено досягнення та втрати в освітній сфері періоду незалежної України. До найважливіших здобутків автори доповіді відносять:

- розробку нової методології розвитку української освіти (цілі та цінності демократичного суспільства, особистісного розвитку, спрямованість до європейських та світових освітніх і наукових просторів тощо), що загострило питання патріотичного виховання дітей та молоді;

- створення каркасу нового законодавчого поля функціонування освіти. Прийняття законів про освіту (1991, 1996), "Про дошкільну освіту" (2001), "Про вищу освіту" (2002, 2014), "Про охорону дитинства" (2001) тощо та низки виховних концепцій звернули увагу педагогів на питання національно-патріотичного виховання;

- визначення засад рівного доступу кожного громадянина до якісної освіти всіх рівнів як магістральний напрям її розвитку. Це дало змогу забезпечити безперервність та наступність патріотичного виховання дітей та молоді;

- формування змісту освіти на основі державних стандартів як важеля збереження єдиного освітнього простору та управління якістю освіти в країні, що дало змогу забезпечити єдині вимоги до патріотичного виховання дітей та молоді;

- перехід до варіативної освіти, створення варіативних програм, підручників і навчальних посібників як у центрі, так і в регіонах, а також у навчальних закладах;

- використання нових форм і технологій контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів, студентів, запровадження зовнішнього незалежного оцінювання;
- запровадження нової методики атестації педагогічних і науково-педагогічних кадрів і державної акредитації навчальних закладів тощо.

До основних втрат реформування української освіти належать такі:

- відсутність системної науково обгрунтованої ідеології розвитку освіти, її ситуативна політизація, слабкий вплив на освітній і культурний рівень суспільства, що зумовило значне послаблення консолідуючої, культуротворчої місії освіти. З одного боку, проголошувалися гасла патріотичного виховання, а з іншого, на практиці вони часто не реалізовувалися. Дещо обережний підхід до національно-патріотичного виховання в АРК Крим та в південно-східних областях країни спричинив прогалини у формуванні національної ідентичності населення та його тяжіння до російських цінностей;
- згорання мережі дошкільних навчальних закладів унаслідок відсторонення влади від розв'язання проблем дошкільця, відсутність прогнозу демографічної ситуації і потреб розвитку освіти в регіонах, нерозробленість правових засад щодо статусу землі та будівель, що зумовили неготовність цієї освітньої ланки забезпечити дошкільню освіту, передусім для дітей старшого дошкільного віку. Відсутність організованого суспільного виховання спричинило прогалини у патріотичному вихованні дошкільників, адже сім'ї по-різному реалізували його завдання;
- унаслідок слабого контролю в центрі та на місцях кількісного зростання мережі вищих навчальних закладів виникли ризики здобуття молоддю неякісної освіти, погіршився імідж української вищої школи за кордоном. Задавленість і масштабність проблеми спричиняють велике соціально-педагогічне й економічне напруження щодо її розв'язання в сучасних умовах, уможливають корупцію і хабарництво;
- перехід до наступних етапів модернізації системи освіти без належного моніторингу якості попереднього стану зумовив безвідповідальність управлінців за результати, загальмував розвиток економіки освіти, інноваційний рух до її нової якості тощо;
- педагогічна освіта стала аутсайдером вищої школи, її стратегія – наздогнати, а не випередити. Навіть у педагогічних університетах професія вчителя перетворилася лише на одну з-поміж інших. Учителю недостатньо формується як суб'єкт сучасних цінностей.

Становище Української держави характеризувалося складною гамою соціально-економічних і геополітичних викликів, що пов'язані з відсутністю консолідуючої патріотичної ідеології, пошуком об'єднавчих національних доміант, зміною традиційних суспільних устроїв, а також удосконаленням патріотичного виховання дітей та молоді.

Після 1991 р. впроваджувалися найрізноманітніші виховні концепції, програми, проекти, які розроблялися як окремими особами, групами, громадськими об'єднаннями, так і державними органами – Міністерством освіти і науки України, Національною академією педагогічних наук України. Означені розробки стосувалися переважно таких напрямів виховання, як громадянське, духовне, патріотичне, моральне, котрі в нових умовах набули інноваційного спрямування і змісту. Ці концепції, проекти та програми певною мірою не були повністю реалізованими, у тому числі через часткові зміни напрямів державної політики в галузі виховання дітей та молоді. Спочатку у 1991 р. набула поширення концепція невторчання ідеології, політики у виховання, певна нейтральність виховання, автономний розвиток освіти, опертя на загальнолюдські, національні, гуманістичні цінності. Вона стала реакцією на засилля ідеології за радянських часів. Така тенденція досить швидко змістилася у бік розбудови виховного процесу на національному ґрунті, що спирався на народознавчі, українознавчі засади навчально-виховного процесу, які і донині застосовуються і підтримуються в освітніх закладах різних типів. Згодом настав короткий час опертя на нашу історичну пам'ять, її героїзацію, підходів до національної історії як складника загальновиховного процесу. За часів, що передували Революції гідності, було здійснено намір привнести в освіту і виховання неорадянські підходи – відбувалася глорифікація радянських героїв, трудових звитяг радянського часу, планувалися масштабні проекти й програми, які мали неорадянські, неоконсервативні ознаки. Відтак у концептуалізації виховання поєднувалися різні контексти, взаємозв'язки, директивно-офіційні уявлення та реальні вимоги усіх учасників виховного процесу [1, с. 78].

Зокрема, у листопаді 1993 р. було прийнято Державну національну програму "Освіта" ("Україна ХХІ століття"), якою пріоритетними напрямами виховання, зокрема, декларувалися такі: формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати тощо. У названому документі визначено завдання кожної з ланок освіти. Зокрема, "дошкільне дитинство спрямовується на практичне оволодіння рідною мовою в сім'ї та дошкільному виховному закладі... виховання ... поваги й любові до батьків, родини, батьківщини...". Вказано також на роль педагогічних працівників, що "мають стати основною рушійною силою відродження та створення нової національної системи освіти". І саме на них покладається завдання "формування цілісної, всебічно розвинутої особистості, відданої інтересам Української держави" [7].

У 1994 р. Всеукраїнською педагогічною радою працівників освіти було схвалено Концепцію національного виховання, що в основу поклала звільнення виховання від ідеології: "ні одна ідеологія не повинна обмежувати свободу переконань, поглядів, думок, а тому не повинно бути й мови про введення в систему освіти будь-якої офіційної, загальнообов'язкової ідеологічної орієнтації [9, с. 6]. Проте аналіз тексту Концепції виразно засвідчив, що попри декларування деідеологізації виховання, в її основі лежить ідеологія нації- і державотворення. У названому документі вагома роль відводиться патріотичному вихованню дітей та молоді і, зокрема, вказується: "формування патріотичних почуттів означає вироблення і зміцнення високого ідеалу служіння своєму народові, готовності до трудового та героїчного подвигу в ім'я процвітання своєї держави, прагнення бачити її незалежною" [9, с. 6]. Вказано й на роль педагога у процесі національного виховання дітей та молоді, який "...організовуючи навчально-виховну роботу, зобов'язаний вміти проектувати розвиток особистості, уявляти, яким повинен стати його вихованець як громадянин незалежної України" [9, с. 12].

Затверджена 1999 р. Національна програма патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства спрямована насамперед на впровадження у суспільну свідомість загальнолюдських цінностей (національні цінності в документі практично не згадуються). Серед основних завдань Програми утвердження в масовій свідомості громадян історично притаманних Українському народові високих моральних цінностей, спрямованих на засвоєння кращих зразків вітчизняної та світової духовної спадщини; забезпечення духовно-морального розвитку населення, виховання патріотизму, високої політичної культури та трудової моралі, використання зусиль громадян у суспільно корисних справах, сприяння утвердженню соціального оптимізму в світогляді населення [10]. Проте, на наше переконання, зміст та шляхи реалізації патріотичного виховання дітей та молоді у документі виписані надто схематично, що ще раз свідчить про певну розгубленість серед педагогічної спільноти в питаннях становлення громадянина-патріота.

Національна ідея як консолідуючий чинник розвитку суспільства і нації в цілому декларується основою національної системи виховання у Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні (2004). Метою виховання, відповідно до названого документа, є становлення громадянина України, патріота своєї країни, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову і соціальну державу, здатного виявляти національну гідність, знати свої обов'язки і права, цивілізовано відстоювати їх, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві тощо. Зміст виховання передбачає зокрема ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави, що виявляється у таких якостях, як патріотизм, національна самосвідомість, правосвідомість, політична культура та культура міжетнічних стосунків. При цьому патріотизм є проявом особистістю любові до свого народу, поваги до українських традицій, відчуття своєї належності до України, усвідомлення спільності власної долі з долею Батьківщини, досконале володіння українською мовою [11].

За роки української незалежності педагогічна наука та освітня практика у питанні патріотичного виховання дітей та молоді набули дієвого досвіду використання виховного потенціалу української історії, культури, народної педагогіки, традицій народу. Та, як йдеться у Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, останні події перебігу української історії висвітлили ряд вад у вихованні загалом, і патріотичному вихованні підрастаючого покоління зокрема. Кардинальні зміни у політичному, соціально-економічному та громадянському житті українського суспільства засвідчують нагальну потребу активізації патріотичного виховання дітей і молоді, що є питаннями національної безпеки та успішного розвитку України [1, с. 77].

Висновки. Отже, аналіз історико-педагогічної літератури, нормативних документів про освіту тощо дав змогу виокремити суспільно-політичні, соціально-економічні та культурні умови підготовки педагогів до патріотичного виховання дітей впродовж 1985 – 2012 рр. В означений період на цей процес мали вплив зміна державного ладу, перехід до ринкової економіки, економічна криза, різке зuboжіння населення, трудова та постійна міграція населення, зміна ціннісних орієнтацій, відсутність цілісної системи патріотичного виховання тощо. Сьогодні названа проблематика актуалізується та потребує детального вивчення.

Використані джерела

1. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади : навч.-метод. посібник. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
2. Історія України / В.Ф. Верстюк, О.В. Гарань, О.І. Гуржій та ін. – К. : Альтернативи, 1997. – 424 с.
3. Дубровицкий И.В. Большая перемена: Диалог / В.И. Дубровицкий. – М. : Детская література, 1991. – 112 с.
4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; за заг. ред. В.Г. Кременя. – Київ : Педагогічна думка, 2016. – 448 с.

5. Бойко О.Д. Історія України / О.Д. Бойко. – К. : Видавничий центр "Академія", 2002. – 656 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ebk.net.ua/Book/history/boyko_iu/chapter18/1802.htm
6. Гула Р.В. Патріотизм в Україні: уроки минулого, сучасний стан, погляд у майбутнє / Р.В. Гула // Архіви України. – 2013. – № 6. – С. 38 – 45.
7. Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття") [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF/page>
8. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки "Про народну освіту" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T7427
9. Концепція національного виховання // Освіта. – 1994. – 26 жовтня. – С. 5 – 6, 11 – 12.
10. Національна програма патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/КР991697.html
11. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uazakon.com/document/fpart68/idx68425.htm>
12. Лутовинов В.И. Патриотическое воспитание – вечное веление времени / В.И. Лутовинов // Народное образование. – 1997. – № 3. – С. 52 – 56.

Savchenko L.

SOCIO-POLITICAL, SOCIO-ECONOMIC AND CULTURAL TRAINING CONDITIONS FOR FUTURE EDUCATORS TO PATRIOTIC EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN (1985 - 2012 YEARS)

The article analyzes conditions that were crucial for preparing future educators to patriotic education of preschool children during 1985 – 2012 years. It is established that the end of the twentieth century in the history of Ukraine is the period of reforms and changes in the socio-political, economic and cultural life of the country. This situation was provoked by a crisis in the mid 80's in the USSR. Dissatisfaction with the political and economic situation of the country was growing in the society. To overcome the crisis was taken the course on the restructuring of all spheres in life of the state, which included the development of democracy, rule of law, human rights and freedoms. Changes that took place in the country had effect also on educational areas in which occurred a departure from the values of socialist patriotism.

Been found, that after 1991 year, change of political system, the transition to a market economy, the economic crisis, a sharp poverty, employment and permanent migration, changing values, lack of a holistic system of patriotic education and so on, had impact on the process of preparing future teachers to the patriotic education of preschool children. The work of patriotic education in educational institutions is practically not carried out, that was largely caused by confusion of functionalities from education and educators. The subjects of the educational process (from the state for each teacher) had no clear ideas about the goals, objectives, principles and content of patriotic education, because Soviet values was lost, and new priorities hadn't be found.

Been analyzed the content of current regulations that govern activities in the field of education (State national program "Education" ("Ukraine XXI Century"), The concept of national education, National program of patriotic education of citizens, a healthy lifestyle, strengthening of spirituality and moral foundations of society, National program of education of children and youth in Ukraine). Based on the analysis of National report on the situation and prospects of development of education in Ukraine been found, that the dramatic changes in political, social, economic and civic life of Ukrainian society demonstrate the urgent need for activation of patriotic education for children and youth. Those are matters of national security and the successful development of Ukraine.

Key words: *training future educators, patriotic education, socio-political, socio-economic and cultural conditions of preparation of teachers to patriotic education of preschool children.*

Стаття надійшла до редакції 25.10.2016 р.

КОНЦЕПЦІЇ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ, ЯКІ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ В ЯПОНІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ

У статті розглядаються основні положення визнаних у всьому світі американських та європейських концепцій музичного виховання і навчання: Гленна Домана, Золтана Кодая, Карла Орфа, Марії Монтессорі, Еміля Жака-Далькроза, які застосовуються в Японії у вигляді, адаптованому до специфіки музичної освіти цієї країни. Автор аналізує головні аспекти методик японських науковців і вчителів-практиків щодо розвитку музичних здібностей учнів: Масару Ібука, Сін'їті Судзукі, Філіпа Судо, працюючих у цій галузі, та можливості використання досвіду музичної освіти в Японії при підготовці майбутніх вчителів музичного мистецтва в Україні.

Ключові слова: музична освіта, американські концепції, європейські концепції, японські концепції, релятивна сольмізація, елементарне музикування, еврїтмія, дзен-гітара.

Постановка проблеми. Проблема розвитку музичних здібностей дітей є однією з центральних у сучасній педагогіці в усьому світі. Історично склалося так, що здавна особливо велику увагу їй приділяють у країнах Сходу, зокрема в Японії. Саме тому вивчення персоніфікованого досвіду представників музичної педагогіки, чия діяльність і науково-методичні дослідження значним чином вплинули на становлення методики музичного виховання і навчання в Японії щодо розвитку музичних здібностей учнів може стати в нагоді при підготовці майбутніх учителів в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналітичний огляд наукової та спеціальної музичної літератури показав, що питання освітньої політики в сучасній Японії досліджують українські вчені, зокрема В. Проніков, В. Ладанов, О. Михайличенко, Ю. Михайлова [4], Н. Репетюк, В. Кравець. Художньому і музичному вихованню як органічному компоненту шкільної освіти в Японії присвячені праці російських та українських вчених: М. Хормейстера, І. Жукової, Б. Неменського, О. Сердюка, Ю. Тавровського, А. Тюленіної, В. Цвєтової та ін. Але питання висвітлення концепції музичного виховання і навчання, що застосовуються для розвитку музичних здібностей учнів в Японії і досвід науковців та вчителів-практиків, які працюють у цій галузі, zostалися поза увагою дослідників.

Мета даної публікації: висвітлити американські та європейські адаптовані концепції музичного виховання і навчання, які застосовуються в Японії щодо розвитку музичних здібностей учнів та проаналізувати досвід японських педагогів, які зробили вагомий внесок у музичну педагогіку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування та розвиток музичних здібностей дітей є важливою проблемою музичної педагогічної науки і практики не тільки в Україні, а й у всьому світі. На сучасному етапі іде пошук методів, які б давали змогу естетично розвивати кожну дитину. Нові технології виховання і навчання пропонують способи педагогічного розв'язання цієї проблеми. Деякі з них реалізувалися на практиці у формі авторських концепцій, розроблених педагогами-музикантами, що поєднують у різних варіантах елементи апробованих ними на практиці технологій.

Концепції музичного виховання і навчання, які застосовуються в Японії для розвитку музичних здібностей учнів можна розділити на такі групи: 1. Американські, представником яких є Гленн Доман [1], і європейські, до яких належать доробки Золтана Кодая [8], Карла Орфа [9], Марії Монтессорі [5], Еміля Жака-Далькроза [2]. 2. Японські, засновниками яких є Масару Ібука [3], Сін'їті Судзукі [6], Філіп Тосіо Судо [10].

Головною метою музичного виховання в Японії є розвиток музичних здібностей учнів. Традиційно в Японії вважають, що можливо й необхідно розвивати музиканта в кожній дитині, тому існує безліч приватних курсів, великих і малих, для надання допомоги такого роду навчанню. Найбільш помітними серед них є Дослідницький інститут виховання таланту Судзукі Сін'їті і Музичний клас Тохо.

Засновник Музичного класу Тохо, видатний японський музикант і педагог Хідео Сайто (1902 – 1974) був певен, що західні музичні традиції у викладанні музики з успіхом можуть бути застосовані в Японії. Ключем до цього, на його думку, повинно бути формування та розвиток музичних здібностей дітей. Сьогодні у школах розвитку дитини Музичного класу Тохо працюють педагоги за європейськими і американськими методиками, адаптованими до менталітету країни, таким як: Карла Орфа, Золтана Кодая, Марії Монтессорі, Еміля Жака-Далькроза, Гленна Домана [11].

Гарно адаптувалась і широко використовується в Японії концепція "Елементарне музикування" Карла Орфа (1895-1962), німецького композитора і педагога, що розробив систему музичного виховання, засновану на колективному музикуванні дітей, яка складається з кількох елементів: співу, імпровізації, руху та гри на простих музичних інструментах, таких як цимбали, маракаси, дзвіночки, трикутники, ксилофон, металофон та інші. Ця система спрямована на розвиток ладового та музично-ритмічні відчуття, музично-слухового уявлення і музичного слуху [9].

Адапована педагогічна концепція "Релятивна Сольмізація" видатного педагога-композитора Угорщини Золтана Кодая (1882-1967) акцентована на те, що основними засобами музичного навчання є: нотна грамота, пентатоніка, відносна сольмізація, багатоголосний спів та спів а'cappella, які сприяють розвитку музичних здібностей учнів. В Японії, як і у Сполучених Штатах Америки, Канаді, Аргентині, Прибалтиці та Західній Україні, цей метод користується загальною повагою і входить у масову практику [8].

Основні принципи адаптованої до специфіки музичного виховання в Японії, концепції "Монтесорі-педагогіка" Марії Монтесорі (1870-1952) – італійського педагога, яка внесла величезний внесок у вивчення тем, пов'язаних з музичним вихованням та розвитком музичних здібностей дітей раннього віку це: свобода вибору; наявність спеціального комплексу дидактичного матеріалу М. Монтесорі; розвиток музичності через гру на музичних інструментах, спів та оволодіння основами нотної грамоти [5].

Еміль Жак-Далькроз (1865-1950) – відомий швейцарський композитор і педагог створив знамениту систему музично-ритмічного виховання, що дозволяє розвинути музичні здібності учнів, основу якої складає – ритм, а засобами розкриття виступають поєднання музики і руху, свободи тіла і духу, розвиток пластичної фантазії. Е. Жак-Далькроз з 1915 року викладав у створеному ним Інституті Музики і Ритму в Женеві. Там у нього навчався відомий японський танцівник Мікію Іто, завдяки якому "Далькроз-ритміка" стала дуже популярна в Японії. Вихідні тези адаптованої педагогічної концепції "Евритмія" Е. Далькроза: розвиток "тілесного ритмічного чуття"; розвиток музичного слуху, уміння "чути" очима і "бачити" вухами; імпровізація як провідний метод виховання [2].

В Японії знайшла широке застосування концепція Гленна Домана (1919-2013) – американського педагога і автора розвиваючих методик для дітей що, спрямовані не тільки на відкриття таланту у дитини, але і на повноцінний розвиток її музичних здібностей ("метод Домана"). Дослідження, проведені в Інституті Розвитку Людського Потенціалу у Філадельфії під керівництвом Г. Домана показують, що дитина в перші 6 років отримує більше знань, ніж за решту довгого життя, так, як "з 6-7 років у дітей починається Навчання, а Пізнання – йде від народження" [1].

Особливу рисою японської системи музичного виховання є початок занять музикою з досить раннього віку, у дитячих садочках, що працюють за системою С. Судзукі.

Сін'їті Судзукі (1898-1998) – японський скрипаль і музичний педагог, Лауреат Нобелівської Премії (1993), автор всесвітньо відомого методу музичного виховання та розвитку музичних здібностей дітей молодшого віку, "Метод С. Судзукі". Він розробив свою концепцію, виходячи з особистого досвіду, а не на основі наукових досліджень або контрольованих експериментів. С. Судзукі і Г. Доман розділяли точку зору, що всі маленькі діти володіють великим потенціалом. Головною ідеєю С. Судзукі було: "Характер первинний, музичні здатності вторинні" і його педагогічна концепція ґрунтується на чутливості раннього дошкільного періоду для емоційного та чуттєвого розвитку дитини. Основні принципи методу С. Судзукі прості і зрозумілі: створення музичного середовища; навчання батьків разом із дитиною; комбінування індивідуальних та групових занять [6].

На жаль, в Україні немає шкіл, що навчають за цією методикою розвивати музичні здібності дітей, на відміну від багатьох країн світу.

Послідовник теорії С. Судзукі, Масару Ібука (1908-1997) – президент фірми "Sony", автор новаторських концепцій виховання і навчання дітей раннього віку, директор "Асоціації раннього розвитку" та організації "Навчання талантів". Навчаючи дітей музиці в ранньому дитинстві, М. Ібука дійшов однозначного висновку, що маленька дитина має потенціал для розвитку широкого спектру музичних здібностей у віці до трьох років, потім це зробити значно важче. Концепція цього педагога, яка стверджує, що "після трьох уже пізно", кілька десятиліть тому сколихнула весь світ [3].

Філіп Тосію Судо (1959-2001) – японський музикант і письменник, автор концепції музичного виховання і навчання "Дзен мистецтво гри на гітарі". Він створив не зовсім звичайний метод музичного навчання, а шлях повного розкриття гітаристом своїх музичних здібностей, усього свого потенціалу через самовираження у музиці. Основоположний принцип Ф. Судо – кожному є що зіграти, бо в усіх нас живе музика. Вік і досвід учнів не має значення, але більш за все вона підходить для освоєння старшокласниками [10].

Отже, основні концепції музичного виховання і навчання, як японські, так і європейські та американські, адаптовані до специфіки японської музичної освіти, які застосовуються в Японії для розвитку музичних здібностей учнів можна представити у вигляді таблиці 1.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновки, що музичне виховання дітей в Японії здійснюється від самого народження. Японські концепції музичного виховання і навчання С. Судзукі, М. Ібука, Ф. Судо розвивають музичні здібності учнів, реалізуючи при цьому основну мету естетичного виховання дітей. Вони зовсім не знаходяться в суперечності з європейськими та американськими, адаптованими до специфіки японської музичної освіти, методиками такими як: К. Орфа, З. Кодая, М. Монтесорі, Е. Жака-Далькроза, Г. Домана. Досвід використання концепцій музичного виховання і навчання, які застосовуються в Японії для розвитку музичних здібностей учнів буде доречним при викладанні у вищих педагогічних закладах таких дисциплін, як: "Технології музичного навчання і виховання", "Сучасні технології музичного виховання", "Методика музично-теоретичної підготовки", що буде сприяти підвищенню ефективності підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в Україні.

**Концепції музичного виховання і навчання,
які застосовуються в Японії для розвитку музичних здібностей учнів**

Концепції	Основні положення
Гленн Доман, Америка	<ol style="list-style-type: none"> 1. Слухання і аналіз музики батьками разом з дітьми; 2. Перетворення уроку музики в розвагу; 3. Розвиток музичного слуху і ритміки через навчання грі на музичних інструментах.
Золтан Кодай, Угорщина	<ol style="list-style-type: none"> 1. Тільки спів здатен розвинути відносний звуковисотний слух, музичний слух і відчуття ритму; 2. Розучування по слуху пісень – перші кроки на шляху знайомства дитини з музикою; 3. Навчатись грі на струнному або духовому інструменті, слід починати лише після освоєння нот; 4. Важливо починати музичне виховання якомога раніше.
Карл Орф, Німеччина	<ol style="list-style-type: none"> 1. Колективне музикування дітей, що складається з: співу, імпровізації, руху та грі на простих музичних інструментах, таких як цимбали, маракаси, дзвіночки, трикутники, ксилофон, металофон та інші; 2. Мовні вправи; 3. Поетичне музикування; 4. Елементарний музичний театр.
Марія Монтесорі, Італія	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ігрова форма навчання; 2. Самостійне виконання вправ; 3. Індивідуальний підхід педагога до кожної дитини, створення спеціального розвиваючого середовища; 4. Пасивний спів і акцентування уваги дитини на розрізненні модуляцій людського голосу; 5. Застосування музичного матеріалу М. Монтесорі – набору дзвіночків для збільшення гостроти слухового сприйняття.
Еміль Жак-Далькроз, Швейцарія	<ol style="list-style-type: none"> 1. Тіло дитини – інструмент, здатний відгукуватися на музику; 2. У музичних рухах об'єднуються зорове і слухове; 3. У ритмічній гімнастиці поєднуються рухи і музичне звучання; 4. Сольфеджіо для тіла – вправи на концентрацію уваги, розвиток внутрішнього слуху, пам'яті, координації рухів; 5. Пластична та музична імпровізації – як спосіб розвинення власного ритму. 6. Вікові підходи до навчання; 7. Ігровий метод проведення заняття; 8. Метод ритмічного дихання.
Масару Ібука, Японія	<ol style="list-style-type: none"> 1. Музична гармонія найкраще засвоюється в ранньому дитинстві, в 2, 3 або 4 роки; 2. Діти вивчають музику граючи і готові вчитися завжди; 3. Слухаючи як співають хором, дитина навчається музичній грамоті не з окремих нот, а відразу з цілих співзвуч; 4. Дитині легше зрозуміти комбінації звуків і інтуїтивно відчуті індивідуальні якості кожного звуку; 5. Досконалий слух можна розвинути у маленької дитини, якщо дати їй правильну музичну освіту; 6. Навчання грі на інструменті розвиває концентрацію і увагу і для дітей це майже неусвідомлене зусилля; 7. Створення мотивації до навчання.
Сін'їті Судзукі, Японія	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кожну дитину можна навчити. Чим раніше, тим краще; 2. Емоційно забарвлене навчання; 3. Мотивація до навчання, бо діти вчать на ентузіазмі, і їх успіхи потребують підтримки, а виступи заохочення; 4. Розвиток музичної пам'яті через активне слухання музики; 5. Покроковий підхід і повторення досвіду; 6. Залучення батьків до навчання; 7. Любов оточуючих.
Філіп Тосіо Судо, Японія	<ol style="list-style-type: none"> 1. Самостійний пошук необхідної інформації учнем; 2. Навчання на основі набутого досвіду; 3. Осмислений підхід до навчання; 4. Покроковість навчання; 5. Розвиток дисципліни, старанності, свідомості і концентрація учня; 6. Розвиток таланту, музичного слуху, музичного смаку, музично-ритмічних відчуттів, психомоторних здібностей; 7. Колективне музикування.

Використані джерела

1. Гленн Доман. Как научить ребенка читать. Ласковая революция / Гленн Доман ; пер. с англ. Г. Кривошеиной. – М. : АСТ, Астрель, 2004. – 256 с.
2. Жак-Далькроз Е. Ритм / Жак-Далькроз Е. – М., 2006. – 248 с.
3. Масару Ибука. После трех уже поздно / Масару Ибука ; пер. с англ. М. и Н. Перовых. – М. : РУССЛИТ, 1991. – 96 с.
4. Михайлова Ю. Д. Традиционная система социализации детей в Японии / Ю. Д. Михайлова // Этнография детства: Традиционные формы воспитания детей и подростков у народов Восточной и Юго-Восточной Азии. – М., 1983. – С. 89–110.
5. Монтессори М. Мой метод. Руководство по воспитанию детей от 3 до 6 лет / Монтессори М. – М. : Центрполиграф, 2010. – 416 с.
6. Судзуки С. Возвращенные с любовью. Классический подход к воспитанию талантов. – М. : Попурри, 2005. – 192 с.
7. Тавровський Ю. В. Загадки "японского духа" / Тавровський Ю. В. – М.: Сов. Россия, 1989. – 126 с.
8. Тайнель Е. З. Музично-педагогічна концепція Золтана Кодая та її адаптація в загальноосвітніх школах України на основі народнопісенного фольклору : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Тайнель Ельвіра Золтанівна. – К., 1993. – 177 с.
9. Тютюнникова Т. Э. Концепция творческого обучения Карла Орфа : история, теория, методика : дисс. ... кандидата искусств. : 17.00.02 / Тютюнникова Татьяна Эдуардовна. – М., 1999. – 199 с.
10. Филипп Судо. Дзэн искусство игры на гитаре / Филипп Судо ; пер. с англ. Н. А. Вуль. – СПб : Амфора, 2006. – 256 с.
11. Lambert M. Surhone. Toho Gakuen School of Music / Lambert M. Surhone, Mariam T. Tennoe, Susan F. Henssow. – London, 2010. – 92 p.

Soldatenko O.

**CONCEPT OF MUSICAL EDUCATION AND TRAINING,
USED IN JAPAN FOR THE DEVELOPMENT
OF MUSICAL ABILITIES OF STUDENTS**

The problem of development of musical abilities of children is one of the central problems in modern pedagogy worldwide. Historically, that has long been especially great attention is paid to it in the East, especially in Japan. That is why the purpose of the article is to highlight Japanese, US and European concepts of musical education adapted to the specifics music education in Japan, which are used in this country for the development of musical abilities of students and teachers. The text gives a valuable information on widely used concept Glenn Doman "method Doman" is not only aimed at the discovery of talent in the child, but also the full development of his musical abilities. It is spoken in detail teaching the concept of "Relative Solmization" outstanding teacher-Hungarian composer Zoltán Kodály in Japan as in the United States, Canada, Argentina, the Baltics and Western Ukraine, enjoys general respect and enters the mass practice. Much attention is given to beautifully adapted and widely used in Japan, the concept of "elementary music" Carl Orf. The article gives a detailed analysis of the concept of "Montessori-pedagogy" Maria Montessori made an enormous contribution to the study of topics related to the musical education of young children. It is described in short about E. Jacques-Dalcroze "eurythmy" at the Institute of Music and rhythm in Geneva. There he studied the famous Japanese dancer Mikio Ito, whereby "Dalcroze rhythm", became very popular in Japan. The author analyzes the concept of Japanese scholars and teachers-practitioners: N. Ibuka, S. Suzuki, F. Sudo, who made a great contribution to the development of musical abilities of children in the country. Main article presents information in a table where details are given basic provisions of each musical education concepts used in Japan. The article conclusions, that the musical education of children in Japan is from birth. The Japanese concept of musical education and training S. Suzuki, M. Ibuka, F. Sudo developing musical abilities of students, realizing thus the main purpose of aesthetic education of children. They are not in contradiction with techniques such as Karl Orff, Kodály Z., M. Montessori, E. Jacques-Dalcroze, G. Doman. Using the Japanese experience teaching high school musical is appropriate when teaching such subjects as: "Technologies musical learning and of education", "Modern technologies musical of education", "Method of musical and theoretical training" in the preparation of future teachers of music in Ukraine to further their professional activities.

Key words: music education, the American concept, European concept, the concept of Japanese, relative solmization, elementary music, eurythmy, Zen Guitar.

Стаття надійшла до редакції 13.10.2016 р.

УДК 371.217.3 (09)"19"1920-1930 pp.

Філоненко О.С., Демченко Н.М.

АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПІОНЕРСЬКИХ ТАБОРІВ У 20-х – НА ПОЧАТКУ 30-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ В УКРАЇНІ

У представленій статті проаналізовано становлення, кількісний ріст піонерських таборів у 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. в Україні. Розглянуто зміст, форми та методи виховної та оздоровчої роботи з дітьми у вказаний період. У результаті дослідження з'ясовано, що для студентів педагогічних вищих навчальних закладів України був введений в літньому семестрі новий вид практики в дитячих установах, направленої на формування у майбутніх вчителів організаторських умінь і проведення роботи з дітьми влітку. Звертається увага на актуальність підготовки вожатого до проведення виховної роботи з дітьми влітку.

Ключові слова: *піонерський табір, виховна робота, оздоровлення, вожатий.*

Формування державної системи оздоровлення та відпочинку дітей в Україні тісно пов'язане з розвитком позашкільної освіти. С.М. Букреєва, О.А. Мкртчян, О.Д. Наровлянський, Т.Д. Цвірова 20-ті – початок 30-х років ХХ століття відносять до періоду становлення позашкільних закладів різних типів в Україні [3; 10; 12; 15]. У цей час створюється мережа різноманітних позашкільних установ: палаци і будинки творчості, спеціалізовані центри дитячої творчості, спортивні школи та піонерські табори. Першочерговим завданням позашкільних закладів було завдання організації життєдіяльності дітей. Педагогам доводилося вирішувати не тільки питання навчально-виховного характеру, а ще й боротися з дитячою бездоглядністю й безпритульністю. Станом на 1921 рік в Україні майже 95% дітей шкільного віку не мали можливості відвідувати школу, а кількість безпритульних дітей становила понад 1,5 млн. [9].

Оскільки дитячі оздоровчі заклади входили до номенклатури позашкільних установ, то певною мірою у своїх роботах науковці торкалися питання розвитку системи оздоровлення та відпочинку дітей у літній період.

Проблемі періодизації розвитку системи виховної діяльності в дитячому оздоровчому таборі в радянський час присвячувались наукові розвідки Л.В. Єршової, М.О. Наказного, А.Н. Тесленко [7; 11; 14]. Науковці єдині в тому, що 20-ті – початок 30-х років ХХ століття є періодом зародження та розвитку дитячого оздоровлення та відпочинку в літній час.

Актуальність статті полягає у відсутності ґрунтовного дослідження, присвяченого аналізу діяльності піонерських таборів у 20-х – на початку 30-х років ХХ століття в Україні, з чого й випливає мета дослідження.

Важливим кроком держави в галузі соціального виховання була прийнята 3 березня 1921 року Постанова П'ятого Всеукраїнського з'їзду Рад "З народної освіти". З'їзд доручав Центральному виконавчому комітету (ЦВК) і Раді Народних Комісарів (РНК) "у галузі соціального виховання дітей планово й невідступно поширювати мережу дитячих установ, систематично охоплювати ними щораз більші кадри дитячого населення робітничо-селянської держави..., всебічно зміцнювати діяльність центральних і губернських рад захисту дітей, щоб об'єднати засоби і зусилля всіх органів влади та інших організацій на розв'язання великого завдання соціального захисту і соціального виховання дітей" [15].

У прийнятому 25 листопада 1922 року Кодексі законів про народну освіту УСРР у переліку дитячих закладів передбачалися "заклади весняно-літнього триместру", в яких виховання здійснювалося в літній період [8].

Поширення в 20-ті роки термінів літні колонії, літні школи, весняно-літній триместр свідчило про творчі пошуки специфічних форм і методів роботи з дітьми. Важливо, що вже тоді педагоги висловлювалися за необхідність забезпечення освітнього і виховного впливу на учнів протягом усього року [13].

Саме ці роки характеризуються виникненням перших дитячих оздоровчих таборів. Значущість і характер виховної діяльності в піонерських таборах були органічно пов'язані з процесами становлення піонерської організації. Десятиріччя (1922 – 1932 pp.) Л.В. Алієва називає етапом зародження та становлення піонерської організації [1].

До січня 1924 року в піонерській організації України нараховувалось 50 тис. дітей. Широкі організаційні заходи, вжиті партійною й комсомольською організаціями, привели до зростання кількісного складу піонерів в Україні. На грудень 1924 року піонерами були понад 200 тис. осіб, а в січні 1926 року піонерська організація України налічувала в своїх рядах уже 370 тис. членів [18].

Створення дитячих піонерських таборів було однією з форм здійснення інтенсивного політико-ідеологічного та виховного впливу на дітей і молодь у позанавчальний час. Їх покликання – організація дозвілля дітей, наповнення його суспільно корисною працею та заходами, спрямованими на фізичний розвиток, формування здорового способу життя, підвищення політичного та ідейного рівня майбутніх будівничих комунізму [2].

У 1921 р., на території Західної України діяли так звані пластунські табори, які створювалися окремо для хлопців та окремо для дівчат. Вони працювали в 1922 р. в містечках Рахові, Бовдарах, Кам'яниці, Заброді та ін.

Починаючи з 1923 р. в Україні регулярно проводилися літні оздоровчі кампанії [16]. Так, у 1923 році на території, де нині знаходиться дитячий центр "Молода гвардія", було відкрито дві дитячі установи, які є одними з витоків сучасного дитячого центру: санаторій "Сонячні табори" та наметовий табір "Комуна юних піонерів" у Лузанівці. У 1937 році дитячий центр було реорганізовано та створено санаторій Український "Артек", який від товариства Червоного Хреста було передано в відання державної установи – Одеського управління курортами. 1923-1936 роки О.Д. Наровлянський називає періодом формування дитячого центру, підсумком якого слід вважати офіційне визнання Лузанівки курортом Всесоюзного значення [12].

У 1925 році було відкрито піонерський табір "Артек". Протягом літа там змогло відпочити 320 дітей. Незважаючи на те що "Артек" був створений як санаторний заклад для оздоровлення юних піонерів, там проводилася ідеологічна виховна робота. З перших років табір набував досвіду життя міжнародного дитячого колективу. До "Артека" приїздили ті діти, кого нагородили путівками за відмінне навчання, досягнення в праці, перемогу в змаганнях, олімпіадах, за героїчні вчинки. У 20-х-30-х роках у таборі розробляти методи й форми виховної роботи за певними напрямками: клубна робота; спорт, туризм; натуралістична, екскурсійна діяльність; робота з книгою; технічна та гурткова робота. Метою ігор, бесід, лекцій, екскурсій було єднання дітей і підлітків різних національностей, з різних регіонів а також відпочиваючих у таборі місцевих піонерів. Педагогічні підходи завжди орієнтувалися на стан здоров'я вихованців. З 1929 р. "Артек" перетворився на центр з міжнародного обміну досвідом роботи.

У 30-ті роки в таборі почали розробляти педагогічні та оздоровчі технології щодо цілорічного перебування дітей у закладі, вироблявся новий стиль роботи, народжувалися свої традиції. "Артек" почав функціонувати як Всесоюзний центр пропагування основних завдань піонерської організації, центр обміну досвідом виховної роботи табір був створений і працював як осередок дозвілля та оздоровлення дітей і підлітків. За організацією виховної роботи він був унікальним типом позашкільного закладу [15].

На 1 січня 1925 р. в Україні функціонувало 32 літніх табори. У період становлення піонерських таборів пріоритети віддавалися комуністичному вихованню юних піонерів, формуванню соціалістичного ставлення до навчання, праці і суспільно корисної роботи, поглиблювалися зміст піонерської діяльності, визначалися структури груп, символіка піонерії [11].

Наприкінці 20-х років табір набирає вигляду виховально-оздоровчого закладу. Необхідність розвитку оздоровчої роботи серед піонерів, розширення мережі таборів визначалися рішенням ЦК ВКП(б) від 25 червня 1928 року "Про стан та найближчі завдання піонер руху" У 1928 р. у період літньої кампанії в Україні діяли 27 таборів [5].

У 30-х роках ХХ ст. визначилися цілі, зміст виховної роботи в позашкільних закладах, її головне завдання – всебічний розвиток особистості. На розв'язання цих проблем були спрямовані організаційні зусилля партії та уряду у процесі створення системи виховної роботи в позашкільних закладах. Влітку 1931 р. в Україні було створено 2 340 дитмайданчиків на 93 600 дітей, 15 піонерських таборів на 1 870 піонерів та 15 санаторіїв на 45 100 дітей та підлітків. Літніми оздоровчими заходами у 1931 р. було охоплено близько 150000 дітей шкільного віку [6].

У 1932 році Постановою ЦК ВКП(б) "Про роботу піонерської організації (до 10-річчя піонер-організації)" визначалося завдання проведення оздоровчих заходів для піонерів та школярів шляхом створення дитячих таборів та літніх майданчиків [5]. Кількість піонерських таборів в Україні продовжувала зростати: якщо в 1933 р. в них відпочили 227 364 дітей, то в 1937 р. планувалося охопити – 383 000 піонерів. Найпоширенішими формами роботи у піонерських таборах були піонерське загальнотабірне вогнище, спортивні змагання, екскурсії тощо [16].

У 30-х роках ХХ ст. активізувалася діяльність профільних таборів. Зокрема, в 1935 році розпочав свою діяльність табір "Юний натураліст" (нині – Всеукраїнський профільний табір оздоровлення та відпочинку "Юннат"). У цей період починає формуватись державна система виховної діяльності в дитячих оздоровчих таборах.

У зв'язку з розширенням мережі таборів та збільшенням контингенту школярів, які обслуговувались в період літніх канікул, актуальності набувало кадрове питання.

Найбільш популярною особистістю протягом багатьох років у дитячому середовищі був вожатий. Головні функції вожатого в цей період, з одного боку – організація процесу виховання, розвитку та соціальної творчості, а з іншого – забезпечення всім необхідним учасників піонерського табору, дітей робітників і селян. У публікаціях 20-х років про вожатого писали: "Вожатий повинен бути прикладом, добре відноситись до дітей, бути політично грамотним, веселим товаришем, ласкавим" (думка піонера); "... це організатор дітей; чуйний, хороший керівник; добре знає дітей, їх інтереси, запити, поведінку; уміє знайти собі помічників серед дітей та дорослих; творчо зацікавлений роботою" [17].

Після II Всеукраїнської педконференції (1923 р.) для студентів педагогічних вищих навчальних закладів України було введено у літньому семестрі новий вид практики в дитячих установах, спрямованої на формування в майбутніх учителів організаторських умінь та проведення роботи з дітьми влітку [4].

Таким чином, 20-ті – початок 30-х років ХХ століття піонерський табір розглядається як головний елемент виховної системи піонерської організації. Помітна активізація діяльності по розширенню мережі піонерських таборів – ефективних закладів організації дозволяла та оздоровлення дітей, сприяла поліпшенню виховання дітей в канікулярний період та вимагала залучення до виховної роботи підготовлені педагогічні кадри. Вирішенню кадрового питання частково сприяло введення в педагогічних вищих навчальних закладах нового виду практики у літній період.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Перспективою подальших розвідок є таке питання, як аналіз програмного забезпечення підготовки майбутніх учителів до практики в піонерських таборах у 20-х – 30-х роках ХХ століття та ін.

Використані джерела

1. Алиева Л.В. Детское движение – субъект воспитания: Теория, история, практика: Монография / Л.В. Алиева. – М.: МАКС Пресс, 2002. – 224 с.
2. Анпілогова Т.Ю. Піонерський табірний рух як форма політико-ідеологічного та виховного впливу на радянську молодь (на матеріалах Донбасу) / Т.Ю. Анпілогова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 21 (184).
3. Букреева С.М. Становление и развитие системы внешкольного воспитания детей в УРСР (1917–1941 гг.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Букреева Светлана Михайловна. – К., 1981. – 151 с.
4. Володько В.М. Основні компоненти загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя / В.М. Володько // Проблеми сучасної педагогічної освіти: Зб. ст. / Крим. держ. гуманіт. ін-т. – К., 2001. – Вип. 3. – С. 25 – 32.
5. Документи ЦК КПСС и ЦК ВЛКСМ о работе Всесоюзной пионерской организации имени В.И.Ленина. – М.: Молодая гвардия, 1970. – 240 с.
6. Єдиний фінансовий план Наркомздорв'я на 1931 рік // Профілактична медицина. – 1931. – № 7-8.
7. Ершова Л.В. Организационно-педагогические условия социализации ребенка во временном внешкольном объединении : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Теория и история педагогики" / Ершова Л.В. – Ярославль, 1995. – 19 с.
8. Кодекс законів про народну освіту УСРР. – Собрание узаконений и распоряжений правительства УСРР. – 1922. – № 49.
9. Міленін В.М. Інноваційна модель виховного простору сучасного позашкільного навчального закладу: Посібник / В.М. Міленін. – К., 2013. – 160 с.
10. Мкртчян О.А. Організація соціально-педагогічної діяльності в позашкільних закладах України (20–80 рр. ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Мкртчян О.А. ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2007. – 22 с.
11. Наказний М.О. Теорія і практика проектування діяльності дитячого закладу оздоровлення та відпочинку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.07 "Теорія і методика виховання" / Наказний М. О. – К., 2011. – 42 с.
12. Наровлянський О.Д. Організаційно-виховні засади діяльності українського дитячого центру "Молода гвардія" (1923-1992 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Наровлянський О.Д.; Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. – Умань, 2014. – 22 с.
13. Ничкало Н.Г. Про розвиток у школярів інтересу до знань / Н.Г. Ничкало // Радянська школа. – 1971. – № 11 (листопад). – С.60-67.
14. Тесленко А.Н. Социализация личности подростка в условиях детского центра: монография / А.Н. Тесленко, Д.В. Лепешев. – Астана : Институт управления, ЦЮИ, РУОЦ "Балдаурен", 2009. – 159 с.

15. Цвірова Т.Д. Развитие позашкільних закладів різних типів в Україні (1920–1941 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Цвірова Тамара Дмитрівна. – К., 2003. – 236 с.
16. ЦДАГО України. – Ф. 7, оп. 1, спр. 994, 121 арк.
17. Четвергова Н.Е. Формирование готовности будущего учителя к работе в летнем детском лагере: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Четвергова Наталия Евгеньевна – Барнаул, 2004. – 206 с.
18. Шевчук Г.М. Культурне будівництво на Україні у 1921-1925 роках / Г.М. Шевчук. – К. : Вид-во АН УРСР, 1963. – С. 198.

Filonenko O., Demchenko N.

ANALYSIS OF FORMATION AND DEVELOPMENT PROCESSES OF PIONEER CAMPS IN THE 20'S – EARLY 30'S OF XX CENTURY IN UKRAINE

Children's Health Camp is a traditional, historically constituted and the most justified form of mass recreational and educational work among the children in the vacation period. That is why studying of accumulated experience of formation, development and functioning of these institutions is a matter of topical interest.

In the article the period of 20's – early 30's of XX century is characterized as a period of appearance and development of children's rehabilitation and recreation in summertime in Ukraine. Significance and character of educational activities in pioneer camps were organically connected to the processes of formation of pioneer organization. Pioneer camp in the study period is a form of realization of intensive political and ideological and educational influence on children and youth outside the classroom. Their goal – organization of leisure of children, filling it with socially useful work and measures to physical development, formation of a healthy lifestyle, increasing political and ideological level.

It is proved, that since 1923 regular summer health campaigns have been conducted in Ukraine. Children's Center "Moloda gvardiya" was created, pioneer camp "Artek" was opened, the activity of profile camps was activated. During the period of formation of pioneer camps the priorities were given to communist education of young pioneers, formation of socialist attitude to studying, work and socially useful work, content of pioneer activities was extended, structures of groups and symbols of pioneers were determined.

Noticeable intensification of activity on expanding of pioneer camps network as effective institutions for leisure and recreation of children helped to improve the education of children in the vacation period and required the involvement of teaching staff prepared to educational work.

The article pays attention to the relevance of the personnel issues, in particular to the counselor training. In summer semester a new kind of practice in children institutions was introduced for students of higher educational establishments in Ukraine. It is aimed at forming of young teachers' organizational skills and carrying out work with children in summertime.

Key words: *pioneer camp, educational activities, rehabilitation, counselor.*

Стаття надійшла до редакції 19.10.2016 р.

УДК 371.11(477)"19"

Чубінська Н.Б.

ЕВОЛЮЦІЯ ПРИНЦИПІВ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИРЕКТОРА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті відображено розвиток засадничих положень управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи в Україні у другій половині ХХ століття. Наголошено, що на початку досліджуваного періоду у визначенні принципів управління освітою основою слугувала комуністична ідеологія, що ґрунтувалася на марксистсько-ленінській теорії, керованій ленінським принципом партійності. Доведено, що під час перебудови у середині 80-х рр. ХХ століття відбувається зміна пріоритетів та актуалізуються принципи органічного поєднання єдиноначальності і колегіальності; демократичного централізму; конкретності, оперативності керівництва; відповідальності; розширення ініціативності й самодіяльності. Акцентовано, що з проголошенням незалежності України у 1991 р. основоположним визнано принцип державотворення, який полягає у спрямуванні всіх освітніх ланок на утвердження і розвиток української державності, піднесення їх діяльності до міжнародних стандартів. У внутрішкільному управлінні надається пріоритет колективності і колегіальності управління, підвищенню персональної відповідальності за наслідки роботи кожного працівника школи.

Ключові слова: принципи управління, управлінська діяльність, директор загальноосвітньої школи, внутрішкільне управління.

Постановка проблеми. Проблема модернізації змісту освіти, зумовлена необхідністю оновлення принципів гуманізації її цілей та завдань, оптимізації життя сучасної дитини відповідно до демократичних засад українського суспільства, є актуальною та першочерговою для вітчизняних науковців і практиків. Реалізація нових підходів до навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах та визначення в ньому місця особистості має починатися зі змін в управлінській діяльності. Тому пошук нових моделей управління – відкритих і демократичних – є органічною складовою адміністративної реформи в освіті.

Час вимагає впровадження нової етики управління – партнерсько-рівноправного стилю взаємин, відмови від декларативного спілкування та дріб'язкової опіки, тобто управління освітою має орієнтуватися на особистість. Таке особистісно орієнтоване управління проголошує центром діяльності особистість, систему соціально значущих людських рис, творчий потенціал і внесок кожного у спільну діяльність, персоналізацію професійних знань. У цьому сенсі особливо важливою є особистість директора школи – людини, посадовця, організатора, колеги і наставника, покликаною згуртувати колектив, разом з учителями, учнями та батьками визначити пріоритети життя школи, громади, держави, усвідомлюючи власну відповідальність за кожного суб'єкта навчально-виховного процесу. А це означає, що ключові ідеї, яких дотримується директор у реалізації своїх посадових функцій, безпосередньо визначатимуть якість навчально-виховного процесу очолюваного ним закладу.

Як відомо, на різних етапах суспільного розвитку впродовж другої половини ХХ століття в Україні сутність, характер та умови реалізації управлінських функцій зумовлювалися певними суспільно-політичними чинниками. Власне вони й увиразнювали виняткову пріоритетність державного контролю, позбавляючи громадськість будь-якої можливості втручатися у діяльність загальноосвітніх навчальних закладів, а з проголошенням незалежності нашої держави декларували вплив громадськості на ці процеси. Демократичні перетворення, що відбуваються у цьому напрямі нині, передбачають перегляд традиційного розуміння сутності управління, переосмислення його цілей і засобів реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема управління освітою постійно була предметом ретельного дослідження українських педагогів. Різним її аспектам присвячені праці В. Андрущенка, В. Бикова, Б. Гаєвського, С. Крисюк, В. Лугового, В. Майбороди та ін. Питання різноаспектної діяльності загальноосвітніх шкіл в Україні та їх керівників – директорів шкіл – присвячені праці В. Бондаря "Управлінська діяльність директора школи: дидактичний аспект", Л. Березівської "Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті", Л. Вознюк "Гуманістичні засади інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів: управлінський аспект", В. Гнатюк "Управління системою виховання учнів у позакласній роботі загальноосвітньої школи", М. Кривко "Організаційно-педагогічні основи індивідуалізації підготовки менеджерів освіти шкільного рівня" та ін.

Зокрема, у книзі "Управлінська діяльність директора школи: дидактичний аспект" В. Бондар застосовує системно-структурний підхід до аналізу навчально-виховного процесу в школі [5]. Важливі питання професійного й особистісного становлення директора загальноосвітньої школи розглядаються у праці Р. Шакурова "Директор сучасної школи" [12]. Дослідник пропонує власне бачення особистості

очільника школи, його характерних якостей, що найбільше сприяють виробленню ефективного, найоптимальнішого в умовах школи стилю керівництва тощо.

Попри це вважаємо, що питання розуміння сутності управління, переосмислення його цілей і засобів реалізації потребує різнобічного вивчення в історичному аспекті, простеження генези на різних етапах суспільного розвитку, за конкретних історичних умов. Це, зі свого боку, дасть змогу, виявити наявні проблеми й неузгодження, використати раціональні здобутки й відмежувати хибні поцінування.

Мета статті полягає у відображенні еволюції принципів внутрішкільного управління в Україні у другій половині ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Принципи управлінської діяльності – це вихідні положення, яких дотримуються у процесі управління системою освіти. Оскільки мета та завдання загальноосвітньої школи щодо виховання молодого покоління в Україні впродовж другої половини ХХ століття еволюціонували, то відповідно видозмінювалися й основні засади їх реалізації.

Так, на початку досліджуваного періоду мету, завдання і принципи управління вітчизняною освітою визначала комуністична ідеологія, підґрунтям якої була марксистсько-ленінська теорія. Згідно з ними, необхідно було керуватися ленінським принципом партійності в управлінні народною освітою, загальноосвітньою школою. Він знайшов своє відображення в постійному укріпленні зв'язку школи з політикою правлячої КПРС. На основі принципу партійності розроблялися методи навчання і комуністичного виховання молодого покоління. Він пронизував усю багатогранну діяльність керівників шкіл, партійної та профспілкової організації, педагогічного й учнівського колективу [5, с. 4].

Директор школи та його заступники у своїй взаємодії з працівниками учнями зобов'язані були орієнтуватися насамперед на ленінські принципи керівництва – комуністичної ідейності, партійності, зв'язку школи з політикою, плановості, поєднання єдиноначальності, колегіальності та персональної відповідальності, а також принципи компетентності та професійної придатності в доборі й розстановці кадрів, чітких обліку, перевірки, й аналізу педагогічної діяльності, діловитості. Проаналізуємо кожен із названих принципів.

Принцип комуністичної ідейності в керівництві школою передбачав повне підпорядкування навчально-виховної діяльності ідеям комунізму. До того ж директор школи мав бути прикладом людини з комуністичним світоглядом і комуністичним ставленням до праці, до своїх колег та учнів. Комуністична ідейність була визначальним критерієм добору директорів шкіл. Із цього приводу в резолюції ХХІІІ з'їзду КПРС наголошувалося на необхідності обрання на керівні посади осіб, "відданих ідеям комунізму" [8, с. 96].

Принцип партійності передбачав послідовне виконання директивних вказівок Комуністичної партії в галузі народної освіти, зокрема загальновідомої вимоги про виховання нової людини на засадах морального кодексу будівника комунізму. Керівник радянської школи був представником партії і держави, який проводив їх освітню політику в школі. Тому він зобов'язаний був ґрунтовно знати рішення партії в галузі освіти і мобілізувати педагогічний колектив на їх виконання, забезпечуючи партійний підхід до розв'язання всіх завдань навчально-виховної роботи.

Відповідно до принципу партійності, зв'язку школи з політикою всю навчально-виховну роботу в школі необхідно було тісно пов'язувати з діяльністю партії, життям народу, прикладами революційної боротьби [4, с. 38].

Принцип партійності був невіддільним від принципу науковості, який передбачав глибоке пізнання розвитку природи й суспільства. Поступове застосування принципу науковості у внутрішкільному керівництві сприяло розробці найбільш дієвих і ефективних методів управління педагогічним процесом, які зумовлювали оптимальні результати. Тільки науковий підхід до управління забезпечував об'єктивну оцінку ситуації, яка склалася, і уможлилював перспективний вплив на діяльність шкільного колективу. Уміння з наукових позицій проаналізувати й узагальнити досягнуте давало змогу розробляти реальну стратегію діяльності, річні плани, спрямовувати зусилля педагогічного колективу на їх активне виконання, що відкривало нові шляхи для подальшого підвищення рівня освіти і виховання учнів [5, с. 3].

Принцип цілеспрямованості. Вихідним моментом будь-якої праці, зокрема й керівної діяльності, є чітке і правильне визначення мети. Глибоке усвідомлення керівником школи її мети слугує запорукою забезпечення успіху в навчально-виховній роботі. Головною метою тогочасної школи проголошувалося "навчання і виховання будівника комунізму, людини всебічно і гармонійно розвиненої" [5, с. 5].

Принцип плановості передбачав розробку певної програми дій на основі усвідомлення мети школи й аналізу досягнутого рівня навчально-виховної роботи. Вважалося, що лише на основі наукового планування з урахуванням конкретних умов і можливостей забезпечується успішне керівництво школою.

Принцип компетентності визначав, що директор школи повинен був: знати фактичний стан справ у школі, якою він керує; вміти їх збирати і перевіряти; знати наявні проблеми, які треба розв'язувати; вміти накопичувати практичний досвід діяльності й узагальнювати його; вміти творчо використовувати досвід кращих педагогів; знати умови педагогічної роботи, її методи й засоби, тобто досконало знати ту сферу, якою він керує [8, с. 96].

Щоб успішно керувати тогочасною школою, директор та його заступники з навчальної роботи, організатор позакласної і позашкільної роботи мали відмінно знати педагогічні науки, володіють

мистецтвом управління, основами наукової організації праці, передовим педагогічним досвідом, опанувати зміст середньої освіти, умови і засоби навчально-виховного процесу.

Із принципом компетентності був тісно пов'язаний принцип поєднання єдиноначальності, колегіальності й персональної відповідальності як основа керівництва всіма радянськими установами. Згідно з ним, керівник школи персонально відповідав перед державними органами за стан навчально-виховної роботи в довіреній йому школі. Йому надавалося право самостійно приймати рішення й вимагати їх виконання від педагогів та інших працівників школи, контролювати роботу всіх їх без винятку. Єдиноначальність у радянській школі була вираженням персональної відповідальності за доручену справу та виражалася через колективні рішення. До винесення колективного рішення з того чи того питання обов'язково залучали партійну, профспілкову організації та педагогічну раду [12, с. 57].

Принцип колективізму полягав у тому, щоб кожний член педагогічного колективу розглядав свою працю як спільну справу, щоб у школі виконувались єдині педагогічні вимоги до учнів, щоб усі працівники школи підпорядковували свою волю волі колективу. Керівник школи, кожен педагог повинні були цікавитись роботою своїх колег, допомагати їм порадою і конкретним ділом, дбати про згуртування загально-шкільного колективу, бо вважалося, що лише в згуртованому колективі, об'єднаному спільною метою, можна будувати роботу на наукових засадах, добиватися успіху в роботі [1, с. 73].

Розглянуті принципи тісно пов'язані між собою. У керівництві школою вони використовувалися комплексно та забезпечували здійснення політики партії у розв'язуванні практичних питань навчально-виховної роботи. Зазначимо, що зміни у соціально-політичному, економічному, культурному житті держави у середині 80-х рр. XX століття торкнулися освітньої сфери загалом й системи управління освітою зокрема. Актуальними у період перебудови і зв'язаних з нею процесів глибокої демократизації нашого суспільства були принципи органічного поєднання єдиноначальності і колегіальності; демократичного централізму; конкретності, оперативності керівництва; відповідальності; зв'язок з народними масами, врахування їхнього досвіду, вміння розширити їхню ініціативу і самодіяльність.

Так, на січневому Пленумі ЦК КПРС (1987 р.) підкреслювалось, що "...в період перебудови і зв'язаних з нею процесів глибокої демократизації нашого суспільства розширення демократії на виробництві передбачає органічне поєднання єдиноначальності і колегіальності, поглиблення демократичного централізму та розвиток самоуправління" [11, с. 7].

Застосування означених принципів у системі внутрішкільного управління передбачало розвиток активної взаємодії всіх членів педагогічного колективу при розробці основних управлінських рішень, встановлення зв'язків зі всіма громадськими інститутами, які брали участь у вихованні молодого покоління [2, с. 51]. Послідовне застосування цього принципу проявлялося в активній діяльності педагогічних рад і консилиумів, зборів при директорі, методичних об'єднань, що надавало внутрішкільним управлінським рішенням колегіальний характер, оперативність, дієвість, і в кінцевому результаті дозволяло більш раціонально розв'язувати весь комплекс поставлених задач [7, с. 71].

Самою складною проблемою в реалізації принципу демократичного централізму було віднайдення оптимального поєднання централізму і демократії, визначення допустимої межі централізації в розподілі функцій в управлінні школою, визначення прав і обов'язків у цьому процесі громадських організацій.

По при певні демократичні зрушення все ж вважалося, що покращення управління школою можна було досягнути завдяки постійному вдосконаленню на науковій основі його структури, процесу, раціоналізацією управлінської праці, тобто вмінням використовувати в конкретних умовах школи найважливіші положення управління соціальними системами, основ загальної теорії управління і забезпечити таким способом ціленаправлену дію керівників на хід навчально-виховного процесу.

З проголошенням незалежності України в 1991 р. відбулися кардинальні зміни у політичному, соціально-економічному та громадянському житті українського суспільства, які зумовили появу нових підходів до реформування системи освіти, визначивши актуальним принцип державотворення, який полягає у спрямуванні всіх освітніх ланок на утвердження і розвиток української державності, піднесення їх діяльності до міжнародних стандартів [9, с. 46]. Успіх реалізації завдань внутрішкільного управління у значній мірі залежить також і від дотримання традиційних управлінських принципів (науковості, ініціативи і активності, компетентності та професіоналізму, об'єктивності, оптимізації, гуманізму), які були характерні і для двох попередніх періодів [10, с. 65].

Однак вирішальним у керівництві сучасною школою вважаємо принцип демократизації, який спрямований передовсім на формування демократичної культури особистості. Реалізація його у школі передбачає, передовсім, широке залучення до обговорення та вирішення різноманітних (організаційних, управлінських, господарських, освітніх, виховних та інших) питань учителів, батьків, представників громадськості, батьківського комітету, наглядової ради, членів шкільного самоуправління та інших осіб, які зацікавлені у найкращому функціонуванні школи. Директор школи несе повну відповідальність за навчально-виховну діяльність перед державними органами, але під час прийняття важливих рішень з питань діяльності школи зобов'язаний урахувати думку колективу.

Проте зауважимо, що старі традиції адміністративного, авторитарного управління навчально-виховним закладом ще не втратили своєї актуальності і мають місце у багатьох навчальних закладах країни. Побудова громадянського суспільства лише розпочинається, зокрема й у школі, як важливий складовий суспільного життя.

Висновки. Реформування системи освіти в Україні у другій половині XX століття зумовило зміну підходів до реалізації управління нею. Суттєвою ознакою є зміна авторитарного стилю управління

демократичним, якому характерна орієнтація на цінності та пріоритети, методи та інструментарій управлінської діяльності в умовах ринкової економіки. Особлива увага приділяється тим умовам, за яких можлива демократизація управління, максимально враховується особистісний потенціал кожного працівника, створюються умови для його професійного розвитку, взаємодії в процесі професійної діяльності для досягнення максимально можливого результату.

Використані джерела

1. Бабіч М.Г. З досвіду управління школами / М.Г. Бабіч // Радянська школа. – 1981. – № 4. – С. 71 – 75.
2. Беґей В.М. Внутрішкільному управлінню – нормативно-комплексне планування / В.М. Беґей // Радянська школа. – 1987. – № 12. – С. 50 – 52.
3. Беґей В.М. Педагогічні основи демократизації управління загальноосвітньою школою : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук / В.М. Беґей. – К., 1995. – 48 с.
4. Березняк Є.С. Керівництво роботою школи / Є.С. Березняк, М.В. Черпінський. – К. : Рад. шк., 1970. – 262 с.
5. Бондар А.Г. У кваліфікованому керівництві школою – запорука успіху / А.Г. Бондар // Радянська школа. – 1965. – № 9. – С. 1 – 10.
6. Бондарь В.И. Управленческая деятельность директора школы : дидактический аспект / В.И. Бондарь. – К. : Рад. шк., 1987. – 160 с.
7. Гамаль Н.М. Системний підхід до управління школою / Н.М. Гамаль // Радянська школа. – 1986. – № 2. – С. 70 – 72.
8. Красовицький М.Ю. Деякі проблеми вдосконалення управління роботою школи / М.Ю. Красовицький // Радянська школа. – 1976. – № 4. – С. 91 – 99.
9. Лунячек В. Теоретичні аспекти управління школою : алгоритми діяльності підсистем школи / В. Лунячек // Директор школи. – 2000. – № 6. – С. 45 – 54.
10. Островерхова Н.М. Ефективність управління загальноосвітньою школою : соціально-педагогічний аспект / Н.М. Островерхова, Н.І. Даниленко. – К. : Школяр, 1995. – 304 с.
11. Романюк А.І. Реформа школи : проблеми управління / А.І. Романюк // Радянська школа. – 1985. – № 1. – С. 7 – 12.
12. Шакуров Р.Х. Директор школы и педагогический коллектив / Р.Х. Шакуров. – К. : Рад. шк., 1975. – 144 с.

Chubinska N.

THE EVOLUTION OF COMPREHENSIVE SCHOOL HEADMASTER PRINCIPLES OF MANAGEMENT ACTIVITIES IN UKRAINE (THE SECOND HALF OF THE XXTH CENTURY)

The article describes the development of the main strategies of comprehensive school headmaster management activities in Ukraine in the second half of the twentieth century. It is prominent that at the beginning of the studying period Communist ideology, which was based on Marxist-Leninist theory, served as the foundation in the definition of aims, objectives and principles of education management. According to them, Lenin's principle of party membership was fundamental in the management of national education and comprehensive school. It is reflected in the constant strengthening of school ties with the policy of the CPSU (Communist Party of the Soviet Union). On the basis of party membership principle other principles of Communist education of the younger generation were developed (Communist ideology; commitment; planned character; prospects; competence; efficiency, practicality and consistency; combination of one-man management, collegiality and personal responsibility; checking of the case actual implementation).

It is accented that changes in the state socio-political, economic and cultural life in the mid 80-ies of the XXth century touched the educational sphere in general and education management system in particular. Current were The basic principles, such as the ones of natural combination of single authority and collegiality; democratic centralism; specificity, management efficiency; responsibility; communication with the masses, taking their experience into account and the ability to expand their initiative and self-activity were of actual interest in the period of restructuring and related processes of deep democratization of our society.

It is established that with the proclamation of the Ukrainian independence in 1991 there have been dramatic changes in the political, socio-economic and civic life of the Ukrainian society, which have led to the emergence of new approaches to the reform of the education system, having defined the actual principle of the state making, which lies in turning all educational units to the approval and the development of Ukrainian statehood, lifting their activities to international standards. The intraschool management is based on management collectivity and collegiality and on the increasing personal responsibility for each school employee results of work.

Key words: principles of management, management activities, comprehensive school headmaster, intraschool management.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Аксюта О.Ю.* голова Ради загальноосвітньої школи I-III ст. № 13 м. Чернігова, вчитель
- Амеліна С.В.* доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри іноземної філології і перекладу
Національного університету біоресурсів і природокористування України
- Андрєєва І.А.* старший викладач кафедри фізичного виховання
Сумського національного аграрного університету
- Андрієнко А.В.* магістрант технологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, викладач спецпредметів
Сосницького професійного аграрного ліцею
- Бабенко М.О.* старший викладач кафедри інженерної механіки
Красноармійського індустріального інституту ДВНЗ "ДонНТУ"
- Бабійчук Т. В.* кандидат педагогічних наук, викладач-методист
Бердичівського педагогічного коледжу
- Балашов Д.І.* старший викладач кафедри "Теорії і методики фізичної культури"
навчально-наукового інституту фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
- Бачинська М. В.* аспірантка кафедри педагогіки дошкільної, початкової,
середньої і вищої освіти та управління навчальним закладом
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
- Белан Т.Г.* кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки,
психології і методики технологічної освіти Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Бивалькевич Л.М.* кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальнотехнічних
дисциплін та креслення Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Білоус Н. В.* кандидат педагогічних наук, методист науково-методичного відділу
Вінницького регіонального центру оцінювання якості освіти
- Богдан Т.В.* магістрантка технологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Бондаренко Л. Г.* кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української літератури
Херсонського державного університету

- Брик А.В.** аспірантка Національного університету фізичного виховання і спорту України
- Ващенко І.М.** кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри фізичного виховання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Вдовенко І.С.** доктор педагогічних наук, професор кафедри професійної освіти та безпеки життєдіяльності Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, голова Чернігівської обласної ради
- Вдовенко О.І.** кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійної освіти та безпеки життєдіяльності Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Вертипорох Д.Я.** кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри трудового навчання та технологій Бердянського державного педагогічного університету
- Видра О.Г.** кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології і методики технологічної освіти Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Виніченко І.В.** магістрантка технологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Вовк М.П.** доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу змісту і технологій навчання дорослих Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
- Гетта В.Г.** кандидат педагогічних наук, професор кафедри технологічної освіти та інформатики Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Гоголь Н. В.** кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
- Горчинська К.В.** кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри професійної освіти та безпеки життєдіяльності Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Горчинський С.В.** кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологічної освіти та інформатики Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Гуріч З.В.** старший викладач кафедри образотворчого мистецтва та дизайну Херсонського державного університету, член Національної спілки художників України
- Гутник В.М.** магістрант технологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка

- Дейнеко С.М.* кандидат педагогічних наук, начальник кафедри фізичного виховання, капітан внутрішньої служби Академії Державної пенітенціарної служби м. Чернігова
- Демченко Н.М.* кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
- Джевага Г.В.* кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки, психології і методики технологічної освіти Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Дідух В.О.* кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології і методики технологічної освіти Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Дорошенко Т.В.* доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри музичного мистецтва Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Дрижак В.В.* кандидат педагогічних наук, доцент, начальник навчального відділу Академії Державної пенітенціарної служби м. Чернігова
- Дрозденко В.М.* кандидат економічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології і методики технологічної освіти Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Дрозденко Н.М.* кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри загальнотехнічних дисциплін та креслення Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Дятленко Т. І.* кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури й методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
- Єрмак С.М.* кандидат педагогічних наук, доцент, учений секретар Академії Державної пенітенціарної служби м. Чернігова
- Єрмоленко А.О.* кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри суспільних дисциплін і методики їх викладання Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського
- Жила С.О.* доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови і літератури Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Земка О.І.* кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

- Земба Б.А.* кандидат наук в Жешівському університеті, кафедра соціальної педагогіки, Польща
- Льченко А.А.* кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та психології післядипломної освіти Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
- Каруну О.В.* кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри вищої та обчислювальної математики Національного авіаційного університету
- Кащук М.Г.* кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Львівського державного університету внутрішніх справ
- Киричок В.А.* кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології післядипломної освіти Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
- Клименко С.П.* магістрант технологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Клімова О.М.* магістрантка технологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Коваленко С.В.* кандидат педагогічних наук, доцент кафедри геодезії, картографії та землеустрою Чернігівського національного технологічного університету
- Ковбаса Ю.М.* кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійної освіти та безпеки життєдіяльності Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Ковбасенко Ю. І.* кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри світової літератури Київського університету імені Бориса Грінченка
- Козерук К.В.* магістрант факультету фізичного виховання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, вчитель фізичної культури Чернігівського ліцею побуту
- Козерук Ю.В.* кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Костащук О.І.* асистент кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
- Кузнецова Н.О.* магістрантка технологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Кузютин Д.В.* магістрант технологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка

- Курнишев Ю.А.* викладач кафедри фізичного виховання для природничих факультетів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, відмінник освіти України
- Лазоренко С.А.* доцент, кандидат наук з фізичного виховання і спорту, завідувач кафедри "Спортивних дисциплін і фізичного виховання" навчально-наукового інституту фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
- Латто І.М.* кандидат технічних наук, старший викладач кафедри загальнотехнічних дисциплін та креслення Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Лілік О. О.* кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Ліпиць Л.В.* старший викладач кафедри англійської мови в судноводінні Херсонської державної морської академії
- Логвіненко Н. М.* кандидат педагогічних наук, викладач кафедри військово-гуманітарних дисциплін Військового інституту телекомунікацій та інформатизації (ВІТІ)
- Мазуренко К.Ю.* викладач кафедри професійної освіти та безпеки життєдіяльності Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Максименко О.В.* докторант кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка
- Марусечко І.П.* аспірант відділу змісту і технологій навчання дорослих Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
- Матлаш В.А.* старший викладач кафедри фізичного виховання Сумського національного аграрного університету
- Машкова І.М.* аспірант відділу змісту і технологій навчання дорослих Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
- Мелюшкина В.В.* старший викладач кафедри фізичного виховання Сумського національного аграрного університету
- Миколаєнко А.Є.* вчитель трудового навчання вищої категорії, учитель-методист Яготинського НВК "СШ-ЗОШ" І-ІІІ ст. №2 Київської області, старший викладач кафедри ТМПП ДВНЗ "Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди"
- Мінько Н.П.* кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри загальнотехнічних дисциплін та креслення, заступник декана з виховної роботи технологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка

- Міньков Ю.М.* вчитель трудового навчання і технологій Чернігівської гімназії №31, вчитель вищої категорії
- Мітіна С.В.* кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології післядипломної освіти Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
- Молочко С.Р.* старший викладач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського.
- Нежива Л. Л.* кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
- Носовець Н.М.* кандидат педагогічних наук, доцент, завідувача кафедрою педагогіки, психології і методики технологічної освіти Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Олексієнко О.Г.* кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донбаського державного технічного університету
- Олешко Т.А.* кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри вищої та обчислювальної математики Національного авіаційного університету
- Оранюк Б.Ю.* директор Лапаївської ЗОШ I-III ступенів, Пустомитівський район, Львівська область, пошукувач кафедри основ виробництва та дизайну Полтавського національного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка
- Охріменко І.М.* магістрант технологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Павленко Е. Е.* старший викладач кафедри фізичного виховання і здоров'я Харківської національної фармацевтичної академії
- Павленко Т.В.* кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання та спорту Харківського національного автомобільно-дорожнього університету
- Пахненко В.В.* кандидат технічних наук, доцент кафедри вищої та обчислювальної математики Національного авіаційного університету
- Петришин О.В.* старший викладач кафедри фізичного виховання та здоров'я, фізичної реабілітації, спортивної медицини Вищого державного навчального закладу України "Українська медична стоматологічна академія"
- Пискун О.М.* кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології і методики технологічної освіти Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка

- Повечера І.В.** кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологічної освіти та інформатики Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Подковко Х.В.** кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології післядипломної освіти Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
- Полетай О.М.** кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології і методики технологічної освіти Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Пономаренко Д.С.** магістрантка технологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Привалова С. П.** кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
- Пригодій А.В.** кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійної освіти та безпеки життєдіяльності Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Приймак С.Г.** кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент кафедри біологічних основ фізичного виховання, здоров'я і спорту Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Примак М.М.** аспірантка кафедри соціальної роботи Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Ребенок В.М.** кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри професійної освіти та безпеки життєдіяльності Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Рена Р.П.** магістрант технологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Рибалко П.Ф.** кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
- Романишина Н. В.** доктор педагогічних наук, професор кафедри української літератури Рівненського державного гуманітарного університету
- Рускуліс Л. В.** кандидат педагогічних наук, докторант кафедри мовознавства Херсонського державного університету
- Савицька І.М.** голова первинної профспілкової організації студентів і аспірантів Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

- Савченко Л.Л.* викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Комунального закладу "Харківська гуманітарно-педагогічна академія"
Харківської обласної ради
- Сазонова О.В.* кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і
літератури Чернігівського національного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка
- Самохвалова І.Ю.* старший викладач кафедри фізичного виховання
Сумського національного аграрного університету
- Свириденко А.І.* магістрант технологічного факультету
Чернігівського національного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка
- Сила М.Ф.* магістрант технологічного факультету
Чернігівського національного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка
- Смілик О.О.* магістрантка технологічного факультету
Чернігівського національного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка
- Смолікевич Н.Р.* старший викладач кафедри іноземних мов
Львівського державного університету внутрішніх справ
- Соколенко Л.О.* кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вищої математики та
методик навчання фізико-математичних дисциплін
Чернігівського національного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка
- Солдатенко О.І.* кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри музичного
мистецтва Чернігівського національного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка
- Тарасенко Р.О.* кандидат технічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та
інформаційних технологій в освіті Національного університету
біоресурсів і природокористування України
- Топчій О.В.* кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов
гуманітарних факультетів Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
- Третьяк О.С.* доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та методики викладання історії і
суспільних дисциплін Чернігівського національного педагогічного
університету імені Т.Г. Шевченка
- Тригуб І. А.* учитель зарубіжної літератури Щасливського навчально-виховного
комплексу Бориспільської районної ради Київської області
- Троцький Р.С.* начальник кафедри тактичної підготовки військ
факультету підготовки фахівців для підрозділів
Національної гвардії України Національної академії
внутрішніх справ України, підполковник

- Федан Т.В.** аспірант кафедри педагогіки, психології і методики технологічної освіти Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Філоненко О.С.** кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, завідувач навчальної, виробничої практики студентів
- Харета М.С.** магістрантка технологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Ховрич М.О.** кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри технологічної освіти та інформатики Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Чебоненко С.О.** кандидат педагогічних наук, доцент, проректор Академії Державної пенітенціарної служби
- Череда О.В.** магістрантка технологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Черезов Ю.О.** старший викладач кафедри фізичного виховання, підполковник внутрішньої служби Академії Державної пенітенціарної служби м. Чернігова
- Чубінська Н.Б.** аспірант Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
- Чхайло М.Б.** доцент кафедри "Теорії та методики спорту" навчально-наукового інституту фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
- Юрійчук Н.Д.** кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди"
- Яковенко М.В.** магістрантка філологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
- Ярошенко О.М.** старший викладач кафедри музикознавства, інструментальної та хореографічної підготовки Криворізького державного педагогічного університету
- Яценко Т. О.** кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу навчання української мови і літератури Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

<i>Вовк М.П., Гуріч З.В.</i> ПЕРСПЕКТИВИ ТВОРЧОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРЕСИВНИХ ІДЕЙ ХУДОЖНИКІВ-ПЕДАГОГІВ ХЕРСОНЩИНИ В СУЧАСНІЙ ОСВІТНІЙ ПРАКТИЦІ	3
<i>Дрижак В.В., Єрмак С.М.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО РІВНІ ТА СТУПЕНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ, А ТАКОЖ ЇХ ВІДПОВІДНІСТЬ РІВНЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАМКИ КВАЛІФІКАЦІЙ	8
<i>Льченко А.А.</i> ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ В СУЧАСНІЙ МЕДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ	12
<i>Каруну О.В., Олешко Т.А., Пахненко В.В.</i> ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ АНАЛІТИЧНОЇ ГЕОМЕТРІЇ АНГЛОМОВНИМ СТУДЕНТАМ.....	17
<i>Киричок В.А.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ.....	22
<i>Коваленко С.В.</i> ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ГРАФІЧНУ ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ	27
<i>Козерук Ю.В., Дейнеко С.М., Черезов Ю.О., Козерук К.В.</i> ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В САМОСТІЙНІЙ РОБОТІ НА ПРИКЛАДІ ІНТЕРНЕТ-ЕНЦИКЛОПЕДІЇ "ВІКІПЕДІЯ"	32
<i>Костащук О.І.</i> ФЕНОМЕН ЧЕСТІ У ПСИХОЛОГІЇ	36
<i>Латто І.М.</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ.....	40
<i>Літвиць Л.В.</i> СПЕЦКУРС ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ МІЖНАРОДНИХ РЕЙСІВ	44

Мітіна С.В. ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ МЕДИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ	48
Охріменко І.М., Гетта В.Г. ВИМОГИ ДО ЕЛЕКТРОННИХ ПІДРУЧНИКІВ І НАВЧАЛЬНИХ ПОСІБНИКІВ ДЛЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	52
Петришин О.В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУВАННЯ МОДЕЛІ МЕТОДИКИ ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ.....	56
Подковко Х.В. ІННОВАЦІЙНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИЩИХ МЕДИЧНИХ (ФАРМАЦЕВТИЧНИХ) НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: ПЕРЕШКОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ	61
Приймак С.Г. ОСОБЛИВОСТІ ТІЛОБУДОВИ СТУДЕНТІВ, ЩО СПЕЦІАЛІЗУЮТЬСЯ У БОКСІ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ВАГОВИХ КАТЕГОРІЙ.....	65
Рибалко П.Ф., Матлаш В.А., Андрєєва І.А. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ З ЮНАКАМИ-ВОЛЕЙБОЛІСТАМИ 18-20 РОКІВ.....	71
Самохвалова І.Ю., Мелюшкіна В.В. РОЗВИТОК ШВИДКІСНО-СИЛОВИХ ЯКОСТЕЙ У СТУДЕНТОК АГРАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬСЯ ВОЛЕЙБОЛОМ.....	75
Смолікевич Н.Р. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ З ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	78
Соколенко Л.О. ВИБІРКОВА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА "ГАРМОНІЯ СВІТУ" ЯК ЗАСІБ ГУМАНІТАРИЗАЦІЇ ОСВІТИ.....	83
Топчій О.В. ПРАВОВА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У ПРИЗМІ ЮРИДИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ	88
Третяк О.С., Чебоненко С.О. ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ.....	93
Троцький Р.С. СУТНІСТЬ ГОТОВНОСТІ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ КУРСАНТІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МВС УКРАЇНИ	98
Юрійчук Н.Д. ТЕСТОВИЙ КОНТРОЛЬ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВНЗ.....	102
Ярошенко О.М. ПРИГАДУВАННЯ МУЗИЧНОЇ ІНТОНАЦІЇ НА ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ РІВНЯХ ВИКОНАВСЬКИХ ДІЙ.....	106

РОЗДІЛ 2 СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ

Белан Т.Г. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-МАГІСТРАНТІВ ДО ПРОХОДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ.....	111
Бивалькевич Л.М. ЗАКОНОДАВЧО-ПРАВОВА БАЗА ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ УЧНІВ	115
Вдовенко І.С. ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	119
Вертипорох Д.Я. ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ.....	123
Виніченко І.В., Гетта В.Г. ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ.....	127
Горчинська К.В. ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ	130
Горчинський С.В., Кузютин Д.В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ	133
Дорошенко Т.В. ОБ'ЄКТИВНІ ПЕРЕДУМОВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО МУЗИЧНО-ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ.....	137
Дрозденко В.М., Дрозденко Н.М. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО СПІЛКУВАННЯ З ПІДЛІТКАМИ	143
Єрмоленко А.О. ЗНАЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ У ФАХОВОМУ СТАНОВЛЕННІ ВЧИТЕЛЯ	147
Гутник В.М., Ковбаса Ю.М. ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ГРАФІЧНИХ УМІНЬ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН.....	151
Ващенко І.М., Курнишев Ю.А. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	155
Мінько Н.П., Богдан Т.В. ВИКОРИСТАННЯ АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ	161

Повечера І.В., Рена Р.П. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	165
Пономаренко Д.С., Полетай О.М. ПРО ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ ДО РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ.....	169
Пригодій А.В. ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ДИСЦИПЛІНИ "ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ".....	173
Ребенок В.М. СТВОРЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ.....	176
Савицька І.М. ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ.....	180
Свириденко А.І., Ховрич М.О. ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	184
Сила М.Ф., Джевага Г.В. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ.....	188
Харета М.С., Видра О.Г. ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИНЕНОСТІ КОМПОНЕНТІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	192

РОЗДІЛ 3 ТЕОРЕТИЧНІ Й МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В СЕРЕДНІЙ І ВИЩІЙ ШКОЛАХ

Бабійчук Т.В. ПОВІСТІ І РОМАНИ ЛЮБОВІ ВАСИЛІВ-БАЗЮК У ПОЗАНАВЧАЛЬНІЙ РОБОТІ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ КОЛЕДЖІ (ДО ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ).....	196
Бачинська М.В. КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК ПІДРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ Н. Й. ВОЛОШИНОЇ.....	201
Білоус Н.В. РЕАЛІЗАЦІЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ Й ІСТОРІЇ В ТЕСТАХ ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ.....	206
Бондаренко Л.Г. СПЕЦИФІКА ВИКЛАДАННЯ КУРСУ "ЛІТЕРАТУРНА КОМПАРАТИВІСТИКА" ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ.....	210

Дятленко Т.І. ПРО ГРУПОВІ ФОРМИ РОБОТИ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ У МЕТОДИЧНІЙ СПАДЩИНІ Н. Й. ВОЛОШИНОЇ	213
Гоголь Н.В. ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У НАУКОВО-МЕТОДИЧНІЙ СПАДЩИНІ Н. Й. ВОЛОШИНОЇ	217
Жила С.О. ОЦІНКА ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ НІЛИ ВОЛОШИНОЇ ПРОВІДНИМИ МЕТОДИСТАМИ Й СЛОВЕСНИКАМИ УКРАЇНИ	222
Земка О.І. СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ У СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ	229
Ковбасенко Ю.І. ПОГЛИБЛЕНЕ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ І ТЕСТИ ПОГЛИБЛЕНОГО РІВНЯ: ОСВІТА ДЛЯ ЕЛІТИ?	233
Лілік О.О. ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕОРЕТИКО-ЛІТЕРАТУРНИХ КУРСІВ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ	238
Логвіненко Н.М. ВИКЛАДАННЯ ЛІТЕРАТУРИ ЯК МИСТЕЦТВА СЛОВА: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЗИЦІЇ Н. Й. ВОЛОШИНОЇ І СЬГОДЕННЯ	242
Молочко С.Р. ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ З МУЗИЧНИМ МИСТЕЦТВОМ У СВІТЛІ ІДЕЙ НІЛИ ВОЛОШИНОЇ	248
Нежива Л.Л. МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ ТВОРЧОГО ЧИТАННЯ РІЗНОСТИЛЬОВИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ	252
Привалова С. П. СУЧАСНИЙ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ	255
Романишина Н.В. ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ПРОЦЕСУ ВИВЧЕННЯ МЕТОДИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ СТУДЕНТАМИ ПЕДАГОГІЧНИХ ВНЗ	259
Рускуліс Л. В. ЛЕКЦІЯ ЗА СПОСОБОМ ВИКЛАДУ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	263
Сазонова О.В., Яковенко М.В. ЕПІСТОЛЯРНІЙ СТИЛЬ ПИСЬМА (ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ)	269
Тригуб І.А. КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ НА ЗАНЯТТЯХ ЛІТЕРАТУРНИХ КУРСІВ ЗА ВИБОРОМ	272
Яценко Т.О. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ ОГЛЯД	276

РОЗДІЛ 4 ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

<i>Аксюта О.Ю., Черета О.В.</i> ВПЛИВ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ВЧИТЕЛЯ НА НАВЧАЛЬНІ ДОСЯГНЕННЯ УЧНІВ	280
<i>Андрієнко А.В., Носовець Н.М.</i> ГУРТКОВА РОБОТА – НЕВІД’ЄМНА СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНОМУ ЛІЦЕЇ	284
<i>Брик А.В.</i> АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ВПЛИВУ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ СПРЯМОВАНИХ НА РОЗВИТОК ПСИХОМОТОРНИХ ЯКОСТЕЙ У ШКОЛЯРІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	288
<i>Вдовенко О.І.</i> СТРУКТУРА І ЗМІСТ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	294
<i>Джевага Г.В., Міньков Ю.М.</i> ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРИСТОСУВАНЬ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У 6-МУ КЛАСІ	298
<i>Дідух В.О., Клименко С.П.</i> АКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗА ПРОФІЛЕМ "ВОДІЙ КАТЕГОРІЇ С"	303
<i>Миколаєнко А.Є.</i> ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ВЗАЄМОДІЇ СІМ’Ї І ШКОЛИ ЯК ОБ’ЄКТ НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ	307
<i>Мінько Н.П., Смілик О.О.</i> ВАЖЛИВІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТЗН НА УРОКАХ КРЕСЛЕННЯ	312
<i>Олексієнко О.Г.</i> ВПЛИВ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	316
<i>Оранюк Б.Ю.</i> РОЗВИТОК ОСНОВНИХ ХАРАКТЕРИСТИК (ПРОФІЛІВ) УЧАСНИКІВ МЕРЕЖЕВОГО СПІЛКУВАННЯ (УЧНІ 5-8 КЛАСІВ)	319
<i>Ребенок В.М., Клімова О.М.</i> ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ УЧНЯМИ ПТНЗ НА ЗАНЯТТЯХ З КУЛІНАРІЇ	323
<i>Павленко Т.В., Павленко Е.Е.</i> МОДЕЛЮВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	328

<i>Пискун О.М., Кузнецова Н.О.</i> РІЗНОВИДИ ОБ'ЄМНОЇ ВИШИВКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ТВОРЧОГО НАТХНЕННЯ.....	332
<i>Примак М.М.</i> ВПЛИВ ЗАНЯТЬ ТУРИЗМОМ НА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	337
<i>Федан Т.В.</i> МІСЦЕ І РОЛЬ ГУРТКОВОЇ РОБОТИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ	341

РОЗДІЛ 5 ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ОСВІТИ

<i>Амеліна С.М., Тарасенко Р.О.</i> ІННОВАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ	344
<i>Бабенко М.О.</i> ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ В СЕРЕДНІХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	349
<i>Земба Б.А.</i> ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА	355
<i>Кащук М.Г.</i> ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ У СВІТОВІЙ ПРАКТИЦІ	359
<i>Лазоренко С.А., Чхайло М.Б., Балашов Д.І.</i> ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА НАРОДІВ, ЩО НАСЕЛЯЛИ ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ ДОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ ДОБИ	364
<i>Мазуренко К.Ю.</i> ВАЖЛИВІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКУ ОСВІТУ РЕЛІГІЙНОГО ПРЕДМЕТУ НЕКОНФЕСІЙНОГО ХАРАКТЕРУ	369
<i>Максименко О.В.</i> ЗМІСТ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СТРУКТУРІ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА	372
<i>Марусечко І.П.</i> РЕТРОСПЕКТИВА СТАНОВЛЕННЯ НОВАТОРСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ В УКРАЇНІ (60–80 РОКИ ХХ СТ.).....	377

Машко́ва І.М. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ УКРАЇНОЗНАВЧОЇ ОСВІТИ В ДВОМОВНИХ І "РІДНИХ" ШКОЛАХ СУЧАСНОЇ КАНАДИ	381
Савченко Л.Л. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ (1985 – 2012 РР.).....	386
Солдатенко О.І. КОНЦЕПЦІЇ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ, ЯКІ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ В ЯПОНІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ	392
Філоненко О.С., Демченко Н.М. АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПІОНЕРСЬКИХ ТАБОРІВ У 20-х - НА ПОЧАТКУ 30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ В УКРАЇНІ.....	396
Чубінська Н.Б. ЕВОЛЮЦІЯ ПРИНЦИПІВ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИРЕКТОРА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)	400

CONTENT

<i>Vovk M., Gurich Z.</i> PERSPECTIVES OF CREATIVE USE OF PROGRESSIVE IDEAS OF THE ARTIST-EDUCATORS OF KHERSON REGION IN MODERN EDUCATIONAL PRACTICE	3
<i>Drizhack V., Yermak S.</i> TO THE ISSUE ON LEVELS AND DEGREES OF HIGHER EDUCATION, THEIR CORRESPONDENCE TO THE LEVEL OF THE NATIONAL QUALIFICATIONS FRAMEWORK.....	8
<i>Ilchenko A.</i> ORGANIZATION OF PREVENTIVE WORK IN MODERN MEDICAL PRACTICE.....	12
<i>Karupu O., Oleshko T., Pakhmenko V.</i> ON SOME SPECIFICITY OF TEACHING ENGLISH SPEAKING STUDENTS TO ANALYTIC GEOMETRY	17
<i>Kyrychok V.</i> THE FEATURES OF USING INTERACTIVE METHODS OF TEACHING IN THE SYSTEM OF POSTGRADUATE MEDICAL EDUCATION	22
<i>Kovalenko S.</i> THE PROBLEMS OF INTRODUCTION OF INFORMATIONAL TECHNOLOGIES INTO GRAPHICAL PREPARATION OF FUTURE INGENIEERS.....	27
<i>Kozeruk Ju., Deyneko S., Cherezov Yu., Kozeruk K.</i> THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN INDEPENDENT WORK OF PUPILS AND STUDENTS BY THE EXAMPLE OF THE ONLINE ENCYCLOPEDIA "WIKIPEDIA"	32
<i>Kostashchuk O.</i> THE PHENOMENON OF HONOUR IN PSYCHOLOGY	36
<i>Lappo I.</i> PROVIDING OF QUALITY OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF SETTLEMENT	40
<i>Lipshyts L.</i> SPECIAL COURSE AS MEANS OF SOCIOCULTURAL COMPETENCE FORMATION OF FUTURE NAVIGATORS OF THE INTERNATIONAL VOYAGES.....	44
<i>Mitina S.</i> THE PSYCHOLOGICAL COMPETENCE OF THE TEACHER OF THE MEDICAL DIRECTION' EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....	48
<i>Ohrimenko I., Getta V.</i> REQUIREMENTS FOR ELECTRONIC TEXTBOOKS AND MANUALS FOR DISTANCE LEARNING	52

Petryshyn A. FEATURE OF PROJECTIONS MODEL OF METHOD OF THE PROFESSIONALLY-APPLIED PHYSICAL PREPARATION OF FUTURE DOCTORS.....	56
Podkovko Ch. PROBLEMS OF INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IMPLEMENTATION IN THE HIGHER MEDICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....	61
Priymak S. FEATURES OF STUDENTS' CONSTITUTION SPECIALIZING IN BOXING, DEPENDING ON THE WEIGHT CATEGORIES	65
Rybalko P., Matlash V., Andreyeva I. THE PECULIARITIES OF THE REALIZATION OF SECTIONAL CLASSES WITH YOUNG MEN-VOLLEYBALL PLAYERS OF 18-20 YEARS.....	71
Samokhvalova I., Melyushkyna V. THE DEVELOPMENT OF SPEED-STRENGTH QUALITIES OF THE FEMALE STUDENTS OF AGRARIAN UNIVERSITY DEALING WITH VOLLEYBALL.....	75
Smolikevych N. METHODS OF FORMING PROFESSIONAL COMMUNICATIVE COMPETENCE IN FOREIGN LANGUAGES.....	78
Sokolenko L. OPTIONAL SUBJECT "HARMONY OF THE WORLD" AS A MEANS OF HUMANIZATION OF EDUCATION	83
Topchij O. LEGAL SOCIALIZATION OF THE PERSON IN THE PRISM OF LEGAL PEDAGOGY.....	88
Tretiak H., Chebonenko S. FACTORS THAT INFLUENCE THE EFFICIENCY OF THE FIRST-YEAR CADETS' ADAPTATION	93
Trozkiy R. THE ESSENCE OF PREPARATION FOR FUTURE MANAGEMENT ACTIVITIES OF STUDENTS IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS OF UKRAINE	98
Yuriychuk N. THE CONTROL TEST OF UKRAINIAN LANGUAGE AS A TOOL FOR ACTIVATION OF TRAINING STUDENTS AT UNIVERSITIES	102
Yaroshenko E. REMEMBERING MUSICAL TONE AT PSYCHO PHYSIOLOGICAL LEVELS OF PERFORMING ACTIONS	106
Belan T. PROFESSIONAL FEATURES TRAINING OF UNDERGRADUATE STUDENTS TO PEDAGOGICAL PRACTICE.....	111
Byvalkevych L. LEGISLATIVE AND LEGAL FRAMEWORK OF PREPARATION OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS FOR GUIDANCE OF TECHNICAL CREATIVITY OF PUPILS.....	115

<i>Vdovenko I.</i> THEORY AND PRACTICE OF FUTURE TEACHERS' TRAINING FOR THE INNOVATIVE ACTIVITY	119
<i>Vertyporokh D.</i> THE USAGE OF MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TECHNOLOGIES' TEACHERS	123
<i>Vynichenko I., Getta V.</i> DISTANCE EDUCATION IN TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF TECHNOLOGIES.....	127
<i>Gorchynska K.</i> FEATURES OF CREATIVE DEVELOPMENT OF FUTURE TECHNOLOGY TEACHERS	130
<i>Gorchinsky S., Kuziutyn D.</i> FEATURES OF PROFESSIONAL ORIENTATION FORMING OF FUTURE TECHNOLOGY TEACHERS	133
<i>Doroshenko T.</i> OBJECTIVE PRECONDITIONS OF IMPROVEMENT OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS' TRAINING FOR MUSIC AND EDUCATION WORK WITH YOUNG LEARNERS	137
<i>Drozdenko V., Drozdenko N.</i> PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF FORMATION OF READINESS OF FUTURE TEACHERS TO COMMUNICATION WITH TEENAGERS	143
<i>Yermolenko A.</i> THE VALUE OF TEACHING EXCELLENCE IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS	147
<i>Gutnyk V., Kovbasa Yu.</i> USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF GRAPHIC SKILLS OF THE FUTURE TECHNOLOGIES TEACHERS IN STUDY OF TECHNICAL SUBJECTS	151
<i>Vaschenko I., Kurnyshev Yu.</i> EXPERIMENTAL CONTROL OF PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT OF FUTURE PE TEACHERS	155
<i>Minko N., Bogdan T.</i> USING OF ACTIVE METHODS IN TEACHING DURING TRAINING OF FUTURE TEACHERS.....	161
<i>Povechera I., Repa R.</i> TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF TECHNOLOGIES TO THE INNOVATIVE PEDAGOGICAL ACTIVITY WITH THE USAGE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES.....	165
<i>Ponomarenko D., Poletay O.</i> ABOUT READINESS OF FUTURE TEACHERS OF TECHNOLOGIES FOR PUPILS' ABILITIES' DEVELOPMENT.....	169

Prygodii A. ORGANIZATION OF STUDENTS' RESEARCH WORK AT THE LESSONS ON THE DISCIPLINE "FUNDAMENTALS OF SCIENTIFIC RESEARCH"	173
Rebenok V. CREATION OF INNOVATIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE CONTEXT OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS.....	176
Savyts'ka I. ON THE PROBLEM OF INTENDING TEACHERS' LEADERSHIP SKILLS DEVELOPMENT	180
Sviridenko A., Hovrych M. TRAINING OF TEACHERS OF TECHNOLOGIES TO USE COMPUTER TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL ACTIVITY	184
Syla M., Dzhevaga G. PREPARATION OF PROSPECTIVE TEACHERS OF TECHNOLOGIES TO DEVELOPMENT OF PUPILS' RESEARCH SKILLS	188
Khareta M., Vydra A. STUDYING THE PSYCHOLOGICAL READINESS OF TECHNOLOGIES TEACHERS-TRAINEES FOR THEIR PROFESSION.....	192
Babiychuk T. STORIES AND NOVELS OF LYUBOV VASYLIV-BAZIUK FOR EXTRA-CURRICULAR ACTIVITIES IN UKRAINIAN LITERATURE IN PEDAGOGICAL COLLEGE (IN THE CONTEXT OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION)	196
Bachynska M. THE CULTURAL DEVELOPMENT OF THE GROWING UP INDIVIDUAL IN THE PEDAGOGICAL HERITAGE OF N. Y. VOLOSHYNA.....	201
Bilous N. THE REALIZATION OF INTERDISCIPLINARY CONNECTIONS OF UKRAINIAN LITERATURE AND HISTORY IN THE TASKS OF EXTERNAL INDEPENDENT EVALUATION.....	206
Bondarenko L. THE SPECIFICITY OF TEACHING THE COURSE "LITERARY COMPARATIVISTICS" FOR STUDENTS OF PHILOLOGY	210
Diatlenko T. ABOUT GROUP FORMS OF WORK ON LITERATURE LESSONS IN THE METHODOLOGICAL HERITAGE OF N. I. VOLOSHINA.....	213
Hohol N. AESTHETIC EDUCATION OF PUPILS AT THE LESSONS OF UKRAINIAN LITERATURE IN SCIENTIFIC AND METHODICAL HERITAGE OF N. Y. VOLOSHYNA.....	217
Zhyla S. THE ASSESSMENT OF NILA VOLOSHINA'S PEDAGOGICAL HERITAGE BY LEADING UKRAINIAN METHODISTS AND TEACHERS OF LITERATURE	222
Zemka O. STRUCTURAL COMPONENTS OF THE MODELS OF FORMATION THE RESEARCH SKILLS AT THE STUDENTS-PHILOLOGISTS	229

Kovbasenko Yu.	
DEPTH STUDY OF LITERATURE AND TEST ADVANCED: EDUCATION FOR ELITE?	233
Lilik O.	
SOFTWARE SUPPORT OF THE THEORETICAL-LITERARY COURSES AT THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF UKRAINIAN LITERATURE.....	238
Logvinenko N.	
TEACHING OF LITERATURE AS ART OF WORD: CONCEPTUAL POSITION OF N.Y. VOLOSHINA AND NOWADAYS	242
Molochko S.	
STUDYING UKRAINIAN LITERATURE LYRIC IN CONJUNCTION WITH THE MUSICAL ART IN LIGHT OF N.VOLOSHINA'S IDEAS	248
Nezhyva L.	
TECHNIQUES OF CREATIVE READING OF ART WORKS OF DIFFERENT STYLES.....	252
Pryvalova S.	
THE MODERN LITERARY ANALYSIS OF THE ART WORK.....	255
Romanishina N.	
INTENSIFICATION OF THE PROCESS OF TEACHING UKRAINIAN LITERATURE METHODICS BY STUDENTS OF PEDAGOGICAL UNIVERSITIES	259
Ruskulis L.	
LECTURE OF PRESENTATION OF EDUCATIONAL MATERIAL IN TRAINING OF FUTURE TEACHER OF UKRAINIAN LANGUAGE.....	263
Sazonova O., Yakovenko M.	
EPISTOLARY WRITING STYLE (THEORETICAL ASPECTS).....	269
Trygub I.	
COMPARATIVE ANALYSIS OF LITERARY WORKS ON THE LESSONS OF ELECTIVE COURSES	272
Yatsenko T.	
INFORMATIONAL AND COMMUNICATIONAL TECHNOLOGIES IN SCHOOL EDUCATION OF LITERATURE: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL REVIEW	276
Aksyuta O., Chereda O.	
INFLUENCE OF INDIVIDUAL TEACHER'S STYLE ON PUPILS EDUCATIONAL ACHIEVEMENTS	280
Andriyenko A., Nosovets N.	
CIRCLE WORK IS AN INTEGRAL PART OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE MODERN LYCEUM.....	284
Bryk A.	
ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE SPECIAL AIMED AT THE DEVELOPMENT OF PSYCHOMOTOR QUALITIES IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN TO LESSONS ON PHYSICAL TRAINING.....	288
Vdovenko O.	
THE STRUCTURE AND CONTENT OF PEDAGOGICAL CONDITIONS OF CREATIVE ABILITIES' FORMATION OF FUTURE SKILLED WORKERS OF FOOD INDUSTRY	294

<i>Dzhevaha G., Minkov Y.</i> USE OF TECHNOLOGICAL DEVICES AT THE LESSONS OF LABOR STUDIES IN 6TH GRADE.....	398
<i>Didukh V., Klymenko S.</i> THE ACTIVE TEACHING METHODS IN PREPARING HIGH SCHOOL STUDENTS FOR THE ACCOUNT "DRIVERS OF CATEGORY C"	303
<i>Mykolayenko A.</i> PATRIOTIC EDUCATION OF PUPILS IN THE INTERACTION OF FAMILY AND SCHOOL AS AN OBJECT OF SCIENTIFIC AND THEORETICAL ANALYSIS.....	307
<i>Minko N., Smilyk O.</i> THE IMPORTANCE OF USING TECHNICAL MEANS OF EDUCATION AT THE LESSONS OF DRAWING	312
<i>Oleksiyenko O.</i> INFLUENCE OF VALUE ORIENTATIONS ON FORMATION OF PERSONALITY OF MODERN YOUTH.....	316
<i>Oranyuk B.</i> DEVELOPMENT OF BASIC DESCRIPTIONS (PROFILES) OF PARTICIPANTS OF NETWORK COMMONUNICATION (STUDENTS ARE 5-8 CLASSES)	319
<i>Rebenok V., Klimova O.</i> USAGE OF TECHNICAL FACILITIES OF TRAINING BY STUDENTS AT THE LESSONS OF COOKING	323
<i>Pavlenko T., Pavlenko E.</i> MODELLING OF EDUCATIONAL PROCESS ON PHYSICAL TRAINING OF PUPILS IN MODERN CONDITIONS	328
<i>Pyskun O., Kuznetsova N.</i> VARIETIES OF VOLUME EMBROIDERY AS A SOURCE OF CREATIVE INSPIRATION.....	332
<i>Prymak M.</i> INFLUENCE OF TOURISM ON THE FORMATION OF SKILLS OF A HEALTHY LIFESTYLE IN THE SYSTEM EXTRACURRICULAR EDUCATION.....	337
<i>Fedan T.</i> INTEREST-GROUPS ROLE IN EDUCATIONAL PROCESS	341
<i>Amelina S., Tarasenko R.</i> INNOVATIONS IN THE FORMATION OF THE INFORMATION COMPETENCE OF TRANSLATORS: EXPERIENCE OF FOREIGN UNIVERSITIES.....	344
<i>Babenko M.</i> HISTORICAL AND PEDAGOGICAL EXPERIENCE OF FORMATION OF PERSONNEL POLICY IN SECONDARY TECHNICAL SCHOOLS OF EKATERINOSLAVSCHINA IN THE LATE XIX – EARLY XX CENTURY	349
<i>Zieba B.</i> THE EDUCATION OF THE YOUNGER GENERATION IN TERMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIETY	355
<i>Kashchuk M.</i> THE ISSUE OF LEGAL EDUCATION OF YOUTH IN WORLD PRACTICE.....	359

<i>Lazorenko S., Chkhaylo M., Balashov D.</i> PHYSICAL CULTURE OF THE FOLKS INHABITING THE TERRITORY OF UKRAINE IN PRE-SLAVIC PERIOD	364
<i>Mazurenko K.</i> THE IMPORTANCE OF BRINGING IN NONCONFESSIONAL RELIGIONS SUBJECT IN UKRAINIAN EDUCATION.....	369
<i>Maksimenko A.</i> THE CONTENT OF RESEARCH ACTIVITY IN THE STRUCTURE OF CONTEMPORARY TEACHER'S PROFESSIONALIZATION	372
<i>Marusechko I.</i> RETROSPECTIVE OF FORMATION OF INNOVATIVE EDUCATION IN UKRAINE (60-80 YEARS OF XX CENTURY)	377
<i>Mashkova I.</i> METHODOLOGICAL ORIENTATION POINTS OF THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN-LANGUAGE STUDIES IN BILINGUAL AND "NATIVE" SCHOOLS IN TODAY'S CANADA.....	381
<i>Savchenko L.</i> SOCIO-POLITICAL, SOCIO-ECONOMIC AND CULTURAL TRAINING CONDITIONS FOR FUTURE EDUCATORS TO PATRIOTIC EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN (1985 - 2012 YEARS).....	386
<i>Soldatenko O.</i> CONCEPT OF MUSICAL EDUCATION AND TRAINING, USED IN JAPAN FOR THE DEVELOPMENT OF MUSICAL ABILITIES OF STUDENTS	392
<i>Filonenko O., Demchenko N.</i> ANALYSIS OF FORMATION AND DEVELOPMENT PROCESSES OF PIONEER CAMPS IN THE 20'S - EARLY 30'S OF XX CENTURY IN UKRAINE.....	396
<i>Chubinska N.</i> THE EVOLUTION OF COMPREHENSIVE SCHOOL HEADMASTER PRINCIPLES OF MANAGEMENT ACTIVITIES IN UKRAINE (THE SECOND HALF OF THE XX TH CENTURY).....	400

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Друкується за рішенням вченої ради
Чернігівського національного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка

Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка [Текст]. Вип. 140 / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка ; гол. ред. Носко М.О. – Чернігів : ЧНПУ, 2016. – 428 с. (Серія: Педагогічні науки)

Технічний редактор *О. Єрмоленко*

Комп'ютерна верстка
та макетування *О. Клімова*

Редакційно-видавничий відділ ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка,
14013, м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53,
тел. 65-17-99

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17500-6250 ПР від 16.11.2010 р.*

Підписано до друку 02.11.2016 р. Формат 60 x 84 1/8.
Папір офсетний. Друк на різнографі.
Ум. друк. арк. 49,76. Обл.-вид. арк. 47,62.
Наклад 150 прим. Зам. № 0153.

Віддруковано ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 4079 від 1 червня 2011 року
14027, м. Чернігів, вул. Станіславського, 40
Тел. (0462) 972-664